

5. שם מ"ד: ר' ישמעאל אומר הקרתני וכו' – מ"ש: יש גורסין אף הקרתני.
6. כלאים פ"ב מ"ז: ר' יוסי אומר אף באמצע וכו' – ליתא ק.
7. כלאים פ"ד מ"ט: ר' מאיר ור' שמעון אומרים אף הנוטע וכו' – ליתא בב"ב פג א דפ"ו וכי"י (רשב"ם מגיה "אף" ע"פ המשנה, וכן מ).
8. כלאים פ"ט מ"ז: ר' יוסי אומר הבאים וכו' – בד"ג ופיו', ד"ו א וב, יוסט' וד"י ש"ז, בז', ריווא ומנט' (מ"ש מוחקו), ב וכי"י ששון ומי"ר: אף הבאים.
9. תרומות פ"ג מ"ה: האומר תרומת הכרי זה בתוכו ומעשרותיו (והזהיר, ח"א, עג א: מעשרותיו) בתוכו תרומת ("תרומת" אף ק, והזהיר) מעשר זה בתוכו וכו' ר' אלעזר חסמא אומר האומר תרומת הכרי ממנו וכו' ראב"י אומר האומר עשור מעשר זה וכו' – לו, ב, ולירמא ופיו': אף האומר תרומת הכרי – אף האומר עשור, פ: אף האומר תרומת הכרי – האומר עשור.
- מ ליתא "תרומת מעשר זה בתוכו", וזהו שהוסיף ראב"י "אף האומר עשור" וכו'. בעירובין לו ב ליתא בכ"י מ "ומעשרותיו בתוכו" (וע"כ פ' רש"י: מילתא אחריתי הוא וכו') ובתוס' רי"ד ותוס' (ד"ה אלא מעתה) ליתא גם "ותרומת מעשר זה בתוכו" (ריטב"א שם: "והתנן תרומת כרי זה לתוכו" וכו').
10. שם פ"ד מ"א (והזהיר עג ב): ר' מאיר אומר אף מוציא הוא וכו' – לו: אבל מוציא!
11. שם מ"ג: ר' יהודה אומר אף שלא ("לא") מן המוקף – ליתא ק.
12. מעשרות פ"ה מ"ה: רבי אומר אף לפי חשבון – ליתא לו, ק, ה, ב (בגליון: אף) ולירמא ופיו' ור"מ (ע' מ"ש).
- אבל משנתנו כנראה "חסורי מחסרא והכי קתני": רבי אומר אף >משבאו לעונת המעשרות חייב< לפי חשבון; שכן שנינו בתוס' פ"ג יד: הלוקח שדה ירק בסוריא עד שלא באו לעונת מעשרות (פטור) [חייב] משבאו לעונת מעשרות (חייב) לוקט כדרכו ופטור דברי ר' עקיבא וחכמ' אומ' אף משבאו לעונת מעשרות חייב לפי חשבון. וכן פירשו בירוש' שם. נא סע"ד: רבי אומר לפי חשבון על ראשה ("ארישא", וכפ"י ר"ש ורע"ב). ו"חכמים" דתוס' – "רבי" הוא (הגיון אריה).
- אלא שאפשר שרבי כר"ע ס"ל, ופירושי קמפרש "פטור" דת"ק (ר"ע). "פטור" אף לפי חשבון, אף התוספת פטורה, וכברייטא שבירוש' (1).
13. חלה פ"א מ"ב: וחכ"א הנודר מן הדגן אינו אסור אלא מהן – מ"ש: אבל הנודר מן הדגן אסור בכל (וכן בפירוש ר' אליהו מלונדרוש שבתוי"ט) דברי ר' מאיר וחכ"א אף הנודר מן הדגן וכו' (י"כך שמעתי שהיא עיקר גירסת המשנה); אבל ליתא בכל הנוסחאות ואף בירוש' חלה שם, נו ע"ג ונדרים פ"ז, מ ע"ג.
14. שם מ"ג: אלו חייבין בחלה וכו' ותבואה שלא הביאה שליש ר"א אומר תבואה שלא הביאה שליש פטורה וכו' – לו וב: רא"א אף תבואה.
15. שם פ"ב מ"ד: ר"א אומר אף הרודה וכו' ליתא בציטאט שבפסח' מח ב (שאיל' סי' ע"ב, ה"ג ד"ו טו ע"ב (2) ונדה ח ע"א מ ותוס' הרא"ש (3), וע' תוס' פסח' (1) בירוש' שם: תני שדה שחביאה שליש ("משבאה לעונת המעשרות") ולקחה ממנו ישראל רע"א התוספת פטור וחכ"א התוספת חייב, וע' ר"ש.
- (2) וכן בר"ח, אבל ברי"ף: אף הרודה, אלא שחסר בכ"י מרצבכר (ד"ס), רא"ש: אף.
- (3) אבל ממשנת חלה הוא מביא "אף הרודה", וכן ברא"ש ה' חלה סי' ד'.

שם ד"ה לא שנו ותוס' הרא"ש נדה שם ד"ה ר' אליעזר ור"ש בחלה ומ"ש, ועי' פסקי חלה לרשב"א שער ב).

16. ערלה פ"א מ"ז: ר"א אומר המעמיד בשרף הערלה אסור – ב ולירמא: אף המעמיד, וליתא בנוסחאות ולא בעי' לה ב ונדה ח ע"ב.

17. שבת פ"א מ"א: ובגבולין כדי שתאחו (ס"א: שיצת) ⁽¹⁾ האור ברובן רבי יהודה אומר בפחמין כל שהוא.

כך מב"ב דפו', רש"י, רי"ף ורא"ש, ואחריו במשניות. אבל מב"ב מ וא"פ, מ"ר, לו, פ, ק ("בפיחמים"), ה, ד"נ וד פי' ולירמא וקטע לנינגרד (תפ"י, 196, ושם: ואף): אף בפחמין כל שהן.

בירוש' שם, ד ע"ב: כיני מתנית' אף בפיחמין כל שהן; וודאי להוציא מנו' המשניות הבבליות, כלומר כשם שלאחו אש במדורת בית המוקד א"צ רוב כך אף במדורת פחמים א"צ רוב (ר' יהונתן ורע"ב).

18. שבת ספ"ט מ"ז: חגב חי (טהור) ⁽²⁾ כל שהוא וכו' ר' יהודה אומר אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא שמצניעין אותו לקטן לשחק בו.

כך הוא בכל הנוסחאות "אף", וכך היה לפני הבבלי, צ ע"ב: ות"ק סבר לא ("חגב טמא לא מצניעין") וכו' ⁽³⁾.

אבל בירוש' שם, יב ע"ב: רבי יהודה אומר אף ⁽⁴⁾ המוציא חגב חי טמא כל שהוא. הא טהור בין חי בין מת כגרוגרת, רבי יהודה כדעתיה דרבי יהודה אומר אוכלין טהורין אין משחקין בהן וכו'.

ואין ספק שהירוש' לא היה לפניו "אף" במשנתנו, והפיסקא שבירוש' משובשת ומאוחרת. ע"כ פירש שר' יהודה חולק על ת"ק וסובר שלא אמרו כל שהוא אלא בחגב טמא ולא בטהור ⁽⁴⁾.

19. שבת פ"ב מ"א: והמכה בפטיש וכו' רשב"ג אומר אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה וכו' – ליתא בפב"ב (קג א) ⁽⁵⁾, אבל איתא בברייתא שבבבלי שם (תוס' פ"א ב), אלא שבכ"י מ ליתא "תניא נמי הכי רשב"ג" וכו'.

20. שם פכ"א מ"א: ומטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה ⁽⁶⁾ ועם החולין רבי יהודה אומר אף מעלין את המדומע באחד ומאה – ליתא בכ"י מ במב"ב (ונשלם ע"א בגליון) ופב"ב (קמב א) ומאירי. ואיתא גם בציטאט שבירוש' ערלה פ"ב, סא ע"ד.

בירוש' שבת רפ"ח, טז ע"ג: אית תניי תני (כלומר תני חדא). מטלטלין את הדימוע ⁽⁷⁾.

(1) כיו"ב ביומא פ"ו מ"ז.

(2) עי' ד"ס ומ"ש, ועי' ירוש' שם: הדא דאיתא אמר בטהור אבל בטמא וכו'.

(3) בשכל טוב ח"ב, 278: חגב מת ר' יהודה מחייב וחכמים פוטרין, צ"ל: חגב טמא.

(4) המפרשים נדחקו בפ"י הירוש'. – "לא היתר מן כלל איסור הוא" מפרש ע"פ ויק"ר פכ"ב י:

תחת איסור דגים לויתן, וכפ"י ק"ע.

(5) אבל בכ"י מ אין בפיסקא זו אלא "רשב"ג".

(6) בד"נ, לו ועוד: טהורה עם הטמאה, וכן בירוש' דמאי פ"ו, כו רע"ב (ושם: עם החולין).

וכן בברייתא קמב א בדפו"י ור"ן, ואפשר שהיא אשגרה מפסחים פ"א מ"ז.

(7) זו אינה תוס' שבת פי"ד ה (כדברי רטנר באהצ"ו שם), שכן צוק' שם: מטלטלין את

המדומע באחד ומאה, משובש, וכנכון בדפו' וכי"ל: מעלין את המדומע, וכן הוא בברייתא קמב רע"ב:

אית תניי תני ("ותניא אידך") אין מטלטלין. אמר רבי לעזר מאן דאמר מטלטלין במדומע בתרומה טהורה. ומאן דאמר אין מטלטלין בתרומה טמאה. ובאותו שיש בו כדי להעלות ("והא דמטלטלין דווקא באותו שיש בו כדי להעלות") אבל באותו שאין בו כדי להעלות לא. מאן תנא מטלטלין רבי אליעזר (כס"ד שבבבלי קמב א) דתנינן (תרומות פ"ה מ"ב) רבי אליעזר אומר סאה שנפלה היא סאה שעלת. אלא שת"ק דמתני' מדבר באינו מדומע ומעורב אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, זה למעלה וזה למטה (ברייתא קמב א. ועי' "אור גדול" למשניות).

20. עירובין פ"ב מ"ג: ר' יהודה אומר עד בית סאתים אמרו לו לא אמרו בית סאתים אלא לגנה וכו' – לו וק: אף בית, פ: א ד! ובפיסקא כב א ד"ש: ר' יהודה אומר בית סאתים וכו' (כל המשנה). וליתא לא "אף" ולא "עד". ובברייתא שבבבלי כב א: ר' יהודה אומר בית סאתים מותר יתר מבית סאתים אסור.

21. עירובין פ"ג מ"א: סומכוס אומר בחולין ולכהן בבית הפרס – כך נז' הבבלי, ה, ב, ד"ג ואילך; אבל מ"ר, לו, פ ק (ונגד) ורי"ף כ"י מרצבכר: אף בחולין לכהן וכו', וזהו נז' הירוש'. לעיל "נוסח הבבליים ונוסח בני ארץ-ישראל", עמ' 719.

22. עירובין פ"י מ"ה: ר' יהודה אומר אף משנתלש רוקו וכו' ליתא במב"ב מ ורא"ש, ר' יהונתן כ"י ורוקח (ועי' לעיל עמ' 253).

23. עירובין שם מ"א: ר' יהודה אומר המונח וכו' – בכ"י מ נוסף בין השיטין: אף ("אף המונח").

24. פסחים פ"ב מ"א: ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה וחכ"א אף מפרר וזורה לרוח וכו'.

כך ד"ג ואילך. מב"ב דפו' ופ"ב (כח א) מ, ורי"ף כ"י מרצבכר. אבל ליתא במב"ב מ ומכ ורומי. פ"ב דפו' ור"ח. רי"ף דפו' וכו' ב, רא"ש ועיטור, ועוד¹; מ"ר, לו, פ, ק, ה, ב Qu (הו' קרונר) וב Fol וכו' ששון (הו' טולידאנו) ולירמא ודפו' פיזור. וכן "ה"ר יהוסף ז"ל מחק מלת אף וכתב שכן מצא" (מ"ש).

במכילתא דרשב"י (הופמן 15): תשביתו שאר מבתים² בשריפה הגיעה שעת הביעור ולא נתמנה לו אור שישרפנו מפרר וזורה לרוח וכו' ר' יהודה אומר ממתינ עד שיגיע לישוב וישרפנו וכו'; וזהו "אף מפרר", ולא מפרר דווקא (ועי' מג"א ס"י תמ"ה ותוספות חדשים).

בירוש' פסחים שם, כח ע"ד: אית תניי תני (מכיל' בא פ"ח, 29) עד שלא הגיע זמן ביעורו את מבערו בשריפה, משהגיע זמן ביעורו את מבערו בכל דבר. ואתיא כרבנן (ועי' בבלי כז ב ויב ב ומאירי יב ב, ועי' להלן ר' יהודה – ר' יהודה בן בתירא").

25. פסחים פ"ו מ"ה: ר' מאיר אומר אף השוחט לשם אימורי צבור פטור – כך מב"ב (דפו' ומ ורומי וא"פ) ומ"ר, פ, ד"ג ואילך, הו' קרונר וטולידאנו,

ר' יהודה אומר מעלין וכו', וכן היה לירוש' ערלה שם: תמן תנינן ר' יהודה אומר וכו'. וחגי עלה רבי שמעון בן אלעזר אומר וכו'. ולר' אלעזר בירוש' אין מחלוקת בין "אית תניי" ו"אית תניי", וזה מוכיח שהן שתי ברייתות וברגיל (לעיל עמ' 121), ולא ת"ק ור' יהודה שבמשנתנו (ועי' "אור גדול" שם). ואפשר שסתר בתוס': מטלטלין את המדומע [ר' יהודה אומר אף מעלין את המדומע] בק"א.

(1) מאירי: וחכ"א שדי במפרר וזורה.

(2) מה שבמצע הוא לשון הרמב"ם וליתא בקטע אנט'.

ציטאט¹) בבבלי עכ א (דפו' וא"פ: אי הכי ר' מאיר אומר אף, ובא"פ ליתא "אף").
ופי"ר שם, לג ע"ג. ולי"תא בפי"ר שם, לג סע"ג. ופב"ב שם כ"י מ²) ומ"ב, מב"ב מ"ב,
לו, ק. ה (ונוסף ע"א) וב Qu (ב Fol: אמר ר' מאיר אף השוחט).
"אף" תשובה היא לדברי ר"א, ונכון הוא; ולא כש"כ לנו³ ב Fol: אמר ר' מאיר.
ות"ק דמתני' ר"ש הוא (בבלי שם) ועי' לעיל עמ' 312.

26. שקלים פ"א מ"א (ומו"ק פ"א מ"ב): ויוצאין אף על הכלאים. ב Fol ליתא
בשקלים ובמו"ק, ובכל הנוסחאות איתא בשקלים: אבל במו"ק ליתא במב"ב ופב"ב
(ו ע"א), כ"י מ ותוס' (ב ע"א) ורא"ש ונמק"י ושיטת ריב"ב ו"ס"א" בגליון רי"ף ו"שיטה"
(ו ע"א) ומאירי (ב ע"א) ואגודה ורוקח סי' ש"ז ומ"מ וריבב"ן בשקלים שם. ואיתא אף
במו"ק במב"ב ופב"ב דפו' ורי"ף ור' שלמה היתום, מי"ר ופי"ר, לו, פ, ק, ה וב Qu
וד"נ ואילך, ומשנת מו"ק הועברה משקלים (ועי' תוי"ט שם ומ"ש).

27. שם פ"ד מ"א: שומרי ספחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ר' יוסי
אומר אף הרוצה מתנדב וכו' – כך בד"נ ("להתנדב"³) ובכל הנוסחאות, אף בציטאט
שבירוש' שם, מז ע"ד, ב"פ (תענית פ"ד, סח ע"ב ומגילה פ"א, ע ע"ג), אבל ליתא בב"מ
ק"ח א בדפו' וכי"י (חוץ מן ר"א), "גם בפי' הר"ש שיריליו ז"ל מצאתי ר' יוסי אומר רצה
מתנדב ש"ח" (מ"ש). בכ"י ה בב"מ שם: אמר ר' יוסי הרוצה.

בתוס' מנחות פ"י כב שנינו: שומרי ספיחין וכו' נוטלין שכרן מתרומת הלשכה
וכו' הרוצה להתנדב אין שומעין לו ר' יוסי אומר הרוצה להתנדב ינדב ובלבד
שימסרם לצבור, "ורבנן סברי יהבינן ליה אגרא ואי לא חיישינן שמא לא ימסרם
יפה יפה" (ב"מ שם).

ו"אף" של ר' יוסי, בניגוד לת"ק שבחוס'.

28. שם פ"ז מ"ד: ר' יהודה אומר הראוי לפסחים פסחים וכו' – פ וק: אף הראוי.

29. סוכה פ"א מ"ב: סוכה על גבי סוכה העליונה כשרה והתחתונה פסולה רבי
יהודה אומר אם אין דיורין בעליונה התחתונה כשרה. – במשניות דפו' פיזור (ד"ס),
ב Qu ולירמא ורא"ש: אף התחתונה כשרה.

אבל גם הבבלי (י ע"א) גם הירוש' (שם, נב ע"ב) לא היה במשנתם "אף"; שכן
בבבלי שם אמרו: אלא לאו מאי אין דיורין בעליונה כל שאינה ראויה לדירה וכו',
ואם "אינה ראויה לדירה" הרי היא פסולה. וא"א על כן לשנות "אף" התחתונה כשרה.
וכן ל"אמרי במערבא" של רב דימי: אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של
העליונה (וואם כן העליונה פסולה) התחתונה כשרה, אין מקום ל"אף". ואף בירוש'
שם אמרו (ע' מ"ש): מה דיורין, דיורין ממש או אפילו ראויה לדירה, מן מה דתנא
חד סב קומי רבי זעירא (ו) אפילו התחתונה כשירה לית בר נש אמר אפילו אלא
דהוא מודה על קדמייתא ("שהעליונה כשרה, א"כ ראויה היא לדירה") הדא אמרה דיורין
ממש. הירוש' הביא איפוא "אפילו" מחוץ ברייתא ולא ממשנתנו.

אלא שהמשניות הוגהו כבר על פי ברייתא זו והירוש', וכנראה שכן גרס
הרמב"ם בה' סוכה פ"ה כב (ע' מ"ש).

(1) בכ"י מ ומ"ב ליתא "אי הכי", ואין כאן אלא פיסקא.

(2) "ר' מאיר או' השוחט", כ"ה בכ"י מ, בד"ס בטעות.

(3) בדפו"י חסר "אף הרוצה" והשלימו התוי"ט בהוצאותיו.

30. ביצה פ"א מ"ח: הבורר קטניות וכו' רבן גמליאל אומר אף מדיח ושולה. מאירי יד ע"ב: אית דלא גרסי אף אלא מדיח ושולה ולאחמורי אדב"ה קאתו כלומר דכרייה בתמחוי לא שריא אלא מדיח ושולה והיינו דקחני התם (ירוש' שם, ס ע"ד ושבת פ"ז, י ע"ב) הבורר הטוחן והמרקד בשבת נסקל וכו' ומקשי והא תנית בורר כדרכו וכו' (ואבל בירוש' שלנו נשתבש ונוסף "אף": דר"ג אמר אף מדיח ושולה).

30a. ביצה פ"א מ"ט: משלחין יינות וכו' אבל לא תבואה רבי שמעון מתיר בתבואה – ד"נ ומשניות שבפ"י הר"מ ד' שונצינו, ב Qu וה, לו וק: אף בתבואה (וכן הגיה במ"ש). וליתא במי"ר, מב"ב ופב"ב (יד ב) דפ"ו, ס וב Fol ובפב"ב מ ליתא "בתבואה". וכבר שאל ר' זלמן מולוזין את הגר"א על "בתבואה" שהיא מיותרת (פאת השלחן בהקדמה) לפי נוסחתנו: אבל עם "אף" הרי לשון משנתנו כשביעית פ"ט מ"ד: אבל לא על השמור ר' יוסי מתיר אף על השמור, וכדומה (ע"י ד"ס).

31. ביצה פ"ג מ"ח: אבא שאול אומר אף במועד עושה כן וכו' (ע"י לעיל עמ' 960) וחכמים אומרים אף בחול עושה כן וכו'.

כך "אף במועד" מב"ב (דפ"ו ומ) רש"י, רי"ף כ"י ב, רי"ד, ב Qu וב Fol ולירמא (ועל פיהם במשניות). וליתא בד"נ ובמשנה שבפ"י הר"מ ד' שונצי, מי"ר, לו, ק, פ, ה, ורי"ף כ"י מרצבכר, וי"ש שגורסין "במאירי בית הבחירה (ד"ס)"¹.

ולפי זה "במועד" דווקא ולא ב"ערב יו"ט" (ע"י ד"ס). בתוס' פ"ג ח צוק' וכ"י לונדון: ר' חנניא בן עקביא אומר בחולו של מועד עושין <כן> מפני ביטול בית המדרש וחכמים אומרים אף בחול עושין כן וכו', אבל בדפ"ו וכ"י: אף בחולו של מועד, וכ"ה בירוש' שם, סב ע"ב².

31a. ביצה פ"ד מ"ו: וחכמים אומרים מגבב משלפניו ומדליק – ד"נ ומשנה שעם הר"מ ד"ש, ד' פ"ו: וה: אף מגבב.

32. ר"ה פ"א מ"ג: על ששה חדשים השלוחין יוצאין על גיסן מפני הפסח על אב מפני התענית וכו' וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן. וכשהיה מב"ב ד"ו ומי"ר ור' יהוסף אשכנזי: וכשביית המקדש; מב"ב מ וא"ם, לו וק: וכשהמקדש (וכן במ"ד במי"ר וק ור' יהוסף אשכנזי: וכשביית המקדש, לו ומב"ב מ וא"ם וציטאט בבבלי כ ע"א³): וכשהמקדש).

אף ליתא ד"נ, לו, ק, ב Fol, ורי"ף כ"י מ (ד"ס) וריטב"א יח א ד"ה וליפקו. בעל טריא מוחק "אף", מפני שא"כ יוצא שכשהיה ביהמ"ק קיים יצאו אף על אב מפני התענית, והתענו בת"ב אף בזמן הבית השני, כפשוטה של משנתנו (ר"מ בפיה"מ); ע"כ מחק "אף" ופירושו "יוצאין על אייר" ולא על אב. אבל ברוב הנוסחאות איתא "אף" (ומ"ג מקבילה למ"ד). ונראה שהיו מתענין באב

(1) לפני המאירי בית הבחירה לא היה במשנה "אבא שאול אומר אף במועד עושה כן מפני ברורי המדות" (ואינו אף ברי"ף שבדפוסים), וכתב: ויש שגורסין במשנה אבא שאול אומר במועד היה עושה כן כלומר בחי"ש"מ וכו' (ד"ס), אבל בחי' המאירי כנו' שלנו (ואולי השמיטו הד"ס מדבריו).

(2) בירוש': אף בחולו של מועד היו עושין כן מפני מיצוי המדות, ולא "מפני ביטול בית המדרש", כבתוס' ו"תנא" שבבבלי כס א, ואפשר שאינו חסר בתוס' כלום, אלא שכך שנו בברייתא זו, ועל פיה הוא שנוסף "מפני ברורי" ("בירוצי") המדות, ע"י 'תוספות והוספות' לעיל שם.

(3) מב"ב שם: ובשביית המקדש.

אף בזמן הבית (לכל הפחות במאה האחרונה לקיומו): שכן שנינו בברייתא אחת (ירוש' ביצה פ"ב, סא ע"ב; בבלי תענית יג א): כל מחוייבי טבילות טובלין כדרכן בתשעה באב וביום הכיפורים. אמר רבי חנניה סגן הכהנים כדיי הוא ביתו של אלהינו שיאבדו עליו הכהנים טבילה אחת. כך הוא נו' הירוש' "הכהנים" (גם בר"ח ביצה יח ב), ובפסיק"ר ריש פ' כט: ילמדינו רבינו הכהנים: זהו שיהא מותר להם לטבול לתרומתם בתשעה באב אמר רבי חנינא סגן הכהנים כדיי בית אלקינו לאבד עליו טבילה אחת (ונשמט בטעות "הכהנים" ע"פ הבבלי שם). ואף בתוס' יומא פ"ה ה שנינו: ר' יוסי (דפו' וכי"ו וכי"ל) אומר כהנים טובלין לתרומתן ביום הכיפורים עם חשיכה כדי שיאכלו בתרומתן לערב¹). ועל "כהנים" בזמן הבית נאמר שכן חנניה סגן הכהנים חי ומת בזמן הבית. בשקלים פ"ו מ"א: של בית רבן גמליאל (רשב"ג הזקן) ושל בית ר' חנניה סגן הכהנים היו משתחווין ארבע עשרה וכו' שכן מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז; א"כ אף "ביתו" חי בזמן הבית, ועדויות שלו כמו אני ראיתיה ורבוצה ככלב (יומא כא ב), מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף וכו', מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה (עדיות פ"ב מ"א וב), ולא ביבנה היתה עדות. וכי"ב עדותו של עקביה בפ"ה מ"ו ושל יוסי בן יעזר בפ"ח מ"ד). בשבת היה נקצר ביחיד וכו' (מנחות פ"י מ"א), אני הייתי משמש בבית המקדש וכו' (תנחומא תצה"ג), – אינן מוכיחות כלל שאמרן אחרי החורבן (הלשון "היה" ו"הייתי" מידי התנא מסדר ה"משנה" הוא), ואין לנו להוציא משנת שקלים פ"ה (שהיא כולה משנת יוסי בן חנן, תנא שחי בסוף זמן הבית, עי' לעיל) מפשוטה.

ולא עוד אלא שאף המעשה שהעיד עליו ר' אלעזר בר' צדוק (תוס' תענית פ"ד ג ו, ירוש' שקלים רפ"ד, מז ע"ד, תענית פ"ד, סח ע"ב, ומגילה פ"א, ע ע"ג, גמרא דמגילת תענית סוף פ"ה, בבלי תענית יב א ועירובין מא א): אני הייתי (בירוש' שם ושם: אנו היינו) מבני סנאה בן בנימין וחל תשעה באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת (בירוש': למוצאי שבת) והיינו מתעניין ולא משלימין (בבבלי עוד: מפני שיו"ט שלנו היה). – אף מעשה זה נראה שבזמן הבית היה (ולא כמו שנראה בבבלי עירובין שם, תוס' בתענית שם ורש"י בעירובין שם); שהרי ראב"צ אומר "אני הייתי" ("אנו היינו") משמע שאותו דבר לא היה נוהג עכשיו (וא"א כלל לפרש "הייתי" לפנים ו"חל" עכשיו). שכן הוא או משפחתו הצטרף לבני סנאה בקרבן עצים. אבל לא היו מבני סנאה בן בנימין, אלא כהנים היו (עי' מש"כ במונטסשריפט חע"ח, 102). ואם לאחר החורבן הרי יר"ט שלהם נוהג לחכמים (תוס' וירוש' ובבלי שם) גם "משחרב הבית" (שלא בשעת קרבן²). ות"ב בשבת חל לפעמים קרובות. ואע"פ שהתוס' שם סידרה דברי ראב"צ אחרי

(1) כהנים, ואף כהנות, היו טובלים בכל יום ואוכלים בתרומתן לערב, שכן אמרו בירוש' פסחים פ"א, כז ע"ב: כהנות שהיא טובלת בכל יום אינה חופפת ואינה סורקת (ראב"ה ח"ב, 70: פירוש כהנת טובלת לתרומה בכל יום משום מעלה, ועי' נדה סוף פ"א: יתירה עליה כהנות בשעה שהן אוכלות בתרומה וכו'). וזהו ששנינו (ברכות פ"א מ"א): משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, כפשוטו ובהנים סתם, ז"א טהורים, עטיקין (ועי' מחלוקת ר"א ור' יהושע בבבלי ב ע"ב). ואפשר שאף פסחים עכ"פ ע"ב: מעשה ברבי טרסון שלא בא אמש (רש"י: נערב) לבית המדרש וכו' עבודה עבדתי וכו' – "אמש" דווקא הוא (אע"פ שנספרי קרח פ' קטו ליתא, ובס"ז שם 293: אמרו עליו על ר"ט שחיה אוכל תרומה בשחר וכו' ואוכל תרומה בין הערבים וכו'), שהיה טובל לתרומתו ואוכלה בערב.

מחלוקת ת"ק ור' יוסי – לא לראיה לת"ק הובאו דבריו, ובכלל שתי ברייתות הן שנתחברו בתוס' (ואחריה במג"ת) שכן בירוש' שם ושם: ועוד מן הדא, משמע שהיא ברייתא אחרת (והגר"א הגיה באמת בירוש' מטעם זה¹). וראב"צ גדול היה כבר בזמן הבית (תוס' ביצה פ"ג ה' וירוש' שם סוף פ"ג, סב ע"ב; תוס' מגילה פ"ג ו' וירוש' שם פ"ג, עג ע"ד ובבלי כו א'; ברכות יט א').

33. מגילה פ"ד (פ"ג) מ"ז: כהן שיש בידו מומין לא ישא את כפיו רבי יהודה אומר אף מי שהיו ידיו צבועות וכו' לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו. "אף" ליתא פ"ב (כד ב) דפו' ומ, מב"ב מ, וכ"י בכר (הו') בהרנס (23).

והחילוף נוגע לפירוש המשנה, שאם אנו משמיטין "אף", הרי אין "מפני שהעם מסתכלין בו" אלא מדברי רבי יהודה. אבל עם "אף" הרי זה נמשך אף על דברי ת"ק (ראבי"ה ח"ב 314 ותוי"ט), וכך מפורש בתוס' פ"ד כס: כהן שיש מומין וכו' מפני שהעם מסתכלין בו (ראבי"ה שם, ועי' לעיל עמ' 143).

34. מו"ק פ"א מ"ח: ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר אף ממתחין. כך, "אף", מי"ר, לו, ק, פ, ה' (ונמחק ע"א), ב, ד"ג ואילך; רי"ף (דפו"י, ב ומ), ר' שלמה בן היתום 37 (ועי' שם עמ' 38 הע' 1), ר"מ (עי' מ"ש) ופי' הגאונים לכלים פכ"ד מ"ח. אבל ליתא במב"ב דפו' ומ, ר"ח, ריצ"ג ח"ב טו, שיטת ריב"ב, רא"ש וכן בתוס' הרא"ש הו' מכון פישל' ואגודה, וכן גורס בפ' אשכנזי למו"ק (רצפ"ח שם בהערה ונדפס עכשיו ע"י זק"ש, עמ' כח): ה"ג וכו'.

שכן הבבלי י"ע"א, שהביא ברייתא: מסרגין את המטה ואין צריך לומר שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר ממתחין אבל לא מסרגין. – וודאי שלא היה גורס "אף" במשנה (הר"מ בפיה"מ נדחק לפרש גירסתו "אף", ע"פ הברייתא: ומה שאמ' ר' יוסי אומר אף ממתחין ר"ל ממתחין אבל לא מסרגין).

ולפי גירסת "אף", שהיא מוסמכת, המחלוקת שבברייתא מוחלפת.

35. שם פ"ב מ"ה: מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר אף מעבין. כך, "אף", בכל הנוסחאות ובמב"ב ומי"ר (אף שרי"ר 197) וכן ערוך ע' עב ב, ריצ"ג ח"ב כב ושיטה על מו"ק, וליתא ברי"ף כ"י ב וריטב"א ומ"מ פ"ח הי"ג (ווי"ג אף מעבין) ומאירי (עי' להלן).

ירוש' שם, פא סע"א: כיני מתניתא מעבין (ולא גרסינן "אף מעבין") רבי יהודה אומר יאבד דבר ממועט ואל יאבד דבר מרובה. רבי יוסה (ת"ק שהוא ר' יוסי במ"א ומ"ב שם, ירוש' שם, פא ע"א) אומר אל יאבד דבר כל עיקר וכו'. תמן אמר וכו' פורסין מחצלת על גבי שיפוף <שלילבנים>¹ בשבת, וכא הוא אמר הכין (ש"אין מחפין בקש"). רבנן דקיסרין בשם רבי יעקב בר אחא לתלוש² (מאירי: לקצור) מן הקרקע ביניהן. רבנן אמרי קוצר (קש"י) ומעבה (מאירי: ומחפה). רבי יודה אומר לא יקצור אלא יעבה. הירוש' מגיה ומחק "אף", שאל"כ רבי יהודה מיקל יותר מת"ק שהוא ר' יוסי, שלא כמחלוקתם במ"א ומ"ב (וכבר הקשה כיו"ב בשיטה על מו"ק שם).

בבבלי יג ב אמרו: פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותרווייהו משמי' דחזקיה ור' יוחנן. חד אמר מחפין אקלושי (ח"פוי דק וקלוש"), מעבין אסמוכי (ב"חפוי עבה")

(1) שרי"ר (כך הוא ע"פ הצילום), וכיו"ב במאירי וריטב"א, וכן בירוש' שבת.

(2) שרי"ר: ליתלוש, בדפו': לחולש.

וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי, מעבין עושה אותו כמין כרי ("שצוברין יחד אלו על אלו בכרי אחד כדי שיהו העליונות מצילין את התחתונות"). תניא נמי הכי⁽¹⁾ מעבין עושין אותו כמין כרי דברי רבי יהודה.

ברייתא זו לא היתה ידועה בארץ ישראל והירושלמי לא ידעה, והיא בוודאי ברייתא פרשנית בבבלי. אבל ברור שהירוש' פירש "מעבין" כמי שאומר "עושה אותן כמין כרי", ואין כאן אלא איבוד מועט של העליונות⁽²⁾.

אבל מי שפירש "מעבין אסמוכי", וודאי שלקולא אמר שאפילו לעבות את החיפוי (כפשוטו של "עבה", עי' לעיל עמ' 187) מותר, וא"כ שנה "אף"⁽³⁾. ומי שפי' כך וודאי שלא השווה את המחלוקת של מ"ה עם מ"א ומ"ב. אבל מי שפי' "עושה אותן כמין כרי" לא שנה "אף".

36. כתובות פ"ב מ"א: ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף חילוק קליות ראייה. ברי"ף ד"ק ליתא "אף".

לפי נוסח שלנו ר' יוחנן בן ברוקא מוסיף (עי' שמ"ק טז א), אבל לפי נו' הרי"ף ר"י בן ברוקא חולק, שאפילו לא יצאת בהינומא וכו' אם היה שם חילוק קליות הרי זו ראייה. ודברי רבי יוחנן בן ברוקא ביהודה אמורים, שכן אמרו יז ב: תנא ביהודה ראייה, ובוודאי שעל דברי ר"י בן ברוקא נאמרו (שהלשון "ראייה" נמצא בדבריו, ועליו הוסיפה הברייתא "ביהודה"), שהרי על פיסקא זו (וכן אף בכ"י רומי ומ) הובאה הברייתא (ודברי רש"י "כל הני דמתני" תמוהים).

בבבלי שם אמרו: ארמלתא מאי, תאני רב יוסף ארמלתא לית לה כיסני ("קליות"); מכאן היה יוצא שאף בבבל נהגו בבתולה בחילוק קליות. אבל הרא"ה, טז ב, מביא נוסח אחר: "ויש ספרים שכתוב בהם ארמלתא דאית לה כיסני, ולא בתולה וזו היא ראייתה", וכן משמע מלשון הגמרא לעיל: בבבל מאי, שכל המנהגות שנזכרו במשנה לא נהגו בבבל. 37. נדרים פ"א מ"ג: כאימרא וכו' כמזבח כהיכל כירושלים הרי זה נדר בקרבן

ר' יהודה אומר האומר כירושלים לא אמר כלום. כך, כירושלים, ד"ג, ד"ו יוסט', ד"ו ש"ח, ריווא, מנט', ואמ"ד ת"ו. אבל מבי"ב (דפו') ומ' מ"ר, לו, לירמא ורע"ב: ירושלים, ועל פיהם הגיה התו"ט בד' פראג וקר', וכן היה נוסח הבבלי (עי' להלן). ק: אף האומר ירושלם, וכן המיוחס לרש"י, יא ע"א: אימא סיפא ר' יהודה אומר אף האומר ירושלים, וכן ב"פירוש" שבשמ"ק (דף ט ע"ג) בשם "משנה סברנית" (כירושלם?)⁽⁴⁾.

הפירוש הפשוט של משנתנו הוא, שלר' יהודה "אף" האומר "כירושלים" אינו נדר, וכמפורש בברייתא שבירוש' שם, לז ע"א: רבי יודה אומר האומר כירושלם לא

(1) תנ"ה וכו', ליתא בכ"י מ: בפ"י משקין הו' זק"ש: תא שמע. (2) עי' פ"מ וק"ע ורד"ל.

(3) המאירי פי' "העיבוי הוא שאם התחיל לחסותן מבערב ולא חיפה כל הצורך מעבה בחפוי עד כדי צרכו", ונראה שפי' ע"פ "אסמוכי" של הבבלי אף את הירוש'. אבל איך נפרנס לפירוש את דברי הירוש' "יאכר דבר ממועט", הרי אם הוא "מעבה" כך אין דבר הולך לאיבוד.

(4) ה"ג ר' יהודה אומר אף האומר כירושלם (!) לא אמר כלום וכו' ואחא ר' יהודה למימר לא מיבעיא אימרא דירם וכן בכלול דלא אמר כלום אלא כי אמר נמי ירושלם עלי ככר זה לא אמר כלום דלא אמר כירושלם, ולדין לא נהירא האי אף דקא כתב במשנה סברנית ואין לשנותו. מהמשך דבריו יוצא שנוסחתו "ירושלם" ולא "כירושלם", כבשמ"ק בתחילת הדיבור.

אמר כלום שלא נתכוון זה אלא לעצים ולא בנים שבה. והבבלי (יא א וקידושין נד א) שנוסח משנתו היה "ירושלים", מביא ברייתא: ר' יהודה אומר האומר כירושלים (1) לא אמר כלום עד שידור בדבר הקרב בירושלים (2), ואומר לשיטתו שם: תרי תנאי אליבא דר' יהודה (עי' לעיל עמ' 622 ואילך).

"אף" זה פירוש. שלא סוף דבר האומר "ירושלים", שהוא נדר לדעת תנא אחד (לבבלי יג א – לת"ק דמתני'). לא אמר כלום לר' יהודה, כשם שר' יהודה חולק אף על "האומר קרבן" וכו' במ"ד: אלא אפילו אמר "כירושלים" לא אמר כלום.

ואמנם ממתא כג טז – כ ושם ה לה יוצא שהיו "פרושים" שחלקו על "שבועה" ב"מזבח" ו"היכל" ו"ירושלים", ולא הודו אלא ב"זהב ההיכל" וב"קרבן שעל המזבח".

38. נדרים פ"ג מ"ד: ב"ש אומרים לא יפתח לו בנדר וב"ה אומרים אף יפתח לו.

"אף" ליתא בד"נ, מב"ב מ"ג (3) ורא"ש פסקים דפו"י (אף בדפ' אמ"ד ת"ז), ונמ' בכ"י ק.

39. סוטה פ"ו מ"א: ר' יהושע אומר עד שישאו ויתנו בה מזירות בלבנה; ס"א: משישאו; לו: אף משישאו (לעיל עמ' 84).

39a. גטין פ"ה מ"א: הניקין וכו' וכתובת אשה בזיבורית ר' מאיר אומר אף כתובת אשה בבינונית. – מ ליתא "אף".

ואמנם בברייתא שם מט ב שנינו: כתובת אשה בזיבורית דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר בבינונית אמר ר' שמעון מפני מה אמרו כתובת אשה בזיבורית וכו'. א"כ ר"מ חולק על ר' יהודה. סתם ת"ק, ומעיקרו לא שנו כאן "אף".

39b. שם פ"ו מ"א: האשה שאמרה התקבל לי גטי אם רצה וכו' רשב"ג אומר אף האומרת טול לי גטי אם רצה לחזור לא יחזור.

מ ליתא "אף" בפרק הכפול שבסוף גטין (בוודאי מכ"י אחר).

40. קידושין פ"א מ"ג: וקונה את עצמו בכסף על ידי אחרים ("שיתנוהו לרבו") ובשטר על ידי עצמו ("ולא על ידי אחרים", ברייתא כג א) דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בכסף על ידי עצמו ובשטר על ידי אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים ("אם בא לפדות ע"י עצמו צריך להיות משל אחרים ויתנוהו לו ע"מ שאין לרבו רשות בו"). מייר, ב Qu (הו' נוראק) וכו' ירוש': וחכ"א אף בכסף. וליתא בנוסחאות ובמב"ב ופב"ב, וכן בתוס' פ"א ו ליתא. מב"ב מ ליתא "ובשטר ע"י אחרים".

הבבלי בוודאי שלא היה לו במשנתו "אף". שכן אמרו (שם): וחכמים אומרים בכסף ע"י עצמו. בכסף ע"י עצמו אין, ע"י אחרים לא. אמאי וכו'. וכי תימא מאי ע"י עצמו – אף ע"י עצמו וכו'; אימא סיפא בשטר ע"י אחרים, ולא ע"י עצמו וכו'; וכי תימא מאי ע"י אחרים אף ע"י אחרים וכו', אי הכי נערבינהו וניתנינהו בכסף ובשטר בין ע"י אחרים בין ע"י עצמו. אלא בכסף בין ע"י אחרים בין ע"י עצמו, בשטר ע"י אחרים ולא ע"י עצמו, ור' שמעון בן אלעזר היא ("חכמים" דמתני' רשב"א היא, רמב"ן ורשב"א וריטב"א ותוס' רי"ד, ועי' חיד' קידושין לא נודע למי) דתניא (תוס' שם)

(1) בכ"י מ בקידוש' בציטאט של המשנה "כירושלם" ובברייתא "ירושלם".

(2) בתוס' ס"א ב: ירושלם וכו' עד שיתכוין וידיר כנגד ירושלם, צוק' חסר מן "עד שיתכוין" עד "שלא נתכוין" של ההלכה שלאחריה, ואפשר שהיה לפניו בשניהם "שלא" נתכוין לידור אלא, מעין גו' הירוש'.

(3) מ ליתא "אף" גם בברייתא כה א.

רבי שמעון בן אלעזר אומר אף ⁽¹⁾ בשטר ע"י אחרים ולא ע"י עצמו, ושלש מחלוקות בדבר. ואם היה במשנתם "אף" הרי משמע לשון זה "אף בכסף – ובשטר" וכו' – אף בכסף ע"י עצמו, אף ע"י עצמו, לא כמו שר"מ אומר בכסף ע"י אחרים, ואף בשטר ע"י אחרים לא כר"מ שאומר בשטר ע"י עצמו אלא אף בשטר אף ע"י אחרים, ומכיון שדברי חכמים כנגד דברי ר"מ אמורים אין כאן קושיא "נעריבניהו וניתניהו" (וכן פירשו באמת הר"מ בפי"ה מ⁽²⁾); אלא וודאי שלא גרסו "אף" במתני.

אלא שלעיקר פירושה של המשנה, א"א לפרשה חכמים כרשב"א. הרי דברי רשב"א שנויים בחוס' שם, אחרי מחלוקת ר"מ וחכמים, ולא עוד אלא שדבריו שנויים בשם ר' מאיר (וכן הוא בירוש' שם, ס ע"א: משום ר"מ אף וכו'); שכן היא שנויה: בכסף ע"י אחרים ובשטר ע"י עצמו מפני ("אכסף קאי") שהוא כנותן משמאלו לימינו וחכמים אומרים בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ובלבד שיהא כסף משל אחרים וכו' ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר אף ⁽³⁾ בשטר וכו'. א"כ רשב"א בשם ר"מ אתנא קמא (תנא דמתני') בשם ר"מ פליג, ובין שאנו שונים "אף" בדברי רשב"א בשם ר"מ ובין שאין אנו שונים בדבריו "אף", וודאי שהוא סובר בכסף כר"מ דמתני' ודברייטא ולא כרבנן (הרמב"ן והרשב"א והריטב"א נדחקו). אלא שבמסורת הבבליים לא שנו בבירייתא זו "משום ר' מאיר".

41. קידושין פ"א מ"ט, ע"י לעיל עמ' 535 סי' 53.

42. ב"ק פ"י מ"ב: אבל לא יקוץ את סוכו על מנת ליתן את הדמים ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף קוצץ ונותן את הדמים.

כך "אף" במב"ב דפו', ואחריו במשניות דפו' יוסט' ואילך, אבל ליתא מב"ב מ' וה' ור' ופלו', רי"ף ורא"ש ואגודה, ד"ג, מ"ר, לו ק, פ, ב Qu וב Fol.

43. ב"מ פ"ב מ"ד סיפא: הלוקח פירות מחבירו וכו'.

ד"ג ולו: ר' יהודה אומר אף הלוקח; מ"ר, פ, ק, ב Qu, Fol. מב"ב מ' ופ'

ורא ור"ב, ורי"ף: לקח.

והלכה זו מקרא מפורש הוא, ברא' מ"ג כא – כג (ושם מ"ב לה), ובוודאי משנה

סתמית היתה.

43. ב"מ פ"ג מ"ח: יוציא לו שלשת לוגין שמן למאה, לוג ומחצה שמרים לוג

ומחצה בלע, וכו'. ר' יהודה אומר אף המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה.

ק ליתא "אף".

רש"י (ורע"ב): כשם שאמרו במפקיד כך אמרו במוכר שהמוכר שמן לחבירו ונותן

לו מתוך חביותיו כשהוא מסתפק תמיד והוא מזוקק הרי הלוקח מקבל עליו לפחות לו

לוג ומחצה מחמת שמרים, וכן כתב הרשב"א (בשם הראב"ד): דלאו באומר לו מפורש

שמן מזוקק אני מוכר לך וכו'. אלא דוקא באומר לו שמן סתם והוא נתן לו מזוקק וכו'.

וכן מצאתי בירוש' (פ"ג, ס רע"ב) דגרסי' התם אמר ר' הושעיא כשלא אמר להם ("לוי")

(1) בכ"י מ ליתא "אף", וכן רמב"ן, רשב"א וריטב"א בשם "מקצת נוסחאות", וכן מגיה רי"ד:

כך כת[נ] ב"ב בספרים וה"ג ולא אף כדגרים המורה, ועי' חוס' סד"ה ר"ש.

(2) עי' רי"צ דינר, הגהות, והורוויץ מונטסשריפט חמ"ד, 433 ואילך, אבל פירושו בבבלי דחוק.

(3) רמב"ן: ובתוספתא לא גרסינן אף, וכן ריטב"א: אבל הרשב"א הביאו.

שמן מזוקק אני מעמיד לך כל ימות השנה אבל אם אמר לו שמן מזוקק אני מעמיד לך חייב להעמיד לו שמן מזוקק.

וכן פי' אף ההבלי מ ע"ב. שה לוקח "מקבל עליו": אמר אב"י כשתמצא לומר לדברי ר' יהודה מותר לערב שמרים וכו' והיינו טעמא דמקבל דאמר ליה אי בעי לערובי לך מי לא ערבי לך השתא נמי קביל וכו'. וכך שנינו בברייתא שבבבלי שם: ר' יהודה אומר לא אמרו שמן עכור (ישלאל ליתן שמן עכור, ריטב"א) אלא למוכר בלבד שהרי לוקח מקבל עליו לוג ומחצה שמרים בלא פקטים.

אבל א"כ מאי "אף", להלן הנפקד מנכה למפקיד וכאן המוכר מנכה ללוקח. ואף לשון "הרי זה מקבל עליו" אינו מוסב כפשוטו אלא על "המוכר" (ועי' ב"ב פ"ז מ"ד, ולעיל עמ' 377). והמוכר שמן מזוקק כפשוטו הוא שמכר לו בפירוש שמן מזוקק ולא סתם שמן.

ואמנם התוס', ב"מ פ"ג י, שונה דברי ר' יהודה שבברייתא בלשון אחר: וכן היה ר' יהודה אומ' לא אמרו שמרים <ודבר אחר>⁽¹⁾ אלא בשמן בלבד שפעמים שאדם לוקח מחבירו שמן מזוקק בלא פקטים.

ובוודאי שצ"ל בתוס' כברייתא שבבבלי "אלא במוכר בלבד", כלומר במוכר ולא במפקיד, ופליג ר' יהודה ארישא. וסמי ממתני' "אף".

ונראה שהברייתא הראשונה שבבבלי שם: אחד הלוקח ואחד המפקיד לפקטים – ת"ק דר' יהודה היא (עי' ראב"ד שבשמ"ק ד"ה והתניא: וקשה לי נימא ליה הא ר' יהודה הא רבנן וכו', וכן ריטב"א).

ו"פקטים" אינן אלא "שמרים", *συντάξις*⁽²⁾, ועי' ספרי האזינו פי' שכד: (3) יכול שמנים שיש בהן צורך <ושמרים שאין בהן צורך>⁽⁴⁾ ת"ל שמנים <ממוחים שמרים>⁽⁵⁾ מזוקקים שמרים⁽⁶⁾ שאין בהן⁽⁷⁾ כלום אלא פקטים ("שמרים").

והברייתא השניה שבבבלי – ברייתא בבבלי היא, ששיבש אותה התנא – השונה שלא הבין יונית ולא ידע מה זה "פקטים"⁽⁸⁾.

44. ב"מ פ"ד מ"ט: אלו דברים שאין להם אונאה וכו' ר' יהודה אומר אף (המוכר) ספר תורה בהמה ומרגלית וכו'.

"אף" ליתא בציטאט ב"ב ע"א דפו' ומ (אבל ישנו כאן בכ"י ה ור). וליתא גם בתוס' פ"ג כד: ר' יהודה אומר ספר תורה בהמה וכו' (וליתא גם נח ב בכ"י).

(1) כנו' דפו' וכי"ו, כלומר שמרים ובלע.

(2) ערוך: שמן עכור שהוא למעלה מן השמרים, ראב"ד בשמ"ק: שמן עכור הסמוך לשמרים.

וכל זה דוחק.

(3) [עכשיו הו' פינקלשטיין, 375].

(4) כך במ"ת, בכ"י ברלין: שמנים שיש בהן צורך ושמנים שאין בהן צורך מניין, בילקוט ישעיה: שמנים שאין (גם בילקוט האזינו ותהלים) בהם צורך ושמרים שאין בהם צורך.

(5) מ"ת וב וילקוט.

(6) כך שם ושם, כלומר שבכתוב הנוכח, שלפניו בדפו': שמנים.

(7) "דבר" שבדפו' ליתא בשאר הנוסחאות.

(8) אפשר שטעה השונה הבבלי בשמיעה ושנה במקום "שמרים ודבר אחר" (אחור" כמו באלישע

"אחור", עי' תרביץ ש"ב, 11) – "שמן עכור".

45. ר' יהודה אומר לא יחלק החנוני קליות ואגוזין לתינוקות וכו'.

לו: אף לא. ואפשר שנאמרה הלכה זו בקשר עם ההלכה שישנה כאן בתוס' פ"ג כז: ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות. ועליה הוסיף ר' יהודה.
45^a ב"מ פ"ז מ"ט: ר' יהודה או' בשעת משלחת זאבים אף זאב אחד אונס – לו וק: אף בשעת.

בתוס' פ"ח טז כמשנתנו, ואולם בבבלי צג סע"ב הקשו: והתניא זאב אחד אונס ארנב"י בשעת משלחת זאבים ור' יהודה היא. וכאן בכ"י מ זה: והתניא אף זאב.

46. ב"מ פ"י מ"ה סיפא: רשב"ג אומר אף מתקן הוא את מלאכתו לפני שלשים יום. "אף" ליתא מב"ב ה ור"ב, רש"י בגמרא (ק"ח ב): אף מתקן הוא, וקאי אדת"ק דאמר אם הויק משלם וקאמר ליה איהו אף בשלשים יום קודם לכן מתקן ופסור.

47. סנהד' פ"ה מ"א: היו בודקין אותן בשבע חקירות באיזה שבוע באיו שנה באיזה חדש בכמה בחדש באיזה יום באיזה שעה באיזה (1) מקום. ר' יוסי אומר באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום. ק: אף באיזה יום, ואינו בשאר הנוסחאות.

והוא נוסח משובש, שכן "באיזה יום באיזה שעה באיזה מקום" שנה אף ת"ק. ולא עוד אלא שר' יוסי חולק בבדייתות בפירוש ואומר שאין צורך אלא "באיזה יום" וכו'; תוס' פ"ט א: ר' יוסי אומר לא היו צריכין לומר באיזה שבוע באיזה שנה באיזה חודש בכמה בחדש אלא באיזה יום וכו', ובבבלי שם בבבלי מ ע"ב: אמר להם ר' יוסי לחכמים לדבריהם מי שבא ואמר אמש הרגו אומ' לו באיזה שבוע באיו שנה באיזה (2) חדש בכמה בחדש!

48. מכות פ"ב מ"ה: ומוסרים לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך וידברו אליו. ר' מאיר אומר אף הוא מדבר על ידי ("בשביל") עצמו שנאמר וזה דבר הרוצח. כך, "אף", במב"ב דפו' (ומשם במשניות דפו' יוסט' ואילך), מייר, פ, ב Qu 569, Fol 569. וליתא במב"ב מ, ד"נ, לו, ק, וב Qu 568, "ובנוסחי דידן נמי לא גרסי' אף אבל הוא במקצת נוסחאות" (ריטב"א י ע"ב ד"ה אמרו לו).

ולא היה אף לפני הר"מ שפי': ורבי מאיר אומר אינם חייבין להטפל בזה אלא הוא יטעון להציל עצמו.

וליתא אף בתוס' פ"ג (פ"ב) ה ("מדבר הוא"), בבלי י ע"ב, ומתשובת החכמים (שם ושם): אמרו לו הרבה שליחות עושה ("הרבה דברים שאינם נעשים ע"י האדם עצמו נעשים ומתקבלים ע"י שלוחים", רש"י) יוצא שר"מ חולק, שאין צורך בת"ח שילוהו (כפי' הר"מ והרע"ב, ע"י תוי"ט ומ"ש), מאירי שם (3).

אלא ש"אף הוא", אינו דווקא כמוסיף על דברי ת"ק; שכן יכול הוא להתפרש גם כחולק, מעין "אף היא אינה מן המוכחר" (מנחות פ"ה מ"א), "אף היא היתה חסירה" וכו' (שם), "אף הוא נעשה זבל" וכו' (ע"ז פ"ג מ"ג ותוס' פ"ג י"ט), "אף הם אמרו לו" וכו' (סוכה פ"ב מ"ז), "אף הן מרביץ" וכו' (מכות פ"א מ"י), "אף אנו מחזיקין" וכו' (ע"ז פ"ב מ"ז) (4), כלומר: הרי הוא מדבר וכו' והכתוב אומר כך: וזה דבר הרוצח.

48^a מכות פ"ג מ"ט: חנניה בן חכניאי אומר אף הלושב כלאים. מ ליתא "אף".

49. עדיות פ"ג מ"ד: וחכמים אומרים מדרס וכו', לעיל עמ' 519 סי' 21.

(1/2) את המין הגהתי ע"פ שאר הנוסחאות. (3) פי' רבו שם הוא "מליצי" יותר מדי.

(4) ע"י גם גייגר, לעהרבוך II 55, 99, משלי כג כח: אף היא כחחף תארב.

50. ע"ז פ"א מ"ח: אין משכירין להם בתים בארץ ישראל ואצ"ל שדות ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות וכו' ר' יוסי אומר בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות ובסוריא מוכרין בתים וכו'.

כך מב"ב ופב"ב (דפו' ומ') ועל פיהם במשניות אבל ד"ג ומי"ר, לו, פ, ק, ב Qu ו Fol, קטעי הגניזה¹, ס' המקח שער י, רי"ף ורא"ש: ר"י אומר אף, וכן בציטאט שבירוש' שם, מ ע"א וכן תוס' פ"ב ח: אף בארץ ישראל. אלא שהלשון אינו יפה. 51. ע"ז פ"ג מ"א: וחכ"א אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל וכו' רשב"ג אומר כל שיש בידו כל דבר.

מב"ב (דפו' ומ'): אף כל (אף כל" חסר בד"פ וד"ו ר"פ ועוד, ובד"ו יוסט' ליתא "אף"). 52. זכחים פ"א מ"ד: שהזבח נפסל בארבעה דברים וכו' ר"ש מכשיר בהילוך וכו' ר"א אומר המהלך במקום שהוא צריך להלך המחשבה פוסלת וכו'. כך ד"ג ואילך, ב, לו, פ ומב"ב (דפו' וכי"י). אבל ק, בריט' מוז' (הרליי 5794)² ופט"ב (אגט' 483a)³: אף המהלך.

בציטאט שבבבלי טו ב ליתא, וליתא גם בברייתא שם (תוס' פ"א ה: ר"א אומר כל הילוך שעבודה צריכה לו פוסל וכו') ובת"כ צו פרשה ח ה, שהוא כלשון משנתנו. "אף" אינו יפה כאן מכיון שר"א מפרש בין ר"מ (ת"ק) ור"ש. שלשת הספרים עם "אף" הם מטופסים "ירושלמיים" (אף קטע פט"ב, אע"פ שהוא מנוקד בניקוד הבבלי).

53. זכחים פ"א מ"ג: נתן על העור עד שלא הופשט אינו טעון כבוס משהופשט טעון כבוס דברי ר' יהודה ר' אליעזר אומר אף משהופשט אינו טעון כיבוס, אינו טעון כיבוס אלא מקום הדם ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה וראוי לכבוס. אף ליתא ב Qu 570, וכן "משמע מתוספות (צג ב ד"ה מנין: ואי גרסינן אף במילתיה דר"א [שבברייתא צד א] עד שלא הופשט אתי שפיר דבעי מאי בינייהו אבל קשה ממתניתין אי גריס⁴ אף משהופשט) דאית דלא גרסי אף במילתיה דר' אלעזר" (מ"ש).

אינו טעון כבוס] (כדברי ר"א) ליתא במב"ב (דפו' ומ') וב Qu 570, וליתא אף בתוס', עי' להלן.

גם בתוס' פ"י י: ר' אליעזר אומר⁵ אף משהופשט אין טעון כיבוס אלא מקום הדם דבר הראוי לקבל טומאה ראוי לכיבוס.

אבל הברייתא שבת"כ צו פ"ו (בבלי צד א) נראית מוחלפת. שכן שנינו שם: בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות העור משהופשט ת"ל אשר יזה עליה תכבס. יכול שאני מרבה את העור עד שלא הופשט ת"ל בגד מה בגד ראוי לקבל טומאה אף כל ראוי לקבל טומאה פרט לעור עד שלא הופשט דברי ר' יהודה. ר' אלעזר אומר בגד אין לי אלא בגד מנין לרבות את השק וכל דבר שמקבל טומאה ת"ל אשר יזה עליה תכבס.

(1) ע"ז חו' Elmslie, קטברידג 1911. (2) REJ חנ"ג, 218.

(3) תפ' ישראל, החלק העברי 211 [298, XII HUCA] (ועי' להלן: אליעזר – אלעזר).

(4) צ"ק וחק נתן מגיהים: דגריס.

(5) צוק' הדפוס ע"פ "אור הגנוז": ר' אלעזר אומר ר' אליעזר אומר, ואינו אלא סעות, ואין

כיונת "אור הגנוז" אלא שבכ"ו "אליעזר" במקום "אלעזר" שבדפוסים.

יכול שאני מרבה את העור עד שלא הופשט ת"ל בגד מה בגד מיוחד <דבר המ> קבל¹¹ טומאה וראוי לכיבוס אף כל <דבר> המקבל טומאה [וראוי לכיבוס] יצא דבר שאין ראוי לקבל טומאה ואין ראוי לכיבוס.

כך הוא בת"כ ד"ו ואילך "עד שלא הופשט", וכך היה אף נוסח הבבלי בספרים ישנים, ורש"י הוא שהגיה משהופשט² (עי' תוס' שם). והר"ש בפי' ת"כ שם אומר: ולר' אליעזר לגירסא דהכא דגרסי' יכול שאני מרבה עור אפי' משהופשט וכו', והך ברייתא גרסינן בחזרת כהנים ישן ובפ' דם חטאת (זבחים שם) בענין אחר מבכאן וה"ג לה בגד מנין לרבות כו' דברי ר' יהודה. ר' אליעזר אומר אין לי אלא בגד מנין לרבות שק וכל מיני בגדים ת"ל אשר תכבס. יכול שאני מרבה עור עד שלא הופשט ת"ל בגד מה בגד דבר המקבל טומאה כו'. ובשאר ספרים (של ת"כ) גרסינן לה בדר' אליעזר יכול שאני מרבה עור משהופשט³ ת"ל בגד מה בגד דבר המקבל טומאה וכו'.

לפי ת"כ אין בין ר' יהודה ור"א אלא משמעות דורשין. ו"המקבל טומאה" של ר"א אינו דווקא, שכן על יד "המקבל טומאה" הוא אומר "יצא דבר שאין ראוי לקבל טומאה", כלשונו של ר' יהודה. והסוגיא שבבבלי צד א (מאי בינייהו וכו') אינה מתאימה איפוא לת"כ. ולפי ת"כ אין ר"א חולק על ר' יהודה ב"משהופשט". ועוד דבר אנו למדים מת"כ, שהסיפא "ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה וראוי לכיבוס" – דברי ר"א הם ולא "סתם כר' יהודה" (בבלי שם). שהרי הם דברי ר"א שבת"כ: וראוי לכיבוס – יצא דבר שאין ראוי לקבל טומאה ואין ראוי לכיבוס.

וודאי שתנא זה לא שנה במחלוקתם "אף", ו"משהופשט" טעון כיבוס, ונשנו דברי ר"א משום סופם.

54. זבחים פ"ג מ"ו: הזורק מקצת דמים בחוץ חייב ר' אלעזר אומר אף המנסך מי חג בחג בחוץ חייב.

כך, "אף", ד"נ ואילך, ב 570, 571, מב"ב ופב"ב (קי ע"ב). ק ופ, וכן בציטאט שבירוש' סוכה פ"ד, נד סע"ד. וליתא לו, וכן בציטאט שבמעילה יג ב⁴. אף מבבלי זבחים שם נראה שלא גרסו "אף" במשנתם. שכן אמרו שם: אמר רבא (רבה) ומודה רבי אלעזר בדמים וכו', ואם אנו שונים "אף" הרי הדבר פשוט שהוא "מודה על הראשונות" (עי' תוס' ד"ה ומודה). מב"ב ופב"ב אינם חלק עיקרי של הבבלי (עי' לעיל עמ' 897 ואילך), ואינם מוכיחים על נוסח הבבלי.

55. מנחות פ"ו (פ"ז) מ"ג: והחלות בוללן דברי רבי וחכ"א אף הסולת.

כך בד"נ עד דפ' פראג, ב 570, 571, לירמא⁵ ולו. וליתא ק, פ, מב"ב (דפו' וכי"י) ופב"ב (עה א) וכן במיוחס לרש"י ורש"י כ"י ור"ג, ועל פיהם הגיה התוי"ט בד' פראג.

(1) ראב"ד: "המקבלי אף בר"ש (עי' להלן), וכן בילקוט אלא שהוא צירף ת"כ ובבלי. כד"ו

בטעות: מיוחד לקבל.

(2) מ: עור אף משהופשט, "ובכל הכ"י: את העור משהופשט" (ד"ס).

(3) וכן ראב"ד וילקוט.

(4) בדפו': והתנן אמר ר"א המנסך, מ ושמ"ק והמיוחס לרש"י ור"ג: והתנן ר"א אומר

המנסך. אבל התוס' בזבחים קי ע"ב ד"ה אישתמיטתיה, מכיאים ממעילה: אף, אפשר באשגרה.

(5) הוא מגיה גם בפיה"מ: ג"כ.

ומתוך הברייטות שבתוס' פ"ח ז' ובבלי שם (ת"כ ויקרא נדבה פ"ב ב) יוצא ש"סולת" דווקא ולא "חלות" ואין כאן "אף".

56. מנחות פ"ו מ"ה: והשיפה והבעיטה בחטים רבי יוסי אומר אף בבצק. כך בד"נ ואילך, ב 570, 571, לו וק. וליתא במב"ב (דפו' וכי"י) ופב"ב (עו' א, ע"י להלן) ופ.

הבבלי לא היה לו "אף" במשנה. שכן אמרו (שם): שיפה ובעיטה בחיטין⁽¹⁾ רבי יוסי אומר בבצק. איבעיא להו בבצק ולא בחיטין או דילמא אף בבצק. ת"ש ("דבבצק ולא בחיטין") דתניא שיפה ובעיטה בחיטין ר' יוסי אומר שיפה ובעיטה⁽²⁾ בבצק. בתוס' פ"ח יד: ר' יוסי אומר בבצק. תוס' ד"ה רבי יוסי: ובתוספתא גרסינן אף בבצק ופליגא אהך (על הברייטא שבבבלי) ובתוספתא דיוקנית לא גרסינן אף. הרע"ב מגיה על כן במשנה ומוחק "אף", אבל אפשר שגם המשנה וגם התוס' הוגהו ע"פ הבבלי. 57. מנחות פ"ט מ"ז: כל קרבנות הצבור אין בהם סמיכה חוץ מן הפר הבא על כל המצות ושעיר המשתלח. רבי שמעון אומר אף שעירי ע"ז.

כך, "אף", בכל הנוסחאות. אבל ליתא ק' (ושם "שע" של "שעירי" על הגרד). וכבר תמה בעל מ"ש: וקשיא לי מאי אף דקאמר ר"ש אף שעירי ע"ז דהא משמע בגמרא (צב א) דר"ש מפיך שעיר המשתלח ומוקי באתריה שעירי ע"ז דשתי סמיכות גמירי בצבור ותו לא והכי תניא בברייטא בגמרא (שם, תוס' פ"ט ט) חוץ מפר הבא על כל המצות ושעירי ע"ז דברי ר"ש ר' יהודה אומר שעירי ע"ז אין בהם סמיכה ואת מי אביא תחתיהם וכו' (לעיל אצל שמואל, עמ' 218). ונדחק לתרץ. אבל וודאי שלא היה "אף" במשנת הבבלי, וגם לא במשנתה של התוס'.

58. חולין פ"ב מ"ז: השוחט את המסוכנת וכו' רבי אליעזר אומר דיה אם זינקה. אמר רבי שמעון אף השוחט כלילה ולמחר השכים ומצא כתלים מלאים דם כשרה שזינקה וכמדת רבי אליעזר.

כך, "אף", ד"נ. ב 570, 571, לו, ק פ. מב"ב ה ורי"ף ועיטור ח"ב, לבוב יא ע"ג. אבל מב"ב (דפו' ומ) ורא"ש, וכן בציטאט שבבבלי לח א (גם מ) ליתא, ועל פיו השמיטוהו בד"ה, ריווא ומנט', ושוב הכניסו ריו"ט הלך (בציון: ס"א⁽³⁾, שבגליון) בד' פראג וד"ק, וכן בדפוסים שאחריהם, אלא שמוקף⁽⁴⁾.

וכמדת[ן] בכל הנוסחאות, חוץ ממב"ב ואחריו במשניות: כמדת, וכן בציטאט שם בכ"י ר' ופס"ב: כמדת.

בתוס' פ"ב יא: ר' שמעון אומר משום ר' אליעזר השוחט כלילה וכו'; אי"כ פירושו של "אף" הוא, שאף הלכה זו היא "כמדת" ("כמשנת") ר"א.

59. חולין פ"ח מ"ב: צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת וכו' רשב"ג אומר אף שני אכסנאין אוכלין על שלחן אחד זה בשר וכו'.

כך ד"נ ב 570, 571, לו, ק, פ. מב"ב ה ורב ורי"ף. וליתא במב"ב דפו' ומ ורא"ש ופב"ב (קז ב) דפו' (רב: אף שני, מ: רשב"ג אומ', ה: רשב"ג אומ' וכו'), וליתא גם בציטאט שבת יג א (גם מ).

(1) "בחיטין" וכו', ליתא פ.

(2) כך גם מ' בדפו"י: שיפה בחיטין ובעיטה בבצק, ועי' פיה"ט לר"מ ותו"ט.

(3/4) בדפוסים מאוחרים (חוץ מד' ראם) הקיפו "אף" והדפיסו בגליון: גמרא ל"ג!

אבל "אף" מתפרש על פי התוס' פ"ה ה' – ו': רבן שמעון בן גמליאל אומר אף שולחן של מאכל שנים שנכנסו לפונדק וכו'. "אף" נמשך איפוא למ"א: באיזה שלחן אמרו בשלחן שאוכל עליו וכו' (חלוקת ההלכות גם במשנה גם בתוס' אינה נכונה כאן, ואינה אלא חיצונית לפי הכמות, ועי' לעיל עמ' 564). גם בברייתא שבבבלי קז ב בכ"י מ ורי: אף שני אכסנאים.

60. חולין פ"ט מ"ו: עכבר שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע וכו' באדמה טהור ר' יהודה אומר אף הנוגע באדמה שכנגד הבשר טמא.

"אף" ליתא ב' 570, 571 ולירמא. אבל ישנו גם בת"כ שמיני פרשה ה' ו'.

61. בכורות פ"ד מ"א: עד כמה ישראל חייבים להיטפל בככור בבהמה דקה (עד) שלשים יום ובגסה חמשים יום רבי יוסי אומר בדקה שלשה חדשים. כך בכל הנוסחאות. אבל ר' יהוסף אשכנזי: ס"א ר' יוסי אומר אף בדקה שלשה חדשים (מ"ש). וליתא גם בברייתא שבגמרא (כו ב, תוס' פ"ג א) וכן במקבילה שבבב"מ סא א (תוס' שם פ"ה ז).

62. בכורות פ"ח מ"י: אלו שאינן חוזרין ביוכל הבכורה והיורש את אשתו וכו' ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף היורש את אשתו יחזיר לבני משפחה וכו'. כך, "אף", ב' 570, 571, ד"נ, יוסט', ריווא ומנט', לו ומב"ב דפו' ⁽¹⁾. וליתא בפס"ב (נב ב, ונשלם ⁽²⁾ בד"ח). מב"ב מ (וכן נמ' בשמ"ק ובי"ח) ואגודה, פ וק. וליתא גם בציטאט שבכתובות פד א (גם מ ורומי). והושמט (עם גליון: ס"א) ע"י ריו"ט בדפ' פראג וד"ק, וכן במשניות שאחריהם (בלא הגליון): מ"ש: ל"ג אף.

"אף" יכול להתפרש ע"פ התוס' סוף פ"ו יט: ר' יוחנן בן ברוקא אומר היורש את אשתו בני משפחה נותנין לו מעות (וזה פירוש "וינכה להם את הדמים" של משנתנו, ולא כבבלי נב ב) ומוציאין מידו שנאמר לא תסוב נחלה ממטה למטה אחר וגו'. וא"כ ריב"ב אומר ש"אף היורש את אשתו" אע"פ שאינו חוזר "לבטלה" (עי' בבלי שם) אבל חוזר שלא לבטלה.

62a. ערכין פ"ד מ"ב: היה עני והעשיר או עשיר והעני נותן ערך עשיר ר' יהודה אומר אפילו עני והעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר. "אפילו" ליתא במב"ב דפו' ומ, ואיתא בסב"ב דפו' (יו ב) ⁽³⁾, ושמ"ק הוסיפה אף במב"ב. בתוס' פ"ב יד שנינו: האומר ערכן של עשרה עלי וכו' עני והעשיר נותן על ידי כולן ערך עשיר והעני נותן על ידי כולן ערך עני ר' יהודה אומר ערך עשיר הואיל ובא לכלל עושר שעה אחת.

אבל בתוס' ד"ו: עשיר והעני והעני נותן; א"כ וודאי שחסר בתוס', וצ"ל: עשיר והעני [עני והעשיר וחזר] והעני, ור' יהודה חולק על ת"ק דתוס' בשניהם. ור' יהודה דמתני' אינו כחולק על ת"ק אלא כמוסיף (ויש סתם "ר' פלוני אומר" שאינו חולק, עי' להלן "אמר ר"פ"), אלא שמסדר המשנה שנה אותה בלשון יחיד ⁽⁴⁾.

(1) בד"ו: היור' אף.

(2) בד' ווילנא בטעות במוקפים (וכן הוקף במשנה). בכ"י מ: ר' יוחנן. (ותו לא מידי!).

(3) זו פוסקא, ובכ"י מ רק: ר' יהוד' או'.

(4) בת"כ, מצורע פרשה ד' ג, נוסף בדפו' אחרי דברי רבי שבמשנה: היה עני והעשיר וכו'.

אם כך הוא לשון "אפילו" חלק ויפה. שהרי ר' יהודה שנה אותה בניגוד לת"ק ד תוס' החולק. אלא שעליו שנה ר' יהודה שלא בלבד עני והעשיר נותן ערך עשיר, אלא אפילו עני והעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר והוא הדין בעשיר והעני. ואולם בלא "אפילו" של משנתנו. שהיא שונה "עשיר והעני נותן ערך עשיר". אינו כמוסף¹⁾.
63. ערכין פ"ו מ"א: המקדיש נכסיו והיתה עליו כתובת אשה ר' אליעזר אומר כשיגרשנה ידיר הנאה ("שמא עשו קנוניא על ההקדש") וכו'. כיוצא בו אמר רשב"ג אף הערב לאשה בכתובתה והיה בעלה מגרשה ידיר הנאה שמא יעשה קנוניא על נכסיו של זה ויחזיר את אשתו.

כך. "אף". מב"ב (דפו' ומ²⁾) ועל פיו הכניסו התו"ט בד' פראג וד"ק (עם גליון: ס"א³⁾). וליתא בד"נ. יוסט', ריווא ומנט' לו. ק. פ. ב 570. 571.

ובב"ב פ"י מ"ז: רשב"ג אומר אם יש נכסים ללוה בין כך ובין כך לא יפרע מן הערב ("דכיון דיש לו ללוה במה לפרוע ואינו פורע ודאי עשה קנוניא עם המלוה" וכו', ראב"ן) וכן היה רשב"ג אומר הערב וכו'.

כך במב"ב (וכן בפב"ב בערכין כג א). ה"ג, רי"ף כתובות פ"א ר' שע"ז ורא"ש שם סי' כב ורמ"ה ב"ב שם. אבל ד"נ, מ"ר, לו. ק. פ. מב"ב ה' רי"ף דפו' 4: כיו"ב אמר רשב"ג אף הערב: "כיו"ב אמר רשב"ג גם בפ"ר, ובמב"ב כ"י, או"ז ב"ב סי' רנ"ג, רא"ש. אגודה וראב"ן דף קיא ע"א ("בכל הספרים"). ועי' שם 1). וכן בפב"ב כ"י ה. ע"פ מב"ב דפו' הוגה בד"ו יוסט', ריווא ומנט' ואילך בב"ב: וכן וכו'. ועי' תו"ט בערכין.

64. כריתות פ"ג מ"ד: יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ארבע חטאות ואשם אחד טמא שאכל חלב וכו' ר"מ אומר אם היתה שבת והוציאו וכו'.

כך בכל הנוסחאות, וליתא אף במב"ב (יג ב). אבל בשבועות כד ב דפו' ורש"י: אף אם (וליתא שם מ ופלו' ותוס') וכן ביבמות לד א מ (וליתא בדפו'). וכן בשבת קב א ברש"י, ועל פיו הגיה רש"ל שם (וליתא מ, א"פ, דפו"י, תוס', ר"ן וריטב"א).

ומתוך הכבלי בכריתות יד א יוצא שלא שנו "אף" במשנתם: שכן אמרו: ונתני אם הוציאו חייב מ"ט קתני אם היתה שבת אמר רפרם זאת אומרת עירוב וכו'. ממאי דילמא יש עירוב והוצאה ליוה"כ והכי קתני אם היתה שבת והוציאו חייב אף משום שבת ויוה"כ. ואם היו שונים "אף אם" במשנתם א"א לפרש כך.

64^א. קנים פ"א מ"ד: ר' יוסי אומר שתי גשים שלקחו קניהן בערוב וכו' – מ: ר' יוסי או' אף: אבל ליתא בכל הנוסחאות, וליתא אף בבבלי עירובין לו א.

65. כלים פ"ט מ"ב: בש"א החבית והמשקין טהורין ומניקת טמאה ובה"א אף מניקת טהורה.

ערך עשיר, ואחריו: אף זה הואיל וכו', אבל הוספה זו אינה בכ"ר, ונמ' בהגהת ספרא שבחמ"י, ועי' הגהות מהרי"ר, אלא שאף בילקוט איחא. ועי' לעיל עמ' 573.

(1) ח"ד ואחרים מגיהים בתוס' על פי המשנה.

(2) מ: כיוצא בדבר אתה או' רשב"ג או' אף הערב (וא"כ המשנה בב"ב מצטטת את משנת

ערכין ב"אתה או'), כשם שמדרשי-הלכה מביאים משנה ב"מכאן אתה אומר", עי' לעיל עמ' 728).

(3) בדפו' מאוחרים השמיטו גליון זה, כשם שהשמיטוהו בהרבה מקומות.

(4) ברי"ף כ"י ב ליתא "אף".

כך בכל הנוסחאות. חוץ מן ב 572 שחסר "אף" ונשלם ע"א. והוא העיקר.

66. כלים פ"א מ"ג: העושה כלים וכו' ומן הגרודות (ט) הורין רבי יוחנן בן נורי אומר אף מן הקצוצות.

כך בכל הנוסחאות. אבל בערוך ע' קץ ו בסופו: ר' יוחנן בן נורי אומר מן (1) הקצוצות. וליתא "אף".

אבל בתוס' ב"מ פ"א א: ר' יוסי אומר העושה כלים מן הקצוצות (2) טמאין ר' יוחנן בן נורי אומר העושה כלים מן הגרודות (2) טמאין.

ר' יוסי שבתוס' הוא סתם משנתנו (3), שאינן טהורין אלא מן הגרודות: אבל ריב"נ סובר "מן הגרודות טמאין". התוס' לא שנתה איפוא "אף" במשנתה, משנת ר' יוסי, אלא: מן הגרודות טהורין ריב"נ אומר מן הקצוצות (טהורין), ומשנה זו פירשה התוס', בדרך לשון המשנה: מן הקצוצות ולא מן הגרודות, ועל-כן שנתה בשם ריב"נ: העושה כלים מן הגרודות טמאין.

ר"ש בפיה"מ מעיר לתוס' זו: מן הגרודות טמאין, לאו למעוטי בקצוצות קאתי דהא במתני' קאמר ר' יוחנן בן נורי אף מן הקצוצות אלא אף מן הגרודות קאמר.

אבל בפירושו זה לא הועילנו כלום, שהרי הניגוד למשנה נשאר, שכן למשנתנו ריב"נ מטהר בשניהם, ולתוס' לפי פ"ה הר"ש – מטמא בשניהם. על כן מגיחים בעל "מים טהורים" והגר"א בלשון התוס' שבר"ש: מן הגרודות טהורין, אבל אף בזה לא הוסיף הקדוש, שהרי התוס' שנתה לפניו בשם ר' יוסי: מן הקצוצות טמאין. וא"א לשנות אחריו: אף העושה כלים מן הגרודות טהורין.

אבל העיקר כנוסח הערוך וליתא "אף", וא"כ התוס' והמשנה אחד הם.

67. כלים פ"ב מ"ח: וכל גולמי כלי עץ טמאים חוץ משל אשכנז (ס"א: פירשע) רבי יהודה אומר אף גרופית של זית טהורה עד שתשלך.

כך, "אף", ד"נ ואילך, וכן דרנבורג, וכן בד"ו רפ"ג (עם הר"ש), ד"ו רפ"ח (עם הר"מ), ב"ז ש"מ, אמ"ר ת"ז ואילך: תוי"ט בגליון ד"ק: נ"א (4) ל"ג. וליתא לו, פ, ק, מ, ב 572, ג"ם הרי"א ז"ל מחק"ו (מ"ש).

בתוס' כלים ב"מ פ"ב יט: חוץ משל פרשע מפני שהם מחוסרים שליקה ר' יהודה אומר העושה כלים מגרפות (ר"ש: מגרופית) של זית טהורין מפני שהם וכו'. "אף" אין א"כ גם בתוס', אבל מתאים יפה לפי התוס', שכן גם טעמו "של פירשע" הוא "מפני שהם מחוסרים שליקה".

67^א. כלים פ"טו מ"ג: ים נפה של סלתין טמא וכו'. ר' יהודה אומר אף של גדלת טמא מושב וכו'.

בתוס' ב"מ פ"ה ה ליתא "אף", שהרי טומאתו "של גדלת" חמורה מזו "של סלתין", שאינה אלא טומאת מת.

(1) קהוט, דף קעב ע"ב, השמים (ע"פ ד"ו רצא) בטעות "מן", ואיחא בכל חדפו' וגם בכ"י (כ"י תימן – ליון).

(2) כ"י (מונטשריפט חמ"ה 23): הקצוצות – הגרודות. גם במשנה ה' לו, פ, ק ור"מ דרנבורג ועוד: הקצוצות – הגרודות, רב"א ורי"א: הקצוצות – הגרודות, ד"נ: הקצוצות – הגרודות, מ: הקצוצות – הגרודות.

(3) עי' לפי שעה ידיעות המכון למדעי היהדות, ס"ב, 19.

(4) בד"ח בטעות: גמרא ל"ג.

68. כלים פכ"ב מ"א: השלחן וכו' ושייר בהם מקום הנחת הכוסות טמאים רבי יהודה אומר מקום הנחת חתיכות.

בציטאט שבחגיגה כו ב כ"י מ וילקוט: רבי יהודה אומר כד י מקום. ובגליון מ נוסף: אף. רש"י: ר' יהודה אומר צריך אף <מקום> הנחת חתיכות.

אבל בירוש' ע"ז ספ"ב, מב סע"א: "היא מקום הנחת" ⁽¹⁾ הכוסות היא מקום הנחת חתיכות". ולא נחלקו אלא בלשון. ועי' כיו"ב להלן בספרה פ"ט מ"ב.

69. כלים פכ"ב מ"ד (עדות פ"א מ"ד): כסא שקבעו בעריבה ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין שמאי אומר אף העשוי בה ("טמא").

ליתא בכלים בכ"י מ (אבל איתא בעדות גם במ"י): אבל משנתנו ר' יהודה היא ⁽²⁾ בתוס' כלים ב"ב פ"א יב, ו"אף דווקא. אלא שהוא שנוי אחרי "וב"ה מטמאין". ואפשר שמפני כן השמיטה.

70. כלים פכ"ג מ"ב: אלו טמאין משום מרכב וכו' וטפיטן של סוס רבי יוסי אומר אף טפיטן של סוס טמא משום מושב וכו'.

"אף" ליתא בהו' לו, פ, ק, ומחקו לירמא ומ"ש. תפ"י: מלת אף כאן אינו לשון גם, דהרי גם ת"ק רק במרכב איירי, אלא לשון אפילו הוא. וה"ק אפי' טפיטן של סוס וכו' (ועי' משנה אחרונה). וליתא גם בספרא מצורע, זבים פ"ג יא.

71. כלים פכ"ז מ"ד: המקצע מכולם טפח על טפח טמא וכו' מצדדי הקופה ר"ש מטהר וחכמים אומרים המקצע טפח על טפח בכל ("מכל") מקום טמא.

הו' דרנבורג ולו, פ, ק, מ, וב: וחכ"א אף המקצע.

72. אהלות פ"ז מ"ג: המת בבית ולו פתחין הרבה וכו' חשב להוציאו באחד מהן וכו' הציל על כל הפתחים, בש"א יחשוב עד שלא ימות בה"א אף משמת.

"הרי"א זיל ס"א ובה"א משימות המת" (מ"ש): "משימות המת" גם עירובין סח א וביצה י ע"א ולו ב: פ: משימות).

72א. אהלות פ"ז מ"א: החורש את הקבר וכו' מלא מענה מאה אמה בית ארבעת סאים ר' יוסי אומר בית חמש וכו'. לירמא: אף בית חמש, וכן ק ומ וב, וליתא בשאר הנוסחאות וכן בר"ג תמורה יג א.

73. נגעים פ"ב מ"ד: כיצד ראתה הנגע וכו', האשה וכו', כאורגת בעומדין לשחי ליד הימנית רבי יהודה אומר אף כטווה בפשתן לשמאלית.

כך, "אף", בכל הנוסחאות, וכן בציטאט ("מיכן אמרו") שבת"כ תזריע, נגעים פ"ד ג, אבל בתוס' נדה סז א ד"ה וכמניקה ליתא "אף" בציטאט מת"כ, וכן ליתא בילקוט תזריע ר' תקנ"א.

בתוס' נגעים פ"א ח שנינו: כאורגת בעומדין לשחי דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר כטווה פשתן לשמאלית ⁽³⁾. אמר רבי נראין דברי רבי מאיר בימין ודברי ר' יהודה בשמאל.

א"כ ר"מ ור' יהודה חולקים, ורבי מכריע. על כן הגיה הגר"א (אליה רבא): ולא גרסינן אף וכדתניא בתוספתא אמר רבי וכו' (עי' תוי"ט). אבל רבי שנה כאן

(1) כצ"ל, בד"ו בסעית: חתח. (2) [תרכיץ שנה ט"ו, 8].

(3) כ"י (אור הגנוז): לשמלת (ו"א לשמלת, השוה חוס' נדרים פ"א א: ימינת - שמאלה).

כהכרעתו¹) בדברי ר"מ (ת"ק) "ליד הימנית", והוא הוא שהוסיף, ע"פ הכרעתו, "אף", ועל ידי כך נסתלקה המחלוקת.

74. נגעים פ"ו מ"ז: עשרים וארבעה ראשי איברים באדם שאינן מיטמאין משום מחיה וכו' ר' אליעזר ("אלעזר") אומר אף היבלות והדלדולין אינן מיטמאין משום מחיה. כך ד"ג, ד"ו רפ"ח ואילך, ב 570 והו' דרנבורג, אבל בד"ו רפ"ג, לו, ק ופ ליתא. וליתא גם בציטאט ("מיכן אמרו") שבת"כ תזריע, נגעים פ"ב ט (מ"ש)², וליתא גם בתוס' פ"ב יב.

75. נגעים פ"ד מ"ב: מביא אדם על ידי ("שבביל") בנו על ידי בתו על ידי עבדו ושפחתו קרבן עני ומאכילין בובחים. ר' יהודה אומר אף על ידי אשתו מביא קרבן עשיר וכן כל קרבן שהיא חייבת. כך "אף" בכל הנוסחאות.

תוי"ט: ארישא מהדר דקתני עשיר שהביא קרבן עני לא יצא, קאמר דאף ע"י אשתו כו', ודחוקים יותר פירושי הר"מ והרא"ש (ע"י מ"ש).

בת"כ מצורע פרשה ד' טז שנינו: אשר בו נגע צרעת, מלמד שאדם מביא על ידי בנו וכו' יכול אף ע"י אשתו יביא קרבן עני ת"ל זאת דברי רבי יהודה, אמר רבי יהודה לפיכך אם פטרה וכו'. מכאן נראה שכולה (גם רישא דמתני') ר' יהודה היא; אלא שרבי שנה את הסיפא בלשון יחיד, מפני שחכמים חולקים עליו באשתו. ואפשר שהם שנו "אף ע"י אשתו מביא קרבן עני", ותפס רבי בלשונם, וצירף לו את דברי ר' יהודה "וכן כל קרבן שהיא חייבת", שלא נאמרו מתחילתם לענין קרבן עני ועשיר אלא לענין חיובו של הבעל. בברייתא שבבבלי, נדרים לה ב, נזיר כד א³ ובי"מ קד ב שנינו: ר' יהודה אומר אדם מביא קרבן עשיר על אשתו וכל קרבנות שחייבת שכן כותב לה וכו' (ע"י רש"י שם ושם ותוס'). אבל בתוס' כתובות פ"ד יא: דרש ר' יהודה מביא אדם על אשתו כל קרבנות שהיא חייבת אפילו אכלה את החלב אפילו חיללה את השבת שכן הוא כותב לה וכו' (ירוש' יבמות פט"ו, יד ע"ד, סוטה פ"ב, יז ע"ד, וכתובות פ"ד, כט ע"א, ושם: כל קרבן). ובספרי נשא פ"ח שנינו: והביא את קרבנה עליה, כל קרבן שעליה דברי ר' יהודה וחכ"א קרבן שמכשירה לו וכו' (וע"י ירוש' סוטה שם).

76. פרה פ"א מ"ב: ר' יוסי הגלילי אומר פרים בני שתים וכו' וחכמים אומרים אף בני שלש ר"מ אומר אף בני ארבע וכו'.

כך, "וחכ"א אף", ד"ג, ד"ו רפ"ח, ד"ו יוסט', בז', ד"ו ש"ט, ריווא ומנט', ואילך, וכן ד"ו רפ"ג וב 570, 573. וליתא בהו' דרנבורג, לו, פ, ק ומ, תוי"ט: ונ"א ל"ג אף, והר"ש והרא"ש מוחקים "אף" (וע"י תוי"ט ומ"ש ותוס' רע"ק).

בת"כ, חובה פ"ג א – ב, שנינו: פר יכול זקן ת"ל בן, אי בן יכול קטן ת"ל פר. הא כיצד בן שלש כדברי חכמים. ר' מאיר אומר אף בני ארבע וכו' (כבמשנה). ר' יוסי הגלילי אומר מה ת"ל ופר שני בן בקר תקח לחטאת אם ללמד וכו' אי"כ למה

(1) "ונראין" כיו"ב שנכנסו במשנה – חרבה [וע"י אלבעק, Untersuchungen, 82, והארכתי בזה במבוא למשנה"כ], וע"י תמורה טו א: ר' יהודה אליבא דרבי.

(2) "והתם גרסי' הכי ר' אלעזר אומר היבולות והדלדולים וחמסמורות" (מ"ש), כבתוס' שם ("הפסמרת והיבלת והתלתלין"), והשאר כלשון המשנה, ולא כתוס'.

(3) כאן ליתא "עשיר" בכ"י מ.

נאמר ופר שני בן בקר תקח לחטאת בן ב' שנים. מכאן שריה"ג וחכמים חולקים. ובתחילת הזמן הם עסוקים (ע"י ראב"ד ור"ש ורא"ש). ובתוס' פ"א א (ר"ה י ע"א): פר בן עשרים וארבעה חודש ויום אחד הרי זה פר שלם (דברי ר"מ, ר"ה שם) ור' אליעזר אומר נותנין לו שלשים יום אחר עשרים וארבעה חודש (עד כאן דברי ר"א ומכאן ואילך סוף דברי ר"מ), שכל מקום (בר"ה שם: שהיה ר"מ אומר כל מקום, וע"י תוס' שם וראב"ד שם) שנ' פר בן בקר בן שתי שנים פר סתם בן שלש שנים ועד בן חמש שנים. ר' יוסי הגלילי אומר פרים בני שתיים וכו' (וע"י משנה אחרונה). ו"חכמים" שבת"כ חולקים על ר"מ שבתוס' ב"פר בן בקר" ¹. א"כ נראה ש"חכמים" של משנתנו ר' אליעזר הוא (וע"י תוס' ר"ה שם).

77. פרה פ"י מ"ה: שניהן טהורין ר' יהושע אומר של חטאת טמא – בכ"י פ בגליון ע"א: אף (של חטאת), ולית ליה פתרא.

78. פרה פ"א מ"ב: הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת. רבי אליעזר אומר הרפפות טמאות לחטאת.

כך בכל הנוסחאות: אבל לו וק: אף הרפפות. אבל לירוש' ע"ז ספ"ב, מב סע"א, "רפפות" ו"רפפות" אחד הם: הן רפפות הן רעלות ². "רפפות" הן "תריסי חלונות"; הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדח (ואהלות פ"ג מ"א). ו"אלו הן סריגות אלו של אוצרות, רפפות אלו של אילקטאות" (תוס' שם פ"ד ג כ"ו, פיה"ג 89, ערוך ור"ש שם): בערבית ר"פ, ר' רפ"י (ר' תנחום ירושלמי, באכר 91, בשם אחד ממפרשי המשנה) "תריסי חלונות", משרש ר"פ, "רעד" (כנפים, ריסי עין, סורית וערבית), וכיו"ב "רפפות". אלא שת"ק תפס בלשון "רפפות" ור"א בלשון "רעלות". וכך שנינו בתוס' פ"א (פ"י) א: הרפפות (ר"ש: הרפפות) טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת ור' אליעזר אומר הרפפות (כ"ו, ר"ש: הרפפות, וליתא בדפו') טמאות לחטאת וטהורות לקדש ולתרומה ³. א"כ אין מקום ל"אף", אלא א"כ נפרש אותו בדוחק "אפילו".

79. פרה פ"ב מ"ה: היו בה שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה. רבי יהודה אומר אפילו בתוך כוס אחד, היו בתוך שני כוסות והן מוכיחות ("מקבילות") זו את זו פסולה.

כך, "אפילו", ד"נ ואילך, ד"ו רפ"ח ואילך, ה' דרנבורג (ור"מ), ב 570, 573, לו, מ, אנט' 262, ואגודה. וליתא ק, פ. ד"ו רפ"ג, ר"ש ורא"ש. רע"ב: ר' יהודה אומר בתוך כוס אחד גרסין ו"ל"ג אפילו, ובמקום שהיה שונה ת"ק גומא היה שונה ר' יהודה כוס. גומא וכוס אחד הוא, אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו וכו' והכי מוכח בתוספתא. תוס' פ"ב (פ"א) ז: בתוך גומא אחת פסולה בתוך שתי גומות כשרה ר' יהודה אומר אפילו בתוך שתי גומות והן מוכיחות זו את זו פסולה. וכן אמרו בירוש' ע"ז שם: הן כוסות הן גומות.

(1) בבבלי שם: כל מקום שנ' עגל בחורה סתם בן שנה, בן בקר (עגל בן בקר, תוס' שם) בן שתיים וכו', אבל בתוס' פרה שם ה' שני כן בשם ר' שמעון וכן בת"כ שם ו, ושם מסיים: פר סתם בן שלש וכו' (כדברי ר"מ). ונראה שנתחלפו לו לחנא הבבלי דברי ר"מ בדברי ר"ש.

(2) "רעלות" הוא "רעדות", שכן גם "רעל" (ערבית, סורית וערבית) מירוש' "רעד": "רעלות", "צעצים", רעל.

(3) וע"י פיה"ג 107 הערה 4. אבל מ"ש כאן: ובתוספתא ר' אליעזר אומר הרפפות טמאות וכו'.

אלא שבתוס' שם לא שנו בדברי ר' יהודה "בתוך כוס אחד", ו"אפילו" נמשך על "בתוך שתי גומות", בניגוד אל "בתוך שתי גומות כשרה" של ת"ק שם. והיו בתוך שני כוסות" וכו' של משנתנו – דברי ר' יהודה הם (עי' "משנה אחרונה"), אלא שר"י חולק בזה את"ק. ועי' לעיל סי' 29.

80. פרה פ"א מ"ה: כל הטעון ביאת מים מד"ס מטמא את הקדש ופוסל את התרומה ומותר בחולין ובמעשר דברי ר"מ וחכמים אוסרים במעשר. כך בכל הנוסחאות; אבל לו: אף במעשר.

א"כ "אף" נמשך על "ופוסל את התרומה", ו"אוסרים" היינו "פוסלים", ו"א אף ב"נגיעה", כס"ד שבבבלי חגיגה יח ב וירוש' שם פ"ב, ע"ב, וחולין לג ב (עי' תוס' חגיגה ד"ה כאן ותוס' חולין ד"ה דילמא). "אף" ליתא גם בציטאט שבבבלי שם ושם וסוטה ל ע"א וירוש' חגיגה שם.

81. שם פ"א מ"ז: אין מזין לא ביונקות ולא בתמרות, אין חייבין על היונקות על ביאת מקדש רא"א אף לא על התמרות.

כך ד"ו רפ"ח ואילך; ב 573, דרנבורג, לירמא, לו ואנט' 262. אבל בד"נ ליתא "אף"; בד"ו רפ"ג, ק, פ, מ וב 570 ליתא "לא". מתוס' פ"א (פ"י) ה יוצא שר"א פוטר בשניהם ואינו מחלק בין יונקות לתמרות: שר' אליעזר ("אלעזר") אומר שורפין עליהן את התרומה ואין חייבין עליהן על טומאת מקדש וקדשיו.

לענין "אף לא" ו"אף" בלא "לא" אחרי שלילה, עי' ברכות פ"ו מ"ה: על הפרפרת לא פטר את הפת בש"א אף לא מעשה קדרה, ובד"נ פ"ב ומב"ב פ"ו: אפילו (ועי' בבלי מב ב וירוש' י סע"ג); חגיגה פ"ג מ"ז: עבר הרגל ביום ששי⁽¹⁾ לא היו מעבירין מפני כבוד השבת ר' יהודה אומר אף לא ביום חמישי וכו', כך מב"ב דפו' ומב"ב מ"ר, לו, ק ב Qu (יום) ולירמא, ונ"א בכ"י ה ור"מ בפיה"מ, ועל פיהם ד"ו יוסט' ואילך, וכן בציטאט שבירוש' שם, ע"ד. אבל פ, ה וד"נ: אפילו יום חמישי (ד"נ: ביום), ב Fol: אף ליום חמישי לא היו מעבירין לפי שאין וכו', מב"ב מ: אף ליום חמישי מפני וכו'.

81. טהרות פ"א מ"ב: ר' יוסי אומר אף ראשי אגפים וכו' – לו ליתא "אף".
82. טהרות פ"ט מ"ז: בש"א קוצה בטומאה ומחפה בטהרה בה"א אף מחפה בטומאה – לירמא מוחק "אף"; בתוס' פ"י יב דפו' ליתא "אף", אבל איתא בכ"י (מונטסש' חמ"ה 36) ור"ש במשנתנו.

83. מקואות פ"ד מ"ג: החוטט בצינור לקבל צורות בשל עץ כל שהוא ובשל חרס. רביעית רבי יוסי אומר אף בשל חרס כל שהוא. לא אמרו רביעית אלא בשברי כלי חרס כך בכל הנוסחאות (ואנט' 262: א' ר' עקי' לא אמרו, ועי' שבת פ"ח מ"ז: ר' יוסי אומר כדי לקבל רביעית, ושם ריש פ"ט: אמר ר' עקיבא); אבל בד"נ ליתא "אף".
84. מקואות פ"ט מ"ז: על הבגדים מצד אחד אינו חוצץ משני צדדים חוצץ ("דברי ר' מאיר", תוס' פ"ו/פ"ז יד) רבי יהודה אומר משום רבי ישמעאל אף מצד אחד – ליתא "אף" ב Qu 572 ולירמא. "אף" גם בתוס' שם (גם באו"ז ח"א סי' שלו אות יי)⁽²⁾.
85. נדה פ"ב מ"ב: ואחר כך מטמאה מעת לעת ואינה מטמאת את בועלה ר' עקיבא אומר אף מטמאה את בועלה.

(1) פ, ה, ב Qu ולירמא: החמישי.

(2) בר"ש ומ"ש אחריו נשמט מן "ר' ישמעאל" עד "ר' ישמעאל". – לסיפא עי' להלן בספק הכתיב.

כך "אף" במב"ב דפו' וכ"י רומי (בכ"י מ חסרים דברי ר"ע) וע"פ מב"ב הוגה במשניות. וליתא בד"נ, דרנב', ב לו, פ, ק. ואנט'. וליתא כיו"ב בברייתא שבתוס' פ"ט ה (בבלי ו ע"א).

86. נדה פ"י מ"ו: בראשונה היו אומרים היושבת על דם טוהר וכו' חזרו לומר הרי היא כמגע טמא מת (ראשון) לקדשים כדברי ב"ה בש"א אף כטמא מת. כך ד"נ ואילך, מב"ב דפו', ב Qu 573 ופ. וליתא לו (ושם: מטמא כטמא), ק, ב 572 ואנט'. ולירמא מחקו (וכן מ"ש: ומצאתי שנמחקה מלת אף).

87. מכשירין פ"א מ"ד: אבל אם העלה שנים (שני שקים שנרטבו במים) ונתנן זה על גב זה התחתון בכי יותן (משנת ר"ע, תוס' פ"א ד) ור' יוסי אומר התחתון טהור. כך בכל הנוסחאות: ר"ש ורע"ב: כלומר אף התחתון טהור. והגר"א: אף התחתון טהור גרסינן.

בתוס' פ"א ד: ר' יוסי אומר אחד שק ואחד שני שקין בש"א בכי יותן ובה"א אינן בכי יותן.

88. זבים פ"ב מ"ב: בשבעה דרכים בודקין את הזב וכו' במאכל במשתה וכו' ר"ע אומר אפילו אכל כל מאכל בין רע בין יפה ושתה כל משקה. כך במשניות (בהו' התוי"ט בגליון: גמ' ל"ג). וליתא בד"נ. ד"ו רפ"ח ואילך ובמשב"ג, דרנבורג ב 572, 573, לו, פ, ק מ ואנט'.

שאין דברי ר"ע אלא פירוש "במאכל ובמשתה" של המשנה הראשונה, בניגוד לר' יהודה בן בתירה (תוס' פ"ב ה).

89. שם: בשלישית אין בודקין אותו ר' אליעזר ("אלעזר") אומר אף בשלישית בודקין אותו מפני הקרבן.

"אף" ליתא בכ"י ק העיקרי (סוף עמ' 556): ר' לעזר אומר בשלישית, ואיתא בדף שאחריו (שהוא מכ"י אחר משלים): אף בשלישית, וכן בכל הנוסחאות וכן בבבלי נדה לה א (גם מ רומי) ולו א (ולר"א דאמר אף בשלישית בודקין אותו) ובירוש' מגילה פ"א, עא ע"ב (ודרכי לעזר אמר אף בשלישית וכו').

אבל בבבלי נזיר סה סע"ב ונדה לו א הובאה ברייתא: ר"א אומר בשלישית בודקין אותו ברביעית אין בודקין אותו (גם בנדה ליתא "אף" בכ"י מ ובגליון כ"י ר). ובנדה שם הובאה עוד ברייתא שניה: ר' אלעזר אומר בשלישית (כ"ה מ ור) בודקין אותו ברביעית אין בודקין אותו לקרבן אמרתי ולא לסתירה (ע"י ירוש' שם). וא"כ, אם דברי ר"א נאמרו בניגוד לרביעית, אין מקום ל"אף".

90. סבול יום פ"א מ"ב: ורתיחת גריסין וכו' ושל עדשים ר' יהודה אומר אף של טופח. ליתא "אף" בד"נ ובמשב"ג. ואיתא בכל שאר הנוסחאות.

91. ידים פ"א מ"ג: עשה בהם מלאכה או ששרה בהן פתו פסולין שמעון התימני אומר אפילו נתכוין לשרות בזה ונפל לשני כשרים.

כך בכל הנוסחאות: אבל ב 572: אם נתכוון (והוגה עיי"א פ"י ל"י פ"י). ר"ש (וכן רא"ש): לשון אפי' לא יתכן אלא אי"כ גרסי' פסולין ואי גרסי' כשרין גרסי' אם נתכוין וכו'; ר"מ דרנבורג: ומלת אפילו במקום אם¹, או הוא על דרך השאלה כאלו אמר

(1) כך בערבית: וקולה אפילו מכאן אם או וכו', וכן הגיה לירמא: ואמרו אפי' מקום אם או יתיה על דרך וכו'.

בתימיה וכו' אפילו שלא לרצון יפסלו וכו' (וכן פי' הרע"ב, אבל הפי' דחוק, ועי' תוי"ט).
92. ידים פ"ג מ"ג: רצועות תפילין עם התפילין מטמאות את הידים רש"א רצועות תפילין אינן מטמאות את הידים.

כך בכל הנוסחאות; אבל ד"נ: רש"א אף.
בתוס' פ"ב ט (שבת ע"ב): ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר' שמעון הנוגע ברצועה טהור עד שיגע בקציצה. ר"ש בן יהודה חולק על חנא דמתני' בשם ר"ש. כרגיל בקבלות בשם ר"ש (במשנתנו למשל שבועות פ"א מ"ד - ה), אבל לפי נוסח הספרים אינו חולק, ועי' תפי".

93. עוקצין פ"ב מ"ג: הפטמה של רמון מצטרפת והנץ שלו אינו מצטרף ר' אליעזר ("אלעזר") אומר אף המסרק טהור.

כך "אף" ד"נ ואילך, דרנבורג, ב 572, 573. לו, ק ומ פיה"ג לכלים פ"ב מ"ח עמ' 13. וליתא ד"ו רפ"ג וד"ס ופ, וכן בפיה"ג לכלים שם בקטע הגניזה עמ' 148 ובערוך ע' מסרק. מ"ש: מצאתי מלת אף מחוקה.

בתוס' סוף פ"א שנינו: ר' אלעזר¹ אומר הנוגע בעמוד (הוא "פטמה", פיה"ג 141) טמא בשיער (= "נץ", שם) ובמסרק טהור. כאן "שיער ומסרק" בניגוד ל"עמוד - פטמה", ואין מקום ל"אף". אלא שבמשנתנו תופס ת"ק בלשון "צירוף" ור"א - בלשון "טהור", ואין לשון "אף" יפה, אע"פ שלמעשה אחד הוא.

93^א. עוקצין פ"ב מ"ו: ר"א בר' צדוק אומר הלבנים מצטרפין וכו' - דפ' ספרד: אף לבנים.

94. עוקצין פ"ג מ"ג: נבלת בהמה טמאה בכל מקום וכו' צריכין מחשבה ואינן צריכין הכשר. נבלת בהמה טהורה בכל מקום וכו' אינן צריכין מחשבה ולא הכשר. ר' שמעון אומר אף הגמל והארנבת והשפן והחזיר.

כך בכל הנוסחאות וכן בבבלי בכורות י ע"א; אבל ר' יהוסף אשכנזי: ס"א ליג אף. בבבלי בכורות שם: דקתני סיפא ר' שמעון אומר אף הגמל והארנבת והשפן והחזיר אינן צריכין לא מחשבה ולא הכשר ואמר (מ: דאמ') ר' שמעון מה טעם² הואיל ויש בהן סימני טהרה ("אחד מסימני טהרה").

ולפי זה ר"ש אסיפא קאי. אינבלת בהמה טהורה וכו'. אבל במ"ת, 74 שנינו: טמאים הם לכם (דברים יד ז), וחשובין³ לאחרים מיכן היה ר' שמעון בן יוחי אומר⁴ הגמל והארנבת השפן והחזיר⁵ צריכין מחשבה בכל מקום (וכך בכל כ"י מה"ג שראיתי), ולפי זה ר"ש ארישא קאי. אינבלת בהמה טמאה וכו'.

אותו תנא לא שנה "אף" ור"ש אינבלת בהמה טמאה חולק שלא אמרו כן בכל "בהמה טמאה" אלא בגמל וארנבת ושפן וחזיר, שהם "חשובין לאחרים".

(1) גם במשנה לו ופ': לעזר, ק, מ, דרנבורג וד"ו רפ"ג: אלעזר.

(2) ברייתא היא, וכיו"ב ב"ב ע"א ב: ותני עלה אמר ר"ש מה טעם וסתם בתוס' ב"ב סוף פ"ג.

ורגיל במשנה, עי' להלן "אמר ר"ס - ר"ס אומר".

(3) כך גם בשני כ"י שלי וכ"י ירוש' 118, אבל בכ"י ירוש' שני: ראשונים.

(4) בכ"י מה"ג שלי: את הגמל ואת הארנבת ואת השפן ואת החזיר.

(5) גם בחזיר נאמר (שם ח) טמא הוא לכם, ובויקרא י"ד ז נאמר בכל אחד מהם "טמא הוא

לכם", ולכלום (שם ח) "טמאים הם לכם".

יתר וחסר של "אף" מצוי גם בברייתות. למשל ספרי קרח פי' קי"ח (הורוויץ, 12: 139): אף בכל וכו', מכיל' משפטים נזיקין פ"ב (הורוויץ 253: 5): אף מן הסחוס (עי' הורוויץ שם). ומצוי כ"פ בתוספתא (חוץ מאלו שכבר נזכרו לעיל): למשל תוס' דמאי פ"א ט. שביעית פ"ה טו. מגילה פ"א ז. כתובות פ"א ג. גיטין פ"ד ג. שם פ"ד ד (עי' צוק' בש"נ).

"אף" אינו תמיד חלק מדברי אותו תנא שבשמו נאמרו הדברים (אע"פ שיש גם כאלו. למשל סי' 58, 63). אלא הוא ברובו מדברי מסדר המשנה או הברייתא (עי' גם ר"י לוי, אבא שאול, 32). שקישר וחיבר או הקביל את דבריהם של תנאים (עי' ביחוד סי' 73). וישנם חילופים בין המשנה והברייתא ב"אף" (נדרים פ"ג מ"א. לעיל עמ' 1007, סי' 29, 34, 53, 57, 66, 73, 76, 79, 94).

והיו אף חילופים בין בני ארץ-ישראל ובני בבל ב"אף" (סי' 18, 21, 35, 37, ועי' לעיל בפתיחת סימן זה).

ויש "אף" שנראה כיתר מפני שהמשנה קצרה וחסרה (סי' 12, 59), או שהלכה שבה מתקשר "אף" זה אינה במשנה (סי' 45), או שבא "אף" בכוונה לטשטש את המחלוקת, והכרעתו של רבי היא (סי' 73).

2. כיצד

אף ב"כיצד", שהוא משמש כרגיל לפרש הלכה שקדמה לו, מרובים החילופים. יש "כיצד" שהוא נראה כיתר. שאינו מפרש את ההלכה הכללית שלפניו, ויש שהוא נראה כחסר, שכן ההלכה שאחריו נראית כמפרשת את ההלכה שלפניו. יש שהתלמוד מוחק אותו או דן בו: לית כאן כיצד (ירוש' עירובין פ"ה, כב סע"ד, עי' לעיל עמ' 432), ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא מאי כיצד (קידושין כח ב וב"מ מו ב, לעיל עמ' 341). ויש שהוא מוסיף אותו: כיצד קתני (שבת קלד ב, לעיל עמ' 650), פרושי קא מפרש לה וכיצד <קתני> נתן לאומנין לחקן וקילקלו חייבין לשלם <כיצד> שנתן לחרש וכו' (כ"י ר וכו"ב ה) והכי נמי מסתברא דכיצד קתני (ה ור ליתא כאן) וכו' (ב"ק צח סע"ב). וישנם חילופים בין התנאים ב"כיצד": אית חניי תני כיצד. אית דלא תני כיצד. על דעתיה דרבי לעזר אית כאן כיצד; על דעתיה דשמואל לית כאן כיצד (ירוש' שבת רפ"א, יב סע"ד, לעיל עמ' 107).

1. תרומות פ"ח מ"א: ועל זו ועל זו (של מ"ט ומ"י) אמר ר' יהושע לא זו היא תרומה שאני מוזהר עליה מלטמאה אלא מלאכלה, ובל תטמאה כיצד היה עובר וכו'. "כיצד" ליתא במי"ר, פ. לו, ה, ב ולירמא, מ (ושם ליתא אף "ובל תטמאה") וק מוגה (בגוף כה"י: בל תיטמא כיצד, והוגה: ובל תטמאה, ונמ' "כיצד"). "וכן כתב ה"ר יהוסף ז"ל דבכל הספרים לא גרסי' כיצד" (מ"ש), וכן היה גורס הרמב"ם שהמשיך "ובל תטמאה" למעלה (עי' מ"ש).

2. ערלה פ"ג מ"ח: כיצד נתפצעו האגוזים וכו' – ליתא "כיצד" מי"ר, לו, ק, פ, ששון 61, ר"ש ורא"ש ואגודה, ואיתא ד"ב (ואילך). ב זה וריבמ"צ, ר"מ: אמרם כיצד רוצה בו על איזה דרך יהיו אלו מקדשות כל שהן וכו', אבל רע"ב: ולא גרסי' כיצד.

3. שבת פ"א מ"ב: כיצד שחי גזוזטראות וכו' – לעיל עמ' 106.

4. עירובין פ"ה מ"ח: כיצד מי שהיה בעיר גדולה וכו' – לעיל עמ' 432.

4. חגיגה פ"ג מ"ה: מן המודיעית ולפנים נאמנין על כלי חרס וכו'. כיצד

הקדר שהוא מוכר הקדירות נכנס לפנים וכו' נאמן יצא אינו נאמן – ליתא "כיצד" במב"ב
מב. ואף הבבלי כו רע"א אינו מזכיר במשנה זו "כיצד": אמר אביי אף אנן נמי תנינא
הקדר שמכר וכו'. ואפשר ש"הקדר" וכו', ענין לעצמו הוא שאפי' קדר נכנס וקדר
עצמו יוצא אינו נאמן (ועי' רש"י ומאירי).

4. יבמות פ"ג מ"ח: כיצד ספק קידושין וכו' ספק גרושין כתב בכתב ידו וכו'.
בד"ג ומי"ר ומב"ב מ' ולו פ' וק: כיצד ספק גרושין, ואיתא "כיצד" אצל "ספק קדושין"
במב"ב דפו' ומשניות.

5. יבמות פ"ה מ"א – מ"ב: וחכ"א יש גט אחר גט וכו'. כיצד עשה מאמר
ביבמתו ונתן לה גט וכו'.

רש"י: כיצד לאו אפלוגתא קאי אלא מילתא באפי נפשיה היא ואיבם אחד ואיבמה
אחת קאי והכי קאמר כיצד דין יבם ויבמה, והכי מפרש בגמרא (נב רע"א) – לעיל
עמ' 341 ס' 12.

5. יבמות פט"ז מ"ד: נפל למים בין שיש להם סוף וכו' אשתו אסורה – לירמא:
כיצד נפל.

וא"כ "כיצד" זה נמשך לדברי ר' יהודה ב"ב שבמ"ג. אע"פ שת"ק של מ"ד ר' מאיר
הוא (תוס' פ"ד ה, בבלי קכ"א וירוש' שם, טו רע"ד). שכן ר"ע (שם ושם) אומר "כמה
גדולים דברי חכמים שאמרו מים שיש להם סוף מותרות" וכו', וא"כ אפשר שריב"ב
חולק בכללו זה אף לענין מים שיש להם סוף ואין להם סוף. ועי' לעיל עמ' 470.

6. כתובות פ"ח מ"ד: ר' שמעון אומר מקום שיפה כחו בכניסתה וכו' פירות
המחוברין לקרקע בכניסתה שלו וכו' – במב"ב דפו': כיצד פירות. וליחא במב"ב מ
ורומי, וליחא בכל שאר הנוסחאות, וטעות סופרים היא.

6. כתובות פ"ג מ"א, לעיל עמ' 691.

7. נדרים פ"ג מ"א: נדרי זירוזין כיצד היה מוכר חפץ וכו' – כך במב"ב (דפו'
ומ' ורי"ף ורמב"ן) ומשם הוגה במשניות. וליחא בד"ג וד' פיו' וכ"י ירוש', מי"ר, לו. ק,
כשם שאינו אף במב"ב בנדרי הבאי, שגגות ואונסין (מ"ב – מ"ג). אבל בכ"י ירוש'
ולירמא וד' פיו' במ"ב: נדרי הבאי כיצד אמר וכו'.

8. נדרים פ"ד מ"ו: המודר הנאה מחבירו לא ישאלנו ולא ישאל ממנו וכו'. אמר
לו השאילני פרתך וכו' – לו ומאירי: כיצד אמ' לו. ועי' תוס' פ"ד ו: אמר לו השאילני
קרדומך וכו', בבלי לה א וירוש' פ"א, לו סע"ד, ונראה שמשנתנו מקוצרת בסידורו של רבי.
9. נדרים פ"ה מ"ג: המודר הנאה מחבירו ויש לו מרחץ וכו'. האומר לחבירו
קונם לבייתך שאני נכנס וכו' – לו: כיצד האומר, ויתר הוא.

10. נדרים פ"א מ"ט: נדרה והיא ברשות הבעל מפר לה כיצד אמרה הריני
נזירה לאחר שלשים וכו' הרי זה מופר, נדרה בו ביום וכו' אינו יכול להפר.

כך במב"ב דפו', מאירי, רמב"ן ורנב"י בשמ"ק, ורי"ף (ושם: ה"ז יפר כיצד), ועל
פיו היגה במשניות. אבל ד"ג וד' פיו', מי"ר, לו. פ' וכו' ירוש', מב"ב מ, רש"י וריטב"א:
והפר לה אמרה הריני וכו' (וליתא "כיצד").

רש"י (פט"א): נדרה והיא ברשות הבעל. שהיתה נשואה והפר לה בעל והשתא
מפרש כיצד נדרה אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום והפר לה בעל.
ריטב"א: נדרה והיא ברשות הבעל ומפר (צ"ל: והפר) לה. ומפרש ואזיל
כיצד ולישנא קלילא הוא. אמרה הריני נזירה וכו'.

10. ב"ק פ"ג מ"י: יש חייב על מעשה שורו וכו' שורו שבייש סטור וכו' – מב"ב

דפו' וה' (1) וב Fol: כיצד שורו.

11. ב"מ פ"ג מ"ב: החושב לשלוח יד בפקדון בש"א חייב ובה"א אינו חייב עד שישלח בו יד כיצד הטה את החבית ונסל הימנה רביעית ונשברה אינו משלם אלא רביעית. הגביהה ונסל הימנה רביעית ונשברה דמי כולה.

כך, "כיצד", ד"נ ואילך, ב. ה. פ. לו, מ"ר. מב"ב ה' ופלו', ה"ג ד"ו וד"ב (כאיזה צד) ורי"ף, "וכך הגיה הר"ר יהוסף", וכתב "ויש ספרים דלא גרסי כיצד" (מ"ש), וליתא מב"ב דפו' ומ' ורש"י, או"ז ורא"ש; רע"ב: ואית ספרים דלא גרסי כיצד ומילתא באנפי נפשה היא (כדברי רש"י מג ב.).

והנה רב ולוי נחלקו בשליחות יד (מא א): רב אמר שליחות יד צריכה חסרון ולוי אמר אינה צריכה. ושם מד א. אמרו: אמר שמואל לא נטל (ידסיפא) נטל ממש אלא כיון שהגביהה ליטול אע"פ שלא נטל. לימא קסבר שמואל שליחות יד אינה צריכה חסרון וכו'. התשובה דחוקה: שמואל סובר בוודאי כלוי, שאינה צריכה חסרון.

ובירוש' ב"מ סוף פ"ג (מהגהות ירוש' לר"מ לונזאנו, שבפתח עינים לחיד"א, ב"מ מד א, ומשם בירוש' דפ' זיטומיר ודפ' ראם) וירוש' שבועות פ"ח, לח ע"ג: ר' יוסי בר חנינא בעי מה את אמרת (צ"ל: אתאמרת) (2) ליטול נטל (איך נאמרה משנתנו ליטול הימנה או ונסל הימנה?). והחני ר' אושעיא (תוס' ב"ק פ"י לד: הגביהה ונסל ממנה רביעית ונשברה וכו') (3) נשברה או שהחמיצה נותן לו דמי כולה, כלום החמיצה אלא מחמת טילטולה (4) (הגבהתה, ש"מ אפילו לא נטל). ר' שמואל ר' אבהו בשם ר' אלעזר שליחות יד שנאמרה בשומר חנם אינו חייב עד שעה שיחסר. ר' שמואל בעי קומי ר' אבהו מה את אמרת (איאתאמרת) (5) חיסר או אפילו לא חיסר. אמר ליה ולא דא היא שאלתיה דר' יוסי בר חנינא ליטול נטל. אין תימר ליטול אפילו לא חיסר ואין תימר נטל עד שעה שיחסר. וכו'.

התוס' בב"ק שם לא שנתה מחלוקת ב"ש וב"ה, והיא שונה כמשנתנו: היטה את החבית ונסל וכו' הגביהה ונסל וכו': זו שנתה איפוא "ונטל" ואף שנתה הלכה זו בפני עצמה ולא קשרה אותה עם מחלוקת ב"ש וב"ה.

מכיל' דרשב"י, 144 (קטעי א"פ ולניגוד). שנתה מחלוקת ב"ש וב"ה, ואחריה בלא "כיצד": היטה את החבית ונסל הימנה <רביעית> ונשברה אין משלם אלא רביעית שני' על פשע על מה שפשע. עקרה משלם דמי כולה שני' על כל דבר פשע על כל מה שפשע. רב האומר שליחות יד צריכה חסרון שנה בוודאי "נסל" ולא שנה "כיצד". ואולם לוי האומר ששליחות יד אינה צריכה חסרון, שנה בוודאי בברייתא שלו "ליטול" (בין ברישא בין בסיפא?).

ונ"ל שמשנתנו מוגהת מימי התנאים האחרונים, ועיקרה עם "כיצד": היטה את

(1) ר"ס שם בטעות בשם "ה" דליתא.

(2) בשבועות: מה אמר, ועי' הערה 5.

(3) בבבלי מד א אמרו כיו"ב לרישא: אמר רבה לא שנו אלא נשברה אבל החמיצה משלם את כולה.

(4) בכ"י לונזאנו: קילקולת, אבל בשבועות: סלטול, וכן עיקר (המפרשים פירשו את הירוש' ע"פ תכבלי ורש"י שם).

(5) כך בשבועות.

החבית ליטול וכו' הגביהה ונטל וכו', ודברי ב"ה קא מפרשא: "ליטול", היינו "מחשבה", "נטל" היינו "שליחות יד", ולא בהגבהה הדבר תלוי אלא שבמחשבה אין אלא התחלת מעשה, היינו הטייה, ובמעשה – הגבהה (ובהיטה משלם את הרביעית שחשב ליטול, שע"י הטייתו נגרמה שבירתה), וע"י השינוי בין הרישא לסיפא, "ליטול" – "ונטל", נשתבשה המשנה ושנו בשניהם "ונטל", ואפשר שכן היתה משנת ריב"ח ברישא "ליטול" ובסיפא "ונטל", ושאל על הסיפא.

12. ב"ב פ"ג מ"ג: כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר לו מה אתה עושה בתוך שלי (והוא אמר לו) שלא אמר לי אדם דבר מעולם אינה חזקה, שמכרת לי וכו' הרי זו חזקה.

כך, "כיצד", במב"ב דפו' ומשם במשניות, וליתא בד"נ ובמב"ב דס' פיו' וכי"י וה"ג ורי"ף ורא"ש ורמ"ה, לו, פ ק וב.

12^a. שבועות פ"ג מ"ח: איזו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם. אמר על העמוד של אבן וכו' – מב"ב מ: כיצד אמר, וליתא בשאר הנוסחאות.

12^b. שם מ"א: אחת זו ואחת זו ("אחת שבועת שוא ואחת שבועת ביטוי") המושבע מפי אחרים חייב, כיצד אמר לא אכלתי היום וכו' משביעך אני ואמר אמן חייב – ליתא "כיצד" (וגם "אמר") במב"ב דפו' ומ ורי"ף, ד"נ ולו וק, ואיתא מי"ר וס, ומאי "כיצד" (וע"י תפ"י)?

12^c. שם פ"ו מ"ו: אין נשבעין אלא על דבר שבמדה וכו' כיצד בית מלא מסרתי לך וכו', – מב"ב, ק וס ולו וכי"י ב וד"נ ומי"ר: כיצד אמר לו בית, וליתא "כיצד" מב"ב מ.

12^d. שם מ"ו: המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע הלוייתך עליו וכו' – ב Fol: כיצד אמ' לו, ונמ'.

13. מנחות פ"א מ"ד: כל המנחות יש בהן מעשה כלי בפנים ואין בהן מעשה כלי בחוץ כיצד שתי הלחם ארכן שבעה וכו' לחם הפנים ארכן עשרה וכו'. כך במשניות, וליתא בד"נ ובמב"ב (דפו' ומ), וב 570, אבל איתא אף ב 571, לו, פ וק, ר"מ בפי"מ: "ומה שאמר כיצד הוא שאל על סבת היות לחם הפנים נאפה בדפוסים ואמר שסבת זה שיהא בעל שטחים מששה רוחות וכן שתי הלחם", והוא דוחק. אבל נראה שהמשנה מקוטעת וחסרה, ולכאן שייכת הברייתא שבתוס' מנחות פ"א טז (סוטה יד ב): כיצד סדר מנחות היה מביא(ו) מתוך ביתו בכלי כסף ובכלי זהב נותנה בתוך כלי שרת וכו', ועין להלן מסוכה וסוטה.

14. חולין פ"א מ"ו: כל מקום שיש תקיעה אין הבדלה וכל מקום שיש הבדלה אין תקיעה. יום טוב שחל להיות בערב שבת תוקעין ולא מבדילין, במוצאי שבת ("לאחר השבת") מבדילין ולא תוקעין, כיצד מבדילין, המבדיל וכו'.

כך במב"ב דפו' ומשם הוגה במשניות: אבל בד"נ, ב 570, 571, מב"ב מ וס ורי"ג ורגמ"ה, לו, פ, וק: כיצד יום טוב שחל.

בתוס' סוף פ"א: בכל מקום שיש תקיעה וכו', ביום טוב שחל וכו' ולא תוקעין. כיצד תוקע וכו', ואין "כיצד" לפני "ביום טוב", אלא שבכל שאר הכללים מקדימה התוס' את הפרטים וכוללת אחריהם ב"נמצאת אומר", ואולם כאן מצטטת התוס' "משנה" ומוסיפה "כיצד תוקע" וכו', שאינה אלא העברה מתוס' סוכה פ"ד יג: יום טוב שחל להיות ערב שבת תוקעין ולא מריעין (חולין כו ב) כיצד תוקע וכו'.

ואולם אצל שאר "כל מקום" שבמשנה זו אין כל פירוש: אלא שכאן היתה המשנה צריכה לפרט מפני "כיצד מבדילין" שאחריו.
הציטאט שבבבלי שבת קיד ב מתחיל: יום טוב שחל.

14. כלים פכ"ה מ"ח: כיצד היו ידיו טהורות ואחורי הכוס טמאים אחזו בבית צביעתו אינו חושש שמא נטמאו ידיו באחורי הכוס – מ ליתא "כיצד"; אבל בתוס' מפורש ש"כיצד" זה פירוש דברי ר' יוסי שבמ"ז ("לא אמרו אלא לידים הטהורות") הם, תוס' כלים ב"ב פ"ג: ר' יוסי אומר בידים ("לידים") טהורות כיצד היו ידיו טהורות ועליהן משקה טופח ואחורי הכוס טמאין אחזו בבית צביעתו ואינו חושש וכו'. אבל סיפא: היה שותה בכוס שאחוריו טמאים וכו'. "מלתא באנפי נפשה ולא קאי אכיצד" (הגר"א). ור"ע קתני לה ודבריו שבמ"ז "לכוסות" קא מפרש: תוס' שם: אמר ר"ע לא הוזכרו בית הצביעה אלא לכוסות שלא יהא שותה וראשון ראשון מטמא (עי' "משנה אחרונה").

14. נגעים פ"ג מ"ז: הטמא עומד תחת האילן והטהור עובר טמא וכו' וכן באבן המנוגעת וכו' – מ: כיצד הטמא, וכן לו, ובכ"י אנט' נו' "כיצד" ביה"ש, אלא שאינו ענין למ"ו, ואף בת"כ נגעים פ"ב יד הובא כענין לעצמו: מושבו טמא מיכן אמרו הטמא וכו' (ברכות כה ב וקידושין לג ב), וכיו"ב למ"ו – ז בתוס' נגעים פ"ז.

14. טהרות פ"ד מ"ט: ספק משקין ליטמא טמא כיצד טמא שפשט את רגלו לבין משקין טהורין וכו' – מ ליתא "כיצד טמא", ונראה שאינו אלא השמטה מפני הדומות. 15. שבת פ"ט מ"ה: קטן גימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו' הא כיצד

כדרכו לשמונה וכו'.

כך במב"ב דפו' ומשם במשניות. וליתא במב"ב מ (ובגליון נוסף: כיצד י) וא"פ ורייף כ"י מ וכ"י ב, ד"ג ופי' (ד"ס), ב Qu 567, ה (ובגליון נוסף: כיצד); מייר, לו, פ וק. "יהיר יהוסף זיל מחק מלת הא כיצד וכתב כך דרך המשנה בכל מקום דלא גרסינן כיצד כגון (מגלה פ"א מ"א) מגלה נקראת ב"א ב"ב ב"ד ב"ד ב"טו לא פחות ולא יותר כרכין המוקפין חומה קורין בחמשה עשר וכו' ע"כ" (מ"ש). וכן:

16. יומא פ"ב מ"ה: תמיד קרב בתשעה בעשרה וכו' כיצד עצמו בתשעה וכו'. כך מב"ב דפו' ומייר, ועל פיהם במשניות, וכן ב Qu וב Fol. וליתא במב"ב כ"י לונדון ומאירי ותוס' מנחות פט ב (ד"ה תמיד), לו, ק, פ, ה וד"ג. וכן ליתא בכל הנוסחאות במ"ו (איל קרב) ובמ"ז (פר קרב).

17. טהרות פ"ו מ"ד: כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות ברה"י טמא ברה"ר טהור. (לו ופ וק ומ ואנט' מצויין כאן משנה "ד") כיצד נכנס למבוא ספק נכנס וכו' ואפילו נכנס ספק היתה שם וכו'.

כך, "כיצד" במשניות שבגמרא ד"ו רפ"ח ואילך, ומשם במשניות, וכן דרנבורג וב, לו, פ, ק, ונשלם באנט' 262. וליתא ד"ג מ ואנט'.

וישנן כמה "כיצד" שהן מסופקין אע"פ שאין בהן חילוף בנוסחאות:

18. כלים פ"ד מ"ז: כלי מתכות מיטמאין ומיטהרין שבורין דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר אינן מיטהרין אלא שלמין כיצד הזה עליהן נשברו בו ביום התיכן וחזר והזה עליהן שנית בו ביום הרי אלו טהורין דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר אין הזה פחות משלישי ושביעי.

(1) וכן ברייף וברא"ש ובשכל טוב ח"א, 17, וכן בגליון כ"י ה (עי' להלן).

כך "כיצד" בכל הנוסחאות; אבל הגר"א: ולא גרסינן כי צד דפלוגתא באנפי נפשה היא ולא קאי אפלוגתא דרישא והכי קאמר וכו' והדר קתני הוה עליהן פלוגתא אחריתי דפליגי ר"א ור' יהושע.

ואמנם איך שלא נפרש את הרישא, קשה להתאים אותה לסיפא ולפרשה ב"כיצד".
19. נזיר פ"ד מ"ו: האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדירה את בנה בנזיר כי צד גלח או שגלחוהו קרוביו מיחה או שמיחו ("שמיחוהו") קרוביו היתה לו בהמה מופרשת החטאת תמות וכו', היו לו מעות סתומין יפלו לנדבה וכו'.

ר"מ בפיה"מ (ואחריו הרע"ב): ומ"ש כיצד ר"ל יעשה בקרבנות שהפריש לנזירות בנו אם לא נתקיים הנזירות כגון שהלך הבן בעצמו וגילח ראשו וכו'.

אבל תוס' ותוס' הרא"ש: כיצד ל"ג, "וכן משמע מפ' רש"י ז"ל" (מ"ש) שלא פירשו. מאירי: ואמר אח"כ שכל שהאב הדיר את בנו בנזיר והפריש לו קרבנותיו ומיחה הבן או אחד מקרוביו החטאת תמות וכו' – משמע שאף הוא לא גרס "כיצד".

אבל ה"ר יהוסף אשכנזי מפרש: "כיצד גלח וכו' פ' חסורי מחסרא והכי קאמר בד"א בזמן שלא מיחה וכו' אבל אם מיחה מחוי כיצד גלח" וכו'!

בתוס' פ"ג יז: בית שמאי אומרים אין אדם מדיר את בנו בנזיר ובית הלל אומ' מדיר, הידירו כשהוא קטן גילח או הביא שתי שערות בטלה הימנו נזירות אביו. ואין כאן "כיצד". ואף בירוש' שם, נג ע"ג, אין בפיסקא "כיצד".

20. נזיר פ"ט מ"ב: נזיר שגלח ונודע לו שהוא טמא אם טומאה ידועה סותר ואם טומאת התהום ("שאינן אחד מכירה") אינו סותר, אם עד שלא גלח בין כך ובין כך סותר. כיצד ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא, נמצא משוקע בקרקע ("בטיט שבקרקע") המערה וכו' ליטהר מטומאת מת טמא וכו'.

כך "כיצד" בכל הנוסחאות.

המיוחס לרש"י ותוס' ורע"ב מפרשים: כיצד דין טומאת התהום. אבל "מת צף על פי המערה" ואפילו "משוקע בקרקע המערה" אינו "טומאת התהום", שכן "טומאת התהום" (פסחים פ"ז מ"ז) ו"קבר התהום" (פ"ה פ"ג מ"ב, מ"ג ומ"ו, תוס' פסחים פ"ו ה' ונזיר פ"ז ג') מפורשים בתוס' זבים פ"ב ט' (ירוש' פסח' שם, לד ע"ד וש"נ ובבלי פסח' פא ע"ב): מצאו טמון בתבן או בעפר או בצרורות וכו'. אבל "מערה" זו בור מים היא ("ירד לטבול") ו"נקבר במים אין זה קבר התהום" (תוס' זבים שם, ועי' ירוש' נזיר שם, נז ע"ד סוף ה"ב וק"ע שם).

אלא שהמשנה קטועה, שכן "ירד לטבול" וכו' הוא "ספק טומאה", וזו נשנית יחד ע"ס "ספק נגעים" (מיד) בשורה של "שרגלים לדבר", וכל שורה זו נסמכה כאן אגב ה"ספקות" של פ"ח (פ"ט מ"א נשנה בתוס' נזיר פ"ד ד – ו, בסוף המסכת, אחרי ההקבלות למ"ב רישא).

וזה היא משנת טהרות פ"ד מ"ז "ספק טומאה צפה על פני המים" (אצל "ספק נגעים וספק נזירות"). אלא ששינוי אותה שם בין ה"ספקות שטיהרו חכמים", וכאן שינוי "ונמצא מת צף על פי המערה טמא". אבל בטהרות שם מ"ח שינוי: ספק טומאה צפה על פני המים בין בכלים בין בקרקע ("טהור") ר' שמעון אומר בכלים טמא ובקרקע טהור ("חוץ מכזית מן המת וכל (כצ"ל)¹ המאהילין שמטמאין מלמעלה

(1) כמו בתוס' שם סוף פ"ג.

ומלמטה, תוס' שם פ"ה ו-ז) ר' יהודה אומר ספק ירידתו טמא וספק עלייתו טהור. שניהם, ר"ש ור"י, באים לתרץ את הסתירה מטהרות פ"ד מ"ז לנזיר כאן: לר"ש יש כאן "מת" ולר"י יש כאן "ירידה" ("ירד לסבול"). הבבלי, נזיר סג סע"ב, מפרש משנת סהרות בשרץ ונסמך על הברייתא דתוס' סוף פ"ג יד (שם סד א), וכן דעת רבי, ירוש' שם, נז ע"ד¹). אבל ברייתא זו ר' שמעון היא בתוס' שם פ"ה ו-ז (החלוקה בטעות).

המשנה קטועה איפוא ואפשר שחיסרו בה כל מה שנאמר בתוס' פסחים ונזיר שם. וקטועות הן בוודאי המשניות בסוכה פ"ד מ"ד ומ"ח וסוטה פ"ז מ"ג ומ"ד:

21. בסוכה פ"ד מ"ד: מצות לולב כיצד (יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת) מוליכין את לולביהן להר הבית וכו'. "יו"ט הראשון וכו' בשבת" – ליחא בנוסחאות (לעיל עמ' 326). ובכולם: כל העם מוליכין, כמו בפ"ג מ"ג.

רש"י: מצות לולב ביו"ט הראשון שחל להיות בשבת כיצד; אבל ב"מצות ערבה כיצד" (מ"ד) מפרשת המשנה את כל פרטי מצות ערבה, וכן ב"ניסוך המים כיצד" (מ"ט). אלא שרבי קיצר כאן את המשנה, מפני שמצות לולב כבר נתפרשה בפ"ג, שהיא משנת תנא שלאחר החורבן².

22. וכן הדבר במ"ח סיפא: סוכה שבעה כיצד גמר מלאכול לא יתיר סוכתו וכו' – אף זו משנה מקוצרת ע"י רבי, מפני ש"מצות סוכה" כבר נתפרשה בפרקים הראשונים של מסכת סוכה.

23. ואף מ"ח רישא: ההלל והשמחה שמונה כיצד מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט האחרון של חג כשאר ימות החג, אף משנה זו מקוצרת, שאין "מלמד" וכו' תשובה ל"כיצד" הוא ההלל והשמחה בכל שמונת ימי החג, אלא שהמשנה מקוצרת ואפשר שכאן נשנו מתחילה מ"ד ומ"ה ומ"ו של חגיגה פ"א, וסיימה: מלמד וכו'. ואף כך הוא בסוטה פ"ז מ"ג ומ"ד³:

24. במ"ג: מקרא ביכורים כיצד וענית ואמרת לפני ה' אלהיך ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו וכו'.

25. וכן במ"ד: חליצה כיצד וענתה ואמרה ולהלן הוא אומר וכו'. רש"י: כיצד כמו מנין; אבל הדרשה היא דרשה מאוחרת, ועיקר משנת פרק זה קדום יותר, אלא שהמשנה קטועה ומקוצרת, שהשמיט רבי מכאן פירוט ה"כיצד" שבמ"ג, מפני שכבר נתפרש בביכורים פ"ג: כיצד מפרשין הביכורים וכו', ובמ"ד השמיט את פירושו מפני שכבר נתפרש ביבמות פ"ב מ"ו: מצות חליצה [וכיצד] בא הוא ויבמתו לב"ד וכו' (ושתיהן משניות קדומות), ועי' לעיל עמ' 654.

26. ויש "כיצד" שהוא עובר את גבולות ההלכה שקדמה, אלא שהמשנה מורחבת ע"ם משנת תנא אחר מאוחר.

(1) בירוש' שם: בר פיקה שאל לרבי עד כדון במערת מקורה (שהיא כ"כלים"), אפילו במערה שאינה מקורה? סבר בר פיקה (אין) ספק טומאה צפה על פני המים סהור אמ' ליה רבי אדיין בר פיקה עומד בשטותו, אין ספק טומאה צפה על פני המים סהור אלא שרץ אבל במת כעומד הוא כהדא דתנאי כל הנורקין וכו'.

(2) עי' מ"ש"ב בידיעות המכון, ס"ב, 18.

(3) על משניות אלו שבסוטה העירו כבר בריל, מבוא המשנה, ח"א 101, ורוזנטהל, Ueber I, den Zusammenhang 106 – 107.

כגון עדיות פ"ג מ"א (אהלות פ"ג מ"א): כל המטמאין באהל ("כגון מת ונצל" תוס' אהלות פ"ג ו) שנחלקו ("שיעוריהן לחצאין") והכניסן לתוך הבית (לתוך אהל אחד) ר' דוסא בן הרכינס מטהר וחכמים מטמאין כיצד הנוגע¹ בכחצי זית ומאהיל על כחצי זית או נוגע בכחצי זית וכחצי² זית מאהיל עליו³ ר' דוסא בן הרכינס מטהר וחכמים מטמאין.

ה"כיצד" מכניס במחלוקת ר"ד וחכמים "נוגע" ומאהיל על. אבל המשנה הראשונה מדברת ב"הכניסן לתוך הבית". ז"א לתוך האהל והאדם באהל, ואין כאן לא נוגע ולא מאהיל על. ולא כש"כ שאין כאן "נוגע" ודבר אחר מאהיל עליו, כדעת ר' מאיר באהלות⁴ שם. אלא שהמחלוקת נתפרשה והורחבה ע"י תנאים מאוחרים.

27. ויש "כיצד" שנשנה ע"י חנא מאוחר על"פי "משנה ראשונה" אבל האחרונה מורחבת. כגון שבת פ"א מ"א בהשוואה לשבועות פ"א מ"א.

בשבועות שנינו: יציאות השבת שתיים שהן ארבע, ותו לא, ואולם בשבת שנינו: יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים וכו'.

וכבר שאלו בשבועות שם. ה"ע"א (שבת ב ע"ב): מאי שנא הכא דתנא שתיים שהן ד' ותו לא ומאי שנא התם דתנא שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ. ור"ב אמר (שבועות שם ע"ב ושבת שם) "רשויות קתני רשויות שבת שתיים".

כלומר (רש"י ותוס' נדחקו) משנת שבו"ע (והסוגיא בשבת לקוחה משבועות) עוסקת ברשויות שהן שתיים שהן ארבע: רשות הרבים ורשות היחיד וכרמלית ומקום פטור (או "מבואות שאינן מפולשין" לפי הירוש' שם. ב ע"ד). כבריייתא שבבבלי שבת ה"ע"א, ברייתא השנויה בתוס' שבת בראש המסכת (פ"א א - ו). בהקבלה למשנה א. ובסיפא שם (בתוס' ה): אדם עומד על האיסקופה נוטל מבעל הבית וכו'. וזו היא הקבלה ל"כיצד" של משנתנו.

תנא זה של התוס' לא שנה איפוא אף בשבת אלא "יציאות השבת שתיים שהן ארבע", כשבועות, ופירשו כר"ב. ותרי תנאי גינהו.

3. זה הכלל

"זה הכלל"⁵, שהוא בא כרגיל לכלול בכלל אחד את הפרטים שבהלכה שלפניו, יש שאינו מוסיף כלום על הפרטים שלפניו, ובאלה רגיל הבבלי לומר "זה הכלל לאתויי מאי". למשל מגילה כא א. ב"ק צו ב וחולין נד א; אבל יש שהבבלי אומר עליו שנשנה ל"סימנא בעלמא", מגילה בב ב (פ"ד מ"ב). וכיוצא בו ברכות פ"ו מ"ז, תרומות פ"ז מ"ד,

(1) "הנוגע בשני כחצאי זיתים מן הנבילה או נושאן ובמת" "לא היה כתוב בספרים בעדיות" (ע'י ר"ש שם ומ"ש כאן) ולא היה לבבלי חולין קכה טע"א (ע'י תוס' שאנץ). ונוסף ע"פ הבבלי שם קכד רע"ב.

(2) בבבלי שם: או חצי, והשאר ליחא, ובכ"י ר"א שם ליחא אף "או חצי זית מאהיל עליו".

(3) ומאהיל על בשני וכו' וכחצי זית מאהיל עליו, ליחא בבבלי שם, וליחא "ברוב הספרים" (ר' יהוסף במ"ש) וליחא באהלות "בנוסחא של סאס" (מהר"ס אוחנא במ"ש).

(4) בעדיות ליחא בד"ג מן "אבל הנוגע" ואילך, וזו משנת חנא אחר.

(5) דה"מ סרך ד' כלל כט, ה' ב 306, ועי' כריתות, לשון למודים ש"ב ט' מ"ה ולקוטי מרדכי שם וריטב"א סוכה יא ב ושבועות מט א, ותו"ס תרומות פ"ז מ"ד וראשון לציון שם.

מע"ש פ"ב מ"א ומ"ה, סוכה פ"ב מ"ג (ועי' ר"ן), גטין פ"ב מ"ו, כלים פכ"ז מ"ג, אהלות פ"ג מ"א (עדיות פ"ג מ"א) וטהרות פ"ח מ"ג⁽¹⁾. ויש שהכלל מוסיף אחריו פרט, עי' פ"ה מ"ב (כגון חומץ שנפל על גבי גריסין, עי' לעיל עמ' 603). אבל יש שהכלל קדם לפרטים, ויא' שהפרטים הם תוצאה של הכלל שנשנה ראשונה, כפסחים פ"ג מ"א: זה הכלל כל שהוא מין דגן וכו', ובברייתא שבבבלי מג א: אמר ר' יהושע וכי מאחר ששנינו כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח למה מנו חכמים את אלו כדי שיהא רגיל בהן ובשמותיהן. ואף "זה הכלל" של מגילה פ"א מ"י קודם ל"אין בין" (עי' לעיל עמ' 491). ואף הכלל בכלים פ"ב מ"ג: זה הכלל כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים, קדם לפרטים: שכן שנינו בת"כ שמיני פרשה ז ד - ה: אל תוכו את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור פרט למיטה ולכסא ולספסל ולשולחן ולספינה ומנורה של חרס. זאת ("זו") עדות העיד חזקיה אבי עקש לפני רבן גמליאל >ביכנה שאמר משום רבן גמליאל< (כ"י ר וילקוט) הזקן כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים ("אינו מקבל טומאה מאחוריו")⁽²⁾. ובכלים פכ"ז מ"א לא נשנה אלא הכלל: כלי חרס מטמא משום כלי קיבול. כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים.

אבל ישנם "זה הכלל" שאינם "כלל" של מה שלפניו אלא פרט לעצמו, או מיותרים בטעות סופרים. ויש שכל הכלל, או חלק ממנו, אינו מעיקר המשנה, אלא הוספה מאוחרת. ואלו הם:

1. פסחים פ"ג מ"ד: ר"ג אומר שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו. וכו'. ר' עקיבא אומר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורים שוין זה הכלל תפח ("הבצק") תלטוש בצונן. כך בכל הנוסחאות. ובברייתא שבבבלי מח ב ("תניא"): אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבן גמליאל ילמדינו רבינו בנשים וזיוות וכו' בעצים לחים וכו' בתנור חם וכו' אמר לי אין לך אלא מה ששנו (מ ומ"ב: שמנו) חכמים זה הכלל תפח תלטוש בצונן. אבל בכ"י מ"ב: הא אין לך אלא מה שמנו חכמים תאפה ותלטוש בצונן (וליתא "זה הכלל"). וא"כ "דברי ר"ע הם" (ד"ס): הא אין לך וכו'. ואין כאן "זה הכלל" בברייתא. אלא שמכאן נראה שכבר ר"ע קשר "תפח תלטוש בצונן" עם ענין של "שלש נשים", אע"פ שלא קשרם אלא כדי לומר שאין דרך אחרת אלא להסתפק בעצת המשנה הראשונה (שלפני ר"ע) "תפח ("הבצק") תלטוש בצונן", וא"כ אפשר שר"ע הוא ששנה כאן "זה הכלל":

אלא שנוסח כ"י "מה שמנו חכמים", שהוא בוודאי עיקר, מוכיח שפיסקא זו "תפח תלטוש בצונן" נשנית בשורה של סימנים לחימוץ. ואמנם כן. שכן במכיל' בא, פסחא פ"ט, הרוויץ 32. שנינו: ושמתם את המצות. שמרהו (עד) שלא תביאהו לידי פסול מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן שיאור ישרף והאוכלו פסול. סידוק וכו' (שם מ"ה). זאת אומרת שמשנת המכילתא חיברה "תפח תלטוש בצונן" למ"ה: שיאור ישרף וכו', ולא היה בה "זה הכלל".

(1) בכורות פ"ד מ"י הוא כלל למ"ה ופ"ו (ולא כדברי ה"ר"ס שם), שהן תחילת השורה ועיקרה,

ומשנת ר"מ היא, שבפ"ה פ"ד.

(2) זהו משוטה של עדות זו, שהרי היא נשנית בטעמה של השורה: מיטה כסא וכו' (כבשמת

כלים שם), והבבלי בכורות לח א נדחק בפירושה, ושנה ר"ס שם אף בזה.

בכל אופן אין "זה הכלל" של משנתנו כולל למה שלפניו אלא לכל היותר מצטט "כלל" שנאמר בענין חמץ וקושרו בשלש נשים. ואף חלוקת משנתנו אינה נכונה כאן. ומ"ה: שיאור ישרף וכו', שייכת למ"ד.

וכיו"ב חלוקה מוטעית ביומא פ"ג מ"ב – מ"ג: הורידו כהן גדול לבית הטבילה. זה הכלל היה במקדש כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידים ורגלים. (ג') אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול; שאף כאן מ"ג רישא שייכת ל"כלל". והוא הוא עיקר הטעם של "הורידו כ"ג" וכו' (ע"י לעיל עמ' 462). וע"י להלן סי' 9.

2. שקלים פ"ו מ"ו: נדבה מה היו עושין בה וכו' זה מדרש דרש יהודע כהן גדול אשם הוא אשום אשם לה' (ויקרא ה, יט וכתוב אחר, שם ז, אומר כחטאת כאשם וגו' הכהן אשר יכפר בו לו יהיה, רש"י זבחים קג א⁽¹⁾) זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח בו עולות, הבשר לשם והעורות לכהנים נמצאו שני כתובים קיימים אשם לה' ואשם לכהנים וכו'.

כאן אין "זה הכלל" כולל את שלפניו, אלא הוא המדרש, והרי הוא במקום "הא כיצד" הרגיל במדרש של שני כתובים המכחישים זה את זה. ואמנם ליתא בכ"י מ, וליתא בציטאט שבזבחים קג א.

אלא שבפ"ב מ"ה שנינו: מותר עשירית האיסה וכו' וחטאות ואשמות מותרין נדבה זה הכלל כל שהוא לשם חטא (כרוב הנוסחאות) ולשם אשמה מותרן נדבה. בת"כ חובה פכ"א ה – ו: אשם לה'. יכול יפול (כ"י ר) כולו לבדק הבית ת"ל אשם לכהן וכו'. הא כיצד מותר אשמות נופל לנדבה וכו'. אין לי אלא מותר אשמות ומנין מותר חטאות וכו' ת"ל אשום אשם זה הכלל כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה ילקח [בו] עולות הבשר לשם ועורות לכהנים. זה מדרש דרש יהודע כהן גדול אשם הוא אשום אשם לה' נמצאו שני כתובים וכו'⁽²⁾.

כאן בא "זה הכלל" בתור כלל (כפ"ב מ"ה) ולפני מדרשו של יהודע. ומכאן העבירו את "זה הכלל" לפ"ו.

3. נדרים פ"א מ"ט: נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפטר זה הכלל כל שיצאת לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפטר (ע"י לעיל עמ' 1033)⁽³⁾. בקטע קמב' E 1.90. XII HUCA. 293⁽³⁾, לשון חכמים, 172) ליתא "זה הכלל".

אבל היה לפני הבבלי נדרים טט א: זה הכלל דקתני גבי נערה המאורסה (פ"י מ"ג: זה הכלל כל שלא יצאת לרשות עצמה שעה אחת אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה) לאיתויי הלך האב עם שלוחי הבעל וכו'. זה הכלל דקתני גבי ואלו נדרים ("כלומר בפרקין דהכא") לאיתויי מסר האב לשלוחי הבעל וכו'. וע"י ס"ז, 327 16⁽⁴⁾. קטע זה עם ניקוד בבלי אינו מתאים איפוא לבבלי נדרים (וכיו"ב הרבה בקטעים עם הניקוד הבבלי).

(1) ריבב"ן: וכתוב בפרשת נשא האשם המושב לה' לכהן, ראב"ד בת"כ שם: דכתיב לעיל בערכך לאשם אל כהן.

(2) ע"י מ"ז"כ בתרביץ ש"ז, 147 ואילך.

(3) קאהלי שם השלים בקטע זה בטעות: כאיזה צד (1), מה שאינו יכול להתחבר כלל עם נוסח הקטע: נדרה והיא ברשות הבעל והיסר [לח].

(4) בפרק י' שם קרוצ הקטע במקום ההוא.

4. ב"ק פ"ח מ"ו: העביר טליתו ממנו. פרע ראש האשה בשוק נותן ארבע מאות זוז זה הכלל הכל לפי כבודו אמר ר' עקיבא אפי' עניים שבישראל רואין אותן כאילו הן בני חורין וכו'.

כך, "זה הכלל", במב"ב (דפו' ומ) ועל פיו במשניות. אבל ליתא בד"נ, מב"ב ה (ונשלם בגליון) ור' וריף (דפו"י וכ"י) וה"ג, מי"ר ("והכל"), לו, פ (והכל), ק (והכל) וב Qu, Fol. וליתא בפ"ב צא א. ושם: איבעיא להו ת"ק לקולא קאמר או לחומרא קאמר וכו', ש"מ ת"ק לקולא קאמר ש"מ. והבבלי אינו מפרש כאן כדרכו: זה הכלל לאתויי מאי וכו' (ד"ס). 5. ב"מ פ"ד מ"א: מעות הרעות קונות את היפות וכו' מטלטלים קונים את המטבע והמטבע אינו קונה את המטלטלין זה הכלל כל המטלטלין קונין זה את זה.

כך, "זה הכלל", במב"ב (דפו' ומ) וה"ג ד"ו (צג רע"ד) (או"ז סי' קמה (מז ב) ובמ"ר, ועל פיהם הוגה במשניות. וליתא בד"נ ובמב"ב ה ור"ב (ושם ושם: וכל) וריף ורא"ש ור"ח (מז ב), "ומחקו הר"ר יהוסף ז"ל" (מ"ש). אבל איתא אף לו, פ, ק. וב Qu, Fol. ובציטאט שבירוש' קידוש' פ"א, ס ע"ד.

תו"ט: וכן נראה דלא גרסינן ליה דזה הכלל משמע לכלול דינין האמורין כבר ולהוסיף עליהן בזה הכלל ודינין האמורין ליתנייהו במטלטלין בלבד – אלא במטלטלין ומטבע ביחד. וכן בגמרא דף מו (ע"ב) תנן כל המטלטלין וכו' ואמר ריש לקיש ואפילו כיס וכו', והיינו דכתבו הר"ב ורש"י (מד א) והאי כל לאתויי ולא כתבו והאי זה הכלל לאתויי. 5. מכות פ"ב מ"ג: ר"ש אומר יש שונא גולה ויש שונא שאינו גולה זה הכלל כל שהוא יכול לומר לדעת הרג אינו גולה וכו'.

כך במשניות ומב"ב דפו'. וליתא "זה הכלל" במב"ב מ ומי"ר ולו, ופ וק וב Qu ולירמא ור' יהוסף. בחוס' פ"ב י: ויש שונא שאינו גולה כשתימצא לומר לדעת הרג לוקה שלא לדעת הרג אינו לוקה וכו', ובבבלי ט ע"ב: תניא כיצד אמר ר' שמעון יש שונא גולה וכו' נפסק גולה וכו': איכא אין זה כלל אלא פירוש דברי ר"ש.

ואלו הם שכל הכלל נוסף:

6. מע"ש ספ"א מ"ו: אין לוקחין עבדים (ושפחות) וקרקעות ובהמה טמאה מדמי מעשר שני ואם לקח יאכל כנגדן. אין מביאין קיני זבים וכו' ואם הביא יאכל כנגדס. זה הכלל כל שהוא חוץ לאכילה ולשתיה ולסיכה מדמי מעשר שני יאכל כנגדו.

בכ"י מ ליתא מן "זה הכלל" ער סוף המשנה. ומ"ש מעיר: "מצאתי מוגה פה חלוקה אחרת וזו היא: אין סכין כלים בשמן של מע"ש ואם סך יאכל כנגדו וכו'", ו"א כמו בשביעית פ"ח מ"ח. ומכיון שגם משנה שלנו וגם פ"ב מ"א מקבילות לשביעית (פ"ח מ"ח ופ"ח מ"ב), ובשביעית אין "זה הכלל" וכו', נראה שנוסף במעשר שני.

7. בבא בתרא סוף פ"א מ"ו: אין חולקין וכו' ולא את המרחץ ולא את בית הבד עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה. זה הכלל כל שיחלק ושמנו עליו חולקין ואם לאו אין חולקין. אימתי בזמן שאין שניהם רוצים וכו'.

זה הכלל וכו'. ליתא במב"ב מ וה"ג וריף ורא"ש ורמ"ה (באו"ז כתוב "זה הכלל" וכו' אחרי "אפילו פחות מכאן יחלוקו" (1). מי"ר, לו, ב Qu 569 (הו' זאנגר)

(1) בר"ב 375: זה המטלטלין, והוסיף המו"ל: הכלל כל, אבל אפשר ש"זה" טעות המעתיק הוא במקום "כל".

וב Qu 568, Fol 567, ק ופ, והר"ר יהוסף מחקו וכתב "לא מצאתי זה בכל הספרים" (מ"ש). וזו ברייתא היא. ע"י לעיל עמ' 962.

8. שבועות פ"ח מ"ו: זה הכלל כל המשנה מחובה לחובה ומפטור לפטור ומפטור לחובה פטור, מחובה לפטור חייב. זה הכלל כל הנשבע להקל על עצמו חייב, להחמיר על עצמו פטור.

כך במב"ב דפו'; אבל במב"ב מ ופלו' ורש"י ור"ן ליתא "זה הכלל" האחרון. ואולם במי"ר, לו, ק, פ, ב Qu 569, ב Fol 567 ור' יהוסף ליתא "זה הכלל" הראשון; בד"ג: זה הכלל כל הנשבע וכו' להחמיר על עצמו פטור המשנה מפטור לפטור מחובה לחובה ומפטור לפטור לחובה פטור ומחובה לפטור חייב (וכ"ז נמחק ע"י לירמא).

ואין ספק ש"זה הכלל" הראשון נוסף מתוך התוס' סוף שבועות: זה הכלל כל המשנה (כנ"י הדפ"ר) מפטור לפטור וכו', וכנ"י הוספה זו בד"ג. ואף הסדר בד"ג מוכיח שהיא הוספה. ו"זה הכלל" הראשון מתקן וחולק על השני (ע"י תוי"ט). ויש "זה הכלל" שאינו כלל מעין הפרט, אלא ששנו "כלל" ישן, שנשנה בלשון "זה הכלל", על יד פסול דומה לו:

9. סוכה פ"א מ"ג: הדלה עליה את הגפן וכו' וסיכך על גבן (כרוב הנוסחאות. ז"א על הגפן ועל הדלעת ועל הקיסוס המודלים) פסולה וכו'. זה הכלל כל (דבר) שהוא מקבל טומאה ואין¹ גידולו מן הארץ אין מסככין בו (וכל דבר שאינו מקבל וכו'. ליתא בד"ג, מב"ב מ ומי"ר כ"ל (ונוס' ע"א), לו, פ, ק, ה, וריטב"א בשם "משניות המדוייקות", ואולם במשניות ד"פ, ב Qu ורי"ף ליתא הכבא הראשונה "כל שהוא מקבל טומאה וכו' אין מסככין בו", וע"י ד"ס).

"כלל" זה אין לו כל ענין למה שלפניו (ע"י בבלי יא ב וירוש' פ"א, נב ע"ג וספרי ראה פ"י ק"מ), וכבר כתב הריטב"א בחידושו: והאי דקתני זה הכלל אידי דקתני הדלה עליה את הגפן דהוי סכך פסול נקט זה הכלל, מיהו אין זה דומה לזה (ה)כלל דאמר' בעלמא דבעלמא הוי הכלל מעין הפרט ואילו הכא אין הכלל מעין פסול הפרט דקתני מעיקרא אלא דשו' בפסול' בלחוד ולא בטעמא.

4. וכן

"וכן" זה, שהוא מקשר הלכה בהלכה דומה לה, אף בו ישנם כמה חילופים וכמה "וכן" נראים כמיותרים או מוטעים.

יש שחכמי התלמוד דנים בו ומפרשים אותו, ב"ק קיד ב: מאי וכן ה"ק אפילו נחיל של דבורים וכו', ב"ב ב ע"ב: והא וכן קתני אגויל וגזית, ע"ז מ ע"ב: מאי וכן לתרומה, בכורות כה א: מאי וכן (לעיל עמ' 419). וכיו"ב לברייתות, כתובות ד ע"ב: והא וכן קתני כי קתני אכיוול ואפירכוס, ע"ז נו ב: הא וכן קתני, מכות ד סע"א: מאי וכן, ויש שהאמוראים מוחקים אותו: וכן לענין הטומאה, פסחים פ"ג מ"ב, מוחקו רב יהודה (שם מה סע"ב, ע"י לעיל עמ' 330 סי' 2) ומגיה: ולענין הטומאה (אינו כן, כאן ובסוטה אינו אלא הוספת פירוש). אבל ע"י "וכן" זה מתגלית לנו השמטתו של רבי

(1) בד"ג, מי"ר, לו, פ, ק, ה: אם אין גידוליו, והוא נוסח תמיה (ולירמא מחק בד"ג אין", אבל לא תיקן כלום), וב Fol ליתא "אם אין גידוליו מן הארץ".

(ע"י שם): וכן מגיה אב"י בסוטה יא א (ע"י לעיל עמ' 370); ביבמות פ"ד מ"ח: וכן המגרש וכו', מגיה הבבלי (מא א): אבל המגרש (לעיל עמ' 524, סי' 32). אבל על ידו מתגלית לנו משנתו של ר"ע – ר"מ ומשנת החכמים (ע"י שם).
ואלו הם החילופים:

1. כלאים פ"ח מ"ד: ר' יהודה אומר כל הנולדים מן הסוס אע"פ שאביהן חמור מותרין זה עם זה וכן הנולדים מן החמור אע"פ שאביהם סוס מותרין זה עם זה אבל הנולדים מן הסוס וכו'.

"וכן", בדפוס, משב"ג, מי"ר (וליתא בכ"ל "וכן – עם זה") ורש"ס וכ"י ששון 61. אבל מ. לו (יכל"י) פ. ק, ה (יכל"י). ב (ו' נשלם ע"י) ופי"ו וקטע שרייר, 45: וכל, וכן בה"ג כלאים וכו"פ פנ"ח (בד"נ בט"ס: אבל). בבבלי חולין ע"ט א מ' ו' וגליון ה (בדפוס חסר): והנולדין מן החמור אע"פ שאביהן סוס מותרין זה עם זה. וברא"ש חולין שם: הנולדין אבל וודאי שנו' "וכן" הוא הנכון והעיקר, שאל"כ למה האריך התנא וכפל "מותרין זה עם זה", והיה לו לשנות "כל הנולדים מן הסוס אע"פ שאביהן חמור וכל הנולדים מן החמור אע"פ שאביהן סוס מותרין זה עם זה".

1. חלה פ"א מ"ז: נחתום שעשה שאור לחלק חייב בחלה נשים שנחנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה – דפ' פי"ו וב וליירמא ור"מ בפיה"מ, וכן בירוש' שם. נח ע"א (והתנינן וכן נשים): וכן נשים. ר"מ: תקדיר הדה אלמשנה (שיעור זו המשנה כן) וכן נשים שנחנו לנחתום לעשות להן שאור ויש בשל כל אחת ואחת שיעור חלה חייב בחלה ואם אין וכו'. מאירי: ואין גורסין במשנה זו וכן נשים אלא נשים.

אין ספק שנוסח "וכן" עיקר, מכיון שישנו גם בגוף הירוש': אבל לשון "וכן" קשה, אע"פ שאמרו בירוש' שם: נחתום וכו' בדעת הלכות: הדבר תלוי שמא ימצא לקוחות והוא חוזר ועושה אותה עיסה. ואולם מאי וכן?! וחסורי מחסרה של הר"מ הוא דוחק. וע"כ נ"ל שמשנתנו מוגהת בסידור האחרון, ו"משנה ראשונה" שנתה: נחתום וכו' פטור מן החלה וכן נשים וכו', וכיו"ב ביבמות מא א הנזכר.

16. ערלה פ"א מ"ה: וכן בריכה וכו' – ליתא מי"ר ומ' ולו ופ' זה, ר"ש וריבמ"צ וא"ו ורא"ש: אבל הר"מ מפרשו.

2. בכורים פ"א מ"א: הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך של יחיד או לתוך של רבים וכן המבריק מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו וכו'.

כך, "וכן", דינ' ואילך, משב"ג, מי"ר ד"ו וכ"י ששון 61: אבל ליתא לו ק' וב ומי"ר כ"ל (ונוס' ע"י) והיר' יהוסף; מ. פ' זה: והמבריק.

2. עירובין פ"ד מ"א: מי שיצא חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס וכו' מי שהחשיך חוץ לתחום אפילו אמה אחת לא יכנס – ד' פי"ו וב וליירמא: וכן מ"א א"כ "וכן" את"ק קאי ולא דברי הכל הוא. שר"א שחולק ברישא חולק אף כאן. בבבלי נב ב אמרו לדברי ר"א דרישא: והתניא ר"א אומר אפי' אמה אחת לא יכנס. כי תניא ההיא למודד וכו'. והתוס' שם העירו: והא דלא קאמר כי תניא להחשיך אמה חוץ לתחום לא יכנס דמילתא דפשיטא הוא וכו'. ואולם בירוש' שם, כב סע"א: הוון בעיי מימר מה דמר ר' לעזר ביוצא הא במחשיך לא, אשכח תני היא אדא היא אדא: שר"א חולק אף במחשיך. ואפשר שהברייתא הראשונה שבבבלי שם היא הברייתא שבירוש'.

3. עירובין פ"ח מ"ח: גזוטרטא שהיא למעלה מן הים (ע"י ד"ס) אין ממלאין

הימנה בשבת אא"כ עשו לה מחיצה גבוהה עשרה בין מלמעלה בין מלמטה ("מן המים", תוס' סוף פ"ו/פ"ט, ר"מ בפיה"מ). וכן שתי גזוטראות זו למעלה מזו עשו לעליונה ולא עשו לתחתונה שתייהן אסורות עד שיערבו.

"וכן", כך בכל הנוסחאות, חוץ מרא"ש כאן, וכן בפב"ב פה א ובציטאט שם; אבל פד רע"ב ליתא "וכן" בציטאט בדפו"י וכי"י, אבל איתא בד"ש בגמ' וברש"י, וכ"ה ברש"י כ"י ודפו"י (אלא שרש"ל מחקו). ורש"י כתב שם: וכן לא גרסין, אבל התוס' (שם סע"א) אומרים: פירש"י ל"ג וכן ור"ה גרים לה, דארישא קאי דקתני בפירקין גזוטרא שהיא למעלה מן וכו'. ואיתא גם בריטב"א.

אבל לשון "וכן" אינו יפה אפילו אם נפסיק ב"ז למעלה מזו" ונפרש "עשו" וכו' כבבא לעצמה; שכן לפ"ז המשנה קטועה, שלא פירשה בפירוש מה דינן, שהיתה צריכה לפרש: אין ממלאין מהן אא"כ עשו מחיצה לזו ומחיצה לזו. עשו וכו'. ולא כש"כ אם נמשיך "עשו" וכו' ל"וכן" שאין כאן "וכן".

4. עירובין שם מ"א: וכן שתי דיוטאות זו כנגד זו מקצתן עשו עוקה ומקצתן לא עשו עוקה את שעשו עוקה מותרין ואת שלא עשו עוקה אסורין.

כך, "וכן", בד"נ ואילך, מב"ב דפו' ורי"ף ורא"ש ושכל טוב, ר' יהונתן ומאירי ורשב"א וריטב"א ופב"ב (פה סע"ב) גם מ, לו וב, וליתא מב"ב מ, מי"ר, פ, ק, ה ואר"ז. לרש"י "ורוב המפרשים" שפירשו "מקצתם, בני האחת עשו עוקה בחצר ובני האחת לא עשו", — כולה חדא מתני' היא". אבל "לשון מקצתן קשה קצת שהיה לו לומר »עשו לאחת ולא עשו לשניה« כמו ששנינו למעלה גבי גזוטראות" (רשב"א וריטב"א). והראב"ד (ואחריו ר' יהונתן ומאירי) מפרש כי "וכן שתי דיוטאות זו כנגד זו" אמתני' דלעיל קאי דקתני (מ"י) החצר והאכסדרה מצטרפין לארבע אמות — וכן שתי דיוטאות ועליה ביניהן מצטרפות. ואח"כ חוזרת המשנה לדין החצר (מ"ט) "כלומר וחצר פתוחה שאמרנו שצריכה עוקה אם מקצת בני החצר עשו עוקה ומקצתן לא עשו עוקה אלו שעשו עוקה מותרין ואלו שלא עשו אסורין" (רשב"א וריטב"א¹). וכן ר' יהונתן ומאירי. וכל זה לפי נוסח "וכן" (ר' יהונתן: למי שגורס וכן מתפרש הכי כי על ענין צירוף קאי וכו'). "ויש שגורסין במשנתנו זאת שתי דיוטות ואין גורסין בה וכן. ומפרשי שזו שאמרנו מקצתן עשו עוקה וכו' על משנת דיוטות היא חוזרת" וכו' (מאירי).

4א. פסחים פ"ח מ"ה: זב שראה וכו' שלש שוחטין עליו בשמיני שלו שומרת יום כנגד יום וכו' והזבה שוחטין עליה בשמיני — מי"ר ולו ופ וק וה וב ולירמא (וכן קרונר וסולידנו) ור' יהוסף (יבכל הספרים): וכן שומרת. ועי' בבלי צ ע"ב: תני תנא וכו'. 4ב. ביצה פ"ד מ"א: המביא כדי יין וכו' אבל מביא על כתפו או לפניו, וכן המוליך את התבן לא יפשיל את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו — ליתא ד"נ וב וה ולו וק ופ ומי"ר ומב"ב מ ורי"ף ועיטור: א"כ איפוא אין "לפניו" שברישא דומה ל"בידו" שבסיפא (ועי' תוי"ט ומ"ש). ואיתא במב"ב דפו' ורש"י ורא"ש ומאירי ורע"ב.

4c. שם פ"ה מ"ד: השואל כלי מחבירו מערב יו"ט כרגלי השואל וכו', האשה ששאלה מחברתה תבלין ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתייהן — מב"ב דפו' וד"נ

(1) הריטב"א מעיר: "והפ"י הזה דחוק מאד מטעמא דמפרש בש"ס", אבל הפיסקא "וכן שתי

דיוטאות זו כנגד זו" (מ: וכן שתי) יכולה להיות פיסקא מקוצרת כרגיל ודברי רבא נמשכים על "מקצתן עשו" וכו'.

ופיו' וב': וכן האשה. ומחקה ה'ר יהוסף (עי' מ"ש): מאירי: ולא גרסינן וכן האשה שהרי דין חלוק בפני עצמו הוא. וליתא בתוס' פ"ד ו. ע"י שם.

5. ר"ה פ"ג מ"ז: התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא. וכן מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת וכו' ושמע קול שופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא וכו'.

כך. "וכן", ד"ג ואילך, מ"ד, ל, פ, ק, ה, ו, ובמ"ב (כו ב) דפו' וריטב"א. אבל ליתא במ"ב מ וא"פ ול ורי"ף ורא"ש (סי' יא) וריצ"ג (עמ' לו) ושה"ל (סי' רצ"ז) ובכולם: היה עובר, וכן בה"ג (ד"ו לח ע"ב וד"ב 152: דחניא הרי שהיה) ושאלתות (תרביץ, שנה י' 1305): ותנן היה עובר. וכן בציטאט שבבבלי כח ב וכת א בדפו' וכי"ר ור"ח ועוד.

אפשר שהבבלים לא שנו "וכן" במשנתנו. ואולם בירוש' שם. גט ע"א: אמר רבי יוסי בן חנינא לא אמר אלא וכן מי שהיה עובר הא אם עמד חזקה כוין: אלא שאינו בציטאט שבשה"ל שם.

וכבר העיר הריטב"א: האי וכן לא אתי שפיר שאין סוף המשנה מענין תחלתה אלא שדומה לו לפי מה שפי' שיש בו ב' צדדין באדם א' אם הכניס ראשו לבור אם לאו וכן בזו אם כיוון לבו יצא וכו' (ועי' תוי"ט).

אלא שכל זה דוחק. ואפשר שהמשנה קטועה. שכן בתוס' סוף פ"ג ו שנינו: רועה שהרביץ צאנו אחר בית הכנסת וכן חולה שהיה מוטל אחר בית הכנסת ומי שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת¹ ושמע קול שופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא אע"פ וכו' (כנוסח הדפו' וכי"ו וכי"ל). ואפשר שנקטע במשנתנו "רועה" ו"חולה". ועליהם מוסב "וכן".

6. יבמות פ"ד מ"ח: וכן המגרש וכו'. לעיל עמ' 524 סי' 32.

7. יבמות פ"ד מ"א: ארבעה אחין נשואין ארבע ("לארבע") נשים ומתו אם רצה הגדול שבהם ליבם את כולן הרשות בידו. מי שהיה נשוי לשתי נשים ומת ביאתה או חליצתה של אחת מהן פוטרת צרתה וכו'.

לו. לירמא, רי"ף ונמקי': וכן מי שהיה נשוי. ומאי "וכן". "אבל" מיבעי ליה?!

7א. כתובות פ"ב מ"ו: שתי נשים שנשבו זאת אומרת נשביתי וטהורה אני וכו' אינן נאמנות ובזמן שהן מעידות זו את זו הרי אלו נאמנות – לו: וכן שתי נשים, וליתא בכל הנוסחאות, ועי' תוס' פ"ב ב, ומ"ש.

7ב. שם פ"ט מ"ט: קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת וכו'. גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת וכו' – מ"ב מ: וכן גר, וכן רא"ש וריב"ן ורמב"ם אישות פ"א ז, ובתוס' פ"ט ו – ו הסדר הפוך: גר שנתגייר וכו' קטן שהשיאו אביו וכו'.

7c. קידושין פ"ג מ"א: וכן האומר לאשה וכו' – במאירי ליתא "וכן".

8. ב"ק פ"י מ"ב: וכן נחיל של דבורים אם נתיימשו הבעלים הרי אלו שלו. אמר ר' יוחנן בן ברוקה נאמנת אשה או קטן ("וקטן") לומר מכאן יצא נחיל זה וכו'.

במ"ב ד"ו ש"ח, קראקא ואמ"ד: וכן אמר ריב"ב, וכן במשניות ד"ו ש"ט, ריווא ומנט', והשמיטו תוי"ט בד' פראג והעיר בגליון: "ס"א", לומר שבס"א אינן,

(1) אף בבא זו (או שהיה ביתו וכו') לא היתה לפני השאלתות במשנה [עי' תרביץ שם הערה 41].

אבל היתה לפני הבבלי כח ב וכת א (אם לא שנאמר שזו ברייתא היא, כמו שחשבתי בהערתי שם).

ומדפו' ווילהרמ' תע"ה ואילך בגליון: "גמ' וכן". מ"ש: "וכן א"ר יוחנן בן ברוקא מלת וכן ל"ג לה". ובכל הנוסחאות אינו.

והנה הלכה זו נסמכה בתוס' כתובות פ"ג ג' לדברי ריב"ב בהלכה דומה: אבל אין נאמן לומר זכור הייתי בפלוני שחייב לפלוני מנה ודרך פלונית עוברת בשדה פלונית מפני שהוא כממון ור' יוחנן בן ברוקא אומ' נאמן א' ר' יוחנן בן ברוקא נאמנת אשה וקטן לומר וכו' משלם מה שהזיק. ובכגון אלו רגיל בתוס': וכן אמר ר' פלוני. ואמנם הלכה זו אין מקומה בב"ק כאן. ואגב "נחיל" נשנית ובכגון זה היה מתאים "וכן": אלא שאין עדות נאמנת לנוסח זה.

9. חולין פ"ד מ"ג: בהמה שמת עוברה בתוך מעיה והושיט הרועה את ידו ונגע בו וכו' ר' יוסי הגלילי אומר בטמאה טמא ובטהורה טהור. האשה שמת ולדה בתוך מעיה ופשטה ("והושיטה") חיה את ירה ונגעה בו החיה טמאה טומאת שבעה והאשה טהורה עד שיצא הולד.

כך במב"ב דפו' ומ' ומשם במשניות. וכן ק' אבל במב"ב ה' בד"ג ובמשניות עם קו"ג. ובדפו' ליוורנו תקפ"ט. בה' לו. פ. ב Qu 570, 571. ור' יהוסף (מ"ש): וכן האשה. אמנם ליתא בציטאט של הסיפא שבמדרשים (במדב"ר רפ"ט. תנח' חוקת ב. בובר ד'. ופסידר"כ פ"י ד'). אבל מכיון שלא ציטטו אלא בבא זו. אפשר וקרוב שהשיטו "וכן" בציטאט זה (ע"י כיו"ב סי' 3, 5).

ההלכות דומות בחיצוניותן ואינן שוות כלל לת"ק: אלא שאפשר ש"וכן" זה מתקשר לדברי ריה"ג ("בטמאה טמא").

10. שם פ"ז מ"ה: גיד הנשה שנתבשל עם הגידים בזמן שמכירו וכו' וכן חתיכה של נבילה וכן חתיכה של דג טמא שנתבשלו עם החתיכות בזמן שמכירין וכו'. כך במב"ב דפו' ומשניות: אבל מב"ב מ ורא ורא"ש. ד"ג לו. פ. ב Qu 570, 571: מב"ב ה: ושל דג. וכן בהוספה שברי"ף. ק חסר מן "וכן חתיכה של נבילה" וכו' עד סוף המשנה. 11. שם פ"ב מ"א: איזהו שאינו מזומן כגון אוזין ותרנגולין שקננו בפרדס אבל אם קננו בבית וכן יוני הרדסאות פטור משילוח.

מב"ב מ ורא ולו: כגון: בכל שאר הנוסחאות: וכן. והוא העיקר שכן "קננו בבית" נמשך על "אוזין ותרנגולין" שלמעלה. וכן בברייתא שבבבלי קלט ב (ועי' ספרי תצא סי' רכז. רכח). אבל מה"ג (מ"ת 135) גם בברייתא: כגון יונים הורדסיות.

12. תמורה פ"ו מ"ב: איזהו אתנן האומר לזונה הא לך טלה זה בשכרך וכו'. וכן האומר לחברו הא לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי רבי אומר אינו אתנן וחכמים אומרים אתנן.

תוי"ט: וכן. אחכמים קאי (מ"ש העיר על דברי תוי"ט: ודוחק) ובפיסקא שבגמ' (ל ע"א) ל"ג וכן. וליתא בפכ"ב אף בכ"י פלו' (במב"ב איתא גם שם). אבל איתא אף בפכ"ב בכ"י מ. וליתא בה"ג ד"ב וגם בציטאט שבספרי תצא פ"י רס"א (פינקלשטיין, 283). ובתוס' פ"ד ו' היא הלכה לעצמה (המחלוקת מוחלפת). אבל בכל נוסחאות המשנה "וכן". 12א. כלים פ"ד מ"ב: חבית שנתרועעה וכו' טהורה. גיסטרא שנתרועעה וכו' טהורה – פ' ומ' וספר אחר" אצל ר' יהוסף: וכן גיסטרא. ועי' משנה אחרונה.

12ב. שם פ"ב מ"ז: דינר שנפסל וכו' טמא. וכן סלע שנפסלה וכו' טמאה – ליתא לו ופ' וק' וב' ומ' וד"ג וגם "ה"ר יהוסף ז"ל מחקי". וליתא גם בבבלי ב"מ נב א.

13. אהלות פ"ו מ"ב: וכן חבית של גרוגרות או קופה של תבן וכו' – ליתא בציטאט

ב"ב יט סע"ב: מיתבי קופה מלאה תבן וחבית מלאה גרוגרות וכו' (הכל בפרפרזה ז), ונשלם "וכן" בגליון כ"י ד' פיורו (שוקן).

14. אהלות פט"ז מ"ד: הבודק וכו' המוציא את העפר ממקום הטומאה אוכל בדמעו המפקח בגל אינו אוכל בדמעו.

המוציא מ ולירמא: והמוציא, ק: מוציא, והוגה: ומוציא, וכן פ. – אוכל פ והמגיה בק: ואוכל. – אינו ק ופ: ואינו. – המפקח בק ופ מוגה: וכן המפקח. ומאי "וכן", "אבל" מיבעי ליה?

אבל בתוס' פט"ז ז – ח דפו' ור"ש: המוציא את העפר ממקום הטומאה אוכל בדמעו ר' יהודה אומר צובר עפרה¹ של זו על גבי עפרה של זו (לא יוציאם למקום אחר משום דסמאות, קסבר ר' יהודה דאינו אוכל בדמעו, ר"ש, וכן מ"ש בשם רא"ש) ורבותינו אמרו עפרה טהור ("כת"ק"). הבודק אוכל בדמעו מפקח – את הגל – אין אוכל בדמעו. א"כ לר' יהודה המוציא אינו אוכל בדמעו, ונראה שר' יהודה שנה: הבודק אוכל בדמעו אבל המוציא וכו' אינו אוכל בדמעו וכן המפקח וכו' (ועי' ר"ש שנדחק).

ולנוסח כ"י פ: ומוציא – ואוכל בדמעו, גם בודק גם מוציא אוכל בדמעו למשנתנו, שהיא כאן כדעת "רבותינו" – ר"ב.

15. טהרות פ"ז מ"ו: הגבאין שנכנסו לתוך הבית הבית טמא וכו'. הגנבים שנכנסו לתוך הבית אין טמא אלא מקום רגלי הגנבים.

תוי"ט: וכן הגנבים כו', כך הוא בנ"א, וכך נדפס בגליון המשניות: ס"א וכן², וכ"ה בכ"י פ ואנט' 262.

אבל לפי משנתנו אינם דומים כלל וכלל. אלא שר"מ שנה גם בגנבים "כל הבית כלו טמא" (תוס' פ"ח ו, ונו' הר"ש משבוש, ועי' תרביץ שנה י"ז, 23) ו"חכמים" ורשב"ג ורבי (עי' ר"ש) חולקים עליו. ר"מ במשנתו שנה איפוא "וכן", ואע"פ שבסיפא לא סתם רבי כמשנת ר"מ ושינה אותה – הניח בה "וכן" כמו שהיא.

בציטאט של הסיפא שבחגיגה כו א ליתא, אבל אפשר שנתקצר. 16. מקוואות פ"ז מ"ה: שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין והרי מראיהן כמראה היין ונפלו למקוה לא פסלוהו. שלשה לוגין מים חסר קרטוב ונפל לתוכן קרטוב חלב וכו'.

כך בכל הנוסחאות, אף בבבלי חולין כו א, אבל בבבלי מכות ד ע"א דפו' (מ חסרה הסיפא): וכן שלשה לוגין מים חסר קרטוב (לעיל עמ' 178), וליתא שם בר"ח אבל ר"ח מעתיק תמיד לשון המשניות.

ויש שכל ההלכה שפתיחתה "וכן" חסרה בכמה נוסחאות:

17. פאה פ"ח מ"ט: וכן דין שדן וכו', עד סוף המסכת "אינו מסדר נוסח המשנה וגם הרי"א ז"ל כתב לא מצאתי בכל הספרים ע"כ" (מ"ש), וכן לירמא (אחרי "מבטחו"): ע"כ והנשאר אינו מן המשנה, וליתא בכ"י (עי' לעיל עמ' 975 סי' 2).

18. נדרים פ"ח מ"ז: היו מסרביין בו לשאת בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם וכן המגרש את אשתו ואמר קונם אשתי נהנית לי לעולם הרי אלו מותרות להנות לו.

(1) אמה, ליתא בר"ש.

(2) בח"ג שבד' ראם: בד"ם (= בד' מנוסחא) ג"א וכן הגנבים, אבל במנ' ליתא.

מב"ב מ' (ושם ליתא "לעולם" שלפני "וכן"!). לו וק ליתא "וכן המגרש וכו' לעולם", ובק נשלם בגליון ע"א: "וכן המגרש את אשתו אמ' קונם אשתי נהנית לי" (בלא "לעולם", ואף כאן אין איפוא הומיוטילויטון).

אמנם בירוש' ספ"ח, מא ע"א: היו מסרבין בו לשאת את בת אחותו כו'. א"ר יוסי ר' יהודה היא דר' יהודה אמ' הכל לפי הנדר. וכן המגרש את אשתו כו'. א"ר יוסי דר' יהודה היא דר' יהודה אמ' הכל לפי הנדר. אבל הדברים כפולים ללא צורך, שהלכה אחת היא, ואמנם במ"ש: היו מסרבין בו לשאת את בת אחותו וכו' וכן המגרש וכו' ירוש' אמר ר' יוסי דר' יהודה היא דר' יהודה אמר הכל לפי הנדר ע"כ. ונראה שהכפילות שבירוש' שבנוסחאות בט"ס היא, והפיסקא אינה מכריעה כלום, שהיא מאוחרת.

אבל לשון "הרי אלו מותרות" קשה לנו. זה. אם לא שאף זה הוגה במקום "הרי זו מותרת".

19. אבל יש "וכן" שישנו בכל הנוסחאות, אע"פ שאינו שוה לגמרי או אינו שוה כלל למה שלפניו:

א) תרומות פ"ח מ"ב: וכן נשים שאמרו להם גוים תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. רמב"ם (וכן רע"ב ור' יהוסף אשכנזי): הכל מודים בזה ור' יהושע אינו חולק (כבמ"א). אבל א"כ מאי "וכן", "אבל" מיבעי ליה למימר?!

אלא שכנראה נחלקו בזה תנאים, ולר' יהודה בתוס' פ"ז כ' וב"ר סוף פצ"ד ("בד"א" ארישא קא, אימתי יהרגו כולם בזמן וכו' וכפי' ר' יוסף קרא בשמואל ב, כ כב ויאהרבוך ספד"מ, ח"ח 18) ומ"כ. ועי' רש"י סנהד' עב ב) בזמן ש"הוא נהרג והן נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כולם, וה"ה בנשים: יתנוה להם ואל יטמאו את כולן. ואפשר שהוא שנה "וכן", וסוף דברי ר' יהושע שנה כך במשנתו. ורבי שנה כמשנת חכמים, אבל הניח "וכן". ב) פסחים פ"ג מ"ח: וכן מי שיצא מירושלם וזכר שיש בידו בשר קודש אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה וכו' – כאן הדמיון הוא חיצוני ("וזכר", "אם" – "ואם לאו"), אבל פרטי ההלכה שונים. ומאי "וכן"? "וכן" בכל הנוסחאות, ואף בציטאט שבירוש' סוף פ"ג, ל סע"ב, ובבלי ברכות מט ב ופסחים פא ב.

וג) נדרים פ"ח מ"ז: האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור וכו' הרי זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם וכו'. וכן האומר לחבירו קונם שאתה נהנה אם אין אתה בא ונותן לבני כור וכו' ר' מאיר אומר אסור עד שיתן וחכ"א אף זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם וכו'.

התוס' סג ב אומרים: ר"מ אומר עד שיתן. אבל ברישא מודה וכו', אבל אי"כ מאי "וכן"?! ואף הבבלי כדא לא חילק בין רישא לסיפא. אבל בירוש' שם, מא ע"א אמרו בשם ר' יוחנן: אף הראשון במחלוקת, ובפירוש שנינו כך בתוס' פ"ד ח: האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם וכו' עירעו אבל או אונס או משתה או גשמים מותר, אם לאו אסור עד שיפר נידרו על פי חכם דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' אף זה יכול להפר את נדרו וכו' וכן האומר לחבירו קונם שאתה נהנה לי.

אי"כ רישא לר' מאיר מותר אם אירעו אבל וכו', שהוא נדרי אונסים (פ"ג מ"ג).

ועי' בבלי כד א). ואם לאו אסור עד שיפר, וכן בסיפא: אלא שקיצרה התוס' וסמכה על המשנה. ובנדרי אונסים מותר שלא ע"פ חכם אפילו לר"מ ושלא כרב אסי (ירוש' ריש פ"ד, לו ע"ד, ועי' בבלי כא ב).

אבל המשנה קיצרה רישא, אלא שהשאירה "וכן" בסיפא אע"פ שכאן נחלקו בה ר"מ וחכמים: משמע שמסדר המשנה חלק בזה על המשנה הישנה והתוס' והבדילה בין רישא לסיפא (כסברת התוס' שם), ומאי "וכן"?

5. וי"ו

רבים מאד החילופים בנוסח המשנה בוי"ו החיבור ואבזוריה, ואין בה כל קביעות אפילו במשנה אחת ואפילו בכ"י אחד. אף בוי"ו חיבור רגיל של גופים מצוי הרבה חיבור חוזר בכל הגופים ועל ידו גם (ביחוד בכ"י) חיבור אסינדיטי (בלא וי"ו).

כאן השפיעה בוודאי בכמה הלכות אף מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה ב"כלל" ו"פרט" (לעיל עמ' 552 סי' 82) והיא שגרמה לכתיב של משנה זו או אחרת בוי"ו או בלא וי"ו: מאן תנא ווי"ו רבי יודה, ירוש' נזיר רפ"ד, נג ע"א (לעיל שם). ואולם לרבי עצמו בין כזית כזית בין כזית וכזית פרטא הוי (לעיל עמ' 17).

וכמה ספיקות נסתפקו אמוראים בוי"ו: כזית כזית תנן או כזית וכזית תנן, וכחים ל ע"ב (לעיל שם): אלו תנן או ואלו תנן (לעיל עמ' 426): פת קטנית תנן, או פת וקטנית (לעיל עמ' 354): יטהר תנן או ויטהר (לעיל עמ' 404): באו ובאו קאמר או ובאו ובאו, נטמאה נטמאה קאמר או נטמאה ונטמאה (לעיל עמ' 81 ואילך).

וישנן אף מחלוקת אמוראים בוי"ו: רב תני חדא ("שצילתה") ושמואל תני תרתי ("ושצילתה", לעיל עמ' 185): רב זביד אמר ואינו מועד תנן ר"ס אמר אינו מועד תנן (לעיל עמ' 391).

וישנן כמה הגהות אמוראים וסתם התלמוד בוי"ו: בוגרת וששהתה (לעיל עמ' 529 סי' 43): הן והן (שם 520 סי' 26): המסתת המכה בפטיש (לעיל עמ' 232 סי' 2): בסילקי גדרום (לעיל עמ' 556 סי' 83): מלובן צואי (לעיל עמ' 568 סי' 95): לעזרה לעבודה (לעיל עמ' 461 סי' 26): ואני ואני (שם 477 סי' 43).

וכמה מפירושי שני התלמודים תלויים בחילוף של וי"ו: וכל צרכי מילה (לעיל עמ' 457 סי' 17): ויכולה היא ליהנות (לעיל עמ' 584 סי' 116): הערכין המטלטלין (לעיל סי' 72): עומד ויושב (לעיל עמ' 481 סי' 18): אין ("ואין") מבקעין (לעיל עמ' 233 סי' 1): ולא יכנס לביתו (לעיל עמ' 344 סי' 69): ועל כולן (לעיל עמ' 334): וראשי כנפים והסחוסים (לעיל עמ' 344): "בעלת מוס" (בבלי) – "ובעלת מוס" (ירוש', לעיל עמ' 366), וכיוצא בהן עוד (עי' להלן).

עוד יותר מן החילופים הנמצאים בוי"ו המחברת גופים, מרובים החילופים בוי"ו המחברת הלכות או חלקי הלכות או תנאי הלכה אחת: כאן אין כל קביעות בוי"ו זו, וכי"י ישנים (ביחוד ק) מקמצים בה הרבה (עי' להלן).

הרבה יותר מרובים החילופים וההגהות בוי"ו שבאה במקום "הריי", שנמצא גם בדפוסים ויותר בכי"י (עי' להלן).

מרוכים השינויים גם בוי"ו שבא במקום "או". ואין צורך לומר שחילופים אלו חשובים לא בלבד לנוסח אלא אף לפירוש

המשנה.

אף במקרא אין השימוש של וי"ו החיבור קבוע בשורה של ג' גופים ויותר⁽¹⁾. הרגיל ביותר הוא א) שהוא חוזר בכל הגופים, ברא' י ב ואילך, יב טז, כד לה, שמות כה ג, ויקרא יא כט – ל, דברים יד ה, והרבה כאלה. ויש ב) שהוא בא בשנים האחרונים (כשהם ד' ויותר): ירמ' ב כו (המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם), עזרא א ו (בכלי כסף בזהב ברכוש ובבהמה ובמגדנות, אצל: בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה, שם א ד), ועוד.

ויש ג) שהוא בא (בשלשה ויותר) בגוף האחרון, ברא' ה לב, י א, יג ב, ל לט ולא י, דברים יד ד, אסתר א ו, נחמיה ה יא (שדותיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם), ועוד. ויש ד) שהוא בא בגוף השני של כל זוג וזוג, ואם יש בו בחלק השני יותר משנים – גם בגוף השלישי (או בשלישי בלבד), ברא' י ד, תהל' קמח ח – יא, דהי"ב ו כח (שדפון וירקון ארבה וחסיל); ברא' לב ו (שור וחמור צאן ועבד ושפחה), יהוש' יג ג (העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני).

(ה) השימוש בלא כל וי"ו החיבור (אסינדטי), רגיל ביחוד בשורה של שמות עצם פרטי או בשמות יחסיים, דהיי"א א א ואילך, מ"א יא א, ועוד.

ואף בלשון המשנה כך הוא השימוש בעיקר, שכל הדרכים האלה נמצאים בה, לפעמים זה על יד זה, כגון (איני נותן דוגמאות אלא מלשון ה"משנה" ולא מברייתות; מפני שנוסח המשנה שמור יותר ואינו פרוץ כל כך כנוסח הברייתות, אע"פ שגם במשנה ישנם בזה כמה וכמה חילופים, בין בדפוסים ובין בכי"י):

א) רגיל, כגון (אבל אף באלו יש כמה שינויים בכי"י):

הזרוע והלחיים והקיבה (חולין פ"י מ"א, וכלשון הכתוב); החרמים והבכורות ופדיון (פ: פדיון) הבן ופדיון פטר חמור והזרוע ולו, ק וב: הזרוע) והלחיים והקיבה וראשית הגז וקדשי (ק: קודשי) המקדש והבכורים (חלה פ"ד מ"ט, שלש שורות לגו' ק: 1); נשים ועבדים וקטנים (ברכות פ"ג מ"ג, פ"ז מ"ב, פסחים פ"ח מ"ו, שקלים פ"א מ"ג, מ"ה ומ"ו); השותפין והאריסין והאפוטרופין (ב"ב פ"ג מ"א – לעיל עמ' 217 – ושבועות פ"ז מ"ח); תנור וכירים וריחים (ב"ב פ"ג מ"ה); הקשואים והדלועים והאבטיחים והמלפפונות (מעשרות פ"א מ"ד); ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק פ"א מ"א; מכיל' דרשב"י 142: המבעה); אלו דברים וכו' העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות (ב"מ פ"ד מ"ט, שבועות פ"ו מ"ה); הכרים והכסות והשקין והמרצופין (כלים פ"כ מ"א, אבל ק: הכסות והשקין, והוגה ע"א); הכידון והניקון⁽²⁾ והמגפיין והשריין (כלים פ"א מ"ח, וכן משב"ג ודרנב' וב, לו פ ק ומ); חמשה דברים בעולה וכו' הבשר והחלב והסולת והיין והשמן וששה בתודה הבשר והחלב והסולת

(1) ע' ג' ג' ג' ג' 154 הע' 1. ועי' תשובת ר"ש ורה"ג, תה"ג הרכבי סי' ר"ז (כן), 103 (ערוך ע' עטר, העתים 257 – 258 ושם"ק נדרים לו ב) בפירוש "מקרא סופרים ועיטור סופרים" (נדרים שם); היו יודעין שבאותן השנים הרבה מעמי הארץ היו קורין <ב> טעות וכו' <ו> לא היו דיקין במקרא אלא סופרים ומיעוט בני אדם וכו'. והני גיתאני (כבספר העתים) הוה קארי וסעדו לבכם ואחר תעבורו, קדמו שרים ואחר נוגנים, צדקתך כהררי אל ומשפ' תה' רב' וכו'. ועד דורות קרובים להשתא הוה משתבשין בפסוק לא ישמע על פיה וקארו ולא ישמע וסופרין מגמרין דלא למקרי בוו (ועי' קהוט שם).

(2) כך גם בכל הדפוסים, בדמו' ראם בטעות: הניקון.

והיין והשמן והלחם (מעילה פ"ד מ"ב: ק: הסולת – הסולת, והמגיה הוסיף ו בפעם ב):
הסיף והסכין והפגיון והרומח מגל (פ ו ב: ומגל) יד ומגל (ק: מגל) קציר והשחיר
(ק ו מ: השח') והזוג של ספרים שנחלקו (כלים פ"ג מ"א: שני סוגים של כלים:
הסיף – מגל יד – ובכל סוג וי"ו בכולן לפי רוב הנוסחאות); הטמאין שבעגלה העול
של מתכת והקטבר והכנפים וכו' והברזל וכו' הסומך והמחגר והתמחויות הענבל ולו
ופ והמגיה בק: (והע') והצינורה ומסמר המחבר את כולן (שם פ"ד מ"ד, לפי הנוסחאות
– שלש או שתי שורות); הכוש והאימה והמקל וסמפוניה וחליל של מתכת (שם פ"א
מ"ו: וי"ו בכולן, אע"פ שהם שני סוגים של כלים); האולר והקלמוס והמטוטלת והמשקלות
והכירים והכן והכנה (שם פ"ב מ"ח: ק: הקולמוס. והוגה).
(ב – ג, כגון: ⁽¹⁾)

חרש שוטה וקטן, שרגיל בכל המשנה ואפילו בצד השורה הארוכה של וויים
שבחגיגה פ"א מ"א: חוץ מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס ונשים (ד"נ, מב"ב מ,
מ"ר, לו, ק, פ, ה וב Fol 567: נשים, שכן טעמה של שורה זו אחר, ע"י רע"ב ותוי"ט)
ועבדים שאינם משוחררים החיגר (מב"ב מ"ב וב Fol, Qu: והחיגר, אבל "החגר" גם
במכילי משפטים פ"כ, 333, וזו שורה שטעמה אחר) והסומא והחולה (מב"ב מ, לו
ק פ ו ה: החולה, וכן במכילי כ"י מינכן) והזקן ומי ("וכל") שאינו וכו' (שלש
שורות); שידה תיבה ומגדל (ב"ק פ"ט מ"ג, אבל לו, ק וב Fol: ותיבה; כלים פט"ו
מ"א: השידה והתיבה והמגדל, וכן בשבת לה א, אבל בציטאט שבצירובין יד ב:
שידה תיבה ומגדל, וע"י להלן); בור שיח ומערה, ביחיד וברבים, ב"ב פ"ב מ"ב,
ב"ק פ"ה מ"ה: בור שיח ומערה חריצין ונציצין, ב"ב פ"ד מ"ז: בתים בורות שיחין
ומערות מרחצאות (ד"נ וב Qu 568: ומרחצאות) ושובכות (לו וק וב Fol: שובכות)
בית הבדין ובית השלחין, ושם פ"ג מ"א: חזקת הבתים והבורות והשיחין והמערות
והשובכות והמרחצאות ובית הבדין ובית השלחין והעבדים וכל וכו' – ברוב הנוסחאות
(ד"נ, ב Qu 568, 569 וב Fol, לו, מ"ד ופ וק ומב"ב א"פ ופלו'): בתים (לו, פ וק וב
Qu 568) בורות שיחין ומערות ומרחצאות (ד"נ וק ומב"ב מ: מרח' ושובכות (ד"נ וק:
שובכות) בית הבדין בית השלחין (לו וב Qu 568: ובית – ובית –) ועבדים (שלש שורות:
בתים – מרחצאות – בית הבדין –); סקילה שריפה הרג וחנוק (סנהד' פ"ז מ"א); דיני
ממונות הטומאות והטהרות (שם פ"ד מ"ב); קטליות נזמים וטבעות (כלים פ"ב מ"ח,
וע"י ע"ז פ"א מ"ח ותוס' ר' אלחנן ותוס' שם); הרמון האלון והאגוז (כלים פ"ז מט"ו);
פיגול נותר וטמא (בדפוסים מעילה פ"א מ"ב – מ"ד ב"פ, פ"ב מ"א – מ"ד, מ"ו – מ"ט,
פ"ד מ"א (וכן ק), תמורה פ"ז מ"א (וכן לו וק), מנחות פ"א מ"ה פעם א' וטהרות פ"ג
מ"ד ב"פ, לו ופ וב בכולם; ונותר, ק בכולם: נותר, ואף במנחות פ"א מ"ח ב"פ,
חולין פ"ח מ"ו – וכן ד"נ ומב"ב מ – ומעילה פ"ב מ"ה ⁽²⁾, וכן במע"ש פ"ג מ"ב לו וה
וק, וזכחים פ"ג מ"ד פ וק ומב"ב מ ור"ב, ושם מ"ה ק וב); מצא גיטי נשים ושחרורי עבדים
דייתיקי מתנה ושוברים (ב"מ פ"א מ"ז); מצא אגרות שום ואגרות מזון שטררי (מ"ר ופ:

(1) מח"ו 499 (אבות ס"ב מ"ח): ואילו הן ר' אליעזר בן הורקנוס, ר' יהושע בן חנניה, ולא גרסי'
ור', וכן בכולן אין וי"ו כח[ו] בן אלא ר' פלוני חוץ מן האחרון שכת' במשניות ור' אלעזר בן ערך.
והכי נמי אורחיה [ד]קרא דמשעתי הכי, ראובן שמעון לוי ויהודה, וכן כולן.
(2) בדפוסים בכל דפוסי תו"ט: ונותר, חוץ מדפ' ראם: נותר.

ושטרי) חליצה ומיאונין ושטרי (ק: שטרי) בירורין וכל מעשה בית דין (שם מ"ח): התרומה ותרומת מעשר ותרומת מעשר של דמאי החלה והבכורים (מעילה פ"ד מ"ב, ד"ג ומב"ב מ: והתרומה, לו: ותרומה; אבל שורה חדשה היא ואינה שייכת לשלפניה, וכן פ: התרומה, ב וק: תרומה וזהמנקד ניקד: -תרומה) פ וב ומב"ב דפו: והחלה).

ובשורות ארוכות יותר: אלו מציאות שלו מצא פירות מפורין מעות מפורות כריכות ברה"ר ועגולי (ק, ד"ג, ב Qu 568 ומב"ב מ: עיגולי) דבילה ככרות (לו, מי"ר ופ, ב Fol 567 וד"ג ומב"ב מ: וככרות) של נחתום מחרוזות (ק ומב"ב מ: ומחרוזות) של דגים וחתיכות של בשר וגיוזי צמר הבאות ממדינתן ואניצי פשתן ולשונות של ארגמן וכו', ואלו חייב להכריז מצא פירות בכלי וכו' מעות בכיס וכו' צבורי פירות צבורי (מי"ר ופ ומב"ב מ: וציבורי) מעות שלשה מטבעות זה ע"ג זה כריכות ברה"י וככרות (מב"ב ר"א ור"ב: ככרות) של בעה"ב וגיוזי צמר הלוקחות מבית האומן כדי (ק-ונמ' ע"י המגיה - ומב"ב ה: וכדי) יין וכדי שמן (הרי אלו) ⁽¹⁾ חייב להכריז (כ"מ פ"ב מ"א וב'), "כדי" בלא וי"ו, אחרי וי"ו חותמת ("וגיוזי צמר"), מתמיה, אם לא שזו לקוחה ממשנת תנא אחר, ואמנם התוס' פ"ב ג (בבלי כג ב) חולקת: מצא חתיכות של בשר (זו חולקת על "וחתיכות של בשר" שבמ"א, והבבלי שם מתרצה בדוחק: "וחתיכות של בשר" ישנה גם בבבלי שם בבבלי בכ"י ר"א) וחתיכות של דגים ודג נשך חייב להכריז מחרוזות של בשר ומחרוזות של דגים וחביות של יין ושל שמן וכו' אינו חייב להכריז (ור' זירא משני לה בבבלי שם בדוחק), ואפשר שמשנתנו תרי תנאי היא.

במ"א כולם בלא וי"ו, חוץ מארבעת האחרונים, ובמ"ב - חוץ משנים האחרונים. וכיו"ב בשתי שורות ויותר של משנה אחת: אלו כלים וכו' כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה כלי חרש וכלי נתר, עצמות הדג ועורו, עצמות חיה שבים ועורה וכלי עץ הטהורים (כלים פ"י מ"א, אף לו - אלא ששם: ועצמות חיה - ופ' ומ, אבל ק: כלי נתר ועצמות חיה - וחטר "עצמות הדג ועורו" - דרנב': וכלי אדמה כלי חרש וכלי נתר ועצמות, ב: כלי - וכלי - וכלי - וכלי - וכלי נתר ועצמות, והנכון כבנוסחאות, ושתי שורות הן: תיק הסייף והסכין והפגיון, תיק מספרת ומספריים והתער, תיק מכחול ובית הכחול, ותיק מכתב ותרונתק ⁽²⁾, תיק סבלא וסקורטיא ⁽³⁾, בית החצים בית (וכן מ, אבל לו, ק פ ב ודרנב': ובית) הפגושות (כלים פט"ז מ"ח, שש שורות שבכל אחת וי"ו בכולן חוץ מן הראשון, ו - וי"ו של השורה האחרונה מחברת אף את השורות); אלו דברים שאין חייבין עליהם משום פגול הקומץ והלבונה והקטרת (ו) מנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים (ד"ג ולו, פ, ק וב ומב"ב מ ור"א וקה') והדם והנסכים הבאים בפני עצמן דברי ר"מ וחכ"א אף הבאים עם הבהמה (ובאים פ"ד מ"ג ק: מנחת כהנים - כך היה כתוב תחילה ונגרד והוגה - מנחת כהן משיח מנחת נסכים והדם הנסכים הבאים וכו', והוגה עי"א וי"ו בכולם, ושתי שורות הן, הראשונה בווי"ם והשניה: מנחת - מנחת - מנחת - והדם, וכן בפ"ג מ"ד, בק: הקומץ וכו' מנחת - מנחת - מנחת -), רש"י: ומנחת נסכים ל"ג דהא מיפלג פליגי בהא וכו'; אבל הנכון כק: הנסכים (בלא וי"ו!) הבאים וכו' ופירושי קמפרש: "מנחת נסכים" שאמרנו נחלקו בה

(1) ליתא בכל הנוסחאות, אף בסיקא שבירוש' שם, ח סע"ב, חוץ ממב"ב דפו', ומשם היגה

במשניות וב Fol, ואינו עיקר.

(2) עי' תרביץ ש"א ס"ב, 125. (3) "וסקוטלא", עי' להלן, כתיב.

ר"מ וחכמים, לר"מ הן "הבאין בפני עצמן" אבל הבאים עם הזבח חייבין עליהן משום פגול ולחכמים אף הבאין עם הזבח אין חייבין עליהן. ופירוש זה יוצא אף מבבלי זבחים מד א: אימא סיפא (ברייטא שם, ת"כ צו פי"ג ה) ומוציא אני (וכו') מנחת נסכים והדם אתאן לרבנן דתנאי (תוס' זבחים פ"ה א) נסכי בהמה חייבין עליהן משום פגול מפני שדם הזבח מתירן ליקרב דברי ר"מ אמרו לו והלא אדם מביא את זבחו היום וכו' אמר להם אף אני לא אמרתי אלא בבאין עם הזבח; א"כ "מנחת נסכים" של שורה זו שבת"כ שמקבילה למשנתנו אינה אלא "הנסכים" שבסיפא. "נסכי בהמה" שבברייטא, שנחלקו בהם ר"מ וחכמים (ועי' מנחות פ"ב מ"ד וגמרא שם טו ב.).

וכיו"ב כלים פי"א מ"ח: וטבעות וטבעת (לו וב ומ: טבעת!) בין שיש עליה חותם וכו' – "וטבעת שאמרנו בין שיש עליה" וכו' (רש"י שבת נט ב.). וכיו"ב כלים פי"א מ"ד: קלוסטרטא טמאה וכו' והקלוסטרטא (לו, פ וק: קלוסטרטא, מ: הקלוסטרטא) ר' יהושע אומר וכו' ר"ט אומר וכו' (עי' תוס' כלים ב"מ פ"א ו ורע"ב).

אין קביעות בנוסחאות בשורות ארוכות:

שבת פ"ז מ"ב (משניות ומב"ב ד"ו): אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש (ד"נ: והדש) והזורה, הבורר הטוחן והמרקד והלש והאופה הגוזז את הצמר המלבנו (בד"נ: והמלבנו) והמנפסו והצובעו והטווה והמסיך והעושה שתי בתי גירין והאורג וכו' והפוצע וכו' הקושר והמתיר והתופר (בד"נ: התופר) וכו' הקורע וכו' הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבד (את עורו) (בד"נ: המעבדו) והמוחקו והמחתכו (בד"נ: המוחקו המחתכו) הכותב וכו' והמוחק וכו', הבונה והסותר, המכבה והמבעיר, המכה בפטיש המוציא (בד"נ: והמוציא) מרשות לרשות. מב"ב מ: הזורע וכו' והשאר הכל בו"י"ם: ב Qu: החורש והזורע (1) – הגוזז – הקושר – הצד – הכותב – הבונה – המכבה, והשאר בו"י"ם: אבל מ"ר: החורש הזורע – הקוצר המעמר הדש והזורה הבורר והטוחן והמרקד הלש והאופ', הגוזז וכו' המלבנו המנפסו הצובעו הטווה המסיך והעושה שתי בתי גירין האורג וכו' הבוצע וכו' הקושר והמתיר, והתופר וכו' והקורע וכו', הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו המוחקו והמעבדו המחתכו הכותב וכו', הבונה וכו' והמכה בפטיש והמוציא וכו', וכן לו, ושם: הבורר הטוחן המרקד וכו' והמנפסו והצובעו והטווה וכו' והבוצע וכו' והשוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו והמוחקו והמחתכו והכותב וכו' המכה בפטיש וכו', וכן פ, ושם: הצובעו וכו' השוחטו וכו' והמכה וכו', וכן ה, ושם: והטוחן והמרקד וכו' והפוצע ("נ"א הבוצע") וכו' והשוחטו והמפשיטו וכו' הכותב וכו' והמכבה וכו' והמכה, ק בעיקר כמו פ, אבל: והצובעו וכו' והמולחו וכו' הכותב וכו' והמכבה וכו'.

מבין כולם יוצא שישנן כאן שורות שורות: (1) החורש הזורע וכו' (בלא וי"ו) והזורה (מן החרישה ועד הגרן), (2) הבורר וכו' והאופה ("סידרא דפת"), (3) הגוזז וכו' והטווה (עיבוד הצמר למן גזיתו ועד טוויתו), (4) המסיך והעושה שתי בתי גירין ("שתי בתי גירין" נמשך אף על "המסיך", ועי' הם קשורים בו"ו) וכו' (בלא וי"ו) והמתיר (סדר אריגה), (5) התופר וכו' והקורע וכו', (6) הצד וכו' והמחתכו (למן הצידה ועד עיבוד עורו), (7) הכותב וכו' והמוחק וכו', (8) המכבה והמבעיר, (9) המכה בפטיש,

(1) שלא כבבלי, לעיל עמ' 112, וכן בה"ג ד"ב 78 ויראים סי' רעד.

10) והמוציא וכו' – וי"ו מחברת את עשר השורות ובכולן אין וי"ו אלא בשם האחרון. וכיו"ב באהלות פ"א מ"ח: מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם. שלשים בפיסת הרגל, ששה בכל אצבע. עשרה בקורסל. שנים בשוק. חמשה בארכובה. אחד (לו: ואחד) בירך. שלשה (לו ולירמא: ושלשה) בקטלית. אחת (ד"ג, לו, פ וב: ואחת, ק וראו 129: ואחד, מ: וי"א) עשרה צלעות. שלשים בפיסת היד ששה בכל אצבע. שנים בקנה ושנים (מ: וב: לו פ ולירמא: שנים) במרפק. אחד (לו וראו: ואחד) בזרוע וארבעה (בכל הנוסחאות!) בכתף. מאה ואחד מזה ומאה ואחד מזה. ושמונה (לו וק ופ וב ולירמא: שמונה. מ: י"ח) עשר חוליות בשדרה. תשעה בראש. שמונה (לו: ושמונה) בצוואר. ששה במפתח של לב. וחמשה (בכל הנוסחאות!) בנקוביו.

השורה הראשונה מסתיימת (לפי רוב הנוסחאות) ב"צלעות", השניה – ב"כתף" והשלישית – ב"נקוביו", ובכולן אין וי"ו אלא בשם האחרון.

ובאהלות פ"ב מ"א – מ"ב: אלו מטמאין באהל, המת וכזית מן המת וכזית נצל ומלוא (לו ופ וק: כזית¹) – כזית (מלא) תרוד רקב, השדרה (מ וב ולירמא: וה ש') והגלגולת, אבר (פ ומ וב ולירמא: ואבר) מן המת ואבר² מן החי שיש עליהן בשר כראוי, רובע (לו ומ ולירמא: ורובע) עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב (לו ופ וק וב: רוב) בניינו ורוב³ מנינו של מת אע"פ שאין בהם רובע טמאין כמה הוא רוב וכו', רביעית דם ורביעית דם תבוסה וכו' (רביעית דם וכו', שייך עוד לאלו מטמאין באהל של מ"א).

"אבר מה"מ ואבר מה"ח מחוברים בו"ו מפני שיש עליהן בשר", והשאר (לו ופ וק) בלא וי"ו עד "ורביעית דם תבוסה", וא"כ ודאי שהשדרה והגלגולת שתיים שהן אחת הן (עי' "איבעיא להו", לעיל עמ' 409).

"רוב בניינו" וכו', היא משנה מפרשת ומוסיפה (עי' ס"ז חקת, 22 ומש"כ שם), ועל כן אינה צריכה להיות קשורה בו"ו (עי' לעיל ולהלן).

ובמקבילה למשנתנו, בניזר פ"ז מ"ב: על אלו טומאות הנזיר מגלח. על המת ועל כזית מן המת ועל כזית נצל ועל (ק: על, והוגה) מלא תרוד רקב, על (מ"ר, לו ומ וק מוגה: ועל) השדרה ועל הגלגולת (מב"ב ד"ו: והגלגולת וכן בפב"ב גב א, ועי' לעיל "איבעיא להו", שם) ועל (ד"ג וק: על) אבר מן המת ועל⁴ אבר מן החי שיש עליהם (כבכל שאר הנוסחאות) בשר כראוי ועל (ק וב ולירמא: על) חצי קב עצמות ועל חצי לוג דם וכו'.

ובאהלות פ"ח מ"א – מ"ב: אלו מביאים וחוצצים¹ השידה והתיבה והמגדל כוורת הקש כוורת הקנים ובור (וכן במ"ג) ספינה אלכסנדריה שיש להן שולים וכו' 2) ויריעה וסקורטיה וקטבליא וסדין ומפץ ומחצלת שהן עשויים אהלים 3) ועדר בהמה טמאה וטהורה ומכונות חיה ועוף והעוף⁵ ששכן והעושה מקום לכנה בשבלים 4) האירוס והקיסוס וירקות חמור ודלעת יונית ואוכלים טהורים וכו'. 5) הזיזין והגזריות והשובכות והשקיפים והסלעים והגהרים והשננים והסבכות והפרעות שהן יכולים לקבל מעזיבה וכו' (במ"א – וב' ולירמא וכן מוגה בק: וכוורת – וכוורת – והאירוס, "והאירוס"

1) גם משב"ג. 2) ק: אבר.

3) לו ופ וק: רוב! אבל "אע"פ שאין בהם רובע" נגר נז' זה.

4) ק: על. 5) ק: העוף.

גם פ. במ"ב – ק כולם בלא וי"ו: הויזין הגיזריות וכו' הסככות והפרעות, והוגה בכולן וי"ו: והויזין והגיזריות וכו'. "והויזים" גם פ.

השורה הראשונה שנויה גם בכלים פט"ו מ"א (משנת ר"מ). ושם: וכוורת הקנים (וכן בשבת לה א ועירובין יד ב). אבל ק: כוורת (מ ופ: וכוורת – וכוורת).

יש כאן במשנת אהלות חמש שורות של "אהלים": 1. שורה של כלי קיבול.

2. פשוטי כלי עור, אריג וגדיל. 3. בעלי חיים. 4. צמחים. 5. "אהלים" קבועים בבנין

וטבעיים. שורה 1 נחלקת לשתיים, הראשונה בווי"ס, והשניה בווי"ו בגוף האחרון (הראשונה

שורה קבועה, ע"י לעיל). שורה 2 – 4 בווי"ס; אבל שורה 5 בכ"י ק כולה בלא ווי"ס, חוץ

מן הגוף האחרון. ובשורה 2 – 3 וי"ו גם בגוף הראשון. משא"כ (כרוב הנוסחאות) בשו" 4 – 5.

ואמנם שורה 5 אין לה הקבלה במ"ג שיש בה הקבלות לשו" 1 – 4. שכן לא שנתה

"והויזין וכו' שאין יכולים לקבל מעזיבה": משמע ששו" 5 היא משנת תנא אחר⁽¹⁾.

ובחולין פ"ג מ"א (ת"כ שמיני פ"ג ו ואילך): אלו טרפות בבהמה נקובת הוושט

ופסוקת הגרגרת. ניקב קרום של מוח. ניקב הלב לבית חללו. נשברה השדרה ונפסק

החוט שלה (פריו וק ופ וה"ר יהוסף: נפסק חוט של שדרה. "שורה", וכן בת"כ שם:

נפסק חוט השדרה, רומי: חוט של שדרה). ניטל הכבד וכו'. הריאה שניקבה וכו' ניקבה

הקיבה. ניקבה המרה. ניקבו הדקין. הכרס הפנימית שניקבה וכו' המסס ובית הכוסות

שניקבו לחוץ. נפלה מן הגג נשתברו רוב צלעותיה (ק ופ ולו וד"נ וב Qu 571, מב"ב ה

ורב ורג וראו 139 ורי"ף ורא"ש דפו"י: ונשתברו, וכן בפב"ב שב"י, ב"ס: בת"כ שם

ח דפו' וכי"ר: נשתברו, אבל בציטאט שבה' ראו שם וה"ג ריש טרפות ד"ו וד"ב ומה"ג

ויקרא 209: ונשתברו) ודרוסת הזאב וכו'.

כאן כולם, חוץ מן הזוג הראשון, המיוחד אף בצורתו (נקובת, פסוקת), בלא וי"ו.

והנה הנוסח "נפלה – ונשתברו", שרוב הנוסחאות מעידות עליו מוכיח ש"נפלה

ונשתברו" אחד הוא (כמו "נשברה השדרה וכו' ונפסק" וכו'), ואין אנו חוששים לריסוק

איברים ב"נפלה" סתם (ע"י בבלי נא א וירוש' סנהד' פ"ו, כג ע"ג). ואף התוספתא פ"ג

ד – ה מוכיחה כך, ששנינו שם: נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה (ז"א שאנו רואים

שנתרסקו איבריה) או רצתה חבירתה ונתרסקו איבריה (כנ"י הדפו' וכי"ו) אם שהתה

מעט לעת ושחטה כשרה וכו' (בבלי נא ב מימרא דרב). נשתברו (כלומר: נפלה ונשתברו)

רוב צלעותיה פסולה וכו'.

אבל א"כ אין כאן "ייח טרפות" אלא י"ז ויתנא דבי ר"י וכו' אלו שמנה עשרה

טרפות (בבלי מב א); אבל בספרא שם ה (מדרש אחר); ואילו הן הטרופות וכו'. ואפשר

שתנא דבר"י חשב עוד טריפה אחת להשלים את מנין הי"ח (הבבלי מב א – ב הוא

סוגיא שכולה סבוראית).

ועם אותיות ומלות השמוש (ב, מן):

וחכמים מתירים בכל השמנים בשמן שומשמן בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן

דגים (בשמן פקועות)⁽²⁾ בעטרן ובנפט (שבת פ"ב מ"ב); בדיו בסס בסיקרא⁽³⁾ בקומוס

(כן בשבת בכל הדפוסים, מ"ר, לו וק ופ זה וב; בגיטין: ובקומוס, במב"ב ומשניות, אבל

בד"ג, לו וק ומ"ר: בקומוס) ובקנקנתוס ובכל דבר שהוא רושם (שבת פ"ב מ"ד וגיטין

(1) להימך כס"ו, בחוצאתי 23 – 24, שהוא מקביל למ"ב, אין הקבלה לשו" 1 – 2.

(2) ע"י לעיל "תוספות והוספות" עמ' 951. (3) ב"ו ובסיקרא.

פ"ב מ"ג): במשקין במי פירות באבק דרכים באבק הסופרים ובכל דבר שאינו מתקיים (שבת שם מ"ה. ד"ג ואילך. מ"ב וק; אבל לו פ"ה וב: ובאבק – ובאבק); משום חמשה דברים בנוק בצער ברפוי בשבת ובכושת (ב"ק פ"ח מ"א בכל הנוסחאות; ב: בבבלי); הרניני נזיר מן החרצנים ומן הזגים ומן (לו: מן, לירמא: מן – מן – מן וכן במ"ר נשא פ"י) התגלחת ומן הטומאה (נזיר פ"א מ"ב, ועי' לעיל עמ' 306); המקבל שדה מישראל מן הנכרי ומן הכותי (דמאי פ"ו מ"א, כך גם לו והו; אבל מי"ר ופ וק: מן הכותי; ב לירמא: או מן הנכרי או מן הכותי); החותך מן האדם ומן הבהמה ומן החיה ומן העופות (ק בכולם: מן) מנבלת (לו ופ וק: ומנבלת. ב: ומן נבלת) העוף הטמא והחלב בכפרים ושאר כל ירקות שדה וכו' (עוקצין פ"ג מ"ב); ממירין מן הבקר על הצאן ומן הצאן על הבקר מן (פ ומב"ב דפו: ומן, אבל מב"ב מ ופלו: מן) הכבשים על העזים ומן העזים על הכבשים מן הזכרים על הנקבות ומן הנקבות על הזכרים מן התמימים על בעלי מומין ומבעלי (ו"מ מן בעלי) מומין על התמימים שנאמר וכו' (תמורה פ"א מ"ב, כך גם מב"ב דפו וכ"י, לו ופ וב; אבל ק בכולן בלא וי"ו: מן הצאן – מן העזים מן הנקבות – מן בעלי מומין); אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור (ו) להפרשת הר סיני (ו) לתשלומי כפל (ו) להשבת אבידה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת (ב"ק פ"ה מ"ד; ד"ג – חוץ מן ו' לתשלומי – וב Fol ליתא וי"ו בכולן; מי"ר: להפרשת וכו' לתשלומי כפל ולהשיב אבידה לפריקה ולחסימה לכלאים. פ וק: ולהפרשת הר סיני לתשלומי כפל ולהשיב אבידה לפריקה לחסימה לכלאים ולשבת. ב Qu: לתשלומי – ולהשיב – לפריקה ולחסימה ולכלאים (וכן לירמא) ולשבת).

(ד) כגון: זבין וזבות, נדות ויולדות (פסחים פ"ט מ"ד וכלים פ"א מ"ח); חלה פ"ד מ"ח: ואסורה לזבים ולזבות לנדות (מי"ר, פ"ה ולו: ק וב: ולנדות; במשב"ג ומשניות: לנדה) ולילדות; הזב והזבה הנדה והיולדת והמצורע (נדה פ"י מ"ד); ארבעה שומרין הם שומר חנם והשואל נושא שכר והשוכר (ב"מ פ"ז מ"ח ושבועות פ"ח מ"א); הדינין והעבודות הטהרות (ס"א: והטהרות. עי' לעיל עמ' 320) והטומאות ועריות (חגיגה פ"א מ"ח); ובאילן האוג והחרובין והאגוזים והשקדים והגפנים והרמונים והיתים והתמרים (וכן מ ופ וה וב; אבל במשב"ג וכל דפו"י: האגוזים – הגפנים, ובד"ג אף: היתים, וכן מי"ר, לו וק. כאן אין הענין מחייב – אבל אינו "טעות" – זוגי, זוגי, משא"כ בכלאים פ"א מ"א – מ"ו, אבל אף שם ישנם טעויות ושינויים).

ועם אותיות ומלות השימוש:

בסיד ובגפסים בזפת ובשערה בטיט ובצואה בחימר ובחרסית (כלים פ"י מ"ב בכל הנוסחאות); בכסות ובפירות בכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן (שבת פ"ד מ"א, ועי' לעיל "תניי דבית רבי" עמ' 53); בזבל הדק ובחול הדק בסיד ובחרסית ובלבנה ובמגופה שכתשן (חולין פ"ו מ"ו, כך במשניות ומב"ב דפו וכ"י וק: "בסיד" גם לו, אבל גם "בחול"; פ"ה בכולם וי"ו); המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה ("בטמאה ובטהורה", עי' ד"ס) בדקה ובגסה (חולין פ"ט מ"ג, כך גם פ"ה וב, וכן בבבלי קכ"ב, אבל לו: בבהמה ובחיה בטמאה בטהורה, ק: בבהמה בחיה ובעוף (1) בטמאה בטהורה, בתוס' פ"ח יח בכולם בוי"ו); כל הזבחים שנתערבו וכו' נתערבו בשור שנעבדה ("שנעברה", עי' להלן) בו עבירה (או) (1) שהמית את האדם וכו' ברובע (פ: וברובע)

(1) לו ופ: ושהמית, עי' "וי"ו הפירוש"; ק ומב"ב ר"א: שהמית, וליתא "או" וכן רש"י ומפרש – שהמית וכו'.

ובנרבע ובמוקצה ובנעבד ובאתנן ובמחיר ובכלאים ובטריפה וביוצא (לו וק ומב"ב מ וקה: ויוצא) דופן ירעו וכו' (זבחים פ"ח מ"א. כך גם לו ופ וק וב ומב"ב ר"א; אבל מב"ב דפו' ומ וקה' ור"ב: ברובע – במוקצה ובנעבד (ר"ב: בנעבד) באתנן ובמחיר (דפו': ומחיר) בכלאים ובטריפה ויוצא (דפו': ביוצא) דופן. וזוגי זוגי של "שנעברה בו עבירה" קחשיב, ומסמך להם: בכלאים וכו'; נתנו לבכורות בנו (או) לבעל חיוב. לשומר חנם ולשואל, לנושא שכר ולשוכר (ב"ק פ"ז מ"ו: "או" ליתא בד"נ. מ"ר. לו. פ וק וכ"י ב ומב"ב ר.), מסרו לשומר חנם ולשואל לנושא שכר ולשוכר (שם פ"ד מ"ט).

(ה) כגון: הבנות יוצאות וכו' ערביות רעולות מדיות פרופות. וכל אדם וכו' (שבת פ"ו מ"ו. ועי' לעיל עמ' 454 סי' 14: "וכל אדם וכו'" היא משנה אחרונה, עי' אגרת רש"ג. 25); שור האשה שור היתומים שור האפטרופוס שור המדבר שור ההקדש שור הגר וכו' (ב"ק פ"ד מ"ז); אלו הן אשמות אשם גזילות אשם מעילות אשם וכו' תלוי (זבחים פ"ה מ"ה, פ בכולם וי"ו); ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת דרקון (עי' פ"ג מ"ג, גם לו וק ופ ומ"ר: ב ולירמא: וצורת – וצורת): כל המנחות שקמצן זר אונן טבול יום מחוסר בגדים מחוסר כיפורים שלא רחוק ידיים ורגלים ערל טמא יושב עומד ע"ג כלים ע"ג בהמה ע"ג רגלי חבירו פסל (מנחות פ"א מ"ב, וכן גם לו וק; מב"ב מ כולם בו"ו. פ כולם בו"ו חוץ מן "ערל טמא יושב עומד". כ"י ב: ומחוסר כפורים ושלא, והשאר כבדפוסים).

ועם אותיות ומלות השמוש:

שאינן ישראל נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה לתנופה (כלים פ"א מ"ח. וכן לו וק; אבל מ ופ וב ודרנב' ולירמא בו"ו. משב"ג ורע"ב: ולתנופה); השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור מן הרוטב מן הקיפה מן האלל מן העצמות מן הגידים מן הטלפים מן הקרנים (ס"א: מן הקרנים מן הטלפים. זבחים פ"ג מ"ד: מב"ב ופ: ומן הרוטב, וכן בכולם וי"ו. ועי' לעיל ב/ג); המעלה מבשר חטאת מבשר אשם מבשר קדשי קדשים מבשר (ב: ומבשר) קדשים קלים ומותר (ק: מותר, וכן ת"כ אחרי פ"ט) העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות (זבחים פ"ד מ"ג בכל הנוסחאות).

ובחיבור של גופים עם אותיות השימוש (או בלעדיהן) ו"לא" השלילה:

אין מדליקין לא בלכש ולא בחסן ולא בכלך ולא בפחילת האידן ולא בפחילת המדבר ולא בירוקה וכו' ולא בזפת ולא בשעוה ולא בשמן קיק ולא בשמן שריפה ולא באליה ולא בחלב (שבת פ"ב מ"א. מ"ר: לא בחסן – לא בפחילת האידן – לא בזפת – לא בשמן קיק – לא באליה, לו: לא בפחילת המדבר – לא בזפת וכו'. כמ"ר ק: לא בחסן לא בכלך – לא בזפת, מב"ב מ: לא בזפת – לא באליה; ה: לא – לא וכו' – כולם בלא וי"ו – ולא בחלב. "לא בזפת" גם ד"ג וד"פ וב ופ, ש"מכאן ואילך פסול שמנים", עי' ראל"צ ותורעק"א); אין טומנין לא בגפת ולא בזבל לא במלח ולא בסיד ולא בחול בין לחין ובין יבשין (לא¹) בחבן ולא בזגים ולא במוכין ולא בעשבים בזמן שהן לחים וכו' (שבת פ"ד מ"א. מ"ר וה ומב"ב מ וא"פ: ולא במלח, ד"ג: לא בזגין; ק: לא בזבל לא וכו' – כולם בלא וי"ו – ולא במוכין ולא בעשבים); לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות ("ברצועה") שבראשה ולא תטבול בהן וכו'.

(1) מב"ב דפו': ולא.

ולא בטוטפת ולא בסגובוטין וכו' ולא בכבול וכו' ולא בעיר של זהב ולא בקטלא ולא בנזמים ולא בטבעת וכו' ולא במחט וכו' (שם פ"ו מ"א, מ"ר: לא ברצוע' – לא תטבול – לא בטוטפת וכו', לו: לא ברצועה וכו' – כמ"ר – לא בסגובוטים וכו' לא בכבול וכו' לא בעיר וכו' לא בקטלה וכו', ק: לא ברצועה – לא בטוטפת לא בסגובוטים וכו', ה: לא תטבול – לא בעיר של זהב – לא בטבעת, ואף פ: לא תטבול – לא בטבעת), וכיו"ב במ"ב ג' וד' מ"ר ולו וק: אין מוציאים לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ס"ת לרשות הרבים (ביצה פ"א מ"ה, בכל הנוסחאות); אין מוציאים את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן המים (שם פ"ד מ"ז בכל הנוסחאות); ואין ("אין", ע"י לעיל עמ' 233) מבקעים לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל ("ולא במגל ולא במגרה", ע"י ד"ס) אלא בקופיץ (שם פ"ד מ"ג, כך גם פ וק וב, אבל במ"ר ולו: לא במגל ולא במגירה); אין פודים לא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטא ולא בטרפה ולא בכלאים ולא בכוי (בכורות פ"א מ"ח, כך גם פ וב, אבל לו: לא בשחוטא וגם מב"ב) – לא בכלאים, ק: לא בחיה לא בשחוטא ולא וכו'; ואלו הן משום שבות לא עולין באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה ולא שטין ע"פ המים (= ר"ה פ"ד מ"ח) ולא מטפחין ולא מספקין ("ולא מספקין ולא מטפחין") ולא מרקדין ואלו ("אלו", ע"י לעיל עמ' 428) הן משום רשות לא דנין ולא מקדשין ולא חולצין ולא מיבמין וכו' (ביצה פ"ה מ"ב, כך גם מ"ר, פ וק – אלא שחסר – וה וב, אבל לו: לא רוכבין – ולא שטין – לא מספקין לא מטפחין ולא מרקדין וכו', כבדפוסים: "לא מספקין לא מטפחין" גם ד"ג. אם כן ישנן ב"שבות של רשות" – ע"י מ"ש"כ בתרביץ ש"ז 150, – שתי שורות: א) לא עולין באילן וכו', ב) לא מספקין וכו', ובכל אחת וי"ו באחרונה); לא יחפור אדם בור וכו' ולא שיח ולא מערה ולא אמת המים ולא נברכת כובסין (ב"ב פ"ב מ"א, כך בכל הנוסחאות, חוץ ממב"ב ר: לא שיח); מצות אוזב לא אוזב יין ("אזובין") לא אוזב כוחלי לא אוזב רומי לא אוזב מדבריות) ולא כל אוזב שיש לו שם לווי (נגעים פ"ד מ"ו, כך גם לו וק – ושם גם "לא כל" – אבל פ וב ודרנב' כולן "ולא", וכן במכיל' בא פ"א, ספרי חוקת פי' קכד, ת"כ מצורע פרשה א טז ומשם סוכה יג א וחולין סב ב); לא חולין ("חולין") לא אוכל ("שאוכל", וע"י מ"ש) לך לא כשר ולא דכי טהור וטמא נותר ופיגול (נדרים פ"א מ"ג; מ"ר וד"ג ורי"ף ורמב"ן: לא דכי, רמב"ן כ"י ירוש' וריטב"א: לכשר לדכי; לו ולירמא: טהור טמא). שניהם, גם "לא – לא – ולא", גם "ולא – ולא – ולא" מצויים איפוא בלשון המשנה (וע"י לעיל עמ' 552 סי' 82).

ובפעלים:

א) וג': העובד ע"ז אחד העובד וכו' אבל המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחץ הסך המלביש והמנעיל עובר בל"ת (סנהד' פ"ז מ"ו, מב"ב וב כולם בוי"ו; אבל ד"ג ומ"ר ולו וק: המרחץ הסך המלביש וכו', ושתי שורות הן): הנודר בשמו והמקיים ("נשבע") בשמו עובר בל"ת. הפוער עצמו לבעל פוער זו וכו' הזורק אבן וכו' זו וכו' (שם);

ה) מזובלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות וכו' מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד וכו' (שביעית פ"ב מ"ב, וכן לו ופ וה וב; מ"ר וששון 61: ומפרקין ומאבקין ומעשנין, ק ומ: ומאבקין/ן ומעשנין/ן); מסקלין עד ראש השנה מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה (שם מ"ג, וכן לו ופ וה ומ; מ"ר וב וששון: ומפסלין). (וד): הניף והגיש קמץ והקטיר (סוטה פ"ג מ"ב ומנחות פ"י מ"ד, בכל הנוסחאות). (ג) (וה): נעל וגדר

וסרץ (ב"ב פ"ג מ"ג מי"ד ולו ופ וב Fol ולירמא: גדרו: ק וב Qu 569, 568: גדר פ"ד. כדי להוציא חיבור, אלא פירושו: או-או-); כל הקומץ והנותן בכלי והמהלך והמקטיר (מנחות פ"א מ"ג, מב"ב ד"ו: הנותן בכלי המוליך המקטיר, וכן ק: הנותן - המהלך המקטיר, והוגה ע"א: והמהלך¹): קמץ בשתיקה ונתן בכלי והלך והקטיר (שם מ"ד, וכן להלן; מב"ב וב כאן: נתן, לו ופ וק בכל המשנה "נתן, פ גם: הילך, ג"פ, אבל ב"פ האחרונות: והילך); כל השוחט והמקבל והמהלך והזורק (זבחים פ"ב מ"ג, וכן לו ופ וב; אבל ק: המקבל המהלך); היוצק הבולל הפותח המולח המניף המגיש המסדר את השלחן והמטיב את הגרות והקומץ והמקבל דמים בחוץ פטור (זבחים פ"ד מ"ג; מב"ב ופ וב בכולם וי"ו: והיוצק והבולל וכו', לו: והיוצק והבולל וכו' (וכנ"ל) המסדר וכו' הקומץ וכו', וכן ת"כ אחרי פ"ט, ק כולם בלא וי"ו חוץ מן "המקבל"; בציטאט שבבבלי סנהד' פ"ב: היוצק והבולל והפותח המולח והמניף המגיש והמסדר וכו' המטיב והקומץ והמקבל, אבל פלו' וקה' גם: והמולח - והמגיש - והמטיב).

אף בו"ו המחברת חלקי הלכה, או הלכה אחת לשניה או תנאי הלכה אחת, אין קביעות:

1. בספורות של הלכות (בנוסחאות מדוייקות אין וי"ו אלא בגוף אחרון):
בכלים פכ"ד שכולו ספורות של "שלושה" ו"שלוש", יש שהחלק השני מתחבר בו"ו (מ"א, מ"ו, מ"ז, מ"ח) ויש בלא וי"ו (מ"ב - מ"ה, מ"ח - מ"י, מ"ב - מ"ט):
כך במ"א: תריס הכפוף וכו' ושמש חקין בו וכו' ודיצת הערביין וכו', אבל במ"ב: העשויה כקתדרא וכו' כמטה וכו' ושל אבנים וכו' (בכ"י ק אין וי"ו באמצעי בכל הפרק; לו אין וי"ו במ"ב - מ"ה, מ"ז - מ"ח, מ"י, מ"ב - מ"ג, מ"ט - מ"ט, והשאר בו"ו; פ אין וי"ו במ"ב - מ"ג ומ"ד, מ"ג, מ"ט, והשאר בו"ו; ב אין וי"ו במ"ב - מ"ד מ"ו, מ"ח - מ"י, מ"ב - מ"ג, מ"ט, והשאר בו"ו; דרנב' אין במ"ב - מ"ד, מ"ח - מ"י, מ"ב - מ"ט, והשאר בו"ו).

2. במחרות של הלכות וענין אחד (יש מהן שהן משניות ישנות) אין וי"ו בנוסחאות מדוייקות:

ב"ק פ"א מ"ב: נכסים שאין בהם מעילה. נכסים של בני ברית. נכסים המיוחדים (ובכל מקום)¹ חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק. וכשהזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

"וכשהזיק, ד"נ ואילך, לו ופ וק וב ומב"ב ה, וכן הגיה ה"ר יהוסף; מב"ב דפו' וכי"י: כשהזיק (במ"ר אשגרה ממ"ג: והמזיק בתשלומין, והשאר חסר, ואין זה נר הירוש', ולא כנח"מ). ודן בו הבבלי, יג ב: אמר רב חסדא אמר אבימי חצר השותפין >הבקעה¹ חייב בה על השן ועל הרגל, והכי קאמר חוץ מרשות המיוחדת למזיק דפטור, ורשות הניזק והמזיק כשהזיק חב המזיק, ור' אלעזר אמר פטור על השן ועל ועל הרגל והזיק חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק דפטור¹, וכשהזיק (פ: כשהזיק) חב המזיק לאתווי >מאי לאתווי¹ קרן, הניחא וכו' >כשהזיק¹ חב המזיק לאתווי מאי לאתווי הא דת"ר כשהזיק חב המזיק להביא שומר חנם וכו'. רב חסדא לא שנה במשנתנו וי"ו (ואפשר שלא שנה אותה אף במ"א), הרי כל

(1) ע"י ד"ס וס"ג.

החיבור של משנה ישנה זו ומ"ג שאחריה הוא אסינדרטי. וע"כ המשיכו למעלה, ור' אלעזר המשיכו למטן כפשוטה של משנתנו, ואפשר ששנאה בו"ו. אף הירוש' פירש "ורשות הניזק והמזיק" לחיוב ("נוהגין הן ברשות הניזק והמזיק") אלא שלא המשיך את "וכשהניזק" וכו' ללמעלה ואין "חוץ" נמשך אלא על "רשות המיוחדת למזיק".

בתוס' פ"א א שנינו: נכסים המיוחדין פרט לנכסי הפקר. חוץ מרשות המיוחדת למזיק פרט לשהניזק שור ברשותו. ורשות הניזק והמזיק (כאן בדפו': וכשהניזק חב המזיק) כגון חצר השותפין והבקעה (כאן שייך: וכשהניזק חב המזיק). נכסים המיוחדים שהן חוץ מרשות המיוחדת למזיק ורשות הניזק והמזיק שומר חנם וכו' שהניזק שור ברשותו מועד משלם וכו' – כולה כר' אלעזר.

וכן במ"ג: שום כסף (ו) שוה כסף. בפני בית דין. (ו) על פי עדים. בני חורין. בני ברית והנשים בכלל הניזק והניזק והמזיק בתשלומין ("שוה", מב"ב ופב"ב דפו') – אבל מ: ושוה – ומי"ר ופי"ר ופ: ק: בשוה? "על פי", לו ומב"ב ה ורי"ף ופב"ב ופי"ר: "בני ברית", ד"ג ולו ופ ומי"ר והמגיה בק וכי"י ב ומב"ב מ וה ור ובציטאט שבבבלי טו א ורי"ף: ובני ברית, וא"כ "ב"ח וב"ב" זוג הוא, ובו מחובר "והנשים" וכו'; "והניזק", ד"ג ופב"ב דפו' ומ ובציטאט שם טו א וכתובות מא א: הניזק; בתוס' אין וי"ו בכולם.

בכורות פ"א מ"ד: שנאמר (עי' להלן סי' 7, וליתא ק וכי"י ב ולירמא¹) "וס"א" במ"ש, ועי' ר' יהוסף שם) ופטר חמור תפדה בשה מן הכבשים ומן העזים, זכר ונקבה, גדול וקטן, תמים ובעל מום, ופודה (ק וכי"י ב ומב"ב דפו': פודה) בו פעמים הרבה. נכנס לדיר להתעשר ואם מת נהנין ("נהנה") בו. וי"ו של "ואם" מחברת את כולן. לפי הנוסח המדויק.

כי"י ב ולירמא: ופעמים. וכן ר"מ, חו שגרמה לפירושו הדחוק שהמשיך "ופעמים הרבה" אל "נכנס לדיר" וכו'. אבל בבלי ד ע"ב: אמר ר' חנינא שה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים מישראל וכו' אמר רבא אף אנן נמי תנינא ופודה בו פעמים הרבה ור' חנינא טעמא דמתני' מפרש וכו' – תיובתיה; שאי אפשר להגיה ולמחוק את כל הענין שם, וכך מפורש בתוס' פ"א: פודה בו שונה ומשלש. ואם היתה כאן בנוסחאות וי"ו, הרי זו "וי"ו הפירוש" (עי' להלן).

בכורות פ"ט מ"א: מעשר בהמה נוהג בארץ ובחוצה לארץ. בפני הבית ושלא בפני הבית. בחולין אבל לא במקדשין. ונוהג (לו וק: נוהג; ב ליתא כלל, ונוסף: נוהג) בבקר ובצאן ואינם מתעשרים מזה על זה. בכבשים ובעזים ומתעשרין וכו'. בחדש ובשן ואינן מתעשרין וכו'. וכי"ב חולין פ"ו מ"א כ"י ק ופ"ו מ"א ק.

פסחים פ"ב מ"א ק: כל שעה וכו' מוכרו (ונו' ו ע"י המגיה) לנכרי מותר (ונו' ו) בהנייתו עי"ב זמנו אסור בהנייתו לא יסיק בו תנור וכו' ("לא", גם מי"ר לו וה וב). וכי"ב כמה משניות בכ"י ק.

3. לוי' המחברת תנאי של הלכה (במובן "אם") אין יסוד בנוסח, ובנוסחאות מדויקות אינה: הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעה"ב שלא ברשות (ו) שברתן בהמתו של בעה"ב פטור ואם הוזקה בהן בעל הקדרות חייב וכו'; הכניס פירותיו וכו' (ו) אכלתן בהמתו וכו' ואם הוזקה בהן וכו'; הכניס שורו וכו' (ו) נגחו שורו וכו' נגח הוא שורו של

(1) ב ולירמא: פטר חמור נסדה בשה, אבל זו הגהה היא (הגהת הרמב"ם?), כי המשנה

חישנה תפסת בווראי בלשון הכתוב.

בעה"ב חייב פ"ה מ"ב – מ"ג; וי"ו ליתא בד"נ, מי"ר, לו ופ – חוץ מן "ונגחו" – וק; אכלתן גם ב Qu; המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות (ו)אכלתן בהמתו וכו' ואם הוזקה בהן וכו' (שם פ"ו מ"ג, וי"ו ליתא במי"ר, לו ופ וק וב Qu); המקיף את חבירו משלש רוחותיו (ו)גדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית אין מחייבין אותו ר' יוסי אומר ("אמר ר' יוסי") אם עמד וגדר את הרביעית וכו' (ב"ב פ"א מ"ג, לעיל עמ' 720); המפקיד אצל חבירו בהמה או כלים (ו)נגנבו או שאבדו שילם ולא רצה לישבע וכו' משלם תשלומי כפל וכו' נשבע ולא רצה לשלם וכו' (ב"מ פ"ג מ"א, וי"ו ליתא לו וק); המפקיד חבית אצל חבירו (ו)לא יחדו לה הבעלים מקום וכו' יחדו לה הבעלים מקום וכו' (שם מ"ט, וי"ו ליתא פ וק); נטמא וידע (ו)נעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש נעלם ממנו הקדש וזכור וכו' נעלמו ממנו זה וזה ואכל וכו'. נטמא וידע (ו)נעלמה ממנו טומאה וזכור את המקדש נעלם ממנו מקדש וזכור את הטומאה נעלם ("נעלמו") ממנו זה וזה ונכנס למקדש וכו' (שבועות פ"ב מ"א, בבבא א' ליתא וי"ו בד"נ ורע"ב וק וב Qu 569, בבבא ב' ליתא במי"ר, לו, פ וק וכי"י ב, ובק גם "זכור" בכל המשנה, ובמקצתו גם בלו, וכן במ"ג); נטמא בעזרה (ו)נעלמה ממנו טומאה וזכור את המקדש נעלם ממנו מקדש וזכור לטומאה. נעלם ("נעלמו") ממנו זה וזה (ו)השתחוה וכו' בא לו בארוכה חייב בקצרה פטור (שם מ"ג; "נעלמה" ד"נ, מי"ר, לו ופ וק וב Qu 568 וב Fol; ד"נ וק גם "זכור"). וכי"ב שבועות פ"ו מ"ג (ע' לעיל), והרבה כאלה.

4. בסדרי עבודה רגיל חיבור אסינדטי:

פסחים פ"ה מ"ה – מ"ו: נכנסה כת הראשונה נתמלא את העזרה נעלו דלתות העזרה תקעו הריעו ותקעו הכהנים עומדים שורות שורות וכו' לא היו מעורבין ולא היו לבזיכין שוליים וכו'. שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו וכו' (ד"נ, ב Qu וטולידאנו, מי"ר, פ וק ולו: ונתמלא/ונתמלת, מב"ב מ"ב: ונתמלאה: מב"ב מ"ב וא"פ, ה וב Qu, Fol וטולידאנו: והכהנים; מי"ר, פ וק, ב Qu, Fol וטולידאנו: ד"נ ה וב Qu, Fol וטולידאנו, מי"ר פ וק: מקבל את המלא); הנוסח המדויק הוא: ונתמלאת העזרה (שהוא תנאי ותוצאה) – הכהנים – ולא היו מעורבין (שהוא המשך דברים של "עומדים שורות שורות") – מקבל את המלא וכו' (שהוא סדר-עבודות): א"כ הכל סידור אסינדטי. וחיבור כזה גם בתמיד פ"ד, פ"ה ופ"ו כולו, וכן ביומא פ"ג – פ"ו.

שינויים מצויים בו"ו החיבור

1. וי"ו במקום "או"

אף במשנה רגיל כמו במקרא וי"ו במקום "או": חלץ ועשה מאמר נתן גט ובעל (יבמות פ"ה מ"ג)⁽¹⁾; האשה נקנית בשלש דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים. נקנית בכסף ובשטר (ס"א: בשטר) ובביאה וכו' וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל (קידושין פ"א מ"א, ירוש', שם, לעיל עמ' 507 סי' 32); נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה א"ר יהודה אין שתי ידיים זוכות כאחת וכו' (גיטין פ"ו מ"ב, רש"י וגמרא). ר"ה פ"ג מ"א: ראוהו כ"ד וכל ישראל וכו', ירוש' שם: או – או – (אבל לא לכבלי,

(1) כריתות ל"ל ש"ב סי' כ"ה, ח"ע ש"ג פ"א, וכללי שמואל שבתומת ישרים, אות וי"ו.

לעיל עמ' 488 ס' 13); נדרים פ"א מ"א: כנדר רשעים נדר בנזיר ובקרבתו ובשבועה.
 "או – או –" לשמואל בירוש' שם (לעיל עמ' 580 ס' 111): נזיר פ"א מ"ב: הריני נזיר מן
 החרצנים ומן הוגים ומן (ס"א: מן) התגלחת ומן הטומאה. ירוש': או – או – (לעיל
 עמ' 506). ובב"ב פ"ב מ"א: א"כ הרחק מכותל חבירו שלשה טפחים וסד בסיד, איבעיא
 להו וסד בסיד תנן – או דילמא או סד בסיד תנן (לעיל עמ' 411 ס' 7, ועי' "אימא"
 סוף ס' 82 עמ' 555). וכיו"ב עוד.

ואף בו"ו זו ישנם כמה חילופים בנוסחאות. כגון: שביעית פ"ד מ"ו: קוצץ כדרכו
 בקרדום או במגל ובמגירה (כך דפו' וששון 61: מי"ר וק זה: בקרדום במגל, שרי"ר 50
 וב ולו ולירמא: וב מגל); תרומות פ"ה מ"ב: או נודע שהוא טבל ומעשר ראשון
 שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם וכו' (מי"ר ופ זה וששון:
 ומעשר ראשון – או מעשר שני, ק ולו וב ולירמא: או מעשר ראשון – או מעשר שני);
 שם פ"ה מ"ה: בתרומה במעשר שני אם וכו' ובשביעית ובכלאי הכרם והקדש אם וכו'
 (מי"ר ולו ופ זה וק וששון: ובמעשר שני; ב ולירמא: והיא תרומה או מעשר);
 מעשרות פ"ג מ"ז: כל שאינה דירת החמה ודירת הגשמים פטורה (כך דפו' ומי"ר ופ וק
 וששון: ה וב ולירמא: או דירת הגשמים. ה"ר יהוסף: "ס"א כל שאינה דירת החמה
 או דירת הגשמים וס"א כל שאינה לא דירת החמה ולא דירת הגשמים וכו'"); מע"ש
 פ"א מ"ג: הלוקח בהמה לזבחי שלמים או חיה לבשר תאווה (מי"ר ולו ופ זה וב וק
 על הגרד ולירמא: וחיה. ובמ"ד: הלוקח חיה לזבחי שלמים בהמה לבשר תאווה. מי"ר
 ולו ופ זה וב וק על הגרד ומ וששון ולירמא: ובהמה); בכורים פ"ב מ"א: אם אמר
 הריני נזיר שזה חיה או בהמה (מי"ר ולו ופ זה וב וק: ובהמה. ועי' נזיר פ"ה מ"ז);
 עירובין פ"ו מ"א: נותן אדם מעה לחנוני ולנחתום (מב"ב מ וא"פ וד"ש ומי"ר ולו
 ופ וק זה וב: או לנחתום); פסחים פ"ז מ"ח: שורפין אותו בחצרותיהן או על גגותיהן
 (לו ומב"ב מ: ועל, פ זה וב ולירמא וק: בחצרותיהן על); ר"ה פ"ג מ"א: ראוהו
 ב"ד וכל ישראל נחקרו העדים וכו' (כך במשניות ומי"ר ולו. פ זה וב ומב"ב;
 אבל מב"ב א"פ ול: ונחקרו. ד"נ: או נחקרו. ע"פ הבבלי, ועי' לעיל עמ' 488
 ס' 13); יבמות פ"ב מ"ב: מייבם לאי זו שירצה או חולץ – ד"נ וק (והוגה): וחולץ;
 סנהדרין פ"ב מ"ב: אם רצה לחלוץ או ליבם זכור לטוב – ד"נ ומב"ב מ ומי"ר ופ ולו
 וק ולירמא: וליבם; מכות פ"א מ"א: מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן
 חלוצה אין אומרים יעשה זה בן גרושה או בן חלוצה תחתיו – ק וב Qu 568 ולירמא: ובן
 חלוצה תחתיו, מב"ב מ ליחא כאן "אוי, ברא"ש: ובן חלוצה. כאן ולעיל: הוריות פ"ב מ"א:
 היחיד מביא כשבה ושעירה – כך במשניות ומב"ב ומי"ר ופ ולו וכי"ב; אבל לירמא וק:
 או שעירה; אהלות פ"ה מ"ו: אם היה נסר חלק או סרידה – ק: וסרידה; שם פ"ח
 מ"א: אוחז את המגל בסיב או בוצר בצור – ק: ובצר בצור; פרה פ"ב מ"ה: היו בה
 שתי שערות שחורות או לבנות – ק: ולבנות; נדה פ"ג מ"ה: יצא מחותך או מסורס
 – ס"א: ומסורס (לעיל "אימא", עמ' 557 ס' 85); פרה פ"ג מ"ג: וקושרים מקל ומסבך
 – ערוך ע' סבך: או מסבך, מ: מסבך, כ"י ב ולירמא: מסובך.

ובטעות שבת פ"ח מ"ו: צרור או אבן כדי לזרוק בעוף – במב"ב כ"י א"פ: צרור
 ואבן, אבל בד"נ ופיז', מי"ר ולו ומב"ב מ ורי"ף, פ זה וב וק: צרור אבן (משלי כו ח,
 ועי' פיה"ג, 135), וכיו"ב בתוס' שבת פ"ח כב: צרור אבן, דפו': צרור ואבן. ומן "צרור
 ואבן" (שאינו אלא "ויין הפירוש", עי' להלן) נשתבש "או אבן".

ולדברי ר' יהודה נחלקו בויוו זו ב"ש וביה. ב"ש שונים: ו-, וביה: או-. עירובין פ"א מ"ב: הכשר מבוי בש"א לחי וקורה ובה"א (ס"א: או) לחי או קורה (ומשנתנו ר' יהודה היא) ¹; סוכה פ"א מ"ז: ר' יהודה אומר בש"א מפסק ונוטל אחת מבינתים ובה"א מפסק או נוטל אחת מבינתים (ס"א: ר' יהודה אומר משום ב"ה מפסק או נוטל אחת מבינתים בש"א מפסק ונוטל אחת מבינתים, ע"י ש"נ ומ"ש) רמ"א נוטל אחת מבינתים וכו' (ואמרו בבבלי טו א: הכי קאמר לא נחלקו ב"ש וביה בדבר זה, וע"י להלך). ובתוס' כלים ב"מ פ"א ז (ושם פ"ד ה): בש"א משיחבל ובה"א משיחבר דברי ר"מ ² ר' יהודה אומר בש"א משיחבל ויחבר ובה"א משיחבל או משיחבר. ונראה שב"ש וביה נחלקו. לפי משנת ר' יהודה, בפירושה של ה"משנה הראשונה, ששנתה "לחי וקורה", מפסק ונוטל. אלו פירושה כו"ז החיבור ואלו – כ"א.

אלא שבמובן "או" רגיל הרבה במשנה אף חיבור אסינדי (כמו בפסח' פ"ז מ"ח שהזכרתי). כגון: סוכה פ"ג מ"א – מ"ג ומ"ו, כלים פ"ה מ"ז, יבמות פ"ט מ"ד ³; שבועות פ"ב מ"א ומ"ג; ע"ז פ"ג מ"ג, מנחות פ"א מ"ב, זבחים פ"ג מ"ד ועוד (וע"י לעיל ה).

ובתרומות פ"ח מ"ב: אמרו לו נטמאת ונטמאת תרומה וכו' טמא היית וטמאה היתה תרומה, מעיר ה"ר יהוסף (במ"ש): "ברוב הספרים גרסי' ונטמאת אך בספר אחד גרסי' נטמאת ונ"ל דהכל אחד ואפי' לספרים דגרסי ונטמאת פירשו או נטמאת דהא לקמן גרסי' בכולן טמא היית וטמאה היתה וכו' אע"ג שגם שם ר"ל או טמאה" ⁴, וכן הוא בק: נטמאת (ונו' ו ע"א).

בכלל רגיל הרבה חיבור אסינדי בכ"י ק (וע"י לעיל ע"ז 555 סוף סי' 82. מחלוקת ר"מ ור' יהודה), ובמקצת גם בכ"י אחרים.

2. וי"ו במקום "ש" –

"ש" – שבא כמה פעמים לא כנתינת טעם אלא כענין לעצמו ⁵. נטשטש בנוסחאות והוגה, אלא שכמה מהם נשררו עוד בכ"י ואצל הראשונים (לעיל ע"ז 652 סי' יא).

(1) [תרכ"ן שנה טו, 1, ושם ע"ז 2 – 3].

(2) א"כ נראה שנים בסוכה שנה ר"מ: בש"א מפסק ובה"א נוטל אחת מבינתים, ורבי שנת דבריו

של ר"מ כדברי ב"ה.

(3) ביבמות פ"ב מ"ב: או בסנדל של עץ או בשל שטאל וכו' או בקטן וכו' – ליתא ברי"ף "או" ככולן, והראשון ליתא אף בד"ג וק ומיר ומב"ב מ. ובקידושין פ"ג מ"ה: לאחר שאתגיר (או) לאחר שתתגירי לאחר שאתתחרי (או) לאחר שתשתחריי לאחר שימות בעליך (או) לאחר שתמות אחותך, ליתא בד"ג ומיר ולו וק ומב"ב מ וכו' ירוש' (ל' יבמין – בכ"י ירוש' ומב"ב מ ובבלי יבמות צג ב (צב ב בדפוס: ולאחר שיתלוצ, אבל מ: לאחר) כולה בלא "או", וכן בבבליהא שבקידושין סג א וב"מ טז ב (בכתובות נח ב: או לאחר שתתגירי וכו' או "לאחר" שתמות אחותך או לאחר וכו', מ שם רק שני "או" האחרונים): לו: או לאחר שתשתחריי וכו' או לאחר שיתלוצ (באחרון זה "או" גם בציטאט שבירוש' קידושין שם, סד סע"א ויבמות פ"א, ב סע"ג): ק: ולאחר שתתגירי – ולאחר שתשתחריי ולאחר (ונמ' ו) שימות בעליך ולאחר שיתלוצ וכו' (ונגרדה ו והוגה: או לאחר).

(4) אבל וי"ו אחרונה זו – וי"ו החיבור היא הסחברת את חלקי המשנה (ע"י לעיל) ולהיפך בלא

וי"ו משמע יותר "או".

(5) כריתות וח"ע שם.

3. "אלו" – "ואלו"

הרבה חילופים ישנם בנוסחאות בין "אלו" ל"ואלו", לעיל עמ' 426–430.

4. מעשה

במב"ב ומשם במשניות נמצא בכמה מקומות וי"ו אצל "מעשה": "ומעשה", שנכנס בנוסחאות המשנה בוודאי בהשפעת "חסורי מחסרא" של הבבלי: ומעשה נמי וכו' (עי' לעיל עמ' 398 ואילך).

ברוב הנוסחאות אין כאן וי"ו:

שבת פכ"ד מ"ה (מי"ר, לו ופ וק וה וב וד"ג וד"פ ומב"ב א"פ: מעשה); ביצה פ"ג מ"ב (אצל ח"מ, מי"ר ולו ופ וק בגליון וה וב וד"ג: מעשה); שם מ"ה (מב"ב מ וא"ו סי' שני וד"ג ובמשנה שבפ"י הר"מ דפ' שונצינו וב, לו וק ופ וה ומי"ר: מעשה, ודקדוקו של בעל ד"ס אינו נכון); יבמות פ"ו מ"ד (מב"ב מ ופכ"ב בדפו' ומ, מי"ר וד"ג ולו וק וכ"י ירוש': מעשה); שם פ"ב מ"ה (מב"ב מ ופכ"ב דפו' ומ ומי"ר וד"ג וכ"י ירוש': מעשה); גדרים פ"ט מ"ה (מי"ר ולו וק ופ וכ"י ירוש': מעשה); שם מ"י (מי"ר ולו וד"ג וק ופ: מעשה); קידושין פ"ב מ"ו (ד"ג ולו וק וכ"י ירוש' ובציטאט שבבבלי נא א: מעשה, אבל אב"י ור"ב מתרצים לה, שם נא ב, בח"מ: ומעשה נמי, ומכאן הוגה בנוסחאות אף במי"ר); ב"ק פ"ח מ"ו (בד"ג ומי"ר ולו ופ וק וב: מעשה); עדיות פ"ז מ"ז (בד"ג ולו ופ וק וכ"י ב ומ: מעשה); ע"ז פ"ג מ"ז (ד"ג ומי"ר ולו ופ וק וכ"י ב: מעשה).

5. ב"ש אומרים – בית הלל אומרים, ר' פלוני – רבי פלוני

אצל מחלוקת תנאים, או בתים, רגיל במב"ב וי"ו בשני; אבל נמצא הרבה פחות בד"ג ואת הנשאר מחק לירמא ברובו, אבל לפעמים הוא אף מוסיף וי"ו; בכ"י ק ליתא ברובו. בכ"י ק ברוב סדר זרעים: בית שמי – בית הלל, חוץ מברכות פ"ח מ"ה סיפא, תרומות פ"ה מ"ד, מעשרות פ"ד מ"ב וחלה פ"א מ"ו רישא. המגיה מוסיף ברוב "החסרים" – וי"ו, חוץ מברכות פ"א מ"ג, כלאים פ"ב מ"ו, שביעית פ"א מ"א, פ"ה מ"ה, מע"ש פ"ג מ"ו ומי"ג, פ"ה מ"ו.

בסדר מועד ברובו: ובית הלל, חוץ משבת פ"א מ"ה – מ"ז ופ"ג מ"א סיפא וביצה פ"א מ"א (ולא נוסף באלו) ומ"ג רישא (ונוסף).

וכן ברוב נשים, חוץ מיבמות פ"א מ"ד רישא, פ"ג מ"א פעם ד', גיטין פ"ט מ"י ונוזר פ"ה מ"ה. המגיה מוסיף כרגיל וי"ו.

וכן ברוב נזיקין, חוץ מעדיות פ"ד מ"ז מחלוקת ג', ופ"ה מ"א מחלוקת ד' וה'. המגיה מוסיף כרגיל וי"ו.

אבל ברוב קדשים: בית הלל, חוץ מחולין פ"א מ"ב. המגיה מוסיף כרגיל וי"ו, חוץ מבכורות פ"ה מ"ב וכריתות פ"א מ"א.

וכן ברוב טהרות: בית הלל, חוץ מאהלות פ"טו מ"ח ופי"ח מ"ד, נדה פ"ד מ"ג ועוקצין פ"ג מ"ו ומי"א. המגיה מוסיף וי"ו ככולם, חוץ מכלים פ"ח מ"ד וטהרות פ"ט מ"ב וטבויי פ"א מ"א.

בשאר כ"י אין קביעות, לפעמים "בית הלל" ולפעמים "ובית".

לירמא מוחק וי"ו זו בד"ג בברכות פ"א מ"ג, פ"ה פ"ז מ"ו סיפא, כלאים פ"ד מ"א ב"פ, מ"ה סיפא, פ"ו מ"א, שביעית פ"א מ"א, תרומות פ"א מ"ד, מע"ש פ"ב מ"ג – מ"ד, פ"ג מ"ו, מ"ט ומי"ג, פ"ה מ"ג ב"פ, מ"ו – מ"ז, ערלה פ"ב מ"ד, פסחים פ"ח מ"ה, פ"י מ"ב ומ"ו.

שקלים פ"ב מ"ג ופ"ח מ"ו, ביצה פ"א מ"ב, מ"ח פעם א', מ"ט. פ"ב מ"ד וה', חגיגה פ"א מ"א, יבמות פ"ג מ"א, פ"ד מ"ג, פ"ה מ"א ב"פ הראשונות, כתובות פ"ח מ"א ומ"ו, נדרים פ"ג מ"ב, מ"ד פעם ג', נזיר פ"ב מ"א – מ"ב, פ"ה מ"א ומ"ב ומ"ה, וגטין פ"ח מ"ד, ולהיפך מוסיף לירמא וי"ו בדמאי פ"ו מ"ו, כלים פ"ד מ"ב, אהלות פ"א מ"ח, פ"ה מ"ח ומכשירין פ"ד מ"ה סיפא (וההגהות נעשו ע"פ כתבי יד של פ"ה המשניות להר"מ, ע"י להלן).

בדפוסים של התו"ט ואילך נמצא: בית הלל, ב"ה פ"א מ"א, יבמות פ"ו מ"ג, כתובות פ"ה מ"ו, בכורות פ"ה מ"ב, כריתות פ"א מ"ו, כלים פ"כ מ"ו, פ"ח מ"ד, פ"ט מ"ח ב"פ, אהלות פ"ז מ"ג רישא, פ"א מ"א, טהרות פ"ט מ"ב, מ"ז, פ"י מ"ד, מקואות פ"ה מ"ו, פ"י מ"ו, נדה פ"ב מ"ד.

וברור שו"ו זו אינה מעיקר נוסח המשנה.

וכך המצב בנוסחאות אף אצל ר' פלוני אומר – ר' פלו' אומר, כך למשל בכ"ק אין וי"ו בזרעים, חוץ מן "ור' יהושע אומר", תרומות פ"ד מ"א: "ור' שמעון פוטר", – "מתיר", תרומות ספ"ג, פ"ה מ"ח: "ור' יהודה מתיר", שם פ"י מ"ג.

וכן במועד, חוץ מן "ור' יהודה מתיר", – "מכשיר", שבת פ"ב מ"ד, סוכה פ"א מ"א: "ור' עקיבה או", שבת שם מ"ג, עירובין פ"ד מ"ו: "ור' יוסה אומר", – "מתיר", שבת פ"ו מ"ח: "– או", שם פ"ב מ"ג, מגילה פ"ב מ"ג: "ור' מאיר אומר", שבת פ"ו מ"י: "ור' יהושע בן בתירה מחייב", שבת פ"ב מ"ה: "ור' מתתיה בן חרש מתיר", יומא פ"ח מ"ו: "ור' יהושע פוטר", שבת פ"ב מ"ד: "ור' עקיבה או", עירובין פ"י מ"ו, וכן בנשים, חוץ מן "ור' אליעזר או", נזיר פ"ג מ"ג וד' רישא: "ור' יהושע או", יבמות פ"ז מ"א, כתובות פ"א מ"ו – מ"ט וסוטה פ"ו מ"א: "ור' עקיבה או", כתובות פ"ט מ"ב – מ"ג, גיטין פ"ח מ"ו: "ור' יהודה או", נדרים פ"ח מ"ה: "ור' יוסה או", נזיר פ"ט מ"ב: "ור' שמעון מתיר – אומר" נזיר פ"ב מ"ד.

וכן בנזיקין ואילך, חוץ מן "ור' יהושע אומר", ב"ב פ"ט מ"ז סיפא: "ור' אליעזר (ו)ור' (נשלם ע"י המגיה) יהושע מטהרים", עדיות פ"ו מ"ג: "ור' עקיבה או", ב"מ פ"ג מ"ב, מכות פ"ב מ"ז: "ור' יהודה או", ב"ב פ"י מ"ה, מכות פ"ב מ"ח: "ור' יוסה או", ב"ב פ"י מ"ו: "ור' שמעון אומר", ב"ק פ"ו מ"ד, וכיו"ב עוד.

המגיה מוסיפה כרגיל, כמו פרה פ"ט מ"ד: (ו)ור' יהושע או', בד"נ ליתא וי"ו זו בכ"מ למשל יבמות פ"ג מ"ה, פ"ב מ"ב, נדרים פ"ג מ"ד, פ"ו מ"ה ומ"ו, נזיר פ"ה מ"ה, שבועות פ"ו מ"ג, ועוד.

ולירמא הוסיף למחוק את הנשאר, למשל תרומות פ"ו מ"ו, פ"ז מ"ו ומ"ז, פ"א מ"ב ומ"י, בכורים פ"ב מ"ב, פ"ג מ"א ושבת פ"ה מ"ו.

ולהיפך יש שהוא מוסיף וי"ו, למשל תרומות פ"ח מ"ז, גיטין פ"ו מ"ד וב"מ פ"י מ"ו, ואין עקביות וקביעות אף בשאר נוסחאות המשנה.

ואולם אצל שני זוגות של תנאים סמוכים זה אצל זה: דברי ר"פ ור"פ ר"פ ור"פ אומרים (שנתחלפו בהן בברייתות, זוגי זוגי קתני, עירובין ל"א וכתובות ע"א א) אין וי"ו בשלישי, פרה פ"א מ"ח, אלא שהיא מוחלפת (ע"י מ"ש ושו"ת רמ"ע סי' פ"ה): לקטו לחטאת כמלקט לאוכלין דברי ר"מ ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון אומרים כמלקט לעצים – כך גם פ"ב ודרגב' ומ, וכן בתוס' סוף פ"י, אבל לו דאנ"ש וק: דברי ר' מאיר

ור' יהודה ר' יוסי וכו' (וא"כ זוגי זוגי, עי' רמ"ע מפאנו שם). ואפשר שנחלקו בזה המשנה והתוס', ובתוס' שבר"ש: ר' יהודה ור' שמעון א', ותו לא (במשניות ד"נ: ר' שמעון). אצל ר' פלוני ור' פלוני אומרים" נמצא לפעמים בכ"י ק' "או" אצל כל אחד ואחד. כלאים פ"ז מ"ד: ר' יוסה א' ור' שמעון א' (ולא נמחק); יבמות פט"ז מ"ז: ר' אליעזר א' ור' יהושע א' (ונמחק). ובתרומות פ"ד מ"ח: ר' אליעזר א' ור' עקיבה א' בידוע וכו' (ונמ' ונ"ב: נ"א אוסר, כבנוסחאות, והוא חילוף רגיל שבין "אומר" ו"אוסר", שנשתבש ע"י הקיצור "או", עי' להלן כתיב). ובקידושין פ"א מ"ד: בהמה גסה ניקנת במסירה ובהמה דקה בהגכה דברי ר' מאיר (ור' אלעזר א') (ונמחק) וחכמ' אומ' בהמה דקה ניקנת בימשיכה; כאן השלים המגיה בין השיטין "ור" (אלעזר) ומחק "או" ¹).

אבל אצל "וחכמים אומרים" נמצא בכל הנוסחאות תמיד וי"ו, חוץ מן יוצאים מן הכלל אחדים. כמו ק שביעית פ"ז מ"ד: חכמ' אוסרין (ונשלם ע"י המגיה). תרומות פ"ה מ"ב: חכמ' א' (ולא נשלם) וב"ב פ"ט מ"ז (ולא נשלם): חכמ' אומ' (ועי' להלן "וחכמים אומרים"); פסחים פ"ד מ"ה לו ופ' זה וב' ולירמא וכן ק ונר: חכמים אומרים ביהודה וכו'.

6. מודים, מודה

במב"ב רגיל וי"ו אצל "ומודים", "ומודה", שאחרי מחלוקת ב"ש וב"ה, או זוג תנאים (כלא פתיחה שלפניה). אבל וי"ו זו אינה עיקרית, בק' אינה ע"פ רוב. אלא שהמגיה מוסיפה, בד"נ היא חסרה כ"ס, ולירמא מוסיף למחוק אותה, אבל לפעמים אף מוסיפה:

ומודים. פ"ה פ"ג מ"א – לו וק (ונר' ו): מודים. מ"ר ופ': מודין. שם מ"ב – מ"ר ופ' וק (ונר' ו): ולו וכי' ירוש' ונדה גא סע"א: מודים. שביעית פ"ד מ"ד – שרי"ר 50 וק: מודים. שם פ"ה מ"ד – שרי"ר 51 וק: מודים. עירובין פ"ו מ"ו – פ' וק: מודים. שם פ"ז מ"א – ד"ג ופ"ד זה וק: מודים. פסח' פ"א מ"ה, עי' "ומודה". ביצה פ"א מ"ב (עדות פ"ד מ"ב) – לו וק וב' Qu ולירמא: מודים, וכן בעדיות לו וק. שם פ"ב מ"א כנו' כ"י: ומודים (ולא "ושוין") – ק: מודים (ונר' ו). חגיגה פ"ב מ"ד – פ' וק ולירמא: מודים. יבמות פ"ד מ"ב – ד"ג ולו: מודים, וכן ק: מודין (ונר' ו). נדרים פ"ט מ"א – מב"ב: מודים, וכן מ"ר וק: מודין. גיטין פ"ח מ"ט (עדות פ"ד מ"ז) ² – ב' ולירמא: מודים. ב"ק פ"ו מ"ה – ד"ג וב' Qu 568: מודים, ב"מ פ"ד מ"ב – פ' וק מודים, ב"ב פ"ה מ"ט – ד"ג: מודים. עדיות פ"ג מ"ט (כלים פ"ב מ"ו) – ק בעדיות ובכלים: מודים, לו בכלים: מודים,

(1) אבל "ור' אלעזר" ליתא בד"נ, מב"ב מ' ורי"ף ומאירי, ומכיון שאין זוג של תנאים עלי"ד "וחכמ' א" רגיל במשנה (חוץ מן "וחכמ' א" אצל זוג, כגון כלים פ"ג מ"ה: ר"מ ור"ש מטמאים וחכמ' א' וכו'), סרה פ"ו מ"ב: ר"מ ור"ש אומרים וכו' וחכמ' א' וכו', שם פ"ה מ"ו: ר"מ ור' יהודה מכשירין וחכמים פוסלין. ונמצא ר' יהודה וחכמים" לפי רב, לעיל עמ' 201). – חוששני שיש כאן שריד של גליון ישן נושן "אלעזר אומר", כלומר שכך שנה ר' אלעזר (בן סדת), שלא כ"אית תניי תני מחלף", ירוש' קידושין שם, ט ע"ב, עי' לעיל "אית תניי תני מחלף", עמ' 131.

(2) בדמ': אבל אם נתגרשה, מב"ב מ: ומודים שאם נתגרשה, פ' וב' ולירמא: ומודים בנתגרשה, וכן ק: ומודין בנית, ר"א: ומודים בשנ'.

ובעדיות: ומודים. וכן ד"ג (ולירמא הוסיף ו). עדיות פ"ה מ"א - בכולם: ומודים (ומודין). שם מ"ד - בכולם: ומודים (ומודין). חולין פ"ו מ"ג - לו: מודים. כלים פ"ה מ"א - דפ"ו ולו וק (ונו' ו): מודים (פ' וב: ומודים, וכן במנחות לא ב). אהלות פ"ו מ"ג - ד"ב (ולירמא הוסיף ו) ולו: מודים. שם פ"א מ"ד - ד"ג (ולירמא הוסיף ו) וד"ו וק (ונו' ו): מודים. שם פ"ה מ"ד - בחגיגה כה ב: מודין (בפסח' צב סע"א: ושיון). מקואות פ"ד מ"א - ק: מודים (ונו' ו). שם פ"ה מ"ז - ק: מודין (ונו' ו). גדה פ"ב מ"ג - מב"ב וד"ב וק (ונו' ו) ואנט': מודים (ומודין). שם פ"ד מ"ג - ד"ג: מודים. שם פ"ה מ"ז - ק: מודין (ונו' ו). שם שם מ"ח - לו וק (ונו' ו) ואנט': מודים. מכשירין פ"ד מ"ד - דפ"ו ספרד (קטע נויורק-שוקן) ולו וב ומ (מודים) וק (ונו' ו) ואנט' (ומודין): מודים/ן. זכים פ"א מ"ב - לו וק (ונו' ו) ואנט': מודים/ן. טבויי פ"א מ"א - לו וב וק (ומודין): מודים.

מורה. ומורה. דמאי פ"ג מ"ו. דפ"ו וק: מודה. בשאר הנוסחאות: ומודה. שם פ"ה מ"ד. דפ"ו וק: מודה. בשאר הנוסחאות: ומודה. מעילה פ"ו מ"ז - דפ"ו וק ולו וכי"י ב: מודה. עירובין פ"ד מ"ה - לו וב: מודה. פסחים פ"א מ"ז: ומודים ר"א ור' יהושע - מ"יר: מודין. וכן מב"ב מ: מודים: לו ופ וק וה וב Qu ולירמא: מודה. וכן מובא בירוש' פסח' שם. כה ע"א (מודה) ותרומות פ"ח. מו ע"א (מודי). וזו משנת ר' שמעון (ירוש' שם ובבלי כ ע"ב) ולקוחה ממקום אחר. כתובות פ"ב מ"ב - ק ומ"יר: מודה. ב"ב פ"ד מ"ב - ד"ג וכי"י ב: מודה. שם מ"ט - ב 568 ולירמא: מודה. חולין פ"ה מ"ג - ד"ג וכי"י ב וק: מודה. שם פ"ט מ"ד - לו: מודה. כריתות פ"ה מ"ב - לו וב ולירמא: מודה. אהלות פ"ב מ"ז - בכולם: ומודה. שם פ"ג מ"ז - בכולם: ומודה. נגעים פ"ד מ"ו - בכולם: ומודה. גדה פ"ה מ"ה - ד"ג ולו וק ולירמא ואנט': מודה.

7. בזמן (ובזמן)

תנאי שהוא מותנה ע"י "בזמן". יש שהוא בא אחרי הנושא: מוכני שלה בזמן שהיא נשמטת אינה חיבור לה וכו' (כלים פ"ה מ"ב). ישבו על הנסר וכו' בזמן שהן מחגירין וכו' טמאים (ובים פ"ג מ"ב). ויש שהוא בא אחרי הנושא והנושא: הרואה את הים הגדול אומר ברוך וכו' בזמן שרואה אותו לפרקים (ברכות פ"ט מ"א ועי' תוס' פ"ו ו); ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש בתוכה מעות (כלים שם). ולא בעשבים בזמן שהן לחים (שבת פ"ד מ"א).

אבל יש שהתנאי בא אחרי נושא ונשוא. ולו נשוא משלו (באלו ישנם שינויים בויוו אף אצל (ו)בזמן" שמוקבלת לו שלילה: - ואם לאו. או - ובזמן ש-, אלא שאינם חשובים לענין שלנו). ובאלו מרובה בנוסחאות המשניות ומב"ב נוסח "בזמן" בויוו. שאין לה עיקר בנוסחאות מדויקות; ובמקום אחד (אהלות פ"ט מ"א מ"ח. עי' להלן) התנאי בא אחרי נושא ונשוא ואין לו לאמיתו של דבר נשוא משלו (כמו בברכות). אלא שטעו בו ושינו את פירושה של משנתנו.

ואלו הם החילופים:

חלה פ"ד מ"א: ובזמן שהם של אשה אחת מין במינו חייב וכו' - לו וק: בזמן. יומא פ"ב מ"א: ובזמן שהן מרובין רצין וכו' (ועי' וי"ו הנשוא) - ד"ג ומב"ב כי"י. מ"יר ולו ופ וק וה וב: בזמן. יבמות פ"ג מ"ב: ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר שנים עשר חודש כופין וכו' - מ"יר ולו ופ ומב"ב מ: בזמן.

כתובות פ"ב מ"ו: ובזמן שהן מעידות זו את זו הרי אלו נאמנות – מב"ב מ ומי"ר ופ וק: בזמן.

וכן שם מ"ז: ובזמן שהן מעידין וכו' – ד"נ ומי"ר ופ וק: בזמן.

ב"ב פ"ד מ"ג: בזמן שאמר לו היא וכל מה שבתוכה הרי כולן מכורין – כך דפו' ומב"ב דפו' ומי"ר, לו ופ וק.

וכיו"ב במ"ד, מ"ו ומ"ט, למן ד"נ ואילך: בזמן (במ"ד אף ב Qu, מי"ר ופ ולו וק: במ"ו אף מב"ב דפו' ומי"ר ופ ולו וק: במ"ט אף מב"ב ומי"ר ופ ולו וק).

וכן במ"ז – ד"נ ולו ומי"ר ופ וק: בזמן.

וכן בפ"ה מ"א – ד"נ ולו ומי"ר ופ וק: בזמן.

ע"ז פ"א מ"ה: ובזמן שהוא בפני עצמו קוטע וכו' – ד"נ וב מב"ב מ ומי"ר ולו ופ וק: בזמן.

והוריות פ"ג מ"ז: בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם וכו' – כך למן ד"נ ואילך, מב"ב ומי"ר ולו ופ וב וק.

אבל באהלות פט"ו מ"ח: עשה ראשה ("של קורה") גולל לקבר אין טמא אלא ארבעה טפחים. ובזמן שהוא עתיד לגוד. רבי יהודה אומר כולה חיבור. – אין לתנאי נשוא אחריו: שכן בכ"י ב ודרנב' ולירמא ופ ולו וק: בזמן, וגמשך למעלן. וכך היה נו' הר"מ, שפירש: ובתנאי שבדעתו לחתוך המותר על ארבעה טפחים ור' יהודה אומר אע"פ שדעתו כן הקורה כולה נחשבת גולל. וכן בפ"י הרא"ש (מ"ש): ובזמן שאין דעתו לגוד מודה ת"ק דכולה חיבור (ור"ש נדחק).

זאת אומרת שרבי שנה כאן במשנתו את ההכרעה שהכריע בדברי חכמים (עי' כיו"ב לעיל עמ' 1026): ששנינו בתוס' פט"ו ח (כ"ז ור"ש): אמר רבי נראין דברי ר' יהודה בזמן שאינו עתיד לגוד ודברי חכמים בזמן שהוא עתיד לגוד. וכך שנינו במקואות פ"י מ"ה: כל ידות הכלים שהם ארוכים ועתיד לקוצץ ("לקוצן") מטבילן עד מקום המדה ר' יהודה אומר עד שיטביל את כולו (ועי' תוס' פ"ז ג ותוס' כלים ב"ב פ"ז ד, והעיקר כהגהת הגר"א בתוס' שם).

8. ואם (אם)

תנאי זה כשהוא בא אחרי הלכה פסוקה וחתומה בלא תנאי לפניו (כגון "אם – ואם", שאף בו ישנם שינויים ב"ואם"), מצויים בו הרבה שינויים¹. וי"ז זו חסרה בכ"מ בד"נ (ובמי"ר ובכ"י שונים), כגון שבת פ"א מ"ב, פכ"ג מ"א, עירובין פ"א מ"א, יומא פ"א מ"ו, פ"ב מ"א, פ"ג מ"ז, יבמות פ"ד מ"ב, גיטין פ"ט מ"ד, ועוד הרבה, ולירמא בהגהותיו כ"י לד"נ הוסיף למחוק אותה. אלא שלפעמים הוא אף מוסיף אותה, ככלאים פ"ב מ"ג (וכן ב) ומ"ה (וכן ב ולו ומי"ר ופ), עירובין פ"ג מ"ד (וכן לו וב), יומא פ"ג מ"ה (וכן ס), פ"ג מ"ז (וכן לו וב ומב"ב ומי"ר), מו"ק פ"ב מ"ד (וכן כ"י ב ומוגה בה' וכן מב"ב מ), יבמות סוף פ"א (וכן מי"ר ולו ופ וכ"י ירוש'), כתובות פ"ב מ"ב ומ"ה (וכן במב"ב דפו' ומשניות), ב"מ פ"ט מ"ב (וכן מי"ר ומב"ב ה, וב 568, 569, ופ), זבחים

(1) כמה חילופים ישנם בין "אם", "ואם", "ואבל אם", כגון שבת פ"ב מ"ד, סוכה פ"א מ"א, מגילה פ"ג מ"א, גיטין פ"ו מ"ג, ב"מ פ"ו מ"ט, חולין פ"ב מ"א, מעילה פ"ג מ"ו, אהלות פ"ו מ"א (עי' ש"ג שבד' ראם).

פִּיחַ מִיז (וּכְנ ב' וס), בְּכוֹרוֹת פִּיד מִא (וּכְנ כִּיִּי ב' וס וּמִבִּיב וּרְמִבִּין וּרְאִישׁ), תְּמוּרָה
 פִּיג מִיג (וּכְנ כִּיִּי ב' וס וּמִבִּיב), תְּמִיד סוֹף מִיז (וּכְנ כִּיִּי ב' וּמִבִּיב דִּיז), כְּלִים פִּיחַ מִיג
 (וּכְנ לוֹ וס וּב), פִּיג מִיחַ (וּכְנ ב') וְעוֹקֶצִין פִּיב מִיחַ (וּכְנ לוֹ וּב).
 לִירְמָא מוֹחַק וִיזוּ זוּ:

בְּרֻכּוֹת פִּיד מִיחַ בִּיפּ לוֹ וּב: אַם, ה': וַאֲם, פ' כִּפִּיב: וַאֲם). פִּיחַ מִיז מִיִּא בִּיפּ
 (מִיִּיר וּס וּב פִּיִּא: אַם, פִּיב: וַאֲם, לוֹ וְהַ בְּשִׁנְיָה: וַאֲם). דְּמַאי פִּיד מִיד (וּכְנ לוֹ וּב וּס:
 מִיִּיר וְה: וַאֲם). שְׁבִיעִית פִּיב מִיז (וּכְנ לוֹ וְהַ וּס: מִיִּיר: וַאֲם). תְּרוּמוֹת פִּיחַ מִיִּא גִיפּ
 (וּכְנ לוֹ וּב: מִיִּיר וּס וְהַ פִּיִּא: אַם, בְּכוֹלִס: וַאֲם לְמַעֲשֶׁר). מַעֲשֵׁרוֹת פִּיחַ מִיחַ, הִיפּ (וּכְנ
 ב: מִיִּיר וּס וְהַ בְּכוֹלִס: וַאֲם: לוֹ בִּיפּ הֶרְאֻשׁוֹנוֹת: וַאֲם). שֵׁם מִיז, גִּיפּ (וּכְנ ב' לוֹ: מִיִּיר
 וְה: וַאֲם: פ' פִּיב: אַם). שֵׁם פִּיג מִיב (וּכְנ ה' וּס).

וּכְנ מוֹחַק: שְׁבַת פִּיחַ מִיחַ, פִּכִּיד מִיג, פִּסְחִים פִּי מִיד, בִּיצָה פִּיב מִיִּא,
 יִבְמוֹת פִּיג מִיִּא, פִּיז מִיחַ, פִּיחַ מִיִּא, כְּתוּבוֹת פִּיחַ מִיחַ, פִּיִּא מִיז, נִדְרִים פִּיחַ מִיִּא,
 נִזִּיר פִּיז מִיחַ, סוֹטָה פִּיִּא מִיחַ, קִידוּשִׁין פִּיג מִיג, בְּבֹא קָמָא פִּיחַ מִיב וּמִיד, בְּבֹא בְּתֵרָא
 פִּי מִיז, עֲדִיּוֹת פִּיד מִיז, מִנְחוֹת פִּיחַ מִיב, שֵׁם פִּיג מִיז, תְּמוּרָה פִּיחַ מִיג וּמִיחַ, כְּלִים
 פִּיחַ מִיז וּמִיז, בִּיפּ, שֵׁם פִּיחַ מִיב, בִּיפּ, פִּיל מִיב, אֵהֱלוֹת פִּיחַ מִיז, נִגְעִים פִּיב מִיִּא,
 פִּרָּה פִּיִּא מִיד, פִּיז מִיז וּמִיִּב, טִהֲרוֹת פִּיחַ מִיחַ, מְקוּאוֹת פִּיז מִיב, נִדָּה פִּיִּא מִיז, פִּיחַ
 מִיב, מִכְשִׁירִין פִּיד מִיב, פִּיז מִיג וּמִיז, וּטְבוֹל יוֹם פִּיב מִיג, וּמַחַק אוֹתָהּ לִירְמָא אִף
 בְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב יוֹאֵם לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַר בְּעֶרְכָּךְ, בְּכוֹרוֹת סוֹף פִּיִּא (וּכְנ "אַסִּי, לוֹ וּק).

9. כָּל (וּכְל)

כָּלל זֶה בֹּא לַעֲמִים כַּמְמִשִּׁיךְ וּמוֹסִיף לְשַׁלְּפָנִיז, וּלְעַמִּים מִתְחִיל בּוֹ עֲנִין חֲדָשׁ.
 וְאִף בְּמָקוֹם שִׁכְלִי נִמְשָׁךְ לְשַׁלְּפָנִיז, אוֹ שְׁבֹא אַחֲרֵי "כָּל" שְׁקָדָם לוֹ, מִצְוִיִּים כַּמָּה חִילוּפִים
 בֵּין "כָּל" לְ"כֹל" שְׁבִדְפוּסִים (וּבְרֻכּוֹת פִּיִּא מִיִּא, מִיִּיר וּכִיִּי, וּכְנ בְּמִכּוּל' בֹּא פִיז: כָּל:
 נִזִּיר פִּיז מִיִּא, דִּינ: כָּל, ב' Qu 567 וּכִיִּי יְרוּשָׁלַּיִם: שְׁכָל: כְּלִים פִּיִּא מִיחַ: כָּל כְּלִי
 הַמִּלְחָמָה וּכִי, כָּל תְּכִשִּׁיטִי נָשִׁים וּכִי – פ' וּדְרַנְב': וּכָל, וּכְדוּמָה עוֹד, בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת
 אֵין חִילוּפִים אֱלוֹ חֲשׁוּבִים לְהַבְנִתָּהּ שֶׁל הַמִּשְׁנָה: אֲבָל יֵשׁ שׁוּיִיז זֶה חֲשׁוּבָה לְפִירוּשָׁה אוֹ
 לְמִבְנָהּ שֶׁל הַמִּשְׁנָה, וְנִכְנָסָה אוֹ הוֹכְנָסָה לְנוֹסַח בְּטַעוֹת סוֹפְרִים וּמִשְׁנִים.

כֹּאֵלָה הֵם:

1. שְׁבַת פִּיג מִיג¹: הַקּוֹרֵעַ בְּחֻמְתּוֹ וְעַל מִתּוֹ וְכָל הַמְקַלְקֵלִין פְּטוּרִין וְהַמְקַלְקֵל

עַל מִנֵּת לַתֵּקֶן שִׁיעוּרוֹ כַּמְחָק.

וְעַל מִתּוֹ ב' וּלִירְמָא: אוֹ עַל, ה': בִּה מִתּוֹ (וְהוֹגָה ה' לַח', וְעִי' צִיּוֹן ד') אוֹ עַל
 מִתּוֹ חִיִּיב כָּל וּכִי, וְהוֹגָה: וְעַל מִתּוֹ וּכָל: בְּמִבִּיב מ' חֲסֵר כֹּאֵן וְנִשְׁלֵם בְּגִלְיוֹן: חִיִּיב
 כָּל הַמְקַלְקֵלִין פְּטוּרִין: בְּהִיג דִּיב 205 וּרִיף כִּי ב: עַל מִתּוֹ.

וּכָל כֵּךְ בְּמִבִּיב דְּפִר וּבְמִבִּיב דְּפִר וּמ' (וּמִשֵּׁם הוֹגָה בְּמִשְׁנִיּוֹת), וּכְנ ב'. אֲבָל בְּמִבִּיב
 מ' (וְעִי' לְעִיל), דִּינ וּמִיִּיר, לוֹ וּס וְהַ (וְהוֹגָה, עִי' לְעִיל) וּק: כָּל, וּכְנ בְּהִיג שֵׁם, וּכְנ
 בְּצִיטָאט שְׁבִבְכִּי קוֹ א.

אַם כֵּן אֵי אֲפִשֶׁר לְהַמְשִׁיךְ "הַקּוֹרֵעַ בְּחֻמְתּוֹ וּכִי", לְמִטָּן לִפְטוּרִיּוֹ, אֲלֹא לְמַעַלָּן, לְמִיִּב:
 הַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תַפְסִירוֹת וְהַקּוֹרֵעַ עַל מִנֵּת לַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תַפְסִירוֹת, שֶׁהִיא צִיטָאט מִפִּי מִיִּב,

(1) הָאֲרָק, ד' בְּטִיּוֹן תְּרַצ"ה, ע"פ 10.

ועליה מוסיפה המשנה כאן: הקורע בחמתו וכו'. כלומר שאף הוא חייב (כיו"ב במ"ב רישא: העושה שני בתי נירין [פי"ז מ"ב] בנירין וכו'). אבל "כל המקלקלין פטורין והמקלקל ע"מ לתקן שיעורו כמתקן". הוא כלל מגביל ומפרש. שאע"פ שהקורע ע"מ לתפור והקורע בחמתו וכו' חייב, שאר כל המקלקלין פטורין, והמקלקל ע"מ לתקן. היינו "הקורע ע"מ לתפור". שיעורו כמתקן. "שתי תפירות". ולא נשנית כאן משנת פ"ז מ"ב אלא מפני הוספה זו (ובבלי קה סע"א). ואף הברייתא "כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר". שבבבלי קו א (ירוש' שבת פ"ב, ח ע"א; עירובין פ"י, כו סע"ג ופסחים פ"ו, לג ע"ב). – שנויה בתוס' בפ"ח ד. בהקבלה לפ"ז מ"ב, היינו בהקבלה אל "הקורע ע"מ לתפור".

פירושי זה הוא אמנם בניגוד לבבלי קה ב, אבל יוצא הוא מפורש מתוך הברייתא שבבבלי, אלא שהברייתא הוגהה על פי רש"י. ואולם הנוסח הישן (כ"י מ וא"פ ורש"י ⁽¹⁾ וה"ג שם ⁽²⁾, ר"ח ⁽³⁾ ורי"ד וראב"י ח"א סי' רל"ה, 325, וח"ב, 565, ותוה"א סוף שער הקריעה) הוא:

ורמינהי הקורע בחמתו ובאבלו על מתו אף על פי שחילל את השבת יצא ידי קריעה. לא קשיא הא ("ברייתא דתני חייב") במת ידיה הא במת דעלמא. והא מתו קתני, לעולם במת ידיה ובהנך דלאו בני אבלות ניהו – ⁽⁴⁾ תינח מתו אלא חמתו אחמתו קשיא; חמתו אחמתו נמי לא קשיא, הא רבי יהודה הא ר' שמעון, הא ר' יהודה דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה חייב עליה וכו'.

הבבלי ממשיך איפוא "הקורע בחמתו" וכו' ל"כל המקלקלין פטורין". והוא פטור, ו"הקורע בחמתו" היינו הקורע בשעת כעסו, כמו "בחמתו" שבברייתא האחרת שהובאה בבבלי שם להלן. תוס' ב"ק סוף פ"ט.

על כן נתקשה רש"י בנוסח הישן של הברייתא ("על מתו אע"פ"): "מאי יצא ידי קריעה שייך למימר אבחמתו".

אבל אף במשנה מצאנו נוסח זה "על מתו" (ה"ג ורי"ף) ואף לפי נוסח רוב הספרים "ועל מתו". אין וי"ו זו של "ועל" וי"ו החיבור, אלא וודאי "וי"ו הפירוש" (עי' להלן). ופירושו כמו "על מתו". ואין "בחמתו" אלא – "בשעת חימום", שבמו"ק כד א ("קריעה של בהל"ה בלשון הברייתא שבירוש' ב"מ פ"ב, ח ע"ד). וכיו"ב במקרא: ואלך מר בחמת רוחי (יחז"ל ג יד); כי יחם לבבו. אין לי אלא מי שיש לו חמות הלב וכו' (ספרי שופטים פי' קפ"א). ועי' ציון ד.

ומפני שקרע בשעת חימומו שכח וקרע בשבת והברייתא אינה מוסיפה "ובאבלו" ("בחמתו ובאבלו") אלא כדי לפרש "בחמתו" שלפניו ⁽⁵⁾.

(1) בכ"י מ בטעות: ועל אבלו, ועי' רי"ד; רש"י: נראה בעיני דה"ג ורמינהי הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו חייב ואע"פ כו'. ולמאי דגרס הקורע בחמתו ובאבלו על (כ"ה ברש"י בדפו"י, ורש"ל הוא שהגיה בטעות כלפניו) מתו אע"פ כו' לא ידענא מאי וכו'. "ואע"פ" גם ראב"י, אבל "על מחו".

(2) בה"ג ד"ו מ"ב רע"א: ועל מתו.

(3) בר"ח: הקורע על מתו ובאבלו אע"פ וכו', וחסר "בחמתו". שנוכר בר"ח שם אח"כ.

(4) מן "ואי חכם הוא חיוני מחייב" וכו', עד: "ל"צ דלא קאי בשעת יציאת נשמה" – הו"ע כר

בל שונו ממו"ק כה א, ואינו מעיקר הסוגיא כאן, אלא עיקר מקומו שם, ושם הלשון מתאים.

(5) ואפשר שהברייתא סוברת שאף שלא בשעת חימום חייב. ואף אפשר שלדעת ברייתא זו אף

ואף הירוש'. שבת שם יד ע"א. לא פירש את משנתו כבבלי. אלא כברייתא
המחייבת בקורע על מתו; אלא שלשון הירוש' קשה ונדחקו בו המפרשים.

ירוש' שם: בעון קומי ר' בא היך מה דאת אמר תמן השוחט חטאתו בשבת
כיפר ומביא אחרת. ואמר אוף הכא לא יצא ידי קירעו. אלא כרבי שמעון דרבי
שמעון אמר (לעיל פ"ב. ה ע"א) עד שיהא לו צורך בגופו של דבר. אמר לון תמן
הוא גרם לעצמו ברם הכא את גרמת לו. וכו'. הוי צורך מימר דרבי שמעון היא.
מתוך מה שציטטו הרשב"א בחידושיו כאן קה ב ("ואע"פ שחילל את השבת
יצא ידי קריעה. כלומר וכו' ובירוש' מקשו עלה בעון וכו') והרמב"ן בתוה"א
סוף שער הקריעה (בפרק ר' אליעזר תניא הקורע בחמתו ובאבלו על מתו אע"פ
שחלל את השבת יצא ידי קריעה ומקשי' עלה בעון וכו') ותלמיד הרשב"א,
בחידושים שבמעשה רוקח. ריש ח"א. דף ה סע"א (בירוש' בשבת פרי"א גבי
הקורע בחמתו בשבת אע"פ שחלל את השבת יצא ידי קריעה ואקשי'
בעון וכו'). – יוצא ברור שהיתה לפניהם בירוש' כאן ברייתא דומה לזו שבבבלי:
הקורע בחמתו ובאבלו על מתו אע"פ וכו' (ונשמטה בנוסחאות כמו כמה ברייתות
שנשמטו ע"י הסופרים שחשבו אותן לפיסקאות. ע"י לעיל עמ' 944). וע"ז נמשך
"בעון קומי ר' בא וכו' ואמר אוף הכא לא (וכך גם ברשב"א שם ומהר"ם חלאוה
פסח' לה ב. ואין להגיה) יצא ידי קירעו; ז"א שלא כמקור החולק על זה.
היינו הברייתא הנזכרת. שהרי במשנה אין זכר לזה.

ברור איפוא שהירוש' פירש את משנתו ע"פ הברייתא שהקורע בחמתו
וכו' חייב ויצא ידי קריעה.

אלא שפירושי המפרשים קשים (כמו שהעיר בגליון הש"ס) שהרי בברייתא
זו מפורש "אע"פ שחילל את השבת". ואיך אפשר לפרשה כר' שמעון? אלא
שנראה. שאף הדברים "אלא כר' שמעון" וכו', הם המשך השאלה. ז"א שאף זו
קשה לשואלים. היא הנוגת: מפני שא"א לפרש את הברייתא כר"ש. וכך "הוי
צורך מימר דר' שמעון היא". הוא חזרה לקושיא; כלומר ששאלה זו במקומה
עומדת ולא ניתרצה.

אלא שאף השאלה קשה. שאם אנו שונים "השוחט חטאתו בשבת כיפר"
מה זה "ואמר אוף הכא לא יצא ידי קירעו"⁽¹⁾. אמנם כיו"ב שנינו בתוס' מנחות
רפ"ה ג (תוס' פסחים פ"ח ז⁽²⁾): חטאת יחיד ועולת יחיד ששחטן בשבת לשמן
זרק דמן לשמן הרי זה חייב ("חטאת") ועלו לבעלים לשם חובה (בפסחים);
והורצו הבעלים.

אבל נראה שיש להגיה בירוש': [לא] כיפר ומביא אחרת. והם שנו בברייתא
זו: ולא עלו לבעלים "לשם חובה". יולא הורצו הבעלים.

קדש שאינו בשעת חימום קדש הוא. שלא כשמואל במו"ק שם. ואף ר' יוחנן שם חולק כנראה על שמואל.

(1) אמנם המפרשים תגיהו: "ואמר אוף הכא יצא וכו'". אבל א"א לתגיה כך. שהרי לא מצאנו
פי' שאומר "לא יצא ידי קריעה".

(2) ע"י מחנה יהודה לה' שמחות למחר"ם סי' לה וח"ד בפסחים ומנחות. שאף בפסחים צ"ל:
ששחטן בשבת לשמן זרק דמן לשמן. ונקט "לשמן" משום חטאת שנסולת שלא לשמה (ובתוס' פ"א מ"ה).
ואף עלה שכשרה שלא לשמה (שם מ"ג) לא עלתה לבעלים לשם חובה.

ובתוס' פסח' שם ה' (בת"כ ויקרא, נדבה פרשה ד יב) שנינו: השוחט תמיד בשבת שלא לשמו הרי זה חייב אמר ר' יוסי שמעתי שהשוחט תמיד בשבת שאינו מבוקר שחייב חטאת ויחזור ויביא תמיד אחר (סוכה מב א). והחלוקה של משנתנו בספרים שלנו למ"ב ומ"ג אינה נכונה, וכיוצא בה הרבה, עי' לעיל עמ' 1041.

2. שבת ספ"ח מ"ג: וקושרין את הטבור וכו' וכל צרכי מילה עושין בשבת – פ' וקוב ולירמא: כל; ירוש' שם: כיני מתניתא וכל צורכי חיייה נעשין בשבת (עי' לעיל עמ' 457). אבל וודאי שהעיקר "כל" ופתיחה היא לפי"ט (ר"מ ומאירי ורע"ב), עי' לעיל שם.

3. פאה פ"ו מ"י: תבואה שנתנה לשחת וכו' אין להן שכחה וכל הסמונים בארץ כגון הלוף וכו' ר' יהודה אומר אין להם שכחה וכו' – קוב ולירמא: כל, וכן נכון, שהרי זה ענין אחר לגמרי.

4. כלאים פ"ו מ"ו: פסקי ערים שמנה אמות ועוד, וכל מדות שאמרו חכמים בכרם אין בהם ועוד חוץ מפסקי ערים – מ' וקוב ולירמא: כל, וכן נכון, שהרי זו אינה אלא הוספה של משנה אחרונה: "כל" היה גם לירוש' שם, ל סע"ג.

5. ב"מ פ"ד מ"א: מטלטלין קונים את המטבע והמטבע קונה את המטלטלין. (זה הכלל) כל המטלטלין קונים זה את זה.

"זה הכלל" ליתא (עי' לעיל עמ' 1042) בד"נ ומב"ב ה' רב ורי"ף ורא"ש ור' יהוסף (מ"ש), ובכולם: וכל, חוץ מרי"ף: כל, ואמנם "כיצד" שאחריו במ"ב פירוש "מטלטלין קונים את המטבע וכו'" הוא, וע"כ "וכל" יפה יותר, אף שגם "כל" אפשר ואפשר.

6. שם פ"ו מ"ב: השוכר את האומנין וחזרו בהן ידן על התחתונה – (עי' "תוספות והוספות", לעיל עמ' 974) כל המשנה ידו על התחתונה וכל החזור בו ידו על התחתונה. לו וקוב Fol, Qu, ולירמא ומב"ב ה' ורא": וכל המשנה, בשאר הנוסחאות: כל, ואמנם אצל " – וכל" שאחריו תדיר ורגיל: כל –.

7. זבחים פ"ז מ"ה: מלק בשמאל או בלילה וכו' לא היה פסולה בקדש מטמאה בבית הבליעה, וכל הפסולים שמלקו מליקתן פסולה ואינן מטמאות בבית הבליעה – בדפו"י שעם התוי"ט (כמו ווילהרמרשדארף תע"ה) ישנה הערת התוי"ט שבגליון: בגמ' גרס לה בריש' (ולו כיוון ב"ד): שכן במב"ב דפו' וכי"י מסודר כלל זה בראש המשנה: כל הפסולין וכו' הבליעה מלק בשמאל וכו', וכן בד"נ, לו ופ' וקוב (ובכל אלה נמצא הכלל בסוף מ"ד – באלה מ"ו – ונחלקה בטעות), והוגה כלפנינו בדיו ש"ט, אבל כמו שהעיר כבר הרמ"ז וב"ד ומ"ש ובעל ד"ס וש"נ, יוצא מן הבבלי סח' ב' שהנוסח הישן הוא הנכון; שכן אמרו שם: <כל הפסולין כו'>. אמר רב שמאל ולילה וכו' תנן כל הפסולין וכו' כל לאיתויי מאי, לאו לאיתויי שמאל ולילה, שמאל ולילה בהדיא קתני תני והדר מפרש, ת"ש זה הכלל וכו', ועוד שמסדרן כסדרן במשנה, והפיסקא "מלק בשמאל" באה בדף סט א.

8. מנחות פ"ה סוף מ"א: כל קרבנות הצבור והיחיד וכו' ואיזהו מבחר מכמס ומוניחה ("מוניחה") אלפא לסולת שנייה להם חפריים בבקעה, כל הארצות היו כשרות אלא מכאן היו מביאים – בכ"י ב' ולירמא: וכל, אבל אף כאן "כל" יפה יותר, שכן זו, כמו בכלאים (לעיל סעיף 4), הוספה של משנה אחרונה היא.

9. כלים פ"ב מ"ח: האולר והקולמוס וכו' טמאים וכל גולמי כלי עץ טמאים

חוץ וכו' – כך גם פ וק ומ: וכל, אבל לו וב ודרנב' ולירמא: כל, ואמנם כאן "וכל" יפה יותר, שכן "גולמי כלי עץ" לא נזכרו כאן אלא בניגוד אל "גולמי כלי מתכות" שבמ"ו (ועי' חולין פ"א מ"ו). ואפשר שהמשנה חסרה, עי' תוס' כלים ב"מ סוף פ"ג (ושם: כל). 10. פי"ד מ"ג: וכל הכסויין טהורים חוץ משל מיחם – כך גם דרנב' ומ, אבל לו וב וק: כל, ואמנם אין כאן כל קשר לשלפניו: אלא שבתוס' כלים ב"מ פ"ד יא (אחרי "מגירה שעשה שניה") שנינו: כיסוי קביא ומיחם כיסויי טני ובית הדין טמאין ושאר כל הכסויין טהורין (ועי' פי"ב מ"ג ומ"ו).

11. פכ"ו מ"ג: והפרקלימין (ימצחה") טהורין וכל בית אצבעות טהורות חוץ משל קייצין – כך בכל הנוסחאות "וכל", ועי' פכ"ד מט"ו (משנת ר' יהודה).

12. נדה פ"ט מ"ח: כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה (= פ"א מ"ב) ואלו הן הוסתות וכו' וכל שקבעה לה וכו' – ד"נ: וכל אשה, ומחקו לירמא, בסיפא גם מב"ב דפו' ומ, פ וק ודרנב': וכל, אבל ב ולירמא ואנט': כל, לו: זה הכלל, עי' "זה הכלל".

10. אחד – ואחד (אחד – אחד)

אצל "אחד – ואחד" במובן "בין – ובין" (שגם וי"ו שלו חסרה לפעמים בכ"י, ולירמא מוחק אותה בכ"מ), ישנם הרבה חילופים בוי"ו שלו בכ"י ק. על-יד "אחד – ואחד" בוי"ו, נמצא בכ"י ק כשלושים פעם "אחד – אחד"¹; אלא שהמגיה כדרכו משלים וי"ו, או ניקודה של וי"ו. ואלו הם:

ברכות פ"ז מ"ג: אחד עשרה אחד עשר ריבוא (ואכל אצלו: אחד מרובים ואחד ממועטים). שביעית פ"א מ"ג. תרומות פ"ו מ"א: אחד – אחד – אחד, אחד תרומה טהורה ואחד וכו'. שם פ"ח מ"ו: אחד – אחד, אחד – אחד, מע"ש פ"ה מ"ו. ביכורים פ"א מ"ה (ונשלם ניקודה של וי"ו: אחד). ב"מ פ"ט מ"ב: אחד – אחד – אחד. ב"ב פ"ט מ"ו (ונשלם ניקוד). אבות פ"ד מ"ד. זבחים פ"א מ"א. שם מ"ד: אחד – אחד – אחד. שם מ"ו: אחד – אחד – אחד. שם פ"ג מ"ד. מנחות פ"א מ"ב. שם פ"ה מ"ו (ונשלם ניקוד). שם פ"י מ"א: אחד שבת ואחד חול, אחד שבת אחד חול. שם פ"א מ"ב (ונשלם ניקוד). חולין פ"ב מ"ו. ערכין פ"ג מ"ב (ב"פ). שם פ"ו מ"ה. שם פ"ז מ"ב. תמורה פ"א מ"א. שם פ"ז מ"ג. מדות פ"ג מ"ד (ונשלם ניקוד). טהרות פ"ד מ"ב. מקואות פ"ד מ"א (ב"פ). שם פ"ט מ"ג. נדה פ"ג מ"ו.

זבים פ"ה מ"ו: אחד הנוגע אחד המסיט אחד הנושא אחד הנישא (ולא נשלם, אבל במ"ו: אחד הנוגע ואחד המסיט).

וכן אהלות פט"ז מ"ב: אחד חדשות אחד ישנות ("אחד – ואחד" בכל הנוסחאות, חוץ מן הדפו' הקטנים, וכן בבבלי כתובות כ ע"ב).

נראה איפוא שוי"ו זו אינה עיקרית אלא שהסופרים הוסיפוה.

אבל אצל "אחד – ואחד" במובן מספרי וכגון שבת פי"ב מ"ה, פי"ט מ"ד, שקלים פ"ו מ"ג, סוכה פ"ד מ"ט, ועוד) וכן "אחת – ואחת" במובן מספרי (כגון פסחים פ"ג מ"ד, שקלים פ"ה מ"ו, ועוד), נמצא גם בק' תמיד וי"ו. ומכאן סתירה לר"ת בתוס' ברכות יא א.

(1) בשבת פ"ב מ"א דפו' ראם בטעות: אחד – אחד.

"אחת-ואחת" במובן "בין-בין" אינו נמצא בכלל בשאר כל הנוסחאות אלא בסוכה פ"א מ"א: אחת קטנה ואחת גדולה. אבל ביבמות פ"ד מ"י מב"ב לו ופ וק וכ"י ירוש': אחד-ואחד, ובפ"ה מ"ג ומ"ו וכתובות פ"א מ"ה במ"ר לו ופ וק: אחד-ואחד (ביבמות פ"ה מ"ג ובכתובות גם בכ"י ירוש'). ביבמות פט"ו מ"ב-מ"ר ופ וק: אחד-ואחד-ואחד, וכן בעדיות פ"א מ"ב לו ופ. בשבועות פ"ג מ"א ופ"ז מ"ד מ"ר ולו ופ: אחד-ואחד (בפ"ז ק: אחת שבועת העדות ואחד שבועת הפקדון ו). שימושו של "אחת-ואחת" לנקה אינו רגיל איפוא במשנה.

11. ארבעה וחמשה (ארבעה חמשה)

"ארבעה וחמשה" ("ארבע וחמש") כמספר גזמאי ("כדאמרי אינשי", שבת קכו סע"ב) נמצא במשנה, שבת פט"ו מ"ג, פ"ח מ"א (ועי' תוי"ט שם), יבמות פ"ג מ"א, חולין פ"ב מ"ג, וכן ב"ק פ"ד מ"א.

וברובם נמצא בכ"י שונים "ארבעה חמשה" (ארבע חמש). בשבת פט"ו מ"ג, לו ופ וב (והוגה) ולירמא: חמשה: פ"ח מ"א, לו: חמש: יבמות פ"ג מ"א, לו ופ וב: חמשה: ב"מ פ"ב מ"ט, פ: חמשה: שם מ"י, לו ופ: חמשה: חולין פ"ב מ"ג, לו: חמשה, וכן בספרי תצא פ"י רכ"ח כ"י ר (וכולה ציטאט ממשנתנו, ומה שבאמצע הוספה היא, עי' הו' פינקלשטיין). ובב"ק פ"ד מ"א, לו וק ולירמא: לארבעה חמשה. אין ספק איפוא ששאר המקומות נשתבשו ע"י הסופרים והעיקר "ארבעה חמשה", ככתוב, ישע' יז ו. וכי"ב שתיים שלש, שביעית פ"ג מ"ט (בק' הוגה וגשלם ו. וכן ה: ושלש: מ"ר וששון: שלש או שתיים ו), ככתוב (שם).

וכננודו ב"תשלומי ארבעה וחמשה" - ברוב הספרים "וחמשה", חוץ מכ"י ק. שבו להיפך ברובן "תשלומי ארבעה חמשה" (והוגה), ב"ק פ"ז כולו, ב"מ פ"ג מ"א, פ"ד מ"ט ושבועות פ"ו מ"ה, וכן סנהדרין פ"א מ"א (אבל כתובות פ"ג מ"ט ושבועות פ"ד מ"ו: וחמשה). ונראה שהחליפו הסופרים "ארבעה וחמשה" שאצל "תשלומי", שפירושו חמשה תחת השור וארבעה תחת השה. ב"ארבעה חמשה" כמספר גזמאי.

12. ושל של

כמה חילופים ישנם בו"י החיבור של "ושל" (למשל בכלים פכ"ד, עי' לעיל ולהלן): אני מעיר על אלה המשנים את הענין:

1. שבת פט"ו מ"ב: וחטי סבכה ושל פסיקא-מ"ר ופ ולו וק וב ולירמא וערוך ע' סבכא: של, וטעות היא, "ושל" זו עיקר, שכן פירושו: וחטיים של פסיקא. "חגורה" (fascia), "נימי פסיקא", שבתוס' מקואות פ"ז ב ותוס' כלים ב"ב פ"ז א. ועי' עמ' 647.
2. כלים פ"ד מ"ה: סנדלי בהמה של מתכת טמאין של (ס"א: ושל) שעם טהורין - כך בכל הנוסחאות: אבל בשבת גט א: דתניא (עי' "תניא") סנדל של בהמה ושל מתכת טמא, כך מ וכו' הרשב"ם בתוס' שם (ד"ה סנדל ועי' תשובת הרשב"ם שבראב"ן דף קמה ע"ד), וכו' ששנינו בתוס' כלים ב"ב פ"ב א: שלשה סנדלין של אדם טמא מדרס של מתכת ושל בהמה¹ טמא טמא מת ושל שעם ושל צפירא טהור מכלום,

(1) כסדר הזה גם ב"ר"ח שבת שם: סנדל של מתכת, של בהמה, ועי' פ"ה פ"ב מ"ג: עשה לה סנדל בשביל שלא תחליק.

יושל מתכת¹ היינו דתניא בתוס' כלים ב"מ פ"א י: מנעל שלו (של הפרצוף) של מתכת הרי זה טמא טמא מת.

3. כלים פכ"ד מ"ב: שלשה עורות הן וכו' ושל (ס"א: של) רצועות ושל סנדלים טהור מכלום. – כך בכל הנוסחאות. אבל טעות היא וצ"ל: של סנדלים.

וכך שנינו בת"כ שמיני פרשה ו יא: אוציא עור המצה ועור האיפה ("החיספה") שלא נעשה בהם מלאכה (גמר מלאכה) ולא אוציא עורות רצועות (ו)סנדלים (כצ"ל, ככ"ר וראב"ד וילקוט ומה"ג 229 וד"ת. וכ"ה בת"כ להלן ובנגעים) שנעשה בהם מלאכה ת"ל כלי יצא רצועות סנדלים שאינן כלי (אבל מנעל וסנדל כלי הוא, פכ"ו מ"א ומ"ד ובתוס' (דלעיל סי' 2). שבת פ"ו מ"ב ופס"ו מ"ב וביצה פ"א מ"י). וכן בת"כ תזריע, נגעים פ"ג יא: אוציא את עור המצה ועור האיפה שלא נעשה בו מלאכה ולא אוציא עורות רצועות סנדלים שנעשה בהם מלאכה וכו'. וסתם ספרא ר' יהודה, בכלים פכ"ו מ"ט: עור שהוא טמא מדרס וחשב עליו לרצועות (ו)לסנדל (וכך היה כאן גו' הראב"ד בפירושו לת"כ שמיני שם, וכן היה כתוב בכ"י ק: לסנדלים, ונגרד והוגה: הסנדלים; בציטאט שבחולין כגב ב, קכד א: וסנדלים, מ שם: ולסנדלים) כיון שנתן בו את האזמל טהור דברי ר' יהודה והכ"א עד שימעטנו פחות מה' טפחים. היינו פחות משיעור טומאה בעור (כלים פכ"ז מ"ב), ופכ"ד כולו ר' יהודה הוא וצ"ז בס' היובל – גינצבורג עמ' ע"א כ"סתם ספרא". אבל נגעים פ"א מ"א: כל הראוי ליטמא טמא מת אע"פ שאינו ראוי ליטמא מדרס מיטמא בנגעים כגון קלע וכו' ורצועות מנעל וסנדל וכו' – חכמים דר' יהודה היא (ובזה מתורצת קושית הר"ש בכלים פכ"ד שם, ועי' הגהות מהרי"ד בת"כ שם).

4. כלים פכ"ד מ"ד: שלש מטפחות הן וכו' ושל (ס"א: של) תכריך ושל נבלי בני לוי טהורה מכלום – כך "יושל" גם לו וב (וכן ר"מ בפיה"מ וביד) ומ: פ ור"ש ורע"ב ליתא "יושל": ק: ונבלי. ובוודאי שהעיקר "של נבלי", והיינו "מטפחות בני לוי טהורות" שבתוס' כלים ב"מ פ"ה ט.

5. מכשירין פ"ה מ"ט: אף המקפה של גריסין ושל פול – לו וק: של (ונוס' ו ביה"ש של ק). והוא העיקר, שכיו"ב אף בטבויי פ"א מ"א: ורתיחת גריסין של פול ראשונה, ומ"ב שם: ורתיחת גריסין של פול שניה. ובגדה פ"ט מ"ז: לעיסת גריסין של פול (ועי' ב"ר תיאודור – אלבעק פצ"ד ב, 1171 וש"נ). וכן בפיה"ג במכשירין שם עמ' 130: ומקפה של גריסין של פול חוזר וסולד לאחריו. ועי' להלן, ועי' לעיל עמ' 230.

II. וי"ו הנשוא. וי"ו הפירוש (Waw apodosis, Waw explicativum)

וי"ו זו שהיא מצויה במקרא¹, בסורית² ובסורית של ארץ-ישראל³ – מצויה אף

(1) מן המדקדקים הרבנים היה דונש בן לברט הראשון שהכיר וי"ו "טפילה" זו (תשובות הו' פיליפובסקי, עמ' 9 – 10, ותשובות תלמידו אבן ששן, הו' שטרן עמ' 40 – 41), ואע"פ שתלמידו מנחם השיבו עליו (הו' שטרן עמ' 65 – 68) החזיק אבן ג'נאח (הרקמה הו' ווילנסקי עמ' סג ואילך) בשיטתו של דונש וסידרה וביססה, וכן הקראי דוד אלטאסי, אגרין הו' סקוס, אות וי"ו, עמ' 462 ואילך. ועי' גזנוס Hebr. Grammatik הו' כו § 143 ושם § 154.

(2) למשל, וי"ו הפירוש "וכת וליהודיא ולכפורא", ועוד, עי' גאלדקי, דקדוק טורי § 340, וי"ו הנשוא, שם § 339 (עמ' 243).

(3) למשל "ואתא קריב... וקרא", וכדומה. עי' שולטהיים, דקדוק 1988 (עמ' 99). בנבטיח פ – פ – חערבי.

במשנה, בכל הנוסחאות במשניות קדומות כביכורים פ"ג ותמיד: הגיע לעזרה ודברו
הלויים בשיר (ביכורים פ"ג מ"ד); שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא
בצלצל ודברו הלויים בשיר (תמיד פ"ג מ"ג); הממונה בא ודופק ("דופק") עליהם
והם פתחו לו (שם פ"א מ"ב); ראוהו אחיו שירד והם רצו ובאו (שם פ"ב מ"א).
אבל מצויה היא בכל שימושיה אף במסכות אחרות בדפוסים ישנים (וחדשים)
ובכ"י, וביחוד רגילה היא בכ"י ק.

בדפוסים וכ"י:

(א) וי"ו הנשוא ⁽¹⁾: מפני שבטל העיקר ובטלה הטפלה (כלים פ"ט מ"ט, מ
ופ וב ודרנב' ולירמא, ומוגה בק; שם מ"י, מ ובטל) ופ וב ודרנב' ולירמא, ומוגה בק;
פ"כ מ"א, דפו' (ובטל) ומ פ, ומוגה בק; פכ"ב מ"ז, דפו' ופ ומ ודרנב', ומוגה בק).
אבות פ"ה מט"ז: בטל דבר ובטלה אהבה (כך ד"נ ולו ומח"ו).

המפרק את המטה להטבילה והנוגע בחבלין טהור (כלים פ"ט מ"א, משניות
דפו' ומשב"ג ודרנבורג וב; לו ומ וק: הנוגע (ומוגה בק); פ: ונגע; רב"א ולירמא
מחקו ו), ואין פירושה "בין מפרק בין נוגע" (רע"ב), אלא נשוא הוא, כפי הר"מ והר"ש
("הנוגע", כ"ה בר"ש ד"ו רפ"ג).

בית שמלאו עפר או צרורות ובטלו (אהלות פט"ו מ"ז, דפו' ולו וב ותוס'
עירובין ע"ב וסוכה ד ע"א ור"ש ובבלי שם ושם ⁽²⁾, ע"י לעיל "תניא" עירובין סי' ו,
מ: בטל, רא"ש: בטלו וכו' ויש גורסין ובטלו), כלומר "הרי זה בטל הבית" (רמב"ם
טומאת מת פ"ז ה דפו"י ומ"ש), "ביטל דין הבית" (פיה"מ כלים שם), ובוודאי שכך
פירושו, שאם לא כן היה לו לתנא לשנות "וביטלן" (עפר או צרורות" ⁽³⁾), "וטומאה
בוקעת ועולה" וכו' דסיפא, אינו נמשך על הרישא אלא על הסיפא "וכן כרי של תבואה"
וכו' אלא שהוא הוא ביטול היא היא טומאה בוקעת ועולה (ע"י תוס' שם ורמב"ם שם
ובפיה"מ), ור' יוסי דבריייתא שם (תוס' אהלות פט"ו) – על מ"ו דאהלות (בית שהוא מלא
תבן וכו') חולק, ומשנת אהלות מתאימה למשנת עירובין. א"כ אין מקום לדיוקו של
הבבלי, שם ושם, "ביטלו אין לא ביטלו לא", שאין "וביטלו" תנאי אלא נשוא, ואף
הירוש' בעירובין פ"ז, כד ע"ג, לא הזכיר כלל את המשנה אלא את הבריייתא. ובירוש'
סוכה פ"א, נא סע"ד: קש ותבן אין ממעטין בה. עפר וצרורות ממעטין בה, ממש
כמשנת עירובין.

מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל מהם סאה לתוכו והעלהו ("והעלתו",

(1) רוגמאות במקרא לו"ו הנשוא: אשה כי תוריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים (ויק' יב ב) ו
ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים (שם ו כא); והחיל היצא אל המערכה (הר"ע במלחמה
ש"א יז כ); כי על דברי לא הקשיבו ותורתי וימאסו בה (ירמ' ו יט); אליהם ויניחו את הכלים
(יחזקאל מ מב); ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (תהל' קטו ז); הלא יראתך כסלתך תקותך
ותם דרכיך (איוב ד ו), ועוד.

(2) "ומשום דמייתי לה הכא (בסוכה) ובעירובין אחבן טעו להגיה הספרים חבן במקום עפר"
(תוס' סוכה שם), אלא שבעירובין על "מלא עפר" הובאה בבבלי: מלא עפר, ואפילו בסתמא והתנן וכו';
א"כ וודאי שהעיקר שם "עפר או צרורות".

(3) ואמנם כ"ה בר"ח סוכה שם: וביטלן דייקנן מינה מדקתני וביטלן, אבל בכל הנוסחאות ואף
בר"ח בעירובין: וביטלו.

מקואות פ"ז מ"א. דפו' ודרנב' ומ' והעלתהו). לו וק' ופ' ואנט' (והעלתהו): מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר קרטוב ונפל מהם קרטוב לתוכו ולא העלהו וכו'. מקוה שיש בו ארבעים סאה חסר אחת נפל לחוכה סאה מהם (נפלה/ה מהם סאה לתוכו) ולא העלהו ("העלתהו", שם מ"ב, ד"נ וד"ו ומשב"ג, פ' וק' ואנט': מ' בסיפא "ולא").

וכך אף: שלשת לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין וכו' ונפלו למקוה ולא פסלוהו וכו'. שלשה לוגין מים חסר קרטוב ונפל לתוכן קרטוב חלב וכו' ונפלו למקוה ולא פסלוהו (שם מ"ה, לו ופ' ואנט' – וסיפא נשלמה בגליון ע"א; בבלי מכות ד' ע"א וחולין כו' א': לא).

כל הספק טהור לתרומה וטהור לחטאת, כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת (פרה פ"א מ"ב, ד"נ וד"ו רפ"ג ומשב"ג ופ', ומוגה בק; ב' אף: ונשפך).

וכן זבחים פ"ד מ"ה – ו' ומ"ז – ח: באו לגלגל והותרו הבמות וכו' באו לשילה נאסרו הבמות ("והותרו" אף פ' וק', ושם ושם אף "ונאסרו") וכו'. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות וכו' באו לירושלים ונאסרו הבמות (בד"נ ופ' וק': והותרו, "ונאסרו" אף ק' ומ' ומב"ב מ')⁽¹⁾; דמאי פ"ד מ"א: הלוקח פירות וכו' ושכח לעשרן ושואלו בשבת וכו' (בשאר הנוס': שואלו)⁽²⁾; שם פ"ו מ"ז: שנים שבצרו וכו' והמעשר מעשר את שלו וכו' (כך מ"ר ופ': בנוסחאות: המעשר)⁽³⁾ נגעים פ"א מ"ז: קייטא שיש בה ספספים צבועים ולבנים ופושין מזה לזה (כך ד"נ ומשב"ג, ק' ואנט' ופוסין), וכן בדפו"י כמנט' שכ"ב וריווא ש"ט: תוי"ט נסח: פושין, ובגליון: ת"כ, שכן בת"כ נגעים פ"ז ט' בכל הנוסחאות: פושין, וכן הגיה לירמא ומ"ש: תרומות פ"ד מ"א: המפריש מקצת תרומה ומעשרות מוציא ממנו תרומה עליו – מ"ר וששון: ומוציא: שם מ"ב: מי שהיו פירותיו במגורה וכו' מפריש עד וכו' – מ"ר ופ' וק' וששון: ומפריש.

סנהד' פ"ז מ"י: אמר לשנים והן עדיו וכו' אמר לאחד הוא אומר יש לי חברים רוצים בכך וכו' – ד"נ ומ"ר ופ' וק' ולו ומב"ב ד' שונצ' ופלו', וכן יראים סי' פ"ג ורמ"ה: והוא: "והן", בכל הנו' גם במב"ב ד"ש וד"ו וכו' וקרל', וכן יראים שם ורמ"ה ונמקי', "כלומר אם אמר לשנים הן הן נעשין עדיו" וכו' (רמ"ה), ואם אמר לאחד הרי אחד זה אומר יש לי וכו'.

רמ"ה מוסיף: "ויש לפרש מדקתני והן עדיו בוי' דלא דינא קאמר אלא תנאה הוא דקאמר אמר לשנים והן ראויין להיות עדיו מביאין אותו לב"ד" וכו'. אבל וי"ו הנשוא הוא וכפירושו הראשון.

ע"ז פ"ד מ"ח: לוקחין גת בעוטה מן הנכרי אע"פ שהוא נוטל בידו ונותן לתפוח ואינו נעשה יין נסך וכו' – כך "ואינו" מב"ב דפו' ומ' (ואינו עושה"), וכן בגמרא, נה ב: ת"ש ואינו עושה יין נסך וכו', וכ"ה שם ברי"ף ואויז סי' רי"ג (מ' שם: אינו נעש'); אבל ד"נ ומ"ר ופ' וק' ולו וב' ורי"ף ורא"ש ואויז סי' רטו: אינו, וכ"ה בירוש' שם פ"ב, מא רע"ג: אינו נעשה.

תוס' שם: אינו נעשה יין נסך עד שירד לבור כך הגירסא ויש ספרים שגורסין

(1) מעילה פ"ב מ"ט: קדשו בכלי הוכשרו ליספל בטבול יום – בד"נ: וחוכשרו, אבל בכל

הפרק ובכל הנוסחאות: הוכשרו.

(2) בק' מוגה: ושואלו, ואח"כ נגדרה וי"ו.

(3) פיאה ס"א מ"ו: כחן ולוי שלקחו את הגרן המעשרות שלהן וכו' – מ"ר: והמעשרות.

שאינו והוי סיפא פירוש דרישא אבל אותן ספרים שגורסין ואינו בוי"ו וא"כ נשמע דין אחר שאפי' נגע גוי בקילוח המושך מן הגת וירד לבור אינו נאסר, וקשיא וכו'.

אבל כפשוטו וי"ו זו – וי"רהנשוא הוא.

בכורות פ"ח מ"ט: ולא האשה בכתובתה ולא וכו' וכולן אין נוטלין בשבט וכו' (בכל הנוסחאות); קידושין פ"ב מ"ג: על מנת שאני כהן ונמצא לוי, לוי ונמצא כהן וכו' ובכולם אע"פ שאמרה וכו' אינה מקודשת (מי"ר וק ולו: ועל כולם/ן, ע"י להלן). ועי' משיב לעיל מנדרים פ"ב מ"ה; שבועות פ"ז מ"ז: כשם שאמרו הפוגמת וכו' (כתובות פ"ט מ"ז) וכן היתומים לא יפרעו וכו' – כך בכל הנוסחאות (חוץ מן ב 569 ופי' הר"מ). וי"ו הנשוא מצוי הרבה בירוש', כגון ⁽¹⁾ יבמות פ"ג, יג רע"ד:

כדברי מי שהוא אומר אינו תורם ואינו מקדיש ולמה לא אמר כדברי מי שהוא תורם ומקדיש ⁽²⁾; נדרים פ"א, לו ע"א (נזיר פ"ד, נג ע"ב ושבועות פ"ה, לו ע"ב): דברי ר' שמעון נמצא שאין בידו חיתין ופסטר (בנזיר ושבועות: פסטר) על השאר; נזיר פ"ב, נב ע"א: אין תעבדיניה ואני על חצי דיבורו ואמ' הריני נזיר; ברכות פ"ה, ט סע"ב: מצתה אפילו פתח במבדיל בין קודש לחול וחוזר וחותר במבדיל וכו'; נזיר פ"ו, נה ע"ב: ר' ירמיה בעי וגילח את כולו וכו'; פאה פ"ד, יח ע"ב (גיטין פ"ח, מט ע"ג): כל אילין תותבתה דהוה רבי ועירא מותיב קומי רבי יסא ורבי שמעון בן לקיש מותיב קומי רבי יוחנן (בגיטין: וריש לקיש); כתובות פ"ה, ל סע"ב: א"ר מנא מנה וא"ר בע ריטלין; עירובין פ"ה, כב ע"ג: החיל ועזרת נשים ומעלה ⁽³⁾ יתירה היתה בבית העולמים (תוס' כלים פ"א: מעלה, זבחים קטו סע"ב); שקלים ספ"א, מו ע"ב: ריקועי זהב וציפוי לבית קודש הקדשים (תוס' פ"א ח: ציפוי), וכאלה עוד.

וכן בב"ר ה' תיאודור, למשל ב"ר פ"א א, תיאודור 2: מלך בשר ודם בונה פלסין ואינו (ד"א: אינו) בונה אותה מדעת עצמו, שם יג 11: בשר ודם בונה ביניין ובשעה שהבניין עולה בידו (ד"א: בשעה), פ"ד א: מלך בשר ודם בונה פלאטין ומקרה באבנים וכו' (מכיל' שירה פ"ח 144: כשהוא מקרה מקרה), ועוד: ב"ר פס"ה ט, 718: אלא מתוך שאדם חולה ועומד חולה הוא (לכ' והוא) עושה תשובה שלמה.

וי"ו הנשוא והדומה נמצא גם בתוס' ומדרשי הלכה, בתוס', כגון פסחים פ"ב ח: הואיל ושלשתן עוסקות בו כולן (דפ"ר וכי"ל: וכולן) חוזרות חלילה ואינו בא לידי חימוץ; שקלים פ"ג טו: בערב יום הכיפורים ומכניסין את החדשה ומוציאין את הישנה (כי"ל: מכניסין); מקואות פ"ז ב: וקשרי רצועות ומנעל וסנדל (ר"ש: מנעל), בת"כ קדושים פ"ד ד וה כ"י רומי: פאת ראשכם וסוף ראשכם, ופאת זקנך וסוף זקנך, בספרי נשא פ"א, הורוויץ 2: מה מצורע

(1) עי' ליברמן, תרביץ ש"ד 377, אלא ששנה באלו וחשב שוי"ו זו היא קיצור של "הו" (או).

"הוא", ועי' גם תרביץ ש"ג, 454 הע' 1.

(2) בתרומות פ"א, מ ע"ג: אינו – מקדיש.

(3) לפניו שם בירוש': שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל, רמב"ם בה' כלי המקדש: מעזרת נשים (לעיל עמ' 4 הערה 7), כו"ם פ"ד יז רע"ב: שהיה עליון לעזרת הנשים, ר"ח יומא כח ב: למעלה מעזרה, ערוך ע' כוון: מן העזרת, ומסני וי"ו זו של "ומעלה" ע"ז בה בעל ק"ע ועוד והגיהו.

שהוחמרה טומאתו וחמור (מ"ח: חמור) שילוחו. ולהלן שם: אף כל שהוחמרה טומאתו חמור (כ"ד: וחמור) שילוחו; ספרי ואתחנן פי' לה: ויאמר שהוא בשינון אינו (כ"ד: ואינו) דין שיהא בקשירה.

ומצוי הרבה אף בסדר אליהו רבא וזוטא. ה' רמא"ש. אלא שהוא מוחק אותו תמיד (אבל אח"כ פיקס ב'הגהותיו. עמ' 16 בהערה. ושם 189 בהע'). כגון עמ' 7: כיון שעשה תשובה וקיבלתי אותו. 43: וכיון ששומעין קולה של אשה שצועקת בלידתה והולכין ואומרים לאבותיהן. 53: מי פדה וכו' ומי שעושה צדקה וכו'. 61: מיום שנברא העולם וכו' וישבתי על כסא כבוד שלי. 64: מתוך שהוא אוכל ושותה ובא לידי תנומה. 120: שבשביל מעשיהן וכו' ומביאין עצמן לידי פסול. 154: כשבא נבוכדנצר וכו' ונתקבצו ערי שבט יהודה וכו'. 175: אלא מתוך שיאכל וישתה ושמח הוא עם אשתו ועל בניו ועל בני ביתו ונפטר לבית עולמו. 183: אלא שבביל שהן עומדין ומברכין וכו' ואני נזקק להן וכו'. 189: אם תאמר כיון שעבר אדם עבירה וימות מיד.

ונמצא אף בתרגום הארצי־ישראלי של הלכות פסוקות, ה'ראו ובקטע שפירסמתי ביאהרבוך ספר"מ, ח"ב (1918). ה'ראו 15: הלכה לילה הראשון ואסור לקטף במי פירות; יאהרבוך שם. 108: ואינו מצטרף לזמן עימהם (ע' שם בהערת). שם 110: ואתו שיקדם וברוך ולא יצא וכו'; שם 113: הרגיל בשמן ושמן מעכבו. (ב) וי"ו הפירוש¹: הטהורין שבכלי חרס וטבלה שאין לה לזביו ומחתה פרוצה וכו' (כלים פ"ב מ"ג, כל דפו"י ומשב"ג – והתו"ט הוא שהדפוס: טבלה, והעיר בגליון: ס"א – ולו ופוק). ואף במ"ז: הטמאין שבכלי חרס טבלה שיש לה לזביו ומחתה שלמה וכו' – בכ"י פוק וב: וטבלה.

וכיו"ב בכלים פ"ד מ"ד: הטמאין שבעגלה העול של מתכת והקטרב וכו' – מוגה בק: והעול, ובמ"ה: הטהורין שבעגלה העול המצופה וכנפים וכו' – בה' לו ומוגה בק: והעול.

הדקין שבכלי חרס וקרקותיהן ודפנותיהן וזשבין שלא מסומכין שיעורן וכו' אלא הדקין שבכלי חרס וקרקותיהן וכו' (כלים פ"ב מ"ב, דפו"פ וק – לו ומב ודרגבורג: קרקרותיהן – וכן בת"כ שמיני פרשה ז ב, כ"ד ומה"ג וילקוט, וליתא "הן", שהוגה מבבלי חולין נד ב), וכל המשנה אינה עוסקת אלא בשברים.

1) דוגמאות במקרא לוי"ו הפירוש: ויצקת לו ארבע טבעות זהב וגו' ושתי טבעות זהב וגו' (שמות כה יב); ותשב חמר ושוממה (ש"ב יג כ); נדרם ורכב וסוס (תה"ל עו ד); ובכל מקום מקטר מנש לשמי ומנחה סהורה (מלאכי א יא); ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז לד); ויקברוהו ברמה ובעירו (שם כח ג; שם כה א: בביתו ברמה); עבד אביך ואני מאו, ועתה ואני עבדך (ש"ב טו לד); צר וסביב הארץ (עמוס ג יא); ואעלה קאש מחניכם ובאסכם (שם ד י); הלא אני מחשה ומעולם (ישע' נז יא); עד מתי ומכביד עליי עבטסי (חבקוק ב ו); כי צמחם בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה (זכר' ז ה); ועל ידם החזיק ידיה בן חרוטף ונגד ביתו (נחמ' ג י); והם על המסחת ולבקר לבקר (דחי"א ט כו); ואלה בני צבעון ואיה וענה (ברא' לו כד); ובני אלה וקנז (דחי"א ד טו); ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי (שם ח כד) מחזיקים והרמחים והמגנים (נחמ' ד י, דוד אלמאסי שם וכ"י); ארך אפים ורב חסד (שם ט יז כתיב); ועל ומסגרתיה (פ"א ז לו כתיב), ועוד.

יתירה (יתירות) עליהן כהנות ובשעה שהן אוכלות בתרומה (נדה פ"א מ"ז.
ד"נ וק. ונמחק).

הצנועות מתקנות להן שלישי ואחד לתקן את הבית (שם פ"ב מ"א. ד"נ ולו
ואנט', ומוגה בק).

השידה וכו' אע"פ שמקבלין טהורין ושאינן מקבלין כדרכן (כלים פי"ח מ"ג.
דפו' ודרגב' ור"מ וב' ומ' ולו. ק' ופ' ורע"ב: שאינן, "וכן בגוסחת מהר"ם נמחק הוי"ו"
ותוי"ט)). אבל אין פירושו כפי' הר"מ, שהוא מושכו אל "ר' יוסי מטמא"; שא"כ "ושאינן
מקבלין כדרכן" כדי נסבה.

נמצא דרך הכשרו (מ)בפנים ופ"ט ורו' בחוץ דרך הכשרו בחוץ ופ"ט ורו' בפנים
(ובחים פי"ג מ"ז. ד"נ ודפו"י. לו ופ' וק' ומכ"ב ר"א ור"ב וקה').

הר הבית והעזרות ותחתיהם חלול וכו' (פרה פ"ג מ"ג. לו ומ' ולירמא).
ספק מחבירו ומיצה עליו וכו' ספק מן החרס ומיצה עליה (פרה פי"ב מ"ב.
ע"י לעיל עמ' 204).

על המת וכו' ועל מגען ועל משאן ועל אהלן, ועל עצם כשעורה ועל מגעו ועל
משאו (נזיר פ"ז מ"ב. מכ"ב מ' ומי"ד ולו: "ועל מגען" גם מכ"ב דפו').

מכשירין פ"ג מ"ז: היו רגליו מלאות טיט, עבר בנהר וכו' אלא אם עמד והדיח (ס"א:
או הדיח) באדם, ובבהמה טמאה לעולם טמא (ע"י ר"מ ואליהו רבא) – בדפ' ספרד: ולעולם.
פרה פ"ו מ"ג: המקדש וכו' המים שבתוכו מקודשין – ד"נ: והמים (ולירמא מוחק).

וי"ו בכ"י ק:

מרובה וי"ו זו, בכל שימושיה השונים, בכ"י ק. ברובן מחקן המגיה (ע"פ
כ"י אחר). אבל יש שהמגיה משלים וי"ו זו (אני מסדר אותן לפי סוגיהן):

1. וי"ו הנשוא.

פיאה פ"ב מ"א⁽¹⁾: הקוצר לשחת ומפסיק (ו' נגרדה אבל רישומה ניכר).
שם פ"ו מ"ד: ושלפניהם שכחה (ונגרדה ו')⁽²⁾.

דמאי פ"ב מ"ה: את שדרכו להימדד וכו' וטפילה דקה לגסה.
כלאים פ"ב מ"ב: זירעוני גנה שאינן נאכלין ומצטרפין וכו'.

שם פ"ט מ"ג: מטפחות וכו' מטפחות הספג ואין בהן משום כלאים.

תרומות⁽³⁾ פ"ז מ"ו: נפלה אחת מהן לתוך החולין ואינה מדמעת (ולא נמ').

שם פ"ד מ"ב: מי שהיו פירותיו וכו' ומפריש עוד וכו' (ולא נמ').

מע"ש פ"ג מ"ז: פירות בירושלם ומעות במדינה ואו' הרי וכו' (אצל: מעות וכו'
או' הרי, ולא נמ').

שם פ"ה מ"ט: מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו וצריך לקראות להם שם (ולא נמ').

1) כל הציטטים מכ"י ק מובאים כמו שהם בכ"י: בכל מקום שאיני מעיר בפירוש (ולא
נמ') נמחקה הוי"ו ע"י המגיה, והמוקף בחוץ ציטאט הוא מחק של המגיה.

2) ואטילו בלשון הכתוב בפיאה פ"ז מ"ז: וכי תבצור ולא תעולל (ונגרד וי"ו). ובר"ה פ"א
מ"ז: והמבין אל כל מעשיהם.

3) שם פ"ה מ"ו: ואין (ה)מים שאובין (אלא לפי חשבון) ופוסלין את המקוה וכו'.

שם מי"ב: ולא נתתי ממנו למת ולא לקחתי ממנו וכו'.

ביכורים פ"ג מ"ו: עודיהו הסל על כתיפו וקורא (ולא נמ').

שבת פט"ז מ"ו: נכרי שבא לכבות ואין אומרי' לו כבה לא תכבה.

עירובין פ"ג מ"ט: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה ואומר החליצנו וכו' (ונמ' ע"י עצמו).

שם פ"ד מ"י: מי שיצא לילך לעיר שמעריבים בה והחזירוהו בו) חבירו (1) והוא מותר לילך וכו'.

שם פ"ח מ"ד: והדר שם ואוסר עליו.

פסחים פ"ג מ"ז: וישבות (והוגה: ולשבות) שביבת הרשות ויחזור מיד (ולא נמ', וכן לו ודנ').

שם פ"ט מ"ט: אם שלהם נשחט ראשון והן אוכלין משלהם וכו'.

שם פ"י מ"ז: מזגו לו כוס שלישי ובירך על מזונו (ולא נמ').

שם מ"ט: בירך ברכת הפסח ופטר את שלזבח.

שקלים פ"א מ"ז: האחים והשותפים (ונגרדה וי"ו. ועי' להלן "וי"ו טועה") שחייבים בקלבון פטורים וכו' ופטורים מן הקולבן (וכן בפ"ר, מו ס"ב: ופטורין – ופטורין, ובציטאט שם "ותנינן"): חייבין בקולבון ופטורין וכו'.

שם פ"ג מ"ד: שלישית ולא היה מחפה.

יומא פ"ב מ"א: בזמן שהן מרובין ורצים ועולים בכבש וכל וכו' היו שנים שווים והממונה אומ' להם הצביעו (ולא נמ').

שם פ"ב מ"ה: ובשבת שבתוך החג וביד אחד צלוחית וכו' (וכן ד"נ ולו ופ, וגם ברישא לו וד"נ: בחג וביד אחד).

שם פ"ג מ"א: בן קמצר ולא רצה ללמד על מעשה הכתב.

שם פ"ז מ"א: ובעשור שבחומש הפיקודים וקורא על פה (ולא נמ', אבל בסוטה פ"ז מ"ז: קורא, ובמ"ר בסוטה: וקורא, וכן פ מוגה, אבל ביומא בשניהם: קורא).

שם מ"ב: הרואה כהן גדול שהוא קורא ואינו רואה פר וכו' (אצל: אינו רואה, בסיפא).

שם פ"ח מ"ט: האומר אחטא וכו' ואין מספיקים בידו וכו'.

ר"ה פ"ב מ"ו: נמצאו דבריהם מכוונים ועידותן מקיימת.

שם פ"ד מ"ט: תקע בראשונה ומשך בשנייה בשתיים ("כשתים") ואין בידו אלא אחת.

סוכה פ"ג מ"י: מי שהיה עבד וכו' מקרין אותו והוא עונה אחריהן וכו' אם היה גדול מקרא אותו והוא עונה אחריו הללויה (ולא נמ', לו ומב"ב מ: ועונה אחריהן – ועונה אחריו: "ועונה אחריו" גם ד"נ ופ).

תענית פ"ב מ"ב: עמדו בתפילה ומורידין לפני התיבה זקן וכו' (ולא נמ').

שם פ"ב מ"י: אף על פי שאמר רבן גמליאל אין מספיקין ומודה היה שאין משלימין (ונגרדה).

שם פ"ב מ"ה: וכשבא הדבר אצל חכמי' ואמרו לא היו נוהגים כן וכו' (ולא נמ').

שם פ"ד מ"ה: באחד בטבת ולא היה בו מעמד.

(1) ע"י ר"ס.

מגילה פ"א מ"ב: ועיירות גדולות (ומוקפות חומה וקורין בו ביום).

שם פ"ב מ"ב: קראה סרוגים נתמננס וי"צ א.

יבמות פ"ב מ"ז: קדמו שנים וחלצו ולא ייבמו שנים וכו'.

שם פ"ח מ"ה: הסרים שחלץ ליבמתו ולא פסלה וכו'.

שם פ"ט מ"ב: אלו מותרות ליבמיהן וכו' ומותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן.

שם מ"ג: אלמנה וכו' ויש להן כתובה (ולא נמ').

שם פ"י מ"ג: אף על פי שנתן לה האחרון גט ולא פסלה מן הכהונה.

שם מ"ו (בן תשע וכו') בגליון: ופסל על ידי אחים (וכן בד"נ).

שם פ"ב מ"ו: בלשון הקודש. והיו אומרים (ולא נמחק) ⁽¹⁾.

שם פ"ד מ"א: באת ואמרה מת בעלי ואינה נאמנת.

שם פט"ז מ"ז: וכשבאתי והרציתי את הדברים לפני רבן גמליא' ושםח לדבריי

וכו' (ולא נמחק).

כתובות פ"ב מ"א: אם יש עדים וכו' וכתובתה מאתים ⁽²⁾.

כתובות פ"ה מ"ד: שלש ואינה מצעת את המיטה.

שם פ"ז מ"ג: פסקה להכניס לו אלף דינר והוא פוסק כנגדן וכו' (ולא נמ').

וכן במשניות דפו"י ורע"ב וה"ל לו.

שם מ"ז: וכי אינה אלא שדה והיא רוצה למוכרה והרי היא מכורה מעכשיו

(וכן מ"ר ולו ולירמא).

שם פ"י מ"ג: היו שם נכסין כבראוי ואינן כבמחוזק (ולא נמ', וכן לו).

שם מ"ה: והיו (ע"י להלן) כולן יוצאות יום אחד וכל הקודמת וכו' זכת וכו'

והיו כולן יוצאות שעה אחת וכו' (השני לא נמ').

נדרים פ"ב מ"ד: אם שלשלמים נדר ואסור.

שם מ"ח: ועל כולן אינן נשאלין עליהן וכו' (לא נמ', וע"י לעיל עמ' 334).

שם פ"ג מ"ה: הרי נטיעות וכו' ויש להן פידיון.

שם פ"ה סמ"ז: כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת ואינה מתנה

(ע"י לעיל עמ' 495).

שם פ"ז סמ"ג: טען והזיע וכו' ומותר לכסות ואסור להפשיל וכו'.

גיטין פ"א סמ"ז: האומר תן גט זה לאשתי וכו' ומת ולא יתנו לאחר מיתה.

שם פ"ז מ"ו: הבריא שאומר כתבו גט ותנו לאשתי ורצה לצחק בה (ולא נמ').

שם פ"ז מ"ו: הרי זה גיטיך על מנת וכו' ועל מנת שתניקי את בני וכמה היא

מניקתו וכו' (ולא נמ').

נזיר פ"א מ"ג: היכביד את שערו ומיקל בתער ⁽³⁾ (וכן לו, ושם אף בסיפא:

הכביד שערו ואינו מקל).

שם פ"ה מ"ד: אלא כתוב שקידש את העשירי והוא קידש את התשיעי (ולא

נמ'), וכן פ' ומ"ר.

סוטה פ"א מ"ו: וכל הרוצה לראות בה (ונגרד, וצילתה של הניכרת, והוגה: בא)

(1) אפשר שהנקודה הטעתו למגיה והמשיך: והיו אומרים ונגשה יבמתו וכו'.

(2) כתובות פ"ג ס"ח: קטנה שיש לה מכר ואין לה קנס (כפול להלן, ושם: יש).

(3) כפ"א: הרי עליו (ונמ' ו"ע"י המגיה) לשלח פרע—וודאי שו"י זו שייכת אל "לשלח": ולשלח.

וראה (ד"נ ומייר ולו: בא ורואה, ספרי נשא פי' יא: בה רואה, וכן בציטאט שבבבלי ח ע"ב: בה רואה).

שם פ"ב מ"א: אף על פי שהיא באה מן השעורים והיא היתה באה גרם וכו'.
שם פ"ד מ"ד: על ידי כל העריות ומקנים (ולא נמ').

שם פ"ח מ"א: שאם תיפלו בידם וירחמו עליכם (ולא נמ'). וכן פ.

שם פ"ט מ"ו: וזכי על ליבנו עלת שוקני בית דין ושופכי דמים הן (ונגרד).
קידושין פ"ב מ"ג: על מנת שני כהן וכו' ועל כולם אף על פי שאמרה וכו'.
אינה מקודשת (ולא נמ'), וכן לו ומייר ורייף: פ וב ד"נ: על כולם: מביב דפו' ומ:
ובכולם, ועי' לעיל עמ' 1079, 1083 ולהלן כאן).

ב"ק פ"ב מ"ב: כיצד השן מועדת וכו' והבהמה מועדת וכו' (ולא נמ'), ועי'
תוס' יז א ד"ה הבהמה).

שם פ"ז מ"ג: נימצאו האחרונים זוממים והוא משלם תשלומי כפל והן משלמים וכו'.
שם פ"ט מ"ו: מחל לו וכו' ואינו צריך וכו' (כך אף נקוד, ונמ' אח"כ בקו).
ב"מ פ"ח מ"ט: היה קטן ולא יעשנו גדול, גדול ולא יעשנו קטן (ונמ'). אחד
ולא יעשנו שנים (ולא נמ'), שנים ולא יעשנו אחד (ונמ').

שם פ"ט מ"ח: לזורעה שעורים ולא יזרענה חטים.

שם מ"י: המקבל שדה מחבירו וכו' ואין השביעית מן המינין (ולא נמ').

ב"ב פ"ה מ"ג: מכר פרה ולא מכר את בנה.

שם פ"ח מ"ח: היניח בנות גדולות וקטנות ואין הגדולות מתפרנסות על הקטנות
ולא וכו'.

מכות פ"א מ"ד: אמרו להם וכו' ואין אלו זוממים (מקביל לסיפא: הרי אלו זוממין).
שם מ"ה: אפילו מאה כולם ויהריגו.

שם מ"י: סנהדרין הורגת אחד בשבוע וניקראת חובלנית (ולא נמ').

עדות פ"ב מ"ד: ואם היתה כמין כובע ואינה חיבור (ולא נמ').

שם פ"א מ"ו: שאם יאמר אדם וכו' ואמרו לו מדברי איש פל' שמעתה (ולא
נמ': בנוסחאות: יאמרו).

ע"ז פ"ד מ"ב: המטהר יינו שלנוכרי ונותנו ברשותו והלא כותב לו שנתקבלתי
ממך מעות (ונותנו" אף בנוס', אבל: מעות מותר; במ"א גם ק"מותר" אבל בוודאי בט"ס).
הוריות פ"ב מ"ז: ועל שמיעת קול וכו' ובית דין פטורין (ולא נמ').

שם פ"ג מ"ו: פר משיח ופר עדה עומדין ומשיח קודם לפר עדה וכו' (ולא נמ').
מנחות פ"ו מ"ד: וכל שאין בהן קמיצה ואין (בהן) פתיתה.

שם פ"ט מ"ח: ובמקום שסמוכין ושוחרין.

שם פ"א מ"ז: חל יום הכיפורים להיות בשבת והחלות מתחלקות לערב.

חולין פ"א מ"א: וכולם ששחטו ואחרים רואים אותן ושחיטתן כשירה.

בכורות פ"ח מ"א: הבא אחר הנפלים וכו' והבא אחריהן בכור לנחלה ואינו
בכור לכהן וכו' המפלת שפיר וכו' המפלת יום ארבעים והבא אחריהן בכור לנחלה
ולכהן (ולא נמ').

שם מ"ה: שחי נקיבות וזכר וכו' ואין כן לכהן כלום (במ"ג וד': אין).

שם מ"ז: שלשים שלעבד וחמשים וכו' וכולם בשקל וכו' (וכן רש"י ולו ופ'
וכי"י ב, ועי' לעיל עמ' 1079).

תמורה פ"ו מ"ד: מה אם המוקדשין שהמוס פוסל בהן ואין אתנן וכו' (ולא הוגה).
 כריתות פ"א מ"ב: על לא הודע שלהן ואשם תלווי.
 שם פ"ג מ"ה: הבא על בתו וחייב עליה משם וכו'.
 מעילה פ"ב מ"ט: הקומץ וכו' ומועלין בהן משהוקדשו.
 שם פ"ג מ"ג: יצא לנחל קדרון ומועלין בו.
 שם פ"ה מ"א: לבש בחלוק וכו' ולא מעל עד שיפגום.
 מדות פ"א מ"ט: אירע קרי באחד מהן ויוצא והולך לו במסיבה (וכן בד"נ).
 שם מ"ג: שעריו מזורחי ועליו שושן הבירה צורה.
 שם פ"ד מ"ו: וגובה וארבעים.
 תמיד פ"ד מ"ג: השמיני ובח ביתים (בכל השאר בלא וי"ו).
 כלים פ"ב מ"א: כלי עץ וכו' פשוטיהם וטהורים.
 שם פ"ה מ"ו: בית שאור מוקף צמיד פתיל ונתון לתוך התנור וכו' והתנור
 טמא והשאר טהור.
 שם פ"י מ"ד: מירח מן הצדדין ולא הציל (וכפול בכ"י).
 שם מ"ו: חבית שניקבה וסתמוה שמרים והצילה (ולא נמ', וכן ד"נ ופ. ושם
 אף: נסר שהוא וכו' והציל). וכיו"ב אהלות פ"ז מ"ג לו (להלן עמ' 1093).
 שם פ"א מ"א: כלי מתכות וכו' נישברו וטהרו (והשוה הבעיא: יטהר תנן או
 ייטהר תנן, לעיל עמ' 404)¹.
 שם פכ"ה מ"ד: הרובע וחצי הרובע ניטמא הרובע (ו)לא ניטמא חצי הרובע ניטמא
 חצי הרובע – לא ניטמא הרובע (בפעם הראשונה הוסיף המגיה וי"ו וניקוד. בפעם ב' לא
 הוסיף אלא ניקוד: – כלומר: ולא).
 שם מ"ח: אָחָז בבית צביעתו ואינו חושש שמא ניטמו ידיו וכו' (וכן בתוס'
 כלים ב"ב פ"ג י: ואינו חושש).
 שם פכ"ז מ"י: אלא אם כן נגע בו זב (ו)טמא מגע זב (ו)נוס' ע"י המגיה).
 אהלות פ"ב מ"ב: (ו)מלוא תורוד רקב שגבלו במים ואינו חיבור לטומאה
 (ולא נמ').
 שם פ"י מ"א: נתן את רגליו מלמעלן וערב את הטומאה (וכן ד"נ וד"ו ומשב"ג ופ.).
 ושם פ"א מ"ב: נתן את רגלו או קנה מלמעלן וערב את הטומאה (וכן משב"ג
 וד"נ וד"ו ומ).
 שם פט"ז מ"ד: המפקח בגל ואינו אוכל בדימעות (ועי' לעיל עמ' 1048).
 שם פ"ח מ"ז: אם היה עבד או אשה משמרין אותו (ו)אינו צריך בדיקה (ו)נוס'
 ע"י המגיה).
 נגעים פ"א מ"ד: חל להיות בתוך השבת (ו)מעבירין לאחר השבת (ו)נוס'
 ע"י המגיה).
 שם פ"ו מ"ו: היתה יתירה מכעדשה והמותר סימן פיסיון וכו' (ולא נמ', וכן
 פ' ואנט' ומ).
 שם פ"ג מ"א: הזר וניתץ (ג"פ, ולא נמ', וכן מ"פ ואנט': לו: ונתץ,
 ועי' להלן 7. שינויים בלשון המשנה).

(1) מ"ב מ"ג ומ"ז ומ"ד מ"ר ומ"ח, עי' לעיל עמ' 1080.

סרה ס"א מ"ג: הקריבו והביאו עליו ניסכיו איל [ו]לא ע[ו]לה לא (ו) מזיבח
 (ו) נשלם ע"י המגיה, "ולא עולה" גם פ, מנחות צג ב וחולין כג א: ואינו עולה;
 משב"ג דפו"י וד"נ וב 573 ומ: והביא, וכן הוגה בכ"י ק: ב 572 ומשב"ג ד"ח: והביאו;
 בבלי שם: מביא).

שם פ"ב מ"א: אבל הוא [ו]לעצמו (ל נ') ע"י המגיה) וטובל בלילה ומזה ביום.
 שם מ"י: ותינוק⁽¹⁾ שאין בו דעת והאשה מסעדתו וכו' (ולא נמ'), וכן לו ופ
 ור"מ ולירמא, ועי' ס"ז 314).

מקואות פ"ב מ"ד: רביעית מים שאובין כתחילה ופוסלין את המקוה.
 שם פ"ח⁽²⁾ סוף מ"ה: בית הסתרים ובית הקמטין ואינן צריכין שיבואו בהם המים.
 גדה פ"ט סוף מ"ה: שנים ומצאו טהור והן טהורין והשלישי טמא.
 מכשירין פ"ד מ"ו: קופה שהיא וכו' ונתנוה לתוך המקוה [ו]מושיט ידו ונוטל
 תורמוסין מתוכה והן טהורין (ו נ') ע"י המגיה.
 שם פ"ה מ"א: מי שטבל בנהר וכו' וסיהרו שניים את הראשונים (ולא נמ'),
 וכן אנט' ודפ' ספרד).

זבים פ"ב מ"א: וטומטום ואנדרגיס [ו]נותנין עליהן חומרי האיש וחומרי
 האשה (ו נ') ע"י המגיה, וכן פ'!).

שם פ"ה מ"ט: הכניס ראשו לאויר התנור וטהור (ונו') בגליון: (וטהור)
 וטהור, כנו' הספרים ולו ודרנ': אנט' ור"מ בפיה"מ: טהור וטהור, פ: טהור וסיהר;
 מ ור"ש ורא"ש והגר"א: טהור התנור, ול"ג "וטהור".

II. וי"ו הפירוש והמשלים

1. ברכות פ"ט מ"ג: מברך על הרעה ומעין על הטובה.
 מעשרות פ"ב מ"ג: ר' יהודה או' הבית הראשון הוא וביתו (ולא נמ').
 תרומות פ"י מ"ה: כדי ליתן וטעם (אצל: כדי ליתן טעם, בסיפא).
 פסחים פ"ה מ"ו: אפעלפי שלא שילשו ומימיהם (ואף בסוף שורה שלפניה: ומ).
 שם פ"ז מ"ו: הציץ מרצה ועל טומאת הדם (כתוב כולו בחלק שנשלם בגליון).
 בכורים פ"ג מ"ח: בסלי נצרים [ו]שלערכה קלופה (וי"ו נשלם ע"י המגיה).
 ביצה פ"א מ"ח: בורר כדרכו ובחיקו ובתמחו (וכן לו).
 ב"ב פ"ג מ"א: חזקתן שלש שנים ומיום ליום (ולא נמ').
 מע"ש פ"ה מ"ו: ערב יום טוב הראשון שלפסח ושלרביעית ושלשביעית (ולא נמ').
 נגעים פ"א מ"ד: ולא בשיני שהשבוע שני ושל חל להיות בשבת ולא בשלישי
 לבתים שהשבוע ושלישי שלו חל וכו'.

מדות פ"ג מ"א: המזבח היה שלשים ושתים ועל שלשים ושתים (ולא נמ').
 מנחות פ"א מ"ט: כיצד נאפות [ו]מערב יום טוב ונאכלות ביום טוב לשנים
 (וי"ו נשלמה ע"י המגיה!).

פיאה פ"ח מ"ו: היה מציל נוטל ומחצה.
 זבים פ"ה מ"א: אלא שחמור ממנו ובו על נידה (ולא נמ').

(1) ר"נ ומ: תינוק.

(2) פ"ו מ"א ופ"ב, עי' לעיל עמ' 1077 - 1078.

תענית ס"ד מ"ח: שבהן בני ירושלם יוצאין (ע"י ד"ס) ובכלי לבן וכו'.
 יבמות פ"ב מ"ז: והוציאוה ומתחת ידו⁽¹⁾.
 ע"ז פ"א מ"ו בכל מקום ואין מוכרין וכו'.
 עוקצין פ"ג מ"י: ואינה מקבלת טומאה ובמקומה (אצל: ומקבלת טומאה במקומה).
 מדות פ"ג מ"ג: למטה בריצפה באותה הקרן ומקום היה שם וכו' (ולא נמ', וכן לו).
 כלים פ"ז מ"ב: מלוא תורוד רקב מלוא תורוד וגדול שלרופאים.
 שם פ"ב מ"ו: מודים וחכ' לרבן גמליא' וכו'.
 מכשירין ספ"א מ"ו: וסיהרו להן (ו)חכמים (וי"ו נשלמה ע"י המגיה!).
 זבחים פ"ב מ"ז: יצאו ואילו ואילו ואילו מיטמין בגדים.
 שם פ"ו מ"ב: ועולת העוף וכשהיא רבה במזבח (ולא נמ').
 שם פ"ח מ"ג: ויאכל כחמר (קרי: כחמר. ע"י כתיב) ושבחן.
 נגעים פ"ז מ"ג: עודהו ומחליטו והלכו להם סימני טומאה וכו'.
 סוכה פ"ב מ"ט: מאמתי ומותר לסנות וכו'⁽²⁾.
 פסח פ"ו מ"ח: לא את העומר ולא את הקמה.
 ב"ב פ"ד מ"ו: בין כך ובין כך לא מכר לא ואת המגורות שלמים ולא את וכו' (ולא נמ').

נגעים פ"ג מ"א: לא יטמא ואת מה שעליו.
 פסחים פ"ח מ"ד: רש"ם ליתן לו ואת שלו.
 סנהד' פ"ו מ"ג: היו מפשיטין אותו ואת בגדיו.⁽³⁾
 מעשרות פ"ד מ"ו: הצלף מתעשר ותמרות וכו' (ולא נמ').
 תמיד פ"ה מ"ה: ובשבת כופה עליה ופסקט⁽⁴⁾.
 נגעים פ"ח מ"ד: כל פריחת ראשי איברים שבפריחתן טיהרו וטמא וכשחזרו
 טמאין (ושתיהן וי"ו הפירוש והשני לא נמ', וכן מ"ו ואנט').
 מנחות פ"ז מ"א: האיספה שלש סאים ועשרים עישרין.
 ר"ה פ"ב מ"ו: לצפונה או ולדרומה.
 זבחים פ"ו מ"ה: והקיף את מליקתו ולמזבח.
 שבועות פ"א מ"ד: כל השעירים כפרתן שווה ועל טומאת מקדש וכו'.
 שם מ"ז: אלא שדם הפר מכפר על הכהנים ועל טומאת מקדש וקדשיו (ולא נמ').
 נגעים פ"ו מ"ח: נידונין וכעור הבשר.
 סרה פ"ט מ"ד: החושב על מי חטאת ולשתות.
 מכות פ"ב מ"ב: מה היער רשות לניזק ולמזיק ולהכנס לשם (ולא נמ').
 הוריות פ"ב מ"ג: אלא על העלם דבר ועם שגגת המעשה (ונגרד) וכו' העלם
 דבר ועם שגגת המעשה (ולא נגרד).

(1) כ"ו: הלא אני מחשה ומעולם.

(2) כ"ב: עד מתי ומכביר עליו.

(3) ע"י לעיל עמ' 1080 בחערה.

(4) כאן אפשר שהיא אשגרה מן "וססקתר היה" וכו', שאחריו. אגב בציטאט של משנה זו יזכר

מד ב כ"י מ"ב: ונתפסו לו קב גחלים ומכבדן לאמה. — כ"י ב שבת פ"ט מ"א: שהיא מטמא בפשא, ונמ' ו ע"א, אבל וי"ו שייך אל "כמשא": ובמשא.

2. וי"ו שלפני תואר (בינוני) וסומך (אפוזיציון).
 פאה פ"ב מ"א: ושביל היחיד והקבוע כימות החמה וכו' (ולא נמ'). וכ"ה בת"כ
 קדושים פ"ב א כ"ר: והקבוע.
 חגיגה פ"ג מ"ד: כדי יין וכדי שמן והמדמיעות (לו ופ ופי"ר: המדמיעות)
 נאמנין עליהן וכו' (ירוש' שם, עט סע"ג: אילו שקודחין בהן את הדמע, ועי' פיה"מ להר"מ).
 גיטין פ"ח מ"י: אין משלימין עליו אלא הקרובים והראוים להעיד במקום אחר.
 יבמות פ"א מ"ה: נושאים נשים וראויות לכהונה (ולא נמ').
 שם מ"ז: נשא (קרי: נשא, נושא) אשה וראויה לכהן (ולא נמ').
 קידושין פ"ד מ"ה: כל שהוחזקו אבותיו (ו)שוטרי הרבים וי"ו נשלמה ע"א.
 סנהדרין פ"א מ"ה: ונביא השקר והמתנבא מה שלא שמע (ולא נמ'). וכן
 במ"ר ופ וב Fol).

חולין פ"ט מ"ג: עור שיש עליו כזית בשר הנוגע בציב והיוצא ממנו ושערה
 (מוגה: בשערה) שכנגדו טמא (וכן פ: והיוצא: לו: וביוצא, וכן בפלימפסטס, ומוגה: והיוצא).
 כלים פ"ג מ"ו: עץ הכשמש את המתכוות טמא והמתכת (ו)המשמשות (נשלמה
 ע"י המגיה) את העץ טהור.
 שם פ"ד מ"ד: והקטרב וכנפים והמקבלות את הרצועות (בהקבלה שבמ"ה:
 וכנפיים העשויות לנוי).

שביעית פ"י מ"ד: מוסר אני לכם איש פל' ופל' והדיינים שבמקום פל' (ולא נמ').
 כיו"ב מעשרות פ"ב מ"ג: והרוכלין המחזירין בעיירות – "בס"א: הרוכלין
 והמחזירין" (ר' יהוסף במ"ש). וא"א לפרש "המחזירין" עניים המחזירין
 (בירוש' שם, מט ע"ד: המחזירין, כבכל הנוסחאות).
 שקלים פ"ח מ"ב: הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות – ד"נ ופ"ד:
 ומ: והמיוחדין.

כלים פ"ד מ"ג: שולי קרפיות ושולי קוסים הצידוניים – ר' יהוסף: "ס"א
 והצידוניים בו"י"ו, וכן פ (והצדניים) ומ (והצידניים) וערוך ע' צידון (והצידנין).
 ועי' משיכ בפ' הגאונים 163.

כלים פ"ג מ"ז (טבול יום פ"ד מ"ו): הכדומין האשקלונים שנשברו – פ וערוך
 ע' אנקל וע' אשקלון ופי' הרא"ש: הכדומים והאשקלונים /ן, וכן בטבול יום
 בפ' וערוך וקטע הגניזה (לשון חכמים, 183), ומוגה בק' (הכידומים – האשקלונים).
 מכשירין פ"ה מ"ט: חוץ מדבש הזיפין והצפחת – בדפו' ספרד וד"ו רפ"ג
 ור"ש: מן הדבש והזיפין (ר"ש: הדבש והזיפין כמו דבש הזיפין, ועי'
 מ"ש), וכן אנט' 262: מדבש וזיפין. ובין השיטין: פ' עסל אלזיפין.

סנהדרין פ"ז מ"ז: בעל אוב זה פיתום (פיתוס) המדבר משיחיו וידעוני (זה)
 המדבר בפיו – כך במב"ב (וממנו במשניות) ובכ"י ב, אבל בד"נ ורע"ב ומ"ר ופ
 ולו וק וערוך ע' אוב "וכן הגיה הרי"א ז"ל בשם רוב הספרים בנקודות": והמדבר
 משיחיו. ת"כ קדושים פ"ז י וסוף קדושים וספרי שופטים פ"י קע"ב בכל הספרים:
 המדבר, וכן בירוש' שם, כה ע"ג. בכרייתא שבבבלי סה"ב (ת"ר, תוס' פ"א ו):
 בעל אוב זה המדבר מבין (כ"י) הפרקים ומבין אצילי דיו, ולה רמז התוי"ט
 שכתב "וכן מוכח בכרייתא דתרתני נינהו", אבל בכרייתא חולקת היא. אבל ספרא
 וספרי מביאים כל המשנה בלשונה, וא"כ אינו אלא וי"ו הפירוש.

שם מ"י: המסית זה הדיוט המסית את ההדיוט – במשב"ב דפו' ומי"ר, לו
 ופ' וק: והמסית, בירוש' יבמות פט"ז, טו סע"ד: והגיסית זה (ועי' מ"ש) ההדיוט.
 סנהד' פ"י מ"ו: החמרת והגמלת (ק' ופ': הגמלת) העוברת ממקום למקום
 – לו ולירמא: והעוברת.

נגעים פ"ו מ"ו: השחין והמכות והקדח המורדין – במשב"ב וד"ו רפ"ג ולו וק
 ופ' וב וערוך ע' מרד: והמורדין, וכן בפ"ח מ"ה לו ופ' ומוגה בק: והמורדין.
 ד"ו רפ"ג וד"ו עם ר"מ ולו וערוך: ובמורדין, וכן בדפו' פ"ז מ"א: ובמורדין, וכן
 לו ופ' (בת"כ נגעים פרשה א א ופ"ט ג: המורדי').

ולהיפך בק ב"ב פ"ט מ"ט: נכסים הנכנסין היוצאין (והמגיה ניקד: – היוצאין;
 ביבמות פ"ד מ"ג וכתובות פ"ח מ"ו גכ ק: והיוצאין).

שקלים פ"ו מ"ה: תקלין חדתי ותקלין ועתיקין.

מנחות פ"ט מ"ד: ניסכי ואילים בניסכי כבשים.

שם מ"ה: מידות והלח בירוציהן קודש.

חולין פ"ד מ"ה: או בן תשעה ומת.

כלים פכ"ד מ"ד: שלתכריך ונבלי בני לוי (דפו' ומ: ושל נבלי). לעיל עמ' 1076.

טהרות פ"ו מ"ד: ספק מגע וטומאה טמא.

ר"ה פ"ד מ"ב: שכל עיר ושהיא רואה ושומעת וכו' תוקעים בה.

כלים פכ"ה מ"ו: ושאר כל הכלים שאין להן אחוריים ותוך ושנפלו משקין

וכו' (ולא נמ').

זבים פ"ב מ"ב: אונסו וכו' טמאים ושרגלים לדבר (בשאר מקומות: שרגלים).

חגיגה פ"ג מ"ד: הביאו לו חבית שליוין (ו) שלתרומה לא יקבלה ממנה (ו) נשלמה

ע"י המגיה, וכן במי"ר).

מכשירין פ"ה מ"ט: שלגריסים (ו) שלפול (נשלמה ע"י המגיה). לעיל עמ' 1076.

והשוה "המסחת והמכה בפטיש" (לעיל עמ' 322) "ראשי כנפים והסחוסים"

(לעיל עמ' 364). הערכין והמטלטלין (לעיל עמ' 346). בוגרת וששהת י"ב חדש

(לעיל עמ' 529). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה (לעיל עמ' 185).

וטעות סופר בכ"י ק מלמדת:

באהלות פ"ב מ"ז: רובע עצמות: (ו) שנידקדקו ואין בכל אחד ואחד עצם כשעורה

וכו'. כאן טעה הסופר של כ"י זה ועשה מו"ו זו סימן להלכה ו¹) – אע"פ שהוא בכ"י

שלו אמצע הלכה ו – ואח"כ מחק בעצמו ע"י קו את הו"ו. א"כ ו"ו זו ישנה נושנה

היא, וטעה בה כבר סופרו של כ"י ק ולא הבינה.

ובחולין פ"ז מ"ה ק: והרוטב בנותן טעם גיד הנשה (ונמ' עי"א): ו' נוהג

בטהרה. כאן שייך "גיד הנשה" (שאינו בנוסחאות!) למ"ו. וטעה הסופר ועשה מן "ונוהג"

(שהוא ו"ו הנשוא) – ו' נוהג. והמשיך "גיד הנשה" למ"ה!

וכו"ב בנוסחאות אחרים. כך בחרומות פ"ז מ"ה: אין ידוע איזו היא של תרומה

וכו' אכל אחת מהן פטור וכו' – מי"ר ופ' וק' וב' זה ולירמא ור' יהוסף: ואין ידוע

(1) טעות כו"ב, מן "ר" (ר' הלל) ל"ד". כסימן להלכה ד, באבות פ"ב מ"ד, עי' מח"ו שם

496 (אלא שהוא חושב שהטעות הסוכה מן ר' לר', אבל עי' לעיל עמ' 47).

וכלומר: אם אין, מ: שתי קופות ואין). אבל במירר וס וק מפסיקה כאן משנה:
 ו' אכל אחת וכו'.
 אף זו ויי' (במובן "אם") היא שגרמה לטעות-חלוקה: ואכל, שטעו הסופרים
 ועשאוה: ואכל.
 וכאלו בה' לו: ב"ב פ"א מ"ד: ו מארבע אמות ולמעלן וכו' (וכן ב Qu 569)
 – בוודאי נשתבש כאן מן: ומארבע, שעשאוה: ו מארבע.
 ובב"מ פ"ג מ"ז: וכי מה אכפת להן.. י העכברים אוכלים וכו' – כאן טעה בוודאי
 סופר אחד מן: והעכברים ("העכברים" אף ב 567, 568) ועשאוה: ו העכברים, והסופר
 שאחריו טעה מן ו' ל'.

2a. ויי' הזוגות.

שונה מאלו שמנינו בס" 2 הוא ויי' הזוגות שהיו באה במקום נסמך ומצינת
 מושג מורכב:

קידושין סוף פ"ג מ"ג: הרי זה עבד ממזר – מירר וד"נ וב ולו וס ומב"ב מ
 ורי"ף ד"ק ומאירי: עבד וממזר, וכן בבבלי יבמות פה ב.
 נגעים פ"ג מ"א: וגר ותושב, וכיו"ב במכילי בא פסחא פט"ז 54, כ"י מ: תושב
 זה גר ותושב, שם משפטים פ"כ, 331 כ"י א"פ: גר ותושב, וכיו"ב בירוש' יבמות
 פ"ח, ח ע"ד, פעם אחת: גר ותושב, כלה"כ גר ותושב אנכי עמכם, ושניהם זה אצל
 זה ויקרא כה מז: וכי תשיג יד גר ותושב וגו' ונמכר לגר תושב, וכיו"ב משלי
 כא ח: איש וזר (ועי' מלמד, תרביץ שנה טו, 1173).
 מנחות פ"ג מ"ב: במינח(ות) כהן ומשיח (ולא נמ' אבל להלן שם: כהן משיח).
 וכן שם פ"י מ"ה בכמה כ"י: קמח וקלי (לעיל עמ' 394). וכן: חמר וגמל,
 עירובין פ"ג מ"ד ופ"ד מ"י, ד"נ וק, ולכאן שייך אף: האחין והשותפין, עי'
 להלן עמ' 1097, "וי' מטעה" (1).

3. ויי' שאצל תנאי ובמקום תנאי: ויי' הניגוד ("אבל", "אם").

(א) כלאים פ"ז מ"ח: המעביר עציץ נקוב ואם הוסיף מאתים אסור.
 שקלים פ"ב מ"א: בני העיר וכו' ואם נתרמה וכו'.
 שם מ"ב: הנותן וכו' ואם נתרמה וכו' (ולא נמ').
 חגיגה פ"ב מ"ה: ולחטאת ואם ניטמו ידיו ניטמא גופו.
 יבמות פ"י מ"ט: בן חשע וכו' ונשא אשה אחרת ואם לא ידע את הראשונה
 משהגדיל השנייה או חולצת וכו'.
 סנהדרין פ"ט מ"א: דחפו לתוך המים או האור ואם יכול הוא לעלות משם ומת פטור.
 כלים פ"ד מ"ו: מראה שנישברה ואם אינה מראה את רוב הפנים טהורה.
 מקואות מ"ד מ"ה: נקבה מלמטן או מן הצד ואם אינה יכולה לקבל וכו' כשירה.
 ב"ק פ"ו מ"ב: אם אכלה סירות גמורים משלם סירות גמורים ואם סאה סאה
 ואם סאתים סאתים.

(1) ואפשר ששייך לכאן אף "כטא וסמוכות" (שבת פ"ו מ"ח) – ס"א "כטא סמוכות", עי' להלן
 שם. ואפשר שלכאן שייך גם "עירוב והוצאה" (ביצה יב א), עי' תוס' שם ד"ה דלמא.

יא) ב"ק פ"ד מ"ח: אם עד שלא נגמר דינו והקדישו בעליו מקורש.
מכות פ"ב מ"ב: משיצאת האבן וכו' והוציא הלא את ראשו וקבלה הרי זה
פסור (ולא נמ'), וכן ד"ג ומייר ולו. וכן בספרי שופטים פ"י קפ"ג כ"י ברלין ומ"ח: (והוציא).
כלים פ"ה מ"ב: כופח ועשה לאסיה וכו' היוצא מן הכופח ועשו לאסיה
וכו' (ולא נמ').

שם פ"ט מ"ה: חרשים שנישתמש וכו' ונסלו לאוויר התנור והוסק התנור טמא.
שם פ"ג מ"ח: ושלצמר שניטלו שיניו (ו) אחת מבנתים טהור (ו) נוסף ע"י המגיה (!).
ב) שבת פ"י מ"ה: המוציא וכו' חייב והוציאוהו שנים פטורים.
עירובין פ"ו מ"ה: ולזה ביין ולזה בשמן צריכין וכו'.
חגיגה פ"ג מ"ה: הוא הקדר וכו' נאמן ויצא אינו נאמן.
יבמות פ"ג מ"ו: קטנה וכו' והחזירה אסורה ליבם (וכן ד"ג ומייר ומב"ב מ).
כתובות פ"ג מ"ה: ונימצא בה דבר וכו' אינו רשוי לקיימה (והוגה: אבל נמצא).
כתובות פ"י מ"ה: והיו כולן יוצאות יום אחד וכו' (ע"י לעיל עמ' 1083).

4. וי"ו שאצל "לא – ולא".

יומא פ"ה מ"ד: ולא היה מתכוון להוות ולא למעלן ולא למטן (ונמ'), להלן
ב"פ: לא למעלן וכו').

ביצה פ"ד מ"ג: אין מבקיעים ולא בקרדום ולא במגל ולא במגירה⁽¹⁾.
מ"ק פ"ג מ"ט: בזה ובזה ולא מקוננות נקבר המת ולא מענות ולא מטפחות.
יבמות פ"ט מ"ד: בת לוי וכו' וכן בת כהן ללוי לא יאכלו ולא בתרומה ולא
במעשר (במ"ה: לא – לא).

שם פ"י מ"א: ולא זה וזה זכאים ולא במציאתה ולא במעשה ידיה.
כתובות פ"ט מ"ה: אינו יכול להשביע ולא אותה ולא את יורשה.
פ"ה פ"ט מ"ח: הטהור לחטאת ולא בידיו ולא בגופו.
וכי"ב לא עשה ולא כלום (גדה פ"ט מ"ז). ולא כלום (פסחים מג א' וראשונים,
ברכות לו א', יומא יא ב': ולא כלום היא, שבת קכט ב', ועוד).

5. וי"ו הפתיחה, ואחריה

כלאים פ"ה מ"ו: ר' יוסה או' ובית שמי או' מטמא כזיית במשא⁽²⁾.
שביעית פ"ח מ"ט: או' היה ר' אליעזר ועור שסכו בשמן שלשביעית ידלק.
שבת פ"ב מ"ה: כתב אות אחת נוטריקון ור' יהושע בן בתירה מחייב.
ב"ק פ"ג מ"א: הניזק או' והגדול הזיק.

שקלים פ"ו מ"ג ומדות פ"ב מ"ו: ראב"י אומר (וחולק) ובו המים מסכים וכו'
(יובו) בשקלים בדי' וב Qu ולירמא ובמדות בדפו'; מכות פ"ג מ"ט ב Qu 568, 569
ולירמא: ר' שמעון ביר' אומ' והרי הוא אומר: ב"מ פ"ה מ"א: אמר לו והרי חטיף
וכו' (כך לו וס וב Qu וק); ב"ק פ"ד מ"ב: אמרו לסני ר' יהודה והרי הוא מועד וכו'

(1) על פ"ה מ"ב ולא דנין, ע"י חרביץ ש"ו, 150, ולעיל עמ' 428.

(2) במקרא, מ"ב ד פ"א: ויאמר וקחו קמח [הרקמה, סו].

ולו ופ' וק': נגעים פ"א מ"ז בכולן: שאלו את ר' אליעזר והרי הוא פספס יחיד: מכשירין
פ"א מ"ד: אמרו ב"ה לב"ש והרי הנוער וכו' ולו ופ' ומ' וב' ודרגב' וק' ואנט'.
שונה מזו הוא וי"ו שבא בתחילת דברי תנא שמוסיף על הדברים
שקדמו: זו אינה אלא וי"ו החיבור: סנהדרין פ"א מ"ג: ר' יהודה אומ'
ואחד מהן כהן (גם מב"ב מ' וכי"י ב' Qu ולירמא): בכורות פ"ו מ"י ק':
עיניו וכו' אזניו וכו' ר' יהודה אומ' ואחת מביציו וכו' ולא הודו לו חכמים
(רש"י: אר' יהודה קא). וכי"ב בכל הנוסחאות מנחות פ"ד מ"ד: אמר
ר' שמעון וכולה היתה קריבה וכו' (וכלה ר"ש, ע"י לעיל עמ' 610).

סוכה פ"ד מ"ה: מצות ערבה כיצד ומקום היה וכו'.
תמיד פ"ג מ"א: (בואו) והפיסונו ומ' שוחט מי זורק (ולא נמ').
כתובות פ"ד מ"ב: לפיכך ואם רצו היורשים נותנין לה כתובתה וכו'.
גדרים פ"א מ"ח: בלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן אלא ומה שאת נותנת בסיך.
ב"מ פ"ג מ"ב: כיצד והלה עושה סחורה וכו' (1).
אבות פ"ד מ"ד: הא וכל הנאות מדברי תורה וכו'.
תמורה פ"א מ"א: וכי מפני ומה אין ממרים בבכור.
נדה פ"א מ"ז ופ"ב מ"א: ע"י לעיל עמ' 1081. והשוה אחרי "אמר ר' פלוני":
והלא, וכי, ואחרי "ק"ו": ומה (להלן 1095): כיו"ב בבבלי ובירוש': והוא, וכדומה.
סוטה פ"ח מ"ו: והיה וכו' ופקדו שרי צבאות בראש העם. ובעקבו שלעם (גם
בד"נ ודפו' שאחריו. ולירמא מחקו: בספרי שופטים פ' קצח דפו' וכי"י: בעקיבו. ב: ועקיבו).
סוטה פ"ט מ"א: ויצאו זקניך ושופטיך ושלשה מבית הגדול שכירושלים היו
יוצאין (וכך גם בד"נ ומייר' ופ').
סנהד' פ"י מ"ו: והיתה תל עולם לא תבנה עוד ולא תעשה אפילו גנות וכו'.
ב"ב פ"ח מ"ב: סדר הנחלות כך הוא ואיש כי ימות וכו'.

בכמה כ"י אחרים ישנן עוד וי"ם כאלו שאינן בכ"י ק'. כגון בהו' לו. מייר'
(כ"ל וד'ו). פרמא. מינכן ואנטונין:
הו' לו. וי"ו הנשוא
דמאי פ"ג מ"ד: המוליך חטיו וכו' ובחזקתן למעשרות וכו' המפקיד פירותיו
וכו' ובחזקתן למעשרות וכו'.
כלאים פ"ג מ"ב: התלם וכו' וזורעין לתוכן שלשה זרעונין. וכי"ב תרומות פ"ז מ"ד:
זה הכלל כל המשלם קרן וחמש והתשלומין (וכן מ. מייר': ותשלומין) תרומה וכו' וכל
המשלם את הקרן ואינו משלם את החומש התשלומין (מייר' ופ': והתשלומין) חולין וכו'.
שבת פ"ו מ"ה: כל הכלים ניטלים בשבת ושבריהם ניטלים (דפו' ופ': הניטלין,
דפו' זה: שבריהן. וע"י שם מ"א ובבלי קכב ב. לעיל עמ' 649).
עירובין פ"א מ"ה: אם יש בהקיפה שלשה ספחים ויש בהן רוחב ספח.

(1) כיו"ב סנהד' פ"ג מ"ח: מה יעשה זה שלא מצא וכו' שלא היה יודע וכו' - לירמא: מה
יעשה ולא מצא וכו' מה יעשה ולא היה יודע וכו' ולא היה יודע וכו' ("ולא מצא"). גם ב' Qu
568, 569. "לא", גם מייר' ולו וק'). ר"ה פ"ב מ"ח ק': עידי שקר הם והיאך מעדין וכו'.

שם פ"י מ"ז: אשפות ברשות הרבים גבוהה עשרה טפחים וחלון שעל גבה שופכין בתוכה וכו'.

ר"ה פ"ב מ"ז: נמצאו דבריהם מכוונים ועידות קיימת.

יבמות פ"ב מ"ז: וכשהקרא וכו' והוחזקו להיות גומרין וכו'.

כתובות פ"ו מ"א: מציאת האשה ומעשה ידיה (של בעלה וירושתה והוא אוכל פירות בחייה (בנוסחאות: הוא. ק: וירושתה – ומוגה: ויורשתה – ואוכל: ריטב"א: ויש שגורסים וירושתה והוא אוכל פירות בחייה ותרתי קאמר שיורשה ואוכל פירות בחייה. ועי' רש"י ור"ת שבתוס' וראשונים שבשמ"ק. אבל וי"ו הנשוא הוא ופירושו כרש"י ושאריו: אם נפלה לה ירושה הוא אוכל פירות בחייה.

שם מ"ג: פסקה להכניס לו אלף דינר והוא פוסק כנגדן (וכן ק ולירמא ודפו"י ורע"ב).

שם פ"ז מ"ז: שכל המומין פוסלין בכהנים ופוסלין בנשים (וכן פ וק: מ"ז: שפוסלין – פוסלין. בנוס': הפוסלין – פוסלין). בוודאי שאין "פוסלין בכהנים" אלא "הפוסלין בכהנים" וא"כ "פוסלין בנשים" – וי"ו הנשוא הוא.

שם פ"ח מ"א: האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס ומודים בית שמאי ובית הלל שהיא וכו'.

שם פ"י מ"ג: היו שם נכסים בראוי ואינן כבמוחזק.

סוטה פ"ד מ"ד: על ידי כל עריות ומקנין (וכן מ"ר).

שם פ"ו מ"ג: ומה אם עדות אחרונה וכו' ועידות הראשונה וכו'.

גיטין פ"ג מ"ג: המביא גט וכו' ונותנו לה בחזקת שהוא קיים.

שם פ"ד מ"ד: אלא מפני תיקון העולם וכו' את רבו וכו'.

ב"ק פ"ט מ"ט: בחייו ובמותו ואם מת לא ירשנו (וכן ב 568).

ב"ב פ"ז מ"ב: שאם שיר וכו' בית רובע ומחזיר לו את הקרקע (וכן ב 567).

סנהד' פ"ו מ"א: אמ' אחד יש לי ללמד עליו זכות והלה מניף בסודרים.

עדות פ"א מ"ה: שאם יראה ביד את דברי היחיד ויסמוך עליו (וכן פ וב 568

וראב"ד. ועי' תוי"ט ומ"ש: רש"ס ור' יהוסף בשם "קצת ספרים": יסמוך).

שם פ"ו מ"ג: מצינו וכו' ואף אבר מן החי וכו' יהיה טמא (וכן ד"ג).

אבות פ"ה מ"ט: בטל דבר ובטלה אהבה (וכן פ וב ד"ג ומח"ו. לעיל 1077).

בכורות פ"ח סוף מ"א: המפלת יום ארבעים והבא אחריהם בכור לנחלה ולכהן

(ברישא: הבא אחריהם).

כלים פ"ח מ"ג: השרץ בתנור ומשקה טופח שבשולי החבית טהור.

אהלות פ"ה מ"ד: לגין שהוא מלא משקין והלגין טמא וכו'.

שם פ"ז מ"ג: חשב להוציאו באחד מהן וכו' והציל על כל הפתחים.

נגעים פ"ד מ"ג: וכבס בגדיו וטבל וטהר מלטמא בביאה (וכן אנט').

מכשירין פ"א מ"א: משקין טמאין ומטמאין לרצון ושלא לרצון.

II. וי"ו הפירוש והמשלים

1. פ"ה פ"ד מ"א: בדלית ובדקל ובצל הבית מוריד וכו'.

דמאי פ"ג מ"ב: הרוצה לחזום עלי ירק ולהקל ממשואו.

כלאים פ"ב מ"ז: היה ראש חור חטים ונכנס בתוך של שעורים מותר (וכן פ).

עירובין פ"א מ"י: וארבעה דברים פטרו במחנה ומביאין עצים וכו'.

שם פ"ח מ"ב: משתי ידות לככר ומשלש לקב (וכן ס).

פסח' פ"א מ"ה: שתי חלות שבתודה ("של תודה") פסולות ומונחות וכו' (וכן מייר וה רורב דפו' חוץ מדפו"ח: פ ומב"ב: מונחות).

כתובות פ"ד מ"ד: האב זכאי בביתו ובקדושה בכסף וכו'.

ב"ק פ"א מ"ב: חוץ מרשות המיוחדת ולמזיק.

בי"מ פ"ד מ"ג: שמנות כסף לסלע ושלש למקח.

עדות פ"ו מ"ב: ועל גביו מדף ולטמא אוכלים ומשקין (וכן ד"ג, כ"י ב ודפו"י).

תמורה פ"ב מ"א: והלא חביתי כהן גדול וסר יוה"כ וקרבן יחיד (פ: דקרבן).

מדות פ"ג מ"ג: למטה ברצפה באותו הקרן ומקום היה שם וכו'.

שם פ"ד מ"א: חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן.

כלים פ"ג מ"ח: ושל צמר שניטלו שיניו ואחת מבינתים (וכן ס).

פרה פ"ו מ"ב: וזרק מה שבידו לתוך וכו' המוקצה ובשביל שלא יאבד.

2. סוטה פ"א מ"ו: היו עליה כלי זהב וקטלאיות ונזמים וטבעות (מב"ב דפו': וקטלאיות נזמים; מב"ב מ, מייר וד"ג וק"פ וערוך ע' קטל: קטליות נזמים וטבעות, ועי' כלים פ"א מ"ח ועי' לעיל עמ' 1052).

נדרים פ"ד מ"ד: אבל אוכל הוא עמו מן התמחוי וחוזר (בכל הנוס': החוזר).

עדות פ"ה מ"ו: הוא היה מתיר שער בכור ובעל מוס שנשר וכו' (וכן ד"ג וב 567, 568 וס).

בכורות פ"ח מ"א: הבא אחר הנפלים ושיצא ראשו חי (וכן מב"ב מ).

נדה פ"ו מ"ג: מפני שהם גרים וטועין (וכן דפו' ומב"ב דפו' ומורש"י ורע"ב; ד"ג וק"פ וב ואנט': טועין, טועים).

סנהד' פ"ו מ"א: המכשף והעושה מעשה ולא וכו' ("חייב" אין בכ"י).

שם פ"י מ"ה: החמרת והגמלת והעוברת ממקום למקום.

שביעית פ"ב מ"ח: האפונין והגמלונין: שם מ"ט: הבצלין והסריסין.

כ"י פרמא. א. דמאי פ"ו מ"ב: מזגו לו את הכוס ואומ' מה שאני וכו'.

ערכין פ"ט מ"ד: הגיע וכו' ולא נגאלה והיתה חלוטה לו.

אהלות פ"א מ"ג: השפור התחוב באהל והאוהל והשפור וכו' טמאין וכו' (וכן מ).

פרה פ"ב מ"ג: כל המומים פוסלים במוקדשים ופוסלים בפרה (וכן לו: אנט': פוסלים – פוסלין, דפו' וב: הפוסלים – פוסלים).

שם פ"ג מ"ב: הגיעו לשלוח וירדו ומלאום (ואף במ"ג בדפו': וירדו).

שם פ"ה מ"ג: אם מקדש בה כתחילה ואף בסוף יקדש בה.

א. 1. פ"ה מ"ה: זה נותן לזה חלקו ומעשר עני וזה וכו' ומעשר עני.

מנחות פ"ט מ"ח: סמיכה ושיירי מצוה.

ערכין פ"ב מ"ו: אין קטן נכנס לעזרה ולעבודה אלא וכו', ועי' לעיל עמ' 461.

מקואות פ"ב מ"י: מקוה שיש בו ארבעים סאה ומים וטיט.

כלים פ"א מ"ב: שהם מטמאים את האדם במשא ולטמא בגדים במגע (וכן מ).

תמורה פ"ה מ"ג ומ"ד: אם משאמ' וכו' ונמלך ואמר וכו' (וכן לו במ"ד, במ"ג חסר).

2. מקואות פ"א מ"ז: למעלה מהן מעיין שמימיו מועטין ושרבו עליו מים שאובין (לו וב: שרבו).

3. דמאי פ"ד מ"א: – ולא מצאו אמר לו אחד וכו' אוכל על פיו (וי"ז התנאי).
תרומות פ"י מ"ו: מי שהיו לו וכו' ידלקו והיו לו חבילי תלתן וכו' כותש וכו'.
חולין פ"ד מ"ה: – ומצא בה בן תשעה חי טעון שחיטה.
ערכין פ"א מ"א: הכל וכו' נשים ועבדים. וטומטום ואנדרוגינוס נודרים וכו' (במובן "אבל". וכן בכל הגוסי).

כלים פ"ט מ"ו: – ונגע בהם ככר וכו' (= "ואם נגע").
4. נגעים פ"ד מ"ב: אינו הופך סניו ולא לים ולא לעיר ולא למדבר.
5. זבחים פ"ד מ"ו: אמר ר' יוסי ואף מי וכו'.
שם פ"ו מ"ו: אמ' ר' מאיר ומה אם וכו'.
מע"ש פ"ד מ"א: ר' יוסי אומ' וכולם שמות אדם הן אמ' ר' יוסי ואפי' מצא וכו'.

חלה פ"ד מ"ב: ר' יוחנן בן נורי אומר ושאר המינין מצטרפין (וכן פ' ומי"ר).
יבמות פ"ז מ"ו: אמ' ר' עקיבה וכשירדתי לעיבור השנה ומצאתי וכו'.
כתובות פ"ז מ"ט: ועל כולם אמר ר' מאיר ואף על פי שהחנה עמה וכו'.
ב"מ פ"ג מ"ב: כיצד והלה וכו'.
שם פ"י מ"ו: אמ' ר' מאיר ומה אם ירצה וכו' אמ' ר' יהודה ומה אם ירצה וכו' (וכן פ') אמ' ר' מאיר וכי מאחר וכו'.
ב"ב פ"י מ"ו: אמ' לו רבי יוסי וכן יפה לו (וכן ב' 368).
ע"ז פ"ב מ"ה: אמ' לו ואם כן למה לא אסרוה.

מ"ר (ד"ו וכ"ל). 1. דמאי פ"ד מ"ב: המדיר וכו' ואוכל עמו בשבת הראשונה.

שם פ"ו מ"ב כ"ל: עם הארץ שאמר לחבר קח לי וכו' ולוקח סתם פטור (ונמ' ו ע"א וכן בד"ו: רש"ס: ולקח. לו: לקח. פ: הלוקח; בשאר הגוסי: לוקח – ופטור).
בבביתא שבירוש' שם. כה ע"ד: הלוקח סתם ור' יוסי אומר אינו צריך לעשר ר' יהודה אומר צריך לעשר. תוס' פ"ח א. עירובין לו ב; גוסי: הספרים "ופטור" – וי"ז הנשוא הוא: גוסי "ולוקח" פירושו הלוקח.

תרומות פ"א מ"ח: המערה מכד לכד וגיטף (וכן פ' ולירמא ורע"ב ומ"ש; בגוסי: ונוסף) שלש טיפין ונותן לתוכה חולין (וכן פ'; בגוסי: נותן!).

11. 1. ע"ז פ"ד מ"ו: אף אנו מחזיקין וכו' ויאמרו תדעו שהן אלוהות וכו' (בגוסי: שאומרים).

3. תרומות פ"ח סוף מ"א כ"ל: ונודע שהוא בעל מום עבודתו פסולה (ונגדד ו ע"א: "ונודע" – תנאי הוא).

5. ר"ה פ"ב מ"ט: אמר לו ויש לי ללמד וכו'.

כ"י מינכן (ע"פ שטראק). 1. שביעית פ"ו מ"א: כל שהחזיקו וכו' ולא לאכל. כלאים פ"ב מ"ט: היתה קרחת אחת או שתיים וזרען חרדל (והוגה ע"א ו' ל"ז).
ערלה פ"ב מ"ה: אילן שנעקר וכו' בריכה וכו' וחזרה הזקנה להיות כבריכה.
פסח' פ"ג מ"ד: תפת ותילטש בצונן (מ"ב ותה"ג אסף מק"ג. 15: ותלטוש. וכן הו"מ טולידנו).

שם פ"ז מ"י: העצמות והגידין והגותר וישרסו בששה עשר.
 סוטה פ"ב מ"ו: כל שתבעל וכו' ולא היה מתנה עמה.
 קידושין פ"ד מ"ה: כל שהוחזקו אבותיו וכו' ומשיאין לכהונה.
 אהלות פ"ט מ"א: וכל שאינו כנגד היות ותוכה סהור.
 פרה פ"ב מ"ו: אין בו כביצה והמים כשרים וכו'.
 1. שבת פ"ט מ"א: לעשות סחמין ולעשות ברזל וכך מדפויי ויבכל הספרים.
 זבים פ"ד מ"ו: ועל גביו מדף ולסמא איכלין ומשקין (וכן בעדיות פ"ו מ"ב בהו' לו ועוד).

אהלות פ"ג מ"א: ובמת והנוגע בכחצי זית וכו'.
 2. שביעית פ"ט מ"א: והירבוזין והשוטין (וכן סוכה ל"ב וכו"פ פמ"ח).
 מעשרות פ"ה מ"ח: והגריסין והקלקין.
 שקלים פ"ח מ"ב: הסל והמגריפה והמיוחדין לקברות.
 ע"ז פ"ב מ"ו: וטרית וטרופה.
 3. כלים פ"א מ"ד: ומן המסמרות ב"ש מטמאין וכו' (ועי' לעיל עמ' 1054).
 שם מ"ו: וסימפוניה אם יש בה בית קבול וכו'.

כ"י אנטונין. 1. פרה פ"ח מ"ה: גיטמה משקה וסימאן.
 שם מ"ו: גיטמה משקה וסימאהו.
 מקואות פ"ז מ"ו: היה מוליך ומביא במים וכיון שעבר וכו' סהורה (בנוס': כיון).
 שם פ"ט מ"ה: על השלחן וכו' ועל הנקיין חוצצין.
 גדה פ"ה מ"ז: וצמל כל שבגרה ואין לאביה בה רשות.
 1. נגעים פ"ט מ"א: אי זה הוא השחין לקה וכו' וכל שאינו מחמת האש זה הוא השחין אי זה הוא המכוה וכו' כל שהוא מחמת האש וכו' (מ: וכל – וכל. בנוס': כל – כל); בחולין ח"א: ובכל דבר שלא בא מחמת האור לאתויי אבר מעיקרו זהו שחין וכו' ובכל דבר הבא מחמת האור לאתויי חמי האור (כ"ה בדפו' וכ"י, ר"ג בסיפא: וכל דבר). זהו בשיטת "כל לאתויי" וכו' של הבבלי. אבל "וכל" זה לפי פשוטו – וי"ו הפירוש הוא: כל.

בד"ג ווי"ט אלו מרובות יותר מנוסחאות המשניות שבדפוסים ושכמה כ"י.
 כך (קצת מהם הכנסתי אצל השינויים מדפו' ומכ"י) למשל:
 1. (וי"ו הנשוא)
 שקלים פ"ח מ"ה: פרוכת ועביה טפה.
 יומא פ"ב מ"ה: וכשבת שבתוך החג וביד אחד צלוחית של מים.
 שם פ"ז מ"ג: אם בבגדי בוך קורא וקידש ידיו ורגליו.
 גיטין פ"ו מ"ז: באומר לשלשה וכו' ויאמרו לאחרים ויכתבו ("יאמרו" "שיאמרו").
 קידושין פ"א מ"ה (שבועות פ"ו מ"ג): זוקקין את הנכסים שיש להן אחריות וישבע עליהם.

ב"מ פ"י מ"ג: אף זה דר בתוך של חבירו וצריך להעלות לו שכר.
 ב"ב פ"ג מ"ג: אבל בנותן מתנה וכו' ונעל וגדר ופרץ וכו' הרי זו חזקה.
 ע"ז פ"ד מ"ו: אף אנו מחזקים ידי עובדיהן של אלו ויאמרו תדעו וכו'.

שם מ"ב: המטהר וכו' ונותנו ברשותו והלה כותב לו שנתקבלתי ממך מעות
(כך בכל הנוסחאות, וליתא "מותר" בד"נ ולו ועוד, וכן בתוס' פ"ז/ פ"ח ח. ושם צוק':
נותנו, דפ"ו וכ"ו: ונתנו).

בכורות פ"ז מ"ב: אין לו גבינים וכו' גבין אחד והוא גבן האמור בתורה
("זהו", "זה הוא").

אהלות פ"ח מ"א: אבל נוטע ("הנוטע") בית הפרס וימכר לשוק.

2. (וי"ו הפירוש והמשלים)

פסחים פ"ז מ"ח: נטמא וכו' שורפין אותו לפני הבירה ומעצי המערכה (אבל
בפ"ג מ"ח: מעצי).

תמיד פ"ז מ"ג: וכך היו מושטין (ו) לו ושאר כל האיברין.

חולין פ"ז מ"ד: כבשר ובלפת.

שם פ"ט מ"ד: הנוגע בציב וכיוצא (ו) ממנו (לו ועוד: וביוצא).

עדות פ"ה מ"ו: מתיר שער בכור ובעל מום (וכן לו).

כלים פ"א מ"ג: ודם ונדה ("הנדה").

3. (תנאי)

סנהדרין פ"ו מ"ד: ונהפך על לבו הופכו וכו' (וכן לו).

כלים פ"ד מ"ב: והיו בה חדודין יוצאין כל וכו' (וכן ר"ש בשם ר"ב
המשניות").

שם פ"ג מ"ד: מגירה שנטלו שניה ואחת בינתי' טהורה ונשתייר בה מלא
הסיט במקום אחד טמאה.

טהרות פ"ב מ"א גם בדפ"ו: וראת' משקין וכו' (כלומר אם ראתה. תוי"ט:
נ"א ראתה).

שם פ"ג מ"ב: וגוש של זתים וכו' (רע"ב: גוש).

וי"ו אצל ר' יהוסף אשכנזי

ר' יהוסף אשכנזי שדקדק בהשוואותיו לנוסח המשנה על כל קוץ וקוץ. שם עינו
אף על וי"ו זו ואני רושם עוד כאן מה שנשאר מדבריו אלו במלאכת שלמה:

ברכות פ"ב מ"ה (ועד), שביעית פ"ד מ"ז (ובשאר), תרומות פ"ה מ"ט (ומתר
— אסור), פ"ו מ"א (התשלומין), פ"ז מ"ה (ואין), פ"ח מ"ב (ונטמאת), נזיר פ"א מ"ג (יום
— שעה, ועי' להלן), ב"ק פ"ה מ"ב ומ"ג (שברתן — אכלתן — נגחו), שבועות פ"א מ"ב
(ויום הכפורים — יום הכפורים מכפר), עדיות פ"א מ"ה (ויסמוך), פ"ב מ"ט (כמספר
הדורות), פ"ד מ"ב (ושאפר), פ"ח מ"ג (ושהעיסה), כלים פ"ז מ"ו (מקום הכנה),
אהלות פ"י מ"א ופ"א מ"ב (נתן — ועירב).

וי"ו מטעה ומוטעה

כמה חילופים בוי"ו משנים פירושה של המשנה (עי' לעיל בכמה מקומות), יש
מהן מטעות ואינן מוטעות ויש מהן אף מוטעות:

1. האחין והשותפין. בכל מקום שנמצא במשנה יש ספרים שנוסחתם
"השותפין" ויש — "השותפין". ויש שמחקהו לגמרי:

עירובין פ"ו מ"ז: האחין השותפים שהיו אוכלין על שולחן אביהם וישנים בבתיהם

צריכין עירוב וכו' אם היה עירוב בא אצלן או שאין עמהן דיורין בחצר אינן צריכין לערב.

כן "האחין השותפים" במשניות ובמיר ופיר (כג רע"ד). לו וס וק. "ואית דגרסי בס' המאור: ב וה ולירמא ופירור: וה שותפין. וכן גי' הרמב"ם בסיה"מ (ופי': וכן השותפין וכו'). וכן רע"ב: וליתא כלל במב"ב מ (וא"ס) ורי"ף ורא"ש, ורש"י ור' יהונתן ומאירי וריטב"א (ועי' המאור). וליתא אף בציטאט שבירוש' שם: מתניתא פליגא על שמואל האחין שהיו אוכלין כו'. אבל מתוך שאלת הירוש' שם "מכל מקום אינן שותפין במה שהן אוכלין", משמע שהם גרסו "האחין (ו)השותפין".

אבל ברור שאין כאן שני דברים. כמו שמוכיחים דברי רב (בבלי עב ב, מ וראשונים וירוש' שם): במקבלי פרס מאביהן שנו. אלא שאין פירושו שאביהן בחיים. אלא שקבע להם אביהם פרס והם אוכלים בביתם. וכפשוטה של משנתנו אוכלים הם בבית אבא וישנים בבתיהם שבחצר (כפי רש"י).

שקלים פ"א מ"ז: האחין והשותפין שחייבין בקלבון פטורין ממעשר בהמה וכו' – כך במשניות ולו וב וק (ווגרד) ומאירי ור"מ (והם מפרשים: או שותפין. ועי' ראב"ד) ומ"ע שקלים פ"ג ה"ד: ובכל הספרים הישנים והשותפין בוא"ו. וכן בירוש' שם. מו סע"ב: האחין והשותפין (אבל מ ושריר: השותפין. וכן בירוש' קידוש' פ"א, ס ע"ד) שחייבין וכו' כשחלקו וחזרו ונשתתפו וכו'. אבל מיר וס וה וריב"ן וציטאט בירוש' קידוש' שם ובבלי ביצה לט ב: האחין השותפין: מאירי שקלים שם: ומ"מ יש מפרשים ששמועה זו לא נאמרה אלא באחים וכו' והם גורסין האחין השותפין כלומר האחים שלא חלקו. ובביצה: האחין השותפין כלומר האחין שהן שותפין וכו' ויש שפירש האחין והשותפין וצריך להוסיף בה ביאור בדין שותפין וכו'.

וכן בחולין פ"א מ"ז: האחין השותפין כשחייבין וכו' – מב"ב מ וה וכי"י ב ולירמא: וה שותפין.

וכן בבכורות פ"ט מ"ג: האחין השותפין שחייבין וכו' – מב"מ דפו' ומ, וכי"י ב

ולירמא: וה שותפין.

ומתוך סוגיית הירוש' בשקלים וקידושין והבבלי בבכורות וביצה וההוספה שנוספה על פיהם במשנת בכורות (קנו מתפיסת הבית וכו'). דליתא במ' יוצא וודאי שאין אנו עסוקים כאן אלא באחין, והוי"ו אינה אלא ווי"ו הפירוש'.

ב"ב פ"ט מ"ד: האחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות נפל לאמצע – ד"ג וכי"י ב ורא"ש והרב אב"ד כ"י (האחין שלא חלקו ירושת אביהן וכן השותפין): וה שותפין: מב"ב מ ור: או השותפין. רש"ם: ה"ג בסדר המשנה אחין השותפין. ריטב"א כ"י: ה"ג האחין השותפין ולי"ג והשותפין דכולה חדא מילתא היא האחים שהם שותפין שלא חלקו בנכסים וכו' (ד"ס): רמב"ן (במ"ש בטעות: הרשב"א) בחידושו: האחין השותפין (במ"ש: והשותפים!) וכו'. פי' האחין שהן שותפין וכן פירוש זו ששנינו בבכורות האחין השותפין בזמן שחייבין בקלבון האחין שהן שותפין ובירוש' (פ"ט ה"ד, יז רע"א) מפרש שעד שלשה דורות הם שותפין לכל דבר (יסתם אחין שותפין עד שלשה דורות), וכי"י בנמק"י: ומסתמא מקרו שותפין כשעומדין יחד בלא חלוקה אפילו עד ג' דורות כדאיתא בבראשית רבה (פנ"ד ב, תיאודור 577) אם תשקור לי ולגיני ולגכדי עד כאן לא חין השותפין.

ובמיוחסות לרמב"ן סי' כא: אחת היא שאלתי לפרש לי הא דגרס בירוש' (שם)

האחי' והשותפים (בדפוס: השותפין) שנפל אחד מהם לאומנות וכו' דע דהאחי' השותפין גר' ול"ג והשותפין דדין זה באחין שותפין בלבד וכו'.
מכל אלו ברור שהנוסח הישן היה "והשותפין", אבל אין פירושו "או", "וכן".
אלא שאינו אלא "וי"ו הפירוש", או "וי"ו הזוגות" (לעיל עמ' 1090).
סוכה ג ע"א וב: בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות וכו' ואין האחין והשותפין חולקין בו. רש"י: או השותפין.

2. כתובות פ"ח מ"ו (יבמות פ"ד מ"ג): שומרת יבם שנפלו לה נכסים מודים ב"ש ובי"ה שמוכרת ונותנת וקיים. מתה מה יעשו בכתובתה ("עיקר כתובה ותוספת ונכסי צאן ברזל", ריטב"א) ונכסים הנכנסין והיוצאין עמה ("נכסי מלוג") בש"א יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב ובה"א נכסים בחזקתן. וכתובה ("כתובה") בחזקת יורשי הבעל. נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב.

בכתובות מב"ב דפו', ומשם במשניות: וכתובה, וכן רא"ש (וכתובתה). וכן מייר ולו ומוגה בק וכ"י ירוש'. אבל מב"ב מ (כתוב') ורי"ף ורא"ה ונמק"י (אשי ה') ורש"י ("ה"ג כתובת")¹, וד"נ וב (וה' פרידמאנן): כתובה; פ: הכתובה.
וביבמות במב"ב דפו' ומ (כתובת') וה"ג יבום וחליצה (ד"ו נט ע"ד) וה' ראו 110 ותה"ג שע"צ דף סז ע"ב, סי' נו². ורי"ף ורא"ש ומאירי (כתובתה) ורשב"א. מייר ופ: כתובה. אבל לו וק וליראם וכ"י ירוש' וס' ההשלמה ("תוס' חד מקמאי"): וכתובה.

מאה שערים לרי"ף ב"ב פ"ט (קנח א): ובנוסח דמשניות לא גרסינן ו"ו לא בנשים ולא בנזיקין ולא בירוש' ³ דנזיקין אבל בכתובות וביבמות גרסינן ו"ו (כלומר – בירוש'; אצלנו בכתובות ולא ביבמות).

ראב"ד (בשמ"ק ב"ב קנח א): דלא גרסינן התם (יבמסכת כתובות וביבמות) וכתובה אלא כתובה בחזקת יורשי הבעל דפרושי מפרש וכו'.

ריב"ש בשו"ת סי' שס"ב ביבמות וכתובות וב"ב: כתובה (אבל עי' בשמ"ק כתובות בשמו).

רשב"א יבמות לח א: כך היא גירסת הספרים וכן היא גירסת הגאונים ז"ל ובי"ה אומ' נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסים והיוצאין עמה בחזקת יורשי האב ולא גרסינן וכתובה בוי"ו וכלל ופרט קתני כלומר הנכסים בחזקתן כיצד כתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסין והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב. וכתובה היא כלל לכל הנכסים הכתובים בכתובה דהיינו עיקר ותוספת ונדוניא שהם נכסי צאן ברזל וכו', אבל רש"י ז"ל נראה ⁴ דגרס וכתובה וכולה מתני' פרטי קתני ואין בכלל כתובה דמתני' אלא עיקר כתובה ותוספת, וכו' (וכי"ב הר"ן בכתובות ומאירי ביבמות).

וכן ריטב"א שם: ובה"א נכסי' בחזקתם וכתוב' בחזקת יורשי הבעל וכו'. כך

(1) ברש"י שבדפוס: כתובה. מנה וכו', ועי' להלן בהע' 4.

(2) ועי' תה"ג הרכני סוף סי' ט.

(3) כצ"ל. כלומר בירושלמי, ונשתבש: בירושא.

(4) רשב"א מדייק וכותב "נראה", שכן נראה מפירושו, אבל ברש"י שלפנינו: ה"ג כתובת'

(עי' לעיל). אבל שאר חכמי ספרד ופרובנצא האחרונים (כר"ן וריב"ש בכתובות ומאירי ונמק"י ביבמות)

מביאים כך בוודאות בשם רש"י, ונראה שהחליטו רשב"ם (בכ"ב) ברש"י.

הגרסא במקצת ספרים וכן נראה שגורס רש"י ז"ל במס' כתובות וכו' וי"ג והיא גרסת הגאונים ז"ל נכסים בחזקת כתובה בחזקת יורשי הבעל ונכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האב וכו'.

אבל הרא"ה בכתובות פ"ב, אע"פ שהוא מפרש כרש"י, אומר: כתובה וכו' ולא גרסי' וכתובה כדאמרי' גמי נכסים הנכנסים ולא קאמר ונכסים כו' (ביבמות בד"ג ומי"ד ולו ועוד: ונכסים, וכן בכתובות במי"ד ולו ועוד, וכן בב"ב בד"ג וה' לו והו' לוי ומי"ד ופ').

ובב"ב פ"ט מ"ט: נפל הבית עליו ועל אשתו, יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואח"כ מת הבעל, יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואח"כ מתה האשה בש"א יחלוקו ובה"א נכסים בחזקתן, כתובה בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסין והיוצאין עמה בחזקת יורשי האב (מב"ב ד' פ"ז והו' ור' ורי"ף ורא"ש: יורשי האשה, פ: יורשי אשה האב).

כך, כתובה, ד"ג ואילך ומב"ב דפו' ורגמ"ה ורמ"ה, מי"ד ופ"ק (כתובות), אבל לו וכי"ב (והו' לוי) ולירמא ומב"ב מה ורי"ף (וכתובת האשה) ורא"ש ונמק"י: וכתובה, רשב"ם: ובה"א נכסים בחזקתן, בגמ' (קנח ב) מפרש בחזקת מי, הלכך לאו לקמיה קאי אלא ה"ג וכתובה בחזקת יורשי הבעל, והני נכסים דקאמרי ב"ה הן נכסי צאן ברזל וכו', אבל הרמ"ה אע"פ שמפרש מעין פ"י הרשב"ם גורס: כתובה.

הרי"ף מבכר פירוש רש"י ורשב"ם על פני פ"י רה"ג, והשיג עליו המאור: ונראה מדבריו שהוא גורס בלשון משנתנו וכתובה ואנו לא ראינו מעולם בכל הספרים הישנים אלא כתובה, והשיג עליו הראב"ד בהשגותיו (הסגלה, ש"א, חו' יס ע"ב 56): איני צריך להשיב על דבריו כיון שאין (בכל) הספרים ובכל המשניות הכאות מספרד כגירסתו שלא כתוב בהן בוא"ו וכתובה וכו'.

והרמב"ן במלחמות שם אומר: שספרי הגאונים יותר נאמנים מספריו וכל היום הוא מחבב ומשבח ספרי ספרד בפני אחרים ועכשיו דוחה אותם בלא כלום ועוד שאפי' ימצא ספר שאין בו בוא"ו אין פ"י הגאונים ז"ל זו ממקומו (אבל רה"ג לא פ"י כך ולא מסר גירסא, והרמ"ה פ"י כך לפי גירסת "כתובה") ואם נמצאו בוא"ו פ"י בעל הספר הזה נעקר לגמרי (אבל ע"י לעיל "וי"ו הפירוש") וכ"ש שלא נמצא אלא בוא"ו.

אבל רבי' יצחק בר אבא מרי במאה שערים מעיד ומעיר לדברי הרי"ף: משמע דנוסח דמתניתין הכי איתא נכסים בחזקתן וכתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסין והיוצאין עמה בחזקת יורשי אשה (ע"י לעיל ולהלן), אבל בנוסחא דילן (כלומר של הבבלי) ולא גרסינן אלא נכסים בחזקתן לחוד ולא גרסינן לא כתובה ולא נכסים הנכנסים והיוצאין עמה ובנוסח דמשניות וכו' (ע"י לעיל ע"ב 1099): א"כ לא היה וי"ו בספרי המשניות של פרוכצניא ולא בירוש' נזיקין שלהם!

כל הראשונים נתקשו במשנתנו, מפני המחלוקת שבבבלי ב"ב קנח ב "בחזקת מי" ור"ת (בס' הישר סי' נז וסי' ו ובתוס' שם ושם) מחלק בין משנת יבמות וכתובות למשנת ב"ב (וכי"ב הראב"ד שם ושם ואחרים)⁽¹⁾, אלא שבעל מאה שערים מעיד שבספרי הבבלי שלהם לא היה כתוב במשנת ב"ב "כתובה בחזקת וכו' נכסים הנכנסים וכו'".

(1) ר"ד, פסקי יבמות, ירושלים, דף י ע"א שהולך בשיטה זו, מפרש מחלוקת זו כך: פ"י ר"י, סבר כיון דהבעל הוא מוחזק בנצ"ב וכו' כמנה ומאמרים וחוס' דמי ובחזקת [יורשי הבעל] הן עומדים

ואמנם ברור כי "כתובה" וכו', אינו מעיקר משנת ב"ב, אלא לקוח ממשנת כתובות: שהרי ברישא שנינו "יורשי האשה אומרים" וכאן "יורשי הבעל" (כנוסח רובם המכריע של הספרים, ומקצתם שיש בהם "האם" מוגהים בוודאי ע"פ הרישא) אלא וודאי שתוספת היא שנתוספה במשנת ב"ב, ולא היה במשנתו של הבבלי, וע"כ שאלו "בחזקת מי" מצד אחר אין במשנת בבא בתרא מקום ל"חילוקי יורשי הבעל עם יורשי האב" = "האשה" (כקושייתו של ר"ת, שם ושם), שהרי כאן הקדימה המשנה: יורשי הבעל אומרים וכו' יורשי האשה אומרים וכו', וא"כ "חילוקי" פירושו אלו שנוכרו תחילה, ולענין מתני' דיבמות, וודאי דשינויא דחיקא דהתם ולח ב': ה"ק מתה מה יעשו בכתובתה ושכבה, לא מכרע בפירושה (עי' תה"ג הרכבי סוף סי' פ ורמב"ן שם, ולענין "עם" עי' תוי"ט יומא פה ב ד"ה תשובה).

אלא שלעיקר הענין אף נוסח "וכתובה" יכול להתפרש בכלל ופרט, ז"א כ"וי"ו הפירוש, שרבים דוגמתו (עי' לעיל), ולהיפך אף חסרון הוי"ו ב"נכסים" שאחריו אינו מכריע, שכן אף חיבור אסינדי רגיל ורגיל, אלא שפשוטה של משנתנו כדברי הראשונים המפרשים אותה בכלל ופרט.

3. שבת פ"ו מ"ח: כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס ואין יוצאין בהם בשבת וכו'. כך במשניות ובמב"ב, אבל במב"ב א"פ וברא"ש ד"ו, במייר וביציטאט שבירוש' שם, ח ע"ג, ולו ופ וה וק בגליון וערוך ע' פשט (בשם רב נסים) וע' סמך (בשם גאון) ורב נתן אב בפירושו: כסא סמוכות; ס"ז: הכסא סמוכות, וכן לירמא וב (והוגה: וסמוכות, וכן רי"ף כ"י ב: הכסא וסמוכות, וזו נ"ו הר"מ בפיה"מ).

ונסמך הוא, כפי' הגאון וערוך שם ור"נ אב, ולא כפי' הר"מ: "ולפי שזכר הקב וכו' דבר גם כן על סמוכות של כסא איוה כסא שיהיה": שא"כ מה זה "אין יוצאין בהן בשבת ואין נכנסין בהן לעזרה"?

4. עירובין פ"י מ"ו: לא יעמוד אדם ברה"י וישתה ברה"ר וכו' וכן בגת, קולט (מב"ב מ וא"פ: וקולט) אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים ומן הצינור מכל מקום שותה – כך במשניות ובמב"ב דפו' לפי הגהת רש"י, אבל בד"נ ובמייר ופ וב וק והעתים 147: מן הצינור ומכל מקום ושותה (וכן "שמע" רש"י): ה ובי"ח בשם אלפס ישן ורי"ף כ"י ב: ומן הצינור ומכל מקום ושותה (וכן מ"מ פס"ו ה"ג), וכן ריטב"א ומאירי בשם "יש גורסין" (אלא שבריתב"א בטעות "שותה"): "ושותה", גם במב"ב א"פ ומשניות פירו ורא"ש, מ: ומכל מקום שותה, ונוס' עי"א ו' של "ושותה" (כל דקדוקי ד"ס בהערה ס' אינם מדויקים, ורש"י לא הגיה כלל "שותה" במקום "ושותה", אלא "מכל מקום", ואף "מן הצינור" אחד הוא עם "ומן הצינור", אלא שזה כותב וי"ו בכולן וזה רק בשלישי: מן המזחילה – מן הצינור ומכל מקום).

ובבבלי צט ב: תניא אידך וכו' אבל קולט הוא ושותה, מן הצינור מכל מקום שותה, תנא וכו', אבל ברי"ף כ"י מ ו"אלפס ישן" (שבהגהות הב"ח) וס' העתים שם: ומן (העתים: מן) הצינור ומכל מקום ושותה (וכן כ"י א"פ ושם: שותה); ובוודאי שהעיקר

ומפרש המשנה כך ובה"א נכסים בחזקתן כיצד כתובה בחזקת יורשי הבעל ולא גרים וכתובה אלא כתובה בלא ואו וכו' ואין חילוק בין משנה זו להיא דיבמות שבשתיהן הוי' ס"פא סי' דרישא וכו' וב"ק מפרש מתני' הכי הנכסים דהיינו נצ"ב הן בחזקתן כלומר בחזקת שניהן ושניהם חולקים בהם, וכתובה דהיינו מ"מ ותוס' בחזקת יורשי הבעל וכו'.

כרש"י שהוא פיסקא (אלא שהוא הגיה אף כאן "מכל מקום") ולא סוף הברייתא (ולא כד"ס). ו"תנא" אמצרף קאי ועי' רש"י. אלא שהברייתא קטועה ומפורשת בתוס' פ"ו כג. ושכך עיקר הנוסח של משנתנו יוצא ממעשרות פ"א מ"ז: היין משיקפה אע"פ שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצינור <ומכל מקום> ושותה. כך ר' יהוסף בשם רוב הספרים ופ"ד ולירמא (אע"פ שבתוס' מעשרות פ"א ז' ליתא).

ומכיון שבתוס' עירובין שם שנינו: צינור המקלח לרשות הרבים אחד מים ואחד יין קולט בין ביד בין בכלי ושותה וכו' – וודאי שיקולט אדם וכו' של משנתנו אף על יין וגת נאמר. זאת אומרת "לענין מעשר" (בבלי שם וירוש' שם. כו ע"ב. בלא הציטאט של מעשרות פ"ד מ"ד). ואכולהו קאי "וכן בגמ'". אף על "קולט".

5. עירובין פ"ז מ"ט: אמר ר' יוסי בד"א בתחילת עירוב אבל בשירי עירוב כל שהוא (כר') שמעון בתוס' פ"ו ג. דפו' וכיוצא. ות"ק שם חולק בפירוש. ולא אמרו לערב בחצרות אלא כדי שלא לשכח את התינוקות.

כך במשניות למן ד"ג. וכן במב"ב דפו' ובציטאט שבבבלי מו ב (שלא היה צריך שם ליולא אמרו' וכו', אלא שהתלמוד הביאה כולה כדרכו) וכן הורא"ש ואוי"ז סי' קסד ומאירי: מב"ב דפ' שלוניקי וא"פ: שלא אמרו. אבל משניות פ"ז ומיר' ולו ופ וק וב ומב"ב מ ותה"ג שבהעתיים סי' עו. 92 (אוה"ג 65) ורי"ף: לא אמרו.

רש"י פ"י כאן "ולא אמרו" כנותן טעם לדברי ר' יוסי (וכן מאירי): אבל כבר השיבו עליו התוס' מו ב ואוי"ז שם. והעיקר כפי' הגאונים (ריטב"א ואוי"ז שם). גמ"מ סי' לד (אוה"ג 59 והעתיים שם): כך פירושה כיון ששנינו כיצד משתתפין במבוי (מ"ז – מ"ט רישא) היה משורת הדין שאחר שעיברו שתופי מבוי להיות מותרים בחצרות ולא יהיו צריכים לערב להם אלא גורו חכמים שאע"פ שנשתתפו במבוי חייבין לערב בחצרות כדי שלא לשכח את התינוקות תורת עירוב (וכיו"ב ר"מ בפי"מ ועי' תוי"ט במ"י).

א"כ אין זה שייך לדברי ר' יוסי אלא סיוע לעיקר הלכות שיתופי-מבואות ור"מ הוא (לעיל ע"ב. תוס' פ"ו ו. תה"ג ואוי"ז שם). והוא ששנה כך במשנתו. והעיקר "לא אמרו". 6. גיטין פ"ד מ"ט: המוכר את שדהו לגוי וחזר ולקחה ממנו ישראל (ס"א):

וחזר ישראל ולקחה ממנו) הלוקח מביא (ממנו) בכורים מפני תיקון העולם. וכן במשניות למן ד"ג (חוץ מד' ריווא ומנ"ט וד"ו שי"ח ושס"ו. דליתא "ישראל").

מיר' ולו ופ וק וכי' ירוש' וב ורי"ד: רי"ף: לוקח: "הלוקח מביא בכורים מפני תיקון העולם". אף ציטאט בירוש' דמאי פ"ה. כד ע"ד. וגיטין שם. מו ע"ב. ר"ח (ס' הישר סי' צח ותוס' שם. רמב"ן ורשב"א וריטב"א): וחזר ישראל ולקחה ממנו הלוקח מביא בכורים. וכן רז"ה. ושם: לוקח.

מב"ב דפו' ורא"ש וציטאט בבבלי מז ב דפו' ומ: המוכר שדהו לגוי לוקח ומביא בכורים. שכן הגיה רש"י (וה"ג לוקח ומביא בכורים. בכל שנה צריך ליקח מן הנכרי בכורי פירותיה בדמים יקרים ומביאם לירושלים). והשיבו עליו ר"ת ורז"ה וכל הראשונים (ועי' ריטב"א) מבבלי מז ב: מפני תיקון העולם אין מדאורייתא לא (וכיו"ב בירוש' שם). מב"ב מ ור"ת בשם "כל הספרים הישנים" (ס' הישר שם. "רוב ספרים" בתוס' מז א): לוקח מביא. רמב"ן: ויש גורסין הלוקח מביא בכורים (כלומר ואינם גורסים כג' ר"ח "וחזר ישראל ולקחה ממנו". וזו היא נוסחת הבבלי בספרים ישנים. ועי' לשון הרשב"א) כלומר שלוקח פירות מן הגוי מביא אותן (כמוכר שדהו לפירות, לר' יוחנן. שם מז ב וירוש' גיטין שם) והכל עולה לדבר אחד וכך היא

הגירסא בירוש' שלא עבר עליהן קולמוסיהן של מגייה ספרים. רייד (מו ב): פי' כגון שחזר ישראל ולקחה ממנו מליאה פירות (כיו"ב ר"ח ורז"ה ורמב"ן ועוד). ופשטה דמתני' משמע דמדאורייתא לא מיחייב האי לוקח להביא ממנו בכורים וכו'. ולא תימא דוקא אם חזר ולקחה ממנו מי שמכרה לו הוא דחייבוה רבנן אבל ישראל אחרינא לא. דמדתני וחזר ולקחה ממנו ישראל ותו תני הלוקח מביא בכורים ש"מ דבכל אדם קאמר ואפ"ה תני וחזר כלומר תחלה היתה של ישראל ומכרה לגוי ועוד חזר ישראל ולקחה ממנו.

אבל מכל מקום "ישראל" מיותר לגמרי, ולא עוד אלא שא"כ היה לו לתנא לשנות "ולקחה ממנו ישראל, הלוקח" וכו', בלא "וחזר".

7. בבא קמא פ"י מ"ד: החייט ששייר מן החוט כדי לתפור בו ומטלית שהיא שלש על שלש הרי אלו של בעל הבית.

כך ("ומטלית") מב"ב דפו' ומ (וכן הגיה רש"י וכן רמב"ם, גניבה פ"ו ז), ומשם במשניות. אבל בד"נ ומנ"ט ומב"ב ה (והוגה) ור ואיז ורא"ש ומאירי, מייר ולו ופ Fol (ב Qu: ומטלת, ונגרדה וי"ו) וק וקטע שבששייר וה"ר יהוסף בשם "כל הספרים": מטלית (מטלת).

ואף "הרי אלו של בעה"ב" אינו אלא במב"ב דפו' ומ ומשם במשניות (ואפשר שאף זו מהגהת רש"י, עי' שם), אבל מב"ב ה ורייף ואיז ומאירי, ד"נ ומייר ולו ופ וק וב וה"ר יהוסף: חייב להחזיר לבעלים (בששייר ליתא "אלו").

רש"י הגיה כך מתוך סוגיית הגמרא קט ב: וכמה לתפור, אמר רב אסי מלא מחט חוץ למחט. איבעיא להו וכו' ת"ש דתניא החייט ששייר את החוט פחות מכדי לתפור בו ומטלית שהיא פחותה משלש על שלש בזמן שבעה"ב מקפיד עליהן הרי אלו של בעה"ב וכו'. אבל ר ואיז: וכמה אמר וכו', וליתא "לתפור", ז"א: וכמה שיעורו. ואף במקום "ומטלית" שבברייתא – ה"ר ואיז: מטלית.

אלא שבתוס' פ"א יח שנינו: החייט ששייר את (מן) החוט פחות ממלא מחט ומטלית ("ומטלת") פחותה משלש על שלש והנותן וכו' הרי אלו משל בעה"ב. וכאן א"א אלא "ומטלית".

ה"ר יהוסף: ששיר מן החוט כדי לתפור בו מטלית שהיא שלש על שלש חייב להחזיר לבעלים כן מצאתי בכל הספרים וכן היה נראה נכון דאי גרסי ומטלית בוי"ו א"כ לא הזכיר בשיעור החוט כדי לתפור בו כמה תפירות וזה אינו דרך התלמוד ("המשנה") אך בגמ' (כלומר בבבלי) אינו כן (אבל עי' לעיל).

ועי' תוס' כלים ב"ב פ"ו ו: שלש על שלש וכו' או מחט תחובה בה וכו'.

8. נזיר פ"ב מ"ה: הריני נזיר ועלי לגלח נזיר ושמע חברי ואמר ואני ועלי לגלח נזיר אם היו פקחים מגלחים זה את זה וכו' ("שמכיון שאמר השני "ואני" קיבל עליו נזירות"). ובמ"ו: הרי עלי לגלח חצי נזיר ושמע חברי ואמר ואני ועלי (וכנ"ו) מב"ב מ ומאירי ורמב"ם, נזירות פ"כ כ ("ועי' רדב"ז שם) וכ"י ירוש' ולירמא, לו וק, וכן בציטאט שבבבלי יא ב בכ"י מ, וכן יוצא מסוגיית הבבלי, עי' להלן) לגלח חצי נזיר וכו' זה מגלח חצי נזיר וזה וכו'.

ולמ"ה אמרו בבבלי שם (וכיו"ב בירוש' שם, נב ע"א): איבעיא להו שמע חברי ואמר ואני ("ולא עוד") מהו, ואני אכוליה דיבוריה משמע ("וחייב השני להיות נזיר ולגלח נזיר") או דילמא אפלאגא דדיבוריה משמע וכו'. ת"ש ואני ועלי לגלח נזיר אם

היו פקחים מגלחין זה את זה מדקאמר ואני ועלי ש"מ ואני אפלאגא דדיבורא ("אגזירות") וכו'. א"ל רב הונא בריה דרב יהושע לרבא ממאי דהכי לעולם אימא לך ואני אכיליה דדיבורא ואי משום ועלי מאי קאמר ועלי בהא מילתא ("ועלי איפוא לגלח נזיר"). דאי לא תימא הכי דקתני סיפא הרי עלי לגלח חצי נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ועלי (כ"י מ, והוא העיקר. שמכאן כל דיוקו של ר"ה) לגלח חצי נזיר. התם מי איכא תרתין מילי ("הרי הראשון לא אמר אלא הרי עלי לגלח חצי נזיר"). אלא מאי קאמר עלי בהא מילתא הכא נמי כי קאמר עלי בהא מילתא. א"ל רבא הכי השתא. אי אמרת בשלמא רישא צריכא סיפא לא צריכא תני סיפא דלא צריכא משום רישא דצריכא וכו'. אבל כפשוטה של מ"ו אין ב"ואני ועלי" אלא "ויזי הפירוש". ומ"ה לפי צורתה זו. מוכיחה ב"וודאי ש"ואני" אינו תופס את הכל אלא את הנזירות. חוהי אף דעת ר' יוסה בירוש' שם. ואף "תניי דבית רבי" שנו בברייתא שלהם משנה ה' בצורה שממנה יוצא ש"ואני על (כל) [חצי] דיבורא, ז"א שלא שנו שם "ואני ועלי לגלח נזיר". אלא: ואני וחרור ואמר ועלי לגלח נזיר (ע"י לעיל עמ' 70). ואמנם דווקא בסיפא היה צורך ב"ועלי" וכו'. שהרי כאן אין קבלת נזירות, שלשון "ואני" נהוג ורגיל בה (פ"ד מ"א). אלא קבלת גילוח נזיר וצריך היה לפרש את דבריו. וא"כ להיפך: תני רישא משום סיפא. 9. ע"ז פ"א מ"ה: אלו דברים אסורים למכור לגוים אצטרוכלין וכו' ולבונה. ותרנגול לבן ר' יהודה אומר מוכר הוא לו תרנגול (כרוב הנוסחאות ע"י לעיל עמ' 37 ס"י ט) לבן בין התרנגולין וכו' – ד"ג לירמא: תרנגול לבן, וכן בפס"ב (יד א) בכ"י מ (שטראק): תרנגול לבן. ז"א שאין כאן ת"ק. אלא זהו ענין חדש: אשר לתרנגול לבן ר' יהודה אומר וכו', כיו"ב למשל פ"א פ"ב מ"ב: אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת ר' יהודה אומר מפסקת ("ועי' ירוש' שם, יז רע"א): כלים פס"ז מ"ח: תיק חלילין ר' יהודה מטהר וכו'; כלים פכ"ג מ"ד: כסא של כלה וכו' אמר ר' יוסי אין בהן משום מושב. ואף התוס' סוף פ"א, שציטטה כפיסקא: "מוכר לו תרנגול לבן בין התרנגולין" (ד"א דברי ר' יהודה שבמשנה). והוסיפה עליו: אמר ר' יהודה במה דברים אמורים וכו' – מוכיחה כך שאין כאן אלא דעתו של ר' יהודה. וזהו ב"וודאי נוסח הירוש' (שם לט ע"ד). שעשה צריכותא ממשנתנו ו"תני ר"ח", ולא הזכיר בצריכותא שלו אלא דעת ר' יהודה: אנן תנינן תרנגול לבן תני רבי חייה תרנגול סתם. מתנינן צריכה למתניתא דרבי חייה וכו'. אילו תנינן ולא תני רבי חייה הוינן אמרין לא אמרנן אלא תרנגול לבן. אבל תרנגול סתם אפילו בינו לבין עצמו מותר. וכו'. או אילו תנא רבי חייה ולא תנינן אנן הוינן אמרין לא אמר אלא תרנגול סתם. הא תרנגול לבן אפילו בינו לבין התרנגולין אסור. וכו'. ז"א שאף ר"ח שנה כאן דברי ר' יהודה ("ועי' לעיל שם). ואף כשהוא לעצמו אין "תרנגול לבן" מצטרף יפה לשורה של צמחים שלפניה, אלא שזה ענין חדש. אבל הבבלי שם ממשיך "ותרנגול לבן" לדברי ת"ק: תנן ר' יהודה אומר וכו' ואפילו הכי לר' יהודה בין התרנגולין אין וכו' ולת"ק אפילו בין התרנגולין נמי לא (מ וריטב"א: מכלל דת"ק אפי' וכו', ע"י ד"ס). 10. ותינייקי. ע"ז פ"ב מ"ד: המוריים וגבינוות בית אונייקי של גוים¹¹ אסורין וכו'.

(1) של גוים, ליחא בפס"ב מ ורי"ף ורא"ש.

כך במכ"ב: וגבינות בית אונייקי (אנייקי), ומשם הוגה במשניות. אבל ד"ג וכ"י Fol 567. לו וק בגליון ור' יהוסף (כמ"ש בטעות: והנייקי) ופי' רב נתן אב כ"י (ותניק) ורי"ד (במקצת ספרים מצאתי כתו' הגבינה ותינייקי של גוים וכן כתוב בירושלמי): הגבינה ותינייקי (ומזה נשתבש בירוש' וכ"י פ: ותרייקי), קטע הגניזה (Elmslie, G 5, 34): ותינייקא.

וכיו"ב בתוס' שביעית פ"ה ט: אבל המורייס וגבינה ובית היניקי הפת והשמן שלהם מותר למוכרן להן וכו'. ובתוס' ע"ז ס"ד יג: אין לוקחין גבינה ובית הינייקי אלא מן המומחה, – שבמקומו בירוש' ע"ז ספ"ב, מב ע"א: אין לוקחין גבינה ותינייקי. רי"ד שם: אבל לפי דברי הגמרא שלנו דגרסי' (לד ב) מפני שרוב עגלים של אותה העיר נשחטין לשם ע"ז משמע דבית אינייקי גרסי' והוא שם מקום ומ"מ אין לחלק בין גבינות הגוים ובין התינייקי של גוים ולומר אתינייקי של גוים מפני שאין בה טעם הקיבה דמפסולת החלב הנשאר מאחר שמקסיאין אותו מרתיחין ועושין ממנו התינייקי ולפיכך מותרת, אין לומר כן דלא חילקו חכמים דבריהם וכו'. ואמנם וודאי שלא "גבינת ביתינייקי" (Βιθυνιακή και Βιθυνος caseus), Biithynus של פליניוס פ"א, 97) בלבד אסרו אלא כל גבינה של גוים, שהרי בשאלת ר' ישמעאל לר' יהושע, שבמשנה ב, לא נזכרה אלא "גבינת הגוים" סתם: "מפני מה אסרו גבינת הגוים" (ואין "גבינת בית אוניק", שבמכ"ב מ כאן, אלא הגהה), וכן "גבינתן" שב"חני רשב"י, ירוש' שבת פ"א, ג ע"ג, ודברי רשב"ל שבבבלי (לד ב): מפני מה אסרו גבינת <בית> אונייקי מפני שרוב עגלים של אותה העיר נשחטין לע"ז, נאמרו בירוש' (שם, מא ע"ג, בפסיקא של מ"ה! וכן בשרי"ר: הלכה זו) בשם ריב"ל: מפני עגלים ששם נשחטין וכו'. וא"כ זהו איפוא פירוש דברי ר' יהושע "מפני שמעמידן אותן (גבינות הגוים) בקיבת עגלי ע"ז"¹.

"ויתניא" במקום "ביתנייקי", "בית אונייקי", שביומא י ע"א, נמצא בירוש' מגילה פ"א, ע"ב (וותנייה) ובתרי"ב ברא"י ב (ויתניא), אבל אי אפשר לפרש "ותנייקי" כמו "ביתנייקי" (קהוט וקרויס) כאן, אצל "והגבינה" (בנפרד): על כרחך שהם, לפי נוסח זה הירושלמי, שני דברים והשני הוא "תינייקי", על כן ג"ל שאין "תינייקי" אלא "תרניקא", "תרניקא" (טרינקא) בסורית, שהוא מصل, serum lactis (ב"ב 2080, קדרה II, 693, אוידא 416, 4501 Psal, 828: טרינקא בממלא דתאגריה מصل, ב"ע 4340: טרינקא המל ויסמונה אהל الشام باسم مشتق من هذا طريق²), וזהו מעין פירושו של רי"ד (אוידא שם: טרינקא – מנתא חמוצתא דחלבא דמתפרשא מנה כד מתחסיס בכיסא ונטפא).

ונראה שבבבלי נשתבש "בית אונייקי" במקום "ותנייקי", ואין וי"ו שלנו אלא וי"ו החיבור.

10. סוכה פ"א מ"א: מחצלת קנים גדולה עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה לסיכוך מסככין בה וכו' ר' אליעזר אומר אחת קטנה ואחת גדולה ("אחת גדולה ואחת קטנה") עשאה לשכיבה וכו'.

כך במכ"ב, ומשם במשניות. אבל ד"ג ופי"ו וב וה, מי"ר פ וק ודינרד וערוך ע'

(1) ולפי פליניוס שם גבינת ביתנייקי נעשית ב"חומץ", וחומץ של גוים אסור.

(2) והשוה סורית תרגא, 4511 Psal, קדרה 633 ואוידא 636.

מחצלת: מחצלת קנים מחצלת גדולה; לו ור' יהוסף, רי"ף ושיטת ריב"ב ורי"ד
ומחצלת גדולה; פב"ב מ (יט ב): מחצלת הקנים (כר) מחצלת גדולה, ורי"ח מתחיל:
מחצלת גדולה עשאה וכו'; רא"ש: ומחצלת הקש גדולה!
רי"ד בתוספותיו ופסקיו: מחצלת קנים ומחצלת גדולה פי' או מחצלת גדולה,
שכמו שמחצלת של עשבים גדולה היא סתמה לסיכוך כך מחצלת קנים גדולה אעפ"י
שהיא קטנה הוי סתמה לסיכוך מפני שהיא קשה ורי"א לא פליג אלא במחצלת גדולה
דסתמה לשכיבה אבל בשל קנים לא פליג דאפי' קטנה סתמה לסיכוך. וכו' (פסקי סוכה שם. בתוספותיו חסרון גדול).

כך פירשה רי"ד כמסקנא דרב פפא (כ ע"א): כי פליגי בגדולה הוא דפליגי
ור' אליעזר לחומרא, דתניא (הבביתא בשלימותה לעיל טז א) מחצלת הקנים גדולה (1)
מסככין בה ר"א אומר אם אינה מקבלת טומאה (ואם בפירוש עשאה לסיכוך) מסככין בה (2).
אבל לפי ברייתא זו נחלקו ונחלקו ב"מחצלת הקנים". אלא שרי"ד (בתוס' טז א)
מגיה ברייתא זו ומתאימה לפי המשנה שלו: של קנים וגדולה מסככין בהן ר"א
(ואומר) אם אינה מקבלת טומאה מסככין ה"ג וגדולה ואם ולא אף וה"פ מחצלת קנים
אפילו קטנה סתמה לסיכוך וכו' או מחצלת של עשבים שהיא גדולה סתמה לסיכוך
וכו' ורי"א פליג (בסוכה) (במחצלת) גדולה דקאמר ת"ק סתמה לסיכוך ואמר איהו דוקא
אם אינה מקבלת טומאה (ו)מסככין בה וכו'.

אבל קשה להגיה את הברייתא כאן ולעיל, שישנה בכל הנוסחאות, ואף קשה
לפרש דברי ר"א דווקא על "גדולה" ולא על "מחצלת הקנים" שזכרה ראשונה במשנה,
ואף בברייתא לפי הגהת רי"ד. ועוד וכי "מחצלת של גמי" ("של עשבים") בלבד "גדולה"
ולא "מחצלת של קנים", ולמה לא שנינו גם במשנה גם בברייתא "מחצלת הקנים
ומחצלת של גמי גדולה" (ואמנם הרא"ש הוסיף "הקש"!), כמו שאף הברייתא שלהלן
שם (ת"ר, תוס' פ"א) מבדילה "במחצלת של שיפה ושל גמי" בין גדולה וקטנה.
אלא שהדבר ברור מכל הסוגיא של הבבלי, שלא היה במשנתם, וכן בברייתא,
אלא "מחצלת הקנים גדולה" ולא יותר.

ואולם לפי נוסח רוב כ"י "מחצלת קנים" ("הקנים") מחצלת ("ומחצלת") גדולה,
א"אפשר לפרשה כפשוטה אלא על מחצלת קנים. והיא מבדילה בין גדולה לקטנה,
כלומר "מחצלת הקנים" כך דינה: ("אם") מחצלת גדולה עשאה וכו', ולפי "ומחצלת
גדולה" אין וי"ו זולא וי"ו הפירוש. ואולם הברייתא לא הוזכרה תנאי זה של
"עשאה". אלא שנתה בסתם "מחצלת הקנים גדולה מסככין בה", וברישא דברייתא
זו, ששנויה לעיל (טז א), שנוי בסתם "מחצלת של שיפה ושל גמי" שאע"פ שנפתחו
שיריה אין מסככין בה, ז"א שבין גדולה ובין קטנה אין מסככין בה. שלא כברייתא
דתוס'. והברייתא דתוס' אינה מבדילה בין גדולה לקטנה במחצלת "של קנים" אלא בין
"גדולה" ו"ארוגה" ור' יוסי מכשיר בשתיהן, כסתם כלים פי"ז מי"ז "מחצלת קנים ושל
חלף טהורה", שסתמה ר' יוסי.

11. נזיר פ"א מ"ג: סתם נזירות שלשים יום. אמר הריני נזיר אחת גדולה הריני
נזיר אחת קטנה נזיר שלשים יום. הריני נזיר ויום אחד הריני נזיר ושעה אחת הריני

(1) כ"ה בכ"י כאן (ד"ס) ולעיל, וכן בר"ח שם ושם, ועי' ד"ס שם.

(2) בר"ח ליתא "מסככין בה" לא כאן ולא שם, והמגיהים תוספתו.

נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שתיים, הריני נזיר שלשים יום ושעה אחת נזיר שלשים ואחד יום שאין נוזרין (ס"א: ניוזרין) לשעות.

ויום – ושעה) כך במב"ב דפו' ומשניות: אבל במב"ב מ' ד"ג ומי"ר, לו פ ק ור' יהוסף ורב חפץ (JQR 401 V): יום – שעה, וכן הוא בירוש' שם, נא ע"ג (עי' להלן). הרי זה נזיר שתיים) ד"ג ורב חפץ: הריני נזיר שתיים, וליתא כלל לו ומ' שלשים יום] ליתא "יום" במב"ב ד"ו ובתוס' וברא"ש שבשמ"ק.

ושעה אחת) רש"י ד"ו ונוסח ריב"ן: ויום אחד ושעה אחת.

הבבלי, ז סע"א, היה לו נוסח הדפוסים "יום – ושעה": שכן אמרו שם: למה ליה למיתני כל הני, צריכי דאי תנא הריני נזיר ויום אחד הכא הוא דאמרינן אין נזירות ליום אחד אמטו להכי קמני תרתין, אבל הריני נזיר ושעה אחת לימני שלשים ואחת יום קמשמע לן, ואי תנא שעה אחת משום דלא נחית לדוקא אבל אחת ומחצה דנחית לדוקא אימא לא לימני תרתי קמשמע לן <דב> כולוהו נזיר שתיים.

ושם ע"ב: אמר רב לא שנו אלא דאמר שלשים ואחד יום אבל אמר שלשים יום ויום אחד נזיר שתיים.

אבל בירוש' שם: רב אמר הריני נזיר שלשים יום ויום אחד נזיר שתיים, דהוה יכול מימר שלשים ואחד יום. מתניתא פליגא על רב הריני נזיר יום אחד הריני נזיר שעה אחת הריני נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שתיים ("מסיפא דמתני'") פריך דקתני הריני נזיר שלשים יום ושעה אחת נזיר שלשים ואחד יום וכו', והאי ושעה אחת דקאמר ליום אחד נתכוין, כאילו אמר שלשים יום ויום אחד ואילו בהריני נזיר שעה אחת – נזיר שלשים, עי' להלן). מה הוה ליה מימר שלשים ואחת שעה (משא"כ בשלשים יום ויום אחד). מתניתא פליגא על רב(נזין) לא נחלקו ר' ישמעאל ור' עקיבה על האומר הריני נזיר שלשים יום ויום אחד שאינו נזיר אלא אחת. ועל מה נחלקו על האומר הריני נזיר שלשים יום ועוד יום אחד שר' ישמעאל אומר נזיר שתיים¹ ור' עקיבה אומר נזיר אחת. לברייתא זו אפילו אמר "הריני נזיר שלשים יום ויום אחד" אינו נזיר אלא אחת², והוא הדין ב"הריני נזיר ויום אחד", ואפילו אם נניח ש"לא נחלקו" זה דברי תנא חולק הם ולת"ק דברייתא (שלא הובא בירוש') אף בזה נחלקו (מעין "מדקאמר ר' פלו' לא נחלקו מכלל דת"ק סבר נחלקו"), שלר' ישמעאל נזיר שתיים ולר"ע נזיר אחת, אי"כ "הריני נזיר ויום אחד" כר' ישמעאל ודלא כר"ע³.

אלא שנוסח הירוש' היה באמת במציעתא של משנתנו כנו' מי"ר: יום אחד, שעה אחת. ומשנתנו מתפרשת על פי ספרי נשא פי' כ"ב: לפי שהוא אומר איש כי ידור נדר וכו' שאם נדר יום אחד אסור יום אחד וכו' שומעני אף בנזירות כן ת"ל דבר אל בני ישראל שאם נזר יום אחד או שעה אחת אסור שלשים יום וכו', וזהו "הריני נזיר יום אחד הריני נזיר שעה אחת". ובבא זו המשכה של "סתם נזירות שלשים יום" היא, שתחילה מפרשת "סתם" זה ב"אחת גדולה" – "אחת קטנה", ואחריה

(1) כמו ב"הריני נזיר ואחת" "ועוד" שהוא נזיר שתיים ושלש (תוס' פ"א ב ובבלי ח ע"ב

וירוש' שם, נא ע"ב).

(2) ועי' ספרי נשא פי' כ"ה כנו' רוב כ"י: או אפילו אמר הריני נזיר שלשים ואחד ואם

נלח ביום שלשים יצא ת"ל עד מלאת הימים עדיין לא מלאו ימי נזירותו.

(3) בבבלי, ז ע"ב: רב סבר לה כר' עקיבא וכו', לא ידעו ברייתא זו.

דוגמאות אחרות של "קטנה" מסורשת: יום אחד, שעה אחת, ויהריני נזיר אחת ומחצה ענין אחר הוא. שהוא נזיר שתיים⁽¹⁾, ואחריו שלשים יום ושעה אחת שדינו כשלשים ואחד יום. מטעם זה צריך היה הירוש' להביא אף תחילתה של בבא זו יהריני נזיר יום אחד וכו' שעה אחת, שנזיר שלשים יום, ואעפ"כ בשלשים יום ושעה אחת אין כאן אלא נזירות אחת.

11. גיטין פ"א מ"א: והמביא ממדינה למדינה במדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם רשב"ג אומר וכו'.

מב"ב מ: המביא (בשורה חדשה אחרי הפסק של תיבה בשורה שלפניה), ק: מביא (והוגה ע"א "והמביא"); "המביא" גם ר"ן לרי"ף (ועי' שם), וכן הובאה המשנה בבבלי ד ע"ב: תנן המביא גט ממדינה וכו', ולפניו ד סע"א: וחכ"א וכו' והמוליך, וכיו"ב בירוש' שם, מג ע"ב: והא תנינן והמוליך, אף הבבלי והירוש' חשבו איפוא הלכה זו כהלכה לעצמה, ולא כסוף דברי חכמים, ולא עוד אלא שא"כ למה חזרה ושנתה המשנה "צריך שיאמר וכו' נחתם", ולא כללה זו בדברי חכמים: "א"צ שיאמר בפני וכו' אלא המביא ממדינה והמוליך ממדינה למדינה במדינה"? הריטב"א במשנה: ה"ג והמביא גט ("גט" גם בר"ן) ממדינה למדינה כו' דכולה מילתא דחכמים הוא דאי גרסי המביא בלא וי"ו הוי מלתא כאנפי נפשה והכי אחי על הא דרשב"ג דאפילו מאגמוניא לאגמוניא דאיירי בא"י וכדאי' בגמ' (ד ע"ב), אבל בתוס' פ"א שנינו: בראשונה היו אומרים ממדינה למדינה חזרו לומר משכונה לשכונה (עי' בבלי ו סע"א) רשב"ג אף מהגמוניא להגמוניא; אי"כ דברי רשב"ג על "ממדינה למדינה" נמשכים, ומהגמוניא להגמוניא, דלר' יצחק ד ע"ב בא"י, לאו דווקא א"י (ועי' ר"ן במשנה). 11b. גיטין פ"ד מ"ג: העדים חותמים על הגט וכו' (כך במב"ב דפו', ופב"ב מ) - ד"נ ופי' וכ"י ירוש' ומי"ד ומב"ב מ וק ולו ופ ופב"ב, לו א: והעדים; רש"י: העדים חותמין על הגט, כל אלו מתקנת רבן גמליאל הזקן, אבל ר"ת מחק מספרו וי"ו מוהעדים וכו' (תוס' שם).

11c. קידושין פ"ד מ"ב: לא יתיחד אדם עם שתי נשים וכו' ר"ש אומר אף איש אחד מתיחד עם שתי נשים בזמן שאשתו עמו וישן עמהן בפונדקי וכו'.

בק' מתחילה משנה חדשה: י"ד בזמן שאשתו עמו וישן (המקד משלים ו' ע"י הניקוד) עמהם בפונדקי, וכך היא גם גי' הרי"ף והרא"ש (בזמן - ישן), שסידרוה כמשנה לעצמה: ור"י בתוס' פ ע"ב גורס: ובזמן שאשתו עמו וישן וכו', והוכיחו כך מע"ז כה ב: לא צריכא באשתו עמו, משמע שאפילו לת"ק אחיא, וכ"ה ובזמן - ישן, ב 567 (ישן, גם לירמא); אבל בכל הספרים (עי' ר"ן): בזמן - וישן, וכן מ ומי"ד, אלא שוי"ו זו - וי"ו הנשוא היא.

12. אבות פ"ב מ"א: רבי אומר אמוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם.

(1) ולנו' ד"ג ורב חסין: הריני נזיר שתיים, אין בשני אלו אלא דוגמאות של "גדולה" מסורשת, ואין בכל אלו אלא נושא בלא נשוא, ועי' ירוש' נזיר פ"א, גא ע"ב: הריני נזיר ונזיר נזיר שתיים דחיה יביל מימר הריני נזיר הריני נזיר, ושם פ"ג, גב ע"ג: השלים נזירותו הראשונה וכו' אם באומר הריני נזיר שתיים נזיר שבטל מקצתו בטל כולו (שלא כבבלי נדרים יז ב) אלא כי נן קיימין באומר הריני נזיר ונזיר (מאיירי נדרים יח א: הריני נזיר הריני נזיר).

ד"נ וב Qu 569, לו וק (ומנוקד: - תפארת): תפארת. וכן קנט' 13.7 Dd (לעושה) (טיילור, Appendix, 60).

ר' ישראל מטולידא (טיילור, שם 50): ... כל שהיא תפארת לעושיהו תפארת לו מן האדם. פאגיריו (נפירוא) אל קראין אל גירסא ונקלו אל ואו מן לעושיהו ונצמוהא אלא תפארת וכו' וראית פי נסכה קדימה לר' שלמה בן חרמט שליח ציבור יזעם אנהא ירושלמית תפארת מן האדם בחרף אל ואו וכו' והכדא אלפתהו פי גרסת רבי יצחק בן גיאת ז"ל.

אבל ר' יצחק ב"ר שלמה בפירושו (Saint John's College, K. 7) הביא דברי ר' ישראל וחלק עליו: וה"ר ישראל ז"ל פי' וכו' ועלה בדעתי לומר כי הגירסא היא כל שהיא תפארת לעושהו וכו' ופי' לעושהו הוא האל ית' העושה את האדם כמו אם מעושיהו יטהר גבר וכו' וראיתי נוסחא ישנה נראית שהיא ירושלמית וכת' בה תפארת בלא וא"ו וכן מצאתי בגירסת ר' יצחק בן גיאת ז"ל וכו' (ע"כ דברי ר' ישראל). ואני יש לי שתא סדרי משנה ב' מדוייקים ומנוקדים שנכתבו בירושלם עיר הקדש וכת' בהם תפארת לעושה ותפארת כמו שכת' בכל ספרי ספרד וצרפת (טיילור שם, 139). רשב"ץ: ויש גורסין כל שהיוא תפארת לעושהו תפארת לו מן האדם ופי' עושהו הקב"ה וכו' כלומר שיבור לו דרך שתהיה תפארת וכבוד להקב"ה ובוה תהיה תפארת לו מן הבריות וכן היתה גירסת רבינו יצחק אבן גיאת ז"ל והסופרים שבשוה שהיו של עושהו כתבו על תפארת כן מצאתי¹.

בבבלי נדרים כב ב: איקפד רב נחמן וכו' נפק רבי סחורה ופתח פיתחא לנפשיה רבי אומר וכו' שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם והשתא דאיקפד רב נחמן אדעתא דהכי לא נדרי. וכפשוטה של סוגיא (רא"ש: שהיא ישרה בעיניו ובעיני רואיו, ועי' מאירי) היא בניגוד לנוסח ר' ישראל ופירושו (אבל רש"י בנדרים נסח ופי' כך²). ועי' תמיד כח א והמפרש שם. אדר"ג נ"ב פל"ב: כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת היא לו מן האדם, וזו כנראה כפי' ר' ישראל. אלא שאפשר שאין כאן אלא "ויו הפירוש".

13. נדרים פ"ג מ"ב: נדרי שגגות וכו' ראה אותן אוכלים תאנים ואמר הרי עליכם קרבן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהן אחרים בש"א הן מותרין ומה שעמהן אסורין וכו' - כך בנוסחאות (ד"ג: או היו); אבל מ"ש בשם ר' בצלאל אשכנזי: היו, וכן מאירי בפירוש עצמו: ואחר כך חדש בענין זה דברים אם היו שם אביו ואחיו ואחרים עמהם היאך הוא הדין באותן האחרים ופירשו בית שמאי וכו'. ז"א ש"היו" ענין לעצמו הוא, אבל שלפניו "ראה אותן וכו' ואחיו", דוגמא של "נדרי שגגות" הוא, ולא נחלקו ב"ש וב"ה אלא בסיפא זו, וכיו"ב במ"ד.

14. מקואות פ"ה מ"ה: ונוטפין שעשאן זוחלין סומך אפילו מקל אפילו קנה אפילו זב וזבה יורד וטובל דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר כל דבר שהוא מקבל טומאה אין מזחילין בו (אין מעמידין בו מקום זחילתן) - כך בכל הגו' "יורד"; אבל ר"ש ורע"ב: י יורד; לו: הסומך.

(1) כיו"ב פי' ה"תוספת" שברש"י: כל שהיא תפארת לעושיה כל דרך שהיא נוחה ותפארת לפי שעושין אותה לאותה הדרך יברור האדם לפי שבידוע שזו הדרך שהיא נוחה לעושיה ותפארת לו מן האדם שלכל העולם היא ישרה וכו'.

(2) "שיחא דבר מקובל נמי בעיני הבריות חיי תפארת לעושיה", וזו כנ"ו "תפארת לו"!

ופי' ר"ש: "מקל או קנה או זב או זבה סומכין ביד או ברגל" וכו'. ור' יוסי כסתם פרה פ"ו מ"ד: גתן ידו או רגלו או עלי ירקות כדי שיעברו המים לחבית פסולים עלי קנים ועלי אגוזי כשרים זה הכלל דבר שהוא מקבל טומאה פסול וכו'. ומעדותו של ר' צדוק בעדיות פ"ז מ"ד נשנית משנה זו (וזכרים כה ב). וודאי ש"יורד" ויסומך אותם הנושאים הם. ז"א הטובל. וכפי' הר"ש: שאם כפי' הר"מ ש"יורד" נמשך על זב וזבה, איכ' "יורדים" מיבעי ליה. אלא שאף "יורד" כך פירושו כמו "יורד", ז"א חיבור אסינדי הרגיל במשנה (עי' לעיל). וכיוצא במשנתו מקואות פ"ז מ"ז: מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים וכו'. ויורד וטובל, כך ברוב הנוסחאות: אבל אף כאן בהו' לו: יורד. ויאפי' מקל אפי' קנה אפי' זב וזבה", מסייעים בוודאי לפי' הר"ש.

וכאלו עוד וויים מטעים:

סוכה פ"ג מ"ו: ניקב וחסר כל שהוא (עי' תוי"ט וש"נ).
 בכורות פ"ז מ"ג: ושנשרו ריסי עיניו וכו'. שהוא ענין חדש (עי' ש"נ).
 שם פ"ד מ"ו: ומטמאהו (עי' מ"ש ותוס' חיצוניות שם).
 כלים פ"ה מ"ט: ונותנן עליו והוא טהור וכו' (עי' ר"ש ומ"ש והגר"א).
 שם פ"ב מ"ה: הניירות, "ואית דגרסי והניירות" (ר"ש, ועי' תוס' פ"ב ה: וניירות שמשמש בהן עראי ומשליכן, כ"י: ניירות).

6. ל - במקום ב -

ל במקום ב רגיל במשניות, ואף בתוס' ומדרש הלכה וירוש'.
 ל נמצא הרבה אף במקום שאין בו אלא קביעות ברורה, בלא כל תנועה לאיזה מקום. וחילוף זה, שנמצא הרבה גם בדפוסים המשוניות⁽¹⁾, גרם לכמה טעויות בפירוש המשנה, מהן בפירושי ראשונים ומהן אף מומן התלמוד.

א. בדפוסים וברוב הנוסחאות:

1. כלאים פ"ג מ"ב: התלם ואמת המים וכו' זורעין לתוכן שלשה זרעונים - כך גם מי"ר ולו"פ וה"ו; אבל בשאר כל הענין, מ"א ופ"ב מ"ג וד', בכל הנוסחאות: זורעין בתוכה. וכן שם פ"ב מ"ט: זורע בתוכה, אבל מ"ב וכו' ולירמא: לתו' (לתוכה, לתוכן, לתוכם).
2. וכי"ב שם פ"ג מ"ה בכל הנוסחאות: נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת. וכן שם פ"א מ"ח בכל הנו' (חוץ מן מ"ב): אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב. וכן מעשרות פ"ה מ"א ומ"ב בכל הנו' (חוץ ממ"א מ"ז פ: בתוך, ומוגה ל:). ונוטע לתוך שלו. וכן ביכורים פ"א מ"א: הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך של יחיד וכו' הנוטע לתוך שלו והבריק לתוך שלו וכך בכל הנו', חוץ ממי"ר ולו"פ וה"ר יהוסף: בתוך ז ק: ב-, והוגה ל:).

(1) על ארבעה מקומות שבמי"ר (והם להלן סי' 3, 7, 10, 15) העיר ש. ליברמן, ג"ק ס"ה, 181,

אלא שבחלקם נמצאים בכל הנו' גם בדפוסים (עי' שם).

3. ב"ק פ"ה מ"ג בכל הנו' (חוץ מן לו ומב"ב ה ופלו' ור): היה אביו או בנו לתוכו.
4. שם פ"ג מ"ג לו. ק וב 568 ומב"ב מ וה: ההופך את הגלל לרשות הרבים.
5. שם פ"ו מ"ג, מ"ר, פ ק וב 568 ולירמא: המגדיש לתוך שדה וכו'.
6. ב"מ פ"י מ"ג, מ"ר וק: אף זה דר לתוך של חבירו.
- וכיו"ב מכשירין פ"ב מ"ה, פ: עיר שישראל וגוים דרים לתוכה ולו ומ וק ואנט' וב ודרנ' ור"ש: בתוכה, דפו': בה).
7. מגילה פ"ג מ"ג, מ"ר ופ וק ומב"ב ד"ו רפ"א: בית הכנסת שחרב אין מספידין לתוכו ואין מפשילין לתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות ופורשין לתוכו, גם מב"ב דפו' חדשים ומשניות: מב"ב מ: מפשילין לתוכו.
8. שבת פ"ו מ"ה: בכבול ובפיאה נכרית לחצר (מ"ר ומב"ב מ, ה מוגה, לירמא וס"א במ"ש: בחצר: לו וה וק: שבחצר).
9. עירובין פ"ט מ"א: לכלים ששבתו לתוך (וכן בבלי עירובין עד א; לו פ ה ומב"ב מ ובבלי שבת קל ב ועירובין כג ב: בתוכן) ולא לכלים ששבתו בתוך הבית.
10. שם פ"ד מ"ו, מ"ר ולו ופ וה: היו שנים מקצת אמותיו של זה לתוך אמותיו של זה מביאין ואוכלין באמצע (ק: תוך, ומוגה ל-).
11. כלים פ"א מ"ז בכל הנו': עיירות וכו' ומסבבין לתוך מת: כלומר בתוך עיירות אלו (ע"י רמב"ם בה"ב פ"ז יב וראב"ד שם): ה"ג ד"ו קמא ע"ד: בתוכן. וכן בתוס' פ"א יא.
12. ר"ה פ"ג מ"ז בכל הנו': התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס. כלומר: בתוך, עומד בתוכו: רמב"ם ה' שופר פ"א ח: התוקע בתוך הבור או בתוך המערה וכו' וכן התוקע לתוך החבית הגדולה (הפיטס) וכו'. ר' סודרוס שבכ"מ שם: ומדקאמר בתוך בבי"ת וכו' ומדקאמר לתוך בלמ"ד וכו'. וכן מאירי שם: אבל מ"מ וכ"מ מביאים בפיסקא דרישא: התוקע לתוך וכו'.
13. כלים פכ"ז מ"ב דפו' ומ: כ"ס לתוך כ"ס שניטמא אחד מהן וכו' (לו ופ וק וב ודרנב' ולירמא: בתוך).
14. ידים פ"ב מ"ב, בכל הנוס': נטל את הראשונים למקום אחד ואת השניים למקום אחר: כלומר: במקום אחד – במקום אחר.
15. כלים פ"ח מ"י בכל הנוסחאות: מגע טמא מת שהיו אוכלין ומשקין לתוך פיו וכו' וטהור שהיו אוכלין ומשקין לתוך פיו וכו' היה פונדיון לתוך פיו וכו'.
- וכן תרומות פ"ח מ"ב: וכולם שהיתה תרומה לתוך (מ"ר ולו ופ וב וק ור' יהוסף) פיהם וכו' או שטעם טעם פישפש לתוך (בכל הנוסחאות) פיו, וכן זבים פ"ה מ"ט, לו ופ וק ואנט': וכשהיא לתוך פיו⁽¹⁾.
16. מכשירין פ"ג מ"ב, בכל הנוסחאות: חבית שהיא מלאה פירות ונתונה לתוך המשקין או מלאה משקין ונתונה לתוך הפירות.
- ושם פ"ד מ"ה, בכל הנו': קדרה שהיא מלאה מים ונתונה לתוך המקוה. ולא לו שייכות אף ב' משניות אלו:
17. שבת פ"ג מ"ה: ר' יהודה אומר הצד צפור למגדל ("ארון של עץ") וצבי ל בית חייב וחכמים אומרים צפור למגדל וצבי לגינה (מב"ב דפו' ומ"ר, ד"ג וב וה

(1) עם מעשה שיש בה תנועה: תרומות פ"ט מ"ב: שמא ישכחו ויתנו לתוך פיהם, ועי' להלן: גזן ל-.

ופוק, ר"ח ורי"ף כ"י ב ומאירי, וכן בציטאט שבירוש' שבת שם, יד ע"א, וביצה פ"ג, סא סע"ד ובבלי ביצה כד א⁽¹⁾ ולחצר ולביברין רשב"ג אומר לא כל הביברין שוין זה הכלל מחוסר צידה פטור שאינו מחוסר צידה חייב, לו פוק: חייב – פטור. כל הראשונים (רנ"ג, ר"ח, רש"י ועוד) פירשו, וסוגיית הבבלי שם מוכיחה: הצד צפור כדי להכניסו למגדל וכו', ולפיהם פירשו: מחוסר צידה על-ידי מעשה זה פטור, ושאנו מחוסר צידה אחרי מעשה זה חייב.

אבל נוסח שלשת כ"י: מחוסר צידה חייב ושאנו מחוסר צידה פטור, הוא שהיה לאמוראי א"י: שכן אמרו בירוש' שבת וביצה שם (ושם מקומו): בעון קומי ר' אחא מה ניתני (כלומר במשנת ביצה) כל המחוסר צידה חייב ושאנו מחוסר צידה פטור (כלומר כמו במשנת שבת) אמר לון ולא בנעל (בירוש' שבת: במגפל, כלומר בנעול במגעול, "קופלא") לתוכה (= "בתוכה") אנן קיימין. אלא כל המחוסר צידה אסור ושאנו מחוסר צידה מותר: כבתוס' ביצה שם רפ"ג וכו' משנתנו בביצה בכל הספרים. מכאן משמע שבמשנת שבת היה לפניהם נוסח קבוע "חייב – פטור", ולא נשאל ר' אחא אלא על משנת ביצה (ועי' רנ"ג בשבת שם). אלא שאף בביצה שנינו בברייתא ביצה כד א (ותניא): הצד אווזין וכו' פטור, ושם (ותניא): הצד יוני שובך וכו' חייב (ולא "מותר – אסור"), תוס' שבת רפ"ג: הצד יוני שובך וכו' וכל דבר שמחוסר צידה חייב, אווזין וכו' וכל דבר שאין מחוסר צידה פטור, וזו כנוסח כ"י וירוש' במשנה: חייב – פטור. הצד "למגדל – לבית – לגינה ולחצר ולביברין", פירשו איפוא: הצד במגדל וכו', מן הביברין שבביצה, שהם נמצאים בו, אלא שצריכים תפיסה, ויש מהם ש"מחוסרים צידה" ויש ש"אינם מחוסרים צידה".

דברי רשב"ג בשבת וביצה שווים איפוא בשתייהם ובאותו ענין גשנו. אבל דברי ת"ק בביצה: אבל צדין חיה ועוף מן הביברין, ודברי חכמים מוחלפים (ירוש' שבת וביצה שם, וכדעתו הראשונה של הבבלי שם, עי' להלן). אבל הבבלי בביצה כד א (ושבת קו ב) פירש בוודאי "למגדל – לבית" וכו', – להכניסו לתוכו. שכן אמרו:

ורמינהי (תוס' ביצה ריש פ"ג) ביברין של חיה ושל עופות >ושל דגים⁽²⁾ אין צדין מהן ביום טוב וכו'. קשיא חיה ("דמתני") אחיה ("דברייתא") קשיא עופות אעופות. חיה אחיה לא קשיא הא ("ברייתא") ר' יהודה הא ("מתני") דקתני צדין מן הביברין ביו"ט (רבנן, דתנן ר' יהודה אומר הצד צפור למגדל וצבי לבית חייב. לבית "הכניסו לבית") הוא דמחייב אבל לביברין לא ("הכניסו לביברין בשבת אינו חייב, וכיו"ב אין צדין מהן ביו"ט"), וחכמים אומרים צפור למגדל וצבי לגינה ("אף לגינה", ר"ח ומאירי) ולחצר ולביברין ("משנכנס לביבר הוא נצוד ועומד") אלא עופות אעופות קשיא ("דהא כולהו מדו בצפור"). וכי תימא הא גמי לא קשיא הא (משנת ביצה) בביבר מקורה הא (ברייתא) בביבר שאינו מקורה, והא בית דכביבר מקורה דמי ובין לר' יהודה ובין לרבנן צפור למגדל אין ("חייב") לבית לא. אמר רבה בר רב הונא הכא ("בשבת") בצפור דרור עסקינן שאינה מקבלת מרות, וכו'.

(1) מ"ב דפו"י ומשניות למן דפו' ריווא: לבית, לו ורי"ף דפו' ורא"ש דפו': לבית ולגינה.

ואחריהם הגיה ת"ח.

(2) כ"י כאן ובבלי שבת.

אבל כפשוטה של משנת שבת אין חכמים חולקים על ר' יהודה אלא ב"צבי לבית". שאינו חייב אלא ב"צבי לגינה ולחצר ולביבירין". ולא "אף לגינה" וכו' (וזה שגרמה למגיהים שהגיהו במשנה "וצבי לבית ולגינה" וכו'). ור' יהודה מודה לחכמים ב"צבי לגינה ולחצר ולביבירין" שחייב. אס"כ ודאי שמשנת ביצה דלא כר' יהודה. כר' חננאל בירוש' (אע"פ שנדחה בבבלי שם).

אבל הירוש' שם ושם אינו שואל אלא מסתם משנת ביצה לר' יהודה ולחכמים בשבת. אלא שכל הסוגיא בירוש' משובשת (וכבר הגיהוה ק"ע והגר"א), אלא שאע"פ שדברי ר' עולא שפירשנו ברורים, שהם פירשו "למגדל – לבית – לגינה ולחצר ולביבירין" – "במגדל – בבית" וכו', אעפ"כ נראה לכאורה שהסוגיא שלפניה שם פירשה בעיקרה כבבלי. שכן אמרו: א"ר חננאל מתני' (משנת ביצה) דילא כר' יודה דתנינן תמן ר' יודה אומר וכו' חייב. הא לגינה [ולחצר] ולביבירין פטור. (מחלפה שיטתיה דר' יודה דתנינן וכו' הא לגינה ולביבירין פטור).⁽¹⁾ מחלפה שיטתון דרבנן דתנינן תמן וחכמים אומרים צפור וכו' ולביבירים. ותנינן אבל צדין חיה ועוף מן הביבירין וכו'. הא לגינה ולחצר לא (אין צדין). כאן (משנת שבת) כחצר מקורה. כאן כחצר שאינה מקורה. והא תנינן גינה. אית לך גינה מקורה. אלא כאן בגדולה כאן בקטנה.

ואשר לעיקר פירושה של משנת שבת, הרי אף מ"ו – מ"ז שאחריה מוכיחות לפירושנו. שכן שנינו במ"ו: צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב; מכאן שלא כל שכן במכנים צבי לבית ונעל בפניו חייב. וזה כמו שאמרנו כפשוטה שלא כחכמים אלא כר' יהודה. וכיו"ב שנינו במ"ו: ישב הראשון על הפתח ומילאהו וכו' הראשון חייב והשני פטור. הא למה זה דומה לנועל את ביתו לשומרו ונמצא צבי שמור בתוכו. ובתוס' פ"ב/פ"ג ז' דפו' וכ"ל ורמב"ן. שנינו: ישב אחד על הפתח ונמצא צבי בתוכו וכו' פטור למה זה דומה לנועל את המגדל ("מגדל של עץ") ונמצא צבי בתוכו ולמתכסה בטלית ונמצא צפור (וכ"ל ורמב"ן) בתוכו וכו' אין לך שחייב אלא המתכוין לצודו וכו'.

א"כ אף המכנים צבי למגדל ונעל בפניו חייב. ולמה לא שנו במ"ה גדולה מזו "צבי למגדל"?

ואף סדר המשניות קשה לפירוש הבבלי שא"כ צריכה היתה המשנה להקדים מ"ו – מ"ז למ"ה.

18. כתובות פ"א מ"א: בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי. – כך במשניות דפו' ומ"ו. וכן שם בפס"ב⁽²⁾; אבל ד"ג ומ"ר ולו"פ וק: ביום. וכן ב"ר תיאודור. 66. בירוש' שם אמרו: רביעי אור חמישי חמישי אור שישי. ובבבלי, ה"ע"א: או דילמא בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי וכו' ת"ש דתני בר קפרא בתולה נישאת ברביעי ונבעלת בחמישי וכו'. בשמ"ק בשם ריטב"א: ליום הרביעי כך היא הגירסא ברוב ספרים והא דלא קתני ביום הרביעי וכו'. וכן מהר"מ חלאווה בפסחים ב רע"א ד"ה אור ("שכך היא הגרסא").

ועי' להלן סי' ד.

(1) ק"ע והגר"א מחקוהו.

(2) בבבלי ב רע"א: מפני מה אמרו בתולה נישאת ליום הרביעי (ב"ם), כ"ר: כיום.

ב. בכמה נוסחאות המונה:

1. תרומות פ"ג מ"ה. לו ולירמא. והזהיר ח"א עג א וריטב"א עירובין לו ב:
האומר תרומת הכרי הזה לתוכו ומעשרותיו לתוכו תרומת מעשר זה לתוכו.
2. מעשרות פ"ג מ"י לו: עומדת לגנה ונוטה לחצר וכו' לחוצה לארץ ונוטה
בארץ וכו'.

וכי"ב מע"ש פ"ג מ"ז מ"ר: או עומד לחוץ ונוטה לפנים.

3. עירובין פ"א מ"ח. מב"ב מ: שירא שחנתה בבקעה וכו' מטלטלין לתוכה.
4. שם פ"ז מ"ב. ק: מהרו ועשו צרכיכם למבואי (בנוסחאות: במבוי).
5. שבת פ"א מ"א. לו: ומאחיזין (ומחזיזין) את האור למדורת בית המוקד.
6. פסחים פ"ח מ"א. מב"ב מ: תאכל למקום שהיא רוצה.
7. שם פ"ז מ"י. פ: ישרפו לששה עשר וכו' ישרפו לשבעה עשר.
8. גיטין פ"ט מ"א. ד"ג ורי"ף: ואם כתבו לתוכו וכו'.
9. שם פ"א מ"א. פ וק (ונגרד): ממדינה למדינה למדינת הים.
10. ב"ב פ"א מ"א. מ"ר ורגמ"ה: בונין את הכותל לאמצע.
11. ע"ז פ"א מ"ח. ק: אין משכירין להם בתים לארץ ישראל ואצל: בארץ
ישראל (שם).

12. סנהדר' פ"ד מ"ד. מב"ב מ: ומושיבין אותו לשלישי.
13. שם פ"ז מ"ד. מב"ב מ: בין לחיי אביו וכו'.
14. בכורות פ"ד מ"ב. פ: נולד לו מום לתוך שנתו.
15. ב"ב פ"ב מ"ה. ב 568, 569: ולא יעשה אדם שובך לתוך שלו.
16. חולין פ"ג מ"ט. ק: אבל עושה גימא לתוך ביתו.
17. תמיד פ"ה מ"ד. לו ופ וק ומאירי: והקב דומה לתרקב וכו' והבזך לתוכו.
18. פרה פ"ז מ"ג. מ: והטפיח לתוכה.
19. שם פ"י מ"ד. מ: והלגין לתוכה.
20. אהלות פ"א מ"ח. ק: החדות שבבית ומנורה לתוכו.
21. שם פ"ד מ"ג. ק ופ: היה עומד לתוך הפתח.
22. שם פ"ט מ"א. לו ומ ופ: כוורת שהיא לתוך הפתח ופיה לחוץ.
23. שם פ"י מ"ו. לו: ארובה שהיא לתוך הבית וקדרה נתונה תחתיה.
24. שם פ"ח מ"ו. לו ומ ופ: שתי חביות וכו' ומונחות לתוך הבית.
25. כלים פ"ד מ"ג. מ ופ וב ולירמא: מגירה שעשה שיניה לתוך החור.
26. פרה פ"ב מ"ה. ק ואנט: היו בה שתי שערות וכו' לתוך גומא אחת וכו'
לתוך כוס אחד. היו לתוך (ק: בתוך) שני כוסות וכו'.
27. אהלות פ"ז מ"ג. פ וב ולירמא: וסומאה לתוכו. ושם מ"ד. ק: כותל וכו'
והסומאה לתוכו. ושם להלן. פ וב: מעזיבה וכו' (והסומאה לתוכו (לתוכה)).
28. מקואות פ"ז מ"ו. מ וב ולירמא: וירד וטבל לתוכו (וכלומר: טבל בתוכו).
29. שם פ"ב מ"ז. פ: המניח קנקנים לראש הגג. ובטהרות פ"ט מ"ה. ב (והוגה):
המניח זיתיו לגג.

30. כלים פ"ח מ"ח. ק: נמצא למקום הנחת עצים.

31. שם פ"י מ"ג. פ: העושה כלים מן הגדל לים וחבר להם מן הגדל לארץ.

32. טהרות פ"ג מ"י. אנט: כדי שינגבו את פיהם לארץ.

ג. שינויים וחילופים לכאן ולכאן.

וישנם כמה חילופים בין ב' ול', שאין בהם כל הכרעה; אפשר לפרשו כתנועה ל- ואפשר לפרשו כקביעות ב-:

1. דמאי פ"ו מ"ז. ברוב הנוסחאות: שנים שבצרו את כרמיהם לתוך גת אחת - לו: בתוך.

2. שביעית פ"א מ"ז. ברוב הנוס': כל עשרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה וכו', מי"ר: לתוך בית.

3. שם מ"ז. מי"ר וב: עשר נטיעות מפוזרות לתוך בית סאה - בנוס': בתוך.

וכיו"ב אהלות פ"ג מ"ב. פ: מלא תרווד רקב שנתסור לתוך הבית - ברוב הנוס': בתוך.

אבל בדבר שיש בו תנועה מפורשת, תמיד פ"ה מ"ה. לו וב 571: נתסור ממנו לתוכו (ימן הבזך לכף) קבב גחלים - פ וק ומ וב 570 ודפו' ליתא "לתוכו". ואולם בפ"ו מ"ג בכל הנוס': נתסור ממנו לתוכו.

4. שביעית פ"ג מ"ח. פ: אבל בונה הוא לשביעית - ברוב הנוס': בשביעית.

5. שם פ"ח מ"ג. ק (והוגה) ולו וב: את שדרכו לאגד לבית אוגדין אותו לשוק - בנוס': בבית, בשוק.

6. שם פ"י מ"א. ק: מלאכה שפוסקת לשביעית משמטת ושאינה פוסקת לשביעית וכו' - בנוס': בשביעית (ב"פ).

7. שבת פ"ג מ"ד: והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין - מי"ר: בתוך.

8. עירובין פ"ב מ"ג: לא אמרו וכו' אלא לגנה ולקרפף - מב"ב מ: בגינה ובקרפף.

9. שם סוף פ"ט מ"ד: מערבין למבוי המפולש - מב"ב דפו' ומ ורי"ף ומי"ר במבוי, וכ"ה בציטאט שבבבלי צה א (אבל מ שם: למבוי).

10. פסחים פ"ג מ"ג: תטיל בצונן - ד"נ ומב"ב מ ומי"ר: לצ'.

11. ביצה פ"ב מ"א: אבל מבשל הוא ליום טוב ואם הותר הותר לשבת - לו: ביום. ושם: סומך עליו לשבת - ה: בשבת, והוגה ל-.

12. מגילה פ"ג מ"ד. מי"ר (ה"פ הראשונים) וד"נ ופיז', לו זה וב ומב"ב מ ומב וא"פ ול, וכן בציטאט שבבבלי לע"ב. בכולם: ומפסיקין לשבת אחרת וכו' לכל מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים לתעניות ולמעמדות וליום הכפורים (משניות דפו' ומב"ב דפו': לשבת - לכל, והשאר בבי"ת: ק ופ בכולם בבי"ת).

13. חגיגה פ"ב מ"א, בנוסחאות: אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד - לו: לשלשה - לשנים - ליחיד. והיינו כפירוש הבבלי, יא ב: הכי קאמר אין דורשין בעריות לשלשה וכו'; אבל בתוס' ריש פ"ב: בשלשה וכו'. וכיו"ב כתובות קו א: הוה דריש בתליסר אמוראי.

14. שם פ"ב מ"ז: הטובל וכו' אסור למעשר וכו' אסור לתרומה וכו' אסור לקודש וכו' אסור לחטאת וכו' מותר לקל - לו זה בכולם בבי"ת: במעשר וכו'; מי"ר ופ: במעשר, והשאר בלמיד.

ושם פ"ג מ"א. ד"נ ומי"ר ולו וק זה: בתרומה אבל לא בקדש. וכן במ"ב.

בכל הני"ל: בקדש אבל לא בתרומה. וכן במ"ג, לו וק: בקדש אבל לא בתרומה (ה: לקודש, והוגה בבי"ת, בתרומה).

15. יבמות פ"ג מ"י: החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה - מי"ר: בזה - לזה.

16. שם פ"ד מ"ז: הרי הוא כאחד מן האחים לנחלה – לו ופ ומב"ב מ ורי"ף: בנחלה.
17. שם פ"א מ"ה: וחולקים חלק אחד בגורן – מ"יר: לגורן.
18. כתובות פ"ב מ"י: לטבול לאכול בתרומה – לו: ולאכול בתרומתו: מ"יר
- פ. ר"מ. הו' פרנקפורטר ולירמא: לטבול ולאכול לתרומתו. ר' יהוסף: ס"א לתרומתו (ק: לטבול את תרומתו. ונגרד "את" והוגה "בתרומתו").
19. שם פ"ח מ"ג: והמחוברין בקרקע וכו' המחוברין לקרקע. ומ"ד: המחוברין לקרקע. ומ"ז: המחוברין בקרקע וכו' בקרקע – ד"ג. ולו ופ וק ורי"ף ורי"ד בכולם: לקרקע. רא"ש מ"ג ומ"ד: לקרקע. מ"ז: בקרקע – לקרקע. מ"יר במ"ג פעם ב (הראשון חסר): בקרקע. ומ"ד: לקרקע. ומ"ז: בקרקע – לקרקע: מב"ב מ בכולם: בקרקע. ובמ"ג מוגה ע"ע פ"א: לקרקע.
20. נדרים פ"ה מ"ה: לא דברו בנשיא – מב"ב מ: לנשיא.
21. שם פ"ט מ"ח: הותר במיושן ולא במיושן בלבד וכו' – מ"יר: הותר למיושן. והשאר בבי"ח.
22. נזיר פ"ג מ"ו: ובסוף שבע שנים וכו' ובסוף שבע וכו' – ב ולירמא: ולסוף. וכן נזיר פ"ט מ"ג: מצא אחד בסוף עשרים – לו וב: לסוף: אבל באהלות פט"ז מ"ג אף לו: בסוף.
23. נזיר פ"ה מ"ב: דינר זהב שיעלה בידי וכו' חבית של יין שתעלה בידי מ"יר: שתעלה ליד י.
24. גיטין פ"ט מ"ז: הקיף ראשו של זה בצד ראשו של זה וכו' (סופו של זה בצד וכו' כשר"י. ליתא בד"ג וב – ונשלם ע"א – ומ"יר ופ וק ולו ור' יהוסף. ומב"ב מ ורי"ף: לירמא השלימו בד"ג. ושם: לצד) ראשו של זה בצד סופו של זה – ב: לצד – לצד. ק: בצד – לצד.
- 24א. גיטין פ"ו מ"ד: התקבל לי גיטי במקום פלוני – ד"ג ולו: למקום (אבל במ"ג: במקום. ק בשניהם: במקום. לו ומאירי במ"ג: במקום).
25. סוטה פ"א מ"ז: ירך התחילה בעבירה – לו: לעבירה.
26. שם פ"ו מ"ג: ק"ו לעדות הראשונה – לו: בעידות.
27. ב"ק פ"ד מ"ב. ד"ג ומ"יר ופ וק וב 567, 568: הרי הוא מועד בשבתות ואינו מועד בימות החול אמר להם בשבתות וכו' ובימות החול וכו' – במב"ב דפו' ומ"יר. וכן בציטאט שבבבלי לו א. בלמ"ד. ומשם במשניות. אבל במב"ב פלו' בבי"ח. ומקצתו גם בר'. וברישא בכולם בלמ"ד: מועד לאדם וכו'.
28. שם פ"ח מ"ז: עשה כן לאיש פלוני – מב"ב מ: באיש. בלה"כ: כאשר עשה כן יעשה לו. וכאלה הרבה. אבל ביחזק' לג יג: ובעולו אשר עשה בו.
29. שם פ"י מ"ד. בכל הנוס' (חוץ מן לו): ושפך זה את יינו והציל את הדבש לחוכה (ולחוכו').
30. ב"ב פ"ג מ"ב: ויבוא לשנה אחרת – לו: בשנה.
31. שם פ"ו מ"ז: מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדה – לו: לתוך.
32. שם פ"י מ"ד: לזה לעצמו ולזה לעצמו – מב"ב מ. ה. פלו' ור ורא"ש ומ"יר: בעצמו וק: עצמו – עצמו. ונו' ל ע"א.
- ובמנחות פ"ו מ"א: והקומץ קרב לעצמו והשיריים קרבים לעצמן – מב"ב מ: בעצמו – בסני עצמן.

33. סנהד' פ"ד מ"א: ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה – ד"נ ולו ופ: בזכות – בחובה, מי"ר: לזכות – בחובה, ופ"ה מ"ד: פותחין בזכות – מי"ר ופ: לזכות.
34. שם פ"ח מ"א: שלא בא לכלל מצות – לו: בכלל.
35. שם פ"ט מ"א, בנוסחאות: וכבש עליו לתוך המים או לתוך האור – ב 568.
369. בתוך – בתוך. כלומר שנפל לתוך המים או האור וכבש עליו בתוכו שיטבע או ישרף, ועי' להלן סי' 82. מכשירין פ"ה מ"ו.
36. שם פ"א מ"ד: ושולחין (שולחים) בכל המקומות – ב 568, 569: לכל.
37. שבועות פ"א מ"ה: קריבין בראשי חדשים וכו' קריבים ביום הכפורים – ק, ובחלקן מי"ר ומב"ב: לראשי (גם מי"ר) חדשים – ליום (גם מב"ב מ) הכיפורים.
38. אבות פ"ד מ"א: וטוב לך לעולם הבא (אצל: "בעולם הזה" שלפניו) – לו: בעולם הבא.
39. אבות פ"ד מט"ו: הוי מקדים בשלום כל אדם – לו ופ וב 569: לשלום.
40. שם פ"ה מ"ה: עשרה נסים נעשו (לאבותינו) בבית המקדש – פ: לבית.
41. זבחים פ"ה מ"ו: ונאכלין בכל העיר, לכל אדם בכל מאכל – פ: לכל (אבל במ"ה ומ"ו ומ"ח בכולם: בכל מאכל). וכן בפ"ו מ"א: בכל מאכל – פ: לכל.
42. שם פ"ז מ"ו: שהיא מכשירתו באכילה (ב"פ) – לו: לאכילתה – לאכילה.
- ב 571: לאכילה – לאכילה, ב 570: באכילתה – לאכילתה: בפ"ב גם פ: לאכילתה.
43. שם פ"ד מ"י: אלו קדשים קרבים במשכן קדשים שהוקדשו למשכן קרבנות הצבור קריבין במשכן – פ: במשכן – למשכן.
- ושם: קרבנות היחיד שהוקדשו למשכן יקרבו במשכן – ב: במשכן, ומוגה: למשכן.
44. שם שם: ומחיצה בדמים – מב"ב (קיג רע"א) ולו וב: לדמים.
45. מנחות פ"ט מ"ה: כל המדות וכו' חוץ משל כהן גדול שהיה גודשה ולו ופ: גדשה, מב"ב מ: שהיתה גדושה) לתוכה – פ ופ: בתוכה.
46. שם פ"א מ"ט: נאפה בערב שבת ונאכל בשבת – פ וב (והוגה בב"ית): לשבת (אבל לעיל: ונאכלות ביום טוב).
47. חולין פ"ב מ"ט: אין שוחטין לגומא – לו ופ וק וב: בגומא (יבגומא).
48. שם פ"ד מ"ד: שכן אין במינה שחיטה וכו' שיש במינה וכו' שאין במינו – ק: למינה – למינה – למינו.
49. בכורות פ"ד מ"ה: ארבעה איסרות בבהמה דקה וששה בגסה – מב"ב מ: לבהמה – לגסה.
50. שם פ"ו מ"א: לאיזה ערקוב אמרו וכו' לערקוב שבאמצע הירך – ל ופ וב: באיזה ("באיזה") – בערקוב ("בערקוב" ליתא פ): מב"ב דפו' ומ: איזהו (יואיזהו) ערקוב שאמרו – בערקוב.
- וכיו"ב פסח' פ"א מ"א: ולמה אמרו שתי שורות וכו' מקום וכו' – מי"ר ומב"ב וה (ובגליון: נ"א ולמה): ובמה: לו וק: במקום.
51. ערכין פ"ט מ"א: שלש תבואות לשתי שנים – פ ומב"ב מ: בשתי.
52. שם מ"ד: שיהא חולש את מעותיו בלשכה – מב"ב דפו' ומ (וכן בגיטין עד ב): ללשכה.
53. תמורה פ"ו מ"א: מותרין באכילה – פ: לאכילה.

54. מעילה פ"ד מ"ה: בכגורגרת להוצאת שבת בככותבת ביום הכפורים וכו' ובמלא לוגמיו ביום הכפורים – לו וב: ליום – ביום.
55. תמיד פ"א מ"א: אירע קרי לאחד מהן – לו וס וק וכי"י ב ומ: באחד.
56. שם פ"ז מ"ג: היה עולה בכבש – כי"י ב ומ: לכבש.
- ובזבחים פ"ו מ"ה: עלה בכבש – מב"ב דפו' ומ: לכבש.
57. מדות פ"א מ"ו: וארבע לשכות היו בבית המוקד – לו וס וב: לבית: אבל שם במ"ז בכל הנר: שנים שערים היו לבית המוקד.
58. שם מ"ט: החזיר את המפתחות לשלשלת ואת הטבלא למקימה – לו: במקומה.
59. שם פ"ג מ"ד: שהברזל פוסל בנגיעה (ובפגימה לכל דבר – לו: והפיגמא (וכן פ וב: ושם: והפגימה) בכל דבר.
60. כלים פ"ח מ"ג: ושוקעת לתוכו – לו וס: בתוכו.
- ולהיפך בכלים פ"ט מ"א: שוקעים בתוכה – פ ומ: לתוכה. וכן פ"י מ"ג: שוקע בתוכה – פ ומ: לתוכה.
61. שם פ"ט מ"א: נראין בתוכה אבל לא לאוירה – פ ומ וב 572: לתוכה. וכי"ב נגעים פ"ג מ"ג: נראה בעליה – פ: לעלייה. וכי"ב אהלות פ"ז מ"ב: אהל שהוא נטוי בעליה – לו: לעלייה.
62. שם פ"ד מ"ח: או שפרצו זה לתוך זה – לו וס: שפרצן זה בתוך זה (בסיפא שם ושם: זה בצד זה).
63. שם פ"ה מ"ד: כלי שנשמא אחוריו לא נשמא תוכו – ק: לתוכו (ונמ' ל).
64. אהלות ספ"ו מ"ו: להביא את הטומאה לבית – לו: בבית.
65. שם פ"ח מ"ב, בכל הנוס': ואם עקרו צובר את גורנו לתוכו, יצובר בתוכו, כלומר יבאותו בית הפרס עצמו.
66. נגעים פ"ד מ"ו: ושער לבן בתוך המחיה וכו' ושער לבן בתוך הבהרת – לו: לתוך – לתוך.
- ולהיפך שם פ"ו מ"ה, דפו' וב ומ ואנט' וס וק: שהבהרת לתוכה – לו ורע"ב: בתוכה.
67. שם פ"ט מ"ב: ואין פושין לעור הבשר ולא עור הבשר פושא לתוכן – לו וב (ומוגה) ומ וק: בעור – לתוכם ("לתוכן").
68. שם פ"ג מ"ה: הבונה מן המוסגר בטהור – פ: לטהור.
69. שם פ"ד מ"ז: וכן בשער לבן ובפסיון – אנט': לשער לבן ולפסיון.
70. טרה פ"ג מ"א: ואחד היה מתחלק לכל המשמרות – פ ואנט': בכל.
71. שם פ"ה מ"א: ובתרומה פותח – לו: ולתרומה. וכן בתוס' פ"ה א: לתרומה.
72. שם שם מ"ב: אם להוסיף (ילאסוף) לתוכו מים וכו' – לו: בחוכו. וכן במ"ג: לא יוסיף (ילאסוף) לתוכה – לו ומ: בתוכה, פ: יוסיף בה.
73. שם פ"ט מ"ח: מטמאין את הטהור לתרומה בידיו וכו' – לו: בתרומה. אבל להלן בכולם: נטמאו מטמאים את הטהור לתרומה. וכן כאן ולהלן: הטהור לחטאת.
74. טהרות ס"ב מ"ו – מ"ז: ופוסל לאוכלי תרומה וכו' ופוסל לאוכלי קדש שנעשו לטהרת הקדש אבל אם נעשו לטהרת תרומה וכו' ופוסל לאוכלי תרומה וכו' ופוסל לאוכלי קדש – פ: באוכלי תרומה – באוכלי קדש שנעשה בטהרת קדש – באוכלי תרומה – באוכלי קדש.
75. שם פ"ט מ"ו: ועתיד להעלותם לגג – לו: בגג.

76. שם פ"י מ"ז: אימתי בזמן שהוא זולף בכל אחת ואחת – אנט': לכל (מ: כל).
77. מקואות פ"ד מ"ג, לו וב ודרנ' ור"מ בפ' ולירמא, מ ופ וק ואנט': החוטט בצינור לקבל צרורות וכו' היו צרורות מתחלחלים לתוכו ("מתגלגלים בתוך בית קיבול שאינם מהודקים בו אע"פ שנתמלא מהם") פוסלים וכו'.
- ושם מ"ד: היו מקלחין בתוך המים – פ': לתוך.
78. שם פ"ו מ"א: אחד משלש מאות ועשרים לבריכה – פ': בבריכה.
79. שם פ"ו מ"ב: ופוסלו בשלשה לוגין – לו': לשלשת לוגין.
80. גדה פ"ט מ"ב: שעשו צרכיהן לתוך הספל – אנט': בתוך.
81. מכשירין פ"א מ"א: כל משקה שתחילתו לרצון אע"פ שאין סופו לרצון או שסופו לרצון אע"פ שאין תחילתו לרצון – לו' ומפ' וב 572, 573 ואנט': ברצון (ד"פ). אבל בסיפא בכולם: מטמאין לרצון ושלא לרצון. וכן טבויי ספ"ג מ"ו בכולם: מכשירין לרצונו ושלא לרצונו.
82. שם פ"ה מ"ו: החובט על השלח וכו' לתוך המים אינן בכי יותן ר' יוסי אומר אף לתוך המים וכו' – דסו' ספרד ואנט': בתוך – אף בתוך: "אף בתוך" גם מ. ועי' לעיל סי' 35.
83. ידיים פ"ב מ"ג: נטל את הראשונים לידו אחת ונמלך ונטל את השניים לב' ידיו וכו' נטל את הראשונים לב' ידיו ונמלך ונטל את השניים לידו אחת – פ': בידו אחת – בשתי ידיו – בשתי ידיו – בידו אחת. אבל במ"א בכל הנוס': לידו אחת – לשתי ידיו.
84. עוקצין פ"ב מ"ח: משתערין בכמות שהן וכו' משתערת בכמות שהיא וכו' משתערין בכמות שהן – פ': לכמות שהן – בכמות – לכמות שהן. לעיל עמ' 29.

ד. חילופי ב – ל אצל פעלי תנועה

חילוף ב – ל נמצא הרבה מאד אצל פעלים אלו: נפל, נתן, זרק, שפך, עירה, השליך, כנס (נכנס), הלך, יצא, ירד, נגע (הגיע), צרף, שוה, בין שיש בהם תנועה ובין שהם נחים עכשיו בשעת מעשה זה, אלא שבכח היתה בהם תנועה תחילה. אף רגילים שינויים הרבה אצל "בפני" – "לפני", "בו" ("בה", וכו') – "לו".

1. "נפל" עם ל או ב אחריו:

תרומות פ"ז מ"ה: שתי קופות וכו' שנפלה סאה תרומה לתוך אחת מהן ואין ידוע לאיזו מהן נפלה וכו' לתוך של תרומה נפלה – ר' יהוסף: לתוך ס"א בתוך בביית, לו פעם ב: בתוך. אבל במ"ו בכולם: נפלה אחת מהן לתוך החולין. ובכל הנוס' "לתוך" בתרומות פ"י מ"ב: שעורים שנפלו לתוך הבור. וכן בכל פ"ה: שנפלה ל – , וכן בפ"ד מ"ב – מ"ג ופ"ז מ"ה ומ"ו ופ"י מ"ה ופ"יא מ"א, מ"ו ומ"ח: מע"ש פ"ב מ"א: ערלה פ"ב מ"ח – מ"א ומ"ד, וכאלה עוד; אבל בערלה שם מ"א פ': בתוך. ושם מ"טו': שנפלו בקדרה – לו' ופ' וק: לתוך קדירה, מ: לקדירה. מקואות פ"ב מ"ג: נפל לא' מהן ואינו יודע לאיזה מהן נפל וכו' ונפל לאחד מהם ואינו יודע לאיזה מהן נפל – פ': באחד מהן – באי זה – לאחד מהן – באי זה; "באיזה" גם מ.

אבל במקואות פ"א מ"ד בכולם: נפל לתוכן מת.

טהרות פ"א מ"ה ומ"ו: נפל זה לעצמו וזה לעצמו על ככר של תרומה – במשב"ג ואנט' (רק במ"ו) וק: לתוך ככר.

נדרים פ"ו מ"ז בנוסחאות: נפל לתבשיל - לו: כתבשיל
יבמות פט"ז מ"ד, מ"ר כ"ל כבדו הנוס': נפל למים - מ"ר ד"ו: במים.
אבל בכל הנוס' סוטה פ"ח מ"א: נפל בחרב.

ב"מ פ"ו מ"ד: ונפלו בתוך הזמן - מ"ב מ: לתו'. ועי' לעיל ב' 14.
במקרא "נפל" עם ל: ונפל למשכב (שמות כא יח). ובארמית: נפלו לגר
(ילתוך') אתון נורא (דניאל ג כג).

עם ב: בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל (תהלי' ז טז). כרה שחת בה יפל
(משלי כו כז).

"נפל" בשעת מנוחה: נפלים בדרך (דברים כב ד); נפלים בעמק (שופט' ז
יב); נפל בחרב (במדבר יד מ"ג). "נפל ביד" רגיל במקרא. אבל בתלמוד: נוסל
לידי גבאי (נדרים סה א), ובארמית: נפלת ליד (ע"ז לט א).

2. "נתן" עם ל או ב:

תרומות פ"ו מ"א, משניות דפו' ומשב"ג, ק"פ וז: בצל שנתנו בתוך עדשים
- מ"ר לו ומ, ר"ש ורע"ב: לתוך.

אבל במ"ב בכל הנוס': תפוח שריסקו ונתנו לתוך עיסה. וכן בפסח' פ"ז
מ"א בכל הנוס': ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו. וכן באהלות פ"ח מ"א: ונותן
לתוך הכפישא (אבל בטב"י פ"ד מ"ב: ומניחתה בכפישא).

שבת פ"ג מ"ה, ברוב הנוס' (דפו' ומ"ב ומ"ר ופ"ו זב): המיחם שפינהו לא
יתן לתוכו צונן אבל נותן הוא לתוך הכוס וכו' האילפס והקדרה וכו' לא יתן לתוכן
תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי וכו' לכל הוא נותן וכו' - לו
וק: לא יתן בתוכו, לא יתן בתוכן (ק: לתוכן).

ושם מ"ז ברוב הנוס' (הנ"ל): ולא יתן לתוכו מים - לו וק: בתוכו.

שם פ"ב מ"ד: לא ימלא אדם קערה וכו' ויתן ראש הפתילה בתוכה - פ: לתוכה.

שם פ"ב מ"ד: נותנין תבשיל לתוך הבור וכו' (ה: בתוך, וסמוך לו בכל
הנוס'): ואת המים היפים ברעים וכו' ואת הצונן בחמה (ס"א: בחמים) וכו'.

ושם פ"א מ"י: אין נותנין פת לתנור - ב ומ"ב מ: בתנור.

יומא פ"ה סמ"ד: ונתן את המלא בריקן - לו ופ: בתוך הריקס, מ"ר וז:

לתוך, ומוגה בכ"ה - ב במקום ל.

ר"ה פ"ד מ"ח: אם רצה ליתן לתוכו מים - פ: בתוכו.

סוטה פ"ג מ"א: ונותנה לתוך כלי שרת - ב ולירמא: בכלי שרת.

סנהדר' פ"ז מ"ב: ונותנין סודר קשה לתוך הרכה - ב 568, 569: בתוך.

זבחים פ"ג מ"ב: ונתן בכלי חול (ואצל "נותן לשמאלו") - מ"ב מ: לכלי.

מנחות פ"ו מ"ד: נתנהו לאכוב וכו' נתנהו ברחיים של גרוסות - "לאכוב" גם
ק"פ וב, אבל לו: באכובו "ברחיים" גם פ"ב ומ"ב קה"ו אבל מ"ב ולו וק: לרחיים.

שם פ"א מ"א: וכשהוא רדן נותן בספוס - כך גם פ"ב ורש"י ותוס' (צד א), אבל
לו וק: ליטפס (ליטפסו), כ"י ב: לספוס, מ"ב: לדפוס.

שם פ"ב מ"ב: נתנו בכלי אחד - מ"ב מ: לכלי.

ערכין פ"ה מ"א: ממלא חבית וכו' ושוקל בשר וכו' ונותן לתוכה - לו: בתוכה.

טהרות פ"ו מ"ח: כלי בית הבד וכו' אם נתנן בשבולת הנהר - משב"ג ומ, לו

וק ואנט' וב Qu 573: לשיבולת.

וכן מכשירין פ"א מ"ו: הנותן פירותיו בשבולת הנהר – לו וק ומ ואנט' וב 572.
573: ל שיבולת.

כלים פ"ח מ"ו בכל הנוס': ונתון לתוך התנור.
מכשירין פ"ג מ"ב בכל הנוס': חבית שהיא מלאה פירות ונתונה לתוך
המשקין או מלאה משקין ונתונה לתוך הפירות.
שם פ"ד מ"ו: קופה שהיא מלאה תורמסין ונתונה (ד' ספרד ולו ופ ואנט' וב)
לתוך מקוה – פ: בתוך. אבל שם מ"ח בכל הנוס': ונתונה לתוך המקוה.
מקואות פ"ח מ"ה: גדה שנתנה מעות בפיה (אצל: נתנה שערות בפיה) – אנט':
לתוך פיה. ועי' לעיל א סי' 15.

במקרא: נתן ביד (רגיל); נתן – באמתחתיכם (בראש' מג כג); נתן בחוכה
(בראש' מא מח); ונתן בפללים (שמות כא כב). נתן ל – רגיל.

3. "זרק" עם לאו ב

שבת פ"א מ"ג: הזורק ארבע אמות בכותל וכו' הזורק בארץ וכו' זרק לתוך
ארבע אמות וכו' ונתגלגל לתוך ארבע אמות וכו' (כך בכל הנוס').
ושם מ"ד: הזורק בים וכו' אם היה רקק וכו' הזורק לתוכו (כך גם מב"ב ורי"ף
כ"י ב, וה) וכו' רקק מים וכו' הזורק בתוכו וכו' – ד"נ ולו וה ומב"ב מ וא"ס ורי"ף ב:
רקק מים וכו' לתוכו; מ"יר ופ וק וב בשניהם: בתוכו.
שם פ"ח מ"ו: צרור אבן כדי לזרוק בעוף וכו' כדי לזרוק בבהמה (כך ברוב
הנוס') – מב"ב מ: לבהמה.

סנהדר' פ"ו מ"ו: הזורק אבן למרקוליס – לו וק וב 567: במרקוליס.

מכות פ"ב מ"ב: הזורק אבן לרשות הרבים וכו' זרק את האבן לחצירו (ב
ולירמא: לתוך חצירו). "לחצירו" = "בחצירו", "בתוך חצירו".

גיטין פ"ח מ"א: הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצירה וכו'
זרקו לה בתוך ביתה או בתוך חצירו וכו' לתוך חיקה או לתוך קלתה – כך גם לו
ומ"יר ופ; ב ולירמא: לתוך ביתו או לתוך חצירו; ק: בתוך ביתו או לתוך חצירו;
ד"נ ברישא: והיא בתוך ביתה או לתוך חצירה. מב"ב מ: תוך ביתו או תוך חצירה.
פ"ה פ"ט מ"ו: לא יעמוד בצד זה ויזרקם לצד זה – פ: בצד.

במקרא: וזרקו משה השמימה (שמות ט ח, "לשמים"). ויזרקו הדם המזבחה
(דהייב כט כב); גם שיבה זרקה בו (הושע ז ט).

4. "שפך" עם לאו ב

ב"ק פ"ג מ"ב בכל הנוס': השופך מים ברשות הרבים.

זבחים פ"ח מ"ו ומ"ח בכל הנוס': ישפך לאמה. וכן שם מ"ט ומ"א בכולם:
ישפכו לאמה.

עירובין פ"ח מ"ט: אין שופכין בתוכה מים (גם מב"ב דפו' ולו ופ) – ד"נ ופ"ו,
מ"יר וק וה וב ומב"ב מ וד"ש: לתוכה.

שם מ"י, דפו' ומ"יר ופ וה וב ומב"ב דפו' וכ"י: ביב וכו' שופכין לתוכו
(ל"תוכה") מים – לו וק: בתוכו.

שם פ"י מ"ו: אשפה וכו' חלון שעל גביו ("גבה") שופכין לתוכה מים בשבת
(כך דפו' ומב"ב ומ"יר וה) – לו וק ופ וב: בתוכה.

במקרא: לדם אשר שפך בה (במדבר לה ג). באהל בתציון שפך וגו' (איכה ב ד).

נשפך לארץ (איכה ב יא), ישפוך לארץ (איוב טו יג), וישפוך מעיו ארצה (ש"ב כ יז).

5. "עירה" עם ל או ב

א) בכל הנוס' בל':

יומא פ"ה מ"ד: עירה דם הפר לתוך דם השעיר (דפו' ומב"ב ומי"ר, פ וק ולו וה וב, וכן ב"שבעת ימים", אלבוגן Studien, 109).

ע"ז פ"ה מ"ז: המערה מכלי אל כלי את שעירה ממנו מותר ואת שעירה לתוכו אסור.

מכשירין פ"ה מ"א: היין שבכף טהור עד שיערה לתוך הכלי.

תמיד פ"ה מ"ה: ופינה את הגחלים וכו' ירד ועירן לתוך של זהב.

מע"ש פ"ג מ"ג: מסתח ומערה לגת.

כתובות פ"ז מ"ה: ממלאה ומערה לא שם ה.

ב) בחילופים:

סוכה פ"ד מ"ט: עירה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים – מי"ר:

בתוך – לתוך, וכן בשאילתא, תרביץ ש"ז 490 ואבל בגמרא שבשאל' שם: לתוך – לתוך, וק:

ק: בתוך – בתוך.

יומא פ"ד מ"ד: ומערה בחוך של זהב וכו' ומערה בתוך של שלשת קבין וכו' ומערה בתוך של שלשת קבין – מב"ב דפו': בתוך – לתוך – בתוך, מב"ב מ וכי"י וק:

לתוך – לתוך – בתוך: מי"ר: לתוך – לתוך – (השלישי "בתוך" חסר בכי"ל ונשלם ע"א), ו

פ בכולם: לתוך: ה (והוגה ג"ס ללמיד) ומאירי בכולם: בתוך: לו ורי"ף כ"י ב:

בש לזהב – לתוך – בתוך, ב: בש לזהב – בתוך – בתוך.

6. "השליך" עם ל או ב

א) בכל הנוס':

שקלים פ"א מ"ב: ומשליכין לפניהם.

שבועות פ"ז מ"ז: והשלכתם לתוך כיסך.

זבחים פ"ז מ"ה: והשליכן לבית הדשן.

פ"ה פ"ג מ"א: והשליך לתוך שריפתה.

חולין פ"ד מ"ב: ומשליך לכלבים, ושם מ"ז: ישליכנה לכלבים.

ב) בשינויים וחילופים:

גיטין פ"ו מ"ו דפו' ומב"ב דפו': מי שהיה מושלך לבור – מי"ר ופי"ר (מח

רע"ב) וציטאט שם ובירוש' יבמות פט"ו, טו סע"ד, פ וק ולו וב, מב"ב מ ורי"ף ורא"ש

וחוס' רי"ד, ובבלי כתובות ע"ב: בבור.

כלים פכ"ז מ"ב דפו' ומ וק: שהשליכו באשפות – לו: לאשפות, פ וב

ודרנ': על האשפות.

במקרא: השליכוהו אל היוצר (זכריה יא יג), ואשלך את עפרו אל הנחל (דברים

ט כא): לכלב תשליכון אתו (שמות כב ל).

ונשלכוהו באחד הברות (בראש' לו ב) – השליכו אחו אל הבור הזה (שם כב),

וישלכו אתו הברה (שם כד).

7. "כנס" עם ל או ב

שביעית פ"ד מ"ז – מ"ט: כונס בתוך ביתו – כונס לתוך ביתו – וכונס לתוך

ביתו (דפו' ולו) – משב"ג ומ ומי"ר, פ וק וה וב בכולם: לתוך.

בִּיב פִּי'א מִיב: כּוּנֵס לַתּוֹךְ שְׁלוֹ (כֹּךְ בְּרוּב הַנוֹס') – ב 568, 569: בַּתּוֹךְ.
וּשְׁמ פִּי'ג מִיח: כּוּנֵס לַתּוֹךְ שְׁלוֹ – לוֹ וּפּוֹ וּב 568: בַּתּוֹךְ.
עִיז פִּי'ג מִיז: כּוּנֵס בַּתּוֹךְ שְׁלוֹ – דִּינ וּמִייר וּלוֹ וּפּוֹ וּב וּמִבִּיב מ: לַתּוֹךְ.
בִּי'ק פִּי'ו מִי'א בְּכָל הַנוֹס': הַכּוּנֵס צֹאן לַדִּיר.
מַעֲשֵׁשׁ פִּי'ד מִי: לֵהִיּוֹת כּוּנֵסִין חוֹלִין לִקְרִיבָן – מִייר וּלוֹ וּפּוֹ וּב וּב: בִּקְרִיבָן.
גִּיטִין פִּי'ג מִיח: וּבִשְׁעַת כְּנִיסַת הַמַּיִם בְּבוֹסֵר (דְּפוֹ) וּמִבִּיב (דְּפוֹ) – דִּינ וּב וּלוֹ
וּמִייר וּפּוֹ וּב וּמִבִּיב מ וּעֶרְוֹךְ וּרְשֵׁי וְחוֹס': לְבוֹסֵר.
בִּי'ק פִּי'ה מִיב בְּכָל הַנוֹס': הַקֹּדֶר שֶׁהַכְּנִיס קִדְרוֹתָיו לַחֲצֵר בַּעַל הַבַּיִת.
וּשְׁמ מִי'ה: הַכְּנִיס שׁוּרוֹ לַחֲצֵר וְכו'.

עִירוּבִין פִּי'י מִיז: אֵאִיכּ הַכְּנִיס רֹאשׁוֹ וְרוּבּוֹ לַמָּקוֹם שֶׁהוּא שׁוֹתֶה – דִּינ: בַּמָּקוֹם.
נִדְרִים פִּי'ח מִי'ד: עַד שִׁיתְחִילוּ הָעַם לַהֲכַנִּיס בְּכָל לַלּוֹת (בְּכָל הַנוֹס').
מַכְשִׁירִין פִּי'ב מִי: אִם רֹב מַכְנִיסִין לְבַתִּיהֶן – לוֹ: בְּבַתִּיהֶם.
עֲדִיּוֹת פִּי'ג מִי'א: וְהַכְּנִיסִין לַתּוֹךְ הַבַּיִת – מ: בַּתּוֹ; אֲבָל בִּאֵהֻלּוֹת פִּי'ג מִי'א גַּם מ: לַתּוֹךְ.
כְּלָאִים פִּי'ב מִיז: הִיּה רֹאשׁ תּוֹר חֲטִים נִכְנֵס בַּתּוֹךְ שֶׁל שְׁעוּרִים – מ וּב: לַתּוֹךְ.
יוֹמָא פִּי'ח מִי'ג וּמִי'ד: נִכְנֵס לַמָּקוֹם שֶׁנִּכְנֵס וְעַמֵּד בַּמָּקוֹם שֶׁעַמֵּד (וְכֵן לוֹ וּק) – מִייר
וּפּוֹ בַּמִּי'ג: לַמָּקוֹם – לַמָּקוֹם. וּבַמִּי'ד: בַּמָּקוֹם – בַּמָּקוֹם. הַמִּי'ג וּמִי'ד: בַּמָּקוֹם – בַּמָּקוֹם
(וְהוּגָה בְּכֹלֵם בַּלְמִי'ד).

נִדְרִים פִּי'ה מִי'א: לַתּוֹךְ שְׁלִי אֲנִי נִכְנֵס וְאֲנִי נִכְנֵס לַתּוֹךְ שְׁלֹךְ – מִייר וּק
וּפּוֹ וּמִבִּיב מ: בַּתּוֹךְ – בַּתּוֹךְ; אֲבָל בַּמִּי'ב גַּם פּוֹ וּק וּמ: לַתּוֹךְ – לַתּוֹךְ. מִייר בַּמִּי'ב:
בַּתּוֹךְ – לַתּוֹךְ; לוֹ בַּמִּי'א: לַתּוֹךְ – בַּתּוֹךְ.

אֲבָל בַּמִּי'א בְּרִישָׁא בְּכֹלֵם: זֶה נִכְנֵס לַתּוֹךְ שְׁלוֹ וְזֶה נִכְנֵס לַתּוֹךְ שְׁלוֹ.
בִּי'ק פִּי'ו מִיז: וְנִכְנֵס פִּשְׁתָּנוֹ לַתּוֹךְ הַחֲנוּת – מִבִּיב מ: בַּתּוֹךְ.
נִגְעִים פִּי'א מִי'ה – מִיז: וְכֹא הִשְׁחִין וְנִכְנֵס בַּתּוֹכָה – מ וּב וּפּוֹ וּק: לַתּוֹכָה.
שַׁבַּת פִּי'ו מִיז: וְנִכְנֵסִין בֵּהֶן בַּעֲזָרָה וְכו' וְאֵין נִכְנֵסִין בֵּהֶן בַּעֲזָרָה – מִייר וּלוֹ
וּב וּהַ מִבִּיב מ וּרְשֵׁי וְרַעֲיָב: לַעֲזָרָה – לַעֲזָרָה (ק פִּי'א "לַעֲזָרָה" וְהַב' חֲסֵר וְנִי עִי'א);
דִּינ וּפּוֹ: בַּעֲזָרָה – לַעֲזָרָה.

עֶרְכִין פִּי'ז מִי'ד: הַכְּנִיסִים נִכְנֵסִים לַתּוֹכָה וְכו' אֵין הַכְּנִיסִים נִכְנֵסִים לַתּוֹכָה – לוֹ:
בַּתּוֹכָה – בַּתּוֹכָה. ק: לַתּוֹכָה – בַּתּוֹכֵן (וְהוּגָה: לַתּוֹכָה).
נִדְרִים פִּי'ה מִי'א וּמִי'ב: לֹא יִכְנֵס לַחֲצֵר (בְּכָל הַנוֹס').
חוֹלִין פִּי'ב מִי'ט: בְּשִׁבְלִי שִׁיכְנֵס הָדָם לַתּוֹכָה – לוֹ וְדִינ: בַּתּוֹכָה.
נִדְרִים פִּי'י מִי'ה: עַד שֶׁתִּכְנֵס לַרְשׁוּתוֹ – מִבִּיב מ: בְּרִשְׁתּוֹ (אֲבָל בַּמִּי'ד בְּכֹלֵם: לַרְשׁוּי).
שֵׁם פִּי'ז מִי'ה: מוֹתֵר לִיכְנֵס לַתּוֹחֻמָּה שֶׁל עֵיר וְאֲסוּר לִיכְנֵס לַעֲבוּרָה (וְכֵן
מִייר וּפּוֹ וּב וּרְמַבִּין) – לוֹ וְרִי'ף: בַּתּוֹחֻמָּה – בַּעֲיָבוּרָה. ק: בַּתּוֹחֻמָּה – לַעֲיָבוּרָה;
דִּינ: בַּתּוֹחֻמָּה – בַּתּוֹכָה.

בִּיב פִּי'ג מִיז: שֹׁאֵין רֹאשׁוֹ שֶׁל אָדָם יִכּוֹל לִיכְנֵס לַתּוֹכָה (בִּפִּי) – מִייר וּלוֹ וּפּוֹ:
בַּתּוֹכָה – לַתּוֹכָה. ב 567 Fol: בַּתּוֹכָה – בַּתּוֹכָה.

אֵהֻלּוֹת פִּי'ח מִיז: אִם יִכּוֹל לַהֲכַנֵּס לָהּ בִּטְהָרָה וְכו' וְאִם אֵינוֹ יִכּוֹל לַהֲכַנֵּס לָהּ
בִּטְהָרָה – פ: לָהּ לִטְהָרָה – בָּהּ בִּטְהָרָה.

רִי'ה פִּי'ב מִי'ה בְּכָל הַנוֹס': חֲצֵר גְּדוּלָּה הִיתָה בִּירוּשָׁלַיִם וְכו' וְלִשְׁם כָּל הָעֲדִים
מִתְכַּנְּסִים.

מנחות פ"י מ"ג: וכל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם (בכל הנוס').
בכורים פ"ג מ"ב: כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד וכו' ולא
היו נכנסין לבתים (בכל הנוס').

תענית פ"ד מ"ב: וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן (וכן ק' ולו' וב' ומאירי,
וכן הוגה בכ"י ה) – מייר' וד"נ' וה' ומב"ב' מ' ומי, ערוך ורש"י ורע"ב: בעריהן. בתוס'
פ"ג: וישראל שבאותו משמר שאין יכולין לעלות לירושלם מתכנסין לעריהם.
במקרא: וכנסתים אל אדמתם (יחז' לט כח); לכנוס בהם (נחמ' יב מד).

8. "הלך" עם ל' או ב'

(א) בכל, או ברוב, הנוס' בלמיד:

גיטין פ"ג מ"ג: והלך בעלה למדינת הים.

שם פ"ז מ"ז: והיה הולך למדינת הים.

עירובין פ"ד מ"י: מי שיצא לילך לעיר שמערבין בה (לה) – כך ד"נ' ופיז', ב' וה',
מייר' ולו' ופ' וק' ומב"ב' דפו' שלו' ומ', וכן בבבלי נא ב'. אבל מב"ב' דפו' ומשניות: בעיר.
(ב) בכל, או בכמה נוס' בבי"ת:

ע"ז פ"ב מ"ד: ההולכים לתרפות – ד"נ' ולו' ופ' וב' 368 וק' (כשו' שלפניה: בת',
ובשורה שאחריה נגדר ב' והוגה ל'): בתרפות (ועי' לעיל עמ' 119).

נגעים פ"ב מ"ז: אינו הולך לתוך ביתו ומסגיר ולא בתוך הבית שהנגע
בתוכו וכו' שהנגע בתוכו – "הולך לתוך" גם ב' ודרנ' ומ' וק' ופ' ואנט': לו' אינו הולך
בתוך; דרנ' ומ' ולו' וק' ואנט': ולא עומד בתוך; פ' ולא עומד לתוך הבית שהנגע
לתוכו וכו' שהנגע לתוכו.

תמיד פ"א מ"א: יוצא והולך לו במסיבה (דפו' וכי"י ב' ומ' ופ' וק') – לו': למסיבה.

שם פ"ג מ"ח: מושכו והולך לבית המטבחים – מ': בבית.

(ג) בכל, או ברוב, הנוס' בבי"ת אצל "מהלך" ו"הילך", במובן סובב הולך
במקום אחד, הולך וחוזר והולך, מטייל:

יומא פ"ה מ"א: היה מהלך בהיכל.

ביק פ"ג מ"ז: שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים.

שם פ"י מ"ב, דפו' ומב"ב' דפו' ומ' ורי"ף ורא"ש. ב' Qu 368 וק': ומהלך בתוך

שדה חבירו ("בתוך שדהו") – מייר' ופ' ולו' וב' Fol 367: ומהלך לתוך שדהו.

אהלות פ"ח מ"ז: המהלך בבית הפרס וכו' המהלך בארץ העמים בהרים
ובסלעים.

גיטין פ"ז מ"ג: ועמד והלך (ברוב כי"י: והילך) בשוק.

תמיד פ"א מ"ד: והלך (בכי"י: והילך) למזרחו של כבש – פ' וק' וכי"י ב': במזרחו.

טהרות פ"ד מ"ג: הלכתי (בכי"י: הילכתי) למקום הלז – אנט': במקום.

ושם פ"ו מ"ה בכל הנוס': ואמר הלכתי ("הילכתי") למקום הלז (וכן בב"ב נה ב',

אבל בפסח' י' ע"א וע"ז ע' ע"א: במקום).

ושם פ"ה מ"א ומ"ג ומ"ה בכולם: הלך ("הילך") באחד מהם וכו'.

ואצל "הולין":

ב"מ פ"ו מ"ג: השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה בבקעה

והוליכה בהר.

שם פ"ו מ"ט: אבל אם הוליכה למקום גדודי חיות וכו'.

סוטה פ"א מ"ג: מוליכה לבית דין שבאותו מקום (דפו' ומב"ב ולו' ופ' וק' וב 567) – מ"ר: בבית דין.

במקרא: וגם שאול הלך לביתו (ש"א י כו); ואלכה לאדני (בראש' כד נו); ותהלך אש ארצה (שמות ט כג); ולשונם תהלך בארץ (תהל' עג ט); ורוח להולכים בה (ישע' מב ה); אֵלְכָה בשערי שאול (ישע' לח י).

שועלים הִלְכוּ בו (איכה ה יח). ולא הִלְכְתִי בגדולות (תהל' קלא א). והתהלכתי בתוכם (ויק' כו יב). המתהלכים ברגלי אדוני (ש"א כה כז).

ואוליכה אתכם אל האיש (מ"ב ו יט); הוליך גולה מירושלם בבבלה (מ"ב כד טו); המוליכך במדבר (דברים ח טו).

9. "יצא" עם לאו ב

שבת פ"י מ"ה: המוציא ככר לרשות הרבים – מ"ר ופ' וק': ברשות. ביצה פ"ה מ"ה: המוציא גחלת לרשות הרבים (אלא שאינה משנה, ע"י "תוספות והוספות", לעיל עמ' 961).

ב"ק פ"ג מ"ג: המוציא את תבנו וכו' לרשות הרבים. ב"מ פ"י מ"ח: המוציא זבלו לרשות הרבים.

ביצה פ"א מ"ח: אין מוציאין לא וכו' ואת ספר תורה לרשות הרבים – פ' וק' וה: ברשות.

סוכה פ"ג מ"ד: והוציא וכו' לרשות הרבים – ד"ג: ברשות. טהרות פ"ו מ"א: המסוכן ברה"י והוציאוהו לרשות הרבים והחזירוהו לרה"י – פ': והוציאוהו ברשות.

מכשירין פ"ה מ"ז: המוציא מסמר לגשמים – פ' וק' ואנט': בגשמים. נדרים פ"י מ"ג: כל שלא יצאת לרשות עצמה שעה אחת – ב' ולירמא: ברשות. ושם פ"א מ"ט בכל הנוס': כל שיצאת לרשות עצמה.

כריתות פ"א מ"ו: שכן יצאה בשעה וכו' בשעה וכו' בשעה – מב"ב דפו' ולו': לשעה. ג"ס: מב"ב מ': לשעה – בשעה – בשעה: לירמא: בשעה – לשעה – לשעה. רגיל: "כיוצא בו" (1). – בהם, – בזה, – באלו. למשל פ"א מ"ח: כיו"ב המקדיש וכו', ב"ב פ"ט מ"ז: כיו"ב זכין וכו'; ר"ה פ"ג מ"ח: כיוצא בדבר אתה אומר וכו'.

מגילה פ"ד מ"ג וסנהד' פ"א מ"ג: ואדם כיוצא בהן. ב"ק פ"ה מ"ז: וכן חיה ועוף כיוצא בהן.

מכות פ"א מ"ז: ולעשות דינו כיוצא באלו.

במקרא: ולא יצאו האלה (במדבר יא כו). ויצא הגבול זפרונה (שם לד ט); ואשר יצאו בו (ירמ' יז יט). ואצאה בשער הגיא (נחמ' ב יג).

10. "ירד" עם לאו ב

א' עם לרגיל, למשל:

עירובין פ"ח מ"י: והמים יורדים לביב.

אבות פ"ה מ"ט: ויורדין לבאר שחת.

מדות פ"ג מ"ג: שבו יורדין לשיתין.

(1) בארמית בתר"י: כדנסיק ביה, ע"י באכר, Terminologie, 75.

סוטה פ"ט מ"ח: ומורידין אותה לנחל איתן.
 ביכורים פ"ג מ"א: יורד אדם לתוך שדהו.
 מקואות פ"ד מ"ג: ירד לתוכו עפר.
 סנהד' פ"ז מ"ב: ויורדת לתוך מעיו.
 (ב) שינויים, עם ב או ל:
 נדרים פ"ד מ"ה: יורד לתוך שדהו (ג"פ) – מב"ב מ: בתו'.
 מקואות פ"ב מ"י: היורד בפי חבית.
 שם פ"ז מ"ח: עד שירדו לתחתון מ' סאה – פ: בתחתון.
 מכשירין פ"ד מ"ד – מ"ה: חבית שירד הדלף לתוכה וכו' עריבה שירד הדלף לתוכה וכו' הניחה שירד הדלף לתוכה – פ: בתוכה – לתוכה – בתוכה.
 תמיד ספ"ד מ"ג: וירדו ובאו להם ללשכת הגזית – מ ולירמא: בלשכת.
 במקרא: לקצבי הרים ירדתי (יונה ב ז), או ירדו לשערים (שופט' ה יא), וירדו חיים שאולה (במדבר טו ל). תורידם לבאר שחת (תהל' נה כד); והורידו לאיש מנחה (בראש' מג יא), הורידו לארץ ראשן (איכה ב יא).
 וימצא אניה וגו' וירד בה (יונה א ג). יורדי הים באניות (תהל' קז כג), ירדו במצולות (שמות טו ה), וירדת במחנה (שופט' ז יא).
 11. "נגע" (הג"ע) עם ל או ב
 א) "נגע ב–", רגיל הרבה; אבל פרה פ"ו מ"ג: יולף ("זולף") עד שהוא מגיע לספוג נגע בספוג וכו' – לו: לספוג.
 ב) "הגיע ל–", רגיל הרבה; אבל גיטין פ"ד מ"א: השולח גט לאשתו והגיע בשליח ("פגע בשליח").
 ג) "מגיע ל–", רגיל הרבה; אבל פ"ה מ"ב: וראשה מגיע לקמה – לו: בקמה. אבל בעדיות פ"ב מ"ד בכולם: לקמה.
 במקרא: כי נגע בכף ירך יעקב (בראש' לב לג), אל תגעו במשיחי (תהל' קה טו); ותגע לרגליו (שמות ד כד). מגיע לכנף הכרוב (דהי"ב ג יא), הגיע לארץ (ישע' כה יב), וראשו מגיע השמימה (בראש' כח יב).
 12. "צרף" עם ל או ב
 א) עם ל למשל:
 חלה פ"ב מ"ד: הסל מצרפן לח לה.
 כלאים פ"ט מ"י: השק והקופה מצטרפין לכל לאים.
 שביעית פ"א מ"ז: הנסיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה.
 (ב) שינויים, עם ב או ל:
 עירובין פ"ח מ"י: החצר והאכסדרה מצטרפין לארבע אמות – לו ומי"ר: בארבע, מי"ר כ"ל: לארבע, והוגה – ב: ק: לתוך ארבע.
 מעילה פ"ד מ"ה: כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בכחצי פרס, במזון שתי סעודות לעירוב, בכביצה וכו' בכגורגרת וכו' בככותבת וכו'. כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית וכו' – "במזון", "ובמזון", גם ב 570 וק: השאר לו: כביצה – כגורגרת – ככותבת, וכן כ"י ב ("בו"י": וכביצה וכו'); ק: בכותבת, והשאר בכ: מב"ב מ: כבחצי – וכמזון ("כמזון", "וכמזון", גם לו וב 571) וכו'.
 וביומא פ"ח מ"ב: מצטרפין לככותבת – ק: ככותיבת – כמלוא, ונו' ל ע"א.

מעילה פ"ד מ"ג: דם השרץ ובשרו מצטרפין בכעדרה – כך לו ופוק וכ"י ב
ולירמא ומב"ב מ: רש"י: לכעדרה: "לכעדרה" חסר במשניות דפו', מב"ב דפו':
זה עם זה.

נגעים פ"ו מ"ח: ואין מצטרפין בנגעים וכו' ואין מצטרפין בנגעים (כך דפו')
ולו וב (פ) – אנט': לנגעים – בנגעים; מוק בגליון פעם ב: עם הנגעים.

טהרות פ"ח מ"ח: ג' חתיכות בכביצה אינן מצטרפות (כך דפו') וכ"י ב (פ ואנט')
– לו: לכביצה. מוק: כביצה, ובק' נו' ב ביה"ש.

מקואות פ"ג מ"ד: מצטרפין לשלשה ("שלשלת") לוגין – לו וק ואנט': בשלשת.
מ: בשלש (ב: משלשת, והוגה ל במקום מ).

13. "שוה" עם ל או ב

(א) "ל" – רגיל, למשל:

בכורים פ"ב מ"ו: אתרוג שוה לאילן וכו' ולירק וכו' שוה לאילן בערלה
וברבעי ובשביעית וכו'.

שם פ"ב מ"ה: תרומת מעשר שוה לבכורים בשתי דרכים וכו'.

ר"ה פ"ג מ"ה: שוה היובל לראש השנה לחקיעה ולברכות (ד"נ ופיז') וה ולו:
בתקיעה ובברכות).

כלים פכ"ז מ"א: שווים שלשה על שלשה באשפות לשלש על שלש בבית.

כריתות פ"א מ"ו: אם שוה לו לטומאה לא ישוה לו לקרבן.

(ב) בשינויים עם ב-, למשל:

כתובות פ"ג מ"ו: קנס שוה בכל אדם וכל שיש לו קצבה וכו' שוה לכל אדם
(כנו' המשניות מדפ' קראקא ואילך) – ד"נ ופיז' וב והו' פרנקפורטר ולו וק בשניהם: לכל;
מייר ומב"ב דפו' ומ משניות ריווא וד"ו וד"פ בשניהם: בכל; פ: בכל – לכל.

גיטין פ"א מ"ד: אחד גיטי נשים וכו' שוו למוליך ולמביא – מייר ולו וק
(– ומביא) וב וד"נ (– ומביא) ופיז' (– ומביא) ומב"ב מ: במוליך ובמביא.

במקרא: פן תשוה לו (משלי כו כד), וכל זה איננו שוה לי (אסתר ה יג); אין
הצר שוה בנזק המלך (שם ז ד), וכל חפצך לא ישוו בה (משלי ג טו).

14. "בפני" – "לפני"

גיטין פ"א מ"א בכל הנוס': בפני נכתב ובפני נחתם ("נתחתם").

שם פ"א מ"ו: לפי שזכין לאדם שלא בפניו וכו'.

סנהד' פ"ח מ"ד: מתרין בו בפני שלשה.

אבות פ"ד מ"י: בפני כל אדם.

יבמות פ"ב מ"י: או שנחלצה בפניו – לו: לפניו.

כתובות פ"ה מ"ג: עשתה ששה חדשים בפני הבעל וכו' – פ ככולם: לפני.

נדרים פ"ה מ"ו: ואינן לפניך אלא וכו' – פ: והן בפניך עד שיבא; ק: אין

בפניך שיבוא, וכן ה"ר יהוסף.

גיטין פ"ג מ"ו: ואומר לפניהם בפני נכתב וכו' – מב"ב מ: בפניהן.

סוכה פ"ה מ"ד: מרקדים לפניהם (וכך גם לו ופ והו' וב וק, מייר ומב"ב מ ומי)

וע"י ופסקי רי"ד, וע"י שם) – מב"ב דפו': בפניהם.

ביק פ"ח מ"ו: ושבר את הכד בפניה – לו: לפני.

סנהד' פ"ח מ"ד: זהו שלקה בפניכם – לו: לפניכם.

ע"ז פ"ג מ"ד: ומשתין בפניה וכו' וכל העם משתנין לפניה - ק"פ וכו' ומייר ומב"ב מ"ב: בפניה: לו ודינ: לפניה - בפניה.
 אבות פ"ד מ"א: כתיב בפני הפורענות - לו וכו' ב: לפני.
 שם מ"ז: דומה לפרוודור בפני העולם הבא - לו וכו': לפני.
 שם פ"ח מ"ז: אינו מדבר בפני מי וכו' - לו: לפני.
 נגעים פ"ז מ"ד: אחד עומד בפני הכהן וכו' - פ: לפני.
 במקרא: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (שמות כא א), בעמדו לפני פרעה (בראש' מ"א טו). הנה שני המלכים לא עמדו לפניו (מ"ב י ד).
 ולא עמד איש בפניהם (יהושע כא מב), ואיש לא עמד בפניהם, וס"א: לפניהם (אסתר ט ב), וירקה בפניו (דברים כה ט).
 15. "בו" - "לו" וכו'.

חולין פ"א מ"ב: כדי שיהא בו כדי מתנה - פ: לו.
 בכורות פ"ד מ"ט: כל שיש בו - פ: לו.
 כלים פ"ה מ"א: כל שיש לו תוכרות - לו: בו (אצל "ושאין לו" שאחריו).
 גדה פ"ז מ"ח: כל שיש לו ביעור - לו: בו.
 כתובות פ"ג מ"ז: וכל שיש לו קצבה - מב"ב מ: בה.
 פרה פ"א מ"ט: אזור שיש בו שלשה וכו' - ה"ו לו: לו.
 עירובין פ"ד מ"ה: שאם בירר לו שאינו יכול לחזור בו - מב"ב מ: בו - בו ה: לו - לו (ו).

נגעים פ"א מ"ז: ונולדה לו מחייה - פ: בו.
 תרומות פ"ח מ"ח: שנולד בה ספק טומאה - פ: לה.
 ע"ז פ"ד מ"ד: ע"ז שהיה לה גינה - מייר ופ: שיש בה.
 גדה פ"ט מ"א: יש בה יין - פ: לה (אצל "ושאין בה" שאחריו).
 מנחות פ"ה מ"ח: אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה - לו: וכל שאין בה וכו' אין בה: פ: אין להם - שאין להן - שאין לה - אין לה. אבל בפ"ז מ"ד בכולם: ב- (לו ופ: בהם - בהם - בה - בה).
 יבמות פ"ג מ"ח: וכולן שהיו בהן קדושין וכו' - מייר ומב"ב מ: להן.
 כריתות פ"ג מ"י: שאע"פ שאין בהן עכשיו יש בהן לאחר זמן - פ: להן - להן.
 עירובין פ"ה מ"א: שיש בהן בית דירה - ד"נ ומב"ב דפ' שלו' ומ: להן.
 ב"ק פ"ד מ"ד: ומעידין להן בפני אפוסטרוס - מייר ולו ופ: וב 567 ומב"ב מ: בהן.
 ב"מ פ"ד מ"ט: אין להן תשלומי כפל - מייר ולו ופ: וב ומב"ב מ: בהן (אצל "להן").
 ובארמית שבמשנה, עדיות פ"ח מ"ד: ודיקרב במיתא מסאב - לו ופ: וב 568 ור' יהוסף: למיתא, וכן בבלי ע"ז לו א: למיתה. וכלה"כ ויקרא כא ב. אבל בפשיטא שם: אלא מן בקריבה דיקרב לה באבוהי ובאמה וכו' (כולם בב').

ל במקום ב נמצא כמה פעמים בחוס' ובמדרשי"הלכה ובירוש':
 תוס' שקלים פ"ב יא כ"י לונ': אם נשפכו לעזרה נשפכו לו.
 ססח' פ"א יט, כ"י: ופועלי גוים עושין לתוכה.
 עדיות פ"ח ח ו' צוק': ולא אמ' להן איסור והיתר ולא אמ' להן לא איסור ולא היתר - דסר' וכ"י: בהן.

ת"כ אחרי פ"ג ט (דפו' וכי"ר): שיהו סממניה לתוכה.
שם אמור ספ"ג יב (דפו' וכי"ר): מקריב קרבנותיו לתוכו.
ובספרי תצא פי' ר"ל: לא יפשילנו בקופה לאחריו – א"פ ולו': לקופה.
ובירוש' שקלים פ"א. מו ע"א: אצלו, למקום טהרה, וכן במזיק פ"א, ס ע"ג
שרי"ר 189, ושם 188: למקום (במקום "במקום").
ירוש' חלה פ"ב. נח ע"ד: שלא תחלוק לעיסת בעל הבית.
ירוש' שבת פ"ג, יד ע"א (וכי"ב בביצה פ"ג, סא סע"ד): ולא במגפול לתוכה
(לעיל א סי' 17).
ירוש' פסח פ"א. כז ע"ב: תיפטר שהיו שניהן ("חורי הכית העליונים והתחתונים")
סמוכין לכותל (כלומר: בכותל). אחד למעלה מעשרה ואחד למטה מעשרה.

7. שינויים בלשון המשנה בשימושה במקרא

כל שהמשניות הן יותר קדומות הן יותר מושפעות מלשון המקרא. יש משניות
שיש בהן מעין צורה של מדרש-הלכה. "והרי זה כעין מדרש ואינו מדרש" (עי' להלן).
וכבר אמר מעין זה רז"ה בספר הצבא: מדה ששית, דומה למדרש ואינו מדרש
ביבמות פרק מצות חליצה (יבמות פ"ב מ"ו) וגנשה יבמתו וכו' ("וכלה") מתניתין סדור
חליצה קא נקט ואזיל ונסיב בלישנא דקרא אף על פי שמעורב במקצתו
מדרש מועט רוק הנראה לדיינים ("וירקה בפניו רוק הנראה לדיינים") עקרו סדור
חליצה. וכן ביומא (פ"ה מ"ד – מ"ה) עירה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא
בריקן ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו (כנו' ד"ג ומי"ר ולו ועוד) זה מזבח הזהב.
ויש שלשון המשנה, אף בהלכה של משנה הרגילה, אין בו ציטאט של מקרא
אלא לשון התנא "דרך צחות", ואף כן הוא בסתם לשון התנאים וסגנונם.
אלא שבכל סוגים אלו נשתבש לשון משנה זה בכמה מקומות באשגרת הסופרים.
חוץ מן המשניות הידועות, שכבר העירו עליהם¹, כגון פ"א פ"ב מ"ב: וכל
ההרים אשר במעדר יעדרון (ישע' ז כה) אע"פ וכו', ב"ק פ"א מ"א ומ"ב: לשלם תשלומי
נוק במיטב הארץ (שמות כב ד: מיטב שדהו וגו', בראש' מזו: במיטב הארץ וגו'),
וכן סוטה סוף פ"ח: במלחמת מצוה הכל יוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה,
כלה"כ יואל ב סז: יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה. וכן בכורות פ"ז מ"ז: יתר בידיו
וברגליו שש ושש עשרים וארבע, כלה"כ ש"ב כא כ (ועי' בבלי מה ב), וכן בע"ז
פ"ג מ"ה: אמר ר"ע אני אובין ואדון לפניך כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה
נשאה וע"ז רענן דע וכו', מלה"כ כגון מ"א יד כג וירמ' ב כ (גבעה גבהה); ירמ'
גו (הר גבה); ישע' ל כה (הר גבה – גבעה נשאה). – חוץ מאלו ישנן עוד הרבה כמה
משניות שהן מושפעות בלשונן, אם מעט או הרבה, מלשון המקרא אלא שנשתבשו במקצתם.
1. יבמות פט"ו מ"ו – מ"ז: אין זו דרך מוציאתה (או: מוציאתו) מידי עבירה – מי"ר
ופ' (ב' פעמים ואתן תלויה ע"א) ולו ("זו היא"): אי זו דרך; ק בכולם "אין", אבל
על הגרד: פ פעם ג: אין, פעם ד: לא; ד"ג ומכ"ב מ, רי"ף ורא"ש רי"ד ומאירי:
לא זו הדרך, וכן בבבלי ב"ק קג ב (סיפא של מ"ז).

(1) ראה"ו, משפט לה"מ, 53. ולפניו כריתות, לשון למודים, ש"א אות י"ט.

במקרא: אי זה הדרך (מ"א יג יב, מ"ב ג ח, איוב לח יט, כד, דהיי"ב יט כג).

לא זה הדרך (מ"ב ו יט).

2. ב"ב פ"א מ"ח: לבנות לעיר חומה (ו) דלתים ובריה (ד) דלתים, ד"ג ורוב דפויי ומאחרים, מב"ב מו מה ופכ"ב ה: "ודלתים", מב"ב דפו' ומי"ר, לו ופ וק וב), כלה"כ דברים ג ה.

3. סנהד' פ"ט מ"ה: ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ (ס"א: ונותנין לו לחם), כלה"כ ישע' ל כ (ונתן לכם); אבל מ"א כב כ"ז: שימו את זה בית הכלא והאכלו לחם לחץ ומים לחץ.

4. ב"מ פ"ד מ"ד: מי שהוטל (ס"א: משהוטל, ע"י להלן, כתיב) עליו ידו על העליונה וכו', כלה"כ איכה ג כח: כי נטל עליו.

5. זבחים פ"ו מ"ג: וחוזרים לעקב; מב"ב מ ושמ"ק: על העקב, וכן בסוכה מח ב בכל הנוס'; כלה"כ תהל' ע ד: ישובו על עקב בשחם.

6. כלים פ"ג מ"ז (וטבול יום פ"ד מ"ו, כ"י): ואין לי מה אשיב (ולא "להשיב" כבדפו' בטבויי), כלה"כ תהל' קטז יב: מה אשיב לה'.

7. כלאים פ"ט מ"א, כמה פעמים: אלא צמר ופשתים וכך בכל הנו', חוץ מן מ: (ופשתן), על יד: וכן הפשתן, שבסיפא שם: נדרים פ"ז מ"ג: אמר קונם צמר עולה עלי וכו' אמר קונם צמר ופשתים עולה עלי (לו וב: ופשתן), על יד: פשתן עולה עלי וכו' באניצי פשתן, שבמציעתא שם, אלא שהזוג "צמר ופשתים" מושפע מלשון הכתוב "צמר ופשתים יחדו", אבל בשאר כאן ובכל המשניות "פשתן", "צמר עולה" וכו', כלה"כ יחזק' מד יז: ולא יעלה עליהם צמר, ויקרא יט יט: ובגד וגו' לא יעלה עליך. 8. נזיר פ"ו מ"א: והיוצא מן הגפן, ומ"ה: וכל היוצא מן הגפן, כלה"כ שופטים

יג יד: מכל אשר יצא מגפן היין; אבל במדבר ו ד: מכל אשר אשר יעשה מגפן היין. 9. פסח' פ"ו מ"ג: חגיגה היתה באה מן הבקר ומן הצאן מן הכבשים ומן העזים מן הזכרים ומן הנקבות – כך "הבקר – הצאן", ד"ג ופיו', לו וק, פה וב, מב"ב מ ומי וא"פ וילקוט תשא ת"ד, וכן ס"ז 257; אבל בתוס' פ"ה ג "מן הצאן ומן הבקר", כבדפוסים, בוודאי בהשפעת ה"ב: פסח בא מן הצאן ואינו בא מן הבקר. "מן הכבשים" – לו וב ולירמא וטולידנו: הכשבים, וכן בתוס' שם דפו' וכי"ו, אבל צוק': הכבשים. מן הבקר ומן הצאן, ויקרא א ב: מן הכבשים ומן העזים, שמות יב ה, אבל ויקרא א י: מן הכשבים או מן העזים.

כיו"ב בכורות פ"א מ"ד (וע"י להלן סי' 16): מן הכבשים ומן העזים זכר ונקבה וכו'.

10. פסח' פ"ט מ"ג: ונאכלין צלי על מצות ומרורים – כך בד"ג ופיו', מב"ב מ ומי, פה: כלה"כ: צלי אש על מצות ומרורים יאכלוהו.

11. סנהד' פ"ז מ"ו: ואחד המשתחוה (ואחד) המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה – פכ"ב (סג א) ורש"י (ס ע"ב): האומר, במדב"ר פ"ט: ואמר לו: תוס' פ"י ב דפו' וכי"ו: ואומר לו אלי אתה הצילני: כלה"כ ישע' מד יז: וישתחו ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה. וע"י בבלי סג א, וירוש' שם, כה ע"ב, בשם "רבנין דתמן".

12. סוכה פ"ה מ"ד: והלויים בכנורות ובנבלים ומצלתים (ובחצוצרות) וכל כלי שיר בלא מספר – "וכל כלי שיר", כך בד"ג ופיו' ומי"ר וק: לו פה וב: ובכל, "ובחצוצרות", ליתא בכל הנ"ל.

כיו"ב מדות פ"ב מ"ו: ששם הלויים נותנים כינורות ונבלים ומצללים וכל כלי שיר. הלשון מעין דהיי"א טו טז וכה ו.

13. סוכה שם: ואמרו אבותינו (ש)היו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש ואנו וכו'.

"היכל ה'", "ד"נ ופיו", מ"ר ופוק, לו ה ב ומכ"ב מ: "משתחויתם", מ"ר ופוק ונ"א בכ"י ה. והכל כלה"כ ביחז' ח טז.

14. תמיד פ"ה מ"ב (יומא פ"ב מ"ד): אמר להם ("הממונה") חדשים לקטרת בואו והפיסו וכו' חדשים עם ישנים בואו והפיסו וכו' – ד"נ ורע"ב ביומא ובתמיד: גם ישנים, וכן ב Qu 570 בתמיד: כלה"כ שה"ש ז יד. במקום "חדשים לקטרת", בכ"י מ בתמיד: חדשים לבקרים (ושם עוד בטעות: יבררו). ואם אינה אשגרה של טעות, שהרי גם בירוש' יומא פ"ב, מ רע"א, כנו' המשנה, – אפשר ש"לבקרים" זה מיוחד לפייס של "שחרית" (יומא כו א), "חדשים לבקרים", איכה ג כג.

ויש במשניות, כאמור בפתיחת סימן זה, שימוש במקרא שהן מעין מדרש-הלכה, אע"פ שאין בהן ציטוט מפורש של מקרא (עיי' "שנאמר" וכדומה) אלא פרפרזה בלבד. אבל בכגון אלו טעו לפעמים הסופרים וחשבו שיש כאן ציטאט ממש והשלימו את לשון הכתוב והכניסו לפניו את לשון-הפתיחה "שנאמר", או ששיבשו את לשון הכתוב ועשאוהו לשון משנה:

15. סנהד' פ"י מ"ד: אנשי עיר הנדחת (אין להם חלק לעולם הבא שנאמר) יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם <לאמר> הא אינן נהרגין עד שיהיו מדיחיה וכו' – כך במ"ר ופוק וכי"י ב, דליתא אף "שנאמר", וכן "ס"א" אצל ר' יהוסף. והר"ן (פד רע"ב): אלא שבהו' לו יש "שנ" והשאר ליתא, וכן ר' יהוסף בשם "רוב הספרים". ר"ן שם: אלא שבגרסת הספרים הישנים לא גרסינן הכי. אלא ה"ג אנשי עיר הנדחת יצאו אנשים בני בליעל מקרבך הא אינן נהרגין וכו', כדרך ששינונו (פ"א מ"ב) זקן ממרא על פי בית דין שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט ששינונו בתי דיניו היו שם וכו'. וכך הוא כל סדר המשנה של דיני עיר הנדחת להקדים הפסוקים ולדרוש אותם על כל דבר ודבר (ועיי' ר' יהוסף במ"ש).

16. וכיו"ב בבכורות פ"א מ"ד: (שנאמר) ופטר חמור תפדה בשה מן הכבשים ומן העזים זכר ונקבה גדול וקטן תמים ובעל מום.

שנאמר] ליתא קוב Qu 570 ולירמא וס"א אצל ר' יהוסף. – ופטר] ב 571 ולירמא: סטר. – תפדה] כ"י ב ולירמא: נפדה.

ר"ג: האי שנאמר לא משמע עלה דמילתא דקאמר אלא בבא לחודה קאמר כלומר האי דכתיב ופטר חמור תפדה בשה לא שנא בשה לחוד אלא אפי' בעז וכו' (ועיי' רש"י ור' יהוסף שם). והוא הפשוט והעיקר, אלא שהיה לפניו "שנאמר" והתקשה בו. ולא כש"כ לפי כ"י ב "נפדה" אין כאן פסוק כלל אלא פרפרזה, אלא שזו בוודאי הגהה היא שאין לה כל יסוד.

17. וכיו"ב תענית פ"ד מ"ב: אלו הן מעמדות (לפי שנאמר) צו את בני ישראל ואמרת עליהם את קרבני לחמי וכי היאך קרבנו של אדם קרב וכו' – ליתא "לפי שנאמר" מ"ר ופוק ולו.

אבל היה כבר לפני הבבלי, כזא: מאי קאמר ה"ק אלו הן מעמדות ומה טעם

תיקנו מעמדות לפי שנאמר וכו'. אבל בירוש' שם אמרו: בא להתחיל מתחילת הפרשה (עי' לעיל עמ' 653).

18. וכיו"ב ב"ק פ"ט מ"ז: וכן בפקדון (שנאמר בפקדון) או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר הרי זה משלם קרן וחומש ואשם.

שנאמר בפקדון ליתא בד"נ ומייר ופ וק, לו וב ור' יהוסף ומב"ב פלו' ור' (ושם: וכן בתשומת יד) ור' יהונתן בשמ"ק, ולה"כ הוא ויקרא ה כ.

19. וכיו"ב בלשון המשנה ב"ק פ"ד מ"ה: וכן בבן וכן בבת נגח עבד או אמה נותן שלשים סלעים—מב"ב מ: או בת. ק וב 568 ופב"ב (מג ב) דפו' ומ ור': או בבת, ולה"כ הוא או בן יגח או בת יגח וגו' (שמות כא לא). אם עבד יגח השור או אמה כסף שלשים שקלים יתן וגו' (שם לב).

וכיו"ב בלשון המשנה לענין בור. ב"ק פ"ה מ"ו: נפל לתוכו שור חרש וכו' חייב בן או בת עבד או אמה פטור.

20. וכיו"ב זבחים פ"ו מ"ה: שיסע ולא יבדיל — כך "בדיל" (ולא "הבדיל"). מב"ב כל דפו"י ומ ור', ק (ושם: לא) ולו וב 571: כלה"כ ויקרא ה ח.

21. נגעים פ"ג מ"א ג' פעמים: חזר וניתן — כך "וניתן" (ולא "ינתן") מב"ב מ. פ וק ואנט': אבל לו: ונתן; כלה"כ ויקרא יד מח: ונתן את הבית.

22. וכיו"ב נדרים פ"א מ"ט: ונדר אלמנה וגרושה יקום עליה כיצד אמרה הריני נזירה וכו'. רש"י ו"פירוש" שבשמ"ק ונמק"י ולו: נדר (ובכל אלו, חוץ מק', ליתא "יקום עליה"); מייר ופ וב כל הפסוק: כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה, וכן ריטב"א (ודומה לו רנב"י בשמ"ק). וכן הוא מפרש: אע"ג דהאי לישנא דקרא הוא לאו קרא גופיה נקיטינן למדרשיה בהכי אלא לישנא דתנא הוא דתפיס בידיה לישנא דקרא דרך צחות והרי זה כעין מדרש ואינו מדרש. ודכותה בתלמוד וכמו שכתב הרב בעל המאור בספר הצבא שלו (מדה ו, עי' לעיל).

אלא שבס"ז 327 הרי הוא מדרש ממש: ונדר אלמנה וגרושה יכול כל אלמנה במשמע וכו' כיצד נדרה שנתארמלה וכו'.

23. וכיו"ב בסנהד' פ"ב מ"ד: לא ירבה לו נשים אלא וכו' וכסף זהב לא ירבה לו מאד אלא וכו' וכותב לו ספר תורה לשמו. יוצא למלחמה מוציאה עמו וכו' שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו.

בפב"ב (כא ב) ד"ו: וכת' <לו> ספר תורה לשמו (ל"ו, מ שם, וערוך ע' אשר). והוא העיקר, "וכתב" (ולא "וכותב"), והוא מעין מדרש-הלכה: וכתב לו ספר—תורה לשמו, כמו בכל משנה זו שהוא מדרש-תורה. וכן בבב"א שבתבלי שם: וכותב לו ספר תורה לשמו שלא יתגאה. ואף כאן צ"ל: וכתב לו, וכ"ה בילקוט. וכיו"ב בספרי שופטים פ' ק"ס, וכצ"ל בתוס' פ"ד ז: וכתב.

24. ובאחרונה מדרש שאינו מתאים לגמרי לספרי שלנו (תצא פ"י רכ"ד): ב"מ פ"ב מ"ה: אף השמלה היתה בכלל כל אלה וכו' מה שמלה מיוחדת וכו' — במב"ב מ: אף השלמ' (אבל אחריו: מה שמלה), ובכ"י ב בשתייהם: השלמה; כלה"כ משפטים כב ח: על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה וגו'. ונראה שהמדרש של המשנה נדרש במשפטים ומשם עבר לספרי תצא, אלא ששם כלה"כ בתצא "שמלה": אף השמלה וכו'.

25. וכיו"ב מעין מדרש המשמש בלה"כ. אבל משנה ישנה היא ויחידה בכל המשניות ומדרשי-הלכה. שאין בה זכר לחיי עוה"ב:
 קידושין פ"א מ"י: מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ. עיקרו כלשון התורה (למשל דברים ה טז): למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך על האדמה וגו'. אבל הלשון מל' ישע' נז יג: והחוסה בי ינוחל ארץ.
 ואולם במשנת אבות פ"ה מ"ט שנינו: ונוחלין בעולם הבא. ור' יעקב (קידוש' לט ב וש"נ. תוס' סוף חולין) דרש: למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך.

8. שינויים בטרמינים של מחלוקת תנאים

א. אמר ר' פלוני – ר' פלוני אומר

"אמר ר' פלוני" בא במשנה כרגיל, או בוויכוח של תנאים, או כביסוס דעתו של אותו תנא שנזכרה כבר, או כמוסיף על דברי המשנה שלפניו, וכאן כרגיל "כולה ר' פלוני" היא (עי' לעיל עמ' 402. ועי' לפי-שעה תרביץ ש"נ, 148). אבל כמה פעמים שיבשו ה"תנאים" והסופרים ושנו וכתבו באשגרה "ר' פלוני אומר" (1) במקום "אמר ר' פלוני", ויש שלא נשאר זכר לנוסח "אמר ר' פלוני" אלא בציטאט של התלמוד או בפסקא או בדברי אחד המפרשים. החילופים מרובים, ואלו הם:

1. ברכות פ"ז מ"ג: אמר רבי עקיבא מה מצינו וכו' – כך בכל הנוסחאות. חוץ ממב"ב כ"י פריז: ר"ע אומר, וטעות היא, שכן כאן לשון של וויכוח, ובאלו רגיל "אמר ר' פלוני".

1א. דמאי פ"ג מ"ו: אמר ר' יהודה רוצה היא וכו' – מ: ר' יהודה אומר, אבל בגיטין סא ב וחולין ו סע"א (והם כדקחני טעמא א"ר יהודה) כרוב הספרים, וכולה ר' יהודה.
 1ב. דמאי פ"ו מ"א: אמר ר' יהודה אימתי וכו' – פ בטעות: ר' יהודה או'.

1c. כלאים פ"ז מ"ה: אמר ר' יוסי מעשה וכו' – מ בטעות: ר' יוסה או' מעשה.
 2. תרומות פ"ט מ"ב: ר' טרפון אומר לא ילקטו אלא עניי כהנים וכו' אמר (לו) ר"ע א"כ לא ילקטו אלא טהורים – ד"נ ולו וכי"י: אמר ר' טרפון. ורש"ס מזכיר אף נוסח: אמר ר' עקיבא, לעיל עמ' 448 ס" 8.

3. שבת פ"ח מ"ב: אשה מדדה את בנה אמר רבי יהודה ("יהודה") אימתי בזמן שהוא נוטל אחת ("רגלו אחת") ומניח אחת וכו' – ד"נ ורייף כ"י ב: ר' יהודה אומר: ק בפנים: אמ' (סוף שורה) ר' יוסה, ונוסף בגליון ("לייטסה"): אומ', היינו: ר' יוסה אומ' ("אימתי" בפי ר' יוסי, כריתות פ"א מ"ד, כלים פ"ב מ"א ופי"ט מ"ט, ועי' רייף ורא"ש).

4. עירובין פ"ד מ"ט: וזו ("זו") היא שאמרו העני מערב ברגליו אמר ר' מאיר אנו אין לנו אלא עני ר' יהודה אומר אחד עני ואחד עשיר וכו' – בד"נ ופי' ומב"ב מ וד"ש וה"ג ור"ח (נא א) ורייף ורא"ש, העתים, 71 ושכל טוב, 225 ואו"ז ומאירי, מ"ד ופ"ב וק ולו: ר' מאיר אומר: א"כ נחלקו שניהם בפירוש "משנה ראשונה" (העני מערב ברגליו). ואולם לבבלי נא ב (בין לר"נ ובין לרב חסדא) "זו היא שאמרו מאן קתני לה ר' מאיר", ורישא כולה ר' מאיר.

(1) לענין "ר' פלוני אומר", שאינו חולק, עי' תוי"ט ביכורים פ"ג מ"ו.

5. שם פ"ח מ"ד: בבית התבן וכו' הרי זה עירוב והדר שם אוסר עליו רבי יהודה אומר אם יש שם תפיסת יד של בעה"ב אינו אוסר עליו – מב"ב כ"י א"פ: אמר ר' יהודה.
6. שם פ"ח מ"ז: ר' שמעון בן גמליאל אומר בש"א מלמטה וכו' – בד"נ ופי' וב זה ומייר ולו וק, מב"ב מ וא"פ וד"ש ורי"ף ורא"ש וש"ס 236 ומאירי וריטב"א: אמר רשב"ג, וכולה רשב"ג, ע"י לעיל עמ' 359.
- 6^a. שם פ"ח מ"ה פ: א' ר' יהוד' או' (ו"א שתי נוסחאות, ונמ' "א"), וע"י לעיל עמ' 253.
- 6^b. פסחים פ"א מ"ז: ר' חנינא סגן הכהנים אומר מימיהם וכו' – מב"ב ופב"ב מ, מב"ב פ"ב, ר"ח ופי' וכי"ב (אף הו' קרוגר וטולידנו) וששון ולירמא: אמר ר'.
- 6^c. שם פ"ד מ"ה: רשב"ג אומר (לעולם) יעשה אדם עצמו ת"ח – מב"ב כ"י א"פ: אמר רשב"ג, וע"י לעיל עמ' 352.
7. שם פ"ה מ"ז: קראו את ההלל, אם גמרו וכו' אף על פי שלא שלשו מימיהם רבי יהודה אומר מימיהם) של כת שלישית לא הגיע >ה< לאהבתי וכו' – ב Fol ומב"ב מ וא"פ וע"י ד"ר: אמר ר' יהודה, וכ"ה בתוס' פ"ג יא.
- 7^a. שם פ"ה מ"ח: אלא שהכהנים מדיחין את העזרה שלא כרצון חכמים ר' יהודה אומר כוס היה ממלא מדם התערובת זורקו וכו' – בציטאט שבבבלי זבחים לד ב כ"י ר וקה': אמר ר' יהודה, אלא שאף בציטאט שבתוס' פסח' פ"ג יב: ר' יהודה אומר
- 7^b. שם פ"ה מ"ט: ר' אליעזר (כך בכל הנוסחאות: ד"נ ומב"ב מ: אלעזר) אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתפו ותולה ומפשיט – בשבת קכג ב דפו': אמר רבי אלעזר (אבל מ וא"פ שם: ר' אליעזר אומר), ואפשר שאינו אלא אשגרה מן "אמר ר' אלעזר" (בן פדת) שלפניו שם.
- 7^c. שם פ"ו מ"ה: ר' מאיר אומר אף השוחט לשם אימורי ציבור פטור – ב Fol: אמר ר' מאיר אף, וע"י לעיל עמ' 1011. ואולם ת"ק ר"ש הוא, בבלי עב ב (תוס' פ"ה).
- 7^d. שם פ"ז מ"ב: אמר ר' צדוק מעשה וכו', ק: ר' צדוק אומ' מעשה, וע"י ח"מ.
8. שקלים פ"א מ"ב: אמר ר' יהודה בראשונה וכו' – בפ"ר, מו ע"א: ר' יהודה אומר, אבל מ שם: א"ר יהודה בראשונה, וכן בפ"ר שבבבלי: אמר רבי יהודה כו'.
9. שם פ"ד מ"א: שומרי ספיחים בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ר' יוסי אומר אף הרוצה מתנדב וכו' – בב"מ ק"ח א כ"י ה: אמר ר' יוסי הרוצה, וכן ב Fol: אמר ר' יוסי רצה, ומשנתנו כולה ר' יוסי היא; אבל בתוס' מנחות פ"י כב, ששנינו ברישא: הרוצה להתנדב אין שומעין לו, שנו אחריו: ר' יוסי אומר הרוצה וכו'.
10. שם פ"ד מ"ז: ר' עקיבא אומר רואה אני את דברי ר' אליעזר וכו' – בד"נ ופי' ומייר ולו וק וק וק וק וק Fol, Qu ומ וא"פ: אמר רבי עקיבא/ה, וע"י לעיל עמ' 324.
11. יומא פ"א מ"ז: זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל – פב"ב (יט ב): א"ר זכריה בן קבוטל וכו' (אבל פב"ב מ: אם היה חכם דורש), וכן שם בבבלי דפו' ורש"י (ור"ח): מתני ליה – אמר (רבי) זכריה (וע"י ד"ס ולעיל עמ' 207), וכן ב Fol: אמר זכריה.
12. יבמות פ"ז מ"ה: אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני דיו רבי יהודה אומר אפילו שמע מן התינוקות וכו' – פי' ולירמא: אמר רבי יהודה, ק: ר' יהודה אפילו, ונשלם ע"א בגליון: אומ' (וע"י להלן), מי"ר: רבי יודה אמר אפילו! כתובות פ"ו מ"ז: המשליש וכו' דברי רבי מאיר ר' יוסי אומר וכי אינה

אלא שדה והיא רוצה למוכרה הרי היא מכורה מעכשיו – ד"ג ופיז' ולו ומי"ר ופ' וק וכ"י ירוש' וב' (הו' פרוידמאן): א מ ר ר' יוסי (יוסה). וכ"ה בציטאט שבגמרא סט ב מ וד' שונצינו: הא מרישא שמעת מינה אמר ר' יוסי וכי אינה וכו'. ובוודאי שהוא הנכון. שהרי דברי ר' יוסי הם וויכוח (נגד ר"מ): וכי אינה וכו'. ובזה נמצא תמיד: אמר ר"פ (ע"י לעיל עמ' 1133).

14. שם פ"ז מ"ג: ר' יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה וכו' – בקטע א"פ. ms. heb. e. 74: א' ר' יוסה. והוא הנכון. ע"י לעיל עמ' 474.

15. שם פ"ז מ"ט: אמר רשב"ג בד"א וכו' – בד"ג ורי"ף: רשב"ג אומר, וטעות היא.

16. שם פ"ח מ"ז: המחברין בקרקע אמר ר"מ שמין וכו' – בד"ג ומב"ב מ בטעות: ר' מאיר אומר, אבל במ"ג אף שם כבנוסחאות: אלא שבמ"ש שם: יש ספרים דגרסי ר"מ אומר.

17. שם פ"ט מ"ט: הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה כתובתה וכו' רבן שמעון בן גמליאל אומר מן הסכנה ואילך אשה גובה כתובתה שלא בגט וכו' – ד"ג: אמר רשב"ג. 18. שם פ"י מ"ה: מי שהיה נשוי ארבע נשים וכו' והרביעית נפרעת שלא בשבועה בן ננס אמר וכי מפני שהיא אחרונה נשכרה וכו' – בד"ג ופיז' ומי"ר ומב"ב מ ורי"ף ורא"ש ורי"ד. לו ופ' וק וכ"י ירוש' וב' (הו' נבינצאהל): אמר בן ננס וכו'. והוא העיקר. וע"י לעיל, סי' 13.

19. שם פ"א מ"ה: שום הדיינין שפיתחו שתות וכו' מוכר בטל רבן שמעון בן גמליאל אומר מוכר קיים אם כן מה כח כ"ד יפה – פיז', לו ופ' וק ורי"ף ד"ק: אמר רשב"ג אם כן וכו' (ובכ"י ירוש' מעורבות ב' נוסחאות: רשב"ג אומר מוכר קיים אם רשב"ג אם כן). והוא העיקר. ע"י לעיל סי' 13.

20. שם פ"ג מ"א: אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן וכו' – ברע"ב בטעות: רבן יוחנן בן זכאי אומר.

20א. שם פ"ג מ"ג: אמר רבן גמליאל רואה אני וכו' – מ בטעות: ור"ג או'. 21. נדרים פ"א מ"א: אמר רבי יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש – בגמרא פב א: רבי יוסי אומר, וכן בתוס' כתובות עא א: אבל העיקר כבנוסחאות, ע"י לעיל עמ' 583. 22. נזיר פ"ד מ"ג: הפר לה בעלה והיא לא ידעה וכו' אינה סופגת את הארבעים. ר' יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים תספוג מכת ("מכות") מרדות – בתוס' שנויים דברי ת"ק בפ"ג יד. ואחריו דברי ר"ע: וכשהיה ר"ע מגיע לדבר הזה היה בוכה וכו'. ואחריו טו צוק': מי שנדר בנזיר והיה שותה יין וכו' ואח"כ נשאל לחכם והתיר לו אינו סופג את הארבעים אמ' ר' יהודה (בדפוס: ר' יהודה אמר) אם אינו סופג את הארבעים יספוג מכות מרדות, וכך העיקר בוודאי גם במשנה בבבא שלנו, שהרי הלשון הוא לשון וויכוח: אם אינה סופגת וכו'.

22א. נזיר פ"ו מ"א: ר' עקיבא אומר אפילו שרה וכו' – מאירי: אמר ר' עקיבא.

22ב. נזיר פ"ו מ"ג: נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק – בשבת נ סע"א: ואי ר' שמעון משרא קשרי דתנן ר' שמעון אומר נזיר וכו' – כך בד"ו ובז' וקראקא וא"פ ותוס' שם רע"ב (ומחקו רש"ל). ובכ"י מ: אמר ר' שמעון. אבל בשבת פא ב אמרו: רבא מתני וכו' וקשיא ליה דר' יוחנן אדר' יוחנן. מי אמר ר' יוחנן וכו' והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה ותנן נזיר וכו': א"כ אין משנתנו זו אלא סתם. ובנזיר מבא אמרו: חופף ומפספס מני ר' שמעון היא דאמר דבר שאין מתכוין מותר.

אבל לא סורק אתאן לרבנן וכו' אמר רבה כולה ר' שמעון היא וכו'. ע"פ מסקנא
זו הכניסו בשבת נ ע"א ר' שמעון אימר".

22c. שם פ"ז מ"ד: אמר ר"א משום ר' יהושע - מ: ר' אלע' או' משום, פיו:
ר' אליעזר אומר.

23. סוטה פ"ב מ"ג: ואינו כותב והשביע הכהן את האשה >ואמר הכהן לאשה<
וכותב (ק ליתא) יתן וכו' ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן. ר' יוסי אומר לא היה
מפסיק. ר' יהודה אומר כל עצמו אינו כותב אלא יתן וכו' - מב"ב כ"י מ ומי"ר כ"י
רומי: א"ר יוסי (כ"י: א"ר יוסי ולא היה). וכך כנראה היה נוסח בעל לק"ט
נשא, פח ע"ב, שכתב: תנן התם בא לו לכתוב וכו' ואת כי שטית תחת אישך וכי
נטמאת לא היה מפסיק דברי ר' יוסי (הגלילי). ובברכות טו ב אמרו: דאמר לך
מני ר' יהודה היא דאמר (גבי סוטה) אלות כותב צואות אינו כותב וכו', ולא אמרו:
ר"מ (ת"ק) ור' יהודה. ונראה שמשנתנו זו מוגהת היא.

24. שם סוף פ"ח: אמר ר' יהודה במה דברים אמורים במלחמת מצוה וכו' (ע"י
מ"ש בתרביץ ש"ז 156) - לו: ר' יהודה אומר. וט"ס הוא.

24a. גיטין פ"ו מ"ב: אמר ר' יהודה אין שתי ידיים וכו' - מי"ר ופ וק ומב"ב מ
ומאירי ורא"ש ורי"ד: ר' יהודה או', אבל בבבלי גם קידושין מג ב: א"ר יהודה.

24b. גיטין פ"ח מ"ט: אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין - מב"ב מ: א"ר
יהודה אימ' בזמן, ונראה שהיא אשגרה מן "א"ר יהודה אימתי" הרגיל.

25. קידושין פ"ג מ"ג: ר"ט אומר יכולין ממזרין ליטער וכו' רבי אליעזר אומר
הרי זה עבד ממזר (ד"נ ומי"ר ומב"ב מ ורי"ף ד"ק וב וציטאט ביבמות פה ב: וממזר)
- בד"נ: אמר ר' אליעזר.

26. ב"ק פ"ה מ"ד: אמר רשב"ג אם כן וכו' - במב"ב ר' בטעות: רשב"ג אומר.

27. שם פ"ו מ"ד: רבי שמעון אומר שלם ישלם המבעיר את הבערה הכל לפי
הדליקה - מב"ב ה: אמר ר' שמעון (מי"ר ופ וק: ור' שמעון אומ'), אבל גם במכיל'
נזיקין פ"ד: ר' שמעון אומר, וכן בתוס' ב"ק פ"ו כג (אלא שדברי ר"א ור"ע נשנו שם
אח"כ, וכנ"ל מי"ר וכ"י פלו': לפי המדליק).

28. ב"מ פ"ו מ"ח: המעביר חבית ממקום למקום ושברה בין ש"ח בין ש"ש ישבע
ר' אליעזר אומר זה וזה ישבע ותמיה אני יכולין זה וזה לישבע - בד"נ
ומי"ר. פלו' (אליעזר) וק וב Qu 568 וב Fol: אמר ר' אליעזר תמיה אני, וכן מב"ב
ר"ב: אמר ר' אלעזר תמיה אני, וכן ברי"ף דפו"י ורא"ש ד"ו ואו"ז סי' רע"ו (אמר
ר' אלעזר) וה"ג (אליעזר). וכן גם בברייתא שבבבלי פב ב (הנקודות המפסיקות שבדפו'
טעות. שאין כאן פסיקא) בכ"י רא: אמר ר' אליעזר, ובאו"ז שם: אמר ר' אלעזר תמיה
אני (זה וזה ישבע ו') ליתא בברייתא גם ר"ב, "תמיה" גם מ), ובוודאי שהוא הנכון.
שכולה משנת ר"א והוא שהעיר על משנת ר"מ מה שהעיר.

29. שם פ"י מ"ג: ר' יהודה אומר אף זה דר בתוך של חבירו צריך (ד"נ ורא"ש:
וצריך) להעלות לו שכר אלא וכו' - כך בכל הספרים, וכן בב"ב כ ע"ב: אבל ברשי'
(ק"ו א) ורע"ב: אמר ר' יהודה אף זה וכו', והוא הנכון, שכן הסגנון הוא סגנון ויכוח.

30. שם פ"י סוף מ"ו: אמר ר' שמעון כל שהעליון וכו' - בד"נ ומי"ר ומב"ב
כ"י וה"ג ורי"ף ורא"ש ואו"ז ולו ופ וב וק: ר' שמעון אומר, וכן בפכ"ב (ק"ט א)
דפו' (והוגה בטעות) וכ"י, וכן עיקר.

31. ב"ב פ"א מ"ג: רבי יוסי אומר אם עמד וגדר וכו' – בבב"ק כ ע"ב (דפו' ומ): אמר ר' יוסי, והוא העיקר (ע"י לעיל עמ' 720).

31^a. שם פ"ג מ"א: הרי ארבעה עשר חדש אמר רבי ישמעאל – ליתא ב Qu 568 ולירמא.

31^b. שם פ"ג מ"ב: אמר ר' יהודה לא אמרו וכו' – בירוש' ריש פ"ג, יז ע"ד: רבי יודה או'.

32. שם ס"ו מ"ד: רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו ראייה לדבר (היכל) רבן שמעון בן גמליאל אומר (הכל) כבנין ההיכל – מב"ב ר: אמר רשב"ג (ובפב"ב אין בכ"י ה ור "ראייה לדבר רשבג"א כבנין ההיכל); ובבבלי צח ב דפו': איכא דאמר רשב"ג קתני לה והכי קאמר ראייה לדבר (מגין, ליתא בדפו"י) אמר רשב"ג הכל כבנין היכל (ואבל מ: רשב"ג אומר, וכן ר, ובד"ס זה ליתא כלל "וה"ק ראייה לדבר וכו' כבנין היכל"). וכן עיקר שכולה רשב"ג.

33. סנהדרין פ"ג מ"ג: אמר ר' יהודה אימתי בזמן וכו' – מי"ר: ר' יהודה אומר, וכן מוגה בגליון פ (ד"נ: אומר ר' יהודה).

34. שם פ"ז מ"ב: ר' יהודה אומר אף הוא אם מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שרפה אלא וכו' – ב Qu 569, 568 ולירמא ומאירי (במשנה ובפירוש): אמר ר' יהודה אף (ב 569 תלוי בה"ש: אומ'). ובוודאי שכן העיקר, שהרי כאן לשון של וויכוח.

35. שם פ"ז מ"א: רבי עקיבא אומר משום ר' יהושע שנים וכו' – בפב"ב (סז סע"ב) דפו': אמר רבי עקיבא כו', וכן מ: א"ר עקי' משו' ר' יהושע. ולא פליגי, וע"י תוי"ט ורא"ש.

36. שם פ"ט מ"ב: רבי שמעון אומר אפילו נתכוין להרוג את זה וכו' – בפ"ר (כו סע"א): אמר רבי שמעון, וע"י לעיל עמ' 70.

36^a. מכות פ"א מ"ז: ר' עקיבא אומר, לא בא השלישי וכו' – מה"ג דברים יז ו (מ"ח 101): אמר ר' עקיבה.

37. מכות פ"א מ"ח: אמר ר' יוסי בד"א וכו' – בד"נ: ר' יוסי אומר, וט"ס הוא.

38. שבועות פ"ז מ"ז: רבי יוחנן בן ברוקא אומר אפילו נולד הבן לאחר מיתת האב הרי זה נשבע ונוטל אמר רבן שמעון בן גמליאל אם יש עדים שאמר האב בשעת מיתתו שטר זה אינו פרוע וכו' – במב"ב מ ופלו' וה"ג (ד"ו ק"ח א) ואו"ז שבתפארת ישראל (ושם: אמר ר' יוחנן): אמר ר' יוחנן בן ברוקא: בד"ג ומי"ר ופ ולו וכ"י ב וק ורי"ף ורא"ש ואגודה: העיד ר' יוחנן בן ברוקא.

אמר רשב"ג בד"ג ומי"ר ופ ולו וכ"י ב: רבן שב"ג אומר (אבל ק: אמ' ר' שמעון בן גמליאל).

38^a. שבועות פ"ג מ"ו: אמר ריב"ב – ליתא ק וס"א של ר' יהוסף (לעיל עמ' 401).

38^b. ע"ז פ"א מ"ח: ר' יוסי אומר בארץ ישראל משכירין וכו' – ה"ג ד"ב 586: א"ר יוסי אף בא"י וכו'.

38^c. זבחים פ"ב מ"ח: אמר ר' יהודה זה הכלל וכו' – מב"ב קה' ורש"י ורע"ב: ר' יהודה אומר, וע"י תוי"ט: אבל גם במנחות סוף פ"א כבנוסחאות, וכן בבבלי זבחים ל סע"א.

39. זבחים פ"ח מ"ב: רבי יהודה אומר אם הכניס שוגג כשר – בבבלי לו א: והתנן א"ר יהודה הכניס שוגג כשר: אבל מ ורי וקה': ר' יהודה אומ'.

40. מנחות פ"ד מ"ב: רבי שמעון אומר אם היו להם פרים מרובים וכו' – מב"ב דפו"י (עד א"מ"ד) ומור ופב"ב (מה א) ולו ופ וכ"י ב, וכן הגיה ה"ר יהוסף: אמר ר' שמעון (וע"י ד"ס), וכוליה פרקין ר' שמעון הוא (ע"י לעיל עמ' 611).

41. וכן שם פ"ד מ"ה: לא מינו כהן אחר משל מי היתה קריבה רבי שמעון אומר משל צבור ר' יהודה אומר וכו' (1) – כ"י ב ולירמא: אמר ר' שמעון משל ציבור, והוא העיקר. 41. חולין פ"ג מ"ז: ר' יוסי אומר ושמו חגב – ת"כ שמיני פ"ה ח בפ"י הראב"ד:

אמר ר' יוסי.

42. ערכין פ"ח מ"ה: רבי אומר נראים דברי ר' יהודה בקרקעות וכו' – במב"ב: אמר רבי נראין וכו', וכן בגמרא כח א: והא מדקתני סיפא אמר רבי נראין וכו' (גם מ ור"ג), וכן בחוס' פ"ד כג: אמר רבי (אבל בת"כ בחקותי פ"יב ו דפו' וכ"י: רבי אומר), וע"י 'תוספות והוספות', לעיל עמ' 948.

43. תמורה פ"ב מ"ב: חטאת היחיד שכפרו בעליו מתות ושל צבור אינן מתות ר' יהודה אומר ימותו. אמר רבי שמעון מה מצינו בולד חטאת וכו' – מב"ב (דפו' ומ ופלו'): ר' שמעון אומר, אבל בפב"ב (טז א) דפו' ופלו': אמ"ר שמע' מה מצינו כו' (מ: ר' שמעון או' מה). ובוודאי שהוא העיקר. שכן ת"ק ר"ש הוא ודבריו שאח"כ הם טעמו של דבר וביסוסו, ובכאלו רגיל: אמר ר"פ.

44. שם פ"ה מ"ג ומ"ד: אמר רבי יוסי אם לכן נתכוין מתחלה וכו' – שמ"ק מגיה במ"ג: ר' יוסי אומר, אבל מב"ב מ כבכל הנוסחאות (מ"ד חסרה). בב"ק עג ב ונדרים סט ב: ר' יוסי אומר, אבל בזבחים ל ע"א: אמר ר' יוסי.

45. כריתות פ"ד מ"ב: א"ר יוסי לא נחלקו וכו' – פכ"ב (יט ב): ר' יוסי אומר, אבל מ וקטע שכטר ושמ"ק כבמשנה.

45. שם מ"ג סיפא: (א"ר יהודה) תמה אני אם (י)פטר בה ר' יהושע וכו' – ליתא לו ומב"ב מ ורש"י ('ותמיה אני') ור"ג (כנ"ל) וד"ו (תמיהני) ופ וכ"י ב (ב Qu 570, נוס' ע"א: אמר ר' שמעון, וכן ג"י הר"מ בפיה"מ, וכן הגיה הרע"ב), וכן הגיה ה"ר יהוסף. וליתא אף בת"כ חובה פ"ז י, 'וסיום דברי ר' יהודה הוא' (מ"ש).

וברישא: אמר רבי יהודה אפילו נתכוון וכו' – בציטאט שבבבלי יט ב: ר' יהודה אומר, אבל מ ושמ"ק: אמר ר' יהודה.

46. מעילה סוף פ"ד: הבגד והשק וכו' מצטרפין זה עם זה רבי שמעון אומר מפני שהן ראויין ליטמא מושב – במב"ב דפו' ומ: אמר רבי שמעון מה טעם מפני וכו', וכן ק (מה הטעם) ופ (אמ' ר' שמע' מפני), וכן בציטאט שבבבלי סוכה יז ב: לו וכ"י ב: ר' שמעון אומר מה הטעם, טעם. כ"יב אמר ר' שמעון מה טעם, בשבועות פ"ד מ"ג ופ"ה מ"ב.

47. מדות פ"א מ"ב: רבי אליעזר בן יעקב אומר פעם אחת מצאו את אחי אמא ישן ושרפו את כסותו – בס"י הרא"ש: אמר ר' אליעזר בן יעקב כו', מעשה אתא לאשמעינן גם שמעת מינה דסתם מתניתין דמידות ר"א ב"י היא. וכן בכ"י מ במשנה זו הכפולה בתמיד פ"א, בין מ"א למ"ב, שם: א"ר אליע' בן יעקב.

48. כלים פ"ז מ"ב: אמר ר' יוסי ישנו וכו' – במ"ש: ר' יוסי אומר, ולא דק.

(1) ק: ר' יהודה או' משל ציבור ר' שמעון או' משל יורשין שלימה וכו', וטעות היא, ע"י

48. כלים פכ"ז מ"ט: אמר ר' יוסי וכי באיזה מדרס וכו' – בחולין עב ב כ"י רב:

דברי ר"מ (ע"י להלן שם) ר' יוסי אומר וכו', אבל בשאר כ"י כבמשניות.

49. נגעים פ"י מ"ב: הפוך ושלא הפוך דברי רבי יהודה רש"א אינו מטמא אלא הפוך אר"ש ודין הוא וכו' ר' יהודה אומר כל מקום שצריך לומר הפוך וכו' – לירמא: אמר ר' יהודה כל, וכן ב Qu 572, והוא העיקר, כמו "אר"ש שלפניו. אלא שגם בת"כ מצורע נגעים פ"ח ג: ר' יהודה אומר (גם בכ"י רומי).

50. מקוואות פ"ז מ"ו: ר' יהודה אומר אם היו רגליו של ראשון וכו', כך גם בירוש' חגיגה פ"ב, עט ע"ג. אבל בחגיגה יט א: אמר ר' יהודה (אבל מ ומי: ר' יהודה אומר, וכן בגיטין טז א.) וע"י תוס' פ"ה יב.

* * *

בכלל חסר כ"פ "אומר" בכ"י, וביחוד בכ"י ק. כך בכ"י ק, ונשלם תמיד ע"י המגיה: שבת פ"ג מ"ו, פט"ז מ"ה (נשלם: אומ'), עירובין פ"ד מ"א (נשלם "אומרי"), סוכה פ"ג מ"ו, פ"ד מ"ה (אומ'), מגילה פ"א מ"ח (אומ'), חגיגה פ"ב מ"ב (כ"פ, "אומי"), יבמות פ"ג מ"א (אומ'), שם פט"ז מ"ה (אומ'), כתובות פ"ח מ"א (אומ'), גיטין פ"ח מ"ח (אומ'), ב"מ פ"ה מ"ט (אומ'), ב"ב פ"י מ"ז (אומ'), סנהד' פ"ט מ"ג ב"פ (1) (אומ'), חולין פ"ב מ"ו (אומ'), פ"ט מ"ב (אומ'), בכורות פ"ו מ"א (אומ'), אהלות פ"ב מ"ג (אומ'), פ"ג מ"ג (אומ'), פ"ח מ"ח (אומ'), נגעים פ"י מ"י (אומ') ופ"ה פ"ט מ"ד ב"פ (אומ'). ולא נשלם בעוקצין פ"ג מ"ו.

וכיוצא בו אף בכ"י אחרים. כך בכ"י מ: פ"א פ"ו מ"ח. שבת פ"ח מ"ה (ונשלם "אומרים" ע"י"א, שם מ"ו, עירובין פ"ח מ"ו (וליתא "אומרים"), פסחים פ"י מ"ה (ר"ע, ונו' ע"י"א ביה"ש "אומר"), סוכה פ"ג מ"ד, כתובות פ"ג מ"א, ב"מ פ"ט מ"ג, סנהד' פ"ט מ"ג (פעם א, כמו בכ"י ק) ובכורות פ"ו מ"ד.

ובכ"י פ: פ"א פ"ב מ"ד (בירבי צדוק משמו), עירובין פ"ב מ"ד (ר' יהודה ב"ב), פ"ד מ"א (ר"ג וראבי"ע), פ"י מ"ג (ר' שמע', ונו' אר"י ביה"ש), סוכה פ"ג מ"ד (ר' טרפון, ונו' ביה"ש), יבמות פ"ג מ"א (ובית הלל, ב"פ, ולא הוגה), נדרים פ"י מ"ו ב"פ, נזיר פ"ז מ"א, קידושין פ"ד מ"ז (ולא הוגה), ע"ז פ"ה מ"ד, ב"פ (פעם א' נו' ע"י"א ביה"ש, ופעם ב ליתא גם ב 567), באלו נשלם ע"י"א ביה"ש או בגליון (2).

וכיו"ב במי"ר כ"ל, ונשלם ע"י"א ומשם בד"ו או שלא נשלמו כלל ואינם גם בד"ו: ברכות פ"ח מ"ג (וליתא "אומרים" גם בד"ו), פ"א פ"ג מ"ו (בן בתירה, ונו' "אומר" ע"י"א), שביעית סוף פ"ד (וליתא גם בד"ו), מעשרות פ"א מ"ב (ונשלם ע"י"א), שם פ"ד מ"ב (וליתא גם בד"ו), שבת פ"ב מ"א (וליתא גם בד"ו), יבמות פט"ז מ"ד ד"ו (ואיתא בכ"ל או'), גיטין פ"ו מ"א (ונשלם ע"י"א).

ושלש פעמים ליתא "אומר" גם בכ"ל גם בד"ו אצל ר' פלוני משום ר' פלוני: כלאים פ"ג מ"ו: ר' יוסי בן החוטף אפרתים משום רבי ישמעאל, ערלה פ"א מ"ד: רבן גמליאל משום רבי לעזר בן יהודה איש בירתותא, וב"מ פ"ז מ"ט: ידוע

(1) וליתא בפעם א' גם במכ"ב מ (ולא נשלם), ע"י להלן.

(2) וכיו"ב בכ"י ה: תענית פ"ד מ"ו (ונו' ע"י"א), מו"ק פ"א מ"ו (ונו' ע"י"א); בכ"י אנט' מכשירין פ"ד מ"א (ר' שמע' בן אלעזר, וליתא "אומר"), ובהו' לו דמאי פ"ו מ"ד (ר' ישמעאל).

הבבלי משום רבי מאיר. וכיו"ב במב"ב כ"י מ כתובות פ"ב מ"ח: רבן שמעון בן גמליאל משום ר' שמעון בן הסגן.

ובכלל אין מקומו של "אומר" אצל "משום" קבוע אפילו בדפוסים. כך במכות פ"ג מ"ו: ר"פ משום ר"פ אומר (וכיו"ב באבות פ"ג מ"ח). ובאותו השם ואתו הצירוף בנגעים פ"י מ"ח: ר"פ אומר משום ר"פ. ואולם בכ"י מ בנגעים: משם ר' שמעון אומר. וכיו"ב בכ"י מ כללים פ"ג מ"ז: ר' מאיר משום ר' שמעון (ו) אומר. ומע"ש פ"ג מ"ו: ר' שמעון בן יהודה משום ר' יוסי אומר (').

וכבר אמרנו שדרך זו רגילה ביחוד בירוש' אצל "ר' פלו' משום ר' פלו'". שאין אצלו "אמר", או "אומר".

וכיו"ב בתוס', שחסר "אומר" בכמה מקומות: למשל חלה פ"ב א (רשב"ג) ליתא "אומ" בכ"י, וזכחים פ"ד ט (ראב"י) ליתא "אומר" בכ"י ודפו' (ואיתא בעדיות פ"ב ו), כלים פ"א ד (ר"ג) ליתא "אומר" בכ"י, שם פ"ב ב (ר' נחמיה וראב"י אומ', כנו' כ"י), דליתא בדפו'.

ואין זו השמטת-סופרים, אלא שריד של מנהג א"י ישן לקצר "אומר": אבל בבבלי לא ידעו מנהג זה. ועל-כן תמהו עליה בב"ק לט ב שהביאו מבריתא: ר' יעקב משלם חצי נזק (ושאלו): ר' יעקב מאי עבדתיה אלא אימא ר' יעקב אומר משלם וכו'. וכך נמצא כ"פ בב"ר כ"י לונדון (הו' תיאודור) בלא "אמר", כמו פ"ו ו, 47 (ע' תיאודור, 53): ר' יהודה בר אלעאי לא יום וכו', פ"א א, 88: ר' שמעון ב"ר יהודה אף על פי וכו', פ"א י, 282: בר חוטה בפיקודין אשיחה וכו', שם ח, 281: ר' נתן אעין דקירינא, פ"ג ג, 308: ר' יוסי בר חנינה לשם נחת התיבה, פ"ט ג, 366: בר קפרא כזה שמאחה וכו'.

וכיו"ב בירוש' ברכות פ"א, ג ע"ג: ר' שמואל אחוי דר' ברכיה עדיין וכו', שם פ"ב, ד ע"ב: רבי חונה רב יוסף ודברת וכו'.

וכך נהוג תמיד בירוש' "ר' פלוני בשם ר' פלוני" או "ר' פלוני ר' פלוני", או "ר' פלוני ר' פלוני ר' פלוני", בשם ר' פלוני, שחסר "אמר" אצל ב' או ג' הראשונים (ר"פ, מבוא טז ע"ב). וכן בב"ר בכ"י לונדון בכל המאמרים שאומר חכם בשם חכם (תיאודור שם, 53).

וכיו"ב אף בויק"ר כ"י מינכן ולונדון, שחסר בהם בכגון אלו "אמר", כגון פ"א א: ר' הונא בשם ר' אחא, שם ג: ר' סימון וכו' בשם רב, שם: ר' תנחומא בשם וכו'; פ"ב ג: ר' יודן בשם רבי אבא וכו', שם ד (גם בדפוסים): רבי יודן בשם ר' ישמעאל ("שמואל") וכו', שם ו: ר' ברכיה ור' חלבו ור' אמי בשם ר' אלעזר: פ"ד ג (גם בדפוסים), שם ז ("בשם ר' נתן" = יונתן): פ"ה ה: ר' שמואל בשם מר עוקבן, וכן רגיל כך גם בדפוסים מס' ואילך.

אף רגיל בירוש' "תני ר' פלוני" עם "אומר" אחריו (למשל פ"א טז ע"ג, ביצה פ"ב, טא ע"ב = חלה פ"א, נח ע"א) ובלא "אומר", למשל חגיגה פ"ג, עט ע"ב: תני רבי יוסי, פ"א פ"ו, יט ע"ד: תני רשב"ג (כ"י: אומ'), ואף "תני רשב"י" (שהוא מדרש-הלכה מדבי רשב"י) רגיל בלא "אומר" ולפעמים נמצא בדפוסים עם "אומר",

(1) חילוף כזה רגיל גם בספרי, למשל בספרי שלח כ"י ברלין כמה פעמים: אבא חנן משום ר' אליעזר אומר, במקום "אומר משום ר' א'".

כגון ברכות פ"ט, יד ע"ד, וליתא בכי"ר ובמדרש שמואל פ"א ה' בובר 42; פ"א פ"א טו רע"ד, וליתא בכי"ר ובקידושין פ"א, סא סע"ב; פ"א פ"א, טו ע"ד, ואיתא "אומר" בקידושין שם, סא סע"ב (ורש"ם משלים תמיד "אומר"). וכן "תני ר' ישמעאל" בלא "אומר", בין שהוא "תני דבי ר' ישמעאל" שבמדרש-הלכה (כמו בבבלי), ובין שנזכר במדרש-הלכה בפירוש בשם ר' ישמעאל, כגון ירוש' קידושין פ"א, נט רע"ד (מ"ת 154 וספרי ראה פ"י קכב בתוספת שבכ"י) ואחריו "תני ר' ישמעאל" (דבי ר"י לויקרא, סוטה טז א), וכאלה הרבה.

ב. "וחכמים אומרים" – "ר' פלוני אומר"

כמה פעמים שינו האמוראים, ועל פיהם ה"תנאים" השונים, את פסק ההלכה היוצא מן המשנה (ע"פ כללי הפסק), לדעתם הם, שהתנגדה לפסקה של המשנה, – על ידי ששנו במקום ת"ק ור' פלוני, או ר' פלוני ור' פלוני: "וחכמים אומרים", וכן להיפך, ובוזה נשתנתה ההלכה.

חילופים אלו וכאלו לשם פסק הלכה היו רגילים למימי התנאים תלמידי ר"ע ועד האמוראים האחרונים (ע"י לעיל עמ' 6 – 7, 31, 84, 123 – 136, 190 – 196, 222 ואילך, 261, 311, 356 ואילך, 360, 589 ואילך, 684 ועוד).

ויש ששינו "וחכ"א" ל"ר' פלוני אומר" ולהיפך, מפני הסתירה שבין המשנה לברייתות (כטהרות פ"ה מ"ט, לעיל עמ' 201), או מפני סתירה מרישא לסיפא (כגדרים פ"ב מ"ד, לעיל עמ' 298 וע"י להלן)⁽¹⁾.

שינויים אלו נקבעו לפעמים בכל נוסחאות המשנה, ולפעמים רק במקצת ספרים, ולפעמים רק בחלקם (כטהרות).

וודאי שכמה משניות שנה רבי "בלשון חכמים" כדי לפסוק הלכה, כדברי ר' יוחנן (חולין פה א): ראה רבי דבריו של ר"מ באותו ואת בנו (חולין פ"ה מ"ג, וע"י להלן) ושנאן בלשון חכמים ודברי ר' שמעון בכסוי הדם (שם פ"ו מ"ב, ות"כ אחרי פ"א ו) ושנאן בלשון חכמים⁽²⁾.

וכבר לפניו סתמו תלמידי ר"ע בכמה מקומות את משנתם בלשון "חכמים": "ולא הודו לו (וחכמים)", והודו לו (וחכמים) (שבת סו א), "וחכ"א כדבריו", טהרות פ"ט מ"א = והלכה כדבריו, בתוס' שם פ"א א⁽³⁾, ואף הברייתות סתמו כ"פ ושנו וחתמו בדברי ת"ק – "דברי חכמים" (תוס' פסחים פ"ט יב, גטין עב ב, יומא סב א, מנחות פט א, קו א), וכך דרכו של הירוש' תמיד לפסוק הלכה ע"י הפתיחה "דברי חכמים", והאמוראים, ביחוד הראשונים, דרכם היה לפסוק הלכה ע"י "זו דברי ר"ם אבל חכמים אומרים" בבבלי (או "אבל דברי חכמים", בירוש')⁽⁴⁾.

(1) כיו"ב בברייתא, למשל חולין כו ב, ד"ס שם אות צ.

(2) וכיו"ב בירוש' סוטה פ"ג, יט ע"ב: אמר רבי יוסי ראה רבי דעתו של רבי אלעזר בי רבי שמעון ושנה כיוצא בו וכו' והא תני רבי חייה ופליג וכו' רבי ראה דעתו של רבי אלעזר בי רבי שמעון ורבי חייה רובה ראה דעתו של רבי שמעון אביו. והשווה דברי ר' יוחנן בירוש' יבמות פט"ו, טו ע"א, ע"פ דברי רבא בכמובות כב ב: וראה ר' יוחנן דבריו של ר' מנחם וכו', ע"י תרביץ ש"ו, 50.

(3) ע"י לפי-שעה תרביץ שנה י"ד, 76 ויותר במק"א.

(4) ע"י תרביץ ש"ו שם ולעיל הע' 2 ותרביץ שנה י"ד שם, וע"י לעיל עמ' 198.

ואלו הם החילופים:

1. תרומות פ"ג מ"ג: וחכמים אומרים תרומת הראשון תרומה (ואית דגרסי וחכ"א אין תרומת השני תרומה" מ"ש. וכן ק' ב: הראשון תרומה ואין תרומת השני תרומה. מ: וחכ"א אין תרומת השני תרומה ואם לא תרם וכו' והשאר חסר. ונשמט מן "אין תרומת השני תרומה" עד "אין תרומת השני תרומה" של ר' יוסי) ר' יוסי אומר אם תרם הראשון כשיעור וכו' – בתמורה יג א: וחכ"א אם תרם וכו' (ע' לעיל עמ' 781 ולהלן בתיקוני סעויות).

2. שבת פ"ו מ"י: יוצאין בביצת החרגל וכו' דברי רבי מאיר וחכ"א אף בחול אסור משום דרכי האמורי – בד"ג ומייר וכי"י: דברי ר' יוסי ור' מאיר אוסר אף בחול. וזהו חילוף בין משנה וברייתא (כנוסח מב"ב). ור' יוחנן "כמתניתן" (ירוש' שם). לעיל עמ' 130, ס' 5.

3. שם פכ"ב מ"ג: ואין נוקבים מגופה של חבית דברי ר' יהודה וחכמים מתירין – כך מב"ב דפו' ורש"י (ע' מ"ש). אבל מב"ב מ. ד"ג ולו ופ' זה וב' ונוסחת כ"י (מ"ש) ור' יהוסף: ור' יוסי מתיר: רי"ף: דברי ר' יוסי וחכמים מתירין: מייר ד"ו: ר' יוסי אומר מתיר: ק: דברי ר' יהודה ור' יוסה או' (לא יקבינה מצידה"). ובוודאי כי "או" קיצור של "אוסר" הוא (ויש למחוק בדברי ר' יהודה "אין"): זו הגהה הפוכה לאיסור.

4. פסחים פ"ב מ"ה: איזהו שיאור כקרני חגבים וכו' דברי רבי יהודה וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב כרת ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו וכו' – כך בכל הנוסחאות, ואף במכיל' בא פ"ט (ציטאט). אבל מב"ב מ: ר' מאיר אומר זה וכו', והגהה היא ע"פ הברייתא שבבבלי מח ב: איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו וכו' דברי ר' מאיר וחכ"א וכו'. וחכמים דברייתא הוא ר' יהודה דמתניתין וחכמים דמתניתין הוא ר' מאיר (רש"י, וכן ר"ח ורי"ף). וכן רש"ג באגרת. 55: דהא מימרא דרבי מאיר דיליה דחאזי ליה רבי קא תאני ליה בלשון חכמים וכי ההיא דשיאור ישרף דתנן וחכמים אומרים זה וזה האוכלו חייב כרת ולא תנייה בשמיה הואיל ופליג (כלו' רבי) עליה דר' יהודה דלא נטעי ונימא כי סוגיין ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה וכו'. וכן בשאלות ס' ע"ה: מדתני לרבי מאיר בלשון חכמים במתניתין שמע מינה איסתברא ליה כותיה והוה ליה כסתמא ואע"ג דתניא בברייתא לר' יהודה בלשון חכמים סתמא דמתניתין עדיפא.

4^a. שקלים פ"ח מ"א: כל הרוקין הנמצאין בירושלם טהורין וכו' דברי ר' מאיר רבי יוסי אומר בשאר ימות השנה שבאמצע טמאין וכו' – במשנה שבבבלי דפו' (חוץ מד"ו רפ"ז קראקא ואמ"ד) ומוב' Fol ויספר כתיבת יד' שבמ"ש: וחכמים אומרים בשאר וכו' (בכל שאר הנוסחאות ור"מ בפיה"מ ומאירי: ר' יוסי אומר).

ולהלכה – אחת היא, שר"מ ור' יוסי הלכה כר' יוסי (עירובין מו ב).

5. יומא פ"ג מ"ז: בשחר היה לובש וכו' דברי ר' מאיר וחכ"א בשחר וכו' – מב"ב מוב' Fol ומהר"מ לונזאנו בשם "היר לויירו": ר' יהודה אומר בשחר וכו'. ואמנם אין כאן מקום לפסק הלכה.

6. מו"ק פ"א מ"ד: צדין את האישות וכו' משדה האילן ומשדה הלבן (שלא כדרכו במועד ובשביעית וחכמים אומרים משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו – מייר וב' Fol ע"ב ז ע"א וגם שאיל' ס' ק"ע ור"ח ורי"ף ור"ש בן היתום).

אלא שהוא חשב ש"סיומא דברייתא דתנו רבנן היא", וכן דעת מ"מ ה' יו"ט ס"ח ה: אבל מ גם בפסקא: וחכמים אומרים) ורי"ף ורא"ש ותוס' ומאירי: ר' יהודה אומר: מ"מ שם: וחכמים אומרים בשדה וכו' כך מצאתיה בקצת ספרים ובקצתן ר' יהודה אומר בשדה האילן, וכן נו' הריצ"ג, ח"ב עמ' יא, שהביא דברי ת"ק ופסק כמותו (ע"י מ"מ שם), ורבי' חיים בר' דוד בחידושו למו"ק (מובא בחי' על הרמב"ם שבמעשה רוקח, דף ה ע"א): ¹ "וכן מצאתי במקצת ספרים במשנתנו צדין את האישות ואת העכברי' בשדה האילן ובשדה הלבן כדרכו דברי ר"מ רי"א וכו' ולא כמו שכתבתי במשנה דאית ספרים דגרסי ברישא סתמא ובסיפא וחכמים וכו'" (וע"י להלן "דברי ר"מ" סי' 6). אבל לו ופ וק וה וב Qu ור"מ בפיה"מ כבנוסחאות (וכן פסק בהיר"ט שם), אלא ש"חכמים" אלו בוודאי ר' יהודה הוא, שכן מפורש בתוס' פ"א ג: אמר ר' גראין דברי ר' יהודה במועד ודברי חכמ' בשביעית, ושם ד: כיצד היה ר' יהודה אומר בשדה לבן שלא כדרכו וכו' ארשב"א וכי באיוז שדה לבן היה ר' יהודה (כנו' הדפו' וכיו' וכי"ל; צוק': מאיר, וע"י נוס' הרי"ף ושיטת ריב"ב) אומר, במקום: כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו, שבברייתא שבבבלי ז ע"א, ומכאן נראה שנוסח "וחכמים אומרים", הוא נוסח בבלי, שפסקו הלכה כר' יהודה.

7. נדרים פ"ב מ"ד: הרי עלי כתרומה אם כתרומת הלשכה נדר אסור וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר סתם תרומה ביהודה אסורה וכו' סתם חרמים ביהודה מותרין וכו' – כך בד"ג ובמב"ב דפו' ורי"ף ורא"ם (בשמ"ק) וציטאט בבבלי יט סע"א (גם מ): ורמי דרבי יהודה אדברי יהודה מי אמר רבי יהודה וכו' ורמינהי רבי יהודה אומר סתם תרומה וכו', וכן בפב"ב כ רע"א (גם מ).

אבל פיו', מייר ופייר ולו וק וב ולירמא וקטע קמברידג' [HUCA, XII, 282] ומב"ב מ ורמב"ן וריטב"א: וחכמים אומרים (ע"י לעיל עמ' 298). וודאי שהוגה כך מפני רומיית הבבלי, כ ע"א, והירוש', לו סע"ב – רע"ג, מסיפא "סתם חרמים", ו"אמר רבי אלעזר תרין תניין אינון" (ע"י לעיל שם), וכן אביי בבבלי: ראב"צ היא דתניא ר' יהודה אומר סתם תרומה ביהודה אסורה ראב"צ אומר סתם חרמים בגליל אסורין (תוס' סוף פ"א). ע"כ הגיהו השונים בארץ-ישראל "וחכמים אומרים" כדי לכלול את שניהם, ר' יהודה וראב"צ.

8. ב"מ פ"ב מ"ו: ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר שלש רגלים וכו' – בד"ג: וחכמים אומרים, אבל בכל הנוסחאות כבמשניות.

9. ב"ב פ"ט מ"ז: וחכמים אומרים בשבת דבריו קיימין וכו' – מב"ב: ר' אליעזר אומר בשבת וכו', לעיל עמ' 134. כאן שנה ר' יהודה, שרבי שנה כאן משנתו, דברי ר' אליעזר בשם "חכמים" ברישא וסתם כת"ק בסיפא ("דברי ר"א", אין ברוב הנוסחאות).

10. שבועות סוף פ"ד: אל יכך ויברכך וייטב לך רבי מאיר מחייב וחכמים פוטרין – ד"נ ולו ומייר ופ וב Fol וב Qu 568: ור' ("ר") יהודה פוטר, וכן ק, וכן רמב"ן לו א בשם "מקצת ספרי ספרד": אבל במב"ב דפו' ופלו' ופב"ב (לו סע"א) דפו', ומשם במשניות, וב Qu 569: וחכמים פוטרין. בתוס' פ"ב טו: ר' יהודה אומר ייטב לך ואל יריע לך פוטר וחכמ' מחייבין, ושנתה דברי ר"מ בלשון "חכמים". לעיל עמ' 150.

(1) "וכתב הרמב"ם ז"ל, כנראה ט"ס במקום "הרנב"ר", ז"א בפירושו לרי"ף, שאינו בדפוס.

11. חולין פ"ה מ"ג: השוחט ונמצא טרפה השוחט לע"ז והשוחט פרת חטאת ושור הנסקל ועגלה ערופה רבי שמעון פוטר (ששחיטה שאינה ראויה לאכילה לא שמה שחיטה) וחכמים מחייבין – כך במב"ב דפו' וכי"י (ומשם במשניות) וכי"י ב; אבל ד"נ: ר' מאיר מחייב וחכמים פוטרין. וזו אינה אלא אשגרה מפ"ז מ"ב, אבל לו ופוק ור' יהוסף בשם "ס"א" (בכ"י לו וק: אומ' מחייב, ונמ' "אומ'" ע"י הסופר בכ"י לו, ולא נמ' בק:) ר' מאיר מחייב ר' (ור"י) שמעון פוטר.

זו שלא כדברי ר' יוחנן בבלי פה א (לעיל עמ' 1141), ש"ראה רבי דברי ר"מ באותו ואת בנו ושנאן בלשון חכמים" (מ"ש וד"ס); אבל אף בת"כ אמור פ"ח ה, שאינו אלא ציטאט מן המשנה, בכל הנוסחאות (דפו' וכי"ר וילקוט): ר' מאיר מחייב ור' שמעון פוטר, ואף בתוס' חולין פ"ה ב שנינו: השוחט אותו ואת בנו חולין בפנים וקדשים בחוץ השוחט את הטרפה וכן השוחט ונמצאת טרפה ר' מאיר אוסר משם אותו ואת בנו ר' שמעון מתיר משם אותו ואת בנו. ונראה שמשנתנו הוגהה על פי הברייתא¹, אלא שאף בב"ק פ"ז מ"ב שנינו: השוחט ונמצאת טרפה השוחט חולין בעזרה משלם תשלומי ארבעה וחמשה ר' שמעון פוטר בשני אלו; אף כאן ראה איפוא רבי דברי ר"מ ושנאן "סתם" (שהוא כמו "בלשון חכמים"), אלא שר' יוחנן אינו עוסק שם אלא במשנת חולין, ואולם בתוס' ב"ק פ"ז יח, שנו להיפך דברי ר"ש בלשון "חכמים": הגונב טריפה וטבחה שור הנסקל וטבחו עגלה ערופה וטבחה הטובח לעבודה זרה משלם תשלומי ארבעה וחמשה דברי ר' מאיר וחכמ' אומ' עד שתהא זביחה מותרת באכילה.

12. טהרות פ"ה מ"ט, לעיל עמ' 201.

כאן הגיהו רב ור' יוחנן את המשנה המקורית: שניהן נאמנין ממנו דברי ר"מ וחכמים אומ' הוא נאמן ע"י עצמו (ירוש' גזיר פ"ח, נז ע"א); רב הגיה: ר"מ מטמא וחכמים מטהרים. ור' יוחנן: ר"מ מטמא ור' יהודה מטהר, ונוסח הספרים: ר"מ מטמא וחכמ' הוא נאמן וכו', מוגה בחלקו כרב ור' יוחנן. זוהי מעין הכרעה של התנאים-השונים.

13. מקואות פ"י מ"ה: כל ידות הכלים שהם ארוכין ועתיד לקוצץ ("לקוצץ") מטבילין עד מקום המדה ר' יהודה אומר עד שיטביל את כולו – בחולין עג א: דברי ר' מאיר (וליתא בכ"י רא והתרומה סי' קד, ועי' "דברי ר"מ") וחכמים אומרים עד². אבל זה נוסח מוגה, שכן באהלות פט"ו מ"ח ראה רבי דברי חכמים ושנאן סתם (עי' לעיל עמ' 1069). אלא שבתוס' מקואות פ"ז (פ"ח ג) שנינו: ר' יהודה אומר צריך להטביל את כולו מפני החתך (פי' התוס' הוא, ועי' מאירי, אבל עי' חולין שם) וכן היה ר' יהודה אומר משום ר' טרפון צריך להטביל את כל הטבעת. ומכיון שסיפא זו שנויה במשנתנו סתם בשם "רס"א", אפשר שכולה משנת ר' יהודה היא, והוא שנה תחילה דברי ר"מ ("מאיר היה אומר", וכדומה) ואח"כ דעתו הוא בלשון "חכמים", וכך שנאה רבי.

(1) ואינו אלא כ"סתם במתניתין ומחלוקת בברייתא, יבמות מב סע"ב, ירוש' יבמות פ"ד, ורע"ב (תענית פ"ב, סו סע"א ומגילה פ"א, ע ע"א).

(2) ס' התרומה שם: ועוד אמרינן במסכת מקואות ומייתי לה פרק בהמה המקשה כל ידות הכלים שעתיד לקוצץ מטבילין עד מקום המדה וחכמים אומרים וכו'. השתמש בוודאי בלשון הציטאט שבבבלי.

13. מכשירין פ"ב מ"י: אוצר ישראל וגוים מטילין לתוכו אם רוב גוים ודאי וכו' דברי ר' מאיר וחכמים אומרים אפי' כולם גוים וישראל אחד מטיל לתוכו דמאי – בקטע הגניזה (יאהרבוך ח"ח, 284, לשון חכמים, 179): ורבי שמעון אומר אפילו כולו גוי. זו תלויה במחלוקת ר"מ ור' יהודה ר' יוסי ור' ש (תוס' דמאי פ"ה כא. מנחות סו ב וירוש' דמאי פ"ה, כד ע"ד וגיטין פ"ד, מו רע"ב). שלר' יוסי ור' שמעון (לתוס' ובבלי שם) יש קנין לגוי בא"י לפוטרו מן המעשר. או (לירוש' שם): ר' יהודה ור' שמעון אומרים יש קנין (לעיל עמ' 303), וע"כ היו "תנאים" ששנו כאן: ר' שמעון אומר, בלבד. 14. זבים פ"ג מ"ב: מגיפין ("הזב והטהור") או פותחין וחכמים אומרים עד שיהא זה מגיף וזה פותח. מעלין זה את זה מן הכור רבי יהודה אומר עד שיהא הטהור מעלה את הטמא. מפשילין בחבלים וחכ"א עד שיהא זה מושך הילך וזה מושך הילך – לו ומ: ר' יהודה אומר עד שיהא זה מגיף; ובסיפא "וחכמים אומרים עד שיהא זה מושך", ליתא "וחכ"א בכ"י ב 572 ונשלם (אבל שם "אומרינן" ב 573: אומ', וכן ברישא אף ב 572). ואפשר שאף כאן היה בנוסחאות: ר' יהודה אומ'.

והנה בתוס' פ"ד א דפו' ור"ש: וחכמים אומרים עד שיהא זה מגיף וזה פותח ועד שיהא הטהור מעלה את הטמא (קיצור של המשנה בלא דברי ת"ק) ור' שמעון מטהר. א"כ שנתה התוס' במקום "ר' יהודה אומר" של המציעתא: וחכמים אומרים (ועי' "משנה אחרונה" שם), ולהיפך במקום "וחכמים אומרים" של הרישא היו ששנו "ר' יהודה אומר" (ועי' "תוספת ראשונים" שם). אלא שבתוס' כ"י (אור הגנוז): מעלין זה את זה מן הבור ור' שמעון מטהר, ועל פי כ"י הגיה צוק. אבל נראה שהנוסח המקורי בתוס' היה: מעלין וכו' הבור וחכ"א עד שיהא הטהור מעלה את הטמא, אלא שהפיסקא של המשנה נתקצרה מצד אחד בכ"י ומצד שני בדפו'.

ויש שנוספו בנוסחאות דברי "חכמים" ואינם כלל בכמה נוסחאות:

14. נזיר פ"ט מ"ד (סנהדרין פ"ט מ"א): המכה את חבריו ואמרוהו למיתה והיקל ממה שהיה, לאחר מכאן הכביד ומת חייב רבי נחמיה פוטר (כן!) שרגלים לדבר – בכמה ספרים: ומת ר' נחמיה פוטר וחכמים מחייבין שרגלים לדבר, והגהה היא ע"ס פירוש הירוש' (נזיר שם, נה ע"א, וסנהד' שם, כז ע"א), לעיל עמ' 480 סי' 50.

14b. סוטה פ"ט מ"ב מייר ועוד: וחכ"א עיר אחת וכו'. לעיל עמ' 968.

15. סוטה פ"ט מ"ג: ר"ש בן אלעזר אומר הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן וחכמים אומרים הזנות והכשפים כילו את הכל – ד"נ ומייר ומב"ב מ וכו' ירוש' וב (ותלוי ע"א) וגליון ק וה"ר יהוסף ליתא "וחכ"א. וישנו בברייתא שבירוש' שם, כד סע"ב (אבל בתוס' פט"ו ב ובבלי מט א ליתא כלל "וחכ"א הזנות" וכו'): אלא שכל משנה זו הוספה היא, עי' לעיל עמ' 956 סי' 17א.

15. זבחים סוף פ"ו: וחכמים אומרים זה וזה פסול ואין בו כרת – ליתא במב"ב בכל דפו"י (והוסיפו צ"ק מן המשניות) וכ"י מ וקה. וכן ליתא במנחות סוף פ"א מב"ב מ, וכבר הקשו בתוס' שם יב ע"א: היינו ת"ק וכו'. אבל איתא בכל הנוס' בזבחים ספ"ב.

15b. תמורה פ"ו מ"ה: וחכמים אומרים יקרב – ליתא במב"ב, ד"נ, לו, ק פ ב ור' יהוסף (לעיל עמ' 861).

16. כלים פכ"ז מ"י: אבל טמא מגע מדרס א"ר יוסי וכי באיזה מדרס נגע זה אלא וכו' טמא מגע זב – בחולין עב ב: לימא ר"מ לטעמיה דתנן שלשה על שלשה וכו'

אבל טמא מגע מדרס דברי ר"מ (ע"י "דברי ר"מ") ותניא אמר רבי יוסי וכי וכו', ובכ"י פט"ב: לימא ר"מ לטעמיה ורבנן לאו לטעמייהו דתנן. וברמב"ן שם: יש גורסין וחכמים מטהרין והם אומרים שחכמים אפי' נגע בו הזב וכו' ור' יוסי מטמא בשנגע בו הזב וכו' ואין זה נכון לפי שאין בכל הנוסחאות וחכמי' מטהרין ובמקומה במ' טהרות (יכלים) לא משכחת לה וכו'.

17. שבת סוף פכ"א: ספוג אם יש לו בית אחיזה מקנחין בו ואם לאו אין מקנחין בו וחכמים אומרים בין כך ובין כך ניטל בשבת ואינו מקבל טומאה – בד"נ (אבל הרמב"ם גורסו) ובקטע קרנגל (תפארת ישראל, 44) ומב"ב ד' שונצינו ורי"ף (כ"י ב וד"ו וקראקא) ושכל טוב, 308 ומאירי וראבי"ה, 370 ליתא "וחכ"א"; מב"ב מ ליתא כלל מן "וחכ"א" ואילך וכן תוס' (אלא ודאי לא גרסי' ליה כלל) ור"ח, וכן רמב"ם פכ"ב טו, לא הזכיר מן הסיפא כלום.

לו וק ומב"ב א"פ: וחכ"א בין כך ובין כך מקנחין בו, פ: אין מקנחין (והוגה בק ופ: ניטל בשבת). אבל כבר הוכיחו התוס' שמן הבבלי קמג א: אימא סיפא ספוג אם יש לו בית אחיזה וכו' ואם לאו אין מקנחין, אתאן לר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, בהא אפילו ר' שמעון מודה וכו', – יוצא שלא היה בנוסחתו כך, ש"א"כ בין כך ובין כך אין מקנחין בו (ואף "מקנחין בו") לא ר' יהודה ולא ר"ש.

ה: נגוב בין כך ובין כך מקנחין בו, ונ"ב: נ"א מתוקנת ניטל בשבת וכן פרש רש"י וכו' ובנו' הנזכ' כתו' וחכמ' אומרי' ואין כתו' בה נגוב, וכן ר' יהוסף בשם "כל הספרים": וחכ"א בין וכו' ניטל בשבת ("ואינו מקבל טומאה", ליתא גם מב"ב א"פ ור"נ וד"פ ולו וק ופ וב).

א"כ יש כאן "וחכ"א" אחרי סתם ת"ק, כמו במו"ק פ"א מ"ד (לעיל סי' 6) וזבים פ"ג מ"ב (סי' 14), שאף הם מסופקים.

אלא שאנו מוצאים כיו"ב בכל הספרים בכתובות פ"א מ"ג, ב"מ פ"ד מ"ב, פ"ה מ"א וכלים פ"כ מ"ו, אלא שבכתובות שם ת"ק הוא ר"ש (בבלי צז ב, תוס' פ"א א), וא"כ מ"ג המשך דברי ר"ש שבמ"ב הם, וכן בב"מ פ"ד מ"ב אין "ולא יפחות את השער" אלא סוף דברי ר' יהודה שברישא (מ"ש שם), ואשר לב"מ פ"ה מ"א – ת"ק ר' יהודה הוא, מכיל' כספא פ"ט, הורו"ק 316: ר' יהודה מתיר (פוסטר) ללבלר, או ר' נחמיה וראבי"ה, תוס' ב"מ פ"ו טז: ר' נחמיה ור' אליעזר בן יעקב פוסרין בלבלר ופסרו את המלוה מללקות וכו' (אבל בבבלי סב א: פוסרין את המלוה ואת הערב וכו'), ועי' ריטב"א שבשמ"ק⁽¹⁾, וסתם מכיל' שם כ"חכמים", ובכלים אפשר שת"ק הוא ר"מ ו"חכמים" ר' יוסי כסתם כלים (ועי' כלים פ"ח מ"ט ומש"כ בתרביץ ש"ז 157).

אבל מידי ספק לא יצאו שני אלה, ב"מ פ"ה וכלים פ"כ, שכן אפשר שהמשניות מוגהות.

ג. אמרו חכמים⁽²⁾.

על-יד "וחכמים" (וחכמים) אומרים" נמצא בכמה משניות טרמין שאינו רגיל: "אמרו חכמים", שלפעמים אינו בא אלא במקום "וחכמים אומרים" אצל חולק, ולפעמים בא "אמרו חכמים" בלא חולק.

(1) ועי' מש"כ בתרביץ ש"ח, תרצ"ו, 26 בהערה 6.

(2) ספר הזכרון לא, גולאק וש, קליין עמ' 252, תרביץ שנה יד, 75, שנה טו, 64.

ושני סוגים לו: א) "אמרו חכמים" אחרי נושא של הלכה (נושא X – "אמרו חכמים"). או תשובה לדברי פלוני (ר' פלוני אימר – אמרו חכמים). וב) "אמרו חכמים" אחרי "מעשה" ועובדא (מעשה – אמרו חכמים). שלכאורה אינו אומר אלא שאותם "חכמים" הם "רבים", בית-דין של אותו זמן, זמן המעשה, שפסקו כך הלכה למעשה. וכך נמצא "אמרו חכמים" אצל "עדות" (העיד ר' פלוני – אמרו חכמים), שאף הוא נראה לכאורה שאינו אלא כ"אמרו חכמים" שאחרי "מעשה".

אבל בכגון זה רגיל במשנה וברייתא סגנון אחר, למשל: מעשה – ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו (בכורות פ"ד מ"ה, פ"ה מ"ג, כלאים פ"ד מ"ט), מעשה – ובא מעשה לפני חכמים והכשירוהו (עדות פ"ז מ"ג), מעשה – וכשבא דבר אצל חכמים אמרו וכו' (תענית פ"ב מ"ה ותוס' שם ספ"א), מעשה – ובא מעשה לפני רשב"ג ולפני ר' יוסי ואמרו וכו' (ב"מ פ"ח מ"ט), ובלא "מעשה": וזו טעות טעה נחום המדי וכו' וכשבא דבר אצל חכמים אמרו וכו' (נזיר פ"ה מ"ד), ואצל "עדות": אף הוא (ר"ח סגן הכהנים) העיד על כפר קטן וכו' ובא מעשה לפני חכמים והתירו (עדות פ"ב מ"ג). או: זה היה מעשה – ואמרו (חכמים) וכו' (ע"ז פ"א מ"ד, ע"י להלן ב). זה היה מעשה ואסרו (חכמים) (שם פ"ד מ"ב). ורגיל כיו"ב בתוס' (ומשם בגמרא), תוס' יבמות פ"ד ה, פ"ד ז וכיו"ב שם ט; ע"ז פ"ג ז; נדה פ"ד ו; כלים ב"ב פ"ב א; אהלות פ"ז יג ופסחים ט רע"ב; ע"ז פ"ז ד, חולין פ"ב ד; ע"ז פ"ז ח, וכאלו הרבה.

כל אלו הם הלכה למעשה של אותו מאורע. אבל "אמרו חכמים" בלבד אחרי "מעשה" או "עדות", הוא שימוש שאינו רגיל, והוא שגרם לידי כך שלפעמים שיבשו הסופרים והגיהו "וכשבא דבר לפני חכמים אמרו" במקום "אמרו חכמים" (להלן ב סי' 6). ולא כל-שכן שבנוגע לסוג א (נושא – "אמרו חכמים", ר' פלוני אימר – אמרו חכמים) וודאי שאין כאן אלא או סגנון של אותה משנה ששנתה ב"לשון חכמים" דברי יחיד החולק על אותו פלוני (להלן א סי' 1), עד שטעו קצת סופרים והכניסו במקומו את הטרמין הרגיל "וחכמים אומרים". או (אצל: נושא – אמרו חכמים) שאין כאן אלא סגנון של פסק-הלכה שלא נזכר כלל "יחיד" לפניו. ואלו הם:

א. "אמרו חכמים" אחרי תנא החולק, או אחרי נושא.

1. יומא פ"א מ"א: ר' יהודה אומר אף אשה אחרת מתקנין לו וכו' שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו, ביתו זו אשתו. אמרו חכמים אין לדבר סוף.
כך, אמרו חכמים, ד"נ ופיז', ב וה, לו ופ ומי"ר כי"ל ומב"ב ופב"ב מ, משנה שבמאירי ומה"ג ויקרא, 403 (בשני האחרונים נוס': א"כ). אבל ק ומב"ב מ ומי"ר שהוגה בכי"ל = ד"ו: אמרו לו חכמים (בגליון מ וכי"ל נוס': א"כ); מב"ב ופב"ב (יג א) דפו' ומשניות ומאירי: אמרו לו א"כ; כ"י א"פ, תוס' ותו"י: וחכמים אומרים א"כ, מה"ג שם, 404: וחכמים אומרים אין.

דברי "חכמים" שבמשנתנו זו שנויים בת"כ אחרי פ"ח ו, בשם ר' יוסי: ביתו היא אשתו דברי ר' יהודה אמר לו ר' יוסי אם כן¹ אין לדבר סוף, ירוש' יומא פ"א, לח ע"ד.

(1) בילקוט ליתא "א"כ", אבל איתא בירוש' שם. אפשר שבנוסחאות מושפע כאן "א"כ" ע"י.

משנת פסחים פ"א מ"ב: א"כ – אין לדבר סוף.

"אמרו חכמים" של משנתנו כאן הם איפוא דברי ר' יוסי עצמו, ש"ראה" אותם תנא פלוני ושנאם בלשון "חכמים".

2. כתובות פ"ו מ"ב: הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיו הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשר ליתן.

הלשון דומה כאן ל"אמרו חכמים" שב"מעשה". להלן ב סי' 2, ודומה לסי' 3 הסמוך.

3. כתובות פ"ג מ"ה: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל <אמרו חכמים> תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא שתאמר וכו'. כך בכ"י מ.

זו היא משנה אחת בשורת משניות הקדומות של כתובות פ"ג מ"א – מ"ט. וכאן "אמרו חכמים" במקום סתם ת"ק שאחריו חולק. אבל במ"ד ומ"ו – מ"ט דברי אדמון קודמים ואחריהם: וחכמים אומרים.

"אמרו חכמים" שבמ"ה מקבילה איפוא ל"חכמים אומרים" שבשאר משניות אלו. ואף בברייתא שבבבלי שם, קט א (תוס' פ"ב, ירוש' שם, לו סע"א), שר' יוסי בר' יהודה חולק על סידור משנתנו זו ("מתניתין דלא כי האי תנא דתניא"). אף כאן דברי ת"ק קדומים לאדמון, אלא שבמקום "אמרו חכמים" נזכרו כאן "חכמים אומרים": אמר ר' יוסי בר' יהודה לא נחלקו אדמון וחכמים על הפוסק מעות ופשט לו את הרגל שיכולה היא שתאמר וכו' על מה נחלקו על שפסקה היא על עצמה שחכמים אומרים תשב עד שתלבין ראשה אדמון אומר יכולה היא וכו' אמר רבן גמליאל רואה אני וכו' (אלא שבתוס' וירוש' ליתא "שחכמים אומרים וכו' ראשה").

מ"ה שלנו. שאף בניינה ועניינה הוא מענין ההלכה שבכתובות פ"ו מ"ב (לעיל סי' 2) שנויה איפוא בסגנון דומה לה. ואפשר שהיו שנויות מתחילתן בשורה אחת במשנת איזה תנא שהוא ⁽¹⁾.

4. ב"ק פ"ד מ"ב: שור שהוא מועד למינו וכו' <אמרו חכמים> למין שהוא מועד לו משלם נזק שלם וכו'.

כך "אמרו חכמים" מב"ב מ בגליון ("למין" כנו' כל כ"י המשנה והבבלי ומייר, ע"י לעיל עמ' 391).

5. חולין פ"ג מ"ו: סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו (אבל) אמרו חכמים כל עוף הדורס טמא כל שיש לו אצבע יתירה וכו' טהור ר"א בר' צדוק אומר כל עוף החולק את רגליו טמא.

כך "אמרו חכמים", וליתא "אבל", ד"נ, ב 570, 571, לו ופ וק, ה"ג ד"ו קלא ע"א וד"ב 541. רי"ף ד"ק ורי"ף בפסקא (סה א) אף בדפו', רמב"ן (מזבח כפרה!) ורשב"א, וליתא אף בספרי ראה פ"י קג, 162 (חוץ מכ"י לונדון). אבל איתא מב"ב ופכ"ב דפו' וכ"י: אבל אמרו חכמים. רא"ש: אבל חכמים אמרו.

"אמרו חכמים" שבמשנתנו כאן הם דברי רשב"ג שבתוס' פ"ג כב (בבלי סה א, כנו' כ"י רב, המאור ורמב"ן: רשב"ג): רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שיש לו אצבע יתירה בעוף טהור כל עוף הדורס טמא (כסדר התוס') כך גם בברייתא שבבבלי כ"י ר"א.

(1) אחרת היא לשון המשנה שבכתובות פ"ג מ"ג (ב"ב פ"ט מ"א): כאן כרגיל סתם ואחריו אדמון: מי שמת והגיה בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין וכו' אדמון אומר וכו'. ואפשר שהיו שינויים בסגנון משנה זו בין משנת כתובות וב"ב (והיו שינויים ביניהם, ירוש' ב"ב שם, לו ע"א, והבנים ישאלו על הפתחים, אית תניי תני י'שענו), אלא שאח"כ הושוו הנוסחאות בחשפעת ב"ב.

ואין "אמרו חכמים" כאן כלל וכלל כניגוד אל "מן התורה" (פירוש זה גרס לניסוחאות שהוסיפו "אבל"), אלא לשון פסק-הלכה הוא, ולכל-היותר אף כניגוד לדברי ראב"צ שאחריו.

כיו"ב "אמרו חכמים" והם רשב"ג. להלן ב' סי' 3 וסי' 4.

6. בכורות פ"ז מ"ט: און הגדי שהיתה כפולה אמרו חכמים בזמן שהיא עצם אחד (שהסחוס שלה אחד ולמעלה נכפלת, ר"ג) מים וכו'.

הלכה זו שנויה סתם ובלשון אחר בתוס' פ"ד יג, בבלי מ"ע"ב.

7. שם מ"א: זנב העגל שאינה מגעת לערקוב אמרו חכמים כל מרבית העגלים כן וכו'.

בתוס' פ"ד יד ס"ח: זנב העגל שאינה מגעת לערקוב הרי זה ישחט.

ב. "אמרו חכמים" שאחרי "מעשה":

1. יבמות פ"ז מ"ד: אמר ר' יוסי מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם. ושוב מעשה בעסיא באחד ששילשוהו לים ולא עלה בידם אלא רגלו אמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא וכו'.

ר' יוסי חולק על ר' מאיר שלפניו וסובר שמים שיש להם סוף (כגון "מערה") אשתו מותרת. ובמים שאין להם סוף (כגון "ים") לא נחלקו ואין אנו יודעים מעשה שני זה (ב"ים") של מי הוא, של ר"מ או של ר' יוסי, ועיקר הלכה "מים שיש להם סוף אשתו מותרת ושאינן להן סוף אשתו אסורה" שנויה בברייתא, יבמות קכ"א א ותוס' שם פ"ד ה (ירוש' שם, טו ע"ד), בפי ר' עקיבא – כדברי "חכמים" (יכמה גדולים דברי חכמים).

ואולם "אמרו חכמים" של המעשה השני אינו מעיקר "דברי חכמים" אלו, אלא הלכה הדנה בתנאי של אותו מעשה: מן הארכובה ולמעלה וכו'. ואפשר וקרוב שהמעשה לא לפני זמנו של ר"ע נעשה אלא בזמנו של ר' יוסי. ואף "אמרו חכמים" לא על אותו מעשה דנו, אם "מן הארכובה ולמעלה" הוא או "מן הארכובה ולמטה", שהרי רגלו עלתה בידם ויכולים היו לבדוקה. אלא פסק-הלכה מסוגנן הוא וכלל כולל, וכנראה בלשונו של ר' יוסי הוא, ואינו למעשה אלא משנתו של ר' יוסי.

2. כתובות פ"ז מ"י: ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין וכו' והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי וכו'. ועל כולו אמר ר' מאיר אע"פ שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל וחכמים אומרים מקבלת היא (אם התנה עמה, תוס' סוף פ"ז) על כרחא חוץ ממוכה שחין וכו'. מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר לאחיי הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל (אפילו אם התנה עמה הראשון, עי' מ"ש).

"חכמים" החלוקים על ר"מ הם כנראה דברי רשב"ג⁽¹⁾ שבתוס' סוף פ"ז (ירוש' שם, לא ע"ד), שכופין במוכה שחין⁽²⁾. אבל "הבורסי" של ריש מ"י – ר' יוסי בר' יהודה היא, שבתוס' פ"ז יא צוק' ושמ"ק; בבלי עז"א מ"ד ור' שמ"ק (ובספרים הגהת רש"י היא): תנאי היא דתנאי מקמץ זה בורסי ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים >ר' יוסי בר' יהודה או המקמץ <והמצרף נחושת והבורסי⁽³⁾. כלומר שבלשון זה שנה ר' יוסי בר' יהודה משנתו שברישא, ועל פיו שנו "הבורסי" במשנתנו.

(1) בבבלי עז"א: ר' יוסי. (2) ועי' ירוש' שם הלכה י.

(3) ועי' ירוש' שם.

על-כן נראה ש"מעשה בצידון" – ר' יוסי בר' יהודה היא, שהוא השונה והמוסר את ה"מעשה": שכן אנו מוצאים בר' יוסי בר' יהודה אף "מעשה" אחר בצידון (גיטין פ"ד מ"ז). ואין "אמרו חכמים" אלא לשון פסקו של ר' יוסי בר' יהודה. ואמנם מצאתי בקטע הגניזה כ"י א"פ, ms. heb. e. 74: אמ' ר' יוסה מעשה בצידון. ואין ספק שר' יוסי זה – ר' יוסי בר' יהודה הוא, כשם שאמרו מכות ו ע"ב וט ע"ב: ההיא (משנת פ"ב מ"ג) ר' יוסי בר' יהודה היא (עי' להלן, שינויים בשמות התנאים) ¹.

3. גיטין פ"ו מ"ו: הבריא שאמר וכו' מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת (אמר רשב"ג) אמרו חכמים אם מעצמו נפל הרי זה גט וכו'. במב"ב דפו' ומ וה"ג ורי"ף ורא"ש, ד"ג ודפו"י ליתא "אמרו חכמים", וכן בחולין לט ב, וכן ביחסורי מחסרא' שבגיטין וחולין שם: אבל ק ורי"ד ליתא "אמר רשב"ג" (לעיל עמ' 599 ואילך).

וודאי ש"אמרו חכמים" הוא מעיקר משנתנו זו, אע"פ שאינו בהצעת הבבלי ואף וודאי שלא בא "אמר רשב"ג" בהצעת הבבלי אלא במקום "אמרו חכמים", וכיו"ב אנו מוצאים בבבלי הרבה פעמים שסתם ת"ק שבמשנה מוצע בהצעת הבבלי כר' יהודה או ר' מאיר ועל פי הבבלי נכנס שם התנא בכמה נוסחאות המשנה שבבבלי ושבמשניות (עי' להלן עמ' 1154 ואילך).

והתוס' פ"ד ו (צוק' פ"ו ט), וירוש' שם, מוכיחה שמשנתנו כולה רשב"ג. ו"אמרו חכמים" שבמשנה הם הם דברי רשב"ג שבבבלי. ואין "אמרו חכמים" אלא דעת רשב"ג עצמו (לעיל שם), וכיו"ב להלן סי' 4 ולעיל א סי' 5.

4. גיטין פ"ז מ"ה: הרי זה גיטך ע"מ שתתני לי וכו' אמר רשב"ג מעשה בצידון באחד שאמר לאשתו הרי זה גיטך על מנת שתתני לי איצטליתי ואבדה איצטליתו (ו) אמרו חכמים תתן לו את דמיה. בהו' לו: אמרו לו חכמים.

מתוך הבבלי עד ב יוצא שחבריו של רשב"ג חלוקים על "אמרו חכמים" ואין איפוא ב"אמרו חכמים" אלא דעת רשב"ג עצמו, ואף מתוך הברייתא, בבלי עד א (תוס' פ"ז / פ"ה ה וירוש' שם), יוצא שכך דעתו של רשב"ג, שבשעה שאי-אפשר לו לקיים תנאו בלשונו ממש הרי הוא מתקיים בכל צורה שאפשר לקיימה (לעיל עמ' 607). "אמרו חכמים" אינו איפוא אלא סגנון פסקו של רשב"ג עצמו.

5. קידושין פ"ב מ"ז: המקדש אשה ובתה וכו' אינן מקודשות (ו) מעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וכו' (ו) אמרו חכמים אין האחיות מקודשות (לעיל עמ' 604). 6. נדרים פ"ה מ"ו: המודר הנאה מחבירו וכו'. מעשה באחד בבית חורון שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר לחבירו חצר וסעודה נתונים לך במתנה וכו' אמרו חכמים כל מתנה שאינה וכו'.

(1) אע"פ שנמצא כמה פעמים במשנה ותוס' "אמר ר' יוסי מעשה" שאינו אלא ר' יוסי בן חלפתא, תלמידים של ריב"ג ור"ע: כלאים פ"ו מ"ה, תרומות פ"ד מ"ג, יומא פ"ו מ"ג, ר"ה פ"א מ"ז, יבמות פ"ו מ"ד (לעיל עמ' 1149) ובחובות פ"א מ"י: תוס' שביעית פ"ד יג, מגילה פ"ב ד, יבמות פ"י ג, כלים ב"ב פ"ב ב (ר"ש ויחיא ע' חגי), בבלי ע"ז יג א וש"ג, אבל ע"ז חוס' ע"ז פ"א ח ושמות פ"ד יד וירוש' ברכות פ"ג, ו ע"א וש"ג, וע"ז חוס' וזכרים פ"א ה.

כך. אמרו חכמים. ד"נ ופיז' וב וכ"י ירוש'. לו וק ומב"ב דפו' ומ ורא"ש ומאירי וציטאט בבבלי מח סע"ב וב"ב קלד א. ומשנה זו משנת ר' יוסי היא (שבפ"ד מ"ח) החולק על רישא זו. ואף "אמרו חכמים" אינו אלא פסק-הלכה בלשון כלל, ולשון משנתו של ר' יוסי הוא (לעיל עמ' 601 – 602).

7. ידיים פ"ג מ"א: האוכלין והכלים שנטמאו במשקין מטמאין וכו' דברי ר' יהושע וחכמים אומרים את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים וכו'. אמר רבן (שמעון בן) גמליאל מעשה באשה אחת שבאת לפני אבא אמרה לו נכנסו ידי לאויר כלי חרש. אמר לה בתי ובמה היתה טומאתה. ולא שמעתי מה אמרה לו. אמרו חכמים מכואר הדבר (מאחר שהוצרך אביו לשאול במה היתה הטומאה, רא"ש) את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידים וכו'.

"ארשב"ג" אינו אלא בד"נ ומשב"ג ומשם במשניות. אבל בדפ' ספרד, ב (ונוס' ע"א בגליון) ולו, פ וק ומ: אמר רבן גמליאל.

בעל ה"מעשה" הוא איפוא ר"ג דיבנה ואביו זה הוא רשב"ג הזקן. ור"ג לא שמע את תשובתו של אביו אלא שמתוך שאלתו של אביו דנו חכמים שאמרו ("אמרו חכמים"), שכך הוא ה"דבר": את שנטמא באב הטומאה וכו'.

"חכמים" אלו הם איפוא לכל-המוקדם – בני דורו של ר"ג. ז"א בני מחלוקתו של ר' יהושע, והם הם "וחכמים אומרים" של הרישא, ואפשר שהוא ר"ג עצמו.

8. שבת פ"ג מ"ג – מ"ד: אין נותנין ביצה בצד המיחם ("שהוחם ע"ג אש") בשביל שתתגלגל ולא יפקיענה בסודרין ("שהוחם בחמה") ור' יוסי מתיר וכו'. מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה ("ברכייה") של חמין ("שהם חמי טבריא") אמרו להן חכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת אסורין בריחצה ובשתייה <אם> ביום טוב כחמין שהוחמו ביו"ט וכו'.

לשון "אמרו – חכמים": אם בשבת – אם ביו"ט. מוכיח שאין זו לשון הלכה למעשה של חכמי אותו זמן של אותו מעשה המסויים; שהרי חכמים אלו ידעו מה היה המעשה ומתי היה, אם בשבת או ביו"ט, אלא כלל הוא. פסק-הלכה מסוגנן של מי ששנה משנה זו. אף "להן", אע"פ שישנו כאן בכל הנוסחאות ⁽¹⁾ אינו כנראה מעיקר נוסח המשנה, אלא מוגה ונוסף ע"י מגיהים וסופרים, כשם שהוגה בנוסחאות כמה פעמים במקומות אחרים שנוסף "לו", "להם" (עי' לעיל ולהלן).

ולעיקר ההלכה, הנה נחלקו ב"ש וב"ה ב"צונן לתוך חמין". "שהן חמי האור". שב"ה מתירין (כרייתא בבבלי מ"ב א וירוש' שם פ"ג, ורע"ב). וכך שנינו סתם משנה בשבת פכ"ב מ"ד: נותנין וכו' ואת הצונן בחמין ⁽²⁾ בשביל שיחמו. אלא שבכרייתא זו שנינו: בד"א בכוס אבל באמבטי חמין לתוך הצונן ולא צונן לתוך החמה ור' שמעון בן מנסיא מתיר (וכנו' ירוש' בשרי"ר שם, ולא בכברייתא שבבבלי שם, "אוסר", ונדחקו לתרצה). וכך שנינו בפירוש בתוס' עירובין פ"א ט (לעיל עמ' 271 ואילך).

וב"מעשה שעשו אנשי טבריא", שהם חמי טבריא, חלוקים אמוראי ארץ ישראל, "רבנין דהכא", ואמוראי בבל, "רבנין דתמן", בירוש' שם, ו ע"א ורב נחמן בבבלי שם.

(1) הרע"ב בפירושו מציץ: ואמרו חכמים.

(2) כנוסח כל כ"י המשנה ור"ה ורי"ף ורא"ש, רמב"ם בפיה"מ ורע"ב בפירושו ד"ו, ושלא כבבלי

לט א וקמו ב: בחמה, ועי' מ"ש וב"ה.

לִירְבִּינִין דִּהְכָּא בִּין חֲמָה בִּין תּוֹלְדַת חֲמָה מוֹתֶרֶת. וְלִירְבִּינִין דִּתְמָן "תּוֹלְדַת חֲמָה אֲסוּרָה". וְלִירְבִּינִין שְׁבַבְלִי תְלוּיָהּ בַּמַּחְלֻקָּת תְּנֵאִים, לְתִיק שְׁבַמְשַׁנְתָּנוּ (וְלֹא יִפְקִיעָנָה בַּסּוּדְרִין) "גְּזוּרִינִין תּוֹלְדַת הַחֲמָה אֲסוּ תּוֹלְדַת הָאוּרִי, וְלִירְבִּינִין דִּתְמָן" שְׁבִירוּשׁ – "חֲלוּקִין" (חֲבֵרִינִין) עַל רֶשֶׁב־ג (שְׁבַתוֹס) שְׁבַת סַפ־ג, יְרוּשׁ' וּבְבִלִי (שֶׁם). עַל דַּעְתִּין דְּרַבְנִין דִּתְמָן מַעֲשָׂה שַׁעֲשׂוּ אֲנָשִׁי טִיבְרִיא <סִלְקָת>. וְעַל דַּעְתִּין דְּרַבְנִין דִּהְכָּא <לֹא>¹ סִלְקָת מִתְנִיתָא כְּמַעֲשָׂה שַׁעֲשׂוּ אֲנָשִׁי טִיבְרִיא (יְרוּשׁ' שֶׁם). כְּלוּמַר שְׁאִין הִלְכָּה כְּמַשְׁנֶתָּנוּ אֲלֵא כְּאֲנָשִׁי טְבֵרִיא, כְּדַבְרֵי עוּלָא (יְרַבְנִין דִּהְכָּא שְׁבִירוּשׁ'), בְּבִלִי לֹט ב: הִלְכָּה כְּאֲנָשִׁי טְבֵרִיא; אֲבָל לִירְבִּינִין דִּתְמָן. ר"ג בְּבִלִי שֶׁם. הִלְכָּה כְּמַשְׁנֶתָּנוּ².

יוצא איפוא ש"אמרו חכמים" שבמשנתנו "חלוקין על רשב"ג" (ירוש') ור' יוסי (בבלי): "חכמים" אלו הם איפוא ת"ק דר' יוסי שבמשנה.

9. נזיר פ"ב מ"ג: מוגו לו את הכוס ואמר הריני נזיר ממנו הרי זה נזיר. מעשה באשה אחת שהיתה שיכורה ("שיכורת", "שיכולת") ומוגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכונה אלא לומר ("כלומר") הרי הוא עלי קרבן. לעיל עמ' 602, 718.

10. נזיר פ"ו מ"א: מי שנזרק עליו אחד מן הדמים ונטמא ר' אליעזר אומר סותר את הכל וחכ"א יביא שאר קרבנותיו ויטהר. (אמרו לו) מעשה במרים התרמודית ("התדמורית") שנזרק עליה אחד מן הדמים וכו' אמרו חכמים תביא שאר קרבנותיה ותטהר. תוס' שם פ"ד י'.

"אמרו לו" ליתא בד"נ ופיז' וב וכ"י ירוש' וק, וכן יוצא מלשון הגמרא, בבלי מז א, וליתא גם בתוס' שם. והוא הנכון ולא דברי חכמים דר' אליעזר הם, אלא לשון משנת התנא הוא. אלא שזו בוודאי הלכה למעשה בזמן הבית הוא. ו"חכמים" של אותו זמן הם. 11. מכשירין פ"ג מ"ד: המטנן בחול הרי זה בכי יותן. מעשה באנשי המחזו שהיו

מטינין בחול אמרו להם חכמים אם כך הייתם עושים לא עשיתם טהרה מימכם. זו אינה אלא תשובה לאנשי המחזו. דברי "חכמים" שדנו בעובדא זו באותו זמן. ושתי הלכות בסגנון "אמרו חכמים" אינן בצורת "מעשה" אלא בצורת "עדות":

12. עדיות פ"ח מ"ב: העיד ר' יוסי הכהן וכו' על תינוקת שהורהנה באשקלון ורחקה בני משפחתה וכו' אמרו להם חכמים אם מאמינים אתם שהורהנה האמינו שלא נסתרה וכו'.

בכתובות כז א ליתא "להם". אבל איתא בכ"י מ ור, אבל אפשר ש"אמרו חכמים" הוא העיקר.

13. עדיות שם מ"ה: העיד ר' יהושע על עצמות שנמצאו בדיר העצים אמרו חכמים מלקט עצם ועצם והכל טהור.

אבל בתוס' פ"ג ג (ובחים ק"ג א) שנינו: אמר ר' שמעון בן עזאי מעשה שנמצאו עצמות בירושלם בדיר העצים ובקשו חכמים לסמא את ירושלם אמ' להן ר' יהושע בושת היא לנו וכלימה שנמא את ביתנו וכו' (עד כאן בובחים) אבל אמרו ודאי טמא ספק טהור.

ולשון המשנה "מלקט עצם עצם" וכו' אינו בדברי בן עזאי שבבבלי, ואין הלשון

(1) כנוסח תנכון שבחיד' הרשב"א שם לט ב.

(2) ע"י רשב"א שם, שנחקקה כפי' הירוש'.

"אמרו חכמים מלקט" וכו', אלא קיצור של עובדא זו שנמסרה בתוס'; שכן לשון "מלקט עצם עצם" וכו' – הוא הוא לשון המשנה שבאהלות פט"ז מ"ה סתם: שדה שנהרגו בה הרוגים מלקט עצם והכל טהור. וכו'. בור שמטילים לתוכו נפלים או הרוגים מלקט עצם וכו'. וכיו"ב בתוס' שם פט"ז יא – יב, ובמעשה שבה"ב פסקו כך בלשון זה ("לקט עצם" וכו') יהודה והלל בניו של רבן גמליאל ("ברבי").

הלשון "אמרו חכמים מלקט" וכו', אינו איפוא לשון המעשה ו"עדות" של ר' יהושע. אלא לשון פסק-הלכה מסוגנן של משנה זו.

ובכלל עדיות פ"ח מ"ד – מ"ו, אינן מעיקר עדויות אלו ואף מפסיקות בין מ"ג ומ"ז, ולא עוד אלא ש"עדות" זו של ר' יהושע לא נסדרה בשורת עדויות של ר' יהושע שבפ"ו – פ"ז, ולא בזו של מ"ג.

יש לנו איפוא כאן סגנון-לשון של משנה שסיגנן תנא זה בלשון זה, ואינה לשון ההלכה של חכמי זמן הבית ואף לא לשונו של ר' יהושע¹.

סוג אחר הוא לשון המשנה בע"פ פ"א מ"ד: עיר שיש בה עבודה זרה והיו בה חנויות מעוטרות ושאינן מעוטרות. זה היה מעשה בבית שאן ואמרו (חכמים) המעוטרות אסורות וכו'.

זהו עובדא ופסק-הלכה של אותו מעשה. וכיו"ב שם פ"ד מ"י: בכל אלו היה מעשה ואמרו ימכר וכו'. נטל וכו' זה היה מעשה והכשירו: שם מ"ב: המטהר יינו של נכרי וכו' אבל אם ירצה ישראל להוציאו וכו' זה היה מעשה בבית שאן ואמרו (חכמים). וליתא כאן "חכמים". במשנה שבבבלי סא א ובציטאט שבגמרא ס ע"ב, ובתוס' פ"ז ח דפו' וכיו"ב: זה היה מעשה בבית שאן ואמרו אין זו אלא ערמה.

זה שייך איפוא לסוג משנה ותוס' רגיל. עי' לעיל עמ' 1147. ואינו ענין לטרמין שלנו.

יוצא איפוא שיש לנו בסגנון זה שאינו רגיל בכל שאר המשנה – סגנון מיוחד של משנה ושונה. סגנון שאינו סידורי הרגיל של משנת רבי, אלא סגנון של תנא שקדם לרבי, של לשון המיוחד לשונה זה.

ואף יוצא מכאן שבשני סוגים אלו שבלשון "אמרו חכמים" יש לנו: א) דעת "יחיד" של ר' יוסי ב"לשון חכמים" (א סי' 1 ועי' ב סי' 1 וסי' 6). ב) של "יחיד" רשב"ג ב"לשון חכמים" (א סי' 5, ב סי' 3, 4, ועי' סי' 7). וג) של ר' יוסי בר' יהודה ב"לשון חכמים" (ב סי' 2).

לעיקר סגנון "אמרו חכמים" סוג א' שייכות שתי ההלכות ה"ראשונות" שבתוס' מכשירין פ"ג ג – ד: (רבי) חלפתא בן קינא אומר שום בעל בכי טמא וכו' אמרו חכמים אי"כ יהא טמא לחלפתא בן קינא וטהור לכל ישראל. יהושע בן פרחיה אומר חטים הבאות מאלכסנדריא טמאות וכו' אמרו חכמים אי"כ יהיו טמאות ליהושע בן פרחיה וטהורות לכל ישראל.

(1) אשר לתוס' שם: אבל אמרו ודאי טמא וכו', שאינה כלל בברייתא שבזבחים שם, אינו מדברי בן עזאי, אלא דברי התוס'. וכיו"ב אנו מוצאים בתוס' עדויות פ"א יב, אחרי דברי ר"א ור' יהושע: וחכמ' אומ' ודאי טמא טהור, שאינו בוודאי אלא פסקה של התוס'.

ומעין "אמרו חכמים" שבסוג א' זה נמצא גם בברייתא פסחים צב א (ד"ס, יבמות ז ע"ב ונבחים לב ב): מצורע שחל וכו' וטבל אמרו חכמים אע"פ שטבול יום אינו נכנס זה נכנס וכו'.

ד. דברי ר' מאיר

מכיון ש"סתם מתניתין ר"מ" (סנהדר' פו א, ועי' ירוש' יבמות פ"ד, ו ע"ב). הניח הבבלי בכ"מ כהנחה מוסמכת שסתם המשנה הוא ר"מ (עי' ביחוד גיטין ד ע"א: מהדרינן אר' מאיר דסתם מתני' ר"מ), ומפני כך הוסיפו השונים בכ"מ "דברי ר"מ" לסתם ת"ק, וכך הובאו כמה משניות בבבלי, או הוגהו ע"פ סוגיית הבבלי¹, אע"פ שרבי עצמו סתם דברי היחיד ועשאם הלכה סתמית, ואע"פ שהמשנה והברייתות חולקות בכ"מ בזה, יבמות מב ב: סתמא דמתני' ומחלוקת בברייתא; ירוש' יבמות שם וההקבלות (עי' לעיל עמ' 31): אמר שבקין סתמא ועבדין כיחדייא אשכח תני לה ר' חיה בשם ר' מאיר, ובברכות פ"ב, ד ע"ד: דלכן מה נן אמרין סתמא ורבי יוסי הלכה כסתמא וכו' אלא בגין דשמע דתני לה ר' חייא בשם ר"מ, ובירוש' ערלה פ"ג ה"ג, סג ע"א: אית דתני לה בשם ר' מאיר אית דלא תני לה בשם ר' מאיר (לעיל 102)².

במשנה נמצאים בזה חילופים אלו:

1. ברכות פ"ז מ"ב: עד כמה מזמנין עד כזית – ביומא עט ב: דברי ר' מאיר, וליתא שם בכ"מ ומ"ב ול וליתא אף בברכות מה א ופסחים מט ב, אבל איתא בפסחים בכ"מ א"פ וכיו"ב בכ"מ מ שם: ר' מאיר אומר עד כזית, וכן בשאלתות סי' נא (אבל ליתא בה"ג ד"ו י סע"ד וד"ב 68), ועי' "מוחלפת השיטה", לעיל עמ' 253.
2. כלאים פ"ז מ"ד: המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חבירו ה"ז קדש וחייב באחריותו – ביבמות פג סע"א: דברי ר"מ, וליתא שם בד"פ וד"ו ומ ורי"ד (סוף פ"ח), וליתא במשניות ומי"ר ולו ופ וק וה וב וכ"י ירוש', וכן מוכח מתוס' ב"ק ק ע"א ד"ה מחיצת וב"ב ב ע"א ד"ה כדתניא (ועי' הגר"ב ומ"ש), אלא שבב"ק שם אמרו: אלא הא ר"מ דתנן המסכך וכו' (אע"פ דליתא "דברי ר"מ", ועי' לעיל "תנן", עמ' 853), ובירוש' כלאים שם, לא רע"א: מאן דאמר וכו' רבי מאיר ורבי יודה וכו'.
3. שביעית פ"ב מ"ה: אין נוטעין וכו' ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור ר' יהודה אומר וכו' – בר"ה י ע"ב היה בספרים שלפני רש"י: יעקור דברי ר"מ, והעיר רש"י: דברי ר"מ ל"ג, וכן בגליון מ"ב: ל"ג יעקור דברי ר"מ, וליתא בכ"י ור"ח וברי"ף כ"י מ וד"ק (כד"ו הוסיפו: דברי רבי), וליתא אף ביבמות פג א, אלא שת"ק ר' מאיר הוא, שהרי אמרו שם: אלא לעולם ר' מאיר וכו'.
4. גמרא בדפוי"י וברא"ש בדפוי"י (בחדשים: אליעזר) ופסקי רי"ד: דברי ר' אלעזר, "ושיבוש הוא דהא אמר עליה וא"נ כר' יהודה ס"ל (לר') אלעזר דברייתא דדף י ע"א) שלשה ושלשים בעי, ומפני זה מחק המהרש"א (ד"ס, ועי' מ"ש).
4. עירובין פ"ו מ"א: הדר עם הגוי וכו' ה"ז אוסר עליו דברי ר' מאיר ראב"י אומר וכו' – כך במשניות למן ד"ג (בדפוס התו"ס: ס"א ל"ג), וליתא במב"ב דפו' ומ ור"ח, ורי"ף ורא"ש ומאירי וש"ס 227 וה"ג ד"ו כ ע"ד וד"ב 128, לו וב ולירמא וה ופ וק.

(1) עי' לעיל עמ' 1141 סי' ב ולחלן כאן בכמה מקומות.

(2) ועי' כ"ר"ב לעיל עמ' 84, סי' ז (אגן חנינן – אית חניי חני).

ושאמרו בבבלי (סב רע"א): בשלמא ר"מ קסבר וכו' אלא ראב"י מאי קסבר וכו' אינו מוכיח כלל (ולא כרמ"ז) שכן נסחו במשנה, שהרי כמה וכמה סתמות כאלה נתייחסו בבבלי לר"מ (עי' לעיל ולהלן). ובירוש' שם, כג ע"ב: מתיבין רבנין לר' אליעזר בן יעקב וכו' מתיב רבי אליעזר בן יעקב לרבנין וכו' (ש"ג).

5. פסחים פ"ג מ"ו: ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערים את הכל מלפני

השבת דברי (ד"נ: כדברי) רבי מאיר וחכ"א וכו' – ליתא בשכל טוב 114 ומ"מ חמץ פ"ג ג (אבל ישנו בתה"ג, אוה"ג 65–67). ובירוש' שם, ל ע"ב: אתיא דרבי מאיר כרבי יעזר וכו' ואתיא דרבנין כר' יושע וכו'. וכן בתוס' פ"ב (פ"ג) י: דברי ר"מ.

6. מו"ק פ"א מ"ד: צדין את האישות וכו' כדרכו במועד ובשביעית וחכ"א (לעיל

עמ' 1142 סי' 6) וכו' – בשיטת ריב"ב: אחר כן מצאתי במקצת ספרים במשנתנו צדין את האישות וכו' ובשדה הלבן כדרכו (וליתא "במועד ובשביעית", וכך יוצא מדברי רבי שבתוס') דברי ר"מ וכו' ונראה שעל גירסא זו סמך הרב ר' משה וכו', וכן ריטב"א ו ע"ב.

7. יבמות פ"ו מ"ג: אלמנה לכ"ג וכו' לא יאכלו בתרומה – לו: דברי ר' מאיר, וליתא בכל שאר הנוסחאות, אע"פ שת"ק ר"מ הוא (בבלי נו ב, ברייתא ור' אושעיא).

בירוש' שם, ז סע"ב: מה טעמון דרבנין וכו' מה טעמון דר' לעזר ור' שמעון וכו'.

8. ב"ק פ"ד מ"ט: קשרו בעליו וכו' חייב דברי ר"מ – ליתא לו, מי"ר ופ ולירמא:

אבל איתא בתוס' פ"ד ז ומכילי משפטים פ"י, 284. בירוש' שם, ד סע"ג: אמר רבי לעזר דברי רבי מאיר וכו' דברי רבי יודן וכו', ובבלי מה ב: מאי טעמא דרבי מאיר וכו': אבל שם נהב כ"י פלו' ורומ (ונגרד והוגה: ר' מא') וגליון ה: אפילו תימא רבנן. ועי' לעיל עמ' 716.

9. ב"מ פ"ב מ"א: מצא וכו' ולשונות של ארגמן הרי אלו שלו דברי ר' מאיר

– כך במב"ב (כא א) דפו' ומשניות. וליתא ד"נ ומב"ב מ ופלו' ורא"ש ומי"ר ופ ולו וכ"י ב, ומחקו ה"ר יהוסף בשם "כל הספרים", ועי' תוי"ט ומ"ש.

10. שם פ"ו מ"ח: המעביר חבית וכו' ישבע – באו"ז סי' רע"ז: דברי ר"מ.

וליתא בכל הנוסחאות. במב"ב מ ופלו', ובשיבושים אף רב. נכנסה הברייתא שבגמרא פב ב במשנה, ועי' לעיל עמ' 1136.

10א. ב"ב פ"ט מ"ו: דברי ר' מאיר – ליתא באגודה, לעיל עמ' 223.

11. סנהדרין פ"ג מ"א: ושניהן בוררין להן עוד אחד דברי ר' מאיר וחכ"א

וכו' – ליתא מב"ב פלו'. אבל ר"מ היא, בבלי כג א: רבי מאיר סבר וכו' ורבנן סברי וכו'. וירוש' שם, כא רע"א: מאי טעמא דרבי מאיר וכו' ומאי טעמא דרבנן וכו'. ואף סתם ת"ק לפני "וחכ"א אינו רגיל, עי' לעיל עמ' 1146.

12. שם פ"ה מ"ג: אחד אומר בשלש ואחד אומר בחמש עדותן בטלה – בפסח'

יא ב: דברי ר"מ, וליתא שם מב' ור"ח ומחקו הב"ח. בבבלי שם: לדברי ר' מאיר וכו' לדברי ר' יהודה וכו'.

12א. מנחות פ"ה מ"א: כל המנחות באות מצה חוץ מחמץ שבתודה וכו' ר' מאיר

אומר שאור בודה להן מתוכן ומחמצן ר' יהודה אומר אף היא וכו' אמרו לו אף היא וכו' – מב"ב מ: דברי ר' מאיר¹ השאור וכו'. ובת"כ אמור פ"ג ב: שאור (כ"י ויעוד) בודה להן מתוכן ומחמצן דברי ר' מאיר. ומכ"י שבכ"י מ נכנסו "דברי ר"מ

(1) בפ"ב, ג סע"ב, נ' כ"י רק: ר' מאיר.

שלא במקומם. נראה איפוא ש"דברי ר"מ" נוספו בספרי המשנה ע"פ ת"כ. ואף מן "אמרו לו" שאחריו יוצא שדברי ת"ק דר' יהודה סתם נאמרו. וכך אמרו בירוש' תרומות סוף פ"ב, מא ע"ד: תמן תנינן אמרו לו אף <היא> היתה חסירה או יתירה מני (קרי: מנו) אמרו ¹ לו ר' מאיר, וכיו"ב בתוס' מנחות פ"י יא (לעיל עמ' 19).

אלא שכבר הוגהו המשניות לפני זמנו של תנחומא, פנחס יב (בבבא יא): ר' מאיר אומר שאור וכו'. שהוסיפו השונים שמו של ר' מאיר.

13. מנחות פ"י מ"ה: משקרב העומר וכו' שלא ברצון חכמים דברי ר' מאיר – ליתא במב"ב "עלין כ"י". "וכן נראה מפ"י רגמ"ה (שלא ברצון חכמים דרבנן לא שרו למיקצר" וכו') וכן משמע קצת מלשון הגמרא דלקמן (סח א ופסחים יא א) דרבנן אדרבנן וכו'" (ד"ס סז ב אות כ). ר"ח בפסחים שם העתיק בציטאט של המשנה "דברי ר' מאיר" (כדרכו בציטטים של משנה שבגמרא). ואח"כ בפירוש הגמרא ("קשיא דרבנן אדרבנן" וכו') הוא אומר: והא דתנינן במתנית' בלשון חכמים הוא ר' מאיר קשיא דר' מאיר אדר' מאיר, – מכאן שגם במשנת הבבלי שלפניו לא היה "דברי ר"מ", ואמנם ליתא בציטאט של הבבלי שבתה"ג אסף, 139 (אוה"ג 11). אבל ישנו בתי"כ אמור פרשה י' בכל הנוסחאות, ומשם כנראה נכנס במשנה.

14. כלים פכ"ז מ"י: שלשה על שלשה שנחלק וכו' אבל טמא מגע מדרס – בחולין עב ב: לימא רבי מאיר לטעמיה דתנן שלשה וכו' דברי רבי מאיר, אבל בכל ספרי המשנה ליתא, אלא שהיא ר"מ, ע"י לעיל עמ' 549.

15. נגעים פ"א מ"ח: השתי והערב מיטמאים בנגעים מיד רבי יהודה אומר וכו' – בשבת כז ב: כמאן כי האי תנא (כר"מ) דתנן שתי וערב וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר וכו': "בסדר המשנה אין כתיב דברי ר"מ במסכת נגעים וכ"ש דניחא טפי הא דאמר כמאן כי האי תנא ולא אמר כמאן כר"מ" (תוס' סוכה יב ב ד"ה באניציו), ואינו בכל הספרים. אבל בתי"כ תוריע נגעים פ"ג ז לא נזכרה כלל דעתו של ת"ק (והגר"י בגליון ובראליצ לא דק).

16. טהרות פ"א מ"א: שחיטתה ומליקתה מטהרת את טרפתה דברי ר"מ – בזבחים קה ב: איתיביה שלשה עשר דברים וכו' מאי לאו ר"מ היא וכו' והא מדקתני סיפא שחיטתה ומליקתה מטהרת טריפתה מטומאתה מאן שמעת ליה האי סברא ר"מ, "כלומר כדתנן התם בפ' חטאת העוף (זבחים פ"ז מ"ו), ומה לו לדקדק מכח זה, בהדיא קתני מתני' דברי ר"מ" (רא"ש ור"ש ותוס' חולין קב א ד"ה ור"מ), אלא ודאי דל"ג לה, "ומשום דר"מ שנוי בפ' חטאת העוף אצל ר' יהודה ור' יוסי הגי' הו' התלמידים ² כאן בספרים, אלא סתם מתני' היא כאן" (רא"ש).

17. מקואות פ"ב מ"ב: בד"א בטומאה חמורה אבל בטומאה קלה וכו' ספיקו טהור רבי יוסי מטמא – בעירובין לה ב דפויי וא"פ ור"ח: וסבר ר"מ ספיקא לחומרא והתנן טמא וכו' ספיקו טהור דברי ר' מאיר, ורש"ל הוא שמחקו, וליתא מ.

18. שם פ"י מ"ה: מטבילין עד מקום המדה ר' יהודה אומר וכו' – בחולין עג רע"א: כמאן כרבי מאיר דתנן כל וכו' מדה דברי ר"מ וחכ"א וכו', וליתא שם בכ"י ר"א, וע"י לעיל עמ' 1144.

(1) כ"ה בכ"י: אמרו, כ"ל: אמ', וטעו בד"ו ופשוטה: אמר, וכן רש"ט.

(2) כ"ה במ"ש.

19. אבל בפרה פ"ג מ"א: ומזין עליו כל ז' הימים מכל חטאות שהיו שם ר' יוסי אומר וכו' – הציטאט שביומא ח ע"א (ופסחים עח א): דברי ר"מ ר' יוסי אומר, אינו אלא ברייתא.
חילופים כאלה גם בברייתות, למשל "דברי ר"מ" פסחים מג א (ד"ס שם אות ג), סוכה לו ב (ד"ס שם), וכתובות צו ב (ע"י הגרי"ב).

ה. דברי ר' יהודה (ר' יהודה אומר)

כיוצא בו ב"דברי ר"מ" נוספו במקומות אחדים לסתם משנה, או סתם ת"ק, אף: דברי ר' יהודה:

1. ברכות פ"ב מ"ג: הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא ר' יוסי אומר לא יצא – הבבלי ברכות טו א ואילך (ומגילה יט ב) מניח שת"ק הוא ר' יהודה ומצטט: יצא דברי ר' יהודה, ואחריו: וממאי דר' יוסי היא ("משנת תרומות") דילמא ר' יהודה היא ואמר גבי ק"ש נמי דיעבד אין לכתחילה לא, תדע דקתני הקורא וכו'. וכן במשנה באו"ז ח"א סי' פ וכן בפסקי רי"ד, וכ"ה אף במגילה יט ב בכ"י מ ולונדון (וליתא בדפו' ור"ח). ולהיפך ליתא בברכות שם בכ"י מ ופריז וב"נ ופ"ה"ג במשנה (אוה"ג 16) ובגמרא (שם 18). וליתא במשנה בה"ג ד"ו, אבל איתא בה"ג ד"ב 24 וברי"ף דפו' (אבל ליתא בכ"י ובד"ו שייב ובפ"י הרא"ה), ובתוס' ר' יהודה (וכיו"ב בתוס' שלנו) העיר: דילמא ר' יהודה היא, במשנה לא נזכר ר' יהודה גבי לא השמיע לאזניו יצא, אלא פשיטא ליה מדאיירי ר' יהודה בסיפא, דת"ק דרישא גמי היינו ר' יהודה.

וליתא בכל ספרי המשנה וגם במי"ר (גם בכי"ר), אבל במשנה שבמקומה שבירוש' (ד ע"ד): רבי יודה אומר יצא (וכן בשאילי סי' קמג), אלא שבירוש' שם אמרו: רב אמר הלכה כדברי שניהן להקל. דלכן מה נן (כצ"ל) אמרין סתמה ורבי יוסי הלכה כסתמא. וכו'. אלא בגין שמע דתני לה ר' חייא בשם ר"מ (וכברייטא שבבבלי טו סע"א) לפום כן צריך למימרא הלכה כדברי שניהן להקל. אי"כ היתה משנתנו "סתמא" לפני הירוש'. וכן ליתא שמו של ר' יהודה בציטאט שבירוש' שם להלן (תרומות פ"א, מ ע"ג, וע"י לעיל עמ' 355).

ובדברים רבה, הו' ליברמן, 63: כך שנו רבותינו הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו (לא יצא) ⁽¹⁾ רבנן אמרי יצא ידי חובתו ור' יוסי אמ' לא יצא ידי חובתו. ז"א ת"ק – סתם ור' יוסי.

2. מעילה פ"ג מ"ו: הקדיש בור ואח"כ נתמלא מים וכו' מועלין בהן ואין מועלין במה שבתוכן דברי רבי יהודה רבי שמעון אומר וכו' – בד"נ ומב"ב דפו' ומ' ולו ופ' וכי"ב וק ליתא "דברי ר' יהודה", ובכולם: ר' יוסי ("יוסיה") אומר (חוץ מב הירוש', שחסר "שמעון").

אבל בב"ב ע"א: תנן התם וכו' דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר וכו' תניא אמר רבי נראין דברי רבי יהודה בבור ושובך ודברי רבי יוסי בשדה ואילן, ושם:

(1) טעות סופרים ישנה היא: אבל בספרי סי' ל"א אינה כלל משנתנו אלא ברייתא (וכרגיל בדבי ר' ישמעאל, שאין "מכאן אמרו" שלה מתאים למשנתנו בכמה מקומות, ע"י לעיל) חולקת. ואפשר אפילו שאין בספרי שם אלא קיצור-סופרים הרגיל בספרי ומרשי הלכה בכלל בציטטים של משניות (ע"י "כול" ובלא "וכו").

והתניא (תוס' מעילה פ"א כ) אמר רבי יוסי אין אני רואה דבריו של רבי יהודה בשדה ואילן וכו' (בתוס' שם יט: דברי רבי מאיר, ושם כ: רואה אני בכולן דברי ר' מאיר חוץ מן השדה ומן האילן מפני שדרכן להתמלאות).

ובתוס' ב"ב שם: דברי ר' יהודה. ל"ג שאינו בסדר המשנה במסכת מעילה והא דקתני רבי בברייתא נראין דברי רבי יהודה יודע היה רבי דברי יהודה היא, וכן בתוס' הרא"ש שבשם"ק ב"ב שם: ד"ר יהודה ל"ג ליה שאינו בסדר המשנה דמסכת מעילה והא וכו' ומשום שראו בברייתא דברי ר' יהודה הוגה במשנה בספריים] דברי ר' יהודה. וכיו"ב ר' יונה בעליות שם, עט סע"ב: והלכה כר' יהודה דאין מעילה בגידולי הקדש דסתם מתניתין כר' יהודה דלא גרסינן במתניתין דברי ר' יהודה והא דתניא נראים דברי רבי יהודה בבור ושוכך משום דרבי אליבא דרבי יהודה סתמה (ועי' תוי"ט). ובת"כ חובה פ"ה סתם (כסתם ספרא) ורבי יוסי.

3. עירובין פ"א מ"ז: בכל עושין לחיין וכו' ומטמא משום גולל ורבי מאיר מטהר – בסוכה כד א: אלא מעתה לר' מאיר תטמא משום גולל אלמה תנן רבי יהודה מטמא משום גולל ורבי מאיר מטהר, כך בדפו' ומ' (אלא ששם חסר "יהודה"); אבל מב' ורש"י ליתא לר' יהודה.

וליתא בציטאט שבירוש' עירובין פ"א, יט ע"ב, והיא סתם ור"מ גם בהקבלה שבאהלות פט"ו מ"ט.

4. ב"מ פ"ב מ"ד: הלוקח פירות מחבירו וכו' ומצא בהן מעות הרי אלו שלו וכו' – ד"נ ולו: ר' יהודה אומר אף הלוקח וכו', ועי' "אף".

5. מכות פ"ב מ"ג: הסומא אינו גולה דברי ר' יהודה רמ"א גולה. בירוש' שם, לא רע"ד: א"ר בא מאן תנא סומא ר' יודה דר' יודה פוטרו מכל מצות האמורות בתורה (ובבלי ב"ק פז א ועי' שם פז ב ותוס' מכות פ"ב ט), דתנינן תמן (מגילה פ"ד מ"ז) ר' יודה אומר כל שלא ראה וכו'. ושניהן מקרא אחד דרשו בלא ראות וכו' (ת"ר, מכות ט ע"ב, ספרי מסעי פי' קס).

מכאן מוכיח ר"ש עדני במ"ש, שהירוש' לא גרס כאן "דברי ר' יהודה". אלא שבתוס' פ"ב ט: הסומא אינו גולה דברי ר' יהודה פוטרו היה ר' יהודה וכו'. ואף בירוש' מגילה פ"ה, עה סע"ב: תמן תנינן סומא אינו גולה דברי ר' יהודה (והר"י¹) מאיר אומר גולה. ושניהן מקרא אחד וכו'.

אלא שנראה שהסוגיא שבמגילה נתקצרה, ונוסף במשנה "דברי ר' יהודה", וכרגיל בבבלי. 6. עירובין פ"ז מ"א: אמר ר' יהודה בד"א בעירובי תחומין וכו' – מב"ב מ' ליתא "אמר ר' יהודה" ונו' ע"א בגליון, ואיתא בפב"ב דפו' ומ', והסוגיא פא ב מוכיחה, שחסר כאן בט"ס.

7. תענית פ"א מ"ב: ר' יהודה אומר העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג וכו' – פ' ליתא לר' יהודה אומר; אבל מתוך הבבלי והירוש' יוצא, שאין זו אלא השמטה של טעות (עי' לעיל עמ' 251 ולהלן "יהודה בן בתירא").

8. גיטין פ"ח מ"ט: אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין וכו' – מב"ב מ: א"ר יהודה אימתי, אבל בעדיות פ"ד מ"ז ליתא גם מ', וכולה פירקין דעדיות פ"ד ר"מ הוא, וכן גיטין פ"ח כולה ר"מ (עי' לעיל), אלא שאף בפ"ד מ"ז שם נמצא: ר' יהודה אומר וכו';

(1) שו"ת תרא"ש כלל ד' סי' כא.

א"כ הוסיף מסדר המשנה אף בפרק זה דברי ר' יהודה, ואפשר שהוסיפה אף כאן. אבל אפשר שאינו אלא אשגרה מן "אימתי" הרגיל בפי ר' יהודה.

9. חולין פ"ו מ"ט: אבל אין מכסין לא בזבל וכו' ולא יכפה עליו את הכלי כלל אמר רשב"ג וכו' – מב"ב מ"ו: ר' יהוד' או' לא יכפה וכו'. ובבבלי שם פח סע"א: ת"ר וכסהו יכול יכסנו באבנים או יכפה עליו את הכלי ת"ל בעפר ואין לי אלא עפר מניין לרבות זבל הדק וכו' (ת"כ אחרי פ"א י). ואחריו בת"כ שם (יא): שתמצי אומר כלל שהיה רשב"ג או' מה עפר וכו'. א"כ "ולא יכפה עליו את הכלי", אינו כאן במקומו, אלא סתם ת"כ שלפניו, שהוא ר' יהודה. הוא. ואין כללו של רשב"ג שייך לענין "לא יכפה" וכו', אלא שרבי קיצר וסידר הלכה זו כאן, ואמנם הלכה זו אינה כלל כאן בתוס' ספ"ו יא.

9a. טהרות פ"ז מ"ח: היו ידיו טהרות והסיע את לבו מלאכול [] אע"פ שאמר יודע אני שלא נטמאו ידי וכו' – בהו' התוי"ט בפנים: "נ"א ר' יהודה אומר" (אע"פ וכו'). וכן מ"ש: "נ"א ר' יהודה אומר וכן הגיה ה"ר יהוסף. וליתא במשניות דפוי"י ומשב"ג והו' לו וב' כ"י ב ודרנ' ופ וק ואנט' ומ (בהו' ראם בש"נ בטעות: כ"י מ ר' יהודה אומר!). ור"ש ורע"ב אומרים שר' יהודה "מחמיר" ו"מודה" בסיפא. הרי שאף הם לא גרסו זה.

10. מקוואות פ"ה מ"ה: ונוטפים וכו' וטובל דברי ר' יהודה – ד"ג ליתא "דברי ר' יהודה".

כיוצא בו –

ו. ר' יוסי אומר

שבת פ"ז מ"ד: ר' יוסי אומר כל הכלים ניטלין חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה – כך במב"ב דפו' וכ"י ורי"ף ורא"ש ומאירי, וכן ב. וכן אמרו בעירובין לה א: ת"ק סבר לה כר' יוסי דאמר כל הכלים וכו' ויתד של מחרישה: אבל מ"א: רבנן סברי לה כמאן דאמר, ובד"ש ואויז ליתא כל זה כלל. ובשבת קנז א אמרו: אבל מוקצה מחמת חסרון כיס אפילו ר' שמעון מודה דתנן כל הכלים וכו' (עי' הגרי"ב), וכן ר"ח קנז ב: והרי מפורש בסוף פרק מי שהחשיך דכולהו הני וכו' ואפילו ר' שמעון מודה דתנן סתמא לדברי הכל כל הכלים וכו'. וליתא בכל שאר הנוסחאות.

ולהיפך חסר ברוב הנוסחאות. בכתובות פ"ז מ"י. שם נמסר במעשה השונה שלה סתם: מעשה בצידון, וישנו בקטע הגניזה: אמ' ר' יוסה מעשה בצידון, לעיל עמ' 1150: אלא שר' יוסי – ר' יוסי בר' יהודה הוא (עי' שם).

כיוצא בו –

ז. דברי ר' אלעזר

שביעית פ"ב מ"ה: אין נוטעין וכו' ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור – בריה י ע"ב: יעקור דברי ר' אלעזר (כ"ה בדפוי"י ורא"ש ופסקי רי"ד). אבל ליתא שם בכ"י ור"ח וריטב"א ("ח"ק"), וטעות היא, שהרי אמרו שם: ואי נמי כר' יהודה ס"ל וכו' (רי"ח: עכשיו ר' אלעזר אי סבר לה כת"ק וכו' ואי כר' יהודה ס"ל וכו'). וליתא במשניות בכל הספרים. ועי' לעיל עמ' 1154.

וכיוצא בו –

ה. דברי ר' שמעון

שביעית פ"ב מ"י: ממרסין באורז בשביעית ר' שמעון אומר אבל אין מכסחין – במייר ופוק וקטע שבשרייר 48 ויספרים מדויקים שבמ"ש (וכן היה בפרוטוטיפוס של לו ונשמט מן "דברי ר"ש" עד "דברי ר"ש"): דברי ר' שמעון אבל לא מכסחין. וכן בציטאט שבירוש' שם סוף ה"ב, לג ע"ד. "ושמא משום דכולה מילתא דר"ש ואין חולק עליו" (מ"ש, ועי' כיו"ב גדרים פ"א מ"ב ולעיל עמ' 601).

ערלה פ"ב מט"ז: ר' שמעון מתיר לזרים ולכהנים – כל זה ליתא בכ"י (מ"ש ורש"ס שם) ולא היה לפני ר"ל ור' יוחנן, שבירוש' שם, סב סע"ג (לעיל עמ' 288 ועמ' 959).

זבחים פ"י מ"ז: ובכולם הכהנים רשאים לשנות באכילתן וכו' ולתת לתוכן תבלין חולין ותבלין תרומה דברי ר' שמעון ר' מאיר אומר לא וכו' – ליתא "דברי ר"ש" בציטאט שבבבלי זבחים ע"א כ"י מ, ולא היה לפני הירוש' שביעית פ"ה, לח ע"ב (אלא שנוסף בטעות בספרי הירוש'): תמן תנינן ובכולן וכו' אתאי דיחידא דהכא (שביעית פ"ח מ"ז) כסתמא דתמן ויחידא דתמן <דסתמא > <דהכא > אלא דסתמא דהכא רבי מאיר דתמן <ר' שמעון > (כהגהת הגר"א וביאורו, ועי' רא"פ), ונוסף בטעות "דברי ר"ש".

מעין חילוף כזה, אלא שכאן הענין אחד:

חולין פ"א מ"ב: רבי דוסא בן הרכינס אומר חמש רחלות וכו' חייבות בראשית הגז וחכ"א וכו' – ד"נ ולו וכ"י ב וק ומב"ב מ ור"ב ור"ף: חמש רחלות וכו' בראשית הגז דברי ר' דוסא ("דוסה"), וכן בתוס' חולין פ"ד ועדיות פ"א טז.

אבל במב"ב דפו' ורא"ש ופב"ב (קלו ב) דפו' ומ ("ר' דוסא בן הרכינס", וכנראה שגם שאר כ"י כן, שלא העיר עליהם בד"ס) כבמשניות, וכן בציטאט שבב"ב קנ ע"א דפו' וכ"י ורמ"ה.

ר"ג בב"ב: והתנן חמש רחלות וכו' חייב בראשית הגז וחכ"א וכו', וכן ליתא כלל בחולין בכ"י פרמא ונשלם בה"ש: דב' ר' דוסה, ואפשר שזו היתה נ"ו הרשבים והוא הוסיף בפירושו: דברי ר' דוסא, כנו' כ"י בחולין כ"ה בעדיות פ"ג מ"ג בכל הנוסחאות. חילופים כאלו גם בברייתות, למשל "דברי ר' יהודה", קידושין נד א, ע"י שם בתוס' ד"ה אימא: "דברי ר"ש", זבחים מה א (ד"ס שם), ועי' לעיל 1157 (דברי ר"מ).

וכיוצא בו –

ט. דברי ר' אליעזר

עירובין פ"ו מ"א: נותן אדם מעה ("מעיו") לחנוני ולנחתום כדי שיזכה לו עירוב דברי ר' אליעזר וחכ"א לא זכו לו מעותיו ומודים וכו' – מב"ב מ ליתא "דברי ר"א", אע"פ שבבבלי פא רע"ב אמרו: מ"ט דר' אליעזר וכו', אלא שכשהוא לעצמו יש ויש "וחכמים אומרים" אחרי סתם ת"ק, כגון פסחים פ"ד מ"ה, במחלוקת עם סתם ת"ק של מ"א, וכלים פ"ב מ"ז ועוד (עי' לעיל עמ' 1146).

ב"ב פ"ט מ"ז: כיוצא בו זכין לקטן ואין זכין לגדול ר' יהושע אומר לקטן אמרו וכו' – כך במשניות ומב"ב ד"פ וד"ו וד"ל זה ואר"ז סי' ר"ג ורא"ש ורמ"ה, מ"ד ולו ופוק וכ"י ב, וליתא "דברי ר"א" גם בברייתא שבבבלי (קנו ב) מ זה, אבל במב"ב דפו' ומ ור"ף: דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר וכו'.

אלא שת"ק הוא ר' אליעזר בוודאי (עי' "ספר זכרון", 253 ולעיל עמ' 134).
וכיו"ב בסוטה פ"ו מ"א: דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר וכו', ואמרו בירוש'
שם: אן תנינן מחלוקת אית תניי תני סתם (לעיל עמ' 84).

וכיוצא בו –

י. דברי ר' עקיבא

ע"ז פ"ב מ"ג: בשר הנכנס לע"ז מותר והיוצא אסור מפני שהוא כזבחי מתים
דברי ר' עקיבא – ליתא ידברי ר"ע מ"ב מ ורא"ש. ואף כך יוצא מן הבבלי לב ב
שלא היה לפניהם במשנה: שכן אמרו שם: והיוצא אסור וכו'. מני ר' יהודה בן
בתירא היא דתניא ריב"ב אומר מנין לתקרובת ע"ז שמטמא באהל וכו', ולא אמרו
יור"ע סבר לה כריב"ב, משמע שמשנתנו סתם היא (ד"ס. ועי' חולין יג ב ותוס' שם
ד"ה תקרובת).

ר"ה פ"ד מ"ו: אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות
ר' יוחנן בן גורי אומר אם אמר שלש שלש (מכולן) יצא – מ"ב מ: דברי ר' עקיבא
ר' יוחנן בן גורי או' וכו'.

ואמנם כך היא שנויה בתוס' פ"ד ו: אין פוחתין וכו' ומעשרה שופרות אם אמר
שלש מכולן יצא דברי ר' עקיבא ר' יוחנן בן גורי או' אין פוחתין משבע ואם אמ'
שלש מכולן יצא (וכך בכ"ל וכיו"ב בכ"י. עי' תרביץ שנה י, 301 ולעיל עמ' 414). אבל
בברייתא שבבבלי לב א ליתא ידברי ר"ע, ונראה שידברי ר"ע נוספו במשנה מתוך התוס'.
מקוואות פ"ד מ"ג: החוטט בצינור וכו' ובשל חרס רביעית. ר' יוסי אומר אף בשל
חרס כל שהוא לא אמרו רביעית אלא בשברי כלי חרס – בכ"י אנט' 262: א' ר' עקי'
לא אמרו וכו'.

אפשר שר' יוסי בשיטת ר"ע רבו אמרה, שכן שנינו בשבת פ"ח מ"ז: חרס וכו'
ר' יוסי אומר כדי לקבל בו רביעית: אבל נראה שאין כאן בכ"י אנט' אלא אשגרה
ממקוואות פ"ג מ"ג: אמר ר"ע לא אמרו מטילין.

וכיוצא בו –

יא. <ר' יהושע אומר>

תענית פ"א מ"ג: בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה
בן חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

קומ ביה"ש ור"ג ורש"י ורא"ש ומאירי וחידושי גאונים כ"י: בחמשה.

מ"ב מ: ר' יהושע או' בשבעה (והוגה ביה"ש: בחמשה, וקו עובר על ר' יהושע
או') עשר, וכן בב"מ כח א ד"ו וב"ז: ר' יהושע אומר ט"ז יום (והגיהו רש"ל); מ"ב
ל (מלטר, תענית במשנה שם): ר' יהודה אומר חמשה עשר.

ואע"פ שאינו בכל שאר הנוסחאות נראה שנוסח זה הוא מעיקר המשנה: שכן
כבר העיר בעל תוי"ט שם שפירושו של רש"י "בשבעה במרחשון הוא חמשה עשר אחר
החג", אינו מתאים אלא לפי סידור העיבור שתשרי לעולם מלא, אבל כשקידשו ע"פ
הראיה אפשר היה שתשרי חסר ואין כאן ט"ז יום אחר החג. ואמנם נחלקו בה רבי
ורשב"ג (תוס' פ"א ב ירוש' שם, תוי"ט שם), ואפשר שבוה נחלקו ר"ג ור' יהושע; ז"א
שלר' יהושע אנו מונים תמיד חמשה עשר יום מאחר החג.

העיקר הוא איפוא: ר' יהו' אומר בחמשה עשר יום. ואם העיקר "יהודה", הרי ר' יהודה סובר "הבכירה בשבעה", ז"א כר"ג ושל"א כר"מ, ת"ק דמתני' (בבלי ו ע"א, תוס' וירוש'). אלא שבין לר' יהושע ובין לר' יהודה (מ"א ומ"ב) אנו מוכרחים לומר או ששאלה לחוד והזכרה לחוד, או שתרי תנאי היא (עי' לעיל עמ' 251).
(הוא היה אומר).

סוטה פ"ג מ"ד: הוא היה אומר חסיד שוטה וכו' הרי אלו מבלי עולם – מב"ב מ ליתא "הוא היה אומר". ואמנם "הוא היה אומר" לא נמצא במשנה אלא באבות ועדיות ואולם בשאר כל המשניות רגיל "וכן היה ר' פלוני אומר" (תרומות פ"ב מ"ה, ב"ב פ"י מ"ז, כלים פ"ג מ"ז, פ"ט מ"ח) או "ועוד אמר ר' פלוני" (זבחים פ"ח מ"י: ר' יהושע; שבת פ"ט מ"א, סוכה פ"ב מ"ו, ביצה פ"ד מ"ז: ר' אליעזר, ועוד, ועי' לעיל עמ' 8).

בבלי כב א: תנא התנאים מבלי עולם. וכו'. תנ"ה א"ר יהושע (קרי: שמעון, לעיל עמ' 674) וכי מבלי עולם הן וכו', ובס"א זוטא פט"ו = פרקי ד"א פ"א, 8: כל תלמיד חכם וכו' עליו היה ר' יהושע שונה חסיד שוטה וכו' פרושין ותנאין מבלי עולם וכו', מעין הברייתא שבבבלי (עי' לעיל שם).

אבל אין זו מוכיחה עדיין שהם שנו במשנתנו "הוא היה אומר", אלא שהמשיכו אף סיפא זו לדברי ר' יהושע שלפניהם.

וכיוצא בו – יב. (אמר ר"א בן יעקב)

מדות פ"ב מ"ה: מערבית דרומית אמר ראב"י שכחתי מה היתה משמשת – מ ליתא "אמר ראב"י"; אבל הבבלי ביומא טז א מביאו ומוכיח מכאן סתם מדות ראב"י, ובמדות פ"ה מ"ה ישנו גם מ, אע"פ שמשנה זו לא הובאה כלל בבבלי.

9. שינויים בשמות התנאים

במשנה מצויים הרבה חילופים בשמות התנאים, ר' אליעזר – ר' אלעזר, ר' אליעזר בן יעקב – ר' אליעזר, (ר' חנינא בן אנטיגנוס – ר"ח בן גמליאל), ר' יהודה – ר' יהודה בן בתירא, ר' יהודה – ר' יוסי בר' יהודה, ר' יוסי – ר' יוסי הגלילי, ר' יוסי – ר' יוסי בר' יהודה, ר' ישמעאל – ר' שמעון, ר' ישמעאל בן ר' יוחנן ב"ב – ר' יוחנן בן ברוקא, ר' שמעון – ר' שמעון בן גמליאל, רשב"ג – ר"ג, ורבי – ר' מאיר.

יש מהם שהם חילופי-טעויות סופרים (כגון ביחוד: רבי ישמע' – רבי שמע', רבי אומר – רבי מאיר אומר) ויש מהם שבאו באשגרה. אבל יש מהם שכבר העיר עליהם הבבלי (כר' יוסי ור' יוסי בר' יהודה) ויש מהם שהם תלויים בחילופי מקורות, ועליהם נדון במקומם:

א. אליעזר – אלעזר

חילוף זה רגיל במשנה, ואיני צריך להעיר על חילוף זה של טעות ברורה שישנה במקום ר' אליעזר במחלוקת עם ר' יהושע (או "חכמים"), שמתוך המשנה יוצאת הטעות, וכן אף ר' אליעזר במקום ר' אלעזר על יד חבריו "ר' שמעון": ר"א ור"ש אומרים, וכבר העירו עליהם המגיהים. אבל ישנו חילוף כזה, שדנו עליו ראשונים ואחרונים בכמה מקומות (עי' להלן), ואעפ"כ הדבר צריך בירור וליבון. כך ישנם הרבה חילופים כאלה ביבמות:

1. יבמות פ"ג מ"א: ר' אליעזר אומר בית שמאי אומרים (ס"א: משום בית

שמאי) יקיימו וכו' – מי"ר ופ וק ולו, פב"ב (כח א) וכן בברייתא ובגמרא שם, ומב"ב מ: אלעזר (לעזר), וכן בציטאט שבירוש' שם, כז ע"ג. וזה בוודאי ר' אלעזר (בן שמוע); שהרי זו משנת עדיות פ"ה מ"ה, ומשנה זו מונה (מ"ד – מ"ה) "שני דברים מקולי ב"ש" בשם ר"א, אחרי הדברים השנויים שם (מ"א – מ"ג) בשם ר' יהודה, ר' יוסי ור' שמעון, ובניגוד למשנת פ"ד.

אלא שגם שם במשניות במ"ד ומ"ה: ר' אליעזר; אבל ד"נ וב Fol, Qu ולו ופ וק ומ במ"ה: אלעזר (לעזר), וכ"ה בתוס' יבמות פ"ה א. צוק' וכי"ו, ועדיות פ"ב ט. וכן במ"ד לו ופ וק וב Qu: אלעזר (לעזר), אבל בתוס' עדיות שם ח ונדה פ"ה ו: אליעזר! ואם זו "אלעזר" אף –

2. פ"ג מ"ו (ב"פ): המגרש את האשה והחזירה מותרת ליבם ור' אליעזר אוסר וכן המגרש את היתומה וכו' ור' אליעזר אוסר – "אלעזר", ד"נ ומב"ב (קט א) ומי"ר (בסיפא "לעזר" וברישא בטעות "ליעזר"; מאירי: אליעזר – אלעזר) ופ וק ומ ורי"ף ד"ק בשניהם, וכן תוס' פ"ג ה צוק'. והבבלי מוכיח, שהרי אמרו, כח א: ולימא ליה ר' אלעזר היא דאמר כיון שעמדה עליו שעה אחת באיסור וכו' (שם קט א. ירוש' שם רפ"ג, ז ע"ג ושם רע"ד, ופי"ג, יג ע"ד, וכולם: רבי לעזר) מדסיפא (פ"ג מ"א) רבי אלעזר רישא לאו רבי אלעזר (הביח מגיה "אליעזר" בכל העמוד!); א"כ שתיהם (פ"ג מ"א ופי"ג מ"ו) תנא אחד הוא – ר' אלעזר.

3. סוף פ"ח מ"ו: אנדרוגינוס נישא וכו' ר' אליעזר אומר אנדרוגינוס חייבים עליו סקילה כזכר – כך במשניות ומב"ב דפו' ורי"ף ומאירי ולו ("ליעזר") וכ"י ירוש', וכן הגיהו התוס' (פד א, ע"י להלן) וכן בציטאט שבבבלי פב ב דפו' ומ פב"ב ד"ח ומ. אבל מב"ב מ (ונוסף י ע"א) ופב"ב (פד א) ד"ו ומי"ר ופ וק: אלעזר (לעזר). וכן בברייתא המקבילה שבבבלי פג ב ד"ו ומ ותוס' יבמות פ"י ב.

בבבלי שם: אמר רב חסדא לא לכל אמר ר' אליעזר (!) אנדרוגינוס זכר וכו' דת"ר הנרבע וכו' (תוס' זבחים פ"ז כב) ר' אליעזר (מ: אלעזר) אומר טומטום ואנדרוגינוס אין מטמאים בגדים אבית הבליעה שהיה ר' אליעזר (מ: אלעזר) אומר כל מקום שנא' זכר וכו' ארנב"י אף אנן נמי תנינא (תמורה פ"ב מ"ג, יז א) רבי אליעזר אומר הכלאים וכו' (ד"ו ומ: אלעזר).

ובתמורה שם במשניות ולו ופ וכי"ב ב: אלעזר, וכן בתוס' תמורה פ"א ט ד"ו, אבל ק ומב"ב ד"ו ומ ופל' ופב"ב ד"ו ופל': אליעזר, וכן בציטאט שבתמורה שם יז א ויא א בדפו' וכי"י: אליעזר, ואף בבכורות מב א, שהשם מקוצר בד"ו בציטאטי המשנה והברייתות, "ר"א", – מ כולם: אליעזר, וודאי שהכל מוגה בהשפעת התוס' ביבמות, ואולם המקבילה לברייתא של תוס' זבחים פ"ז, שנויה בת"כ נדבה פרשה ו ה, הו' רמא"ש 81 (כי"י וילקוט): ר' אלעזר (לעזר)!

ובברייתא שבתמורה יז א, ב"פ ויא א בכ"י מ ופל' ושם"ק: אמר רבי (ולא "רבי מאיר") מאחר שאין קידושין וכו', וא"כ אין מכאן כל ראייה ל"אליעזר" (ע"י מ"ש בתמורה שם).

אמנם התוס' ביבמות שם אומרים: ר' אליעזר גר' במשנתנו וכן בהיה דאין מטמא בגדים (פג ב) וההיא דלא קדרשין ולא מקדישין בבכורות (שם) ובתמורה (שם), וודאי שבעלי התוס' סמכו (ע"י הגהה שבתוי"ט) על נוסח הברייתא שביבמות פד א: אמר רבי כשהלכתי ללמוד תורה אצל ר' אלעזר בן שמוע חברו עלי תלמידיו וכו' ולא

הניחוני ללמוד אלא דבר אחד במשנתנו ר' אליעזר (מ: אלעזר) אומר אנדרוגינוס וכו', שמכאן הוציאו שר' אלעזר בן שמוע שנה במשנתו דברי ר' אליעזר (עי' כיו"ב מנחות יח א). אבל חוץ מנוסח כ"י מ כאן "אלעזר", הרי הנוסח המוסמך בוודאי הוא נוסח רש"ג באגרת. ה' לוי. 16 (בשתי הנוסחאות): אלא דבר אחד במשנתנו אנדרוגינוס וכו' (ולא ר' אל' אומר). "ש"מ דר"א בן שמוע הוא שאמר זה" (תוי"ט). וכך מפורש יוצא מירוש' יבמות שם, ט סע"ד: א"ר ביקשתי ולא מצאתי דברי בן שמוע באנדרוגינ'. ובתוס' יבמות פ"ב ב: אמ' ר' אלעזר (כ"י ליתא "אלעזר") שמעתי באנדרוגינוס שחייבין על משכבו סקילה כזכר.

4. פ"ג מ"ב: ר' אליעזר אומר אין מעשה קטנה כלום וכו' – כך במשניות ובמב"ב ופכ"ב (קח א) וגמרא שם מ, ורי"ף ורא"ש, מ"ר ופוק ולו וכ"י ירוש'. אבל בד"נ ומב"ב ופכ"ב וגמרא שם דפו': אלעזר, וטעות-סופרים היא, שהרי הבבלי פט ב רמי לה מר' אליעזר דברייתא שם. ובתוס' פ"ג ג – ד וירוש' שם, יג ע"ג (אלא שנשתבש שם ר' לעזר) ובבלי קח א חולק עם ר' יהושע, ושם (בתוס' ובירוש'): אמר ר' ישמעאל (בבבלי בטעות: רבי) חזרתי על כל מידות חכמ' ולא מצאתי אדם שמידתו שוה בקטנה חוץ מר' אליעז' וכו' ⁽¹⁾. א"כ וודאי ר' אליעזר היא.

5. פ"ג מ"ז ומי"א. מ"ז: וכן בשתי חרשות וכו' מת בעלה של גדולה ר' אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו רבן גמליאל אומר וכו' ר' יהושע אומר וכו', ומי"א: ר' אלעזר אומר מלמדין <את> הקטנה שתמאן בו – כך במשניות ומ"ר ופי"ר (יד ע"א) ומב"ב דפו' וק. אבל מב"ב רי"ף ולו: אליעזר, וכן כ"י ירוש' ור"מ: פ מ"ז ומי"א: לעזר, וכן מב"ב ד"ו בשניהם: אלעזר, מב"ב מ במ"ז: אלעזר, וכאן: אליעז', המאירי בכל הסוגיא דף ק"א: אליעזר, אבל מסיים: ובזו מיהא אין גורסין רבי אליעזר אלא רבי אלעזר וכן בהדיא בראשון של נדה. רש"י הגיה כאן "אלעזר" ולעיל "אליעזר", שכן אמרו שם נדה ז ע"ב – ח ע"א: אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר בארבע וכו'. ותו ליכא והאיכא דתנן ר"א אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו ואמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר (יבמות קי ע"א) וכו'. משום דקאי ר' אלעזר כותיה דתנן (שם מי"א) רבי אלעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו (מ: אליעזר – אליעזר). והא אצרוכי (כצ"ל) מצרכינן להו (שם קיא ב) ולא דמיין להדדי. אלא משום דקאי רבי יהודה בן בבא כותיה דתניא (עדות פ"ו מ"א) וכו', מאי קטנות לאו חדא דר' אלעזר (מ: אליעזר) וחד <א> דר"א, לא מאי קטנות קטנות דעלמא וכו', וכן א"ר אלעזר הלכה כר"א בד', ותו ליכא והתנן ר"א אומר מלמדין וכו' וא"ר אלעזר הלכה כר"א וכו' משום דקאי ר' אלעזר כותיה וכו' ומי קאי והא אצרוכי מצרכינן להו וכו'.

אבל אף ביבמות קיא ב: אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' אליעזר (ד"ו ומ ורי"ף ורא"ש), וכן אמר ר' אלעזר הלכה כר' אליעזר (מ ורי"ף ורא"ש ור"מ בפיה"מ, ורש"י הוא שהגיה בוודאי אף בגמרא – אלעזר) וצריכא וכו'.

ובכלל הרי הצריכותא היא בוודאי של הסידור האחרון, שהוא מעיר על הסידור שלפניו למה "איתמר" (כלומר בסידור התלמוד) מימרא דשמואל ור"א לעיל וכאן. וא"כ וודאי שהמימרא לא נאמרה אלא פעם אחת ונסדרה כאן ושם.

(1) בבבלי שם: אמר רב יהודה אמר שמואל חוזרני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי

(מ: חיוורנו – מצינו) אדם שהשוה מידותיו וכו'. אבל אלו הם דברי ר' ישמעאל בתוס', וכיו"ב חרבת.

ואף הירוש' יבמות ריש פ"ג, יג ע"ב. מפרשו בוודאי "קטנות דעלמא"; שכן הוא שואל על מחלוקת ב"ש וב"ה בפ"ג מ"א: תמן תנינן רבי יודה בר אבא העיד וכו' ועל עדות חולקין. כך היתה עיקר עדותן בית שמאי אומרים אין ממאנין וכו'. ובירוש' שם, יג סע"ד: לית ג' (כצ"ל) יכול למיקשי לה על דרבי אליעזר דרבי ליעזר שמת. בית שמאי אומרים אין ממאנין אלא ארוסות. ולא עוד אלא שבהקבלה למ"א שנינו בתוס' פ"ג ז: ר' אליעזר אומר בכולן מלמדין את הקטנה שתמאן בו, וכך היה במב"ב לפני הרי"ף והרא"ש, רמב"ן ורשב"א וריטב"א ומאירי ומ"מ (ורע"ב). אלא שהראב"ד בהשגותיו לרי"ף אומר: "ולנוסחא דידן ל"ג בהך דר' אלעזר בכולן וכו' אבל מלמדין את הקטנה שתמאן בו וכן הוא בתוספתא". אבל אין פירוש "בכולן" אלא אף באלו וחד תנא הוא. וודאי עליכן שסתם הגמרא של נדה שם – של סבוראים הוא, ואין להגיה את המשנה על פיה.

6. יבמות פט"ז מ"ב: ר' אלעזר אומר הואיל והותרו וכו' – כך במשניות ומב"ב דפו' ומייר' ("לעזר") ופ' ("לעזר") וק, וכן בירוש' שם, טו רע"ג כ"פ: רבי לעזר. אבל ד"ג (ורע"ב ד"ו) ולו ומב"ב ופב"ב (קיט סע"ב, ופיסקא היא ואינה סוף הברייתא) ד"ו ומ, וציטאט שבגמרא קכ ע"א ד"ו ומ, ושם קכ ע"א מ בגמרא ובברייתא (אבל קיט סע"ב גם ד"ו ומ: דרבי אלעזר): אליעזר. בתוס' פ"ד ג רישא צוק: אלע', וכן בבבלי דפו' וד"ו (בתוס' בדפו' חסר מן "ר"ר" עד "ר"ר"), ובסיפא המקבילה למשנה בתוס': ר' אליעזר. השאר טעויות ברורות:

שם פ"ז מ"ג ומ"ד: ר' אליעזר ור' שמעון מכשירין – בד"ג ומב"ב, דפו' ומ ורש"י ומאירי, ומייר', בשתייהן: אלעזר (לעזר), וכן פ וק וכ"י ירוש' במ"ג (אבל ר"מ בשתייהן: אליעזר), וכן בבבלי ג' ב, נח א. נט א. וירוש' שם, ז ע"ג. שם פ"ח מ"ד: אמר ר' יהושע שמעתי שהסרים חולץ וכו' אר"ע אני אפרש סריס אדם חולץ וכו'. ר' אלעזר אומר לא כי אלא סריס חמה חולץ וכו' – כך במשניות (גם ריווא ומנ"ט): אלעזר; אבל בדפוסים התוי"ט (גם בתוי"ט) ואמיד וליורנו: אליעזר. וכן במב"ב (גם מ ורי"ף ומאירי) ופב"ב (פ ע"א), ומייר', פ וק ולו (לעזר) וכ"י ירוש'. וכן עיקר, שהרי הוא חולץ עם ר' יהושע ור"ע. וכן בירוש' שם, ט ע"ד כ"פ, ושם: מחלפה שיטתיה דר' אליעזר וכו' זו דברי ר' ליעזר ור' יהושע ורבי עקיבה וכו'. ובבבלי שם וירוש' שם מקשים מר' אליעזר של כאן על ר' אליעזר של נדה, פ"ה מ"ט: רא"א הזכר כדברי ב"ה וכו', וזו בוודאי "אליעזר" היא. ועי' להלן בנדה. שם פ"י מ"א בכל הנוס' (גם בבבלי צא א וירוש' שם, י ע"ד): רבי אלעזר, לעזר (ועי' גם תוס' פ"א ג), חוץ ממשניות דפו' התוי"ט וד"ה וכ"י ירוש': אליעזר.

כיו"ב הרבה חילופים כאלו – בעירובין:

1. פ"ב מ"ה: ר' אליעזר אומר אם וכו' – כך דפו' ומב"ב ופב"ב וברייתא שם (תוס' פ"ב ז) ומייר' זה וכו', וכן בראשונים, ר"ח (כג ב) ורי"ף ורא"ש ומאירי ור"מ. אבל פ ולו (לעזר) וק: אלעזר, וכן מגיה במ"ש, וכן הביא שם מן הגמרא והתוס'. וכן בירוש' שם, כ סע"ב: תני רבי לעזר אומר וכו' (והוא פוסקא מן המשנה, עי' לעיל "תני"), ובתוס' פ"ב ח דפו': וכן היה ר' אלעזר, איכ' גם רישא ר' אלעזר.⁽¹⁾

2. שם פ"ג מ"ג: ר' אליעזר אומר אם אינו יודע וכו' – כך דפו' ומב"ב ומייר'

(1) שם מ"ו מב"ב (כג א) בטעות: שמעתי מר' אלעזר, וצ"ל: אליעזר, עי' ד"ס.

וה וב, וכן בברייתא שבבבלי שם לד ב ובגמרא. אבל לו ופ (לעזר) וק: אלעזר, ובתוס', סוף פ"ב: אלעזר, ובירוש' שם, כא ע"א: אליעזר, אבל אחריו שם: יאות אמר רבי אלעזר, רש"י שם סע"ב: ור' אליעזר דברייתא סבר לה כר' שמעון אי נמי ר' אליעזר דמתני' וכו' והוא ניהו ר' אליעזר דברייתא; משמע שלשוננו הא' של רש"י – מתני' ר' אליעזר דברייתא ר' אלעזר, וללשון ב' שתיהן ר' אלעזר, והוא העיקר.

3. שם פ"ד מ"ה: ר' אליעזר אומר והוא באמצען – מייר ופ ולו (לעזר) וק וה וב ולירמא: אלעזר, בבבלי מה רע"א דפו' ומ: אליעזר, ר"ח שם: אלעזר (למי"א!).

4. שם מ"א: ר' אליעזר אומר שמים יכנס (כך במשניות ומב"ב ופ"ב דפו' ומ) – מייר ופ ולו וק (לעזר) וה: אלעזר, וכן בירוש' ספ"ד, כב ע"א, כ"ס: לעזר, וכן בבבלי מה רע"א בר"ח: אלעזר, וכן מ"ע ה' שבת פכ"ז, אבל בבבלי שם דפו' ומ, וכן נב ב דפו' ומ בברייתות כולן: אליעזר.

5. שם פ"ז מי"א⁽¹⁾: דברי ר' אליעזר – כך ברוב הנוס', וכן בבבלי סא ב דפו' ור"ח (אבל מ: אלעזר, והוגה: אליעזר, ואחריו: אליעזר); רי"ף כ"י ב: אלעזר, במב"ב מ ליתא כלל דברי ר' אליעזר, ולא נזכר גם במאירי ור"מ, ועי' לעיל עמ' 84 סי' ז.
6. שם פ"ט מ"ב: דברי ר' אליעזר – כך בכל הנוס', ובבבלי שם צד א: ורבי אליעזר וכו' אין ר' אליעזר לטעמיה דתניא ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר רבים שבררו וכו'; איכ ר' אליעזר הוא, שר' יהודה רגיל לשנות בשמו, ולהלן שם (וכן שבת ו ע"ב): דר' אליעזר סבר וכו'.

אבל רי"ף כ"י ב: אלעזר⁽²⁾, ובירוש' שם פ"ט, כה סע"ג: לא אמר רבי לעזר אלא וכו'.

מרבנות הן איפוא אף בעירובין הלכות בשם ר' אלעזר, שאין ספק שהוא בן שמוע, ושמשנתו של ר' אלעזר רגילה כאן.
כיוצא בו אף – בכתובות:

1. כתובות פ"ב מ"ח: אמר ר' אלעזר אימתי במקום וכו' – כך במשניות ומב"ב ומייר ופ (לעזר) וק, אבל לו: אליעזר, וכן בבבלי כו א כ"ס דפו' ומ: ר' אליעזר, אבל בכ"י רומי: אלעזר, וכן בב"ב לא ב בכל כ"י ודפו"י: אלעזר, וכן בתוס' ספ"ב צוק': אלעזר (דפו': אליעזר), ומכיון שהוא מפרש או חולק (אימתי) על דברי ר' יהודה, וודאי שהוא "אלעזר".

2. שם פ"ג מ"ז: ר' אלעזר אומר המפתה פטור וכו' – כך בנוסחאות, וכן מייר ופ וק (לעזר); אבל לו: אליעזר, ואולם הבבלי והירוש' מוכיחים שט"ס הוא, בבלי מ ע"א (וירוש' שם, כז ע"ד): ר' אלעזר בשיטת ר' עקיבה רבו אמרה, וכן בכל הסוגיא וכן בברייתא שבירוש' שם, ו"טובינא דחכימ"י שאומר עליו רב כאן רגיל בכ"מ (גיטין כו ב וכריתות יג ב) על ר"א (בן שמוע), ועי' לעיל עמ' 64 ואילך.

3. שם פ"ה מ"ה: ר' אליעזר אומר אפילו הכניסה וכו' – כך בנוסחאות, וכן בבבלי סא ב, אבל ק: אלעזר, לו: אליעזר בן יעקב (ועי' ראב"י, להלן), ומכיון שרשב"ג חולק עליו וודאי ר' אליעזר הוא, והתוס' סא ב אמרו שרשב"ג אין זה אותו שהיה בימי ר"א, כלומר ולא על ר' אליעזר חולק רשב"ג אלא על ת"ק (עי' רא"ש, ומהרש"א נדחק).

(1) שם מ"י: דברי ר' אליעזר; מב"ב דפו' ומשניות ריווא וסביוניטה בטעות: אלעזר, עי' ד"ס.

(2) ובכ"י ק: דברי ר' מאיר!

4. שם פ"ה מ"ו: דברי ר' אליעזר – כך במשניות ומב"ב ומי"ר, ובבלי שם סב ב כ"פ: ר' אליעזר, וכן בירוש' שם, ל רע"ב (למד רבי אליעזר). אבל בב"ר פע"ז ז, תיאודור 904, דפו' וכי"י: אמר ר' אלעזר (לעזר). ובכ"י המשנה פ וק: לעזר.
5. שם פ"ט מ"ד: ר' אליעזר אומר אפילו וכו' – ד"נ: אלעזר; אבל בכל הנוס' "אליעזר", וגם בברייתא פו ב, וכן בירוש' שם, לג ע"א: יאות אמר רבי ליעזר וכו'. כיו"ב – בגיטין:

1. גיטין פ"ג מ"ב: הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש וכו' ר' אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים וכו' – כך בנוסחאות, במב"ב ומי"ר פ וק (לעזר); לו: ליעזר, ב: אליעזר. אבל הסוגיא כו א – ב מוכיחה שהוא ר' אלעזר (פ"ט מ"ד, ועי' להלן).
2. שם מ"ח: המניח וכו' דברי ר' אלעזר (בן שמוע) – ד"נ, מב"ב ופב"ב וגמרא (לא ב): אלעזר, מי"ר ופ: לעזר; לו וק: ליעזר, ב: אליעזר, וכן בתוס' פ"ג ב: דברי ר' אליעזר; אבל ט"ס הוא, והבבלי שם (עי' רש"י) מוכיח. וכן בירוש' שם, מה סע"א: זו להוציא מדברי רבי לעזר דתנינן וכו' דברי רבי לעזר. ועי' התקופה ס"ג, 507.
3. פ"ד מ"ז: אמר ר' אליעזר לא אמרו וכו' – כך גם לו: ליעזר. אבל ד"נ ומב"ב, דפו' ומי"ר ופ (לעזר) וק וב: אלעזר. וכן בברייתא שבבבלי מו א, וכן בירוש' שם, מו סע"א.

4. שם פ"ו מ"ג: האשה שאמרה התקבל לי גטי במקום פלוני וכו' רבי אליעזר מכשיר, ושם מ"ד: התקבל לי גטי במקום פלוני אוכלת בתרומה וכו' ר' אליעזר אוסר מיד – כך גם לו במ"ג: ליעזר; אבל במב"ב ומי"ר וב במ"ג ומ"ד: אלעזר, וכן ק ופ בשתייהן (לעזר) וכן לו במ"ד. וכן בבבלי סה א וב, וכן בירוש' שם, מח ע"א, וכן שם בה"ג, וכן בירוש' תרומות רפ"ח, מה רע"ב. וכן בתוס' גטין פ"ו (פ"ד) ד (למ"ג): אלעזר. והוא העיקר בשתייהן, שכן מ"ד תלויה במ"ג (ועי' מ"ש במ"ד).

5. שם פ"ח מ"ח: ר' אליעזר אומר אם לאלתר יצא וכו' – כך גם לו: ליעזר; אבל מב"ב ומי"ר, פ וק (לעזר) וב ולירמא: אלעזר, וכן בירוש' שם, מט סע"ג: לעזר, אלעזר.
6. שם פ"ט מ"ד: ר' אליעזר אומר אע"פ שאין עליו עדים וכו' – כך גם לו (לעזר). ק וב: אבל פ (לעזר) ומי"ר, ב ורי"ף: אלעזר. והוא העיקר, שכן כל סוגיית הבבלי בגיטין, שלר' אלעזר עדי מסירה כרתי, בנויה על משנתנו זו "שאינן העדים חותמין על הגט אלא מפני תיקון העולם" (עי' תוי"ט). ועי' תרביץ, ש"ג, 110.
כיו"ב – בקידושין:

1. קידושין פ"א מ"ד: והדקה בהגבהה דברי ר' מאיר ור' אליעזר וחכ"א וכו' – מי"ר ולו ופ וק (ור' אלעזר (א)), כך מוגה ע"א) וה' נורק וכ"י ירוש': אלעזר, וליתא כלל יור' אלעזר בד"נ ומ (וחסר אף "מאיר") ומאירי ורי"ף ד"ק (עי' לעיל עמ' 1067).
2. פ"ג מ"ג: ר' אליעזר אומר (בד"נ: אמר ר' אליעזר) – כך בכל הנוס', אבל בפב"ב (סט א) מ: אלעזר, ובגמרא שם מ: דר' אליעזר – ור' אלעזר, וכן ביבמות פה ב מ: ולר' אלעזר.

3. שם פ"ד מ"ג: ר' אליעזר אומר ודאן וכו' – כך גם במב"ב (עד א) דפו' ומ פב"ב (עה א) מ ומי"ר, וכן בבבלי שם עה א. אבל ק ופ (לעזר) וב 667 Fol, 567 Qu (וה' נורק) וכ"י ירוש': אלעזר. וכן ביבמות לו א, "וזה מוכרח ממה דאיתא לקמן

(1) שם מ"ט: ר' אליעזר אומר אף וכו' – מב"ב ד"ו: אלעזר, אבל עי' בבלי יירוש'.

ע' א וכן ר' אלעזר (מ: אליע') אומר כותי וכו' (תוס' קידוש' פ"ה א. ולפניו: ר' אליעז' אומר), "וכן מוכרח עוד שם ע' ב והאמר ר' אלעזר אע"פ שנחלקו וכו' והיינו ר' אלעזר בן שמוע כמ"ש תוס' להדיא יבמות יד ב ד"ה פשיטא" (הגרי"ב בגליון הש"ס וברא"צ). וכ"ה בירוש' שם, סה ע"ד: הלכה כר' לעזר.

4. שם פ"ד מ"ג: ר' אליעזר אומר – כך גם במ"ר ופ' וב Qu (וגורק). אבל ב Fol וק (לעזר) ומב"ב דפו' ומ' ופב"ב (פב א) שם ושם ורי"ף ד"ק: אלעזר. וכן בברייתא שבירוש' שם, סו ע"ב: תני ר' אלעזר אומר, תוס' שם פ"ה י. וכיו"ב – בנזיר:

1. נזיר פ"ו מ"ז: ושוחט את השלמים ומגלח עליהם דברי ר' יהודה ר' אלעזר אומר לא היה מגלח אלא על החטאת – ד"ג ודפו' תוי"ט ועוד. וב ולו (לעזר) ותוס' מה א ומאירי: אליעזר. אבל מב"ב ומ"ר, ק' ופ' (לעזר) ולירמא, דפו' מנ"ט וריווא וד"ח: אלעזר. וכן בירוש' שם, נה רע"ג: רבי אלעזר (ועי' ק"צ).

2. שם פ"ז מ"ד: אמר ר' אליעזר משום ר' יהושע וכו' – כך בד"ג וב' ומב"ב דפו', וכן בבבלי וברייתא שם ג' ב, ולו (לעזר). אבל מ"ר ופ' וק' ור' יהוסף אשכנזי ומב"ב מ: אלעזר (ובכולם: ר"א אומר – "אמר" – משום ר' יהושע). וכן בפב"ב מ' (שם), וכן מ' בגמרא וברייתא שם, וכ"ה בתוס' נזיר פ"ה א ואהלות פ"ד יד. והבבלי שם, "ור"א משום ר' יהושע גמר לה והא משום ר' יהושע בר ממל גמר לה דתניא וכו' קדמאי ובתראי אמרי"ו וכו', מוכיח שהוא ר' אלעזר בן שמוע (שושנים לדוד ומ"ש).

וכיו"ב – בסוטה:

1. סוטה פ"ד מ"ג: ר' אליעזר אומר יכול הוא לישא וכו' – כך גם לו (לעזר) ומב"ב ד"ח ומ'. אבל מ"ר פ' וק' (לעזר), ב' וכ"י ירוש' ומב"ב ד"ו: אלעזר. וכן בברייתא כו א ד"ו וקצת ד"ח (מ' וד"ח: אליעזר). ירוש' שם, יט רע"ד: מדין חכמים לרבי אלעזר, וכ"ה בתוס' פ"ה ה: רבי אלעזר.

2. שם פ"ח מ"ג: ר' אליעזר אומר אף הכונה וכו' (כך גם מב"ב ופב"ב, מד א) – מ"ר ופ' וק' ולו (לעזר), ב' וכ"י ירוש': אלעזר. וכן בירוש' שם, כג רע"א: תני רבי אלעזר אומר, תוס' פ"ז יח. מ"ש: ר' אלעזר גרסי' בלי יו"ד דהא מוסיף אדר' יהודה.

3. פ"ט מ"ב: שתיהן מביאות שתי עגלות דברי ר' אליעזר – כך גם מב"ב דפו' ומ', מ"ר ופ' וק' וכ"י ירוש'. אבל לו (לעזר) וב' ומב"ב ד"ו: אלעזר. ירוש' שם, כג ע"ג: מה טעמא דר' אלעז' וכו', אבל בבבלי מה ב' גם בד"ו ומ': מאי טעמא דר' אליעזר. בציטאט שבבכורות יז ב דפו' ומ', ובגמרא וברייתא שם יח א דפו' ומ': אליעזר, וכן בתוס' נגעים פ"א יג וספרי שופטים פ"י ר"ו, אבל בכ"י: אלעזר, וליתא כלל בכ"י א מ'.

ולכאן שייך עוד שינוי-נוסח אחד בנדרים:

נדרים פ"י מ"ה: בוגרת ששהתה וכו' ר' אליעזר אומר הואיל ובעלה חייב במזונותיה יפר וחכ"א וכו' – כך ברוב הנוס': אליעזר (לעזר), וכן בציטאט שבכתובות ג' ב דפו' ומ': אבל בה"ג ד"ו (עו ע"א) ומאירי ופ"י הרמב"ם שם: אלעזר.

ובירוש' כאן, מב ע"א (וכן ברשב"א): מיסבר סבר רבי אליעזר דבמזונות הדבר תלוי. אבל בירוש' שם ריש פ"י, מא ע"ד: תני בשם ר' לעזר אם היה תהיה לאיש. בבוגרת ארוסה הכתו' מדבר וכו' וקשיא על דרבי לעזר מכיון שבגרה לא כבר יצאה מרשות אביה וכו' וקשיא על רבנין אם עד שלא נכנסה לרשותו וכו' (ועי' פסקי ר"ד, אות ד); מכאן שכן היה במשנתם ר' אלעזר.

בבבלי עג ב דפו' ומ בכל הסוגיא: ר' אליעזר, וכן רש"י ורא"ש וריטב"א ור"ן
ונמק"י וש"מ"ק. ר"ן שם: וחכמים אומרים. היינו ר' יהושע דהוא בר פלוגתא דר' אליעזר
בכל דוכתא (וכ"כ שם עד ב ד"ה הכא): הוא נסמך על הנוסחאות "ר' אליעזר", אבל
העיקר "אלעזר".

מרבנים החילופים מ"אלעזר" ל"אליעזר" בסדר קדשים, וביחוד בזבחים,
בכורות, ערכין ותמורה.

ובכל מנחות, חולין ומעילה לא נזכר כלל "ר' אלעזר"!
זבחים

1. פ"א מ"ד: ר' אליעזר אומר המהלך וכו' – כך במשניות ומב"ב (יג א) דפו' ומ,
אנט' (תפ"י, 211) וב 570. אבל לו ופ (לעזר) וק ולירמא: אלעזר. וכן בת"כ צו פרשה
ח ה ד"ו וכ"י: אלעזר (לעזר).

בבבלי טו ב בגמרא ובמשנה וברייתא שם: אליעזר, אבל בכ"י מ בברייתא שם:
אלע'. בתוס' פ"א ה: ר' אליעזר אומר וכו' וכן היה ר' אליעזר אומר אפילו רגלו וכו',
וכ"ה בברייתא ב, בבלי כד א דפו', אבל מ שם: אלע' (ובשבת צג ב גס מ: אליעזר).
והעיקר "אלעזר", שהרי ר"א כאן הוא בן מחלוקתו של ר' שמעון (עי' מ"ש ותו"ח
ותוס' רעק"א).⁽¹⁾

2. שם פ"ח מ"ה: ר' אליעזר אומר אם קרב ראש אחד וכו' – כך במשניות ומב"ב
דפו' ומ, פ וב 570, 571. וכן בבבלי עז ב, עד א, וכן פ ע"א למ"ח (עי' להלן). אבל לו
(לעזר) וק: אלעזר (וכן ק במ"ט, אבל לו שם: ליצור). ירוש' תרומות פ"ה, מג ע"ג:
רבי ליצור כדעתיה כמה דו אמר תמן כל הפסולין עלו בידו וכן וכו', ובכ"י: שם:
אלעז', אלע'. ר"ש והמפרשים פירשו שהיא משנת זבחים שלנו, וא"כ וודאי שר' אליעזר
עיקר, שהרי משנת תרומות וודאי ר' אליעזר היא; אבל ר"ש בפירושו השני שם מפרשו
על תרומות מ"ה שם, וכן קיבלה הגר"א בשנות אליהו (והגיה לשון הירוש'), וא"כ אין
ראיה מגוף הירוש' שם. וכן במ"ח במשניות ומב"ב ופ ולו (ליעזר): אליעזר; אבל
ק: אלעזר.

3. שם מ"ז: ר' אליעזר מכשיר – כך במשניות ומב"ב דפו' ומ וכ"י ב; אבל לו
ופ וק: לעזר. תוס' פ"ח יט: אליעזר.

4. שם מ"ב: נכנס לכפר וכו' דברי ר' אליעזר – כך במשניות ומב"ב דפו' וב
570 ולו (ליעזר); אבל מב"ב מ וב 571 ולירמא, פ וק (לעזר): אלעזר. בברייתא שבבבלי
סג א: אליעזר, וכן בת"כ צו פ"ח ד: דברי ר' אליעזר אומר ר' אליעזר; אבל בכ"י:
דב' ר' לעזר אמ' ר' לעזר. והוא העיקר, שהרי הוא חולק עם ר' שמעון ור' יהודה.

5. פ"א מ"ג: דברי ר' יהודה ר' אליעזר אומר אף וכו' – לו ופ (לעזר) וק, מב"ב
מ ורא ודפו' פסד"מ ואילך: אלעזר.

בברייתא צג סע"ב דפו' ומ: אליעזר, רב וקה': אלעזר, וכן בת"כ צו פ"ו ו:
אלעזר (ועי' תו"ח), ועי' אף, לעיל עמ' 1020 סי' 53.

6. פ"ג מ"ד: ר' אלעזר פוטר וכו' – כך במשניות ומב"ב דפו' וב 570, לו וק
ופ (לעזר): אלעזר.

(1) שם פ"ח מ"ד: ר' אליעזר אומר יתן למעלן – כך ברוב הנוס', אבל בד"ג: אלעזר, וסעות
היא ו"אליעזר" עיקר, בבבלי עז א וברייתא שם (תוס' פ"ח טו): א"ר יהודה לא נחלקו ר"א וחכמים.

מב"ב כ"י: אליעזר, וכן ב 571 ולירמא; בציטאט שבגמרא קי ע"א ד"ו וכ"י: אלעזר, וכן בגמרא קט ב – קי א כ"י, וכן בתוס' פ"ב ג.
 וכן במ"ו, כ"פ: ר' אלעזר פוטר – מב"ב דפו' וב 570: אליעזר, מב"ב מ:
 אלעזר, פ: לעזר (ב"ס), לו: אלעזר – לעזר, ק: אליעזר – לעזר, ב 571: אליעזר – אלעזר, אלעזר, גם בתוס' פ"ב ד – ה.
 7. שם מ"ו סיפא: ר' אלעזר אומר אף המנסך וכו' – מב"ב ד"ו וב 570: אליעזר; אבל גם מב"ב מ ופב"ב (קי ב): אלעזר, וכן ק וב 571, לו ופ (לעזר), וכן בתוס' פ"ב ו, וכן יוצא מבבלי שם: ר' אלעזר בשיטת ר"ע רבו אמרה, וכן בירוש' סוכה פ"ד, נד סע"ג: תמן תנינן ר' לעזר אומר וכו' כל שיטת רבי לעזר בשיטת ר' עקיבה רבו (ע"י ראל"צ).
 – בכל מנחות לא נזכר כלל מ"ר אלעזר⁽¹⁾, ורובה – ר' יהודה ור' שמעון.
 כיוצא בו – בכורות:

1. פ"א מ"ה: ר' אלעזר מתיר בכלאים – כך גם כ"י ב, פוק ולו (לעזר); אבל מב"ב דפו' ומ: אליעזר, ואולם "אלעזר" עיקר, כמו שהוכיחו התוס' כאן וב"ק עח א, מתוך סוגית ב"ק שם, וכ"ה בציטאט שבב"ק שם בכמה כ"י (ד"ס), וכן בתוס' כאן פ"א יג, וכן יוצא מדברי ר' אלעזר בכמה מקומות, בביכורים פ"ב מ"י (כנוס' מי"ר ועוד, ע"י לעיל שם, וכ"ה בחולין קלב א כ"י ר"א) ותוס' שם פ"ב א (בכ"י: לעזר, וכן בירוש' שם ספ"ב, סה ע"ב) ובבבלי נדרים יח ב (מ: אלעזר, בכל הסוגיא) – יט א, ותוס' חולין פ"ה א ופ"ט א, בבלי שם עט ב (מ: אלעזר, בכל הסוגיא) וקלב א; תוס' חולין פ"ו א וירוש' ביכורים שם.

2. שם פ"ד מ"ז: ר' אליעזר אומר לוקחים ממנו עורות וכו' – כך גם מב"ב ופב"ב (כט ב) דפו' ומ, וכ"י ב; אבל ד"ג לו ופ (לעזר) וק ור' יהוסף: אלעזר, וכן בתוס' פ"ג י, 3. שם פ"ו מ"ו: ר' אליעזר אומר אף בעלי דלדולין – מב"ב דפו', וב 571: אלעזר, לו ופ: לעזר; ק: לעזר בן עזריה, רמב"ם: ר"א בן יעקב, ונמ' בנא"י (תו"ס, ע"י ב"ח).

4. שם סוף פ"ח מ"י: ר' אליעזר אומר כולן חוזרין ביובל – כך במשניות ומב"ב ד"ו ומ ופב"ב (נב ב) מ, וק; אבל מב"ב ופב"ב דפו' (בפב"ב גם בד"ו), לו ופ (לעזר) וכ"י ב: אלעזר, וכן יוצא מבבלי שם, רש"י ור"ג: מכלל דר' אלעזר דאמר חוזרין, ואחריו שם: דכי אתא רבין וכו' משום רבי אלעזר בן שמוע וכו' (ור"ג: דר' אלעזר במתניתין), ור' מאיר החולק מוכיח.

5. שם פ"ט מ"ה: ר' אליעזר ור' שמעון אומרים באחד בניסן וכו' – ד"ג וכ"י ב וק, ולו ופ (לעזר) ומב"ב ופב"ב דפו' ומ (בד"ו רק בפב"ב): אלעזר, ובבבלי נח א: ר' אלעזר ור' שמעון לטעמייהו דאמרי באחד בתשרי, ר"ה פ"א מ"א, וכן בשקלים פ"ג מ"א, ושם ושם מי"ר ופ וק ולו: לעזר, וכן בירוש' ר"ה שם, נו ע"ד, ושקלים שם, מז ע"ב, ובבבלי ר"ה ח ע"א.

ואין צורך להעיר יותר בטעות שבזוג זה.

(1) מנחות פ"ג מ"א: ר' אליעזר פוסל – כך בכל חנוס', חוץ מפב"ב ר"א: אלעזר; אבל מנחות פ"ג מ"ג ותוס' ובת"ם פ"ב טז ואילך ובבבלי מנחות יז ב יוצא, שהעיקר הוא – ר' אליעזר – חולין פ"ב מ"ב: ר' אליעזר אומר, כך בכל חנוס' וכן בגמרא קט ע"ב כ"פ, חוץ מפב"ב רב ור"ף, "אליעזר" גם בספרי תצא מ' רכ"ח.

וכי"ב – ער כ"ן:

1. ערכין פ"ג מ"ב: ר' אליעזר אומר אחד שדה אחוזה וכו' – כך במשניות ומב"ב: אבל לו ופ (לעזר). ק וכי"ב ב: אלעזר, וכ"ה בת"כ בחקותי פי"א ח, בבלי יד ב (מ) גם בברייתא: אליעזר: אלעזר.

2. שם ספ"ד מ"ד: ר' אלעזר אומר עד שיהיו יתירות וכו' – כך גם כי"ב ב ופ. לו (לעזר) ומב"ב ופב"ב (יח ב) מ: אלעזר; מב"ב ופב"ב דפו' וק: אליעזר. אבל "אלעזר" גם בברייתא שבבבלי שם מ, ות"כ בחקותי פרשה ג יב (בבלי דפו': אליעזר).

3. שם פ"ו מ"ג: ר' אליעזר אומר אם היה אכר וכו' – כך גם מב"ב ופב"ב (כד א) דפו' ומ, לו (לעזר) ופ וק: אבל כי"ב ב ולירמא ושמי"ק: אלעזר. "אלעזר" גם בבבלי יח א מ (דפו': אליעזר). תוס' פ"ד ו ב"פ: אליעזר.

4. שם פ"ז מ"ד: ר' אליעזר אומר לא נכנסין ולא נותנין – כך במשניות ולו (לעזר) ומב"ב ופב"ב (כו א) דפו', וכן בכל הסוגיא כו א – ב, אבל מב"ב מ ובבלי כו א – ב (חוץ מפב"ב): אלעזר, וכן ב 570 ופ (לעזר)¹. וכן בת"כ בחקותי פי"א ב, ותוס' פ"ד טו, ור' יהודה ור' שמעון שלפניו מוכיחים.

5. שם פ"ח מ"ד: מחרים אדם וכו' ואם החריס את כולן אינן מוחרמין דברי ר' אלעזר אמר ר' אלעזר בן עזריה מה אם לגבוה וכו' כך גם פ (לעזר) ומב"ב מ: אבל מב"ב דפו' וילקוט וכי"ב ב וק: אליעזר, לו: לעזר. וכן הוא "דברי ר' אליעזר" בברייתא ערכין כח א דפו' ומ וילקוט, וכן ת"כ בחקותי פי"ב ג ד"ו: דברי ר' אליעזר (ונשמט "דברי ר"א" בכל שאר דפוסים ת"כ), אבל בכי"ר: דבר' ר' לעזר. ובתוס' פ"ד כד: ר' אליעזר אומר מאדם ולא כל וכו'. (כה) אמר ר' אלעזר בן עזריה אם לגבוה וכו'. ובת"כ בהר ריש פ"ה, רישא סתם: ... ת"ל מאחותו ולא כל אחותו אראב"ע ומה לגבוה וכו'. ומתוך הבבלי שם: אמר ראב"ע וכו' היינו ת"ק איכא בינייהו דרבי אילא וכו', יוצא שר"א שלפניו אינו ראב"ע אלא תנא בן-דודור, ז"א ר' אליעזר בן הורקנוס (ועי' מ"ש).

ואולם לפי נוסח "דברי ר' אלעזר (לעזר)" אין איפוא ר' אלעזר זה אלא "בן עזריה", התנא שלאחריו, ועי' להלן נגעים פי"ג מ"ו.

6. שם פ"ט מ"א: ר' אלעזר אומר מכרה לו וכו' – כך גם לו ופ (לעזר) ופי' הרים בכי"ב ב, אבל כי"ב ב וק ומב"ב דפו' ומ: אליעזר. ואולם בתוס' פ"ה א ות"כ בהר פרשה ג י: אלעזר.

7. שם מ"ח: אמר ר' אליעזר במה דברים אמורים בערי הלויים וכו' – ד"נ וכי"ב ב, מב"ב דפו' ומ ולו ופ (לעזר) וק: אלעזר. וכן בת"כ בהר סוף פ"ו ותוס' פ"ה יח. וכי"ב – תמורה:

1. תמורה סוף פ"ב מ"ג: ר' אלעזר אומר הכלאים וכו' – כך אף כי"ב ב, לו ופ (לעזר), אבל ק ומב"ב ד"ו ומ ופלו' ופב"ב (יז א), וכן בכל הסוגיא שבגמרא ד"ו ופלו': אליעזר; פב"ב מ: אלעזר, ובגמרא: מ"ט דר' אלעזר, והשאר "אליעזר", ועי' לעיל יבמות סוף פ"ח ובכורות פ"א מ"ה.

2. שם פ"ג מ"ג: המפריש נקבה לעולה וילדה זכר וכו' ר' אליעזר אומר הוא עצמו יקרב לעולה – כך ב 571 ולירמא ומב"ב, ובכל הסוגיא (יח ב – יט ב): אליעזר,

(1) בכ"י ק חסרים כל דברי ר"א ולא נשלמו.

וכן כ ע"ב (ע"י להלן): יח ב ואילך בכ"י מ: ר' אלעזר לדבריהם דרבנן, והשאר "אליעזר", בד"ו: ור' אלעז' היא – לא פליגי עליה דר' אלעז' – ואמר רבי אלעזר – רבי אלעזר אחר הפסח – ואמר רבי אלעזר, והשאר "אליעזר".

אבל ד"ג וב 570, לו ופ (לעזר): אלעזר, וכן הגיה התו"ט בגליון (נ"ל אלעזר): שכן הרומיא שבבבלי (יח ב) מסיפא (ע"י להלן) מוכיחה. אף בתוס' תמורה ס"ב ג – ד (תוס' פסחים סוף פ"ט יט וכו'), המקבילות בעיקרן לברייתות שבבבלי (יט א): אלעזר, וכיו"ב בירוש' פסח' פ"ט, לו ע"א: רבי לעזר, וע"י בסמוך.

3. שם, סיפא: תמורת אשם וכו', ר' אליעזר אומר ימותו ור' אלעזר אומר יביא בדמיה עולות. אשם שמתו בעליו וכו' ר' אליעזר אומר ימותו ור' אלעזר אומר יביא בדמיהן עולות. ואחריו מ"ד: מה בין דברי ר' אלעזר לדברי חכמים (ת"ק שבמ"ג) וכו' – כך "אלעזר" בשתייהם ובמ"ד גם בכ"י ב וק (במ"ד: אליעזר) ופ: לו: ליעזר – לעזר, ר' ליעזר ר' יהושע (וכפול ומשובש בט"ס): מב"ב ד"ו בכולן: אליעזר, וכן בכל הסוגיא (כ ע"ב). מב"ב מ בכולן ובסוגיא: אלעזר. בבבלי פסחים עג א ושבועות יב א דפו', בסיפא (וכפילות שבהו' לו ז): ר' יהושע; אבל מ בשבועות ומ"ב בפסחים: ר' אלעזר (ע"י ד"ס).

"אלעזר" אף בת"כ נדבה פרשה ה ד כי"ר, בהקבלה לשקלים פ"ד מ"ח ותמורה פ"ג מ"ד: ר' אלעזר אומר מה ת"ל כבשים לעולה ועזים לעולה שיכול אין לי שיקרב עולה אלא מותר עולה בלבד מנין לרבות מותר חטאות וכו' (שקלים פ"ב מ"ה) המקדיש נכסיו והיו בהם דברים ראויים על גבי המזבח וכו' (שם פ"ד מ"ח) וחכמים אומרים יפלו לנדבה. והלא אף הנדבה עולה היא מה בין דברי רבי אלעזר לדברי חכמים וכו' (תמורה שם), וע"י תרביץ ש"ו, 145.

בתוס' תמורה פ"ב י – יא, בהקבלה למ"ג: אלעזר (ב"פ), ולמ"ד: אליעזר, ומכאן – לשקלים פ"ד מ"ח (שנגעתי בה):

המקדיש נכסים וכו' ר' אלעזר אומר ימכרו לצרכי אותו המין ויביא בדמיהן עולות – כך רע"ב: ר' אלעזר גרסי' ולא ר' אליעזר, מ"ד ופ ולו (לעזר) וק וקמ' 2 E 51 (לעזר), וכך היא שנויה בשם ר' אלעזר בת"כ שהבאתי.

אבל מ זה וב Qu וב Fol: אליעזר, וכן ריבב"ן; ראב"ד בה' ערכין פ"ה ה"ח: דר' (אלי)עזר ששנה זו המשנה ס"ל כר' יהושע (במ"ג), וכן בפ"י ראב"ד בת"כ שם (וע"י מ"ש) ⁽¹⁾.

ר' אלעזר כאן במ"ח חולק איפוא על ר' אליעזר שבמ"ז, וזהו שרמז לו רז"פ בדה"מ, 174: "ומצאנו ג"כ ר' אלעזר חולק על ר' אליעזר, שקלים פ"ד מ"ז. מ"ח, יבמות פ"ג מ"א (לע"ל, יבמות סי' 5), תמורה פ"ג מ"ג (לע"ל) ⁽²⁾. ולבסוף – כריתות:

כריתות פ"ג מ"ג: ר' אליעזר אומר אם הפסיק בה וכו' – כך במב"ב דפו' ומ, ופכ"ב דפו' (ר"א) ומ (אליע'), וכן בכל הסוגיא (יג ב) דפו'. אבל ד"ג וכ"י ב, לו ופ (לעזר) וק: אלעזר, וכן במב"ב שמ"ק ופכ"ב בפ"י ר"ג (כדף טו א), וכן בכ"י מ בכל הסוגיא בגמרא ובברייתא שם (ת"כ שמיני פרשה א ב): אלעזר. בת"כ בדפו' ומה"ג,

(1) ומכאן באה הטעות בד"ג כאן: ר' יהושע.

(2) והיימין, חת"א, 209, טעה ולא ירד לסוף דברי רז"ס.

200 ולקט: אליעזר, אבל בכיר: אלעזר, ומחלוקת ר' יהודה שבת"כ מוכיחה שהוא ר' אלעזר, כדברי תו"ח (ומ"ש): בגמרא מוכח דגרס ר' אלעזר והוא ר"א בן שמוע חבירו של ר"י דהא פליג עליה בברייתא ותו קאמר קרי רב עליה דר"א טובינא דחכימי ובכל דוכתא אשכחן דקאי על ר"א בן שמוע (כתובות מ ע"א, גטין כו ב), ועי' לעיל לכתובות, 2. ומרובים החילופים אף בסדר טהרות:

1. בכלים

סוף פ"ב מ"ח: המסרק של צרצור ר' אליעזר מטמא – כך במשניות למן דפוסי התוי"ט, ב ודרנ' ור"מ, מ ופ וק ולו (ליעזר); אבל בכל דפוסי: אלעזר. תוס' פ"ב ח: אליעזר (כ"י: ליעזר). ועי' לעוקצין פ"ב מ"ג.

שם פ"ג מ"ב: נר שיעורו בשמן ר' אליעזר אומר בפרוטה קטנה, וכן בפ"ד מ"א: ומדות שמן בשמן ר' אליעזר אומר כולן בפרוטות – כך בשתייהן בדפו' וב ודרנ' ור"מ ופ וק ולו (ליעזר) ומ. וכן בתוס' כלים ב"מ פ"ד ב (לפ"ג ולפי"ד): אליעזר. אלא שבפ"ג ובתוס' שם פ"ב ט נראה שהמחלוקת היא עם ר' שמעון. וא"כ נראה שהוא ר' אלעזר בפ"ג ד"ו רפ"ג ור"ש ורע"ב: ר' שמעון.

2. אהללות פ"א מ"ז: ר' אליעזר אומר פיו לפנים הבית טהור וכו' – ד"נ וד"ו ומ וק: אלעזר, וכן פ כתוב: אליעזר, ונמ' י ע"א.

ואמנם סיפא דמשנתנו זו: ר' יהודה בן בתירא אומר בעופות ובדגים מעת לעת, שנויה בתוס' פ"ב ג בשם ר' אלעזר: ר' אלעזר אומר משם ר' יהודה בן בתירא וכו', "ותרי תנאי אליבא דרבי יהודה בן בתירא ומתני' רבי אלעזר היא" (מ"ש); א"כ נראה שכולה ר' אלעזר¹.

3. נגעים פ"ו מ"ז: ר' אליעזר אומר אף היבלות – כך במשניות וב ומו: אבל ד"נ וד"ו ומשב"ג ודרנ' ור"מ, לו וק ואנט' ופ (לעזר): אלעזר. ת"כ מצורע, נגעים פ"ב ט: אלעזר (כ"י: לעזר); תוס' נגעים פ"ב יב: אליעזר, אבל "אלעזר" עיקר (עי' מ"ש).

שם פ"ג מ"ב: ר' אליעזר אומר בית הבנוי וכו' – כך למן ד"נ ואילך², ב ודרנ' ומ וק (ונמ' י) ואנט' (ליעזר); אבל לו ופ: לעזר, וכן לירמא ומ"ש: אלעזר. שם מ"ז: בית שהוא מיסך ע"ג בית המנוגע וכו' הנכנס לחיצון טהור דברי ר' אלעזר בן עזריה אמר ר' אלעזר מה אם אבן אחת ממנו מטמא בביאה וכו' – כך גם מ ולו (לעזר) ופ וק ולירמא ומ"ש: אנט': אלעזר בן עזריה; אבל ד"נ ומשב"ג וב (והוגה): אליעזר.

תוס' פ"ד סתם: בית שהוא מיסך וכו' נכנס לחיצון טהור ור' אליעזר אומר כזית ממנו מטמא בביאה כולו אין הוא מטמא בביאה, א"כ ר"א חולק על ראב"ע (ר"מ ור"ש ורע"ב). ועי' כיו"ב לעיל, לערכין פ"ח מ"ד.

שם פ"ד מ"ט: ר' אליעזר אומר נותן הוא על מקומן – כך במשניות ולו (ליעזר) וק ופ וב ודרנ' ומ: אבל אנט': אלעזר (ועי' מ"ש); ת"כ מצורע פ"ג יא: אליעזר. בבלי יומא סא ב דפו': אלעזר, וכן בפ"י ר"א, כ"י: אליעזר; וכן בסנהד' מה ב

(1) באהללות פ"ט מ"ד: ר' אליעזר ור' שמעון אומרים – כך גם מ וב ודרנ' ור"מ, אבל לו

(לעזר) ופ וק: אלעזר, ובוודאי שכן העיקר.

(2) בדפ' ראם: אלעזר.

ופח א (מה ב סלוי ור"ח ורמ"ה: אלעזר); נזיר מו ב: אליעזר (והמחלוקת מוחלפת); ירוש' יבמות פ"ב, יב ע"ד: מחלפה שיטתיה דרבי ליעזר וכו', נזיר פ"ו, נה סע"ג: סתר לה כרבי אליעזר וכו'. ועי' משי"כ לעיל עמ' 259.

4. פרה פ"ב מ"ג: יוצא דופן ואתנן ומחיר פסולה ר' אליעזר מכשיר (אתנן ומחיר, תוס' פ"ב א) שנאמר וכו' – כך במשניות ודרנ' (ור"מ ורע"ב) ור"ש (ה"ל לאקשווי [בע"ז כג ב] דרבי אליעזר אדרבי אליעזר) וכ"י ב ומ; אבל לו (לעזר) ופ ואנט' (לעזר) וק: אלעזר.

תוס' שם: ור' אליעזר; תמורה ל ע"ב (ע"ז מו ב, ספרי תצא פ"י רס"א): פרט לפרה וכו' דברי ר' אלעזר, בע"ז (1) שם מ: אליעזר, וכן בספרי שם (ועי' מ"ש).

שם פ"ד מ"א: פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' ר' אליעזר מכשיר ושלא רחוק וכו' ר' אליעזר מכשיר (ושלא – מכשיר, ליתא מ ולירמא) – כך במשניות (וברוב הספרים, מ"ש) ויש דפוסים (כד"ו ר"ץ ומנט') בכולה מתני' אלעזר (מ"ש); כ"י ב: אליעזר; אבל לו (לעזר) ופ ואנט' וק (לעזר – אלעזר) ומ: אלעזר.

ושם מ"ג: ר' אליעזר אומר אין מחשבה פוסלת בפרה – כך גם כ"י ב, מ וק; אבל לו (לעזר) ופ ואנט': אלעזר; מ"ש: וי"ס ר' אלעזר, ר"ש ורע"ב: ור"א וכו'; לטעמיה דבשלא לשמה מכשיר בריש פירקין; א"כ וודאי שבשתייהן "אלעזר" עיקר, ואולם פ"ט מ"ד (החושב וכו') לשתות ר"א פוסל – ר' אליעזר היא (וא"ר שם נדחק). שם פ"ז מ"י: המוסר מימיו לטמא פסולין וכו' ר' אליעזר אומר אף לטמא כשרין אם לא עשו הבעלים מלאכה – כך גם לו ואנט' (ליעזר) ומ; אבל ק ופ וכ"י ב ודרנ' (ור"מ) ולירמא: אלעזר.

אבל בתוס' פ"ז (פ"ו) ז שנינו: ר' אליעזר אומר המוסר את מימיו לטמא ועשו בעלין מלאכה פסולין ר' יהודה אומר משמו עשה טמא מלאכה כשרין וכו' עשו הבעלין מלאכה פסולין; א"כ וודאי שנוסח "אליעזר" במשנתנו הוא העיקר (ועי' מ"ש).

שם פ"א מ"ב: ר' אליעזר אומר הרעדות טמאות לחטאת – כך במשניות וב 570 ודרנ' (ור"מ) ומ וק ולו (ליעזר); אבל פ (שנשלם בגליון) ואנט' וב 571: אלעזר.

בתוס' פ"א (פ"י) א: ור' אליעזר (צוק' בטעות "אלעזר") אומר הרפופות טמאות לחטאת וכו', ואחריו, שם ב: אמר ר' יהודה אף אני כך אמרתי אבל חברי גזרו עלי וכו'; א"כ וודאי שהוא ר' אליעזר הגדול, שר' יהודה שנה משנתו.

אבל עי' תוס' פרה פ"א ח (שר' אליעזר אומר שורפין עליהן את הטומאה וכו') וכלים ב"מ פ"א ה (כ"י: אלעזר) ואהלות פ"ו ה. ועי' ירוש' נזיר פ"ז, נו ע"ד ותוס' ר"י נזיר נו ע"ב (אלעזר).

5. טהרות פ"ב מ"ז: ר' אליעזר אומר שלשתן שוין האחד שבקדש ושבתרומה ושבחולין וכו' – כך במשניות ומ; אבל כ"י ב ודרנ' (ור"מ), לו ופ וק (לעזר) ואנט': אלעזר. וכן בסוטה ל ע"א. ואמרו שם: ר"מ ור' יוסי ור' יהושע ור' אלעזר ור' אליעזר כולהו סבירא להו וכו' ר' יהושע דתנן וכו' (טהרות פ"ב מ"ב) ר' אלעזר דתניא ("דתנן") וכו' (שם מ"ז) ר' אליעזר דתנן וכו' (חלה פ"ב מ"ח). ועי' מ"ש.

שם פ"ו מ"ד – מ"ה: ר' אלעזר אומר ספק ביאה טהור ספק מגע טומאה טמא. (מ"ה) נכנס לבקעה וכו' ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותו השדה

(1) בתמורה שם ב ופלו' ליתא כלל מן "ח"ר" ואילך.

ואם לא נכנסתי ר' אלעזר מטהר ("דהוה ליה ספק ביאה") – כך בהו' התוי"ט: אבל ד"נ ומ: אלעזר – אליעזר, וכן משב"ג ד"ו: משב"ג ד"ח ומנט' בשתייהן: אליעזר: ב 570 ולירמא ודרנ' ופ (אלעזר – לעזר) ואנט' (כנ"ל) וק (כנ"ל): אלעזר: לו: לעזר – ליעזר: ב 571 בשתייהן: אליעזר.

בבלי פסח' י ע"א וב"ב נה ב וע"ז עא א בשתייהן: אליעזר, והגיהו שם התוס' "אלעזר" (עי' שם ומ"ש). אבל בתוס' טהרות פ"ז (ב"ב נו א): נכנס לבקעה וכו' אמרו לפני ר' אליעזר הרי הוא של יחיד (ואם כל הבקעה היא של אדם אחד ונכנס לתוכה אימתי קרינן ספק ביאה) פירש ר' מרינוס משמו (משמו של ר"א) ⁽¹⁾ כל שיש לה שם בפני עצמה. ור' מרינוס היה בן דורו של רבי ובר קפרא (עי' ירוש' שבועות פ"ו. לו ע"א ובבלי ב"מ יז א):

א"כ ר"א זה בוודאי ר' אלעזר הוא.

שם מ"ו: אמר ר' אליעזר לא הוכרו שבילי בית גלגול אלא שהם רה"י לכך ולכך (לשבת ולטומאה) – כך במשניות למן ד"נ, וכן לו (ליעזר): אבל אנט' (לעזר). פ וק וכי"ב ב: אלעזר, וכן ה"ר יהוסף (מ"ש).

בתוס' פ"ז ט חולק ר"א על סתם סיפא (השבילים המפולשים וכו'): ר' אליעזר אומר בזמן שהן מפולשין וכו'. ⁽²⁾

6. מקואות סוף פ"ב מ"י: ר' אליעזר אומר היורד וכו' ר' שמעון אומר הנכנס וכו' – כך במשניות, לו ואנט' (ליעזר). פ וק וב ודרנ' ומ, וכן בתוס' סוכה יט ב וזבחים כב א. אבל מ"ש אומר: "ופשוט הוא דר' אלעזר גרסינן בלתי יו"ד", שהרי כך הוא סדר מחלוקת התנאים: ר"מ, ר' יהודה (אבא אלעזר בן דולעאי) ר"א ור"ש.

שם סוף פ"ו מ"א: התחונה מליאה שאובין וכו' דברי ר' יוסי (ו) ר' אלעזר אומר אפילו התחונה וכו' – כך בכל הנוס', במשניות (חזק מדפו) ווילהרמרשדארף) ומשב"ג, ב ודרנ' ולו (לעזר). פ וק ואנט' ר"מ ור"א: ר' אלעזר (חזק מן מ: אליעזר).

ר"ש ומ"ש: "ור"א לטעמיה דמכשר כמו כן בברייתא שהבאתי" (תוס' ריש פ"ג א): ר"א (בדפו): ר' אליעזר מכשיר שאין המים שאובין פוסלין המקוה עד שיפלו לתוכו. "ושמעת מינה דגרסי' ר' אליעזר ביו"ד אע"ג דר' יוסי דפליג עליה נזכר בראשונה והוא תימה, וגם אי הוה גרסי' ר' אלעזר בלתי יו"ד הוה תימה דאתי ר' אלעזר כר' אליעזר דשמותי ודלא כת"ק דהתם בתוספתא".

אבל מי מוכיח שנוסח דפו' התוס' "אליעזר" עיקר, ויותר קרוב שהעיקר שצ"ל בתוס' "אלעזר".

שם פ"ח מ"א: ר' אליעזר אומר הקרובים לעיר ולדרך טמאים וכו' – מ"ש: י"ס ר' אלעזר בלי יו"ד: ד"נ, אנט' ולו (לעזר) וב ודרנ' (ור"מ) ומ, פ וק: אלעזר.

ות"ק – סתמא כר' יהודה, בתוס' ריש פ"ו, וע"כ וודאי "ר' אלעזר" הוא.

שם פ"ט מ"ג: ר' אליעזר אומר אחד האיש ואחד האשה וכו' – מ"ש: ר' אליעזר

(1) תוס' ב"ב שם ומ"ש.

(2) בפ"ט מ"ג: המוחל היוצא מחן ר' אליעזר מטהר – "משנה אחרונה" שם: "בכל הספרים הגירסא ר' אליעזר ביו"ד, ונראה דצ"ל ר' אלעזר בלא יו"ד" וכו'. אבל בסיפא דמתני' שנינו: אמר ר"ש לא נחלקו על המוחל וכו' ועל מה נחלקו על היוצא מן הבור שר"א מטהר וכו', א"כ וודאי שר"א זה הוא ר' אליעזר, וקושייתו של בעל מ"א מתרומות פ"א מ"ב כבר תירצו בירוש' שם, מז ע"ד.

ביוֹד ברוב הנוסחאות. אבל ד"ג וד"ו ומנט', ב ודרנ' (ור"מ). לו וק (לעזר) ופ ואנט': אלעזר, מ: אליעזר.

7. נדה פ"א מ"ה: איווהי זקנה (של מ"ג) כל שעברו וכו' ר' אליעזר אומר כל אשה שעברו עליה שלש עונות דיה שעתה – כך במשניות ומב"ב דפו' וכי"ר ופב"ב (ס ע"ב) ד"ו ומ: אליעזר (אבל פב"ב כי"ר: אלעז'). וכן ק, לו ואנט' (ליעזר) ודרנ' (ור"מ): אבל מי"ר (לעזר) ופי"ר (מט סע"ב). פ ומ וב ולירמא: אלעזר.

בבלי עירובין מו א דפו': אלעזר; רש"י (ד"פ וד"ו וכי"): רבי אלעזר גרסי' (וכן הגיה מ"ש ברש"י, ולא כבעל ד"ס); אבל מ וא"פ וד"ש ומסה"ת בעירובין: אליעזר, וכן הגיה הב"ח והסכים לה ד"ס שם. אבל מ"ש כאן: גלע"ד דר' אלעזר גרסי' בלי יו"ד דאי ר' אליעזר ביו"ד. הא קאמר בהדיא זקנה לעיל בסמוך (מ"ג). ובנדה שם ס ע"ב בבביתות דפו' ומ: אליעזר, אבל בכי"ר שם ובעירובין בדפו' בכולן: אלעזר; תוס' נדה פ"א ט: אליעזר, אבל בירוש' נדה שם: לעזר. והוא הנכון.

שם פ"ה מ"ט: ר' אליעזר אומר הזכר כדברי בית הלל וכו' – כך בכל הנוס' (משניות ומב"ב וב ודרנ' ולו ופ וק ואנט': אליעזר, ליעזר). חוץ מן ד"ג: אלעזר.

אבל ביבמות פ ע"א אמרו: ר' אליעזר אומר לא כי וכו'. ורמניה וכו' ר' אליעזר אומר הזכר וכו', וכן בירוש' שם פ"ח. ט ע"ד: מחלפה שיטתיה דרבי אליעזר וכו'; אי"כ "אליעזר" עיקר.

8. מכשירין פ"ד מ"ה: ר' אליעזר אומר אם אי אפשר לו שירד וכו' – כך בדפו' ומ: אבל לו (לעזר) ודפו' ספרד וב ודרנ' (ור"מ ורע"ב) ופ וק ואנט': אלעזר.

שם פ"ו מ"ז: ר' אלעזר מטמא באלו – ד"ג וב 570 ומ: אליעזר; אבל ב 571 ודרנ' (ור"מ) ולירמא ודס"פ, לו (לעזר) ופ וק ואנט': אלעזר. מ"ש: בלי יו"ד גרסינן לה. 9. זב"מ, פ"ב מ"ב: ר' אליעזר אומר אף בשלישית – כך במשניות ומ: מ"ש:

וי"ס דגרסי' אלעזר בלי יו"ד כי"י ב ודרנ' (ור"מ) ולירמא. לו וק (לעזר). פ ואנט': אלעזר. ועי' לעיל במרק "אף", עמ' 1030.

שם פ"ה מ"ג: ר' אליעזר אומר אף הנושא – כך במשניות וב 571 ומ: מ"ש: מ"מ ("מצאתי מוגה") ר' אלעזר בלי יו"ד, וכן לירמא וב 570 ודרנ' (ור"מ) ולו (לעזר) ופ וק ואנט'.

וכן במ"ז: ר' אליעזר אומר אף הנושא – מ"ש: ומ"מ גם פה ר' אלעזר בלי יו"ד, וכן לירמא וכו' (כלעיל למ"ג); מ וב 571: אליעזר. ועי' לעיל עמ' 565 סי' 92 ועמ' 775.

10. ⁽¹⁾ עוקצין. פ"א מ"ב: ר' אלעזר אומר אף הסיג וכו' – כך במשניות דפו"י: אלעזר; דס"פ וקצת ד"ח (כגון הורדנא, ווילנא): אליעזר; אבל לו ופ (לעזר) וק ומ וכי"י ב ודרנ' (ור"מ): אלעזר.

וכן בחוס' פ"ב ב: אלעזר. שם פ"ב מ"ג: ר' אליעזר אומר אף המסרק – מ"ש: ר' אלעזר בלי יו"ד צ"ל, וכן דס"פ וד"ו רפ"ג וב 570 ודרנ' (ור"מ) ומ, לו ופ (לעזר) וק. תוס' פ"א ח ד"ו: אליעזר, פיה"ג כ"י אנט' ור"ש ואחריו זוק': אלעזר. ועי' לעיל כלים סוף פ"ב.

(1) ידים פ"ד מ"ב: ר' אליעזר אומר אף האשם – ד"ג וק בסעות: אלעזר.

בסדרים זרעים, מועד ונזיקין מועטים יותר החילופים "אליעזר" – "אלעזר"
מאלו שבסדרים נשים, קדשים וטהרות:

1. בזרעים

דמאי פ"ה מ"ט: מעשרין וכו' ר' אליעזר אוסר משל כותים על של כותים – כך
במשניות ומובא זה ולירא ומשב"ג, ר"מ ור"ש וריב"ז; אבל מ"ר ולו (לעזר), פ"ק,
ד"ג ורע"ב: אלעזר, וכן בירוש' שם ספ"ה, כה רע"א: טעמא דרבי לעזר,
תוס' דמאי פ"ה כב: ר' אליעזר, והגיה ר"א שווארץ שם (הערה עט) "אלעזר":
דת"ק דמתניתין ר"מ ובעל פלוגתא דר"מ ר' אלעזר בן שמוע'.

כלאים פ"ב מ"י: ר' אליעזר אומר ירק בתבואה וכו' – כך ברוב הנוס' (וכן
במ"ש): אליעזר, ליצור (ק), וכן בירוש' פ"ב, כה רע"ב, בד"ג, ריווא ומנ"ט, ומשב"ג ד"ו,
בז' וקראקא: אלעזר.

שם פ"ו מ"ב: ר' אליעזר אומר אף הנוטע וכו' – כך במשניות ומשב"ג, לו וב זה
(בגליון ה: י"א אלעזר); אבל מ"ר (לעזר) ופ"רש"ס: אלעזר, מ"ש: ור' אלעזר בלי
י"ד גרסי' (ק באשגרה: אליעזר בן יעקב).

שם פ"ט מ"ג: מטפחות וכו' ר' אלעזר אוסר – כך במשניות ומשב"ג (עי' ראל"צ),
מ"ר ופ"לעזר) וק"ה: אבל לו ומובא ושרי"ר 45 (קטע קמ'): אליעזר (ליעזר), וכן
בירוש' שם, לב ע"א: ולמה לא אמר כר' אליעזר, ותוס' פ"ה יז, והתוס' מוכיחה שכן
הוא הנוסח הנכון (מ"ש, ועי' לעיל עמ' 133).¹

מעשרות פ"ד מ"ה (דפו' ראם): ר' אלעזר אומר השבת וכו' – כך במשניות
ריווא ומנ"ט, ד"ו ופראג, וכן במשב"ג ד"ו ובז' וקראקא ומ: אבל ד"ג ודפו' תוי"ט ואילך
ומשב"ג ד"ח, מ"ר ולו (ליעזר) ופ"ק זה וב: אליעזר, וכן ריב"ז, וכן בבבלי ע"ז ז
ע"ב וערוך ע' שבת, מ"ש: ר' אליעזר ב"ר יוד.

חלה פ"א מ"ג: ר' אליעזר אומר תבואה וכו' – כך במשניות ומשב"ג ומובא זה;
אבל ד"ג ומנ"ט וריווא, מ"ר ולו (לעזר), פ"ק: אלעזר, וכן בירוש' שם, נז רע"ד
כ"פ: ר' לעזר.

מ"ש: ור' אליעזר ב"ר יוד גרסינן ליה.

ערלה פ"ב מ"א: הערלה וכלאי הכרם וכו' ר"ש אומר אינן מצטרפין ר' אליעזר
אומר מצטרפין וכו' – כך במשניות למן דפו' תוי"ט ומשב"ג ומ, מ"ר ולו (ליעזר); אבל
ד"ג וד"ו ומנ"ט, ב"ה, פ"ק (לעזר) וכן ה"ר יהוסף: אלעזר, וכן בירוש' שם, סב רע"א
(ברייחא): לעזר, וחולק על ר"מ ור"ש שלפניו.

ביכורים פ"ב מ"ו: ר' אליעזר אומר שוה לאילן בכל דבר – כך במשניות למן
ריווא ואילך, ה"פ, מ"ר (ליעזר) וק"מ: אבל לו (לעזר) ובד"ג וד"ו ומנ"ט: אלעזר.
מ"ש: "וגרסי' ר' אליעזר ב"ר יוד", ותוס' שביעית סוף פ"ג, ר"ה יד ב וירוש'
ביכורים פ"ב, סה רע"ב, מוכיחים שר' אליעזר הוא, חבירו של רבן גמליאל.

שם מ"י: וחייב בזרע ולחיים וקבה ר' אליעזר פוסק וכו'. מ"ש: ור' אליעזר ב"ר
גרסי', וכן משב"ג ובזה ופ"ק: אבל מ"ר ולו (לעזר), ק"מ: אלעזר, וכן בירוש' שם,
סה סע"ב, כ"פ: לעזר, ועי' לעיל לבכורות פ"א מ"ה.

(1) בשביעית פ"ב מ"ח בכלל הנוס' (חוק מדפו' תוי"ט ווילהר': אליעזר): אלעזר, לעזר.

2. במועד

שבת פ"א מ"י: ר' אליעזר אומר כדי שיקרום וכו' – כך במשניות, ב זה ולירמא. מב"ב ומ"יר: אבל לו ופ (לעזר). ק וד"נ ופינ', ר"ף כ"י ומאירי, ה"ג ד"ו יז ע"ב (ד"ב: אליעזר) וערוך ע' קרם דפו"י: אלעזר. וכן בירוש' שם. ד ע"ב: מודה ר' לעזר; בברייתא שבת כ ע"א: ר' אליעזר (גם בה"ג שם).

שם פכ"ב מ"א: חלות דבש שריסקן וכו' ור' אליעזר מתיר – כך במשניות ומב"ב וה: אבל מ"יר ופ ולו וק (לעזר) ודפ' פינ' ור"ף ד"ק: אלעזר. וכן בבבלי יט ב דפו' ומ ורש"י, וכן בברייתא שם: ר' אלעזר ור' שמעון אומרים, וכן שם קמה ב (ע"י מ"ש ורעק"א).

פסחים פ"ה מ"ט: ר' אליעזר אומר ארבעה עשר שחל להיות בשבת מניח ידו על כתף וכו' – כך גם מב"ב ומ"יר, פ ולו (ליעזר) וק, ב וה: אבל ד"נ ופינ' ומב"ב מ"ב: אלעזר. וכן בשבת קכג ב: אלא שר"א (בן פדת) אומר שם ש"מקלות" "קודם התרת כלים נשנית", א"כ נראה שר' אליעזר השמתי הוא.

שם פ"ט מ"ד: הפסח שבא בטומאה לא יאכלו ממנו זבין וכו' ואם אכלו פטורין מכרת ר' אליעזר פטר אף על ביאת מקדש – כך גם ב Qu וב Fol זה ולו (ליעזר); אבל מ"יר וק (לעזר) ופ ור' יהוסף: אלעזר. בברייתא שבבבלי צה ב וסז ב ומנחות צה ב: אליעזר; אבל בפסחים צה ב מ: אלעזר, וכן בת"כ צו פ"ד ב כ"יר: אלעזר. בעל מ"ש אומר: בת"כ פ' צו פליג עליה ר' יהושע (שם ה"א: ר' יהושע אומר הפסח שבא בטומאה וכו', סתם ת"ק שבמשנה) והתימה על ה"ר יהוסף ז"ל שהגיה אלעזר בלי יוד. אבל דברי ר' יהושע שבת"כ שנויים בתוס' פסח' פ"ח ט בשם "ר' שמעון משום ר' יהושע": ר' שמעון משום ר' יהושע אומר אם שחטו הרי אלו פטורין, ובירוש' שם, לו סע"ד: תני רבי מאיר מחייב ורבי שמעון פטר (ועי' בבלי סז א – ב) וכו' אין יסבור ר' אלעזר כרבי שמעון וכו' אין יסבור רבי שמעון כרבי לעזר (המפרשים הגיהו בטעות "ר' אליעזר"); ז"א שסתם ת"ק של משנתנו כאן הוא ר' שמעון (ואליבא דר' יהושע) ור' אלעזר (בן שמוע) חבירו מוסיף, ועי' לעיל גזיר פ"ז מ"ד.

ומן הטעויות הברורות או המשוערות ומסופקות בסדר זה:

שבת פ"ב מ"ג. בד"נ בטעות: אלעזר, עי' בבלי כט א וירוש' שם, ד סע"ד.

שם פ"י מ"ו. בד"נ בטעות: אלעזר, עי' בבלי שם צה א, תוס' פ"ט (פ"י) יג.

פסח' פ"ג מ"ב בכל הנוס': ר' אליעזר (ליעזר). תוס' מב א: ובגמרא (מג א)

אמרינן דר' אליעזר סבר נוקשה בעיניה בלא כלום לכך נראה דגרס רבי אלעזר בחד מינייהו או במתני' או בגמרא. והר"ה מגיה במשנה ר' אלעזר, וכן ר"ן. אבל סתם הבבלי שם אינו מתרץ ("אמר לך") כך אלא לרב יהודה, אבל לר"נ שם (ר' אליעזר היא): "וכל שכן נוקשה בעיניה", וכולה מתני' ר' אליעזר היא (וקול הרמז נדחק, ועי' ר"ה ומהר"מ חלאוה). א"כ הגהה זו מטופקת.

סוכה פ"א מ"א: ר' אליעזר פוסל – לו: לעזר, אבל דברי רב יוסף והברייתא

שבבבלי יט ב מוכיחים שהעיקר "ר' אליעזר".

ר"ה פ"ד מ"א: אמר רבי אלעזר לא התקין ריב"ז וכו' – כך בכל הנוס' (אלעזר,

לעזר). חוץ מן ב Qu וב Fol ולירמא: אליעזר, וטעות היא.

מגילה פ"ד סוף מ"י: ר' אליעזר אומר אין מפטירין בהודע וכו' – כך בכל הנוס', חוץ

מד"נ ופינ': אלעזר; אבל תוס' פ"ד לד ובבלי וירוש' שם מוכיחים שהוא ר' אליעזר.

על השיבוש יר' אליעזר ור' שמעון אומרים, כבר העירותי (לכורות פ"ט מ"ה).
וכיו"ב ביומא סוף פ"ה (ד"נ: אליעזר) ור"ה פ"א מ"א (ד"נ: אליעזר).
3. בנזיקין

ב"ק פ"א מ"ד: ר' אליעזר אומר בזמן שהן בני תרבות אינן מועדין – כך במשניות
למן ד"נ. ב 567 Fol, 568 Qu ולו (ליעזר). ומב"ב מ'ה (והוגה ונמ"י) ור' וריף; אבל
ק'ופ (לעזר) וקמ' 102 E₂ (לעזר) ומב"ב דפו': אלעזר, וכן בציטאט שבגמרא דפו' ומ.
ובברייתא שבגמרא סז א – ב דפו' ומ' ור': אלעזר; אבל בכ"י ה בברייתא: אליעזר
(כ"פ, ונמ"י) ובגמרא (סז ב): אלעזר, אליעזר. ועי' תוס' ב"ק סז ב.

שם פ"ד סוף מ"ט: ר' אליעזר אומר אין לו שמירה – כך במשניות, וק' ולו
(ליעזר) ופ' וב 569 Qu. מי"ר ומב"ב ופב"ב וגמרא; אבל ב 569 Fol וילקוט: אלעזר.

בתוס' פ"ה ז ומכיל' משפטים פ"י ומכיל' דרשב"י כ"י: אליעזר; אבל בירוש'
שם, סוף פ"ד: לעזר (עי' פירוש ר"י לוי שם ובמשנה).⁽¹⁾

ב"מ פ"ו מ"ח: ר' אליעזר אומר⁽²⁾ זה וזה ישבע – כך "אליעזר" גם מב"ב דפו'
ומ' וה, מי"ר ופ' ולו (ליעזר) וק' וב 569 Qu, Fol; אבל מב"ב רב וריף ורא"ש ד"ו ואויז
ס' רע"ז: אלעזר. וכ"ה בגמרא דפו"י (פב ב – פג א): ואתא ר' אלעזר למימר
(פעם א בכ"י מ' וה ור"ב: אליעזר). והוא העיקר, שהרי ר"א אתיק (ר"מ) קאי, וכן
בברייתא פב ב כ"י ה: אלעזר.

ועי' כיו"ב כריתות סוף פ"ד.

בבא בתרא פ"ג מ"ח: אין עושין חלל תחת רה"ר וכו', ר' אליעזר מתיר כדי
וכו' – כך גם ד"נ וב 569 Fol. מי"ר לו (ליעזר) ופ' וק. ומב"ב כאן ובבבלי כז ב, וכן בירוש'
ביכורים פ"א, סג רע"ב (כ"פ: ליעזר)⁽³⁾; אבל ב 569 Qu ומב"ב ה: אלעזר (אבל כז ב
גם שם: אליעזר).

שם פ"ד מ"ד: ר' אליעזר אומר המוכר את החצר וכו' – כך גם ד"נ וב 568 Qu.
569 Qu ומב"ב ופב"ב וראשונים; אבל מי"ר ופ' וק' ולו (לעזר) וב 569 Fol: אלעזר.
בברייתא שבבבלי סז א: ר' אליעזר.

שם מ"ה: ר' אליעזר אומר המוכר בית הבד וכו' – מי"ר ופ' וק' ולו: לעזר, וכן
ד"נ וב 569 Fol ומ"ב ה וריף דפו': אלעזר. וכן בברייתא סז ב בדפו"י: אלעזר (בכ"י
וראשונים: אליעזר).

שם פ"ט מ"ז: המחלק נכסיו על פיו ר' אליעזר אומר אחד בריא וכו' – כך גם
ד"נ ומי"ר. ופ' וק' ולו (ליעזר) וג' כ"י ב ומב"ב מ' וה ורשב"ם דפו"י וריף ורא"ש
ותוס' ורמ"ה, וכן יוצא בבבלי שם קנו ב: ור' אליעזר לטעמיה דתנן (כלאים פ"ה
מ"ח) וכו', וכאן א"א להגיה. וכן יוצא מן הברייתא שם, תוס' פ"י יב, וירוש' שם, יז
סע"א. ור"ת הוא שהגיה "אלעזר" אבל כבר השיב ריב"ם על ר"ת בתוס' שם. וכן הוא
בגיטין יד ב מ: ובפלוגתא דר' אליעזר ורבנן קמיפלגי דתנן וכו' ר' אליע' אומר וכו',
וכ"ה בתוס' גיטין שם (והדפוסים הוגהו שם על פי ר"ת). ועי' מש"כ לעיל עמ' 134 ושם 1143.
מכות פ"ג ט"ה: ר' אליעזר אומר אם נטלו כאחת וכו' ר' אליעזר אומר אפי' לקטו

(1) שם פ"ו מ"ד: ר' אליעזר אומר – כך בכל הנוס' וכן במכיל', 284; אבל מב"ב מ: אלעזר.

(2) ועי' לעיל "ר' פלוני אומר" – "אמר ר' פלוני".

(3) אבל במ"י הרא"ש שם בכל הענין: אלעזר.

במלקט וכו' – כך במשניות וב Qu 568, 569, ומב"ב דפו' ופב"ב דפו' ומ; אבל מי"ר (לעזר, ב"פ בכי"ל) ופ (אלעזר – לעזר) ולו (לעזר, ב"פ): אלעזר (לעזר): ק: לעזר – לעזר, ב Fol: אליעזר – אלעזר, וכן לירמא ורא"ש, וכן מב"ב מ: אליע' – אלעז'; רי"ף: אלעזר, ב"פ, וכן הוא בת"כ קדושים פ"ו ו – ז, וכן בתוס' פ"ד (פ"ג) י, ב"פ, ובשניה: רשב"ג אומר משום ר' אלעזר, והוא העיקר.

שבועות פ"ה מ"ג: ר' אליעזר אומר עד שיאמר שבועה באחרונה – כך במשניות ומב"ב דפו', מי"ר ופ וב Fol ולו (לעזר): אבל ב Qu 569 ולירמא, מב"ב מ ופלו' וה"ג: אלעזר, וכן בברייתא שבקידושין מד א (בשבועות לח א: ר' אליעזר), ת"כ חובה פ"ז א: ר' אלעזר, וכן בציטאט שבירוש' נזיר פ"ד, נג רע"ב: לעזר, וכן בירוש' כאן, לו ע"ב: דברי ר' לעזר וכו' על דעתיה דרבי לעזר וכו', והוא העיקר שהרי ר"א חלקו במחלוקת עם ר"מ ור' יהודה (עי' רש"ש ומ"ש וד"ס, ועי' לעיל עמ' 552 סי' 82).

עדיית פ"ה מ"ד: ר' אליעזר אומר שני דברים מקולי ב"ש וכו' – כך במשניות וב Fol 567; אבל לו ופ וק (לעזר), ב Qu 579 ולירמא ומ: אלעזר, בתוס' כאן פ"ב ח ותוס' נדה פ"ה ו: אליעזר, אבל עי' בסמוך.

שם מ"ה: ר' אליעזר אומר משום ב"ש וכו' (יבמות פ"ג מ"א) – לו ופ וק (לעזר), מ וב Qu, Fol: אלעזר, וכן בתוס' כאן פ"ב ט צוק' ויבמות פ"ה א צוק': אלעזר, כ"י: לעזר, דפו': אליעזר, ועי' לעיל יבמות שם.⁽¹⁾

הוריות פ"א מ"ב: ר' שמעון פוטר ור' אליעזר אומר ספק, איזהו ספק ישב וכו', חייב הלך לו למדינת הים (פטור) אמר ר"ע מודה אני בזה שהוא קרוב לפטור וכו', כך בד"ג ומשניות וק; אבל מי"ר ולו (לעזר) ופ וכ"י ב ומב"ב דפו' ומ ור"ח ומאירי ומשניות דפו"י: אלעזר, וכן בברייתא שבבבלי ג ע"ב מ ורש"י ורא"ש ור"ח: אלעזר (דפו': אליעזר); ת"כ חובה פרשה ז ג כ"י: ר' לעזר, ראב"ד: אלעזר (דפו': אליעזר), תוס' הרא"ש: ר' אלעזר גרסי' דהוא בר פלוגתיה דר"ש ובגמרא נמי נחלקו בברייתא ר"ש ור"מ ור' אלעזר וסומכוס, ותימה היכי קתני אר"ע מודה אני בזה וכי ר"ע על דברי תלמידו אמר מודה אני בזה.

אבל ר"א וסומכוס נחלקו בדבר שנחלקו בו ר"ע ובן עזאי, כמו בבכורות פ"ט מ"ה, ירוש' ר"ה פ"א, נו ע"ד: שכן נחלקו עליה אבות העולם, ועי' מ"ש ושער יוסף.

וכשנסכם חילופים אלו מ"אלעזר" ל"אליעזר" ונעמידם על דקדוקיהם ותיקונייהם – הרי אנו רואים שדברי ר' אלעזר (בן שמוע) מרובים הרבה ביחוד במסכות: יבמות, כתובות, גיטין, קידושין, נזיר, סוטה; זבחים, בכורות, ערכין, תמורה; פרה, טהרות ומקואות. זאת אומרת ששימושה של משנת ר' אלעזר (שרבי "מיצה מדותיו") מרובה ביחוד במסכות אלו, ואמנם עובדא זו יוצאה גם מתוך מקורות אחרים (ועי' ב"מבוא למשנה" כ"י, פרק י"ד, אלעזר').

ב. ר' אליעזר – ר' אליעזר (אלעזר) בן יעקב

1. כלאים פ"ד מ"ח: ר' אליעזר בן יעקב אומר משום חנניה וכו' – מי"ר: ר' לעזר אומר; אבל בכל שאר הנוס' "בן יעקב", וכיו"ב בתוס' ננעים פ"א ב וטהרות פ"א ג.

(1) עי' פ"א מ"ה רישא (שאינו מן המשנה ברוב חנוס', עי' תוס' ותוס' ר' אלחנן: ר' אליעזר; בתוס' ר"א: אלעזר (ד"ס; בתוס' ר"א הנדפס: ר"א).

2. שם פ"ו מ"ב: ר' אליעזר אומר אף וכו' – ק: ר' אליעזר בן יעקב, אבל אשגרה היא מתוך הרישא.
 3. תרומות פ"ג מ"ה: ר' אליעזר בן יעקב אומר האומר עישור וכו' – והזהיר תרומה, עג ע"א: ר' אליעזר אומר.
 4. שבת פ"ג מ"י: ר' אליעזר ("אלעזר", עי' לעיל) אומר כדי וכו' – ר' יהונתן כ"י (מ"ש) ור"ן וחי' הר"ן: ר' אליעזר בן יעקב.
 5. שם פ"ח מ"ו: צרור (או) אבן כדי לזרוק בעוף ר' אליעזר בן יעקב אומר כדי לזרוק בבהמה – מ"ר: ר' אליעזר אומר: אבל בכל הנוס': ר' אליעזר בן יעקב, ובגמרא פא א: וכמה שיעורו ר' אליעזר בן יעקב אומר משקל עשרה זוז, ובתוס' פ"ח כב: צרור אבן ראב"י אומר משקל עשרה דינרים ר' אלעזר (כ"ל: אליעזר) אומר כדי לעשותו מסיפס (כ"ל: פסיפס).
 6. שם פט"ו מ"ב: ר' אליעזר בן יעקב אומר – בד"נ ליתא "בן יעקב", אבל איתא בכל הנוס', ואף בבבלי ק"ב ב – ק"ג א וירוש' שם, טו ע"א.
 7. סוכה פ"ד מ"ה: בשעת פטירתו וכו' ר' אליעזר אומר וכו' – ר' יהוסף ופסקי רי"ד ושאלתות (תרביץ ש"ו, 489): ר' אליעזר בן יעקב, וכ"ה בתוס' פ"ג א וגמרא מה ב מ ומ"ב, אלא דכולה ליתא משנה, עי' לעיל עמ' 928.
 8. ביצה פ"ד מ"ו: ר' אליעזר אומר נוטל אדם קיסם (משלפניו) ⁽¹⁾ לחצוץ ("לחצות") בו שיניו ומגבב מן החצר ומדליק וכו' וחכ"א מגבב משלפניו ומדליק – "ס"א בן יעקב, ה"ר יהוסף ז"ל" (מ"ש), וליתא בכל שאר הנוס'.
- בירוש' שם, סב ע"ד: על דעתיה דר' אליעזר, ובמשנה שאחריה, מ"ו, שנינו: ועוד אמר ר' אליעזר (ועי' תוס' לד א), וזו בוודאי ר' אליעזר השמתי היא, עי' בבלי לה א וב וירוש' שם: ור' אליעזר לאו שמתי הוא (ועי' לעיל, "מוחלפת השיטה") ובתוס' פ"ג יח נשנו כאן שתי בבות מיוחדות: ר' אליעזר אומר נוטל אדם קיסם לחצות בו שיניו וחכמים אומרים לא יטול אלא (וכך דפו' וכי"ו, אבל צוק' וכי"ל: וחכמים אוסרין אבל נוטל) מן האבוס שלפני בהמה ובלבד (בבלי לג ב: ושוין) שלא יקטמנו וכו' ואם קטמו וכו' ביו"ט לוקה ארבעים, ר' אליעזר אומר מגבב מן החצר ומדליק ובלבד שלא יעשה צבורין ור"ש מתיר שכל מה שבחצר מוכן, ובבבלי שם: וחכ"א לא יטול אלא מאבוס וכו' סופג את הארבעים דברי ר"א וחכ"א אחד זה ואחד זה אינו אלא משום שבות, וזו בוודאי ר' אליעזר היא, שכיו"ב שנינו בשבת פ"י מ"ו ובברייתא שם צה א, תוס' שם פ"ט יג, וכיו"ב בתוס' ביצה פ"ד ד.
- אלא שמסדר המשנה קיצר וכלל שתי ההלכות יחד בשם ר"א, וא"כ ר' אליעזר הוא בוודאי.
9. כתובות פ"ה מ"ה: ר' אליעזר אומר אפילו הכניסה לו מאה שפחות וכו' – לו ופיה"מ לר"מ הו' פרנקפורטר: ר' אליעזר בן יעקב, אבל בכל שאר הנוס': ר' אליעזר, וכן בבבלי סא ב פכ"ב וגמרא, ועי' לעיל ר' אליעזר, עמ' 1166 סי' 3.
 10. נדרים פ"ה מ"א, סיפא: ר' אליעזר בן יעקב אומר יכול הוא לומר וכו' – בהו' לו ליתא "בן יעקב", אבל איתא גם בלו ברישא ובמ"ב, ואיתא בכל הנוס'.
 11. בכורות פ"ו מ"ו: ר' אליעזר אומר אף בעלי דלדולין וכו' – בפיה"מ לר"מ

(1) ליתא במ"ר וס וק ולו וד"נ וב זה ור' יהוסף ור"ה, ועי' רש"י ותוס'.

דפו: ר"א בן יעקב, וכן ב"ח: נ"א ר"א בן יעקב; אבל ליתא אף בפיה"מ בנא"י שבתוי"ט ובר"מ כ"י: ק: ר' לעזר בן עזריה. ועי' לעיל "אליעזר" – "אלעזר".
 12. מכשירין פ"ו מ"ג: ר' אליעזר בן יעקב אומר ציר וכו' – לו: ר' ליעזר אומר; אבל בכל הנוס' "בן יעקב", וכן בבבלי בכורות כג ב (בתוס' שם: ר' אליעזר אומר, והוגה בשמ"ק). וכן בירוש' תרומות פ"א, מז ע"ד: רבי ליעזר בן יעקב, ואמרו שם: רבי מאיר ורבי ליעזר בן יעקב ורבי ליעזר שלשתן אמרו דבר אחר.

חילופים בין ר"א לראב"י רבים מברייתא לברייתא, ואף מברייתא למשנה, כגון: בבלי קידושין יז א (לכדתניא): ר' אליעזר בן יעקב אומר יצאו סרדות; בספרי ראה פ"י ק"ט: ר' אלעזר ("אליעזר").

ב"ק מט א: לכדתניא ר"א בן יעקב אומר לעולם אינו חייב עד שיכנה כנגד בית ההריון; במכיל' נזיקין פ"ח, 275: אבא חנן משום ר' אליעזר, שרגיל בדבי ר' ישמעאל, כמכיל' וספרי במדבר, בשם ר' אליעזר (הגדול). אבל בירוש' ב"ק פ"ה ה רע"א: אבא יוסי בן חנן אומר ממשמע שנא' ויצאו וכו'. "אבא יוסי בן חנן" נזכר בספרי נשא פ"י ח וספרי דברים פ"י ב ותוס' כלאים ריש פ"ב במחלוקת עם ר' אלעזר בר' שמעון, וביבמות נג ב אמרו "אבא יוסי בן (יו)חנן ("איש ירושלים" ליתא בכ"י מ, וכ"ה להלן בגמרא שם: ואבא יוסי בן חנן סבר לה) אומר משום ר' מאיר", ובד"א זוטא פ"ט כ"י מ: אבא יוסי בן חנן משום שמואל הקטן אומר, אי"כ אפשר שאבא יוסי בן חנן אמר "משום ר"א בן יעקב", או "משום ר' אלעזר (בן שמוע)". חולין קלח א: ר' אליעזר בן יעקב אומר בפקעיות של שתי אחת מארבע במנה בן ארבעים סלעים; כך בדפוסים ובכ"י, חוץ מכ"י רב דליתא "בן יעקב". בתוס' כלים ב"מ פ"ו ו: ר' אליעזר אומר (וכך בכל הנוס'). והנה סתם כלים פ"ז מ"ב: החמת שיעורה בפקעיות של שתי, הוא המשכו של ר' אליעזר במ"א ("במה שהנ"). במחלוקת עם ר' יהושע; אי"כ מתאימה התוס' למשנתנו, אבל לא הברייתא דחולין שם.

כיו"ב חילופים מספרי לס"ז, כגון ספרי בהעלותך פ"י פ"ד ופ"ה: ר' אליעזר, אבל בס"ז שם 267: ראב"י; ספרי בהעלותך פ"י ע"ח: ר' אליעזר (אבל בכ"י ברלין: ר' אלעזר בן יעקב). ס"ז 263: ר"א בן יעקב (עי' ס"ז, תרביץ ש"א, 3).

וכיו"ב חילופים כאלו מתוס' להקכלות שבבבלי וירוש' וספרי, כגון תוס' יומא פ"ב ד: ר' אליעזר בן יעקב אומר נחושא וכו'; אבל בירוש' שם פ"ג, מא ע"א: תני בשם ר' ליעזר, תוס' סוטה פ"ז יח צוק'; ר' אליעזר אומר אין לי במשמע אלא כרס, דפו' וכ"י: ר' אליעזר בן יעקב, וכן בברייתא סוטה מג ב, ספרי שופטים פ"י קצה, וכן בירוש' שם פ"ח, כב סע"ד, תוס' ב"ב פ"ז ח: ר' אליעזר אומ' אף חלק וכו', דפו': ר"א בן יעקב, וכן בבבלי ק"ח ב וספרי פנחס פ"י קלד, אלא שבספרי כ"י לוני ליתא "בן יעקב".

ג. רבי הלל – הלל

אבות פ"ב מ"ד: הוא (ר'בן) גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא, שבמ"ב: אבל באדר"ג נ"ב פ"ב: ר' יהודה הנשיא אומר, ז"א ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג (ברבי) היה אומר עשה רצונו כרצונך וכו' הלל אומר אל תפרוש מן הצבור וכו' – לו ופ"ק וב 568: ר' הלל (בס' היא הלכה: ד, בק: ה). וכן ר' יהוסף אשכנזי: כן הוא רבי הלל ברוב הספרים. וכן מאירי: והוא אומר: ויש שגורסים הלל או' והוא חבירו של

שמאי ולא אחר וראיה לדבר שהרי למעלה (כלומר להלן, מ"ו) הזכירו בו (באדר"נ נז"א סוף פ"ב ה' שכטר, כח ע"א) שאף הוא ראה גולגולת אחת כו' וכן היא שנויה במשנה זו במקצ' ספרי'. וכן רשב"ץ, מגן אבות, שם: בסדורי תפלות כותבין ר' הלל והוא טעות והגירסא הנכונה הוא הלל אומר וכו', ושם מ"ו: וזאת הבבא היא נשנית על הלל (סוכה נג א) חבירו של שמאי וזו ראיה שאין במשנה רבי הלל אלא הלל. והמאירי בפ"א מ"ד אומר: ובברייתא (סוכה שם, אדר"נ נז"א שם) אמרו עוד עליו שהיה אומר אם אני כאן וכו' וכן אמרו שם אף הוא ראה גולגולת אחת כו'.

וזאת אומרת שמאי לא היתה לפני המאירי אלא "במקצת ספרים", והביאה בפ"א מן ה"ברייתא", וליתא באדר"נ נז"ב פליא, ה' שכטר לד סע"א, בהקבלה למשנה ד' ומ"ו שלנו. ובאדר"נ נז"ב פכ"ז, ה' שכטר 56 (בהקבלה לפ"א מ"ג - יד) הובאה בשם ר' יהושע: מעשה בר' יהושע שהיה בא בדרך וראה גולגולת אחת וכו', אי"כ אין מ"ו כל ראיה "שאין במשנה רבי הלל".

ובמח"ו, 496: הילל כת' במשנת רבינו גרשום ור' אפרים בלא ר' והוא הילל הזקן, אבל המעתיקים קלקלו השורה וטעו בד' של מניין הבבות (כמו שהיא מ"ד בכ"י ס) ונתחלפה להם ד' בריש וכתבו ר' הילל וכו'.

אבל כך הוא, כמו שרשמתי, בהרבה כ"י (ועי' אבות, טילור Appendix, Sayings 90 ואילך, 141). וכן הוא באדר"נ נז"ב פליא שם: רבי הלל אומר אל תפרוש וכו'. והלל זה הוא נכדו של רבי, וכבר שיער כן רמ"ע בחקור דין, ח"ב פ"ט (תוי"ט), ועי' לעיל עמ' 56.

ד. ר' יהודה - ר' יהודה בן בתירא

חילופים אלו יש מהן שהם חילופים בנוסחאות המשנה, ובחלקם הושפעו מן הברייתות, ויש מהם שהם חילופים בין משנה לברייתא, ויש מהם בין ברייתא לברייתא.

א. בנוסחאות המשנה

1. שבת פ"ט מ"ז: ר' יהודה בן בתירא אומר חמשה - ליתא "בן בתירא" בד"נ ומב"ב מ וא"פ ורי"ף דפו': אבל בשבת ע"א בגמרא גם בכ"י "בן בתירא", וכן בירוש' ספ"ט, יב ע"ב: מה טעמא דרבי יהודה בן בתירא וכו'.

2. תענית פ"א מ"ב: ר' יהודה אומר העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג וכו' בירוש' הראשון של ססח הראשון מזכיר וכו' - במב"ב כ"י מ' בגליון: ר' יהודה אומר משום בן בתירא, ובדף ג ע"א: ותו הא דתניא (רש"י: במכילתא אחרית) ר' יהודה אומר משום בן בתירא העובר, מוגה בגליון מ"ב: דתנן, וכן בדף ד ע"ב בספ"ב: ר' יהודה אומר העובר לפני התיבה כו', מוגה בגליון מ"ב: משום בן בתירא, ועל פיו קבע כך מלטר במשנה ובגמרא שבהוצאתו.

אבל בנוס' המשנה לא היה כך לא לפני הבבלי ולא לפני הירוש', שהרי אמרו בבבלי שם (ד ע"ב): ורמינהי (מ"ב סיפא, וכיו"ב בנדרים פ"ח מ"ה) עד מתי שואלין את הגשמים ר' יהודה אומר עד שיעבור הפסח וכו' אלא אמר עולא תרי תנאי אליבא דר' יהודה, וכיו"ב בירוש' שם, סד ע"א: מחלפא שיטתיה דרבי יודה, תמן הוא אמר העובר וכו' והכא הוא אמר הכין, חדא בשם גרמיה וחדא בשם רבי יודה בן בתירא, ולא ידעין היידא בשם גרמיה והיידא בשם רבי יודה בן בתירא, מן מה דאמר ר' יוחנן הלכה כרבי יודה שאמר משם ר' יהודה

בן בתירה¹ וכו' הדא אמרה קדמייתא (צ"ל: תינייתא) בשם גרמיה ותינייתא (צ"ל: וקדמייתא) בשם ר' יודה בן בתירה. איכ לא היה לפנייהם בנוסח המשנה לא ברישא ולא בסיפא "משום בן בתירה".

וזו של בבלי ג ע"א (משום בן בתירה) ברייתא היא (רש"י), ושם ב ע"ב בברייתא אחרת: משום ר' יהושע, ופירשה רנב"י שם (ג ע"א): תהא בר' יהושע בן בתירה וכו' (ע"י) משיכ לעיל עמ' 251). שלא כירוש'.

גם הבבלי גם הירוש' שנו איפוא במשנתם בשתייהן ר' יהודה סתם.

3. יבמות פ"ד מ"ט: משום ר' יהודה בן בתירא אמרו – ליתא "בן בתירא" בד"ו שיח ומנט' שכ"א, והשלימו תוי"ט ע"י "סי"א, וכן מ"ש, וישנו בכל הנוס', ואיתא בגמרא מא א ויח ב ומגילה יח ב וירוש' יבמות ריש פ"ג, ד ע"ג ותוס' יבמות פ"ו ד.

4. כתובות פ"ו מ"א: ר' יהודה בן בתירא אומר בזמן שבסתר וכו' – ליתא "בן בתירא" בכ"י ב (הו' פרוידמאן) וירוש' ולירמא, וכן בפיה"מ לר"מ ערבית ועברית (ו"הלכה כר' יהודה"), ובבבלי סה ב מ (וכן בתוס' הרא"ש, רמב"ן ותלמידיו ר"י שבשמ"ק וריטב"א): פלוגתא דר' יהודה (וליתא "בן בתירא") ורבנן; אבל איתא שם בגמרא בדפ' ור ותוס' שם ד"ה ה"ג ור"ן. ובמשנה איתא בכל שאר הנוס', וכן בתוס' ב"ק פ"ט יא: ר' יהודה בן בתירה, אלא שבר"ן שם בשם התוספתא: ר' יהודה אומר.

5. נדרים פ"ו מ"ח: ר' יהודה בן בתירה אומר כל ששם תולדתו וכו' – פ (ונו') "בן בתירה" ביה"ש ע"א) ורמב"ן וריטב"א: ר' יהודה אומר; אבל איתא בכל שאר הנוס', וכן בתוס' פ"ג ג.

6. מנחות פ"י מ"ה (בבבלי סח א): משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא יום הנף כולו אסור. אמר ר' יהודה והלא מן התורה הוא אסור וכו' (רש"י): א"ר יהודה. לתנא דמתני' וכי רבן יוחנן התקין והלא וכו') – ב"עלין כ"י: א"ר יהודה בן בתירה (ד"ס שם, אות 3).

אבל בבבלי שם סח ב (וסוכה מא סע"א): ארנב"י ריב"ז בשיטת ר' יהודה (רש"י בסוכה: אותה שיטה שהיה ר' יהודה מתלמידי תלמידיו דורש אחריו דרש גם הוא בימיו) אמרה דאמר מן התורה אסור וכו'. והא מיפלג פליג עליה דתנן משחרב וכו' ר' יהודה הוא דקא טעי, הוא סבר ריב"ז מדרבנן קאמר ולא היא מדאורייתא קאמר. וכן בירוש' חלה פ"א, נו ע"ג: כרבי יודה [ד]אמר והלא מן התורה אסור. וכך הוא כלשון משנתנו גם בת"כ אמור פרשה י י: אמר ר' יהודה והלא, וכן בתוס' מנחות פ"י כו.

7. ביכורים פ"א מ"ו: ר' יהודה אומר מביא וקורא – ב: ר' יהודה בן בתירא, ונמ' ע"א, אבל בכל הנוס' "ר' יהודה", וכן יוצא מן הבבלי ברכות מ סע"א וירוש' שם פ"ו, ו סעיב וירוש' כאן.

8. אהלות פ"א מ"ו: ר' יהודה בן בתירה אומר בין כך ובין כך וכו' – פ ליתא "בן בתירה" ונו' ע"א ביה"ש, ואיתא בכל הנוס'.

ב) חילופים ממשנה לברייתא

1. פסחים פ"א מ"ג: ר' יהודה אומר בודקין אור ארבעה עשר ובארבעה עשר שחרית ובשעת הביעור וחכ"א לא בדק וכו' – במכיל' פסחא פ"ז, 65, כ"י א"פ ומ ואנט'

(1) גם בדברי ר' יוחנן בבבלי ד ע"ב: א"ר אסי א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה, אומר הריטב"א

שם: ואיכא נוסחי דגרסי בהדיא הלכה כר' יהודה בן בתירא.

979 וילקוט: מכאן היה ר' יהודה בן בתירה אומר בשלשה פרקים בודקין את החמץ אור וכו'. ובבבלי י ע"ב: מ"ט דר' יהודה וכו' כנגד שלש השבתות שבתורה וכו'. מתיב רב יוסף רבי יהודה אומר כל שלא בדק בשלשה פרקים הללו שוב אינו בודק וכו' מר זוטרא מתיב הכי מתיב רב יוסף רבי יהודה אומר כל שלא בדק באחד משלשה פרקים הללו שוב אינו בודק וכו'. אבל אף ר' יוחנן בירוש' שם, כז ע"ג. פירשה כרב חסדא: אמר רבי יוחנן טעמא דרבי יודה כנגד שלשה פעמים שכתוב בתורה וכו'. אלא שכולם שנו 'ר' יהודה', ובבבלי שם שאלו: ומי גזר ר' יהודה דילמא אתי למיכל מיניה והא תנן (מנחות פ"י מ"ה) משקרב העומר וכו' דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר וכו'. אלא שבדורו של ריב"ב שנו אותה התנאים השונים בשם 'ר' יהודה' סתם, והחליפו אותה התנאים שאחריו בר' יהודה סתם (בר' אלעאי).

2. שביעית פ"ט מ"ח: ועניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר אחד עניים וכו'. כך גם בתוס' שם פ"ח א ות"כ בהר פ"א ו. אבל במכילי משפטים פ"כ, 330: רבי יהודה בן בתירה אומר עד שלא הגיע שעת הביעור מבערין אותה עניים ועשירים, הגיעה שעת הביעור מבערין אותה עניים ולא עשירים: כך בכל הנוס' וכן בלק"ט (חוץ ממ"ח).

3. עדיות פ"ה מ"ו: אמר ר' יהודה חס ושלום שעקביה נתנדה וכו' (ברכות יט א ופסח' סד ב) – בספרי בהעלותך פ"י קה: ר' יהודה בן בתירה אומר עתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר נתנעץ אהרן וכו' ועתיד ליתן את החשבון כל מי שאומר צלפחד וכו' ועתיד ליתן את הדין כל מי שאומר עקביה בן מהללאל נתנדה. אבל בספרי פ"י ק"ג מנו בשם ריב"ב את צלפחד בלבד, ובשבת צו ב–צז א לא נמנו אלא צלפחד ואהרן. ומשנתנו היא בוודאי ר' יהודה, שכן סיפא 'וכשמת וכו' שכל המתנדה' וכו', שנוי בברייתא מו"ק טו א (שמחות פ"ח יג) בשם ר' יהודה. ובספרי נשא פ"ז שנו סתם: ונידוהו ומת בנידויו וסקלו בית דין את ארוננו, ודברי ר' יהודה לא נזכרו שם כלל⁽¹⁾.

4. גיטין פ"ד מ"ח: אמר ר' יהודה אומרין לה וכו' – תוס' פ"ד (פ"ג) ג דפו' וכייו: משום ר' יהודה בן בתירה אמרו אומרין לה וכו'. ועי' מש"כ לעיל עמ' 293.

(וג' חילופים מברייתא לברייתא

1. פסחים יב ב: ורבא אמר וכו' ר' יהודה לטעמיה דאמר (פ"ב מ"א) אין ביעור חמץ אלא שריפה וכו'. איתבייה רבינא לרבא א"ר יהודה אימתי שלא בשעת ביעורו אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר⁽²⁾.

במכילי, פסחא פ"ח, 28 – 29 (מאירי, פסחים יב ב): רבי יוסי אומר תשביתו שאור מבתיכם בשריפה וכו' אמר לו רבי יהודה (ר' יהודה, ליתא כמאירי) בן בתירה סבור אתה שאתה מחמיר עליו וכו' אלא בלשון הזה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הביעור מצות כילוי בשריפה משהגיעה שעת הביעור מצות כילוי בכל דבר.

אבל במכילי דרשב"י, 15, כ"י אנט': תשביתו שאור מבתיכם בשריפה הגיעה שעת הביעור ולא נתמנה לו האור שישרפנו מפרר וזורה לרוח או מטיל לדגים ר' יהודה אומר ממתין עד שיגיע לישוב וישרפנו שהיה ר' יהודה אומר אין מצות השבתתו

(1) אלא שרש"ס בעדיות בפירושו: א"ר יוסי, וכ"ה בברכות שם בדפו"י ומ וב"נ ועי' ואו"י ח"א

ס' עז, ורש"ל הוא שהגיה שם הדפוסים: אבל בפסחים שם בכל הנוס': ר' יהודה.

(2) מלמד, מדרשיהלכה, 100, ס' מ, ועי' מש"כ שם בהערה.

אלא בשריפה והיה דן וכו' (כברייטא דפסחים כז סע"ב, וירוש' שם, כח סע"ג). זאת אומרת ת"ק דמכיל' דרשב"י כ"ר יהודה בברייטא דרבינא שם, ור' יהודה חולק. והו שאמרו בירוש' שם, כח ע"ד: תני עד שלא הגיע זמן ביעורו את מבערו בכל דבר. משהגיע זמן ביעורו את מבערו בשריפה. ואתא כרבי יודה. אית תניי תני עד שלא הגיע זמן ביעורו את מבערו בשריפה. משהגיע זמן ביעורו את מבערו בכל דבר. ואתא כרבנין.

ז"א ברייתא ראשונה שבירוש' כ"ר יהודה במכיל' דרשב"י, וברייטא שניה שבירוש' כריב"ב שבמכיל' שלנו, היינו "רבנין".

והחליפו בבבל ר' יהודה בן בתירה בר' יהודה (בן אלעאי).

2. פסח' לט א: תני דבי (ר') שמואל אלו ירקות וכו' ר' יהודה אומר אף חזרת יולין (חורולין) וחזרת גלין וכו' – כך גם מ וערוך ע' חורולין; אבל מב וא"פ: ר' יהודה בן בתירא ("פתירא") אומר, וכ"ה בתוס' פסח' פ"א (פ"ב) כג: ר' יהודה בן בתירה. אבל במכיל' דרשב"י, 11: ר' יהודה אומר אף חורולין וכו'.
3. גדרים כא ב: תניא ר' יהודה אומר אומרים לו לאדם לב זה עליך – בתוס' פ"ה א: ר' יהודה בן בתירה ("פתירא").

4. ירוש' סוטה פ"ג, יח ע"ד: תני רבי יודה אומר בשם רבי לעזר בן מתיה וכו' – בתוס' סוטה פ"ב ג דפו' וכ"ו: ר' יהודה בן בתירה ("פתירה"); אבל צוק': ר' יהודה אומ': ס"ז 237: ר' יהודה אומר היתה יולדת וכו'; במדבר' נשא פ"ט מא: רבי יהודה אומר משום רבי אלעזר וכי וכו'.

5. סנהד' סז ב: בן עזאי אומר וכו' אמר לו רבי יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו וכו' אלא אוב וידעוני בכלל מכשפים היו וכו' – כך בכל נוס' הבבלי; אבל במכיל' משפטים פ"ז, 309 ומכיל' דרשב"י כ"י (משפטים כב יז): רבי יהודה בן בתירה אומר הרי הוא אומר וכו' והלא אוב וידעוני בכלל וכו' (1). ובירוש' שם פ"ז, כה ע"ד: מה טעמא דרבי יהודה נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר להלן כל שוכב וכו'; אף בירוש' י"ר יהודה, אלא שנחלפו להם דברי בן עזאי בדברי ר' יהודה.

6. מנחות סה ב (ת"כ אמור פ"ב ג): ר' יהודה בן בתירה אומר אינו צריך וכו' – תוס' שם: בברייטא דלעיל (שם, מג"ת פ"א) דורש ר' יהודה בן בתירה בענין אחר ובספר שכתב רבינו גרשום מאור הגולה מחק מהא בתרא בן בתירה וגריס רבי יהודה סתם. וכן בפ"י הר"ש בת"כ שם: יש שמוחקים בן בתירה וכו'; אבל במג"ת שם כ"י (נביבוייר, גרוסברג, ליכטנשטיין) שנינו אחרי דברי ר' יהודה בן בתירה שלמעלה: ר' יהודה אומר כתוב אחד אומר ממחרת השבת וכתוב אחד אומר ממחרת הפסח וכו'.
7. ושם שנים היו דאחד היה בזמן הבית וכו' (תוס' שם).

וחילוסין-נוסח בברייטות בבבלי עצמו:

שבת יח סע"ב: ר' יהודה אומר כותח וכו'; א"פ: ר' יהודה בן בתירה. וכן בפסח' כא רע"ב דפו', אבל ליתא שם בכ"י מ וא"פ ורש"י ותוס' ומהר"מ חלאוה (2).
ושם כ ע"א: רבי יהודה בן בתירא אומר כדי שתאחז האש משני צדדין ואע"פ שאין ראה לדבר וכו'; בשני כ"י ליתא "בן בתירא". ולפניו בב' כ"י: ר' יצחק אומר

(1) מ"ה השמים "בן בתירה", וכן הגיה תגר"א ע"פ הבבלי.

(2) ועי' מש"כ בתרביץ שנה ס"ו, 5 הערה 27.

(במקום 'ר' חייא" שבדפוס) כדי שישחת העץ ממלאכת האומן: א"כ וודאי שהוא לקחו ממדרש-הלכה דבי ר' ישמעאל, ור' יהודה בן בתירא עיקר. יומא כח רע"ב: ר' יהודה בן בתירא אומר האיר כו' – ליתא "בן בתירא" בכ"י א"ס.

ה. ר' יהודה בן בתירה – ר' יהושע בן בתירה. פיהא פ"ג מ"ו: ר' יהודה בן בתירה אומר כדי לקצור וכו' – מ"ר ופי"ר (שם, יז רע"ד). לוקם בומ ולירמא: יהושע (ועי' מ"ש ותו"ח). עדיות פ"ח מ"ג: העיד ר' יהושע ור' יהודה בן בתירא על אלמנת עיסה וכו' – לו וקוס ובומ: ור' יהושע, וכן בבבלי כתובות יד א דפו' ומ (בקידוש עה א: ור' יהודה). ולהיפך:

שבת פ"ב מ"ה: כתב אות אחת נוטריקון ר' יהושע בן בתירא מחייב – כן בכל הנוס' וגם בירוש' סוף פ"ב, יג סע"ד: מה טעמא דר' יהושע בן בתירה, וכן בפב"ב (קה א); אבל מב"ב מ (בפב"ב מ ליתא "רבי יהושע – פוטרינ") ו"נוסחת כ"י במ"ש: ר' יהודה, וכן ברי"ף דפו', אבל ברי"ף כ"י ב כבנוסחאות. ובברייתא תענית ב ע"ב שנינו: ר' יהודה משום ר' יהושע אומר העובר לפני התיבה ביו"ט האחרון של חג וכו', ובברייתא אחרת, ג ע"א: ר' יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התיבה וכו' ואמר רנב"י שם: תהא בר' יהושע בן בתירה, אבל לר' יוחנן וירוש' שם הוא ר' יהודה בן בתירה, עי' לעיל עמ' 1184.

בן בתירה – ר' יהודה בן בתירה.

"בן בתירה" רגיל בכ"מ (שבת פט"ז מ"א ומ"ג, גיטין פ"ה מ"ו, פסחים פ"ד מ"ג [= ע"ז פ"א מ"ו], זכחים פ"א מ"ג ומנחות פ"א מ"ב).

ובפסח פ"ג מ"ג במשניות: ר' יהודה בן בתירא אומר תטיל בצונן – וליתא "ר' יהודה" במב"ב ומ"ר ומשניות דפו' פ"ו, לו פק ה ובקרונו וטולידנו וראשונים.

חוק מאלו נזכר במשנה "ר' יהודה בן בתירא", או "ר' יהושע בן בתירא" (עי' לעיל); אלא שלרב נחמן בר יצחק, "בן בתירה" שנזכר שם בהענית הוא ר' יהושע בן בתירא, ואולם לר' יוחנן בירוש' שם אף "בן בתירה" זה הוא ר' יהודה בן בתירה (עי' לעיל).

ו. ר' יהודה – ר' יוסי בר' יהודה

פסחים פ"ד מ"ו: ר' יוסי בר' ("בר") יהודה אומר אף הרצענים – מב"ב ד"ו ומ וא"פ והגמ"י ה' יו"ט פ"ח ורי"ף כ"י ב ליתא "יוסי בר", ואחרי מב"ב – במשניות ריווא ומנ"ס, והתוי"ט הוסיפה (בגליון "ס"א"), וישנה בכל הנוס', וכן בברייתא בבלי נה ב וירוש' שם, לא רע"ב, תוס' פ"ב (פ"ג) יח. "זוכ"א" שלפניו "זכמים" דמ"ה הם, שהוא ר' יהודה (עי' לעיל עמ' 242), "ובגליל לא היו עושין כל עיקר" חוק משלש אומניות אלו, ור' יוסי בנו מוסיף הרצענים.

סנהדרין פ"ח מ"ד: ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו ראויה וכו' – מב"ב פלו'; ר' יוסי בר' יהודה; אבל בכל הנוס': ר' יהודה, וכן בספרי תצא פי' רי"ט.

ובבבלי שם ע"א: תניא נמי הכי ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה וכו' (עי' לעיל, עמ' 150 – 151). ואפשר שאין כאן בכ"י פלו' אלא אשגרה ממ"ג. וכיו"ב. ממשנה לברייתא בין ר' יהודה ור' יוסי בר' יהודה:

מגילה ב סע"א: רב אשי קשיא ליה דר' יהודה אדר' יהודה ומוקים לה לברייתא כר' יוסי בר יהודה. ומי אמר ר' יהודה (לעיל שם ע"א, תענית יד ב) בזמן הזה הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה ורמינהי (מגילה פ"א מ"ג) אמר ר' יהודה אימתי מקום שנכנסין בשני ובחמישי וכו'. ומוקים לה לברייתא כר' יוסי בר יהודה. ומשום דקשיא ליה דר' יהודה אדרבי יהודה מוקים לה לברייתא כר' יוסי בר יהודה; רב אשי שמיע ליה דאיכא דתני לה כר' יהודה ואיכא דתני לה כר' יוסי בר יהודה וכו'.

אבל בתוס' פ"א ג: אמר ר' יהודה אימתי מקום שנכנסין בשני ובחמישי אבל מקום וכו' הואיל ומסתכנין (כ"י) בה אל יסתכנו (כ"י) אלא בזמנה. וכו' הגאון ור"ח ורי"ף ורמב"ן שם (ב ע"א וב). וירוש' שם. ע"ד: תני במקום שמסתכנין (רמב"ן שם) קורין אותה בארבעה עשר. אם כן איפוא אין כאן מחלוקת בין המשנה והברייתא. וכיו"ב תוס' כלים ב"מ פ"א ג: והחמת ב"ש אומרים מלאה ועומדת וביה אומרים מלאה וצורה רבי יוסי ברי יהודה אומר חילוף הן דברים, וז"ל בש"א מלאה וצורה ובה"א מלאה ועומדת. אבל בעדיות פ"ה מ"א שנינו: ר' יהודה אומר ששה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה וכו' החמת בש"א צורה עומדת ובה"א אע"פ שאינה צורה. ע"י תרביץ שנה ט"ו, 3.

ומברייתא לברייתא. פסחים צד ב: דתניא ר' אליעזר אומר וכו' ר' יוסי בר ר' יהודה אומר משום ר' אליעזר וכו'. תוס' פ"ח ב: אבל בספרי בהעלותך פ"י סט: ר' יהודה אומר משמו.

סנהד' פ ע"ב: דתניא ושאר וכו' ר' יהודה אומר עד שיודיעוהו באיזו מיתה הוא נהרג (וכן שם ח ע"ב) – בתוס' פ"א א: ר' יוסי בר' יהודה: אבל בירוש' סנהד' פ"ה, כב סע"ג: תני רבי יודה בר אלעאי אומר וכי יוד א"ש על רעהו להרגו בערמה שיערימוהו באיזו מיתה מת, וכיו"ב במכיל' דרשב"י, 125, כ"י, סתם. וע"י להלן ר' יוסי – ר' יוסי בר' יהודה.

ז. ר' יוסי – ר' יוסי בר' יהודה

2 – 1. מכות פ"א מ"ט: ר' יוסי אומר לעולם אין נהרגין עד שיהו פי שני עדים מתרין בו וכו' – כך במב"ב ופב"ב (ו ע"ב) דפו' ומ, וכן בסנהד' ט ע"ב: וקמיפלגי בפלוגתא דר' יוסי ורבנן דתנן ר' יוסי אומר, וכן ב 567, 568 ור"מ. אבל מייר ופי"ר (לא ע"ב), לו ופ וק וב 569 ורי"ף: ר' יוסי בר' יהודה.

ואולם בתוס' סנהד' פ"א א: ור' יוסי סוטר עד שיתרו בו כל עדיו וכו'.

ובפ"ב מ"ג: ר' יוסי אומר השונא נהרג מפני שהוא כמועד – כך מב"ב ופב"ב (ס ע"ב) דפו' (מוגה על פי רש"ל ורש"א) ומ ור"ח, וכן בבבלי ו ע"ב.

אבל במב"ב ד"ו ומייר ומשניות מד"נ ואילך, פ וק ולו, ב ור"מ ורע"ב: ר' יוסי בר' יהודה, וכן בתוס' פ"ב י: ר' יוסי בר' יהודה אומר יומת מיד וזו היא התראתו. ואולם בבבלי ו ע"ב אמרו: א"ל רב ספא לאביי ומי אית ליה לר' יוסי האי סברא (התראתו) והתנן ר' יוסי אומר השונא וכו'. א"ל ההיא ר' יוסי בר יהודה היא (ידר' יוסי דהתם לאו היינו ר' יוסי דמתני' דהוא ר' יוסי בן חלפתא וכו' אלא ר' יוסי בר יהודה היא. ריטב"א) דתניא ר' יוסי בר יהודה אומר חבר אין צריך התראה וכו'. ושם ט ע"ב (למשנת פ"ב מ"ג): והא לא אתרו ביה – מתניתין ר' יוסי בר יהודה היא דתניא ר' יוסי בר יהודה אומר חבר וכו'.

א"כ רוב נוסחאות המשנה מתנגדות לבבלי ו ע"ב וט ע"ב וסנהד' ט ע"ב. אלא בשתייהן שנו: ר' יוסי בר' יהודה (ועי' תוי"ט ומ"ש).

3. כתובות פ"ז מ"י: מעשה בצידון בכורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר לאחיק וכו' – כבר שיערתי מכבר (ספר זכרון לא. גולאק וש. קליין, 256). שסתם "מעשה בצידון" זה – ר' יוסי בר' יהודה היא. שאנו מוצאים "מעשה" כיוצא בו בשם ר' יוסי בר' יהודה בגטין פ"ד מ"ז. ואמנם מצאתי אחר כך בקטע הגניזה, א"פ 74 ms. heb. e. כתובות שם: אמ' ר' יוסה מעשה בצידון: א"כ אין ספק שאף ר' יוסי זה – ר' יוסי בר' יהודה הוא (תרביץ שי"ד, 75. ועי' לעיל עמ' 1149).

וחילוף כזה מברייטא לברייטא:

שבת קכא א (יומא פח א): וסבר ר' יוסי (לעיל קכ ב, סופרים פ"ה יב) טבילה בזמנה מצוה והתניא (תוס' יומא פ"ה / פ"ד ה) הוב וכו' בעל קרי טובל והולך כל היום כולו ("ביום כפורים") ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אינו צריך לטבול. ה"ה ר' יוסי בר' יהודה היא דתניא ר' יוסי בר' יהודה אומר דייה לטבילה שתהא באחרונה (כ"י כאן ויומא שם). וכך הוא בתוס' יומא שם דפו' וכ"י וכ"ל: ר' יוסי בר' יהודה אומר¹). וביומא שם רע"א ברייתא מוחלפת מפורשת: דתניא כל חייבי טבילות וכו' בעל קרי טובל והולך עד המנחה ר' יוסי אומר כל היום כולו. וכיו"ב שבת לה ב: תנא דבי שמואל (עי' לעיל, שמואל) שש תקיעות וכו' א"ר יוסי בר' יהודה (כך מ [אסי?]) וא"פ ורשב"א כג ב) שמעתי שאם בא להדליק אחר שש תקיעות מדליק וכו'. אבל בתוס' סוכה פ"ד יב: ר' יוסי אומר הרוצה להדליק אחר שש מדליק וכו'.

פסחים פ סע"ב (נזיר טו ב): והתניא ר' יוסי אומר שומרת וכו', ובסוגיא שם השיבו עליה מברייטא אחרת בשם ר' יוסי. אבל בתוס' פסח' פ"ז שנויה ברייתא ראשונה בשם ר' יוסי בר' יהודה!

וחילוף ממשנה לברייטא אף להלן:

פ"ה פ"ד מ"א: ושלא בכהן גדול פסולה ר' יהודה מכשיר. אבל בתוס' שם פ"ד ו: שנאמר ונתתה אותה אל אלעזר הכהן אותה באלעזר שהוא סגן ושאר כל הפרות בכהן (הדיוט) [גדול] דברי ר' מאיר ר' יוסי בר' יהודה²) ור' שמעון ור' אלעזר בן יעקב אומרים אותה באלעזר שהוא סגן ושאר כל הפרות אפילו בכהן (גדול) [הדיוט] (וכך הוא בר"ש – ושם: אפילו בכהן גדול וכו' אפילו בכהן הדיוט – ורא"ש, ושם ליטא כלל "אפילו"). וכן בספרי חקת פי' קבג (בכל הנוס', וגם בתוס' רי"ד יומא מב ב): ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי ר' מאיר ר' יוסי בר' יהודה³) ור' שמעון ור' אליעזר בן יעקב אומ' זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול ובין בכהן הדיוט. א"כ ר' יוסי בר' יהודה דספרי ותוס' כר' יהודה דמתני'.

(1) אחריו בתוס' שם: ר' יוסי אומר כהנים טובלין כדרכן עם חשיכה וכו', ובהו' צוק' בשניהם: ר' יוסי בר' יהודה. ועי' ירוש' יומא פ"ה, מד סע"ד ובהקבלות: והא תני מעשה בר' יוסי בר חלפתא שראו אותו טובל בצנעה ביום הכיפורים.

(2) יהודה, כ"ו ור"ש שם, אבל ברא"ש ליטא "יוסי בר'", וביח"א ע' יהושע בן גמלא ליטא "בר' יהודה".

(3) בילקוט ליטא "בר' יהודה".

ה. ר' יוסי – ר' יוסי הגלילי

שבת פ"ח מ"ז: חרס כדי וכו' ר"מ אומר כדי לחתות בו את האור ר' יוסי אומר כדי לקבל בו רביעית (אמר ר"מ וכו' אמר (לו) ר' יוסי וכו') – לו: ר' יוסי הגלילי, אבל הוויכוח של ר"מ ור' יוסי שאחריו מוכיח שנוס' הספרים הוא העיקר, וכ"ה בגמרא פב א.

ואף במקוואות פ"ד מ"ג שנינו: ובשל חרס רביעית ר' יוסי אומר בשל חרס כל שהוא לא אמרו רביעית אלא בשברי כלי חרס; משמע שאף במשנת שבת ר' יוסי הוא (ועי' לעיל עמ' 1161).

נדרים פ"ג מ"א: ר' יוסי אומר גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה – כך במב"ב דפו' ומשניות וב וכ"י ירוש'; אבל במי"ר ולו ופ וק ומב"ב מ וע"י ואה"ת: ר' יוסי הגלילי.

וכן הוא במכיל' עמלק פ"א, 191. וכיו"ב מפורש במכיל' תשא: ר' יוסי הגלילי אומר כשהוא אומר אך את שבתותי תשמורו אך חלק יש שבתות שאתה דוחה וכו', וכן בבבלי יומא פה ב בכל כ"י. אבל בחוס' שבת פט"ו (פס"ז) סז, בכל הנוס': אמר ר' יוסי מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת שנאמר את שבתותי תשמורו יכול במילה ועבודה ופיקוח נפש ת"ל אך וכו'.

ב"ק פ"ח מ"ו: ר' יהודה אומר משום ר' יוסי הגלילי – ליתא בטעות במב"ב ר' הגלילי, אבל ישנו בכל הנוס' ובבלי צ ע"ב כ"פ.

החילוף נמצא אף בברייתות למשל:

ב"ק נח ב: אכלה חזיר ר' יוסי הגלילי אומר נידון וכו' – ליתא בכ"י ר¹, אבל איתא בשאר כל הנוס' ואף בערוך ע' חזין וראשונים.

שבת קטז א: ר' יוסי אומר בחול קודר וכו' – ילקוט המכירי ישע' נז ח: ר' יוסי הגלילי, וכ"ה בתוס' שבת פ"ג ה.

ט. ר' יוחנן בן גוריון – ר' יוחנן. ועוד.

בכמה מקומות לא נזכר שם אביהם של התנאים, כגון ר' יוחנן בלא ז"בן גוריון, וכיו"ב אצל ז"בן ברוקא, ואצל ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא (עי' להלן). ולפעמים הדבר תלוי בתנא השונה, שהיה חכם פלוני ידוע לו ומסויים באותו זמן, ולא בהשמטת הסופר. ויש שנזכרו בשם אבות פעם אחת בלבד ואחריו שמם בלא אבות, כגון בעדיות פ"ו מ"ג, שלא נזכר שם אבות אלא בתחילתה ואחריו בכל הענין ר' נחוניא סתם. וכן באבות פ"ב מ"ט – מייד, שלא נזכרו אבות אלא במ"ח אבל אחריו בכולם שמם בלבד בלא אבות, וכן באדר"נ נוס' ב' ל ע"א, לב ע"ב, נוס' א לג ע"ג, וכן בר' יוחנן באהלות (עי' בסמוך).

ר' יוחנן (בן גוריון):

ר"ה פ"ב מ"ח: אמר ר' יוחנן בן גוריון עדי שקר וכו' – ליתא ז"בן גוריון במי"ר, ואיתא בירוש' שם, נח ע"ב: טעמיה דר' יוחנן בן גוריון.

חמורה פ"א מ"א: א"ר יוחנן בן גוריון וכי מפני מה וכו' – ליתא מב"ב מ (ובסיפא ישנו). אהלות פ"ב מ"א: נתון על פי וכו' טמאים ר' יוחנן בן גוריון מסהר – ר' יהוסף

(1) בר"ם טעה וחוסף וכן ליתא בכתובות קה א ובמסורת התלמוד, והחליף סיפא זו ברישא:

ר' יוסי אומר גוריון וכו'.

כתב 'על מלות בן נורי השניות דבס"א לא גרסי' להו". בתוס' פ"ג א ישנם בשניהם. וכי"ב בברייתא, נזיר סה א מ ותוס' שם (ד"ה הוא) ותוס' כתובות ח ע"א (ד"ה רב): דתניא וכמה שיעור תפוסה פירש ר' יוחנן ("משום בן עזאי", ליתא מ ותוס') נוטל וכו'. תוס' שם: לאו היינו ר' יוחנן האמורא אלא ר' יוחנן בן נורי (או: ר' יוחנן בן ברוקא!).

ר' יוחנן (בן ברוקא).

יבמות פ"ו מ"ו: ר' יוחנן בן ברוקא אומר על שניהם וכו' – ליתא "בן ברוקא" מב"ב מ. אבל ישנו בכל הנוס' ואף בבבלי שם, סה ב, וכן בירוש' שם, ז סע"ד כ"פ: כר' יוחנן בן ברוקא.

כתובות פ"ב מ"א: ר' יוחנן בן ברוקא אומר אף חילוק וכו' – ליתא "בן ברוקא" בתוס' ר"ד. ועי' ר' ישמעאל.

ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן ב"ב

סנהד' פ"א מ"א: ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא מחייב – כך במשניות ומב"ב; אבל ליתא "ר' ישמעאל בנו של" בד"נ ומב"ב מ ופלו' ומייר ולו ופ וק וב וה"ר יהוסף, ומאירי וילקוט משפטים ר' ש"ל ויראים סי' רנ"ג (השלם סי' קע"ו). וכן בספרי תצא פי' רע"ג: להביא הגונב וכו' דברי ר' יוחנן בן ברוקא (ד"ס).

י. ר' יעקב – ר' עקיבא

החילוף מ"עקב" ל"עקיבא" רגיל בספרות התלמוד; למשל בברייתות, זבחים צג סע"א (ע"י ד"ס), שם קיא א, מנחות פג סע"ב (שמ"ק), ב"מ ד ע"ב תוס' ד"ה אין נשבעין וב"ב קכח ב ד"ה ואפילו, מכות ד ע"ב ועוד. ולהיפך ספרי עקב פי' נ כ"י ברלין וילקוט: דברי ר' עקיבא אמר לו ר' אלעזר בן עזריה, אבל כי"ר ומה"ג ומ"ח: יעקב (ועל פיו קבע פינקלשטיין נוס' הספרי, 115, ע"י תרביץ ש"ח, 388). ובספרי ראה פי' פ"א דפו' וילקוט וכ"י א"פ: אמר ר' יעקב אני ראיתי גוי וכו', אבל בכ"י ארלמה, רש"י ופ"ז: עקיבא, וכן בלי"ב מדות מדה ג.

במשנה נזכר שמו בפירוש פעם אחת בלבד, ואף זו נשתבשה:

נגעים פ"ד מ"י סיפא: חסר הלוג וכו' דברי ר' עקיבא ר' שמעון אומר וכו' – כך במשניות ומ וק; אבל ד"נ ודרג' וב ולו ופ ואנט' ור' יהוסף ומ"ש: יעקב, וכ"ה בתוס' נגעים פ"ט ה. בת"כ מצורע פ"ג ו דפו' ור ומה"ג: דברי ר' עקיבא, אבל ילקוט וד"ת (בשם "נ"א"): יעקב.

ועי' יומא סא א: אמר רבי לי חלק (מב ורי"ח: לא חלק לי) רבי יעקב בלוגין, ולא והתניא נתן וכו' (תוס' נגעים שם ו). ואף זה מראה שר' יעקב במשנתנו ובתוס' שם ה' עיקר.

יא. ר' ישמעאל – ר' שמעון

על ידי הקיצור הרגיל "רבי שמע" "רבי ישמע", נתחלפו כמה פעמים "שמעון" ב"ישמעאל" ו"ישמעאל" ב"שמעון". יש מהם (והם רובם) שהן טעויות-סופרים פשוטות, שמתוך בן-מחלוקתם שאצלם יוצא הנוסח הנכון מעצמו, אם התנא השני הגידון הוא "ישמעאל", או "שמעון". ויש מהם שאינם ברורים כשהם לעצמם, אלא שאפשר לברר נוסחתם מתוך הענין ומתוך מקורות מקבילים.

א) ישמעאל – שמעון

כלאים פ"ג מ"ג: ר' ישמעאל אומר עד שיהא התלם וכו' (י"ר עקיבא אומר" וכו')

— מ ותוס' שבת פה א ד"ה דתנן. ושם ע"ב ד"ה אמר: שמעון; אבל בכל הנוס':
ישמעאל, וכן בירוש' שם. כח ע"ד.

שם מ"ז: ר' מאיר אומר משום ר' ישמעאל כל שלשה וכו' (ר' יוסי בן החוטף
אפרתי אמר משום ר' ישמעאל וכו') — מ: ר' מאיר משום ר' שמעון אומר. וט"ס הוא,
שר"מ קשיש מר' שמעון. ור' יוסי בן החוטף וכו' שאחריו מוכיח. וכך מוכיח הירוש'
שם ספ"ג. כט ע"א: מה בין תחילת רבי ישמעאל לסופו.

שביעית ספ"ב מ"י: דברי ר' שמעון — כך בכל הנוס', וכ"ה בירוש' שם ספ"ב,
לד ע"ב; מ: ישמעאל, וט"ס הוא.

מעשרות פ"ג מ"ה: ר' ישמעאל אומר חצר וכו' (רע"א כל' וכו') — בנדה
מ"ז ב דפו' ומ: ר' שמעון; אבל בכ"ד שם: ר' ישמעאל, ועי' ירוש' שם. נ רע"ד:
תני ר' ישמעאל וכו'.

חלה פ"ד מ"ד: ר' ישמעאל אומר וכו' — מ: ר' שמעון, וט"ס הוא. ומשנתנו
גם בס"ז שלה, 283, וכן בירוש' שם. נט סע"ד.

פסח' פ"ח מ"ג: ר' שמעון אומר עד שיזרוק וכו' מב"ב א"פ: ר' ישמעאל; אבל
ט"ס הוא, ובמכיל', פסחא פ"ג, 12 ושם פ"א: ר' ישמעאל אומר וכו' עד שישחט,
כת"ק דר' שמעון, וכן בבבלי שם פט א, וכן בירוש' שם. לו ע"א: מה טעמא דרבי
שמעון וכו', וכן בתוס' פ"ז ג.

יומא פ"ד מ"א: ר' ישמעאל אומר לא היה צריך וכו' — מב"ב א"פ ועקידת
יצחק, שער ס"ג: שמעון; אבל בכל הנוס': ישמעאל, וכן בת"כ אחרי פ"ד ה ותוס' פ"ג ב (1).
מו"ק פ"ג מ"ח: ר' ישמעאל אומר הסמוכות וכו' — ד"ג ורע"ב ופי' הר"מ בעברית
(ו"אין הלכה כר' שמעון): שמעון; מ"מ יו"ט פ"ו כד: רשב"ג (ועי' תוי"ט ומ"ש).

ב"ק פ"ד מ"א: ר' שמעון אומר שור שוה וכו' — ד"ג: ישמעאל, וט"ס הוא.
שם פ"ו מ"ב: ר' שמעון אומר אכלה פירות וכו' — ד"ג: ישמעאל, וט"ס הוא.
ובכל הנוס': שמעון, וכן בבבלי נט ב.

שם פ"ז מ"ד: ר' שמעון אומר קדשים וכו' — ד"ג בטעות: ישמעאל, אבל בב"מ
פ"ד מ"ט ושנועות פ"ו מ"ה גם בד"ג: שמעון, וכן בכל התלמוד.

ב"מ פ"ב מ"י: ר' שמעון אומר אף לטעון — ד"ג בטעות ישמעאל; במכיל' משפטים
פ"כ, 326 בכל הנוס' (חוץ מדפו': ר' ישמעאל) וירוש' כאן. ח ע"ד: ר' שמעון בן יוחי.
שם פ"ד מ"ב: ר' שמעון אומר כל שהכסף וכו' — ד"ג בטעות: ישמעאל;
"שמעון" גם בבבלי מז ב — מח א, תוס' פ"ג יד.

שם מ"ה: ר' מאיר אומר — ר' יהודה — ר' שמעון — ד"ג בטעות: ישמעאל;
"שמעון", אף בבלי נב א, תוס' פ"ג יז ות"כ בהר פ"ג ז.

שם פ"ה מ"י: ר' שמעון אומר יש רבית דברים וכו' — ד"ג: ישמעאל. ועי'
כיו"ב בתוס' פ"ו יז בשם ר' עקיבא; אבל בבבלי עה ב בשם ר' שב"י, ובירוש'
שם, י ע"ד בשם ר' שמעון.

ב"ב פ"ב מ"ד: ר' שמעון אומר כל האילן וכו' — ד"ג: ישמעאל; ר' שמעון,
אף בירוש' סוף פ"ב.

(1) ביומא ספ"ו: ר' ישמעאל אומר והלא סימן וכו' — בד"ג ובמ"ב א"פ: ועוד אמר ר' יהודה,
אבל כל זו אינה משנה, עי' "תוספות ותוספות" לעיל עמ' 960.

סנהד' פ"ב מ"ד: ר' שמעון אומר אפילו אחת וכו' – ד"נ בטעות: ישמעאל, עי' בבלי כא א ושי"נ, ספרי שופטים פי' קנט.

מכות פ"א מ"ז: ר' שמעון אומר מה שנים וכו' (ואחריו: ר' עקיבא אומר, ועי' תוי"ט ומ"ש) – ברא"ש: ישמעאל: ר' שמעון גם מ"ת 116.

שם פ"ב מ"ג: ר' שמעון אומר יש שונא וכו' – ד"נ: ישמעאל, וט"ס, עי' בבלי ט ע"ב ותוס' פ"ב י.

שם פ"ג מט"ו: ר' שמעון אומר ממקומו וכו' – מב"ב מ וע"י: ישמעאל: אבל בכל שאר הנוס': שמעון, וכן ספרי תצא פי' רפ"ו.

שבועות פ"א מ"ד: <שהיה ר' שמעון אומר וכו' – כאן ד"נ: ישמעאל, וט"ס. ומשנתנו גם בת"כ אחרי פ"ה ג – ד.

שם סוף פ"ב מ"ה (אחרי ר' אליעזר – ר' עקיבא): ר' ישמעאל אומר ונעלם ונעלם וכו' – לו ומב"ב ופלו': שמעון, וט"ס, עי' בבלי יט סע"ב וכריתות יט א וירוש' שבועות פ"א, לב סע"ד: תוס' שם סוף פ"א ות"כ חובה פ"ב ז.

שם פ"ד מ"ג: אמר ר' שמעון מה טעם וכו' – ד"נ בטעות: ישמעאל.

עדיות פ"ה מ"ג: ר' ישמעאל אומר שלשה דברים מקולי ב"ש וכו' – בכל שאר הנוס': שמעון, וכן שנויה מחלוקת ראשונה זו בשם ר' שמעון בידים סוף פ"ג, והוא הנכון, שהרי כך הוא סדר התנאים בפ"ה: ר' יהודה, ר' יוסי, ר' שמעון ור' אלעזר.

עי' פ"א מ"ב: ר' ישמעאל אומר שלשה ימים לסניהם וכו' – מ"י: שמעון, וט"ס היא, וכן "ישמעאל" בבבלי ו ע"א וז ע"ב ובירוש' שם, לט סע"ב (דר' ישמעאל).

שם פ"ג מ"ז: ר' שמעון אומר כל שעובדין אותה – מב"ב ד"ס: ישמעאל, וט"ס, והמעשה שאחריו: ומעשה בצידן וכו' אמר להן ר' שמעון וכו', מוכיח, ובירוש' שם, מג סע"ב: ר' שמעון חלוק על החכמים ועושה מעשה כיוצא בו, ועי' גם בבלי מח סע"א.

הוריות פ"ב מ"ז: אלא שאין וכו' דברי ר' שמעון – בד"נ במקום "שמעון": אליעזר, ובמקום "ר' אליעזר" שאחריו: ר' ישמעאל, וט"ס הוא, עי' ברייתא שבבבלי ט ע"ב ושם יב ב, וירוש' שם, מו סע"ד.

מנחות פ"ד מ"ג: אמר ר' שמעון הלכה וכו' (ת"כ אמור פ"ג י) – מב"ב רב: ישמעאל, וט"ס.

שם פ"ה מ"ה: ר' שמעון אומר מנחת כהנים וכו' – ד"נ בטעות: ישמעאל, עי' ברייתא שבבבלי ט ע"ב, ת"כ נדבה פרשה יא ו, וכיו"ב בפ"ו מ"ד ות"כ שם פ"ב ד.

שם פ"י מ"ח: ר' שמעון אומר אף יקצור וכו' (ת"כ אמור פרשה י ד) – "בעלים כ"י" (ד"ס): ישמעאל, וט"ס.

חולין פ"ט מ"ד: דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר וכו' – ד"נ בטעות: שמעון, שם מ"ז: דברי ר' מאיר ור' שמעון אומר לא הוכשרו – ד"נ ולו: ישמעאל, וט"ס.

בכורות פ"ו מ"ב: ר' ישמעאל אומר אין מום גדול מזה – מב"ב דפו' ורמב"ן: שמעון, וט"ס, ונכון "ישמעאל" בפב"ב (מא סע"א) וגמרא מא ב, ובברייתא שם: ר' אילעאי אומר משום ר' ישמעאל, תוס' ספ"ד טז.

ערכין פ"ט מ"ה: ר' יהודה אומר וכו' ר' שמעון אומר וכו' (ת"כ בהר פרשה ד ז) – ד"נ בטעות: ישמעאל.

כריתות פ"ד מ"ג: ר' שמעון שזורי ור' שמעון אומרים (תוס', פ"ב יד ות"כ חובה פ"ז ט) – לו ופ"ב: ר' ישמעאל השזורי, וכן בת"כ שם כ"י"ד ומה"ג ויקרא, 76, וכן בירוש' שבת פ"י, יב ע"ג.

מעילה פ"ג מ"ג: ר' ישמעאל אומר הדם קל בתחילתו וכו' – מב"ב לו וס' וק וכו"י
 ב: שמעון. תוס' שם פ"א טז, וסיפא אף בברייתא שבבבלי שם יא א והקבלות.
 כלים פ"ה מ"ג: דברי ר' מאיר ור' ישמעאל מטהר – לו וס' וק ומ' וב' ור"ש ורע"ב:
 שמעון. וכו"ה בשבת מח ב בלשון המשנה ובגמרא שם, "והכי מוכח במ"ה פ"ז" (תוי"ט
 ועי' מ"ש).

נגעים פ"ד מ"י: דברי ר' עקיבא ר' שמעון אומר חסר הלוג וכו' – ד"נ בטעות:
 ישמעאל: "שמעון" בכל כ"י המשנה. ובתוס' שם פ"ט ה ובת"כ מצורע פ"ג ו כ"י
 וילקוט ומה"ג 340 (בדפ' בטעות: ישמעאל). והנוסח הנכון הוא: דברי ר' יעקב (עי'
 לעיל "יעקב" – "עקיבא") ר' שמעון אומר.

נדה פ"ג מ"ז: ר' ישמעאל אומר יום ארבעים ואחד וכו' – כך בכל הנוס' ובגמרא
 ל ע"ב וכריתות י ע"א ובברייתות שבנדה שם ותוס' פ"ד יז, מב"ב מ בטעות: שמעון.
 עוקצין פ"ב מ"ה: ר' ישמעאל אומר רואין אותו וכו' – דס"פ ור"ש ורע"ב:
 שמעון: אבל בכל כ"י: ישמעאל. וכן בתוס' עוקצין פ"ב ה.
 ויש הקבלה ממשנה ותוס' לספרי בין ר' שמעון ור' ישמעאל, שאי אפשר
 לתלות אותה בטעות-סופרים:

מנחות פ"ט מ"ב: ר' שמעון אומר לא היה שם הין – כך בכל הנוס' ותוס' פ"י
 ה, בבלי פז ב – פח א, במחלוקת עם ר"מ ור' יהודה. (עי' לעיל, עמ' 218).

אבל בספרי פנחס פ"י קמה: ר' ישמעאל, כך הוא בכל הנוס', אלא שבפ"י ר"ה
 ר' שמעון אומר לא היה שם הין וכי מה היה הין משמש אלא מדה יתירה וכו'
 כלשון המשנה. אבל זו הגהה היא של ר"ה; שכן בכל ספרי דבי ר' ישמעאל אין
 "ר' שמעון" אלא "ר' שמעון בן יוחי", חוץ מבציטטים של משניות, כגון בפ"י קמג,
 190, ושל ברייתות, כגון חוקת פ"י קכג 153 (תוס' פרה פ"ד ג, עי' לעיל ר' יהודה – ר'
 יוסי בר' יהודה), קרח פ"י קיז 137 (אבל בפ"ז: ישמעאל), שלח פ"י קטו (תוס' קדושין
 פ"א י, ירוש' שם, סא רע"ג ובבלי מנחות מג א, ומסכת ציצית רפ"א), קרח פ"י קכא, 148
 (דפ' י: ישמעאל), וחוק מכה מקומות במדרש-אגדה שבספרי בהעלותך שיש בהם "ר'
 שמעון" במקום "רשב"י, כגון פ"י צ"ה 96, צ"ו 96 (כ"י ל: ר' שמעון בן יוחי), 97,
 ופ"י פ"ד (כ"י ל: ישמעאל), פ"י פ"ה 85 (מ"ח: ישמעאל), פ"ו (מ"ח: ישמעאל)
 פ"ו, פ"ח, פ"ט, 90, צא ¹.

אלא שאפשר שישנה כאן טעות ישנה של המסדר האחרון שהחליף "שמעון"
 ב"ישמעאל", מפני שר' שמעון סתם לא היה רגיל בספרי במדבר.

יב. ר' ישמעאל (בן אלישע) – ר' ישמעאל (בנו של ר' יוחנן ב"ב)
 ויש "ר' ישמעאל" סתם שאינו "בן אלישע" אלא "בנו של ר' יוחנן בן ברוקא":
 א) עדיות פ"ב מ"ד: שלשה דברים אמר ר' ישמעאל לפני חכמים בכרם
 ב"בנה על ביצה טרופה שהיא נתונה על גבי ירק של תרומה שהיא חיבור ואם היתה
 כמין כובע אינה חיבור. ועל שכולת שבקציר וכו'. ועל גנה קטנה וכו'.

הדבר השני שנוי בפ"ה מ"ב סתם ובספרי תצא פ"י רפ"ג, בשם ר' ישמעאל:
 מיכן אמר ר' ישמעאל שכולת וכו'. ועל הדבר השלישי אמרו בירוש' כלאים פ"ה, ל
 ע"ב: אמר ר' יוחנן ר' יוסי ור' ישמעאל ור' יוחנן בן נורי שלשתן אמרו דבר

(1) ועי' מ"ש ב"שרידים מדבי ר' ישמעאל" בס' היובל לקרויס, 23 הערה 2.

אחד. ר' ישמעאל דתנינן על גנה קטנה וכו' ⁽¹⁾; א"כ נחשב כנראה ר' ישמעאל זה לר' ישמעאל סתם (יבן אלישע').

אבל משנה זו מתמיהה בסידורה להקבלותיה: מ"ד זו סדורה כאן לפני שתי שורות של שלשה של ר' ישמעאל שמוקבלות להן שתי שורות של שלשה של ר"ע (מ"ה ומ"ו בהקבלה למ"ז ומ"ח), ואולם לשורה זו של ר' ישמעאל שבמ"ד אין לה הקבלה משל ר"ע. ואף הלשון "לפני חכמים בכרם ביבנה" אינו בכל עדיות אלא כאן ⁽²⁾. ומצד אחר אנו מוצאים כיצא בו אצל ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא, תוס' יבמות פ"ו ו (בבלי מב ב): אני שמעתי בכרם ביבנה (בבבלי: שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה). ושם פ"ג (ספרי תצא פ' רמ"ז, ירוש' יבמות פ"ח, ט סע"א, ובבלי עה א): אני שמעתי בכרם ביבנה (אף כאן בבבלי: שמעתי מפי חכמים בכרם ביבנה').

ואמנם בתוס' טבוי" פ"ב ט, כנוס' ר"ש (שם פ"ג מ"ב), שנינו: ירק של תרומה וביצה טרופה וכו' כל הסדר העליון חיבור דברי ר' יוסי ור' שמעון <ר"מ> ור' יהודה אומ' אינו חיבור אלא הקלח שכנגד ידו על זו העיד ר' ישמעאל <בר רבי יוחנן בן ברוקא> לפני חכמים ⁽³⁾ בכרם ביבנה שאינו חיבור אלא הקלח שכנגד ידו. אמר ר' יוסי לא על זו העיד <ר' ישמעאל בר רבי יוחנן בן ברוקא> בכרם ביבנה אלא על-העשוי כמין כובע שאינו חיבור.

ואין ספק שנוס' הר"ש הוא העיקר, ושנוס' הדפוסים הוגה על פי משנת עדיות. א"כ אין ר' ישמעאל שבמ"ד אלא ר' ישמעאל בנו של ריב"ב, ונסמכה שורה זו של ר' ישמעאל (בנו של ריב"ב) לשורה של סתם ר' ישמעאל.

ואמנם כמו בעדיות, ואחריו בספרי תצא, שבא ר' ישמעאל במקום ר' ישמעאל בנו של ריב"ב, כך נמצא אף בספרי נשא פ' לא, כ"י לונדון ורומי וברלין ובמדב"ר שם: משום ר' ישמעאל אמרו ⁽⁴⁾ אף זה מעכב שנאמר והזיר לה' אימתי וכו'. ודבר זה מפורש במקורות המקבילים בשם "ר' ישמעאל בנו של ריב"ב", בבלי גזיר יח סע"ב – יט א, שהוא מדרש-הלכה מקביל לספרי שלנו: ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר והזיר והביא אימתי הזיר בזמן שהביא. וכן בחוס' גזיר פ"ח ובבלי שם יח ב (פסח) נט א וערכין כא א, ועי' שם) בשם "ר"י בנו של ריב"ב", ובהמשך הסוגיא בבבלי גזיר שם כ"פ "ר' ישמעאל" סתם.

והנה במדרש-הלכה מדבי ר' ישמעאל (מכילתא וספרי במדבר) לא נמצא כלל "משום ר' ישמעאל אמרו" בשם ר' ישמעאל סתם; אבל נמצא כ"פ בת"כ ⁽⁵⁾, וכיו"ב בברייתא שבבבלי סוטה טז ב (שהיא דבי ר"ע): משום ר' ישמעאל אמרו, במקום "ר' ישמעאל אומר" שבספרי נשא פ' י ו"תני ר' ישמעאל בירוש' סוטה פ"ב, יח ע"א.

(1) במי' הראב"ד בעדיות שם הסדר: ר' יוסי דתנן ("דתנינן") וכו' ר' ישמעאל דתנן ("דתנינן") וכו'.

(2) בכתובות פ"ד מ"ו: זה מדרש דרש ראב"ע לפני חכמים בכרם ביבנה, ועי' ירוש' ברכות

פ"ד, ז ע"ד, ועי' חגיגה ג סע"א (תוס' סוטה פ"ז) וירוש' חגיגה שם; אבל בעדיות לא נזכר ראב"ע כלל.

(3) "לפני חכמים" ליתא בר"ש, כמו בתוס' יבמות וירוש' שם וספרי (עי' לעיל).

(4) ולא כבדסו' "ר' ישמעאל אומר".

(5) עי' מש"כ ב"סידורים מדבי ר"י", שם עמ' 19. וכן ב"אגדתא דבי רב", סנהד' נו ב. וכן

בסנהד' פ"א מ"ב, אלא שאינה משנה אלא ברייתא, לעיל "תוספות והוספות", עמ' 963.

אלא שכל סידורו של ספרי פ' נשא יוצא מן הרגיל: שכן ישנם כמה חילופים וניגודים מספרי נשא לברייתות דבי ר' ישמעאל שבבבלי, כגון נזיר ו ע"ב וספרי נשא סוף פ"י כה, סוטה לח א וספרי נשא פ"י לט 43, שם לט 42: וסוטה שם, ובספרי נשא אנו מוצאים כעין מה שראינו בפ"י לא – בפ"י ג 11: משום ר' יאשיה אמרו חומשו של סלע, ואף "משום ר' יאשיה אמרו" אינו נמצא בלשון זה בשאר דבי ר' ישמעאל ובשאר ספרי במדבר, אלא תמיד ר' יאשיה אומר וכדומה. ואולם הלכה זו שנויה בב"מ נד א כמחלוקת ר' יאשיה ור' יונתן ומוחלפת השיטה.

ואצל ר' ישמעאל בנו של ריב"ב נמצא גם בת"כ נדבה פרשה יג ה כי"ר דליתא שם "בנו של ריב"ב, וכן בפירוש ר' שמואל כ"י מינכן שם: ר' שמעון (ו) אומר: אבל בירוש' חלה פ"א, נו ע"ב: דתני ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר.

ב) ב"ב פ"ג מ"א: חזקת הבתים וכו' ובית השלחין וכו' וכל שהוא עושה פירות תדיר חזקתן שלש שנים מיום ליום. שדה הבעל ("שאינו עושה פירות תדיר", תוס' רפ"ב) חזקתה שלש שנים ואינה צריכה מיום ליום. ר' ישמעאל אומר ("ומה היא חזקתה"): שלשה חדשים בראשונה ושלשה באחרונה ושנים עשר חדש באמצע וכו'. ר' עקיבא אומר חדש בראשונה וחדש באחרונה וכו'. אמר ר' ישמעאל בד"א בשדה לבן אבל בשדה אילן כנס (ס"א: אסף) את תבואתו ("תבואת הכרם" ¹) "בתשרי" מסק את זיתיו ("בשבט") וכנס את קייצו ("באב", ר"ח) הרי אלו שלש שנים.

אמר ר' ישמעאל, ליתא ב 568 ולירמא (ולא היה אף לפני ר"מ בפיה"מ שלא הזכירו).

ר' ישמעאל ור"ע חלוקים בזמן חזקתה של "שדה הבעל", אבל לא נחלקו ב"בית השלחין" שחזקתה שלש שנים מיום ליום, ואולם ר' ישמעאל דסיפא מחלק בין שדה לבן לשדה אילן, והנה "בית השלחין" הוא כרגיל שדה תבואה, בניגוד ל"בית האילן", כ"מ פ"ט מ"ב, מנחות פ"ח מ"ב ופ"י מ"ח: תוס' כתובות פ"ח ו. אבל יש גם "בית השלחין" של שדה אילן, מנחות פ"ח מ"ג (שמן) ומ"ו (יין), ויש בה גם "שדה אילן" גם "שדה לבן", תוס' פ"א פ"ב יט.

ואף במשנתנו, ב"ב פ"ד מ"ו, המקבילה לכל שורת משנתנו של רישא זו, "בית השלחין" הוא או בקעה ("באג"י) של שדות תבואה, או גנות ופרדסים ("גיננויותא"), שנאמר "שלחין פרדס רמונים" (ב"ב סח א, ועי' תוס' שם).

ואף "שדה הבעל", המקבילה ל"שדה השלחין" (תוס' מו"ק פ"א א, בבלי ב ע"א וירוש' שם, פ סע"א), אינה מבדילה (שם) בין שדה תבואה לשדה אילן, וכיו"ב ישנם שניהם בהקבלה "של שקי" – של בעל, תרומות פ"י מ"א ("כרוב"), שביעית פ"ב מ"ט ותוס' שם פ"ב ד ("בצלים ופולים"), ואמרו: ארץ מצרים של שקי – וארץ כנען של בעל (במדבר פי"ז ג, תנח' בובר, שם 84).

אם כן "בד"א" דסיפא נמשך בין על "בית השלחין" ובין על "שדה הבעל", ומכיון שברישא לא נחלקו כלל ר' ישמעאל ור"ע, ומכיון שרב ושמואל בבבלי לו ב וירוש' שם, יח רע"א, לא אמרו אלא "זו דברי ר' ישמעאל ור"ע" דמציעתא, ולא על ר' ישמעאל דסיפא, – נראה שר' ישמעאל דסיפא אינו ר' ישמעאל דמציעתא, אלא ששמואל אומר לבבלי: וחכ"א (חכמים בתראי ²) עד שיגדוד ג' גדירות ("תמרים") ויבצור ג' בצירות

(1) לר"מ בפיה"מ – "תבואה" ממש: חטים (ועי' לחלן), ועי' ר"ג לו סע"ב.

(2) עי' מ"ב בתרביץ שנה ו, 50.

(ענבים) וימסוק ג' מסיקות (יזיתים); זאת אומרת כ"בד"א של ר' ישמעאל בתרא⁽¹⁾. ולירוש' שם: אבל חכמים אימ' שלשה שנים קציר (חטים ושעורים). שלשה שנים בציר. שלשה שנים מסיק⁽²⁾; זו שלא כר' ישמעאל דמציעתא. ואף שלא כר' ישמעאל בתרא. שאין "חכמים" אלו מבדילים בין שדה לבן לשדה אילן. ומצריכים בכל מין ומין שלש שנים. ועל כן נ"ל שר' ישמעאל בתרא אינו ר' ישמעאל שלפניו, אלא – ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא⁽³⁾.

ואמנם ככל המשניות אין אנו מוצאים "אמר ר"פ בד"א" אלא אצל תלמידי ר"ע. המפרשים או חולקים על "משניות ראשונות". כגון ר' יהודה ור' יוסי (רגיל) ורשב"ג (מעשרות פ"ה מ"ה. מע"ש פ"ה מ"א. כתובות פ"ז מ"ט וב"ב פ"ה מ"א) ור' אלעזר (ערכין ספ"ט מ"ח ע"י לעיל "אליעזר" – "אלעזר"). ואף זה מוכיח שר' ישמעאל דסיפא אינו ר' ישמעאל חבירו של ר"ע.

ומכאן אנו באים להולכי אושא. ב"ב שם כח א אמרו: אמר ר' יוחנן שמעתי (ירוש' שם ריש פ"ג: שמענו) מהולכי אושא⁽⁴⁾ שהיו אומרים מנין לחזקה ג' שנים משור המועד, ובמסקנא שם: מאן הולכי אושא ר' ישמעאל ("הכי גמירי שהוא היה באותו זמן", רש"י). לר' ישמעאל הכי נמי דתנן אמר ר' ישמעאל⁽⁵⁾ בד"א בשדה הלבן וכו'. כל הראשונים והאחרונים נתחבטו בשמו של ר' ישמעאל זה מהולכי אושא: רש"י כאן כח א דפ' פיו' (ד"ס); תוס' ר"י שירליאון ברכות נו ב ד"ה ר' ישמעאל⁽⁶⁾; ריב"ק ביתר"א כ"י א"פ. ערך ר' ישמעאל בן אלישע, דף 384: ומפני שאין לי ראייה ברורה לברר על ר' ישמעאל בן אלישע זה (כלומר דיבמות קד א⁽⁷⁾) מסתפינא למיכתב שהוא שלישי כי תימא הוא לומר שר' ישמעאל סתם היה בימי ר' ובימי ר' ישמעאל בר' יוסי ואי אפשר לפרש ההיא דא"ר יוחנן בחזקת הבתים א"ר יוחנן שמעתי מהולכי אושא שר' יוחנן ראה אותו ר' ישמעאל כדמסקינן מאן הולכי אושא ר' ישמעאל דהיינו ודאי ר' ישמעאל דמתני' דפליג על ר"ע בפירא רבא ופירא זוטא (שם לו ב) אלא הפי' שמעתי משם⁽⁸⁾ הולכי אושא כי ר' יוחנן נולד בימי רבי כדאיתא בפ' בתרא דסדר יומא (פב ב). וכיו"ב ריטב"א ב"ב כ"י (ד"ס שם). אחרי שהזכיר דברי רש"י: ודכ"ע לא היה ר' יוחנן בדורו של ר' ישמעאל אלא ששמע הדבר בשמו. וביוחסין השלם. 150: ובפרק חזקת הבתים א"ר יוחנן שמעתי מהולכי אושא שהוא ר' ישמעאל חבר ר' עקיבא > איך ראהו ר' יוחנן אלא אם נפרש משם הולכי אושא או שיהיה ר' ישמעאל בר יוסי < (כ"י ששון. אהל דוד. 366).

(1) והם "רבנן" דברייתא ("דתניא", כ"י ור"ח) דף לו רע"ב: מר' ישמעאל נשמע לרבנן > דתניא < וכו'. ועי' רשב"ם.

(2) עי' תוס' עדיות פ"א ו (ירוש' יבמות פט"ו, יד ע"ד): והלא כל ימות השנה קציר וכו' קציר

שעורים וכו' חטים וכו' בציר וכו' מסיק וכו' נמצאו כל ימות השנה קציר, ועי' בבלי יבמות קטו ב.

(3) אם לא שנאמר בנו' ב ולירמא דליחא "א"ר ישמעאל" (ואיתא בכבלי!), וסתם תנא בתרא דמתני' הוא.

(4) כמו "הולכי בית המדרש", אבות פ"ה מ"ד בנוס' המדויקות.

(5) כך בדפו"י וכ"י ורמ"ה, וכן בפסקא לו ב, וכ"ה במשניות בדפו' וכ"י.

(6) הוא מזכיר שאפשר לפרשו: מאן תנא דקאי בהולכי אושא, ודוחה אותו.

(7) ועי' תוס' יבמות שם ד"ה א"ר ישמעאל ותוס' זבחים קיט א ד"ה זו.

(8) והשוה כיו"ב "מפי שמעיה ואבטליון", יבמות סז א.

אבל את מן הירוש' שם, ב"ב ריש פ"ג: אמר רבי יוסי מאן אית ליה שור המועד לג' ימים לא רבי יודה (ב"ק פ"ב מ"ד) וכו', — יוצא ש"הולכי אושא" בשיטת ר' יהודה (בן אושא) למדוה, והיו בני דורו של ר' יהודה, והיא הנותנת שר' ישמעאל זה הוא ר' ישמעאל בנו של ריב"ב; שהרי הוא היה תחילה ביבנה (עי' לעיל אות א) ואח"כ בא לאושא, בשיבת רשב"ג, תוס' ר"ה פ"ד ה"ל: וכשקדשו את השנה באושא ביום הראשון עבר ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ואמר וכו', ר"ה לב א"כיי (ד"ס), ירוש' שם פ"ד, נט רע"ג, ות"כ אמר פרשה יא ה. ואף שיטה זו של "שלשה ימים שיטת רשב"ג היא, יבמות סד ב ונדה סג ב.

ו"לרבנן מאי, כח סע"ב, פירושו לרבנן החולקים על "הולכי אושא" (עי' רש"י ור"ג וראשונים).

ואמנם רק גלות אחת היתה "מיבנה לאושא" (ר"ה לא ב), ולא כרש"י ברי"ה שם (וכן בב"ב כח א דפו' פיו'), שפירשה מדעתו, ועל פיו הוסיף המהרש"א בגמרא ונוסף אחריו בדפו' חדשים: ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא, וליתא בדפו'יי ומ וילקוט ואוה"כ ואה"ת ועי' ד"ר, ואף ר' יהודה שירליאון בתוס' ברכות שם חולק על רש"י בפירושו ("מאן מזקקין לומר שפעמים גלו לאושא"), ואף ר' יעקב בר' שמעון (בתוס' ר' יהודה שם) לא היה לו בגמרא (אלא שפירשה מדעתו כרש"י שפעמים גלו): ולהכי לא חשיב ליה לההוא גלות בהדי עשר גליות.

שכן עשר אחרות הן, שכן הוא נוסח הראשונים (אוה"כ וילקוט כ"י ואה"ת): מלשכת הגזית <לחמת ומחמת> לחנות ומחנות <לחיל ומחיל> לירושלים ומירושלים ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם וכו'.

ואף ר' אלעזר (שם לא ב) האומר "שש גליות", ואינו מונה אלא גליות סנהדרין מאחרי ירושלים ואילך, — אינו מונה איפוא אלא: יבנה, אושא, שפרעם, בית שערים, ציפורי וטבריה, ולא גלתא לאושא פעמיים.

על "סנהדרין" שב"חמת" "חמתא", עי' מלחמות ס"א פ"ח א וקדמוניות ס"ד פ"ה ד, ועל "חיל", עי' תוס' חגיגה פ"ב ט וסנהד' פ"ז א, וירוש' סנהד' פ"א, יט ע"ג ובבלי שם פ"ב.

יג. רבי שמעון — רבן שמעון בן גמליאל, "רבן שמעון" כתובות פ"ט מ"ח: ר' שמעון אומר כל זמן שהיא תובעת כתובתה וכו' — לו: רבן שמעון בן גמליאל; אבל בכל הנוס' "ר' שמעון", וכן בבבלי פ"א — ב, וכן בירוש' כאן, לג ע"ב, גיטין פ"ה, מו ע"ד, ושבועות פ"ז, לח ע"א, וכן בתוס' כתובות פ"ט ג. ובחים פ"ט מ"א: ר' שמעון אומר הובח כשר וכו' — לו: רבן שמעון; אבל בכל הנוס' "ר' שמעון", ובבבלי פ"ב: תניא ר' שמעון אומר עולה וכו' יצאו נסכים וכו', ת"כ צו פ"א ט סתם, ואחריו שם י: מיכן אתה אומר (כ"י: שתימצא לומ') הובח כשר וכו', וכן בכל הסוגיא שבבבלי שם "ר' שמעון".

וממשה לברייתות ומדרש"אגדה:

שקלים פ"ז מ"ו: אמר ר' שמעון שבעה דברים התקינו בית דין וזה אחד מהן גוי ששלח וכו' ותנאי בית דין הוא על כהן גדול שמת וכו' — סא"ר פ"ו (הו' רמא"ש, פ"ו, 34)¹: אמר רבן שמעון בן גמליאל שבעה דברים וכו' תניי בית דין הוא כהן

(1) ומשם נכנס לויק"ר פ"ב ט בדפוסים, וליתא בויק"ר כ"י, ועי' רד"ל שם וצונז, גר"ם 2, 194.

גדול שמת וכו'. אבל בכ"ג שמת מפורש אף במנחות סוף פ"ד: ר' שמעון אומר משל ציבור, וכן בת"כ צו פ"ה ג. מנחות נא ב. וכן בכל הענין בירוש' שקלים, נ ע"ד.

גיטין פ"א מ"ה: כל השטרות העולים בערכאות של גוים אע"פ שחותמיהם גוים כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים ר' שמעון אומר אף אלו כשרים לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט.

אבל בתוס' פ"א ג בכל הנוס' "רבן שמעון בן גמליאל" (חוץ מצטיטס שאצל רמב"ן במלחמות ובחידושו והריטב"א: ר' שמעון). וכך הוא בדפו' וכי"ו ורמב"ן: אמר ר' אלעזר בר' יוסי כך אמר להן רבן שמעון בן גמליאל לזקנים בצידן לא נחלקו ר' עקיבא וחכמים על שטרות העולין בערכאות של גוים שאע"פ שחותמיהן גוים שהן כשרים על מה נחלקו על שנעשו בהדיוט שר' עקיבא מכשיר בכולן וחכמים פוסלין בגיטין⁽¹⁾ נשים ובשחרורי עבדים רבי (צוק: רבן) שמעון בן גמליאל אומר אף גיטי נשים ושחרורי עבדים כשרין במקום שאין ישראל חותם.

אבל בבבלי יא א: כך אמר רבי שמעון לחכמים בצידן לא נחלקו וכו' (כשרים)⁽²⁾ לא נחלקו וכו' וחכמים פוסלין⁽³⁾ רשב"ג אומר וכו' (וכן "גרסא דכולהו נסחיא", רמב"ן, ורש"י הוא שהגיהו).

ולפי נוס' התוס' "כך אמר להן רשב"ג לזקנים" "ר' שמעון" דמתני' – רשב"ג הוא. ואמנם רשב"ג אף הוא היה בצידן (גיטין פ"ז מ"ה), ור' אלעזר בר' יוסי לא אמר בשום מקום אחר דבר הלכה בשם ר' שמעון.

יד. "רבן שמעון בן גמליאל" – "רבן גמליאל".

שביעית פ"א מ"ה: רבן גמליאל אומר כדי שיהא הבקר וכו' – מי"ר ולו ופ וק וה וב ולירמא ומ ושרי"ר 47 ואגודה: רבן שמעון בן גמליאל.

תרומות פ"ח מ"ח: רבן גמליאל אומר אל יחדש בה דבר – "ס"א רשב"ג (מ"ש); אבל בכל הנוס' "רבן גמליאל", וכן בציטאט שבירוש' פסח' פ"א, כח ע"א ובירוש' שם, כח ע"ב ותרומות שם, מח ע"ב ("כרבן גמליאל").

מעשרות פ"ד מ"ו: רשב"ג אומר תמרות וכו' – מי"ר ולו ופ וק וה וב ולירמא וששון (והוגה ביה"ש ע"ע: שמעון בן) ומ ואגודה: רבן גמליאל.

ערלה פ"א מ"ד: רבן גמליאל אומר משם רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא – ד"ג ודין וריווא ומנטי ומשב"ג, לו וק ופ וה וב וששון ומ: רבן שמעון בן גמליאל, וכן הגיה מ"ש. והוא העיקר; שכן ר' אלעזר בן יהודה היה תלמידו של ר' יהושע ואי"אפשר שר"ג יאמר בשמו.

שם פ"ב מ"ב: יועזר איש הבירה היה מתלמידי בית שמאי ואמר שאלתי את רבן גמליאל הזקן עומד בשער המזרח וכו' – לו וקטע הגניזה ("לשון חכמים" 167): שמעתי את רבן שמעון בן גמליאל הזקן.

שבת פ"א מ"ט: אמר רבן⁽³⁾ שמעון בן גמליאל נוהגין היו בית אבא, שהיו

(1) צוק' ורש"י יא א: חוץ מגיטי.

(2) בדפו': ואפי' גיטי נשים ושחרורי עבדים, ונו' ע"פ רש"י וליתא בכ"י מ, ורמב"ן: חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, ורש"י מחקו, ולהלן בדפו' ומ: וחכמים פוסלין חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, כהגהת רש"י, וכהו' צוק' בתוס'.

(3) במשניות דפו"י: רבי, והיא טעות רגילה.

נותנין כלי לבן לכובס וכו' – לו ופב"ב (יט א) ד' שונצ' וד"ו וכו' (והגיהו רש"ל): רבן גמליאל, וכן ברי"ף כ"י ב (בנוס' א. ואצלו בנוס' ב: שמעון בן גמליאל).

בתוס' פ"א כב (בבלי יט א כ"י): אמר ר' אלעזר בר צדוק של בית ר' גמליאל היו מוליכין וכו', וראב"צ היה רגיל להעיד על מעשים בבית ר"ג, כגון פסח' מט א (תוס' שם פ"ב יא). ביצה כב ב (תוס' שם פ"ב יג-יד). ובביצה פ"ב מ"ו (עדיות פ"ג מ"י) אומר רבן גמליאל עצמו על "בית אבא": אמר ר"ג מימיהן של בית אבא לא היו אופין וכו', ובעירובין פ"ו מ"ב (ועי' להלן) "אבא" של ר"ג הוא. וכך היה נוס' הר"ן כאן, שהשוה נשיא זה של שבת עם זה של ביצה, אלא שנשתכש בר"ן בשניהם "רשב"ג".

בכל שאר הנוס', וגם פ"ר שם. ד רע"ב: שמעון בן גמליאל.

שם פ"ג מ"ה: רבן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הניבירין שוין וכו' – ד"נ ומאירי ומפתח לרנ"ג (קו ב): רבן גמליאל; אבל בביצה פ"ג מ"א בכולם: רשב"ג, וכן רנ"ג עצמו הביא מביצה: רבן שמעון בן גמליאל.

עירובין פ"ו מ"ב: אמר רבן גמליאל מעשה בצדוקי אחד שהיה דר עמנו בירושלם ואמר לנו אבא מהרו וכו' – מב"ב ופב"ב (סח ב) מ: רבן שמעון בן גמליאל, וכן ב"ספרים" שבתוס' (סב רע"א). ובגמרא סח ב בכל הסוגיא במשנה ובברייתא דפ"ו ומ: ר"ג; אבל בדפו"י בכל הסוגיא: רשב"ג, ורש"ל הגיה בגמרא: ר"ג, אבל לא בברייתא (ד"ס). ואמנם בברייתא זו: ומעשה בצדוקי אחד שהיה דר עם רבן שמעון בן גמליאל במבוי בירושלם ואמר להם רבן שמעון בן גמליאל לבניו בני מהרו וכו', הוא העיקר, שכן "אבא" של ר"ג שכמשנתנו הוא רשב"ג הזקן שהיה דר בירושלם, הוא רשב"ג דברייתא (עי' ד"ס).

אלא שהסופרים טעו והשוו את המשנה והברייתא.

פסחים פ"א מ"ה: רבן גמליאל אומר חולין נאכלין כל ד' ותרומה וכו' – מאירי שם (ד"ה ועוד): רבן שמעון בן גמליאל; אלא שהוא אומר ש"בספרים מדויקים מצינו בכאן רבן גמליאל ולא רבן שמעון". וכן בבבלי יג א: ונימא מר הלכה כרבן גמליאל וכו', וכן כא א: מתניתין ר"ג היא דתנן ר"ג אומר וכו', וכן בירוש' שם, כז ע"ד ב"פ: הלכה כרבן גמליאל וכו', ובתוס' פ"א ד שנינו: ר' יהודה אומר משום רבן גמליאל שתי חלות וכו' כל זמן שהן מונחות כל העם אוכלין חולין ניטלה אחת מהן כל העם אוכלין תרומה וכו'; א"כ וודאי שבמשנתנו "רבן גמליאל" עיקר, וכולה ר' יהודה היא. שם פ"ב מ"ג רבן שמעון בן גמליאל אומר כל שאין הכלב וכו' – ריווא וב ולירמא ורי"ף כ"י ב: רבן גמליאל; אבל בכל הנוס' וכן בבבלי ב"מ מב א: רשב"ג (אלא שבכ"י פלו' שם: רבן גמליאל). וכן בפסח' שם בפ"ר. כט ע"א. ותו"ט הוסיפו וציין בגליון: ס"א. וכן במכיל' דרשב"ג. 19: רשב"ג.

שם פ"ד מ"ה: רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם וכו' – ר' יהונתן והמכתם כ"י: רבן גמליאל; אבל בכל הנוס' "שמעון בן גמליאל", וכן יוצא מן הבבלי נד ב (עי' לעיל "מוחלפת השיטה").

שם פ"ו מ"ב: אמר רבי צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח וכו' – מאירי: רבן שמעון בן גמליאל; אבל גם בבבלי עה א: רבן גמליאל, וכן בירוש' שם. לד רע"א בכל הענין "רבן גמליאל" (ועי' לעיל "חסורי מחסרא"), ור"צ היה כידוע יוצא ויכנס בבית ר"ג דיבנה. אלא שביבנה לא היה פסח, וא"כ אפשר שהוא רשב"ג הראשון ור"צ ראה אותו בירושלים.

ביצה פ"ב מ"ו: שלשה דברים רבן גמליאל וכו' – ע"י לעיל שבת פ"א מ"ט.
 ר"ה פ"ד מ"ט: ר"ג אומר שליח צבור מוציא וכו' – מב"ב מ וגמרא לד ב – לה
 א ואו"י ק"ש סי' ה: רשב"ג: אבל בכל הנוס': ר"ג, וכן בירוש' שם סוף פ"ד (ברכות
 סוף פ"ד), ותוס' סוף פ"ב.

תענית פ"א מ"ג: רבן גמליאל אומר בשבעה בו – מב"ב מ"ב: רשב"ג (ונמ'
 ע"א "שמעון בן"). וכן רי"ף דפו' (אבל כ"י מ: ר"ג) ופי' הרא"ה (עמ' ד') ובמאירי כאן
 (ו' ע"א) ולעיל (ו' ע"א) בפירושו (אבל במשנה: ר"ג): אבל בפכ"ב כאן גם מ"ב: ר"ג, וכן
 בגמרא כאן ולעיל שם וכן ברי"ף כ"י. וגמרא דף ו ע"א מוכיחה שהעיקר במשנה
 "ר"ג" (ע"י ד"ס).

כתובות פ"ב מ"ד: כל זמן וכו' דברי ר' מאיר שאמר משום רבן שמעון בן
 גמליאל – כך במשניות ומב"ב דפו' ומ ור ורי"ד: אבל מי"ר ופ וק ולו וכ"י ירוש' ורי"ף
 ורא"ש: משום רבן גמליאל.

אבל בתוס' פ"ב סוף ה"ג: שאמר משום רבן שמעון בן גמליאל ר' ישמעאל
 אומר ל' שנה וחכ"א וכו'.

אלא שרשב"ג היה צעיר הרבה מר' מאיר, ואומר בכ"מ משום ר"מ, תוס' כתובות
 סוף פ"ו (ירוש' כתובות שם, ל סע"ד) ותוס' כלים כ"ב פ"ז ט (ר"ה יט א ושבת טו ב מ
 וא"פ): רבן שמעון בן גמליאל אומר יהודה בן שמוע מטמא משום ר"מ, ומחליף
 מחלוקת ר"מ ור' יהודה, תוס' כלים כ"מ פ"ד טו (1).
 ואפשר שרשב"ג זה הוא הזקן.

שם פ"ח מ"א: רבן גמליאל אומר וכו' – מב"ב מ בטעות: רשב"ג.
 גיטין פ"א מ"א, סיפא: רשב"ג אומר אפילו מהגמוניא וכו' – לו: רבן גמליאל;
 אבל בכל הנוס': רשב"ג, וכן בתוס' רפ"א, וכן בבבלי ד ע"ב.

שם פ"ד מ"ב: בראשונה היה משנה שמו וכו' התקין רבן גמליאל הזקן שיהא
 כותב איש פלוני וכל שום וכו' – לו וב: רבן שמעון בן גמליאל (ב: הזקן) שיהא, וכן
 בציטאט שבירוש' שם, מה ע"ג: התקין רבן שמעון בן גמליאל שיהו כותבין (אבל
 בסוגיא המקבילה שבירוש' ב"ב פ"י, יז ע"ג: רבן גמליאל הזקן), וע"י להלן למ"ג. אבל
 בבבלי לד ב: אמר שמואל שלחו ליה בני מדינת הים לרבן גמליאל וכו' עמד ר"ג
 והתקין שיהו כותבין איש פלוני וכו'.

שם מ"ג: אין אלמנה נפרעת וכו' התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת
 ליתומים והעדים (ד"ג וב ומי"ר ולו ופ וק ומב"ב מ ופכ"ב לו א, וע"י תוס' שם) חותמין
 על הגט – ד"ג וב ור"מ ומאירי (במשנה ובפי' הר"מ, אבל במאירי עצמו: ר"ג) ומי"ר
 ולו ופ וק וקטע גניזה (לשון חכמים, 175) וה"ר יהוסף: רבן שמעון בן גמליאל, וכן
 בתה"ג ח"ג סי' ע"א וקכ"ו ותוס' בכורות מה סע"ב.

ובגיטין שם, לו א: כדתניא בראשונה היה כותב אני פלוני חתמתי עד וכו' אמר
 רבן גמליאל תקנה גדולה התקינו שיהו מפרשין שמותיהן בגיטין וכו' – אף כאן בכ"י מ:
 רשב"ג, וכן רנ"ג במפתח (ג"ש ס"ב, 343): אמ' רבן שמעון בן גמליאל, וכ"ה בתוס'
 סוף פ"ז ט (וע"י ג"ש שם, 333 ולש"ח שם הערה 2): רבן שמעון בן גמליאל אומר תקנה

(1) בתענית יח ב: זו דברי ר"מ שאמר משום רשב"ג, ט"ס, והעיקר ככ"י שם ועירובין מא סע"א:

משום רבן גמליאל, וכמשנתנו שם.

גדולה וכו'. איך לא רשב"ג הוא שתיקן שהעדים חותמין וכו', אלא שתקנו לפניו. ואף במשנתנו לא אמרו שר"ג הזקן או רשב"ג הוא שתיקן אף "והעדים" (עי' תוס' שם). אבל רשב"ג שבמ"ג וכן זה שבמ"ב אפשר ואפשר שהוא רשב"ג הזקן.
 ב"מ פ"ה מ"י: רבן גמליאל אומר יש רבית וכו'—מב"ב ה: רבן שמעון בן גמלי'.
 ב"ב פ"ט מ"א: אמר רבן גמליאל רואה אני וכו'—ד"ג בטעות: רשב"ג. ונכון בכתובות פ"ג מ"ג.

עדיות פ"ח מ"ג: העיד ר' יהושע וכו' אמר רבן שמעון בן גמליאל קבלנו עדותכם אבל וכו'—כך גם ב Qu 569; אבל ב 568, לו וק ומ ושם: אמר להן: רבן גמליאל; תוי"ט (בגליון התוי"ט: ס"א ל"ג): נ"א אמר רבן גמליאל. והיא עיקר, דהא בכתובות (יד א) רמינן לה אדר"ג דהתם. וכן הגיה ה"ר יהוסף וכתב: ס"א אמר רשב"ג ונ"ל דשובש הוא כי אלו לא העידו לפני רשב"ג.

חולין פ"ב מ"ו: רבן שמעון בן גמליאל אומר עד שתפרכס—ד"ג ולו ופ וכי"י ב ומב"ב מ וה רב וה"ג ור"ף ורא"ש וראשונים וערוך ע סכן: רבן גמליאל. וכן הגיהו רש"ל ורש"א במב"ב והדפוי' הוגהו אחריהם (הנוי ואמ"ד). וכן בגליון תוי"ט: "גמר' ל"ג". ובבבלי לח א: קיל מדר"ג ועדיף מדרבנן וכו' אילימא אדר"ג וכו' (מ"ש, ועי' שם). בכורות פ"ו מ"ט: מעשה וכו' ושלח רבן שמעון בן גמליאל לחכמים וכו'—מב"ב דפו' ומ ורמב"ן ורא"ש: רבן גמליאל. ועי' לעיל "אמרו חכמים" ב.
 ידים פ"ג מ"א: אמר ר' שמעון בן גמליאל מעשה וכו'—ס"א אמר רבן גמליאל (דס"פ), מ"ש. ועי' לעיל "אמרו חכמים" ב.
 שם פ"ד מ"ד: אמר לו ר"ג—ד"ג בטעות: רשב"ג.

וחילופים בין "רשב"ג" ל"ר"ג" ישנם בין ברייתות לברייתות, שתלויים בשינויי-מקורות ובמסורות שונות של תנאים:

תוס' סנהד' פ"ב ו (בבלי יא ב: דתניא): מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו יושבין על גב מעל"ה > בהר הבית ויוחנן סופר הלה לפניו וכו', ובירוש' שם פ"א, יח רע"ד: תני אמר רבי יודן ("יהודה") מעשה ברבן גמליאל וכו'. ולפניו בתוס' שם ה (בבלי יא א: ר' ינאי אומר משום רבן שמעון בן גמליאל שהיה אומר בגזולא וכו' ושפר באנפאי. וכאן מעיר סתם הבבלי שם: תא חזי מאי איכא בין תקיפי קדמאי ("ר"ג דיבנה") לעינותני בתראי ("רשב"ג בנו") דתניא מעשה וכו' (כלעיל).

הבבלי דן איפוא את רשב"ג זה כאילו הוא רשב"ג השני. ואת ר"ג, המובא בברייתא שאחריה, כ"ר"ג דיבנה. אבל בירוש' שם: רבי ינאי אמר משום רבן גמליאל וכו' ושפר באפוי (צ"ל: באפיי) ובאפי חבריי, כמו במעשה שאחריו.

ואולם על ר"ג הזקן, אבי אביו של ר"ג דיבנה, נמצא כיו"ב בתוס' שבת ריש פ"ד (בבלי קטו א): שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית, ירוש' שם פט"ז, טו ע"ג: עומד על הבניין (ועי' "שרידי ירושלמי", תרביץ ש"ג, 242), ולא על ר"ג דיבנה שהיה אחרי החורבן. ולא היה בירושלים בבניינה.

והנה "המעשה" ישנו במ"ת, 176, וכאן מעיד ר' יהושע: פעם אחת עליתי לשוק העליון לשער האשפות שבירושלים ומצאתי שם את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבן יוחנן בן זכאי יושבים ושתי מגלות פתוחות לפניו ויוחנן סופר חלה (מה"ג כ"י שלי: חול'ה) עומד לפניו וכו'.

המעשה שנוי בעברית, אבל אין זאת אומרת שכך נשלחה בעברית ולא בארמית. והנשיא הוא רשב"ג הזקן, וייוחנן סופר חלה (חולה, "סנהדרין", רד"ה בהערה שם) לפניהם. והדבר רחוק שיוחנן הסופר חי מימי רשב"ג הזקן עד ימי ר'ג' דיבנה, ואף א"א, כמו שאמרתי, שר"ג דיבנה היה יושב במעשה זה ע"ג מעלה בהר הבית. אלא שיש כאן חילופי-מקורות וחילופי-מסורות: ר' ינאי מסרה בשם "רשב"ג ור' יהודה – בשם "ר"ג", אבל שניהם הם "זקנים" ומזמן הבית.

ובמע"ש פ"ה מ"ח שנינו: אמר רבי יהודה בראשונה היו שולחין אצל בעלי בתים שבמדינה מהרו והתקינו פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור עד שבא ר"ע וכו', ולשון זה הוא מעין לשון רשב"ג הזקן שבמ"ת שם: ידוע יהא לכם שהגיעה השנה הרביעית ועדיין קדשי שמים לא נתבערו אלא שתמהרו ותביאו וכו' (1).

טו. רבי – רבי מאיר

רגילים כמה חילופים שנתחלף "רבי אומר" ב"רבי מאיר אומר", ולהיפך; הראשונים ע"י אשגרת "מאיר" – "אומר" והאחרונים ע"י השמטת "מאיר".

כלאים פ"ב מ"א: ר' מאיר אומר אף הקשות ופול המצרי ורואה אני את דבריהן מדברי – כך במשניות ובזה ור"מ; אבל מ"ר ופ וק ולו ומ ואו"ז כלאים סי' רע"ד: רבי אומר. וכן בירוש' סוף פ"ד (כנ"ה האו"ז שם): כל הן דתני רבי קישות וכו' ("רבי אומר" ליתא אף בכ"ר, "דתני רבי" גם ר"ש). ולשון "ורואה אני את דבריהן מדברי" נמצא בפי רבי, תוס' מנחות פ"ח ז, תוס' אהלות פ"ה ז, וכדומה.

גזיר פ"ד מ"ה: רבי אומר אף בתגלחת הסהרה וכו' – מב"ב דפו' ותוס' כז א ד"ה בד"א, ומאירי: ר' מאיר אומר, ועל פיו הוגה בגמרא כח ב: ר' מאיר; אבל בד"ו בגמרא ורש"י: רבי, וכן מ מב"ב וגמרא, וכן פי' הרא"ש שבשמ"ק כח א וב "רבי" (בדפו' ראם כח א: ר' מאיר, שם ב: רבי, והוגה: מאיר), ובכל נוס' המשנה "רבי". וכן בירוש' שם, נג רע"ג ותוס' פ"ג יד.

מכות פ"א מ"ח: רבי אומר אחד דיני ממונות וכו' – כך בכל הנוס'; אבל ד"ג וב F 567: ר' מאיר.

בבבלי סע"א: הלכה כרבי, וכן בתוס' פ"א י: ורבי אומר, צוק': ר' מאיר אומר. מנחות פ"ח מ"ו: אין מביאין ישן דברי רבי וחכמים מכשירין – כך ברוב הנוס' ומב"ב (פ"ט, פו ב) ופב"ב (פז א) דפו' ומ; אבל מב"ב ר"א ופב"ב: דברי ר' מאיר, ובגמרא ר"א: מ"ט דר' מאיר וכו' דאמר לא יביא אם הביא וכו' היינו טעמא דכתיב (וליתא "רבי"). פ: דברי ר': מאיר; ז"א נו' אחר: ר' מאיר.

חולין פ"ג מ"ד: ניקב הזפק רבי אומר אפילו ניטל – כך ברוב הנוס'; אבל כ"י ב ולירמא: ר' מאיר.

ואולם בבבלי נו סע"ב: כרבי בנפק, וכן תוס' פ"ג יח.

ערכין פ"ט מ"ח: עד שיהא לוי ובערי הלויים דברי רבי – כך ברוב הנוס', ובגמרא לג ב, וכן ח"כ בהר פ"ו ח. אבל לו וב 571: רבי מאיר.

תמורה פ"ו מ"ב: רבי אומר אינו אתנן – כך בכל הנוס' ומב"ב מ ופלו', וכן בספרי תצא פי' רסא. אבל מב"ב דפו', ותוס' ב"ק ע ע"ב ד"ה אתנן: רבי מאיר אומר; אבל בבבלי תמורה ל ע"א: אי הכי מ"ט דר' (גם מ ופלו').

(1) [ועי' מש"כ בתרביץ שנה ט"ו, 6].

חילוף כזה גם בנדרים פ"ג מ"א (אלא שאינו משנה אלא הוספה, ע"י לעיל, יתוספות והוספות): רבי אומר גדולה מילה וכו' – כך ברוב הנוס'; אבל לו ק' וקמ' (284 XII HUCA) F 64, ע"י ואה"ת: רבי מאיר אומר (מב"ב מ: ד"א). וכן בברייתא נדרים לב א: תניא רבי אומר (תוס' פ"ב ה) – מ ואה"ת: רבי מאיר אומר.

וחילוף בין משנה וספרי, פאה פ"ח מ"ה: אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים ר' מאיר אומר חצי קב – אבל בספרי תבוא פ"י ש"ג: או ו' קב שעורים דברי רבי יהודה רבי אומר חצי קב.

וטעויות-סופרים וודאיות הן:

עירובין פ"א מ"ז: ומטמא משום גולל ורבי מאיר מטהר – מב"ב מ ליתא מאיר, וט"ס.

כתובות פ"ה מ"ד: רבי מאיר אומר הקדש – במשניות דפו"י ליתא "מאיר".

והוסיפו תו"ט, ובגליון: ס"א.

ערכין פ"ח מ"ה: רבי אומר נראים דברי ר' יהודה בקרקעות וכו' – כך בכל

הנוס', וכן בחוס' פ"ד לג. אבל בד"ג וכ"י ב: ר' מאיר אומר.

אלא שהכל הוספה, וליתא עד סוף המשנה במב"ב מ, ע"י "יתוספות והוספות".

רבי – ר' יהודה

שבת פ"ב מ"ג: אמר רבי מצינו שם קטן משם גדול וכו' – כך במשניות למן

דפו"י (סביניטא ומנט' ואילך); אבל ד"ג ומ"ר ומב"ב דפו' וכ"י ופ"ב (קג א וקג ב)

וכל כ"י המשנה: אמר ר' יהודה. וכך יוצא מבבלי שם וירוש' שם. יג רע"ד, ת"כ

חובה פ"א ד ובבלי שם (סתם ספרא).

בכורות פ"ז מ"א: (ו)בעלי החטורת ר' יהודה מכשיר – מב"ב מ ליתא "יהודה",

וט"ס הוא.

חילוף ממין אחר הוא חילוף מקורות שבברייתות:

קידושין כה א: ורבי לשון לא ורמינהי וכו' ועוד תניא ושניטל רוב הלשון

רבי אומר רוב המדבר שבלשוננו.

אבל בבכורות מ ע"א: ושניטל רוב המדבר שבלשוננו. מחנ' מני ר' יהודה היא

דתניא ואת שניטל רוב הלשון ר' יהודה אומר רוב המדבר וכו'; כך בכל הנוס', וא"י

אפשר להגיה כאן כלום. שכן בתוס' בכורות פ"ד יא שנינו: ושניטל רוב הלשון

ור' חנינא בן אנטיגנוס אומר רוב המדבר בלשון. בית דין שאחריהן אמרו הרי אלו מומין.

א"כ רחב"א קדם לר' יהודה, ובית דין שלאחריהן (שאחרי יבנה) קדומים לרבי,

והרי משנת בכורות (פ"ז מ"ח) שונה בין השלשה שהוסיף אילא ביבנה ולא הוודו לו

חכמים: ושניטל רוב המדבר שבלשוננו, וב"ד שלאחריהן אמרו וכו'. א"כ ר' יהודה

שבברייתא זו עיקר, ז"א ר' יהודה בר אלעאי, שהוא ור' יוסי הלכו לשאול טהרות אצל

בנו של רחב"א (בכורות ל ע"ב). ור' יהודה שנה משנת רחב"א.

אלא שתנא בבלי אחד החליף "ר' יהודה" ב"רבי" (ר' יהודה הנשיא?). וכך היה

נוסח ברייתא זו בבבלי קידושין⁽²⁾.

וכיו"ב למשל בין ברייתא שבגזיר לברייתא שבערכין: נזיר ח ע"ב: ומי שאני

ליה לרבי מנין והתניא הריני נזיר כמנין ימות החמה מונה נזירות כמנין ימות החמה,

כימי הלבנה מונה כימי הלבנה רבי אומר עד שיאמר נזירות עלי כמנין ימות החמה

(1) "או" גם בתוס' רס"ד, וע"י מ"ס, וע"י לעיל וי"ו. (2) [תרכ"ז יו, 27].

וכמניין ימות הלבנה וכו'. אבל בערכין ט ע"ב שנינו: מיתבי הריני נזיר כימות החמה <כמניין ימות החמה> מונה נזירות ג' מאות וששים וחמשה ימים כמניין ימות החמה, כימות הלבנה <כמניין ימות הלבנה> מונה נזירות ג' מאות וחמשים וארבעה ימים כמניין ימות הלבנה; כך הוא בכ"י מ ורש"י ד"ה הריני (והמגיה טעה). וזו ממש כלשון תוס' נזיר פ"א ג (דפו' וכי"ו): כימות החמה כמניין ימות החמה וכו' כמניין ימות הלבנה רבי אומר עד שיאמר הריני נזיר נזירות כימות החמה כמניין ימות החמה כימות הלבנה כמניין ימות הלבנה.

א"כ אף ת"ק דברייתא לא שאני ליה מנין; אלא שבדייתא דנזיר ברייתא בבליית היא. רבי – רבי יוסי

כלים פכ"ג מ"ב: רבי יוסי אומר אף טפיטן וכו' – מ ליתא "יוסי"; אבל בכל הנוס' ר' יוסי, וכן בת"כ מצורע, זבים פ"ג יא.

שם מ"ד: אמר ר' יוסי אין בהן משום מושב – מ ליתא "יוסי" אבל ישנו בכל הנוס'. פרה פ"ג מ"ז: רבי יוסי אומר לא משום זה וכו' – כך במשניות ודרנ' וב Qu 572 ואנט'; אבל ב Qu 573 ופ' ומ וק ליתא "יוסי". וכן ביומא מב סע"ב, וכן בספרי חקת פ' קכג: רבי אומר. מ"ש: ויש סדרי משנה דגרסי ר' עקיבא ואית דגרסי ר' יהודה. רבי – ר' שמעון

מכשירין פ"ה מ"ג: ר' שמעון אומר בכי יותן וכו' – כך במשניות ודרנ'; אבל ד"ו רפ"ג ודס"פ, ק' פ' ומ ואנט' וב 572, 573 ולירמא וה"ר יהוסף: רבי אומר וב 573: ר' מאיר אינן בכי יותן. ונמ' "מאיר" ע"א ונו' ביה"ש: או'. לו ליתא כל הלכה זו. ע"י "תוספות והוספות".

בשביעית סוף פ"ו מ"ר: אמר ר' שמעתי וכו', ונשמט "שמע" ע"י "שמעתי" הסמך לו. רבי – ר' אליעזר (ו). ע"ז פ"ד מ"ה: רבי אומר ביטל – מב"ב מ: ר' אליעזר אומר! וט"ס הוא, כמו שמוכיחה הברייתא, ע"ז נג א. שם תנא בלא "רבי"

יש שנמצא בנוסחאות שם תנא בלא תאר רבנות, ואע"פ שאין לכל אחד מאלו עדים הרבה, הרי ראוי לשים לב לדבר; שכן אפשר ש"חסרון" זה תלוי בתנא השונה, חבירו ובן-דורו של אותו תנא, וע"כ הזכירו בלא "רבי", כמו שמצינו כיו"ב כמה פעמים במשניות של תלמידי ר"ע שהובאו בתוס' (1). ואלו מצאתי:

ברכות פ"ב מ"א: דברי רבי מאיר – ליתא "רבי" במ"ר כ"ל.

נדרים פ"ה מ"ה: רבי יהודה אומר אחד וכו' – ליתא "רבי" במב"ב מ.

זבחים פ"א מ"ג: רבי אלעזר (ע"י לעיל בערכו) אומר אף וכו' – ליתא "רבי" בכ"י פ' (לעזר או').

קידושין פ"א מ"ד: דברי ר' מאיר ור' אלעזר וחכמים אומרים וכו' – בד"נ ורי"ף ד"ק ומאירי ליתא "ור' אלעזר" (2); ק: אלעזר או' וחכמי אומ' (ונמ' ע"א "או" ונו' "ור"). ואפשר ששתי נוסחאות הן: א) "אלעזר אומר" וב) "וחכמים אומרים". בכורות פ"ו מ"י: רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר את שיבלת וכו' – ק ליתא "רבי".

(1) [ע"י תרביץ שנה ט"ו עמ' 1 הערה 4].

(2) מ ליתא "מאיר ור"א", ובגליון ע"א: י"ט ר' מאיר ור' אלעזר, וע"י לעיל עמ' 1067, 1167.

חגיגה פ"א מ"ז: רבי שמעון בן מנסיא אומר איזהו וכו' – לו ליתא רביי, אבל בתוס' פ"א ז איתא בכל הנוס'. וכיוצא בספרי דברים פ"י: ר' שמעון בן יוחי (מה"ג: מנסיא) – ליתא רביי בדיו. וכל משנת חגיגה זו לקוחה מתוך מדרש-הלכה, שהרי ר' שמעון בן יוחאי אינו בכל המשנה (עי' לעיל עמ' 173).

ר' חנינא בן אנטיגנוס – בן גמליאל

חילופים בין משנה לברייתא וברייתא לברייתא רגילים בין ר"ח בן אנטיגנוס לבין ר"ח בן גמליאל. ואף בין ר"ח בן אנטיגנוס לבין ר"ח בן עקיבא.

נדה פ"ח מ"ב: עד כמה היא תולה ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר עד כגרים של פול – בן אנטיגנוס גם בברייתא שבבבלי נח ב: אמר רשב"ג וכו' אבל נראין דברי ר' חנינא בן אנטיגנוס מדברי ומדבריהם שהיה אומר עד כמה היא תולה וכו'. אבל בתוס' נדה פ"ז ה בכל הנוסחאות: ר' חנינא בן גמליאל¹.

וכיוצא בין ברייתא לברייתא. נדה כג א (גם מ ויתויא סוף ערך חנינא בן אנטיגנוס)²: ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר נראין דברי ר' מאיר בבהמה וחיה. אבל בתוס' שם פ"ד ה: בן גמליאל, וכן בבבלי שם כ"י רומי ותוס' נדה ח ע"ב ד"ה והא (וע"פ התוס' מצויין בגליון ד"ח: ס"א גמליאל). וכיוצא ר' חנינא בן אנטיגנוס בברייתא גזיר מז ב (גם מ): אבל בתוס' יומא פ"א ד צוק: ר' חנינא בן גמליאל³.

ומצד אחר אנו מוצאים ר' חנינא בן אנטיגנוס במקום – בן עקיבא, ירוש' שבת פ"ד, ז ע"א: עד שבא ר' חנינא בן אנטיגנוס⁴ ודרשה בעירו עריבת הירדן וכו'. אבל בבבלי שבת פג ב: עד שבא ר' חנינא בן עקיבא וסירשה וכו'.

ובתוס' ביצה פ"ג ח צוק' וכיל וירוש' פ"ג, סב ע"ב: ר' חנינא בן עקיבא אומר בחולו של מועד עושין וכו'; אבל בדמו' וכיוצא בן אנטיגנוס. ואמנם רחביא מת כנראה בחיי ר' יהודה ור' יוסי ובאו לשאול את בנו בענין טהרות (בכורות ל ע"ב) ור' יהודה אומר עליו יאביו של זה ביזה תיח' ואמר לו ר' יוסי יכבוד זקן יהא מונח במקומו, משמע שהכירו אותו ושמת בחייהם.

ובתוס' ערכין ספ"א: ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר (בניגוד לר"מ ור' יהודה ור' יוסי) מכירן הייתי ולוים היו, משמע שראה לכל-המאוחר בני זמן הבית.

1) מכאן שאין רחב"ג זה אחיו של רשב"ג, עי' דה"מ 130 ותולדות תו"א 480, וכבר קדמו ריב"ק ביהו"א ע' רחב"ג כ"י א"פ עמ' 92: אפילו אם נאמר שאין ר"ג אכיו.

2) ריב"ק שם עמ' 92: ואעפ"י שכתבתי כי בנו של ר' חנינא בן אנטיגנוס שלחו אצל ר' יהודא ור' יוסי על ספק שלהן אעפ"כ מצינו שהוא נראה (נ) בן בחור אצל ר' מאיר דה"ג במס' נידה וכו' ומשמע שר' מאיר קדמו הואיל ואינו מכריע לומר דעתו, ולא היא דהא ר' אלעזר בר צדוק שהוא זקן מר' מאיר כמו שכתבתי שהיה כבר קודם חורבן הבית בב"א, גרס' באותה הל' עצמה א"ר אלעזר בר צדוק המפלט מין בהזה וכמין חיה לדברי ר' מאיר ולד לדברי חכמים אינו ולד היל' ג"ל שאף הראשונים נחלקו בענין זה ותולה בעל המשנה ובעלי הברייתא הדברים כאותן ("באותן"?) שהוזכרו בפירוש במחלוקת וי"ל בוקנותם כשמעו מחלוקת הכריעו כך וכך. אבל לענין ראב"צ עי' תוס' סוכה פ"ב ב וירוש' סנהד' פ"ו, כד טע"ב, ועי' יוחסין ע' ראב"צ, וכבר שיער באכר ששני ראב"צ היו.

3) בכיוצא ר' חנינא סגן הכהנים, וכן ביומא לט א וסוטה מב א, וס"ס הוא.

4) ריב"ק ביהו"א ע' חנינא בן עקיבא הגיה מדעתו בירוש': בן עקיבא, ומוסיף: מיהו באותו ירושלמי שבידי כתוב ר' חנינא בן אנטיגנוס ושמו טעות סופר הוא.

ומצד אחר שנינו בתוס' תמורה פ"ד י: ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר משם ר' אלעזר חסמא, וריא חסמא היה תלמידו של ר' יהושע וממונה בישיבת ר"ג דיבנה. איכ היה רחביא בן דורם של ר"ע ושל תלמידיו הזקנים, ורשב"ג יכול היה לומר "נראין דברי רחביא". ואף רחביא יכול היה לומר "נראין דברי ר"מ", כשם שר' יהודה ור' יוסי מזכירים דברי ר"מ. אבל מצד אחר אנו יודעים שגם ר"ח בן גמליאל היה קשיש מר' יוסי, ששנינו בתוס' נגעים פ"ב יא: אמר ר' יוסי אלו דברי ר' חנניה בן גמליאל. ואשר לריח בן עקביה, הרי אמר (כתובות פ"ח מ"א): אמרו לפני ר"ג, וכשמת בנו של ר' יהודה ברי' אלעאי נכנס יושב בצדו (מ"ק כא א וע"י שמחות פ"י יא). ואפשר ש"בן עקביה" ו"בן גמליאל" ו"בן אנטיגנוס" אחד הוא, כשם שאנו מוצאים ש"א"י בן גמליאל ו"א"י בן עקביה" אחד הוא (פסחים ק"ג ס"ב), ויוצא כך מכמה הקבלות, ע"י ר"ד הופמן, איינלייטונג אין די ה"ל מדרשים, 38).

XV. הכתיב

אף במקרא נמצא אפילו בנביאים וכתובים ראשונים, על-יד "חסר דחסר" (ק"ל ב"ר, וכדומה), — "מלא דמלא": יעקוב, יהושע; ראשונה (יהושע כא י), הראשון (איוב טו ז), רישון (איוב ח ח)¹; שמאל (במדבר כ יז, כב כו, דברים כו, יז כ, כח יד, יהושע א ז, כג ו, שופטים ז כ: שמאלם, ש"א ו יב, מ"ב כב ב, ישעיה נד ג, יח' א י, טז מו, לט ג, זכריה ד יב, משלי ג טז, ד כו, דה"א ו כט, דה"ב ג יז, ד ו — ח) — אם כן המלא והחסר (שמאל) לפחות שקולים כאן; צאוננו (תה"ל קמ"ד יג), כמלאות (ירמ' כה יב). והרבה ווי"ם במקום קמץ (ו"קמץ קטן") נמצאים בכתיב שבמקרא.

וכיו"ב בכ"י המשנה: יש כאן מסורת קבועה עד שיש חיבות שהן נכתבו בכל כ"י ישינים חסר, אן, בן, מן, מטמין, מטמות, קורין — על-יד מלא: שניקטעה, שנישברה, ניטיבה, נידירה, ישפכו, נימתחות; עיקריהן, פיסקי; צריף, ביחילו, כיבשו, גילגילה, שעילעלה, שתירמילו. מקריך; המפתח; המולח, הפוצע, ואפילו: פיתו, עימו, אימה, אימן, ב"תה, ב"תו, וכך מלא: לאוכל, לואכל, לוכל, לאופות; ל"סיכה, ב"סיכה (ועד שטעה בו אבן ג'נאח, ע"י להלן). וכותבים תמיד: זוגין (= זגים), וכתיב זה עתיק הוא, שכן עליו בנוי סימנו של ר' יוסי: כזוג של בהמה (נזיר פ"ו מ"ב); הוא שאמרו: ספרא בצירא תנא תוספאה (ע"ז ט ע"א, לעיל עמ' 701), וע"י בכל אלו להלן בפרטים.

ושרידים של כתיב ישן נמצאים בכל הדפוסים וכ"י:

1) "של" נפרד משל אחריו תמיד בדפוסים ובמב"ב וכן בכ"י מ ובה' לו ובירוש' ד"ו. אבל עם "מים" שלאחריו נמצא במלה אחת, "שלמים", בטבו"י פ"א מ"א ומ"ב בד"ג ובמשב"ג ומ: וקולית שלמים, וכן תמיד בה' לו אצל "מים" דווקא, שקלים פ"ו מ"ג ומדות פ"ב מ"ו, יומא פ"ב מ"ה ועוד, ובסוכה פ"ב מ"ה כבה' לו גם בכ"י מ: ודלי שלמים, וכיו"ב במ"ר ד"ו נדרים פ"ב מ"ה: שלים (וכן בה' לו). ובתרומות פ"א מ"ה בה' לו: ושלישנות.

1) שניהם נמצאים בקטע ישן של משנה, T-S. E2 67, בגיטין פ"ד מ"ב: ברישונה — ברישונה.

וכיו"ב גאוניקא, 262: בריש' בריש' בריש' = בראשונה — בראשונה, מ"ק כז א — ב.

בכ"י ק ופ וב ומי"ר כ"ל וירוש' ושרי"ר בכלל וב"ר תיאודור וקטעי הגניזה
יש"ל דבק תמיד עם שלאחריו (וכן אצל הגאונים).

(2) "אע"פ בלא ש" – אחריו רגיל בכ"י, כגון לו, פ וק ועוד, ונמצא בכל
הדפוסים בכלים פ"ב מ"ג ופ"ג מ"ז דפוי"י (עד דפו' ווילהרמרשדארף) ועוקצין פ"ב מ"ב.

(3) גוף ג' עבר נק' שרגיל בכ"י וירוש' וב"ר בסיום: – ת (במקום: – תה, הרגיל
בדפוסים) – נמצא בכל הנוסחאות בפרה פ"ט מ"ה: פרה ששתת, נדה פ"ח מ"ג:

שבאת, והרבה בד"נ.

(4) בינוני נק' בלא ה, שרגיל בכ"י: קורא, מטמא⁽¹⁾, יוצא – נמצא בדפוסים:

"קורא" בטבוי"י פ"ד מ"ב (ומקפת וקורא), "מטמא" בכל הנוסחאות בכלים פ"ג
מ"ד, נגעים פ"ד מ"ב ומ"ג, טהרות פ"א מ"א, ידים פ"ג מ"ה ובמשב"ג בחלה פ"א מ"ה,
כלים פ"ז מ"ג ג"פ ומ"ד וידים פ"ג מ"ב (וכן מ): "יוצא" בעוקצין פ"ב מ"ב משב"ג
וד"ס: אע"פ יוצא, ושם (וכן מ): גלעינה שמקצתה יוצא.

(5) "הנייה", "הזייה", שרגיל בכ"י ובירוש' וב"ר, ואף בכ"י הבבלי וספרות
הגאונים – נמצא במשניות שבדפוסים "הנייה" בדמאי פ"ד מ"ב, "הזייה" בכלים פ"א
מ"א ומ"ב, והרבה יותר בד"נ.

(6) "זוגין" שרגיל בכ"י ובמי"ר – נמצא במשב"ג בכל הדפוסים ובמשניות עד
ווילהרמרשדארף בטהרות פ"י מ"ח: בין העגולין לזוגין, ובכלים פ"ט מ"ז מד"נ עד
דפו' פראג ומשב"ג דפוי"י (עד אמ"ד): הגפת והזוגין.

(7) ס' ח'ן (יטוחין), שרגיל בכ"י ומי"ר – נמצא בכל הנוסחאות במכשירין פ"ג
מ"ה: המולך חטין לט' ח'ן, וכן בגטין ס' ב ד"ו בגמרא וברש"י.

(8) הילך, במובן "מהלך" (הולך ומהלך, מטייל וחוזר) – שרגיל הרבה בכ"י
– נמצא בכל הנוס' בטבוי"י פ"ב מ"ד: מקום שהילך השמן, ובטהרות פ"ד מ"ג
ד"ג ומשב"ג: הילכתה, ומקואות פ"א מ"ד בכל הנוס': עד שיהלכו, וע"י להלך.

(9) חדות (הדות), שרגיל בכ"י ובירוש' – נמצא בכל הדפוס' באהלות פ"א
מ"ח ומ"ט (ה' פעמים); ר"ש שם: החדות, כמו הדות אלא בלשון משנה דסדר
טהרות כולן כתובין חדות, וע"י להלך.

(10) עריה (יערה), שישנה בכמה מקומות בכ"י – נמצא בכל הדפוס' בבכורות
פ"ו מ"ה, וע"י להלך.

(11) סיום הרבים י – ין, שרגיל בכל הנוסחאות ושמרובה יותר בכ"י ישנים
– נמצא אף בדפוסים (ויותר בד"נ), ובחלקם דווקא בשמות שאינם רגילים בסיום זה:
אהלין ("אהלים"), אהלות פ"ה מ"ו (ר' יהוסף מגיה: אהלים), פ"ז מ"ב.
לחיין ("לחיים"), עירובין פ"א מ"ו ומ"ז, כלים פ"א מ"ב: בלחיין ובעריין;
אבל "בלחיים", כלים פ"א מ"ה.

הסלין (יסלים), כלים פ"ג מ"ז.

המגפיין, כלים פ"א מ"ח; אבל "במגפיים", שבת פ"ו מ"ב.
ספריין ("ספריים"), כלים פ"ד מ"ה ומ"ד, ולהיפך: של ספריים, שם פ"ג מ"א.
ערביין ("ערביים"), כלים פ"ד מ"א ופ"ז מ"ד ופ"ט מ"א (וע"י ר' יהוסף
במ"ש), אבל "הערביים", אהלות פ"ח מ"י, וע"י מ"ש כלים פ"ד מ"ב בשם ה"ר יהוסף!

(1) וגם בדפוס' שבבבלי למשל ב"ק נד כ, סב ב.

חרשין. סתתין. כלים פכ"ט מ"ג, מ"ו ומ"ז.
 בנ"יין. כלים פכ"ט מ"ג: של בניין (דפ' ריווא, ווילהרמרשדארף ומשב"ג: מנס'
 וחדשים: בנין, דרנב': בניים, רע"ב: בנאים). אבל מקואות פ"ט מ"ו: של בנאים. וכן
 בקטע שבתרביץ ש"ג 242 (ירוש' שבת פט"ז. ט' ע"ג: שהיה עומד על הבניים (כד"ו):
 הבניין). ועי' להלן בסיום הרבים.

קיצורים רגילים בכ"י ותוצאות טעויותיהם

(א) קיצורים רגילים:

או', או"מ' (בקצת קטעים ישנים: א') = אומר, אומרים.

וחכ' או' (וחכמ' או', וחכמ' אומ') = וחכמים אומרים.

דב' ר', דבר' ר' = דברי רבי.

תלמ' חכ', תלמ' חכמ' = תלמיד חכמים.

תל' לו' = תלמוד לומר.

שנ' (שנא') = שנאמר. יש' = ישראל.

בשמות תנאים:

שמע' = שמעון; ישמע' = ישמעאל; גמל' = גמליאל. ובתארי שמות: רב' = רבי,
 רבן. רב' יוחנן בן נורי (ר"ה פ"ב מ"ח ק); רב' גמליא' (שם מ"ח ומ"ט ק); רב'
 שמעון בן גמליאל (חולין פ"ח מ"ב ק) מכאן החילופים בין "רבי" ל"רבן", ובין "רבי
 שמעון" ל"רבי ישמעאל" (ועי' לעיל "שינויים בשמות התנאים").
 כל קיצורים אלו קבועים כמעט בכל כ"י המשנה, וכן בכ"י של מדרשיהלכה,
 כת"כ כ"ר, ספרי כ"ר ומכילתא כ"י.

הרבה קיצורים בפעלים ושמות בכלל ע"י נוטריקון (נקודה או קו) רגילים ביחוד
 במב"ב מ. ז"א בסדרים מועד – קדשים וברכות ונדה שעם הבבלי, מפני צימצום עמודה
 של המשנה. אבל כמה נוטריקונים כאלו נמצאים אף בכ"י אחרים ואף בד"נ (למשל
 בכורות פ"א מ"א: הלוק' והמוכ' לו). ועי' לעיל עמ' 227 ואילך ועמ' 706.

(ב) טעויות שמתוך קיצורים:

1. עלידי הקיצור "או" רבו חילופים רגילים בין "אומר" – "אוסר", "אומרין"

– "אוסרין":

דמאי פ"ה מ"ג ד"נ: ר' יהודה אומר (קרי: אוסר); תרומות פ"ד מ"ח: רבי אליעזר
 אוסר – ק: או', ובגליון: נ"א אוסר (לעיל עמ' 241); מעשרות פ"א מ"ח: ר' יהודה
 אוסר – לו: אומ'! שבת פ"ו מ"י מב"ב: וחכמים אוסרין אף בחול – מב"ב מ:
 וחכמים או' אף בחול אוסר (ועי' לעיל עמ' 130); שם פ"כ מ"א: וחכמים אומרים אין
 תולין – מב"ב מ: וחכמים או' ("סרין", כך נוס' ע"א ביה"ש); שם מ"ד: וחכמים
 אוסרין – לירמא: אומרין (וא"נוטלין" קאי), וכן היה כתוב במייר כ"ל: אומ'
 נוטלין, והוגה ע"א: אוס', ובכ"י ה' ליתא "אוסרין" ונוס' ע"א; שם סוף פ"י מ"ו:
 וחכמים אוסרין משום שבות – פ: אומ' ק: או'! יומא פ"ח מ"א: דברי ר' אליעזר
 וחכמים אוסרין – מב"ב מ: או' (ואחריו בלא הפסק: האוכל ככותבת וכו', מב"ב),
 מו"ק פ"א מ"ו: ר' יהודה אוסר א"כ וכו' – מב"ב מ: ר' יהודה או'! כתובות פ"ג
 מ"ו ד"נ: רבי אליעזר אוסר (קרי: אומר); נדרים פ"א מ"ד: ר' מאיר אוסר – ק: או',
 והוגה ע"א: אוסר.

וכיו"ב בתוס', למשל תוס' שבת פ"ח ב: ר' יהודה אומר (קרי: אוסר); גדרים פ"ב ט צוק': ור' יוסי אומר, קרי: אוסר.
 וכיו"ב בירוש', למשל ירוש' שבת פ"ג, ו ע"ב: תני ר' יוחנן בן נורי אומר – שרייר 76: או' ("אוסר"), לעיל עמ' 271.
 2. ע"י הקיצור "אומ", "אומרין", נתחלף (ונוסף לו חילוף ר' בד') "אומרין" ל – "אומדין"; אבל במובן "אומדין" נמצא תמיד בכ"י ישנים במקום "אמר" – "עמד" (ע"י להלן):

אומדין כמה אדם וכו', ב"ק פ"ח מ"א. מכות פ"א מ"א ב"פ, ערכין פ"ח מ"ז ונוזר פ"א מ"ו ("כמה ימים").

בב"ק – ק: אומ', מב"ב מ: אומרי', לו ופ וכ"י ב: אומרין, ד"נ: אומר, מ"ש: בריש וי"ס בדלית.

במכות – מ"ר ולו וכ"י ב ולירמא: אומרין, וכן רי"ף, פ: אומ' – אומרין, ק בסיפא ברור: אומרין, ואף ברישא וודאי רי"ש, וכן ר' יהוסף.

בערכין – מב"ב מ: או', פ: אומ', ק ולו: אומרין (אומרים), כ"י ב: אומרין (אומ'), ד"נ: אומ' – אומרים.

בנוזר – מב"ב מ: אומרי', לו: אומרין, ק ופ: אומ'.

אבל בפיאה פ"ה מ"א: אומדין אותה כמה לקט וכו' – לו: אומרים; אבל פ: עומדין, ק: עומרין, והוגה ר' לר' (ר' בא בהשפעת "העמרין" שלפניו).

3 טעויות ישנות מתוך קיצורים, או קיצורייאשגרות:

א) כלים פט"ז מ"ח: תיק טבלא וסקורטיא. וודאי ש"סקורטיא" ("כיתונא דצל"א") אינו צריך לתיק, ואינו מזדווג כלל עם "טבלא"¹. ואין ספק שהעיקר: וסקוטלא, כמו בכלים פ"ל מ"א: הטבלא והאסקוטלא.

ב) דמאי פ"ב מ"ג: ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבית המדרש. פירושי המפרשים דחוקים, שהרי וודאי ש"ולא" שלפניו נמשך אף על "ומשמש" שלאחריו, ונ"ל שעיקרה של משנתו הוא: בבית המושותה. בירוש' כאן, כב ע"ד: תני לא ישמש חבר במשתה עם הארץ וכו', תוס' פ"ג ו. ובאדר"נ פמ"א, 192 שנינו: ואינו עושה טהרות אצל עם הארץ. "בתי משתאות" ו"משתאות" סתם הם של עמי הארץ (וע"י ירוש' תרומות סוף פ"א, מח סע"ב). וזו היא עיקר הצעת המשנה: ולא ישמש בבית המשתה.

חלוקת אותיות ותיבות מוטעית

בכ"י ק ביחוד טעה הסופר בכמה מקומות בחלוקת התיבות ואותיותיהן ומשך אות אחת לתיבה שלפניה: המגיה מחקה, אבל היא שייכת לתיבה שלאחריה:
 סוטה פ"ג מ"ד: הרי אילו מכליה עולם (נמ' ה ע"א. אבל צ"ל: מכלי העולם);
 ב"ב פ"ד מ"ח: ואת החרוב שאינו מורכבו / את בתולת שיקמה (בשתי שורות, ונמ' ו.
 אבל צ"ל: ואת); מנחות פ"ט מ"ב: שללוגו מחצה (ונמ' ו, וצ"ל: ומחצה); שם פ"יב מ"ו: תורו / בן יונה (בשתי שורות ונמ' ו, וצ"ל: ובן); חולין פ"ט מ"ח: הבשר טהור / אבר וכו' (בשתי שורות ונמ' ה, וצ"ל: האבר); תמורה פ"ג מ"ג: תירעה עד שיסתאבו / ימכר (בשתי שורות, ונמ' ו, וצ"ל: וימכר, כמו ברישא); כלים פ"ג מ"ד: או שהביא

(1) בס' המצות לרב חפץ, JQR V, 431: ותקיסבליא וסקורטיא, בוודאי ס"ס מן "יתק טבלא".

חרשים וממקום אחר / טפלן (בשתי שורות, ונמ' ו, וצ"ל: וטפלן); מכשירין פ"ג מ"ד: שהיו מטינין בחולו אמרו להן חכמי' (ונמ' ו, וצ"ל: ואמרו).
ורגיל בכ"י ק חלוקת תיבה לשתי שורות: שלשי-קמה (כלאים פ"א מ"ח):
והדל - מטיקין (כלאים פ"ט מ"ז); בה - קדש (תרומות פ"ו מ"ד); בשלשע - ערים
(תרומות פ"י מ"ג, בשל שעורים); משביח - לו (מעשרות פ"א מ"ב); בה - קיפה (עירובין
פ"א מ"ה); ושבע - לה (סוטה פ"א מ"ג, ונגרד והוגה); כאה - בין (אבות פ"ב מ"ג);
לי - טפס (מנחות פ"א מ"א); שני - ודעו (נדה פ"ה מ"ב).
וכיו"ב בת"כ כ"ר, כגון נדבה פרשה ב' י: ש/אין; תזריע נגעים פ"ט טו: ש/טהר
שעה אחת.

ריווח בכ"י המשנה

נוהג רגיל הוא בכ"י (ומהם נשרד אף בכמה דפוי"י), שסופר אחד מניח בהעקת
ספר, בין במשנה ובין בתוספתא ומדרשי-הלכה בין בבבלי ובין בירוש', - ריווח פנוי.
נוהג זה משמש, או להשוואת העמודה ופיזור שורותיה, או מפני שאותה תיבה (או אותן
תיבות) היתה מחוקה ומטושטשת בספר שלפניו ולא ידע הסופר שאחריו לקרוא אותה¹.
אבל יש לפעמים בספרים ישנים של המשנה ריווח מעין זה שיכול הוא להתפרש
כריווח שנעשה בכוונה תחילה, מעין פיסקא באמצע פסוק שבמקרא.

מכ"י המשנה ידועים לי שתי משניות שיש עליהן עדות מפורשת כזו:
א) חגיגה פ"א מ"ח: הרי הם כהררים התלויים בשערה (שהן, ליתא בכ"י)
מקרא מועט והלכות מרובות, ופירשו התוס' שם, י ע"ב ד"ה מקרא, בשם הר"ר אלחנן:
דמילת' באפי נפשיה היא מקר' מועט וקאי לא הלכות ויש בהן מקר' מועט אבל ההלכות
מרובות ובכמה ספרים יש ריווח בין מקרא מועט אדלעיל איכ משמע דמילת'
באפי נפשיה הוא וכו'.

ואמנם "אהלות" לא נזכרה במשנה, אבל בברייתא שבבבלי, חגיגה יא א, היא
שנויה: תנא נגעים ואהלות מקרא מועט והלכות מרובות.
ב) פרה פ"א מ"א: או נחש לדברי רבן גמליאל, ועליה העיר ה"ר יהוסף אשכנזי:
בס"א היה כתוב דברי רבן גמליאל והיה פנוי בינו ובין מה שאחריו.
ואמנם כבר אמר הר"ש שם: או נחש לדברי ר"ג, לעיל תנינא לה בפ' תשיעי
(מ"ג) וכו' והא דלא תנן הכא או עכבר לדברי ר' אליעזר כדקתני או נחש לדברי
רבן גמליאל משום דר"א שמותי הוא!

איכ אף כאן נעשה הריווח בכוונה.

כמה חסרונות מרומזים ע"י ריווח (צוק' עשה מן הרווחים - נקודות!) ישנם בתוס'
הו' צוק', למשל יומא פ"ה יד, תענית פ"ד ב, חגיגה פ"ג כז, דמאי פ"ב ד, תרומות
פ"ט א, ב"ב פ"ב י, ע"ז פ"ח ד (צנזורה!), ובביכורים פ"ב ט צוק': זמן עצי הכהנים
בתשעה..., שבדפו' וכ"י: בתשעה באב, אבל "באב" חסר אף במשנה, תענית פ"ד מ"ה
(ע' מש"כ במונטססריפט ח"ח, 97).

הרבה רווחים ישנם למשל גם במשניות ד"ג, שנדפס מתוך כ"י, בו רגילים כמה
רווחים שלא באו אלא לשם חלוקת העמודה. אף רגילים שם הרבה רווחים בתוך משנה

(1) ע' כיו"ב בתשו' רש"י שכתש מסמנים ס' יא [תשובות רש"י ס' כד].

אחת בין הלכה להלכה, ענין וענין, למשל חולין פ"א מ"ב ומ"ז, פ"ב מ"א ומ"ג, פ"ה מ"ב, כלים פט"ו מ"ד, נגעים פ"ג מ"א, וכאלה הרבה.

אבל יש בו אף רווחים שהם רומזים לחסרונות, למשל חולין פ"ב מ"א: ורובו של אחד (וריווח כדי "כמו-") הו'; חולין פ"ח מ"ד: שנאמר לא תבשל גדי בחלב אמו (ואחריו ריווח כדי חצי שורה!) לא / תבשל גדי בחלב אמו שלש פעמים, וחסר הפסוק השני, שישנו בכ"י רב (ע"ד ד"ס); מעילה פ"א מ"ב: אבל חייבין עליו משום פגול נותר (וריווח כדי תיבה שחסרה: וטמא) אמר ר' עקיבא וכו'.

ואף יש כאן ריווח כזה שיש בו מקום ספק, מנחות פ"ט מ"ב: שבע מדות של לח, היו במקדש (ואחריו ריווח כדי שתי תיבות!) הין וכו', ואפשר שרמזו כאן לשם התנא: דברי ר' מאיר (או: ר' מאיר אומר), שישנו בברייתא שבגמרא שם, פז ב.

ריווח פנוי למשל בספרי ראה פי' קכד, 183 כ"ר, שהמשנה מקוצרת, וכיו"ב עוד, והרבה כאלה בסא"ר הו' רמא"ש (מתוך כ"י משנת ד"א תת"לג), עמ' 10 הערה 39, 20 הערה 29, 51 הערה 18, 19, 68 הערה 82, 83, 69 הערה 8, 71 הערה 18 – 22.

שתי נקודות מימין ומשמאל

יש בכ"י "נוסח אחר" הרשום סתם בין שתי נקודות (: -): כך למשל בכ"י פרמא מנחות פ"ח מ"ו: דברי ר' מאיר: (ז"א נוסח אחר: ר' מאיר), ע"ד לעיל: רבי – ר' מאיר, וכיו"ב בתוס' צוק', למשל קידושין פ"ד יב (שאינו אלא תיקון), שביעית פ"ז טו (עמ' 72), יבמות פ"ה ג¹.

ויש שנקודות אלו אינן אלא סימן-מחק, כמו כ"י פרמא סוטה פ"ח מ"א (: שאם): נזיר פ"ו מ"י (: לשמה:).

הפלוגרפיה

הבלעת אותיות שוות בתיבות סמוכות זו לזו וצירופן לתיבה אחת (הפלוגרפיה), רגילים במקצת בדפוסים ויותר בכ"י, והבלעה זו גרמה לכמה טעויות בפירוש המשנה:

א) שניכנס (= שאני נכנס), שניסת (= שאני ניסת), נדרים פ"ח מ"ז ק: שניכנס, וכן פ"ט מ"ב ק (אצל: שני נכנס, שם מ"ג).

וכן ס"ז מטות ל ט, 327: אמרה קונם שניסת, וכן סא"ר הו' רמא"ש 124: שנוכר (= שאני נזכר), וכיו"ב ספרי תבוא פי' ש"ג, 322 ד"ו וברלין: שניטמא (= שאני טמא).

ב) רוב עצמות (= רובע עצמות), נזיר פ"ז מ"ג: ורובע עצמות, בכ"י ק כתוב "ורובע" ע"א על הגדר ורישומיו מראים שהיה כתוב: ורוב, ולהיפך פ"ו סוף מ"ג: רוב עצמות (גם ב 567: רוב – ורוב), בהו' לו: (ורובע עצמות, אצל "חסר רוב העצמות" שאחריו: ק ופ וב 569: רובע עצמות).

בשתייהן היה כתוב בתיבה אחת: ורובע עצמות, והסופרים טעו בקריאתם, וכיו"ב אהלות פ"ב מ"ו: ורובע עצמות משני מתים – במשב"ג: ורוב, ובמשב"ג בבבבשתי: ורוב.

ג) כלים פכ"ח מ"ח: טלית שהתחיל בה לקרעה כיון שנקרע רובה אינו חיבור – בכ"י ק: שניקרע (סוף שורה!) ערובה, ונמ' ע ע"א.

1) ועי' מש"כ בהרביץ ש"י, 122.

אבל "שהתחיל בה לקרעה" קשה וקשה אצל "רובה" וועי' חולין ככג א ותוס' (שם). בתוס' כלים ב"ב פ"ה י: טלית שהתחיל בה לקרעה עד שלא נקרע רובה הנוגע אפילו במפורש מכאן ומכאן (ואינו) חיבור משנקרע רובה הנוגע אפילו במחובר (ואינו) חיבור.

ואפשר שבפשוטה של משנתנו אין "ערובה" אלא "עירוב", "ע"ב", שלה; שכשנקרע הערב מתפרקת היא. וכיו"ב בכלים פכ"ו מ"ט: עור שהוא טמא מת וחשב עליו לצצועות לסנדליו (ק וראב"ד ת"כ שמיני פ"ו יא) ⁽¹⁾ כיון שנתן בו את האזמל טהור. (ד) והבלעת-אותיות בתיבות ועירות רגילה הרבה. כגון אצל "לא", "אי", "בא" ⁽²⁾: לא: לחולין (גם מב"ב, ועי' מ"ש) לא אוכל לך (נדריים פ"א מ"ג דינ'). ובקטע קנט' T-S. E 2 61: לחולים לאוכל לך, ושם מ"ד: לקורבן לאוכל לך, וכן שם פ"ב מ"ב. ובבכורות פ"ח מ"ו ק: אפעלפי שלגנתן יתן (ונוס' א ביה"ש ע"א), "שלא נתן". וכן ספרי נשא סוף פ"י ג"א דל"ר שלחטא=שלא חטא. ובמכילתא בא פ"א, הורוין 7: זה הוא האמור לך לשנים לשמיטים וליובלות לנטיעה ולירקות (=לא שנים וכו'). ובתוס' כלים ב"ק פ"ג י: של אונים ("שלאונים")=שלא אונים; תוס' כלים ב"ב פ"ז ט: של שולים ("ששולים")=שלא שולים ⁽³⁾.

א"י: איפשר ("אפשר")=א"י אפשר

בדפוסים: פרה פ"ז מ"ה דפו"י: מפני שאיפשר ("שאפשר"). וכן פ"א פ"ה מ"ג: שאיפשר (וכן לו וק ופ ומ"ר ושר"ר 39).

בד"נ עוד: נדה פ"ו מ"א: אעפ"י שאפשר, תמורה פ"ה מ"ג ומ"ד, וזבחים פ"א מ"ד: אפשר שלא בשחיטה, ומכשירין פ"ג מ"ה – מ"ו.

ובכ"י ישנים רגיל "איפשר" במקום "אי אפשר" (ר' יהוסף אשכנזי בפ"א שם). וכן תמיד בכ"י ק (והוגה ונוס' "אי" ע"א). שבת פ"ט מ"א: מילה שאיפשר לה; פסח פ"ו מ"ב: שחיטה שאיפשר; סוטה פ"ה מ"ג; שבועות פ"ג מ"ח; זבחים פ"א מ"ד: איפשר שלא שחיטה; בכורות פ"ב מ"ו (וכן בקטע א"פ פלימפסטט: אפשר); שם פ"ט מ"ה (ולא הוגה, אבל בשקלים פ"ג מ"א: אפשר, ונוס' "אי" ע"א); ערכין פ"ח מ"ז ב"פ; תמורה פ"ה מ"ג; פרה פ"ו מ"א: פ"ז מ"ה; נדה פ"ו מ"א: אף על פי שאי אפשר וכו'. איפשר לתחתון וכו' אבל איפשר לעליון וכו'; מכשירין פ"ג מ"ה – מ"ז ופ"ד מ"ה.

ומקצתן נשרדו גם בכ"י אחרים; כגון בהו' לו: פ"א פ"ה מ"ג; פסח פ"ו סוף מ"ב (אבל שבת פ"ט מ"א: שאפשר – שאיפשר); שקלים פ"ג מ"א: ואיפשר לעשר (אבל בבכורות פ"ט מ"ה: ואי אפשר); סוטה פ"ה מ"ג: איפשר לומר אלף וכו'. איפשר לומר אלפים; אבות פ"ב מ"ד: שאיפשר לו להשמע (וכן מח"ו: שאיפשר ויספרים צרפתים" אצל הרשב"ץ: שאפשר); ערכין פ"ח מ"ז: איפשר לומר הקדש וכו' (השאר חסר; בפעם א' גם פ' "איפשר"); תמורה פ"ה מ"ד: שאיפשר (אבל במ"ג: שאי אפשר, וכפול בטעות למטה, ושם: שאיפשר); פרה פ"ו מ"א: שאיפשר (גם פ, ובדפו': שאפשר); נדה פ"ו מ"א: שאיפשר – איפשר לתחתון – אבל איפשר לעליון (בפעם א' גם ב 572): מכשירין פ"ג מ"ה – מ"ז: אפשר (במ"ו גם פ), פ"ד מ"ה: אם אפשר. אבל

(1) עי' ספר חיובל לגינצבורג, עמ' עא. (2) וכן "הא", להלן עמ' 1219.

(3) ורגיל בירוש': דלכן (=דאי לא כן), ולכן (=ואי לא כן), רז"ם, מבוא י ע"ב, יא ע"א. וכן בירוש' ע"ו פ"ב, מא ע"ד אנט' (תרביץ ש"ג, 17): א' לכן. ובתיבה אחת: ולאמפתח (תרביץ ש"ג, 290).

בבכורות פ"ב מ"ו: אי אפשר (פ: איפשר), ופרה פ"ז מ"ה: שאי אפשר (משב"ג ופ: שאפשר, שאיפשר).

ונמצא גם במדרשיהלכה ובתוס', למשל בריש מכילתא דפויי וכ"א א"פ: מפני שאיפשר (שאפשר); שם פסחא פ"ז, 24 כ"י מינכן: מה שאפשר לבשר ודם; ס"ז חקת פרשה ט, בהוצאתי 19: כל כך מבלעדי נבילה אפשר לך ליחיות (ילק' אי אפשר); ת"כ שמיני פ"ג כ"ד: מפני שאפשר; תוס' כלים ב"ב פ"ג: אפשר – אפשר (ר"ש פכ"ה מ"ו: איפשר – אי אפשר), וכן בירוש' חגיגה ס"ג, ע"ד: איפשר – איפשר. ורגיל בירוש', למשל פ"ה יט ע"א: ברם הכא איפשר, דמאי פ"א, כב ע"א (ותענית פ"ג, סו ע"ג): איפשר דלא חמי, שבת פ"ז, י ע"ג שרייר 86: איפשר, מגילה פ"ג, ע"ג: איפשר לו לכווין, נדה פ"ג, נ ע"ד: דבר שאי אפשר, שרייר: שאפשר, והרבה כאלה.⁽¹⁾

מתוך נהוג זה של סופרי המשנה וספריהם הישנים מתפרשת יפה כפשוטה משנה אחת קשה שבב"מ סוף פ"ז מ"א: כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, וכל תנאי שיש מעשה בתחילתו ("מעשה קודם לתנאי") תנאו בטל, וכל שאפשר (מיירר ולו וק: שאיפשר) לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו קיים.

ועליה אמרו בבבלי צד א: וכל שאפשר לו לקיימו בסופו וכו'.⁽²⁾ אמר רב טבלא אמר רב זו דברי ר' יהודה בן תימא אבל חכמים אומרים אע"פ שאי אפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו קיים. <מאי היא>⁽³⁾ דתנאי (תוס' גיטין פ"ז ח) הרי זה גיטין על מנת שתעלי לרקיע וכו' נתקיים התנאי הרי זה גט לא נתקיים התנאי אינו גט ר' יהודה בן תימא אומר כזה גט כלל אמר ר' יהודה בן תימא כל שאי אפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו אינו אלא כמפליגה וכשר. אמר רב נחמן אמר רב הלכה כר' יהודה בן תימא אמר רב נחמן בר יצחק מתניתין נמי דיקא דקתני כל שאיפשר לו וכו' הא אי אפשר לו לקיימו תנאו בטל שמע מינה.

קודם-כל יש להעיר שסוגיא זו נצטרפה משתי סוגיות. הראשונה נאמרה כאן בב"מ, והשניה ("מאי היא דתנאי" וכו') – לקוחה מגיטין פד א, ושם לא נאמרה אלא זו: תנו רבנן הרי זה גיטין וכו' עד סופה. וכבר היטיב ר"י הוזן (בתוס' שאנץ שבש"מ) להוכיח מגיטין "דלא קאי רב נחמן בר יצחק אדרב טבלא (כמו שחשב רשב"ם) אלא אדרב נחמן אמר רב הלכה דמייתי התם (בגיטין!) עלה להיא דרב נחמן בר יצחק ולא מיירי התם בהיא דר' טבלא כלל"; "אלא שהתלמוד הביאה (בב"מ) כשהביא הברייתא לסיוע דברי רבי טבלא (כצ"ל) [בשם רב] (ריטב"א שם). ואף "מאי היא" מוכיח שהיא הוספת מסדר אחרון שהוסיפה כאן.

ולא עוד אלא ששתי הסוגיות חולקות זו על זו: שכן "זו דברי ר' פלוני אבל חכמים אומרים" בבבלי (וכיו"ב בירוש') אומר תמיד, שהלכה לפי אמורא פלוני כדברי "חכמים" ושלא כדברי תנא פלוני וסתם המשנה⁽⁴⁾. אבל בסוגיא שאחריה אומר ר"נ בשם רב "הלכה כר' יהודה בן תימא"; זאת אומרת "אמוראי נינהו וליבא דר' פלוני".

(1) ע"י ס"ז שלי, עמ' 64 [19] הערה 23 [ועכשיו שערי תוא"י, 324].

(2) ריף ורא"ש: הא אי אפשר לו לקיימו בסופו והתנה עליו מתחילתו תנאו בטל, לברא"ש נכנס

בדפוסים בטעות בסוף המשנה, אבל בכל-אופן אינו כאן מגוף הגמרא, אלא פירוש ואינו בכ"י.

(3) כ"י פלוני. (4) ע"י תרביץ ש"ה, 50 וס' זכרון לגולאק וקליין, 252 ואילך.

ולשון המשנה עצמה קשה. שאם "שאפשר" פירושו שיכול לקיימו, למה תפסה המשנה לשון ח'וב במקום לשון שלילה: "שאפשר – תנאו קיים" כנגד "תנאו בטל" שלפניהם, והיה לו לשנות: כל שאי אפשר וכו' תנאו בטל (עי' תוס' ותוס' שאנן ושמ"ק ואו"ז). ואף עיקרה מיותר, שכן וודאי ש"כל שאפשר לו לקיימו – תנאו קיים" (וכבר נדחקו בה ראשונים), ואף לשון "בסופו – מתחילתו" קשה.

בירוש' כאן, יא ע"ג אמרו: תני כל המתנה על מה שכתוב בתורה וכו' כיצד אמר לאשה הרי את מקודשת וכו' הרי זו מקודשת (ותנאו קיים, או"ז סי' שא ותוס' שם). שאם מתי לא תהא זקוקה לייבום הרי זו מקודשת ותנאו בטל (עד כאן תוס' קידושין פ"ג ז – ח). זה הכלל שהיה ר' יודה בן תימא אומר כל דבר שאיפשר (= שאי אפשר)⁽¹⁾ להתקיים והתנה עמה לא נתכוין אלא להפליג וכו' (תוס' גיטין פ"ז ח).

הברייתא הראשונה שייכת לרישא של משנתנו. כל המתנה וכו', והשניה – אפשר ואפשר שהיא ברייתא בלא ציון (הרגיל בירוש')⁽²⁾ אל "וכל שאיפשר", סיפא של משנתנו. ועדיין הדבר בספק, אם הירוש' כיוון (כדעת כמה מן הראשונים, ועי' או"ז ב"מ שם) לקשר את הכלל האחרון, וכל שאיפשר וכו', עם הכלל הראשון, כל המתנה וכו', או שהם כללים כללים, ומילי מילי קתני, ולא כיוון הירוש' לפרש כך משנת ב"מ.

אבל בין בירוש' ובין בתוס' גיטין אין כאן "בסופו" "מתחילתו", שישנו בברייתא שבבבלי. הבבלים הציעו איפוא את הברייתא דתוס' גיטין על-פי משנת ב"מ.

ואולם אף ירוש' קידושין פ"א, נט ע"ג, השתמש בלשון "איפשר לו לקיימו בסופו" של משנת ב"מ, שלא כבבלי; שכן אמרו שם: לאמה. לאומה בלבד וכו' דברי ר' מאיר. וחכמים אומרים לא עשה כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה וכו' (קידושין יט ב). ולית לרבי מאיר כל המתנה וכו'. אית ליה תניי איפשר (= אי אפשר) לו לקיימו בסופו. וזה ("בייעוד") איפשר לו לקיימו בסופו ("שלא ייעדנה"). ולית ליה (צ"ל: לון) לרבנן תניי איפשר (= אי אפשר) לקיימו בסופו ("שתנאו קיים"). אית לון תניי ממון. וזה תניי גוף הוא (כר' יהודה בקידושין שם וסתם תוס' דקידושין וירוש' דב"מ). הירוש' השתמש בלשון המשנה "איפשר לו לקיימו בסופו" במובן "אי אפשר".

ואמנם תוס' קידושין פ"ב ד, המקבילה למשנת קידושין פ"ב מ"ב ומ"ג ומוסיפה עליה, פותחת לנו פתח מאיר לפירוש משנתנו. שכן בתוס' זו נשנו דוגמאות של תנאים שאפשר להם להתקיים בשעת קידושין ואי-אפשר להם להתקיים בסופם, ותנאים שא"א להם להתקיים בשעת קידושין ואפשר להם להתקיים בסופם, ואחריהם כללה: זה הכלל כל תנאי שמתקיים בשעת קידושין אף על פי שבטל אחר מיכן הרי זו מקודשת, ושלא מתקיים בשעת קידושין אע"פ שמתקיים לאחר מיכן אינה מקודשת; "תני ר' חייה" בירוש' קידושין רפ"ג, סג ע"ג: כל תנאי שנתקיים אע"פ שבטל לאחר מיכן וכו'.

לכלל זה רמזה בוודאי משנת ב"מ בכללה האחרון. אם כן וודאי שאין ש"איפשר לו לקיימו בסופו" זה אלא – שאי אפשר לו להתקיים לאחר מיכן ואפשר היה בשעה שהתנה⁽³⁾.

ולעיקר סוגיות הבבלי, הרי וודאי שרנב"י של סוגיית גיטין פירש "שאפשר" – שיכול.

(1) באו"ז: שאי אפשר. (2) לעיל עמ' 799.

(3) "וטעות" זו נזדקרה במשנת ב"מ שבאו"ז שם סי' רצ"ח: שאי אפשר!

שאלה אחרת היא בנוגע לסוגיא הראשונה של ב"מ. כיצד פירש רב טבלא בשם רב משנת ב"מ. אם כרנב"י בסוגיא השניה או לא; הרי לדבריו, אם נאמרו למשנתנו זו, אין תנאו קיים למשנתנו אלא באפשר לו לקיימו אבל לא באי־אפשר לו לקיימו. ול"חכמים בין כך ובין כך תנאו קיים. וזה שלא כסתם תוס' קידושין פ"ב. אלא שאפשר ש"חכמים" אלו – "חכמים" (וסתם מתני'?) החולקים על התוס'. ואף אפשר שדברי רב טבלא לא נאמרו כלל בעיקרם למשנת ב"מ אלא לברייתא דגיטין. בכל־אופן סוגיות מוחלפות הן. אי פשי (אפשי) = אי אפשר

רגיל בכ"י ק. כתיבת פ"ב מ"ג ב"פ (ינוס' "אי" ע"א)¹. גיטין פ"ו מ"א (אפשי). פ"ז מ"ו (והוגה ע"א) ונוזר פ"ד מ"ה ב"פ (והוגה ע"א). וכן בירוש' למשל פסח' פ"ח. לה ע"ד: אין רשות לרבו לומר לו אי פשי שתימנ' על הפסח אבל אימרי' לו אי פשי שתמנא על זה אלא על זה. בא. ב –

באצ"ל. עירובין פ"ו מ"ז ק (ונשלם א ע"א); נגעים פ"ז מ"ד ק: עד שלא בואאצל (א' על הגרד). ובתורה ב"גד (בא גד").

ה) – ה – מתערבת לכאן ולכאן ואף נבלעת בחי' ורייש'. גדה פ"י מ"ז ק: וקוצה לַחלה = לה חלה.

פסח' פ"ה מ"י ק: וישבה לה לה בית (ונגרד ל והוגה ע"א: להר) = להר הבית. מכשירין פ"ג מ"ה ק: שמא נתן בְּחִיטִים = בה חטים.

שבת ספ"ז כ"ל: וקורין לחכמה = לה חכמה.

מדות פ"ה מ"ג ק: ועל גגה' = גגה היה.

נגעים פ"א מ"ה ק: ובא השחין וניכנס לתוכה / והקיפה חלקה וכו' (כתוב בשתי שורות ונשלם ע"י המגיה). אבל במ"ו: ונכנס לתוכה הקיפה וכו'.

מעילה פ"ה מ"ד ק: הרי המרחץ פתוח / יכנס רחץ (והוגה ונוס' ע"א) = היכנס. ו) – ג – לכאן ולכאן

אהלות פ"ט מ"ג ד"ג ומשב"ג ד"ו: חביות וכו' והנוגעות זו בזו = והן נוגעות. וכי"ב בתוס' כלים ב"ק ספ"ב ט: הסיקן (כצ"ל) והנאין סמאין. "פירוש כמו והן נאין שלא הוסקו יפה" (ר"ש פ"ג מ"ב).

ערכין פ"ו מ"ד ק: אין אומרי' מכר מן המרובה ונקח לו מן הממועט (ומוגה ע"א: למכור). נ של "אומרי' נמשך גם ללכטה = נמכר – ונקח!

ז) – מ – לכאן ולכאן

בכורות פ"ד מ"ו לו: אין פרה וחזירה יוצאים מאלכסנדריא (נשלם מ ע"א). ולהיפך אסימילציון לחיבה הסמוכה:

תמיד ספ"א מ"ד: מקם שנותנים מוראות העוף – פ: שנותין מוראת. לו: שנותים מוראת. וכאן ישנה גם השפעת הביטוי הארץ־ישראלי נ במקום מ: אדן. וכדומה (ע"י להלן). וכי"ב סא"ר ה' רמא"ש. 111 בסופו: שאומות העולם מושכין את בשרן מעליהן = נושכין (כמו פסח' מח ב: כיכרות של בבל שנושכות זו מזו). וע"י ברכות לח א – ב וירוש' שם פ"ו. י ע"א: שלא לערב ("עולם מוציא") ראשי אותיות. מעתה (ה)מן הארץ ("לחם מן") שלא לערב ראשי אותיות (וע"י ברכות טו ב).

(1) וכן סיו' סעם א'.

וכיו"ב טהרות פ"ז מ"ו ק: ומה הן ומטמאין (מ נשלם ע"א). וקראו: הן נטמאין!
 (ח) ט – ת לכאן ולכאן (אסימילצון והפלוגרפיה)
 נזיר פ"ב מ"ז ק: בטומטום (והוגה ע"א: בת) = בט טומטום, בת טומטום בסיפא:
 בת וטומטום.

נגעים פ"ז מ"ד ק: ולטה(ח)קה עד וכו' (המגיה מחקו והוסיף: וילד, וכיו"ב בד"ג:
 ולד טהר) = ולט טהרה, ולד טהרה.

ובתמורה פ"ד מ"ג ק: המפריש חטאתו ואבדה והפריש אחר תחתיה (ונשלם ע"א
 ת בין השיטין). אצל: אחרת תחתיה. בסיפא.

(ט) ה, – או – , לכאן ולכאן

ברכות פ"ט מ"ה ק: אפילהוא (קראו: אפילו, ואות ה לא ביטאו!).

פסח' פ"י מ"א ק: אפילעני (קראו: אפילעני).

מעילה פ"ד מ"ג ק: כל שטומאתו שיעורו שווים (ולא הוגה אלא ע"י נקודת
 במקום וי"ח = שטומאתו ושיעורו¹).

(י) מ – , במקום "מה", בתיבה אחת

מ – , במקום "מה ש –"

בכ"י ק, דמאי פ"ז מ"ב: משאני עתיד (ונמ' מ ע"א והוגה: מה) = מה שאני.
 כריתות פ"ב מ"ה: משור אין לנו (נקוד ק: משור). כך ק ול ופ = מה שור.
 ובהו' לו, נזיר פ"ז מ"ד: מזה עקיבה (ככתוב שמות ד ב: מזה בידך) = מה זה.
 כ"ק פ"ו מ"ב: משנהנת – מה שהזיקה – כיצד משלם משה זיקה (= מה שנהנת.
 מה שהזיקה).

ב"מ פ"ז מ"א: על משכתוב בתורה (= מה שכתוב).

ע"ז פ"ה מ"ה: משעל השלחן אסור ומה שעל.

כיו"ב למשל ת"כ חובה פרשה יג ה כ"ר: על משגול אביו (= מה שגול).

ולהפך חולין פ"ט מ"א לו ופ: ריבה לטמא טומאת אוכלים מה שריבה לטמא
 וכו' (= משריבה).

מה הן = מהן הן

יומא פ"ב מ"א: ומה הן מוציאין – מב"ב מ: מהן (והוגה ע"א).

ביב פ"ז מ"ב: מה הוא מחזיר – מי"ר ומב"ב ה: מהו, מ: מהן (= מה הן).

שבועות פ"א מ"ד: מהו שיקרבו – ד"ג ומי"ר ומב"ב ב ולו ופ וק: מה הן.

וצ"ל במשניות: מהן.

משה הן = מה שהן

כלים פ"ז מ"א: במה שהן – מ: במשהן.

מקואות פ"ו מ"א: כמה שהוא – מ: כמשהו, לו ופ וק וב: במה שהן, אנט': ובמה
 שהן, דרנב': כמה שהם, ובפירוש: במה שהוא.

שם מ"ה: מטבילין בהם כמה שהם – מ: במשהן, לו ופ וק וב ור"מ: במה שהן,
 אנט': ובמה שהן, דרנב': במה שהם.

וכיו"ב בשבועות יב ב: סכין מושכתן למה שהן. ושאל רב משולם בר קלונימוס

(1) על חלוקת חובות וצירופן, ע"י פסח' קיז א וחולין סד ב, ו"נבו כדנצר' רגיל בספרות למן
 ד"ו ואילך, למשל בבבלי ב"ב ד ע"א.

את רב שרירא (גאוניםקא. 57): ושאלת למשהן בנן או בוויו (כצ"ל) גמרא וסברא. גם זו טעות היא בידכם ומשהן הוא בה"א <ובנון>. וביאורו מה שהן (תה"ג קה"ש סי' יב, [דביר ס"ב 1323]): תוס' מנחות קט ב בשם רבינו משולם בנו של ר' קלונימוס (בטעות בשם: רבינו קלונימוס אביו של ר' משולם וצ"ל כמו ברש"י זכחים מה ב): שהיה כתוב בספרים למשהו ולא היו יודעין מהו ואמר דגרסינן למשהן (כ"ה בד"ו, ובד"ח הוגה: למה שהן). "מהו" במקום "מה הוא", "משהו" במקום "מה שהוא" רגיל בכל התלמוד.

יא. ק. - מ' / מ'. הסמוכה לתיבה שלאחריה

ס. מ - במקום "מ'":

בד"נ. מכות פ"א מ"י: משנגמר דינו וברח = מ' שנגמר; בכורות פ"ז מ"ב: משיש לו שני גבים = מ' שיש.

בכ"י ק. שבת פכ"ב מ"ו: משנפרקה ידו = מ' שנפרקה; פסח פ"ח מ"א: משחציו עבד (ונוס' י ע"א) = מ' שחציו; ר"ה פ"ד מ"ד: משברך (והוגה: מ') = מ' שברך; ב"מ פ"ד מ"ד: משהוטל עליו (וכן לו וכן בת"כ בהר פרשה ג ו) = מ' שהוטל (כמו "כי נטל עליו"); מכות פ"ב מ"ו: משניתחייב מיתה הרגוהו ומ' שלא ניתחייב וכו' ומ' שניתחייב וכו' = מ' שנתחייב.

ועם יו"ד אבל בתיבה אחת עם שלאחריה: מישתרם שמן על וכו' (תרומות פ"א מ"ט) = מ' שתרם; מישבא על ידו (כריתות פ"ו מ"ד) = מ' שבא; חוץ ממישארעו דבר (מדות פ"ב מ"ב) = ממי שאר'; מ'כן נאמן מיכן מעשר וכו' מיכן מוכר ישן (דמאי פ"ד מ"ו) = מ' כאן.

ובקטעי הגניזה. למשל בשריר 49 ואילך (כלאים - שביעית): במדברים אמורים = במ' דברים אמורים. הרגיל בכ"י (ע' להלן).

ובמ"ר כ"ל: אף משנתמנה לו (שביעית פ"ד מ"ד בשתי שורות: מש/נתמנה, והוגה ע"א: מ' שנתמנה).

ובתורה: מ' מנה עפר יעקב ומספר וגו' (השומרוני בכ"י אחד: ומיספר. ובשנים: ומ' ספר, ובכמה כ"י: ומספר; השבעים: ומ' ספר).

וע' להלן, כתיב מלא: מ' - מ - מ - (מ').

6) ולהיפך ימ" נפרד מן התיבה שאחריה במקום: ק - :

בד"נ. אף מ' שנתלש רוקו (עירובין פ"י מ"ה) = משנתלש (לעיל עמ' 253); אף מ' שהופשט (זכחים פ"א מ"ג) = משהופשט (לעיל עמ' 1020).

ובכ"י ק. מ' שאינו נקוב (דמאי פ"ה מ"י); מ' שלארץ ישראל (דמאי פ"ו מ"א, ונמ' י ע"א); מ' שחבר בית המקדש (ר"ה פ"ד מ"א). אצל: משחרב, מ"ג ומ"ד; מ' שעלה עמוד השחר (מגילה פ"ב מ"ד); מ' מי גשמים ולא מימי הקילון (מו"ק פ"א מ"א); ולא מ' שניתגרשה (סוטה פ"ב מ"ו); שלא עבד אלא מ' יראה (סוטה פ"ה מ"ה); מ' שקינא לה (סוטה פ"ו מ"א, לעיל עמ' 84); ומ' שנערפה תקבר (סוטה פ"ט מ"ו); מ' דמי ולדות (כ"ק פ"ה מ"ד); מ' שישקע כיבשנו (בי"מ פ"ה מ"ו, לעיל עמ' 543); מ' שזכה בה הברירה (כ"מ פ"ט מ"ג בשתי שורות! וכן לו: מ' שזכה. פ' וב: משזכה בה); מ' שלקה הרי הוא כאחין (מכות פ"ג מ"ט, בשתי שורות!); ומ' אמאוס היו (ערכין פ"ב מ"ד); מ' שיצרפו בכיבשן (כלים פ"ד מ"ד); אף מ' שמת (אהלות פ"ז מ"ג); שמי שניתחת הקבר וכו' (שם מ"ד); מ' שלוש לקב (פרה פ"א מ"א). אצל: משלוש לקב, שלפניו; מ' רביעית (ידים פ"א מ"א גם בדפוסים. ד"נ, ד"ו רפ"ג וד"ו רפ"ח ואילך, לו.

ק פ וּמ). אצל: מחצית לוג. מלוג! וכן בסיפא: ובלבד שלא יפחות לאחרון שבהם מרביעית – לו ופ: מי רביעית; בכ"י ב בפעם א': מרביעית, וכן בסידור רש"י ח"א. 51 (מחז" 35, הגיה המו"ל [מ] רביעית!); בבבלי גיטין טו ב ונויר לח א: מרביעית (אבל מומסה"ת בשניהם: מי רביעית). אבל בחולין קז א: מי רביעית (אבל רב: מרביעית); בידים פ"ב מ"א ברוב הנוסחאות: מרביעית. אבל לו ופ וּמ: מי רביעית; בתוס' פ"א א (=פ"א מ"א) ב וג (=פ"ב מ"א ומ"ד) בכולם: מי רביעית. לאחר פרישתו מ' מטמין (ובים פ"ה מ"א); מִטְּמֹות ומ' טהרות (ידים פ"ב מ"ג). ובכ"י מ. מי שאינו נקוב פטור (שבת פ"י מ"ו); מי שהיו מניחין וכו' (שקלים פ"ז מ"ה); מי שיחזור בו (ב"ק פ"ד מ"ב); מי ששיקעו בכבשן (ב"מ פ"ה מ"ז); מי חלון של רבים (פרה פ"ב מ"ד).

ורגיל בתוס', תרומות פ"ב ו צוק': מי שבא השמש; מעשרות פ"א א צוק': מי שיעשו, שם פ"ג יא: מי שזכה; ובספרי נשא פ"ד ד"ו: מי שבא מזופרים. שם פ"ה: או אף מי שמירה, ספרי מטות פי' קנג, 204 כ"י ברלין; או אף מי שקיים; שופטים פי' קץ, 230 כ"י ברלין; יכול אף מי שנחקרה ולהלן שם כ"י א"פ 4.63; זומם מי זומם; מכילתא פסחא פ"ה, 17 כ"י מינכן; מי שחשכה, שם פ"א 38 כ"י: מי שנתנה, ובקטע ילמדנו (ג"ס ש"א, 43): מי שיכיר, וכאלה עוד.

ורגיל בב"ר תיאודור, פ"ו א, 40: מי שהן שניים, פ"ב יב, 110: מי שהוא בונה, רפכ"ח, 259: מי שהקב"ה הופך יומם ללילה, פליט, 372: מי שהקב"ה מתהי, שם יא, 273: מי שאני בוראך, 375: מי שהן אומרים, 377: מי שהיה כורע, שם טו 380: מי שנטה אהל שרה, ועוד. וכן בסא"ר ה' רמא"ש 185: ומי שנשא, 195: מי שרחמיו.

ואפילו בלשון הכתוב שבמשנה, שבת פ"ח מ"ז בכ"י ק: לחתות אש מ' יקוד! וכבר ביטע' מד כד כתיב: מי אתי וקרי: מַאתי, ובב"ר פרשה א ג, 5: רוקע ארץ מאתי מי אתי כתיב מי היה שותף עימי בבריית העולם (ועי' תיאודור שם 40, 372 ב').

(c) "מי", מ-, מתחבר בתיבה אחת לשאחריה אף במובן: מ' (מים). בכ"י ק: מִיכְבְּשִׁים ומי שלקות (תרומות סוף פ"י מ"ב, ונחלק ע"א): מִיכְבְּשִׁין ומי שלקות (מקואות פ"ז מ"ב, ונחלק ע"י המגיה); מִפִּירוֹת (תרומות פ"א מ"ב); מִיתְּשִׁישִׁיו (פסח' פ"ב מ"ח גמ בסוף שורה שלפניה: מיתשמי; מיתמציות (מקואות פ"א מ"ו), אצל: מי תמציות (שם מ"ד); מִירְגְּלִי אדן (טהרות פ"ד מ"ה – על "אדן" עי' להלן – וכן מ: על ספק מירגלי, אצל: מי רגלי בהמה שאחריו); מי רגלים מירגלים שהחמיצו (נדה פ"ט מ"ז), ואפילו בלא יו"ד ובתיבה אחת: מִהֶצַּבַע (מקואות פ"ז מ"ג, ונוס' י ע"א). וכן בנוסחאות אחרים:

מִרְגְּלִים (מכשירין פ"ו מ"ה דפ' ספרד); הרוחץ במערה (שבת פכ"ב מ"ה לו ופ) = במי מערה; מיביצים (פרה פ"ח מ"י פ).

יב) הָאֵם (=הא אם), הָאֵין (=הא אין) וכיו"ב רגיל בברייתות: הכיצד, הכבר, ובארמית שבבבלי: הניחא, האמר,

וכדומה; ועי' לעיל עמ' 1213.

א) הָאֵם, דמאי פ"א מ"ד פ: הָאֵם הקדים. וכן ר' יהוסף אשכנזי: ס"א הָאֵם קמץ

(1) והכתיב הזה רגיל גם בספרות הגאונים, עי' מש"כ ביאהרבוך פסד"מ ח"ט, 231, ח"ב, 110 הערה 7, 116 הערה 2, 117 הערה 7, 118 הערה 17, 199 הערה 1, 3, ובספרי דר גאונאיש קאמינטאר 149, פי' הנאינים עמ' 36 הערה 16 ועמ' 166, REJ חע"ג (1921), 52.

חיריק (מ"ש); מע"ש פ"ה מ"א פ: האם הקדים; שם מ"ב: האם אכלו, האם הפרישו, וכן בספרי תבוא פי' ש"ג 322 כי"ר: האם אכלו.

וכתיב "האם" נמצא כ"פ בכי"י ספרי וספרא: ספרי נשא פי' כ"ה: האם תלש (כך גם בכי"ר, בכ"י ברלין: שאם; כיו"ב בספרי תבוא שם: שאם הקדים, במקום: האם, האם, שבמשנה). אבל ספרי שופטים פי' קפ"ה 227: האם קבר – בכי"ר: האם; שם פי' ר"ה 241: האם נודע – בכי"ר: האם; תצא פי' רט"ז: האם בכר – בכי"ר: האם; נצבים פי' ש"ה 325 כי"ל: האם יש לי רשות – כי"ר וא"פ: האם; ת"כ נדבה פרשה ב' כי"ר: האם הושבתה; סא"ר הו' רמא"ש, 95: האם השלכתה(ני), 100: האם הניח וכו'.

(b) הא"ן, סנהד' פ"י מ"ד מי"ר ולו וק וב Qu 568: האם אינן נהרגין. פ: הא"ן (מכיל' שבמ"ת ובקטע שלי עמ' סח: שא"ן נהרגין). וכיו"ב במכות פ"א מ"ו (גם בכי"י): האם אינן נהרגין (בספרי שופטים פי' קץ המשנה מקוצרת בספרים, ובקטע א"פ מצויין: כול').

וכתיב "הא"ן" (האם אינן) רגיל בספרי:

ספרי קרח פי' קי"ח, 141: האם אין עליך לומר – בכי"ר: הא"ן, וכן פנחס ריש פי' קמ"ט כי"ר: הא"ן, מטות פי' קנ"ג, 200: כי"ר: הא"ן.

במכיל' פסחא פי"ז, 67 (ספרי ואתחנן פי' לה, 64): האם אין (כנו' כי"י) יד בכל מקום וכו'; משפטים פ"ב, 252: האם אין עליך וכו'.

(ג) אף שמות ומלים נסמכים אחרים כחובים בכי"י בתיבה אחת:

(d) פיכור (= פי כור), שבת פ"ח מ"ד מב"ב מ (ב"פ) ולו.

כפלוקטי, כלים פכ"ו מ"ג לו, וכן ר"ש: כפלוקטי (ובמשנה דוקנית גרסינן בהדיא כף לוקטי).

דקלסב, ע"ז פ"א מ"ה ק (= דקל טב).

(b) אחר כך (בתיבה אחת), בכ"י ק ברכות פ"ח מ"ב (פעם ב'): ואחר כך; כלאים פ"ב מ"ד ק (וכך נראה במ"ג בתיבה אחת); פסח' פ"י מ"ב (פעם ב'): ר"ה פ"ד מ"ט; יבמות פ"ג מ"ז; פ"י מ"א ומ"ג וכלים פ"ט מ"ו.

אבל ביבמות פ"י מ"ו וכתובות פ"י מ"ב: ואחר כך, בשתי שורות. אלא שבכ"י ק נחלקת לפעמים, לפי צורך העמודה, אף תיבה אחת לשתי שורות (עי' להלן).

וכיו"ב בב"ר תיאודור פ"ד כ (בפסוק:): ואחריכן, ושם: אחר כך; פס"ג ח, 692 (בפסוק:): ואחריכן, ונמצא גם בתה"ג (עי' יאהרבוך פפד"מ ח"ט, 231 ופיה"ג עמ' 60, 72).

וכיו"ב בסורית: בתרכן, בתיבה אחת.

– לקיצורי כינויים, עי' להלן.

חילופי אותיות ומבטא

(א) ב – פ

1. הבקר (מבקרין, מוכר) – הפקר:

וכן בכל מקום במשנה הלשון בבי"ת אבל הרגילו בגמרא (כלומר: בבבלי) לומר ממנו הפקר (רמב"ן בפיה"ת, קדושים יט כ, וכן שמות טו י; ראב"ד בעדיות פ"ד מ"ג; אבן ג'נאח, השרשים 74).

בדפוסים נשרד במשניות ד"נ בתרומות פ"ו מ"ה ועדיות פ"ד מ"ג, ומדפוסים תו"ט ואילך לא נמצא אלא בעדיות (ברישא גם בפיה"ת פ"ו מ"א וכן משב"ג). ונמצא בכל

מקום במיר (חוץ מעדיות שאין בו ירוש') ובכ"י פוק (ביבמות פ"ג מ"א הוגה ב' לפ') ולו: מ-בזרעים (פאה פ"ו מ"א, שביעית פ"ה מ"ו¹), פ"ט מ"ד, תרומות פ"א מ"ד ופ"ו מ"ה וחלה פ"א מ"ג), אבל בשקלים, יבמות, נדרים ועדיות - בפ'.

רגיל בב' בירוש' ובקטעי הגניזה: אבל בבבלי תמיד בפ', כדברי הרמב"ן, וממנו הושפעו אף המסכות שקלים ועדיות שנכנסו ברגיל בכ"י הבבלי.

ובבר' פ"ס תיאודור 645: ומפקירות עצמן - בכ"ו: ומבקירות.

2. בקעת - פקעת: להבקייע - להפקיע (בקיע - פקיע).

בבקעת, נגעים פ"א מ"ח ק, אצל: הפקעת, מ"ט. והבקעת, כלים פ"י מ"ד מ.

ובתוס' כלים ב"מ פ"ו ה: ואנפיליא כדי לקבל את הבקעת: כלומר: הפקעת.

להבקייע את השערים, תענית פ"ב מ"ט לו וק (בנוס': להפקיע), וכיו"ב במכיל'.

בחדש פ"ב, 208: שתבקע אוון, ובפסיק' סוף פ"א: תפקע האוון, כמו "לשבר את

האוון" (באכר, טרמינולוגיה, ח"א, 4). וכיו"ב: נקב אוון, ירוש' קידושין פ"א, סא ע"ה.

ובתוס' פסחים ספ"ג / ספ"ד יב ארפורט (והוגה: משקיעין) וכ"ו ודפו': כהנים

מפקיעין בדם עד רכובותיהם, ובעדיות פ"ג ב צוק': מפקיעין בדם וכו' (דפו': משקיעין).

מנחות קג ב כ"י: בוקעין (ליברמן, תוספת ראשונים ח"א 173, ועי' ח"ב 185). ובבר'

פס"ח יב תיאודור 787: מה חבל זה פחות משלשה אין מבקייעין אותו (ועי' ח"ג שם).

בבקייעי עמיר, תוס' מעשרות פ"ב כ צוק' (בנוס': בפקיעי), וכן "בן פקועה"

("בקועה"), רמב"ן שם, ובארמית-בבלי: פקתא = פקעתא, בקעהא, "בקעה".

3. פוצע - בוצע

שבת פ"ו מ"ב: והפוצע שני חוטין - מיר, לו וב ונ"א בגליון ה ופיז' ולירמא:

והבוצע, וכן במיר שם, יע"ג שרייר 86: והבוצע שני חוטין נדר (צ"ל: גדר?), וכן

ה"ג ד"ב 78, רי"ף ד"ק וכ"י והעתים סי' ריט ורמב"ם שבת פ"ט כ וראב"ד שם, סמ"ג

לאוין ס"ה (וסמ"ק לאוין רפ"א): ובספרי ארץ ישמעאל וספרד גורסי' הבוצע בבי"ת,

אבל מ"ע שם: וכן גירסת ספרי ספרד וארץ הצבי (= וארץ ישראל).

ויק' פ"ו ואיכ"ר פ"ב יו: בצע אמרתו - בוצע פורפרא.

4. בסס - פסס

שבססן בגורן, עוקצין פ"א מ"ה, כך בנוסחאות, וכן סוכה יד א; פיה"ג 139:

שפססן א' ד' שבססן, ובשאלתא (תריבץ ש"ה, 497): בססאן ממש פססאן, בתוס'

עוקצין פ"א ה: תבואה שפססה בגורן, "שבסיסה ופסיסה אחד הוא" (פיה"ג שם), וכן

בסורית פסס.

5. תבוסה - תפוסה (תפושה)

דם תבוסה, אהלות פ"ב מ"ב, פ"ג מ"ה ופ"ז מ"ה (פ' בפ"ז: תפוסה);

תבוסתו - תבוסתן - תבוסתו, גזיר פ"ט מ"ג ואהלות פ"ז מ"ג (פ' ומיר בניזיר:

תפושתו - תפושתן - תבוסתו, פ' באהלות בס'; ציטאט בירוש' ב"ב פ"ה, טו ע"א:

תבוסתו; בירוש' גזיר שם, גז סע"ד: תבוסה, תבוסתן, וכן בבבלי גזיר מח א.

תוס' מגילה פ"א י, דפו' וכ"ו: בדם תפיסה, צוק': תבוסה; ס"ז חוקת ה' שלי,

18: דם תפוסה - דם תפושה, ובתוס' סוטה פ"ב ג צוק' בלשון המקרא: תפוסת

אחזיהו, במקום "תבוסת" שבמקרא.

(1) בטעות: המבקר.

ולהיפך: תבוסת (הבית!), בכורות פ"ט מ"ג לו. במקום "תפוסת" (תפס).

6. סככה – ספכה

וחוסי ספכה, שבת פט"ו מ"ב פ.

וכיו"ב תוס' שבת פ"ד יא כ"ו: בספכא המוזהבת, ובפסחים נה ב מ"ב: ואפי'

פי ספכא קטנה. ובארמית: ספכתא, ב"ב קמ"א. ס' המליצה (באכר 50), פיה"ג, 24 ותשלום פיה"ג, 28.

7. תבר – תפר, תוברות – תופרות. משיתבר, כלים פ"כ מ"ו – ס' ור"ש

ורא"ש: משיתפר¹.

תוברות, שם פכ"ה מ"א – פיה"ג, 67: תוברות א' ד' תופרות: ערוך ע' תבר;

ואמר הגאון אנו קורין אותו תופרות מלשון תפירה; זאת אומרת שכן שנו בפומבדיתא, מקומו של הגאון רב האי: תופרות, והוא "אית דאמרי" שבפיה"ג.

7^a. תבשילי – תפשילי

תפשילי, שרייר 274, 277: תשלום פיה"ג, 45.

7^b. בחולת הוורד, שבת צ"א – כ"י א"ס וערוך ע' בחולת: פתילת, ערוך שם:

רב האי גאון שונה פתילת הוורד.

8. נברשת – נפרשת

נפרשת שלזהב, יומא פ"ג מ"י ק. בנוסחאות: נברשת. נברשתא בדניאל ובסורית.

9. כבכב – כפכף

וכבכב, כלים פ"ב מ"ג – בפיה"ג 147 (ותשלום פיה"ג, 20): וכבכב שעשאו איכא

דאמרי כף כף וכו' ויש שונים וכפכף. תוס' כלים ב"ק פ"ב ה: כסוי כבכב וכיסוי

אלפס, ושם ח: העשוי לכך ולכך ("למשקין ולאוכלין") כגון הכבכב והאילפס והקדרה.

κακαβ ב"יונית", שהיא תיבה שמית (לגרד, Abhandlungen, 50), קדרה גדולה.

κακαβ = כבכב

10. מעבר – מעפר

המעבר, כלים פ"ג מ"ז (טבול יום פ"ד מ"ו) – ערוך: המעדר וכו' איכא דאמרי

המעבר ואיכא דאמרי המעפר: פיה"ג, 33: המעבר אי' דא' המעדר. תוס' כלים ב"מ

פ"ג יד: והמעדר.

11. המרכוף – המרכוב

המרכוף, כלים פט"ז מ"ז: והמרכוף של זמר, שם פט"ז מ"ז – ק מוגה בשניהם:

– ב', וכן לו: תססיר הרכבי (פט"ו): המרכוב טהור; פיה"ג בפט"ז, 48: והמרכוף א' ד'

בבי (כצ"ל, פיה"ג 168) מרכב; רב חפץ, 430: והמרכב, 431: והמרכוב; "במשניות

ישנים מנוקדים והמרכיב והכף בצירי" (תוי"ט). תוס' ב"מ פ"ה י: ר' יוסי (ר"ש

פסטי"ו) אומר מרכוף של זמר טהור.

וכיו"ב: מכתף, מכילי דרשב"י, 122, "מכתב".

12. מדף – מדב

והמדף של דבורים, כלים פט"ז מ"ז – פוס' המליצה (פיה"ג, 46 – 47): והמדב.

13. קטף – קטב

והקטף – לקטף, שביעית פ"ז מ"ו – לו (ושם אצל: קטף) ומקטע גניזה (לשון

(1) ב ורנב' ור"מ ו"נא"י: משישבר.

חכמים, 108, 165) ור"ש: (והקטב ¹) – לקטב; ר"ש: קטב כמו קסף. תוס' שביעית פ"ה דפו' וכיו': שיש לקטף שביעית, צוק': שיש לקט בשביעית, קרי': לקטב שביעית, וכן בתרג' ירוש' שמות ל לד: קטב (תוס' ראשונים, 80).
וכיו"ב בכ"ד משמרות, MdW | עמ' יח (גרמנית עמ' *46): צוערים קטוב מלוח ככ' הקוטפים מלוח וכו' (ועי' קאהלי שם הערה 10).

14. תחב – דחף

לתחוב בו, שבת פי"ז מ"ב – כך במשניות ² ומב"ב דפו' ומ ראשונים ומי"ר. אבל פי"ז ולו, קופ ומב"ב א"פ וערוך ע כרכד: לדחוף (= לתחוף).
וכיו"ב ירוש' חגיגה פ"ג, עט ע"ב: תוחף את החררה בשפור.
15. שבשבת – שפשפת

השבשבת, שבת פ"ח מ"ד – ערוך ע' שפשף ורי"ף כ"י: השפשפת, מב"ב דפו': השפשף, וכן בפב"ב (פ ע"א).

ועי' תרפות – תרבות, לעיל עמ' 120. ³

ובמלים זרות: לפס – לבס, גפס – גבס, ועוד. ובשמות: בן בתירא – פתירה (רגיל בכי"י המשנה והתלמוד ותהיג ותוספתא ומדרש-הלכה, עי' לעיל ר' יהודה בן בתירא).
(ב – ב – ו

1. אויר – אביר

כתובות פי"ג מ"ז, T-S. E 2 61: באביר, ורגיל בירוש' כ"ל, כלאים פ"ה, כט סע"ד: שאביר הכרם (ונ"ב עי"ע: שאויר), שם פי"ז, ל ע"ד: לאביר – אביר (כ"פ, והוגה עי"א – ד"ו), וכן שם, לא עי"א: לאביר עשרה (ומוגה עי"א), וביבמות פי"ז, ח ע"א: אבין אשקלון, וצ"ל: אביר. רמב"ן בפ"י בראש' ל' כ': ונהגו בירושלמי אביר בבית במקום וא"ו, וכן רש"ס בפ"א רפ"ב (עי' להלן).
ולהיטך בכ"י ק "אויר" במקום "אביר", מקואות פ"ו מ"ח: או שלאוויר, ומוגה עי"א: שלאביר.

2. אוז – אבז

חולין פי"ב מ"א ק: אַבְזִים; אבל בבכורות פי"ז מ"ד: כשלאוּז, ושם פי"ז: כשלאוּז, אבל יו"ט מוגה על הגרד, וכיו"ב בירוש' ב"ק ספ"ה שרי"ר 241: אבז.
3. ווילון – בילן

כלים פ"כ מ"ז ערוך ע' בלן: ועשאו בילן וכו' ויש הרבה וילן; כלים פכ"ז מ"ט לו: בילן, וכן ר"ש: ועשאו בילן כך כתוב בספרים בכל המשניות; נגעים פי"א מ: קלע של ספינה וביילן; כלים פכ"ד מ"ג מ: לביללן (u) βῆλον ביונית.
וחילוף בי"ת – וי"ו רגיל במלים זרות: ובמשנה מלא תרווד תרוד, בטבלא שאין לה לזבין במקומות שונים ממנו לזבין ובמקומות שונים ממנו לזוין איצטבא איצטוה וכן כיוצא בהן הרבה (רמב"ן בפ"ה"ת שם).

4. גויל – גביל

ב"ב פ"א מ"א לו ופוק וב 568 ורס"ג בשבעים מליכה, קובץ רס"ג, עמ' רפ"ד:

(1) בכ"י מ בטעות: והקעב. (2) ד"נ: לטחוב.

(3) טעויות סופרים: ב"ק פ"ד מ"א לו: נפלה ("נבלה"); סנהד' פ"ז מ"ב ק: הבדילה ("הפחילה")

גביל. וכיו"ב בה' ראו 72 (ב"מ ק"ז ב): גביל (אצל: גויל). וכיו"ב בירוש', שרי"ר 203: גביל (ישל עור"י).

5. הבאי – הואי (הווי)

נדריים פ"ג מ"א ומ"ב: נדרי הבאי – לו ופ וקטעי הגניזה (למשל דינרד: HUCA XII, 282): הואי, הווי, וכן חולין צ ע"ב דפו' ומ ורש"י (לשון הואי. לשון הדיוט שאינו מדקדק בדבריו) ותמיד כט א מ, כ"פ: הואי.

ראים בשמ"ק נדרים כד ב: א"א היה כתיב הואי הייתי מפרשו הוה ורגילות וכו' לשון שהוויים ורגילים העולם לדבר כן ומ"מ הבאי כתוב בכל הספרים (אבל ברוב ספרי המשנה: הווי!).

ואולם בתוס' נדרים רפ"ב ובירוש' פ"ג, לח ע"א (שבועות פ"ג, לד סע"ד): הבאי.

6. המחובר – המחנור

ביכורים פ"א מ"ג: ולא מזיתי שמן שאינם מן המוכחר – ק (ונגרד והוגה ע"א) וה"ר יהוסף ("ברוב הספרים"): המחובר; מנחות פ"ה מ"א: אף היא אינה מן המוכחר – מ וק: המחובר.

כולם אינם מענין חיבור (וכבר נדחק בו ה"ר יהוסף בביכורים שם), אלא כמו "המחנור", "המחנור", בניגוד ל"זיתי שמן" שבמ"י (ע"י מ"ש), וכן פירושו במנחות.

וכתיב זה רגיל בירוש' ד"ו וכי"ל: ירוש' פ"א רפ"ב, טז ע"ד: ואינו מחובר. ואין תימר מחובר הוא וכו' הא גדר מחובר ואינו מחובר, אין תימר מחובר וכו' הדא אמר שאינו מחובר. אין תימר מחובר הוא וכו'. רש"ס: ה"ג אינו מחנור ויש גורסין אותו בבי"ת והיא היא וכן תרוד תרבד וכן אויר אביר וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת ויצא (ע"י לעיל). ואחריו רא"פ שם, וכן שם רפ"ד, יח ע"א: ואינו מחובר; אין תימר מחובר הוא וכו' אין תימר שאינו מחובר וכו' (וכפ"י רא"פ שם). מעשרות פ"ג, נ ע"ג כי"ל: עד היכן עד כדי שיכול לתרום מן המחובר, לא היה יכול לתרום מן המחובר (וכן רש"ס באהצ"ו): ר': המוכחר (יובק' שבד"ו כתובים בכי"ל על הגרד). וכיו"ב בביכורים פ"ג ה"ג, סה ע"ג: עד היכן עד כדי שיכול לתרום מן המחובר, שבת פ"ז, ט ע"ד: פתר לה ואינו מחנור – בכי"ל: מחבר (ונגרד והוגה: וו. ע"א). חלה פ"א, נז ע"ג כי"ל: וזה אחד משלשה מקריות שהן מחוברין בתורה (ונגרד וכתוב "חנור" על הגרד). וכן בפסקי חלה לרשב"א, וכן בתרומות פ"ב, מא סע"ג כי"ל: שהן מחוברין בתורה (ונגרד והוגה: וו), ובהקבלות, שם פ"א, מ ע"ד: מחנורין בחורה.

חלה פ"ב, נח ע"ג כי"ל: שמי פירות מחוברין להכשיר וכו' אין מי פירות מחוברין להכשיר וכו' אין מי פירות מחוברין לטומאה וכו' שמי פירות מחוברין לחלה אין לך מחובר אלא וכו' (והוגה בכולן ע"א: וו, ונ"ב: מחנורין לחלה); ר"ש סבול יום פ"ג מ"ד ואו"ז ח"א ס"י תשסח: מחברין – מחבר מכולן, רא"ש ה' חלה ס"י ג: מחברין – מחובר מכולן; "מחברין" – מחבר גם שוית רשב"א ס"י תסד. והכל מלשון "מחנור", כמו "המחנור שבכולן" (למשל ירוש' מעשרות פ"ג, נ ע"ג, שקלים פ"ג, נז ע"ג), בתוס' עוקצין פ"א ח: שאין לך שמחבר את האוכלין (!) אלא שבעה משקין בלבד, רנ"ג במפתח עירובין לא א: שמחבר לאוכלין, ונ"ל שאף בתוס' צ"ל: שמחבר לכולן, וכירוש' חלה שם.

7. סואר (סוור) – צבר

אהלות פ"ג מ"ז: וכן סואר של קורות – בפיה"ג: צבר, ערוך: סוור וכו'

ספר אחר צבר, לו: צבר. פ: סואר. מ: סוור, ר"מ: צוור וקד יקרי צבר. סואר, בציטאט סוכה כ ע"ב: כיו"ב בתוס' ביצה פ"ג יא: סואר של קורות. וכן בבלי שם לא ב, וכיו"ב שבת קכה ב, אבל: צבר של קורות. גם בירוש' שבת פ"ה, ז ע"א. ועי' ב"ב סט א: אבנים הסדורות לגדר והא תני ר' חייא אבנים צבורות לגדר תני סדורות, ובתוס' פ"ג ו צוק': ולא את אבנים סוורות בין לנירו בין לגדירו [ועי' הירושלמי כפשוטו, 94]; כאן "סדורות" הן הן "סוורות" הן הן "צבורות".

8. מובאת – מובת – מוות

נגעים פ"ו מ"ו: כעדשה מובאת – פיה"ג ועריך: מובת; ת"כ, נגעים פ"ב יא: מובאות; תוס' נגעים פ"ג ה: שקצצה מת (ו), ר"ש מוות, "ובמקום מובאת איכתוב שם מוות בשני ווין בלא אלף" (עי' תוספת ראשונים).

9. מובל – מוול

טהרות פ"ו מ"ה: אפילו מובל – פיה"ג: אפילו מוול א' ד' מובל; מוול, גם בתוס' פ"ח ז: ירוש' חגיגה ס"ב, עז ע"ג: אפילו מאכל (אפשר: מאבל).

10. כנינתי – כוינתי

ב"ב פ"ט מ"ז לו וק: כוינתי.

11. ענבה – ענוה

פ"א פ"ו מ"ז: כאילו היא ענוה של שעורין – מ"יר ולו ופ: ענבה. ועי' פ"א מ"ב: ולפי רוב הענוה, וש"י: שם ומפרשים.

12. שוה – שכה

שבת סוף פ"ו: מפני ששוו בשיעוריהן – ק: ששבו (והוגה ע"א). וכיו"ב רגיל בירוש': הושווה, במקום "הושבה" (סוכה פ"ב, נג ע"א ועוד, עי' שערי תוא"י, 267). ולהיפך: שוויים, במקום: שבוים.

גיטין פ"ד מ"ו, E 2.67: אן פודים את השוויים וכו' אן מברייחים את השבוויים. ובקטעי ירוש' רגיל עוד: גוויים, במקום: גבאים. שרייר 186: הרי הן כמי גוויים.

קיצוה, במקום: קצבה, שרייר 28: ליתן קיצוה, רבן, במקום: רווק, שרייר 238: והא תנינן ל[א] ילמד רבן סוסרין.

13. יבנה, יובנה, יבני – יוונה

"יבנה" גם בכ"י ק כתובות פ"ד מ"ו, אבות פ"ד מ"ד, בכורות פ"ד מ"ה ופ"ו מ"ח, אבל: לִיבְנִי, כלים פ"ה מ"ד ק, וכן בפלימפ' בכורות פ"ד מ"ה ופ"ו מ"ח: ביבני, ובעדיות פ"ב מ"ד ק: בִּיבְנָה, אבל ק בר"ה פ"ד מ"א ב"פ ומ"ב: ביוונה, סנהד' פ"א מ"ד: שִׁבְיוֹנָה, ר"ה פ"ב מ"ח ומ"ט: לִיבְנָה.

וכן בספרי דברים פ"א (עמ' 4) כ"יר: לפני רבן גמליאל ביבני, וכו' ה"ג ד"ב, 27: ביבני תקנוהא. וכן ב"ר פע"ו ח, 906 ד"ת: מן אוצריא דיבני (תוס' דמאי פ"א יג – יד: אוצר של יבנה, וכן סוף מכשירין, ירוש' דמאי פ"ג, כג ע"ג).

וי"ו – בית השימוש

אף בו"ו ובי"ת השימוש ישנן הרבה חילופים בכ"י המשנה.

ב"ב פ"ב מ"ד: כדי שיהא גמל עובר ורוכבו – לו ופ וב 567, 568, 569: ברוכבו (ברכבו), והשוה סוס ורוכבו רמה בים, שבועות פ"ה מ"א לו וק (והוגה): אשם וכסף שקלים כריתות פ"ה מ"ב פ: ויביא אשם ושתי סלעים, אבל במ"ג: בשתי, חולין פ"ח מ"ד: בשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה וכו' בחלב וכו' בחלב וכו' – לו וק

ופלימפסטט: וחלב-וחלב-וחלב. כלים פיה מא דין ולו ופ וק: ושיריו ורובו. דמאי פין מין פ וק: מעשרות זו וזו וכו' שלזו וזו הראשונה מעושרת וכו' כלכלה וחברתה קרא שם. טהרות פ"א מ"ה פ וק: שכללן זה וזה (כ"פ). שם מין לו (חוץ מפעם ב') ופ וב בכל המשנה: זה וזה. פסחים פ"ג מ"ה ק: זה בזה (ו) האוכלו וכו'. כלאים פ"ט מ"ט ק: פיה שלצמר ושלפשתן (והוגה וי"ו ונעשה ב). עירובין פ"א מ"י ק: שאינה שלשית בשלערב (והוגה). ב"ב פ"ז מ"ג ק: מדה וחבל (ג"פ, והוגה). חולין פ"ט מ"ד ק: ושערה שכנגדו (ומוגה: בשערה). טבוי" פ"ב מ"ה: מעשה קדרה בקטניות - ק ומשב"ג וי"ש גורסין ברע"ב: וקטניות. שביעית פ"ד מ"ז - מ"ט: וכן כיוצא בו (יבהם) בשאר שני שבוע - לו: ושאר. פ במ"ח: ושאר, ובמין ומ"ט: בשאר (1). ב"ק פ"ט מ"ז ק: עד שות(ות)ממעט הקרן (שו"ה פרוטה (ונמ' ו).

שבועות פ"ג מ"א ק: באיכן מצינו (כ"פ). וכן בידים פ"ג מא מולו וב: באיכן. וכיו"ב בסוכה פ"ג מ"ט לו זה בנ"א ולירמא וה"ג ד"ב 172: ובאיכן (יובהיכין) היו מנענעין.

זבחים פ"ח מ"ב ק: מה בא.ם. ועי' לעיל: וי"ו, ולעיל עמ' 412.

(ג - כ. ק

1. כזיב - גזיב

דמאי פ"א מ"ג מ"ר (בכ"ל "גז" על הגרד) ופ ומ וערוך: מן גזיב, שביעית פ"ו מ"א מ"ר ופ ומ ולו וערוך: מגזיב, חלה פ"ד מ"ח מ"ר ופ וק ולו: גזיב - מגזיב. ורגיל בירוש', דמאי פ"א, כב ע"א, שביעית פ"ו, לו ע"ד וחלה פ"ד, ס ע"א, ע"ז פ"א, ס ע"א.

כ"פ פניו: שהרי מסכת חלה ומסכת שביעית בספרים המדויקים תמצא מארץ ישראל עד כזיב שכתוב גזיב בגמ"ל.

1. לכש - לגש

שבת פ"ב מ"א: לא בלכש - לו ופ וקטע מרקון וערוך וש"ס 254 (לא בלכש ל"א לא בלגש): בלגש: ירוש' שם, ד ע"ג: לוגשא.

2. ספג - ספק

נזיר פ"ד מ"ג: סופגת את הארבעים וכו' תספוג וכו' - "סופקת את הארבעים תספוק מכת מדרות ובני בבל סופגת ותספוג" (רס"ג, לעיל עמ' 719). ולהיפך. בס"ז פרשת פרה, עמ' 32: אמרו מספגין לסבילה אין מספגין להויה וכו' - פרה פ"ב מ"א: מספקו בחוט וכו', ור' יהודה ור' שמעון חולקים.

3. סגף - סכף.

כ"מ פ"ז מ"י: סגפה ומתה - ק: סיכפה וכן מ"ר ופ וערוך (סכפה - ס"א סיגפה).

4. גב - גף

מכשירין פ"ג מ"א: על גב הנהר - לו: על גף הנהר: "גף נהרא" בתרג' ירוש' ובירוש'. ושם פ"א מ"ד לו: על כף הנהר, "כ"ף" בארמית.

5. כיפים - גפים

שבת פכ"ד מ"ב: ומספספים את הכיפין ("הכיפים", "הכפים") - ק: הגפים.

(1) כיו"ב ב"שכעת ימים" (אלבונן Studien, 103): ערב יום הכפורים ושחרית מעמידין וכו' -

במשנה דין ולו ופ וה: בשחרית.

(ד) כ - ק

1. כופה. שבת פ"ג מ"ב - ק: קופה, אבל מנחות פ"ה מ"ט וכלים פ"ה מ"ב: כופה.

2. כפיפה - קפיפה

שבת פ"כ מ"ב: ובכפיפה מצרית - מי"ר וד"נ ופיו' ולו וערוך ע' קפיפה ומב"ב א"פ: ובקפיפה: כלים פכ"ז מ"א: כפיפה מצרית (ב"פ) - לו ודרנב' וערוך: קפיפה, פיה"ג שם 68: קפיפה א' ד' כפיפה; תרומות פ"ט מ"ג: תולה כפיפות בצוארי בהמה - מ ולו: קפיפות; לקפיפה מצרית, ירוש' שבת פ"ה, יא רע"ב (תוס' שבת פ"ה י כ"ו); קפיפה מצרית, גם בבלי מנחות סט א ערוך. ערוך בע' כפיפה: ויש עוד קפיפה בק' ואחד. ולהיפך, שבת פ"ה מ"ב: און לקופה - ק: לכו"פא, אבל: קופה, שבת פ"י מ"ב: קופת הרוכלים, שם פ"ט מ"ז: קופות. שם פ"ח מ"א.

3. כפיסין (כפסים) - קפסין, קפיסין.

כפיסין, ב"ב פ"א מ"א - ק: קפסין, ב Fol 567: קפיסין, וכן דפ' פיו' (ועי' תוס' ושמ"ק).

4. כרכום (כורכום) - קורקום

נדה פ"ב מ"ו ומ"ז: כרכום - ק: קורקום.

5. קפר - כפר

ר' אלעזר הקפר אבות פ"ד מכ"א - ק: הכפר.

(ה) ע - א: עמד - אמד

חילוף בין "עמד" ו"אמד" רגיל בדפ' ובכ"י המשנה.

בדפוסים. תמיד פ"ב מ"ה: בעומד חמש סאים גחלים ובשבת בעומד שמונת

וכו'; כ"י ב: בעומד, לו ופ' וק: בעמד (כעמד, כעמד).

ובכ"י, פ"ה מ"א פ' וריבמ"צ שם (לעיל עמ' 9 הערה 3 ועי' לעיל עמ' 1210): עומדין, ק: עומרין, ומוגה: עומדין; ירוש' שם רפ"ה כ"ר: הכה את אמר עומדין אתה כמה לקט וכו', מכות פ"ג מ"א ק וה"ר יהוסף: עומדין - עמדוהו. נזיר פ"ט מ"ד ק ולו וסנהד' פ"ט מ"א ק: ועמדוהו (וכי"ב כ"פ בירוש' סנהד' ונזיר שם). גיטין פ"ז מ"ג לו: עומדין אותו (ועי' לעיל שם: אומרין - אומדין). סנהד' פ"ד מ"ה לו וק: מעומד ומשמועה. אבות פ"א מט"ז ק: עומדות; רשב"ץ: ובמשניות כתוב עומדות במקום אומדות; ס' המוסר: קורין אומדות ועומדות; ר' יהוסף: ס"א עומדות: רס"ג בשרח אלסבעין (לעיל עמ' 719): וכדי פי' לגה אלאבא יקולון אל תרבה לעשר אומדות ואהל ארץ ישראל יקולון עומדות, ואחריו אבן ג'נאח בס' השרשים, 375.

וכי"ב כ"ר פס"ד ו, תיאודור 706: מלמד שהעמידו אותה ועשת במאה

שהעמידו אותה. ועי' מעברין - מאברין, לעיל עמ' 8.

(ו) ד - ל: עד - על

חילוף זה שנמצא גם במקרא (מסורת הגדולה), נמצא הרבה במשניות:

חילוף "על" - "עד" במשנת ברכות פ"ה מ"ג (מגילה פ"ד מ"ט): על קן צפור

יגיעו רחמין - נזכר כבר בירוש' שם: אית תניי תני על ואית תניי עד (לעיל עמ' 91).

שביעית פ"ה מ"ב: לא יפחות מסאתים עד גובה ג' טפחים וכו' עד גובה טפח

- מ ור', יהוסף ורע"ב ושרי"ר 51: על - על, והוא העיקר. שם פ"ב מ"ה: עד ראש

השנה - שרי"ר 48: על! עירובין פ"א מ"ב: מארבע אמות ועד עשר - ק: ועל (והוגה).

שם פ"ב מ"ג: עד בית סאתים - פ: אד (! לו: אף). שם פ"ז מ"ב: נפרץ הכותל עד

עשר אמות – ק: על (והוגה). יומא פיה מ"ג: יצא והניח על כן הזהב – לו: עד! סוכה פיה מ"ד: על חמש עשרה מעלות – לו: עד. תענית פ"ג מ"ח: שאינו זו מכאן עד שתרחה על בנין – ק: על שתרחה (ולא הוגה!). מכות פ"ג מ"ג: וראשו מגעת על פי כרסו – מוב 568, 569 ולירמא: עד פי. עדיות פ"ג מ"א: ומאהיל על כחצי זית – ק: עד! מנחות פ"ב מ"ד: אלא עד ששים – מ: על. כלים פיה מ"ג: אפילו על שלשה אבנים – מופ: עד. מעילה פ"ו מ"ב: ונזכר עד שלא הגיע – ד"נ: על! אהלות פ"ז מ"א: נותן רובע כרשנים על בורך המחרישה – פוק: עד (והוגה בק: עוד!). פרה פ"ט מ"ו: אבל עובר הוא במים עד צוארו – לו: על. טהרות פ"ד מ"ב: עד שלא נזקק לטומאה – פ: על. ידים פ"ד מ"א: משני לוגין ועד תשעה קבין – לו ופ: ועל: אבל בכלים פ"כ מ"ב בשניהם: ועד.

וכיו"ב ספרי קרח ריש פ"י קטז, 130: על שנהגו בזיון בקדשים – כ"י ברלין: עד; ספרי ואחנן פ"י לב. 55: אהבהו עד מצוי הנפש – כ"י: על. וכיו"ב תוס' טהרות פ"ח ה: כל הבית כולו טמא על פי הגניבה = "עד" (תרביץ שנה יז, 23). ובירוש' סוכה פ"א, נא ע"ב: הדא דאת אמ' על בית סאתים = "עד". ובב"ר פס"ד ח תיאודור-אלבעק, 1110: שהיתה מגעת על פס ידו – כך בד' כ"י, ובשאר הנוס': עד.

ובבבלי עירובין צד א: והאמר רבי חנינא עד מקום מחיצה מחלוקת אימא על מקום וכו'; בירוש' שם כה סע"ג: לא אמר רבי לעזר אלא ממקום מחיצות. לחילוף "עד ש" ו"על ש" דומה לו במנדעית "אד" ו"על ד" (גלדקי, מנדעית 209), ו"עד – דברת" (דניאל ד יד) = על דברת, ו"עדבר" בפסיריון ארמי 36 = על דבר (ZAW 33 [1913], 138).

ז) ל – נ: סלק – סנק

מקואות פ"ב מ"ו: המסנק את הטיט לצדדין – פיה"ג 117: המסנק א' ד' המסלק; אנט': המסלק. תמיד פ"ב מ"א: סונקין אותם לצדדי המזבח – מ"ב כח ב: סולקין; שבת פ"כ מ"ד (תוס' פט"ז ד): ומסלקין לצדדין – אלפאט כ"י א"פ, דף 14: מסנקין הו מסלקין (תשלום פ"י הגאונים, 38 בהערה).

וכיו"ב ב"ר פ"ה ב, תיאודור 33: וצולקן (= וסולקן) בזויות וכו' וצלקן באוקינוס – בכ"י פריז בשניהם: וצנקן (ועי' במ"י שם).

ח) ל – ר: בולל – בורר

דמאי פיה מ"ה: בולל ונוטל – לו וקטע קמב' (ילשון חכמים) וערוך ע' בל ("ס"א בורר"): בורר. אבל נוסח "בולל" מאושר ע"י הירוש' ה"ה!

חילוף כזה בברייתא, ב"ב קמז א (תוס' ערכין פ"א י): ויו"ט של עצרת ברור – מר זוטרא אמר בלול איתמר (עי' לעיל עמ' 204 הערה 4).

ט) מ – נ

1. סיום הרבים ב – נ. שיטתו כבר במקרא (מלכין, ימין), רגיל בכל ספרי התנאים והאמוראים ושאחריהם, ונמצאים רבים ב – מ וב – נ זה על יד זה. – נ רגיל ומרובה ביותר בכ"י משנה ישנים; אבל נמצא הרבה גם בדפוסים רגילים (עי' לעיל עמ' 1208), ובד"נ רגיל רבים – נ זה אף במקום שאינו רגיל בדפוסים.

בד"נ

בכורות פ"ז מ"ה: אפילו אחת לימין (כמו בדניאל: לקץ הימין). מדות פ"ג מ"ב ונדה פ"ד מ"ו: הדמין, לדמין, כלים פט"ו מ"א, סוף כלים (אשריך כלין), טהרות פ"ד

מִדּוֹמָה (ספֶּק כְּלִין). פִּיחַ מִגּוֹזִים פִּדּוֹמָה: כְּלִין. נָדָה פִּדּוֹמָה פִּכּ: כּוֹתִין.
כִּלִּים פִּסּוֹ מִאֵ: הַמִּלְכִּין. זִבִּים פִּיב מִיב: שְׂרָגִלִין לְדַבֵּר.

וְיוֹתֵר וְיוֹתֵר רָגִיל בְּכִיִּי מִשְׁנָה יִשְׁנִים.

בְּקֶטֶע א"פ (פְּלִימֶפֶסֶט) חוֹלִין־בְּכוֹרוֹת:

אַרְבַּעִין, חוֹלִין פִּזוֹ – פִּזוֹ. פִּיחַ מִדּוֹ, פִּיב מִגּוֹ; הַגִּידִין, חוֹלִין פִּזוֹ מִדּוֹ;
דְּגִין וְחִגְבִּין, חוֹלִין פִּיחַ מִאֵ גִפּ; שְׂרָצִין, שֶׁ פִּטְס מִיב; זִכְרִין, בְּכוֹרוֹת פִּאֵ
מִגּוֹ מִדּוֹ; טָלִין, שֶׁ מִגּוֹ; לְכַלְבִּין, שֶׁ מִדּוֹ. בְּאֶחָרִין, בְּכוֹרוֹת פִּאֵ מִאֵ;
לְבַעֲלִין, שֶׁ מִגּוֹ מִאֵ; חֲדָשִׁין, שֶׁ מִדּוֹ מִאֵ; סַלְעִין, שֶׁ מִאֵ מִזוֹ; זִתִּים – זִתִּין,
חוֹלִין פִּטְס מִדּוֹ; הַדְּמִין, חוֹלִין פִּזוֹ מִגּוֹ; קִדְשִׁין, בְּכוֹרוֹת פִּיב מִיב; אִפִּילוֹ אַחַת
לִימִין, בְּכוֹרוֹת פִּזוֹ מִה (כְּבִדָּנָה).

וְרָגִיל הֶרְבֵּה לְמַשֵּׁל בְּכִי ק:

מִלְכִּין, בְּרוֹכּוֹת פִּאֵ מִיב. הַפְּנִימִין – וְהַחִיצוֹנִין, שֶׁ מִגּוֹ מִיב (וְכֵן מִיֶּדָה).
וְהַבִּיכּוֹרִין, פִּאֵה פִּאֵ מִאֵ, מַעֲשֵׂה פִּה מִזוֹ, בִּיכּוֹרִים פִּיב מִאֵ וּמִיב – אֶצֶל: וּבִיכּוֹרִים –
וּפִגּ מִיב; שֶׁ מִיב מִדּוֹ: בִּיכּוֹרִין, אֶצֶל: בִּיכּוֹרִים, דְּבָרִין, פִּאֵה פִּאֵ מִאֵ, סוּטָה
פִּאֵ מִדּוֹ, שְׁבוּעוֹת פִּגּ מִה דִּפּ (אֶצֶל: דְּבָרִים), שֶׁ מִזוֹ מִה, עֲדִיּוֹת פִּיב מִדּוֹ – מִה,
מִזוֹ מִה, פִּגּ מִחַ – מִיב, פִּדּוֹ מִאֵ, פִּה מִאֵ – מִדּוֹ, מִזוֹ וּמִזוֹ, פִּזוֹ מִאֵ; בְּמִי
דְּבָרִין אִמּוֹרִין, בִּיב פִּגּ מִאֵ, פִּדּוֹ מִטּוֹ; אֵין דְּבָרִין אִמּוֹרִין, עֶרְכִּין פִּטְס מִיחַ;
בְּגִשְׁמִין, מִפְּנֵי הַגִּשְׁמִין, כִּלָּאִים פִּטְס מִה, אֶצֶל: בְּגִשְׁמִים, הַגִּשְׁמִים, מִזוֹ. טַפְחִין,
שְׁבִיעִית פִּגּ מִזוֹ, בִּיב פִּיב מִאֵ כִּפּ, פִּגּ מִה, פִּזוֹ מִאֵ גִפּ, אֶצֶל: טַפְחִים, זִיתִין,
תְּרוּמוֹת פִּאֵ מִדּוֹ, עֲדִיּוֹת פִּגּ מִאֵ, פִּה מִיב; הִזִּיתִין, שֶׁ מִאֵ מִיב; בּוֹזִיתִין, כִּלִּים פִּגּ
מִאֵ וּמִיב, אֶצֶל: בּוֹזִיתִים, פִּדּוֹ מִגּוֹ בִּפּ, אֶצֶל: בּוֹזִיתִים; שְׁלוּזִיתִין, בִּיב מִה מִזוֹ, הַדְּמִין,
תְּרוּמוֹת פִּטְס מִיב, אֶצֶל: וְהַדְּמִים, מִגּוֹ; חוֹלִין פִּזוֹ מִגּוֹ בִּפּ, חֲכָמִין, וְחֲכָמִין,
שֶׁבַת פִּגּ מִדּוֹ, גִּיטִין פִּדּוֹ מִזוֹ, עֲדִיּוֹת פִּיב מִגּוֹ, עִירוּבִין פִּדּוֹ מִה, כִּלִּים טוֹף פִּיב,
– בְּבִכּוֹרוֹת פִּזוֹ מִיחַ: וְהוֹדוּ לוֹ חֲכָמִיו, טִיס מִן חֲכָמִין, זִכְרִין – רַחֲלִין – וְהַעֲזִין,
שֶׁבַת פִּה מִיב; הַזִּכְרִין – הַרְחִילִין, שֶׁ מִדּוֹ, כִּיפּוֹרִין, חֲגִיגָה פִּגּ מִגּוֹ, זִבְחִים
פִּיב מִאֵ, כְּרִיתוֹת פִּזוֹ מִדּוֹ: הַכִּיפּוֹרִין, אֶצֶל: הַכִּיפּוֹרִים; כִּלִּים פִּאֵ מִיחַ, כְּשָׂרִין,
גְּדָרִים פִּאֵ מִאֵ, כְּשִׁקְצִין כְּרִמְשִׁין, שֶׁ מִיב מִאֵ, כְּלִין – הֶרְיָחִין, בִּיב פִּיב
מִגּוֹ בְּנִלְיוֹן, סַלְעִין גְּבוּהִין, בִּיב פִּזוֹ מִאֵ, אֶצֶל: סַלְעִים גְּבוּהִין, בְּרִישָׁא, בְּעֶשְׂרִין,
סִנְהֵד פִּאֵ מִדּוֹ בִּפּ, אֶצֶל: בְּעֶשְׂרִים, בִּפּ; טוֹף פִּאֵ מִזוֹ גִּפּ, שְׁבַעִין, סִנְהֵד
פִּאֵ מִה – מִזוֹ טִפּ, גַּם בְּכָתוּב: אִסְפָּה לִי שְׁבַעִין! אֶצֶל: הִרִי שְׁבַעִים וְאַחַד,
שֶׁ מִזוֹ, וְשְׁלוֹשִׁין, שֶׁ מִפִּאֵ מִזוֹ, רִשְׁעִין, שֶׁ מִזוֹ מִה, פִּיחַ מִה דִּפּ, אֶצֶל:
רִשְׁעִים, אַחֲרִין, סִנְהֵד פִּיחַ מִגּוֹ בִּפּ, אֶצֶל: אַחֲרִים; שְׁבוּעוֹת פִּגּ מִיחַ, פִּדּוֹ
מִאֵ בִּפּ, עֲדִיּוֹת פִּיב מִגּוֹ, עֲדִין, הַעֲדִין, הַעֲדִין, לְעִידִין, שְׁבוּעוֹת פִּזוֹ מִזוֹ, אֶצֶל:
וְהַעֲדִים, וְהַעֲדִים, מִגּוֹ – מִדּוֹ: מְכוֹת פִּאֵ מִדּוֹ וּמִזוֹ, שְׁבוּעוֹת פִּדּוֹ מִגּוֹ, רָגִלִין, שְׁבוּעוֹת
פִּאֵ מִה, אֶצֶל: רָגִלִים, מִדּוֹ, אֶכְלִין, שֶׁ מִגּוֹ מִדּוֹ, אֲנִשִּׁין, שֶׁ מִגּוֹ מִיחַ; הַנְּשִׁין,
עֲדִיּוֹת פִּאֵ מִאֵ, חֲגִבִין, שֶׁ מִזוֹ מִיב, אֶצֶל: חֲגִבִים, בְּתִין, עֲזִין פִּגּ מִזוֹ, בְּעֶלְיִין,
זִבְחִים פִּאֵ מִאֵ, מִנְחוֹת פִּאֵ מִאֵ, קִדְשִׁין, זִבְחִים פִּיב מִאֵ, חוֹלִין פִּה מִיב דִּפּ,
אֶצֶל: קִדְשִׁים, פָּקְדִין, חוֹלִין פִּה מִגּוֹ – מִדּוֹ, רוֹעִין, בְּכוֹרוֹת פִּה מִדּוֹ בִּפּ (שֶׁם),
חֲסִידִין, כְּרִיתוֹת פִּזוֹ מִגּוֹ, הַצִּיפְרִין, כִּלִּים פִּאֵ מִה, וְרִשּׁוֹת הַרְבִּין, טִהָרוֹת פִּזוֹ
מִזוֹ, הַכּוֹתִין, נָדָה פִּדּוֹ מִאֵ, אֶצֶל: הַכּוֹתִים, שְׁלִפְנוֹי.

ולהיפך – ס, במקום – ן הרגיל: החולים, תרומות פיה מיד: חולים, שם פיו
מ"א, פ"ט מ"ד, אצל: חולין: פסח' פ"א מ"ה, פ"ג מ"ו: שלחולים, תרומות פ"ח מ"ד,
פ"ט מ"ה, אצל: שלחולין, תפילין, שבועות פ"ג מ"א.
וכיו"ב בה' לו אף בסיומים שאינם רגילים בדפוסים, כגון: גמלין, כלאים פ"ח
מיד: כלאין, שם פ"ט מ"ב: דגין, ב"מ פ"ב מ"א: הקנין, ב"מ פ"ט מ"א: אבל
דווקא: לחולים, מע"ש פ"א מ"ג, אצל: לחולין: החולים, סוף תרומות, וכדומה.
ובקטע שבשרייר, 44 ואילך, רגיל יותר – ס במקום – ן.

2. חילוף ן – ס בשמות ופעלים

(1) אדן – אדם

רמבין בתשובות הרמבין סי' נד (ספרן של ראשונים, 94): כמו שאומר שם (כלומר
בירוש') אדן במקום אדם: כ"ס סוף פניה (דפ' ברלין קבר רע"ב): ויהיה גוין אדני במקום
מ"ס ויהיה אדן כמו אדם: מ"כ במדבר פ"א ח: ובירושלמי שכיח מאד להחליף גוין במ"ס
אדם אדן רשות הרבין חסידין וכן הרבה: נתן, מונטשריפט LI, 501: גינצבורג, ס' היובל
שווארץ, 332: צוקרמנדל, 67 Zur Tosefta: קרויס, מונטש' שם, 457, ילון, קונטרסים,
פ"א א, 31.

אדן רגיל הרבה במשנה, בכ"י ק ובקטעי הגניזה, כקטע א"פ (פלימפטסט)
וקטע T-S. E2 שבשרייר, 44 ואילך, ובירוש' בשרייר ובכ"י ופעם אחת גם בכ"ל,
מע"ש פ"ג, נד ע"א: לא יאמר אדן (ומוגה ע"א): בב"ר פנ"ה א, תיאודור 585: בקטעי
ילמדנו, ג"ש, 38 – 55 ותנחומא, שם 111, ובתוס' כ"ו, למשל ברכות פ"א א (צוק'
עמ' 1 הערה 1), ונמצא אף בפפירוס עברי של מכתב שנמצא במצרים (JQR חס"ז
[1904] עמ' 4 – 5 שו' 24): עם אדן נאמן (כך! קוילי שם עמ' 6 שגה), ונמצא בהלכות
דרב אבא (לדוד צבי, 263 ב"ס), בסי"ג (תשלום פיה"ג, 51) בה"ג, גאוניקא 385, 390,
ובקטע ה"ג ה' ב, לוי עמ' 29, ובאחרונה אף בתשובת ר' יוסף אבן שטנאש (REJ ח"ע,
103 שו' 8): בני אדן.

אדן, בקטע א"פ (Ms. Syr. c. 4) חולין – בכורות: אדן, חולין פ"ז מ"ב, פ"ח
מ"ב, פ"יב מ"ה: האדן, חולין פ"ט מ"ב ב"ס ומ"ח: באדן, פ"ט מ"ח: בכורות פ"ה
מיד: אדן, פ"ו מ"ח: כשל אדן, פ"ז מ"א: יתר עליהן באדן, שם מ"ו: פסולין
באדן, שם מ"ו: כשרין באדן, פ"ח מ"א: מצורת האדן: אצל: האדם, פ"ו מ"ב,
פסולין באדם, פ"ז מ"א, פסולין באדם, שם מ"ו.

ובקטע כלאים – שביעית שבשרייר (T-S. E2), שביעית פ"ג מ"ג: עושה אדן,
ב"פ (שרייר 48 – 49), שם פ"ה מ"ב: במקום דריסת אדן, מ"ה: מותר אדן (שרייר 51),
והשאר: אדם (שרייר 47 – 50), ובכלאים (שרייר 44 – 45) בכלום: אדם, ובקטע
אבות – זבחים, Harley 5794 (מרגליות, קטלוג II 75, REJ חנ"ג, 212 – 219): אדן,
אצל: אדם (זבחים פ"ה מ"ח), וכן בקטע תמורה – כריתות, א"פ 2826 * (קטלוג II 248):
אדן, וכן בכמה קטעי משנה של הגניזה.

ומצוי הרבה ⁽¹⁾ בכ"י ק, הרגיל הוא "אדן": כל אדן קורין, ברכות פ"א מ"ג
(והוגה ע"א): בני אדן, פ"אה פ"ה מ"ב: שבני אדן, שביעית פ"ב מ"א: מאכל אדן,

(1) ולא ג"ס בלבד.

שם מ"י: מכל אדן, מעשרות ספ"ה מ"ה; ולא יאמר אדן, מע"ש פ"א מ"א; לא יאמר אדן, שם פ"ג מ"א; שמות אדן, שם פ"ד מ"א; ועושה אדן, ביכורים פ"ב מ"ד; לכל אדן, גיטין פ"ה מ"ו ופ"ט מ"א; לא ילמד אדן (ונגדרה ו) וכו' זכותו שלאדן, קידושין פ"ד מ"ד; עומדת לאדן, שם; אדן, ב"ב פ"ב מ"א ומ"ח; שדרך בני אדם – שדרך בני אדן, שם פ"ו מ"ה; שדרך בני אדן, שם מ"ו ב"פ; ואדן כיצא בהן, סנהד' פ"א מ"ג, אבל במגילה פ"ד מ"ג; ואדם; אדן גותן – שלאדן הראשון, שם פ"ד מ"ה, אצל: שאדם; שבאת לאדן, שם פ"ז מ"ד; וכל אדן, מכות פ"ב מ"ז, אצל: כל אדם, שלפניו; שנפשו שלאדן, שם פ"ג מט"ו, אצל: שנפשו שלאדם, שם; לאדן, שבועות פ"ג מ"ח; אדן, עדיות ספ"ד מ"ב, אצל: אדם; כל אדן, שם פ"ה מ"ו; כל האדן, אבות פ"א מ"ו; לכל אדן, זבחים פ"ה מ"ו – מ"ח; אדן, חולין פ"ב מ"ט; וכל אדן, ערכין פ"ח מ"ג; כמה אדן, שם מ"ו, אצל: כמה אדם; על אדן, אהלות פ"ז מ"א, אצל: אדם; אדן רואה – אדן מתיר – אדן רואה, נגעים פ"ב מ"ה; האדן – ואדן, זבים פ"ה מ"ג; האדן, שם מ"י; אדן, ידים פ"ג מ"ה; האדן, עוקצין פ"ג מ"ב.

אבל חוץ מאלו שרשמתי, שעל-יד "אדן" יש גם "אדם", נמצא בכ"י ק עוד: אדם, ברכות פ"א מ"א, מ"ג ב"פ, פ"ב מ"א ומ"ו, פ"ד מ"ג, פ"ט מ"ה ב"פ, פיאה פ"א מ"א, דמאי פ"ד מ"ג ומ"ו, פ"ה מ"ח, פ"ז מ"ו, עירובין פ"ז מ"א כ"פ, פ"י מ"ד – מ"ו ומ"ט.

אבל במשניות ה' לו, כ"י פרמא ומי"ר ד"ו וכי"ל תמיד: אדם. אדן, נמצא כיו"ב בת"כ כ"ר, למשל שמיני פ"ד י ב"פ, מצורע פרשה ד ט – י ה"פ, על-יד "אדם", שם ושם. וכיו"ב בקטע ת"כ פלימפסטט, ms. heb. b. 13, ת"כ נדבה סוף פ"י: (וכשרזים בכל אדן, וכיו"ב בספרי חקת פ"י קכד כ"י ברלין: לא כל אדן, ובקטע מכילתא א"פ c. 18 (JQR XVI 446, מ"ח 58): ידור אדן בארץ יש' וכו' ואל ידור אדן וכו' (וכן לפי הצילום שבידני).

ומכאן בכלאים פ"ח מ"ה: ואדני השדה (ברובם הגדול של הנוסחאות), ופירשוהו בירוש' שם: בר נש דטור (ע"י נתן שם וגינצבורג שם, ולענין "שדה" ע"י ליברמן, תרביץ ש"ח, 367).

(2) אימון – אמום

"אימון" (אמון) רגיל בכ"י המשנה.

כלים פ"ג מ"א מ וק ופיה"ג: והאימון, לו: והאימון, מקואות, פ"י מ"ב לו וק ואנטי' (והאימון) ומ: והאימון, פ: והאימון; כלים פ"ז מ"ד ס' המליצה (באכר 45): מנעל – האימון.

וזה היתה קריאת בני א"י "אמון" גם בביצה פ"א מ"י (ע"י לעיל עמ' 466), עד שהחליפו גם בכלים פ"ז מ"א מ, וכתבו: שלא באימון – שאף האימון, במקום "באמון", "האמון", במובן "אומן" (ע"י לעיל שם).

בתוס' כלים ב"ב פ"ב ו: והאימון; בברייתא שבסנהד' סח א כ"י מ: והאימון (באדר"ג פ"ה, ה' שכטר דף מ ע"ב, בכ"א: והאימון).

(3) חילוף מ – נ, נמצא בכ"י עוד בכמה שמות ופעלים:

כ"ן – כרם, ב"ב פ"ד מ"ט ק: הקנים שבכ"רן (והוגה). המקרסן – המקרסם, שבת פ"ב מ"ב קטע קמב' (לשון חכמים 169): המקרסן. גרדון – גרדום, לעיל עמ' 556.

וכיו"ב במדרש י"ה לכה ואגדה:

גידין – גידם. ספרי ואתחנן פי' לה, פינקלשטיין 64, כ"י ברלין: הגידין.
במקום: הגידים, הגידם. תהון – תהום. ס"ז פרשת פרה, בקטע שבהוצאתי עמ' 14:
קבר התהון.

ובקטעי ילמדנו נמצא גם: כשן = כשם; שן = שם. ג"ש ס"א. 38: כשן שרחמיו
על האדם. כשן שרחם על האדם; 40: כשן שלא וכו'; 44: כשן שהיה וכו' (אצל:
כשם, להלן שם); 55: כשן שא... שם 42: ואם יש שן חמישין.

ולהיפך: לשם, לשום – לשן, לשון

מכיל' משפטים פי"א, הורוביץ 247: או אל תקראנו עבד לשום ביזיון ת"ל וכו'.
כך הוא בכל כ"י ובדפוס: לשום, אבל בילקוט: לשון. ואין כל ספק שפירוש "לשום" כאן
כפירוש "לשון" (תרביץ ש"ו, 237). ובירוש' רגיל "לשם מתניתא" במקום "לשן", ירוש'
גיטין פי"א, מג ע"ד, ובכיל' עוד ירוש' פסח' פ"ה, לא ע"ד ור"ה פי"א, נו ע"ג כ"ל:
לשם מתניתא, שרי"ר 141: לישן מתניתה (ליברמן, תרביץ שם 235 ושם 237, ח'
גינזברג, מונטססריפט חע"ז, 421 – 422, וח. ילון, שם 429).

במקרא: יששום מדבר וציה (ישע' לה א) = יששון (תרביץ שם).

י' חילוף ה – ה

בארמית בבליה וגלילית (עירובין נג ב) לא ביטאו ח"ת ככתבה (נלדקי, Mand.
Gramm. 59–60, דר גאונ' קאממ', 150–151), וכך מצוי היה חילוף זה אף בלשון המשנה.
בחילוף ה – ה מצוי: הריע (חריע) עוקצין פ"ג מ"ה פיה"ג 145 (בתשלוש פיה"ג
53: חריע) ותה"ג אסף, 162 ומ; כלאים פ"ב מ"ח לו (ב"פ) ומ. הריעא (תרגום "מוריקא")
גם בה' ראו 143⁽¹⁾, לעף Flora II 13. הספא (חטפא, חטסה), כלים פ"ד מ"א, פיה"ג 34:
חטפא, איכא דאמ' חטפא, קיהותיו, כלים טט"ז מ"ד, פיה"ג: א' ד' קיהותיו, וכן מוק וולו
וערוך ע' קהת (ויש שקורין קיהותיו) ור"ש שם ורע"ב ד"ו ומנט', ועי' להלן: מוחל – מוהל.
וחילוף זה רגיל ביחוד בהו' לו (שמקצתם אינם בוודאי אלא מטעויות הסופר):
הטב (חטב), מכות פ"ב מ"ב (הטבת עצים!); הצב (חצב), ע"ז פ"ג מ"ז (שהצבה!);
הסמא (ר' אלעזר חטמא), ב"מ פ"ז מ"ה, אבות ספ"ג (הסמה), נגעים פ"ז מ"ב, אבל שם
פ"ג מ"ג ומקואות פ"ח מ"ג: חסמה (ועי' ויקר' פכ"ג); התיכה (חתיכה), מכשירין פ"ו
מ"ג (בנדפס: התיבה!); המיטה (חמיטה), טבוי' פ"א מ"א, תשלוש פיה"ג 43 (פיה"ג
136: חמיטה); המשים (חמשים), ערכין פ"ב מ"א (פעם א'): יבהושין (יבחושיין), נדה
פ"ג מ"ב (וכיו"ב ה"ג ד"ב 547); קצה (קצח), עדיות פ"ה מ"ג: לה (לח!) ויבש, שם
מ"ד ב"פ; ⁽²⁾ קרה (קרח), ונקרהו (ונקרחו), נגעים פ"ו מ"ח (אצל: ונקרחו, שם!);
קלה (קלח), פאה פ"א מ"ג: אבל פ"ו מ"ח ופסח' פ"ב מ"ז: קלח; נפה (נפח), ב"מ
פ"ו מ"ה (שהנפה!); מונה (מונח), ב"מ פ"א מ"ח, פ"ג מ"ה ב"פ (אבל במ"ד: מונח,
ב"פ); ממהא (ממחה), מע"ש פ"ה מ"א גם פ' ואהלות פ"ח מ"ד גם פ' וכן ערוך בע'
מהה בשתיקה); נימהו (נימחו), טהרות פ"ו מ"א (וכן אנט'), נדה פ"ג מ"ב (וכן אנט'),
וכיו"ב: מהוה (מהוהא), כלים פכ"ד מ"ז בנוסחאות (פיה"ג: מחותא, וצ"ל: מחוהא ז'),
תהום (תחום), שבת פכ"ג מ"ד (אכל במ"ג: תחום), ר"ה פ"ד מ"ח, וכיו"ב: תהובים

(1) אבל בה' ראו, 9: וחלת חריע [אבל בכח"י: חריע, אברפסון].

(2) ואפילו: מה (מח), פרה פ"י מ"א.

(תחובים). חולין פ"ט מ"ד פ, וכן פסח פ"ז מ"א וכלאים פ"א מ"ח בערוך ע' תהב:
תוהב, תוהבין, וכן בברייתות שבפרק בכולן בה"י.
ובכ"י ב 570, 571: הרות (חרותה), חולין פ"ג מ"ב. וכך היה בנוסח המשנה
של אבן ג'נאח. השרשים 488 ערך "הרש והתו": ומה אמרו רבותינו הרות (ו) בידי
שמים, ונמשך אחרי טעותו גם ר"ש פרחון, סה ע"ג.
ולהיפך, חיית במקום ה"י בה' לו:
בחמה (בהמה), חולין פ"ז מ"ח (ועדיין בחמה טמאה): לוקח (לוקח), חולין
פ"ב מ"ד (לוקח ואינו משלם, וכן נשתבש בכ"י ב 571: לוקח, והוגה ונוקד): פיקח
(פיקה), פרה פ"ב מ"ח (ולא על הפיקח): חבד (הבד), טהרות פ"ט מ"ז (לכית חבר):
חמטן (המטן), מכשירין פ"ג מ"ד (אצל: המיטן, מ"ה).
עלייד אלו שחלקם בא בטעות-הסופר, בחילוף ה' בח' וח' בה', שהן דומות בכתב
ישן, - נמצאים בכ"י, ומהם בה' לו, שרידי חיית ישנים ועיקריים:
חדות (ע' לעיל עמ' 1208). ר"ה פ"ג מ"ז לו ופוק והוב, ב"ב פ"ד מ"ב לו ופ
וק וב 569 (לו בטעות: חרות), ערוך ע' דות: במשנה כולם כתובין חדות. ורגיל בירוש'
פסח' פ"א, כז ע"ב, ע"ז פ"ב, מ ע"ג (בטעות: לחרות), ועוד: מחדיס, ב"ק פ"ב מ"א
לו וכן פוק וב 568 וערוך ע' חדס: חוצני (הוצני), פ"א פ"ז מ"ה (וכן ק וכירב ערוך
ע' חצן); (דחא) מדחא (מדהא), סוטה פ"ג מ"ה לו וק; מוחל (מוהל), טהרות פ"ט מ"ב
לו ופוק ואנט' (ב 573: והמהל), ומ"ג לו וק ואנט' וכ"י ב (פ: והמוהל), מקואות פ"ז מ"ג
ומ"ד פוק וב ואנט' ודפוסים (לו: ומוהל), מכשירין פ"ז מ"ה דפוי' ולו וק וב ואנט' (פ"ה"ג
ומהר"מ פ: מוהל), וכן בכולן "מוחל" בערוך ע' מחל.
ואולם: ומיחל, דמאי פ"ז מ"ד נוסח רה"ג (ערוך ע' חל ותוי' יומא גו א,
ווע' ג"ק ס"ב, 15) ור' משלם (בתוס' יומא שם): ומוהל, "מוגל".
ולהיפך: בהל (= בחל). שבת פ"א מ"ז: אלא כדי שיהבילו-כן בנוסחאות, אבל ק
(והוגה) והעתיים, 8: שיהבילו. ובוודאי שאין "משיבהיל" אלא כמו משיבביל, מעשרות
פ"א מ"ב, כלומר "נתבשל ולא נתבשל" (ערוך ע' בחל). ובמכיל' בא סוף פ"ב, 9: או
אפילו ביחל אביב (כך בערוך שם ור"ש בת"כ אמור פרשה טד וליוורנו, וכן במ"ת, 90).
(יא) חילוף שין - סמך
רגיל גם בדפוי' שין במקום סמך וסמך במקום שין.
בד"ג: פרוש' (פרוסה), עירובין פ"ז מ"י: נתפרשו, ב"מ פ"ז מ"ז: המאורש',
סנהד' פ"ח מ"ז: ושר, ב"ב פ"ב מ"א (אבל אחריו: וסד): ובשיד, חולין פ"ז מ"ז:
ובחרשית, חולין שם.
ולהיפך: והסקין, כלים פכ"ה מ"א, ורגיל בתלמוד בעברית ובארמית (וטעו בו
בדפוי' ב"ב כ ע"א: בריסקא, וצ"ל: בדיסקא).
ורגיל בה' לו ובכ"י ק.
בה' לו: סאור, ערלה פ"ב מ"ו, מ"ד; אל תסג, פ"א פ"ה מ"ו, פ"ז מ"ג; מסיאה,
ביצה פ"ג מ"ז: משהיסיאה, כתובות פ"ד מ"ב; מסוא, זבים פ"ג מ"ב (אבל פ"ד
מ"א: משוא); אשר תסטה, סוטה פ"ד מ"א (בלשון הכתוב), ולהיפך השם "סוטה" רגיל
בדפוי' במשנה וגמרא, אבל בכ"י: שוטה (ע' להלן); סכר (שכר); יסכור, פ"א פ"ה
מ"ז (יסכור); ניסכר, שביעית פ"ט מ"ט, חלה פ"ב מ"ז: מיסתכר, מע"ש פ"ד מ"ז;
סוכר, ב"מ פ"ו מ"א (סובר); סערה, חגיגה פ"א מ"ח; אבל: שער, שער, שבת

פיי מיו, בכורות ספיג, מכשירין פיא מיה, ועוד: סק, נדרים פיו מג, מקואות פיו מיה, מכשירין פיא מיד: ספה, כלים פיי מיה, פכיו מיו: ספיות, פיה מט, הסורף, מעשרות פיד מוא: סרף, ערלה פיא מיו גיט: חסך, דמאי פיו מג ב"פ: רמסים, שביעית פיו מג, מכות פג מיב ושבועות פג מיד (אבל: רמשים, שבת פיד מוא) ולהיפך: שד, שיד, סוטה פיו מיה: ושדום בשיד: שוטה, מגילה פ"ב מיה (ורגיל בכיין מסכת סוטה): שחט (סחט), מעשרות פיד מוא, מכשירין פיא מיה.

וכיורב בכיי ק, סאור, חלה פיא מיו, פג מי, ערלה פ"ב מוח – מט: סיעור, פסח' פג מיה ב"פ: סעורה, עדיות פיו מג גיט (אצל: שעורה ד"ס), נזיר פיו מיד: סערה, חגיגה פיא מוח: סיער, שבת פכיא מג, סער, נזיר פיד מוא, פיו מג, סוטה פיא מיה, קידושין פ"ב מט (אבל נזיר פיא מיב ומיד: שער, נזיר פיו מוח: שער ראש נזור, כלשון הכתוב, נדרים פ"ט מיה: שער ראשך): סררה, מכות פ"ב מוח, עדיות פיה מיו, סכר, תרומות פיא מט ב"פ, יסכור, פיה מיה מיו, מוסכר, מע"ש פיה מט, מוסכרין, נדרים פיה מג, המסכיר – לסוכר היסכיר – שסכר, ב"מ פ"ח מוח, סכורה, שם פ"ח מיב (אצל: שכורה, כ"פ), סכיר, שם פ"ט מייא, מסתכר, מע"ש פיד מיו, אבל: מישתכר, עירובין פג מיו, ישכור – לשכור, שבת פכ"ג מג: ספיות כלים פיד מיד, פ"ח מט: סקים, שבת פכ"ד מוא: סרף, ערלה פיא מיו (אצל: שרף): מסוי, שקלים פ"ב מוא, ב"מ פ"ב מיי: ממסאו – שני תחת מסאו – מסוי (אבל להלן שם: משואוי, ונמ' ואחרונה), ב"מ פיו מיב: משואיי – משואו: היסיה, גיטין פיה מיה, רמסים, שביעית פיו מג (ורגיל בנוסחאות).

ולהיפך, ש במקום ס: שוטה, סוטה פג מג: אבל: סוטה, שם פיו מוא, הסוטה, שם פיא מיה: שדין, מדות פג מיד: שכרין, כלים פכ"ג מיה: שך, שכר, בכורות פיד מוח: (אילן) שרף, אהלות פ"ח מג: שך, כלים פ"ג מיו – מוח, עוקצין פ"ב מג: אצל: מסרק, טבוי פיד מיו: בושר, עדיות פ"ב מיו: חרשית, כלים פ"ב מיו ב"פ, פיי מיב, פיה פ"ח מייא: גיכנשא, סנהד' פיא מיו: לעישת, נדה פ"ט מיו (בהשלמה שבגליון): מתעשקין, ריה פיד מוח, אצל: המתעסק.

כתיב מלא וחסר

1. מלא אלף

הכתיב מלא א' נמצא כבר במקרא: המלאכים, כאביר, וקאם, דאג, נאשים (נחמ' ה יא), המראים, ונאשאר (יחז' ט ח), מאום (דני' א ד), אכלה ואכלה, 97. במשנה נמצא מלא זה בין בכיין עם ניקודים טברניים ובין בכיין עם הניקוד הבבלי: בכיי ק: גאסן – ומשגאסן, מע"ש פג מיב, אצל: משגאסן (1) – משגסן, גסן – גסן, שם, כאן (הזהב), יומא פיה מג ומיד, שלאאשם, כריתות פיו מיו (ונמ' א' ראשון ע"א), סלאיתם, כלים פטיו מג, אצל: סלתין, מיד, שיארא, עירובין פיא מיו ומיי, ורגיל בכיין הבבלי והגאונים.

ובקטעים עם הניקוד הבבלי: שבטאסן, עוקצין פיא מיה (HUCA, XII, 323), ועי' לעיל עמ' 1221: הבלאנים, זבים פיד מיב (שם 294): כרם רבאעי, פיה פיו מיו (שם X 221): באסנדיין, פיה פ"ח מיו (שם 222) (1).

(1) ועי' פרידמן, יאהרבוך ספר"ט, ח"ה 273, וסורת, לשון חכמים עמ' 10.

וא' מלא בהשמטת ע' שאחריו, כלים פ"ג מ"ה פוק ואנט' 628 ור"ש: הראוע (הרעוע).
וא' אחרי ה' הידיעה (במקום פתח): משיטילו האגידים, מעשרות פ"א מ"ב ק (ונמ'
יהא ע"א). ובכ"י מ כמה אלפיים כאלו: שביעית פ"ז מ"ב: וממין הצובעין הפואה
והארכפה (בנוס': הרכפה); אבל במעשרות פ"ה מ"ח אף מ: ובצל של רכפא.
תרומות פ"ח מ"ו: והאמלספונות, ומעשרות פ"א מ"ד: והאמלספונות; אבל
בכלאים פ"א מ"ב: והמלפפין, תרומות פ"ב מ"ח: והמלפפון. כלים פ"כ מ"א: אף
הארבצל (בנוס': הרבצל).

כל אלו אינן אלא כתיב מלא א'. אלא שאבן ג'נאח, הרקמה ה' ווילנסקי עמ' קנה,
מביא דוגמא למקרא מגיטין פ"ג מ"ב: וכבר בא במשנה את קנה באמרם וכו' מסני
האתקנה. אבל אין זו דוגמא ל"אזכרה", אלא כתיב מלא שאחרי ה' הידיעה. ובכל
הנוס': התקנה.

ובאורייתא ידות גניזא בכנישתא דאסורוס: ולא תקח האם על האבנים
(בראשית רבתי, 211) = הבנים.

ובכ"י ק נמצא א' במקום צירי (שאחרי ה' של הפעיל): שהאריחה, יומא פ"ח מ"ה.
וא' אחרי ש – נמצא הרבה בקטעים כ"י (ס"ז, ירוש', ילמדנו וגאונים):
בס"ז פרשת פרה (תריבין ש"א, 71): שאחוני(רחרום הרחשים; בקטע ילמדנו (ג"ש
ס"א, 55): ומי אומר לי שא / אילו (בשתי שורות!) הייתה וכו'; בקטע ירוש' (תריבין
ש"ג, 132): שההטבל. ורגיל אצל הגאונים: שאבב' ישיבות, גאויקא 91: (ועי' אוה"ג
ח"א, 28): כל שאכין, ג"ש ס"ב, 50: שההכה, תה"ג אסף, 33: שאשאל, שם 46:
שאקטף, שם 139, שאשערן מדולדל, שההפילה, ג"ק ס"ד, 25: שאאכלו ארי, שם 126:
שאושה, שאאמרו חכמים, שם 29, שאודאי, שאבודאי, שם 30¹.
ונמצא א' במקום ו': ראשם.

מדות פ"א מ"ו: וראשי פספסין מבדיל בין קדש לחול, מב"ב ד"ו: ובראשן, לו
וכי"י ב: ובראשם, ד"ג ופ: וראשן, ק: וראשון (ונמ' ו ע"א): מבדיל, ד"ג ומב"ב
ולו וק וכי"י ב יומא טו ב, שם פ"ב מ"ו: וראשי פספסין מבדילין בין עזרת ישראל
לעזרת כהנים; ד"ג וד"ו ולו: וראשם פספסים מבדיל, פוק: וראשן מבדיל(ין);
מבדיל, גם מב"ב וק, שם פ"ד מ"ה: וראשי פספסין מבדילין בעליה בין הקדש וכו';
ד"ג וק: וראשן, ד"ו: ובראשן פספסין מבדיל, פולו: ובראשם – מבדיל, בציטאט
שבירוש' יומא פ"ה, מב סע"ב: וראשי פסיפסין מבדיל, אבל בקטע שרי"ר שם, 119:
ורושם פסיפסין, וכך היה בוודאי בספרו של ר' שמעיה, שהוא מפרש בפ"ב מ"ו:
רושם וסימן בין דריסת ישראל לדריסת כהנים.

וכתיב זה, א' במקום ו' בתיבה זו נמצא גם בת"כ קדושים פ"ט יא: מיתה שאין
בה רושם – בכ"י רומי 66: ראשם, ואף באיכ"ר ה' בוכר, פ"ב נז ע"א: ועשו מסומור
של גלגל(אסין שלהם (ו)ראשם בארץ (כצ"ל), ובערוך ע' גלגס: ועושין רושם במסמרות
הגולגסים בקרקע בית המקדש ("גלגסים" הם "קלגסים", סנדל המסומר).

וזוהו פירושו במדות: רושם הפסים היוצאים מכאן ומכאן מבדיל.
ולהיפך – ו' במקום א', רושו ורובו, שרי"ר 200, רואשה, רואשי, רואשך, קטעי
משנה כתובות – נדרים, 61, T.-S. E 2, 63, T.-S. E 2.

ונמצא א' במקום י' בפעלי נליה: ומצאת. תרומות פייא מ"ח וב"ב פ"ה מ"ח ק
(נקוד: ומצאת). ועי' לעיל עמ' 204.
ובמקום י' מלא של נפעל: נאמנים, פסח' פ"ח מ"ג ק. והוגה: נימנים: ממש
כמו: ונאשאר!

2. חסר א': שני (שיני): כילו: כן, ועוד.
שני = שאני (שיני = שאיני) רגיל בכיני המשנה (לעיל עמ' 499 ואילך). ורגיל
שני' בכיני אף חוץ מבלשון נדרים.

למשל בכ"י ק: דמאי פ"ה מ"ג. תרומות פ"ה מ"ב (אף פ). פ"ח מייא (גם פ).
מע"ש פ"ד מייא, פ"ה מ"ט ב"פ (פ ג"פ). תענית פ"ג מ"ח (שני כבן, וכן פ). שבועות
פ"ד מ"ז (שני כהן שני לוי), מדות פ"ב מ"ב ב"פ (וכן פ). קינים פ"ג מ"ג (וכן פ).
כלים פ"ט מ"ג ב"פ (וכן פ).⁽¹⁾

וכן בתוס' כ"ז (צוקרמנדל, Zur Tosefta und Anderes, 67). וכן בס"ז, הורוביץ
332 שו' 4. וכן בתה"ג, למשל תה"ג הרכבי 92 (הערה 4), 155 (הערה 8); 178 (הערה 2).
ושם 122 מביא הגאון דוגמא לקיצורה של אות א: שני אומ' (דמאי ומע"ש שם).
כילו = כאילו

קטע א"פ חולין פ"ו מ"ה: קטע משנה שבשרייר, 46: (כך הוא בצילום שלי:
כילו). ורגיל בכ"י ק: עירובין פ"א מ"ה ג"פ, פ"ד מ"א ומ"ג, סוכה פ"א מ"ב, חגיגה
פ"ב מ"א, נדרים פ"ח מ"ז: אבל: כאילו, למשל כתובות פ"ג מ"ז (ועי' קרויס שם, 541).
ובכ"י פ: כלאים פ"ה מ"ב, חגיגה פ"ב מ"א ב"פ ופ"ב מ"ו, יבמות פ"ג מ"ג
ב"פ, כתובות פ"ג מ"ז, נזיר פ"א מ"ה, ב"ק פ"ח מ"ו, אבות פ"ג מ"ז ומ"ח, זבחים פ"א
מ"ג ב"פ, פ"ח מ"ט (אבל זבחים פ"ח מ"ז: כאילו), חולין פ"ו מ"ה ב"פ, מדות פ"ב מ"ב.
ומי"ר בד"ו: כלאים פ"ה מ"ב, פ"ו מ"ט, ובמיר כ"ל למשל פ"א פ"ו מ"ז
(והוגה ע"א), תרומות פ"ד מ"י (והוגה ע"א).

ורגיל הרבה בירוש', למשל כלאים פ"ה, כט ע"ד כ"פ, ערלה פ"א, ס ע"ד,
עירובין רפ"א, יח ע"ב, רפ"ה, כב ע"ב, רפ"ז, כד ע"ב, פ"ח, כה ע"א, יבמות פ"ח, ט
ע"א, ב"ק רפ"ח, ו ע"ב, סנהד' פ"א, יט ע"ב; נזיר ספ"ו, נה ע"ג, תרומות רפ"י, מז ע"א
וערלה פ"ב, סב ע"ב, ורגיל אף אצל הגאונים, למשל תג"ק סי' ע"ז, צ"א (עי' יאהרבוך
ספד"מ, ח"ט 231).

כ' (כאן)

"כ"ן, רגיל בכיני המשנה, הירוש' ואף הבבלי ועוד, עלייד "כאן", "מיכן" "על-
יד "מכאן".

בקטע א"פ הנ"ל, בכורות פ"א מ"ג: אן כן (על יד: כאן, מ"ו ופ"ב מ"ו).
בד"ז עירובין פ"י מייא – מי"ד: כן וכן (לו במי"ד, מ במי"א בלבד, פ בחלקו
במי"ג רישא: כן וכאן). תענית פ"ג מ"ח: שאיני ח מיכן.
בכ"י ק: כן, דמאי פ"ה מ"א ומ"ב, נזיר פ"ג מ"ז, ורגיל בכמה כ"י, בפסחים פ"י
מ"ד לו וס' וה, מ"ב א"פ ורשב"ם כ"י: וכן הבן שואל, ומכאן פירשה ר' יעקב בן יקר:
וכן (ורשב"ם שם, יאהרבוך ספד"מ ח"ט, 231).
כלאים פ"ג מ"ב מי"ד וס': אחד מיכן ואחד מיכן, שם פ"ו מ"ו מי"ד וס': מיכן –

(1) עי' גם קרויס, מונטסריסט תנ"א, 458, וסורת, לשון חכמים, 143.

מיכן: עירובין פ"ג מ"ה מי"ר ולו ופ: מיכן ומיכן – לא מיכן ולא מיכן: שם פ"ו מ"ח לו ופ: מותרין כן וכן: מגילה פ"א מ"ד פ: כן וכן.
ורגיל: מיכן ואילך, ברכות פ"א מ"ב, מי"ר ולו ופ: מה: מיכן ועד – נזיר פ"א מ"ג ומ"ו מי"ר ופ, לו מ"ג בלבד: גיטין פ"ז מ"ה ומ"ז – מ"ט וקידושין פ"ג מ"ב מי"ר ולו ופ: מיכן עד שאבוא, נדרים פ"י מ"ז מי"ר ולו ופ. ובדמאי פ"ד מ"ח מי"ר כ"ל: מיכן נאמן (= מי כאן, ע"י מ"י לעיל עמ' 1218). ורגיל: מיכן (מכאן) אמרו. ורגיל בירוש' ד"ו (1) ובשרי"ר (2) ובב"ר תיאודור (למשל 172, 271, ואפילו: ש"כ, שם 288, 379). ורגיל אף אצל הגאונים (יאהרבוך שם: פיה"ג, מפתח 199: ה"ג ד"ב 228, 500, ועוד).
השובה – השאובה, לעיל עמ' 320: ש"ס תב, זבחים פ"ח מ"א ומ"ב לו.
מלא וחסר יו"ד

1. אן ("אין") חסר יו"ד (לעיל עמ' 504).

חסר זה רגיל היה בכ"י ישנים. כך בקטע משנה כ"י א"פ 4 Ms. Syr. c. (3), קטע חולין – בכורות. כאן חמ"ד "אן", אבל "אינו", "אינה", "אינן".
אן, שאן, חולין פ"ד מ"ו ומ"ז, פ"ה מ"ג ומ"ד, פ"ו מ"א, מ"ה – מ"ז (אבל שם: [וב]מה אין), פ"ז מ"א, מ"ג, פ"ח מ"ו, פ"י מ"א, פ"יב מ"ג, מ"ד, בכורות פ"א מ"ג, מ"ה, מ"ו, פ"ב מ"ב, מ"ו, פ"ג מ"א, פ"ד מ"ז – מ"ט, פ"ה מ"ב: פ"ו מ"ב: שאין מומין, אבל ן פשוטה כתובה ומוגהת, על מחק של נ כפופה: שאין (ז"א: שאין, וכדומה): שם מ"ד, מ"ו, מ"ז (שאן, ונוסף י ע"א), מ"ט, מ"יב, פ"ז מ"ב, מ"ה, מ"ו, פ"ח מ"א.
וכן בקטע ישן אחר, כלאים – שביעית, T.-S. E 2 (שרי"ר 44 – 51), כלאים פ"ז מ"א, מ"ד ומ"ה, פ"ח מ"ד, פ"ט מ"א ג"פ, מ"ב ב"פ, מ"ג, מ"ו, מ"ח, שביעית פ"א מ"ג, מ"ד ב"פ, מ"ו, פ"ב מ"ו ג"פ, פ"ג מ"ב, מ"ח, מ"י, פ"ד מ"א, מ"ב ב"פ, מ"ה, מ"י (4), פ"ה מ"ג, מ"ו.

וכן בקטעים אחרים למשל אנטונין 483a (5) [HUCA XII, 297 ואילך], זבחים סוף פ"א מ"ד (אן), פ"ב מ"א (ואן): אצל "אין", פ"ב מ"ב, מ"ג ומ"ה, פ"ג מ"ד ומ"ה: "שאינן", ספ"ב מ"ה ופ"ג מ"ג, וכן בקטעים 5, T.-S. E 1, 8, T.-S. E 1 וא"פ 19 ms. heb. d. של ברכות – פ"א [HUCA X, 200 ואילך], ברובם אן, שאן: חוץ מברכות פ"ה מ"א ופ"ו מ"ג [שם 202 – 203] אין, ופ"א פ"ז מ"ה [שם 221]: שאין.
ושרי"ר של כתיב זה ישנם בכ"י ק, נדרים פ"י מ"ו: שאן לאחרים, יבמות פ"יב מ"ב: שאנו שלו (ונוס' י ע"א), אבות פ"ב מ"ט: אנו (והוגה ע"א), ובכ"י אנט', פרה פ"ט מ"ב: מפני שאן בהם לחה, טהרות פ"ז מ"ד בגליון: אן טמא, נדה פ"ה מ"ו: אן אנו, ובהו' לו, עדיות פ"ב מ"ב: אן לא ראינו, ונדה פ"ה מ"ו: [אין] (ו) אנו יודעים, וכתיב זה, אן, נמצא הרבה בקטעי ירושלמי של הגניזה שבשרי"ר (אף "אנו",

(1) ורגיל: לית כן (לעיל עמ' 262 ואילך), אין כן (שם 236), ויש כן (ע"י אהצ"ו שבת, 32).

(2) גם בקטע, תרביץ ש"ג, 241 (ירוש' שבת סט"ו, טו ע"ב): כוס כן קערה כן תחתי כן, 243 (שם רפ"ב, יו ע"ג): כן שאינו מכשירה לכלי.

(3) שתי טבלאות צילום מחוך קטע זה נחפרסמו, Anecdota Oxoniensia, Sem. Series 15 אויכספורד 1893.

(4) שרי"ר 41 שו' 8 בטעות: אין.

(5) צילום של עמוד אחד מקטע זה נדפס בס' תפארת ישראל לר"י לוי, 211.

"שאנה". כך שרייר 155 ש' 16, 24: 161 ש' 11 (אנו), 24 (ואנו): 164 ש' 14, 15, 17, 21, 22, 24: 165 ש' 4 (שאן), 9 (אנו), 12, 14, 15: 166 ש' 5 (שאנה), 6: 199 ש' 16 (שאן), 21 (אצל: אין, אינו): 204 ש' 24: 205 ש' 10 (אצל "אינו"): 206 ש' 25 (אצל "אינו"): 207 ש' 25 (אצל "אינו"): 230: 5 (אצל: אינו, אינה, איני, אינך, כ"ס), 39: 232, 15, 29, 31 (שאן). ואפילו בפסוק מן הנביאים, 236 ש' 25: אן לי כתב (ש"ב כא ד: אין לי), אצל "אינך": 238: 15 (אצל: אינו, אינך): 240: 28 (שאן, אצל "אין", "אינך"): 242, 15, 17 (אצל "אינו"): 244: 3, 30, 31, 33: 246: 6 (שאן), 34 (אצל "שאינך"): 247: 28 (שאן). אצל "שאינך": 248: 19: 249: 31: 252: 22, 23 (אצל "אין"): 258: 13 (שאן): 259: 36 (שאן, אצל "שאינך"): 264: 10 (ואנו), 13 (אנו), 16 (אנו), 19: 265: 6 (בשיאנו!), 7 (אצל "שאינך"): 266: 3, 14 (שאן), 15 (שאן), 17 (אנו): 267: 3, 15.

וכן בקטע של ב"ר Taylor, Cairo Geniza Palimpsests, טבלא XI, ב"ר פס"ה יט: אן עשו. אן זה עשו. שם כב: אן ואחר נושקני, אן לך. וכן בקטעי ילמדנו ותנחומא, ג"ש ס"א: אן. 144 ש' 32, 115: 11 (אצל "אין"): אן 49: 23 ואני לשון אחד אני יודע! וכן בפיוטי ייני, רמג, רעב, רעו.

והכתיב הזה רגיל אף בתה"ג מקטעי הגניזה, למשל: תה"ג הרכבי, 15: אנה צואה (ע"י הערה 6 שם), 221 ס"י תכו: שאנו קונה: גאוניקא 367: 2: ושאן: לדור צבי 92: 193: אן מגלגלין: אצל פירקין בן באבוי, REJ ח"ע (1920), 133: 27 (גאוניקא 50: 27): ואן, 144: 3: ואן, 10: אנו, 145: 31: ואן, אצל "אין", "אינו", "אינה", "שאינך", "שאינה", מכאן באו החילופים שאני (שני) – שאיני (לעיל עמ' 497 ואילך).

ובקידושין ד ע"א: אמר רבינא איכ לימא קרא אן כסף מאי אין כסף וכו', ופירשה הרמ"ה (בגליון תוס' הרא"ש שם): וה"ק והא כמה יודין דהוויין עיק' ווימנין כתיבן חסרים ה"נ מדהוה סגי למכתב אן (כצ"ל) לה (ז"א בברייתא דספרא שם) וכתב ביויד ש"מ לדרשא אתי.

ומפליא שכתיב חסר זה נמצא בודד אף בדיו ש"ז, שבת פ"א מ"ז: ואן טוענין, עליד "אין" לפניו ו"אין" לאחריו!

2. בין = בן / בן

"בין" רגיל בכ"י המשנה, בה' לו, ב"ב פ"ח מ"ב: איש כי ימות ובין אין לו (ולשון הכתוב!): שם פ"ז מ"ד: ובין חריץ (וכן מייר ד"ו): עדיות פ"א מ"ג: וחציו בין חורין (אצל: בן חורין, שם): שם פ"ח מ"ז: וריחקה בין ציון – וקרבה בן ציון: יבמות פ"ד מ"ב: ספק בין תשעה לראשון ובין שבעה לאחרון (וכן ס').

ובכ"י ק, פ"א פ"ח מ"ב: ובין לוי (ונמ' ע"א), וכן מכות פ"ב מ"ז: שבת פ"ב מ"ג: בין זוגו (ונמ'): פסח פ"ט מ"ז: בין שתי שנים (ונמ') ופרה פ"א מ"ג: בין שלשה עשר חודש (ונמ'): פסח פ"י מ"ד: דעת בבין (ונמ'): מגילה פ"ב מ"ג: בין עיר – ובין כרך (ונמ'): יבמות פ"ד מ"ב (ונמ') ופי"א מ"ז: בין תשעה – בין שבעה: חולין פ"ד מ"ד ומ"ה: בין שמונה חי (ונמ'): יומא פ"ג מ"י: בין קטין (ונמ'): נדרים פ"א מ"ד: בין גורי (ונמ'): ב"מ פ"ה מ"ג, בויתס בין זנון: עדיות פ"ח מ"ז: בין ציון: כלים פ"ה מ"י: שלבין דינאיו: שם פ"ז מ"ב: שלבין אבטיח (ונמ'): סנהד' פ"ח מ"ד: בין סורר ומורה (ונמ'): שבועות פ"ז מ"ח ונמ': ובין הבית: ב"ב פ"ז מ"ד: וחריץ בן חריץ וכו' ובין חריץ שלשה.

ונמצא אף בבבלי ברכות טז ב ד"ו ר"פ: בין שהוא בין ברית בין שאינו בין

ברית (ורש"ל הגיה כבדפוסים). וכיו"ב בה"ג ד"ב 74: בין ישי. 94: בין בתירה. 216: ובין שמונה חי. ובס' המצות לרב חפץ. 375: בין הבקר. ומאירי. עירובין יא א: בין חנינא. ורגיל אף בדיואן שמואל הנגיד (תרביץ ש"י. 380).
וכלשון התורה: בן נון. בן הכות.

2. בן = בין

ולהפך רגיל בכי"י "בן" במקום "בין". וכן בסורית של א"י. שולטהיים 25^a.
ובמקרא: שכן לילה וגו' (יונה ד י), בן חציר (ישע' מד ד, הללי וכמה כי"י).
אף בד"נ נמצא "בן". תענית פ"א מ"ח: בן אדם לחבירו; יבמות ספ"א מ"ה:
בן כשרות בין פסולות; כתובות פ"ח מ"ב: בן נכסים לנכסים.

ורגיל בכ"י ק. עירובין פ"ה מ"ד: כבן (ו) שתי עירות; שקלים פ"ז מ"א: בן שקלים לנדבה; פסח פ"ה מ"א ומ"ד: בן – בן (אצל: בין – בין); ר"ה פ"ב מ"ח: בן שיניה; יבמות פ"ז מ"ב: בן עבדי מלוג ובין עבדי וכו' (ונוס' י ע"א); כתובות פ"ח מ"ב: בן נכסים לנכסים; שם פ"ז מ"ט: בין שהיו ובן (מ)שנישאו (ונוס' י ע"א); גזיר פ"ג מ"י: בן הקברות (והוגה); ב"ק פ"א מ"ד: מה בן תם למועד (ונוס' י); ב"מ פ"ט מ"ג: בן שהיא ענייה ובין וכו' (ולא הוגה); ב"ב פ"י מ"ז: שטר בן שטרותיו; עדיות פ"א מ"ה: בן המרובין (והוגה. אצל: בין המרובין. מ"ו); בכורות פ"ו מ"ה: בן חוליה לחוליה (ונוס' י ע"א).

ומעט בהו' לו. מנחות פ"ג מ"ו: שעל בן הבדים, פרה פ"ז מ"ב: בן לו בן לאחר. ובכ"י אנט' נדה פ"ז מ"ג: מבן ישראל ומבן הכותים.

ומבי"ב כ"י מ. שבת פ"ג מ"ב: בן מתוכו (ונוס' י ע"א). סוכה פ"ב מ"ד: בן האילנות (ונוס' י ע"א). ובטהרות פ"י מ"ב: התינוקות שבניהן (וכן ר"ש!). וכן באפיפורין ארמי: ושקא בניהם (קוילי 13: 4). וארח מלכא בניהם (25: 7-6).

ורגיל בקטעי הגניזה, כגון בקטע א"פ הנוז. חולין פ"ז מ"ג: בינן לבן עצמן. שם פ"ח מ"ו: בן טמאין בן טהורין. פ"ט מ"ה: בן נקובין בן סתומין, בכורות פ"ד מ"א: בן תמים בן בעל מום, פ"ו מ"ה: בן חוליא לחוליא. ובקטע שבשרי"ר, שביעית פ"א מ"ד: בן עושין ובן שאינן עושין. פ"ג מ"י: בינו לבן רשות הרבים. ובקטע פיאה (X, HUCA, 209) פ"א מ"א: שבן אדם לחברו. ורגיל בקטעי ירושלמי, שרי"ר 95, 122, 158, 177, וגם בירוש' כי"ר, שרי"ר 369.

ובספרי דברים פ' טז, 26, כ"י ר: שמע בן אחיכם (בלשון הכתוב!).

ורגיל בפיוטי יגיי, עמ' רד: בן בנים. רמד: בן איש לאשתו. רעד: בן קוצים. וכן

בטריפות דארץ ישראל (תרביץ ש"ב 314 שו' 1, 15-16).

ואף בבבלי סנהד' סח א כ"י קרלס' ומנוה"מ ד' קושטא: בן קיסרי ללוד.

3. מן – מין

"מן" במקום "מין" ועל ידו – נשארו ממנו בדפוסים ובכ"י שרידים אחדים;
בהם אף כאלו שבאמת אין פירושם אלא "מן", מ-.

בד"נ, חלה פ"ד מ"ב: מן במינו.

במ"י שבעות פ"ו מ"א ומ"ג: מן הסענה. מן מטבע אחד. וכן לו ופ וק, וה"ר יהוסף הגיה כך גם כאן גם בכתובות פ"ג מ"ד (מ"ש). ובירוש' שבעות שם, לו ע"א: כל עמא מודיי שיש הודייה מהסענה וכו' שאין הודייה מהסענה, אבל בכתובות שם, לו ע"א: שהוא מין הסענה וכו' שאין הודייה מן הסענה.

בכ"י ק עוד כלאים פ"ג מ"ב: מן זרעים (אצל: מין), שם פ"ח מ"ו: מן בהמה – מן חייה (אצל: מין). ובהו' לו שם: כלב מן חייה (י נשלם ביה"ש ע"א). ובקטע שבשרי"ר, 45: שור בר מן (וכך בצילום!) בהמה – מין חייה – מין בהמה – מן בהמה – מן חייה – מן חייה. בכ"י מ, פ"א פ"ב מ"ג: מן אחד (ונוס' י ביה"ש), שביעית פ"ט מ"ה: כל שכלה מנו מין השדה יבער מן מינו החבית (אצל: מינין). חלה פ"א מ"ב: לכל המנין. וכן מנחות פ"ג מ"ב: מנחה מן המנחה – מנחות מן המנחות, וכן לו פ"ב וזה"ר יהוסף. בקטע ברכות (X, HUCA, 203) פ"ו מ"ג: מן קללה, וכן ה"ר יהוסף. וזהו שאמר רב ששת, בכורות ז סע"א: מטמא לא קאמר אלא מן הטמא והני נמי מינא דטמא הוא (ועי' תוס' שבמזבח כפרה).

וכיו"ב במדרשיהלכה, ת"כ שמיני פרשה ב ה כ"ר: מין – מן – מן – מן: ספרי שלח פ"י קח ד"ו וכי"י: מן הדמים – מן המנחה (אבל אחריו בד"ו: מין דמים), בהעלותך פ"י טא 59 בכ"י: מן קשה (אצל: מין), שם פ"י סט, 189: כ"י ברלין: שהוא מן אחד.

4. ברכה – בְּרִיכָה

כתיב זה חסר יו"ד נמצא גם במובן "ברכה" – אמת מים גם במובן "ברכה" – נטיעה שהוברכה. במובן ב' היה כנראה חילוף-כתיב בין משנה וברייתא (לעיל עמ' 705). ובמובן א' נמצא כתיב חסר בנוסחאות המשנה:

בהו' לו, ברכה, מקואות פ"ה מ"א, פ"ו מ"א, מכשירין פ"ב מ"ב ב"ם (בפעם ב גם ב Qu 572): הברכה, ומ"ג: ברכות.

במקרא: בְּרָכָה, בְּרָכוֹת: אבל ביהושע טו יט ושופטים א טו: בְּרָכָה, ותהי' פד ז (לדעת קצת מפרשים): בְּרָכוֹת (ועי' לעיל שם).

יש איפוא יסוד לכתיב החסר הזה.

5. בְּצִיִּים – בִּיצִים

"בצ"ים רבים של "בְּצִיָּה", נמצא בכל הנוסחאות בפרה פ"ח מ"י: בצים (חוץ מכ"י ק ומדפו' ראם: ביצים). אבל בציטאט שבבבלי סנהד' ה ע"ב הביאו ברייתא: תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו מי ביצים אין מכשירין – והוא מי ביצים דרש להו ואינהו סבור מי ביצים (רש"י: בצים) אמר וטעו (נמי) בהא מי קרמיון וכו' שהן מי ביצים וכו'. כך בכ"י פלו' ור"ח וערוך ע' בץ (ועי' תוס' ורמ"ה). הם טעו לפי הבבלי מן בִּיצִים לביצים (ר"ח וערוך ורמ"ה). אלא שלפי הירוש' שביעית פ"ו, לו רע"ג וש"ג, טעו בין מי שלק של ביצים¹ ובין מי ביצים עצמן.

ואף בכתיב של הברייתא דתוס' סנהד' פ"ג ד: שתי בצעין, שבועות טז א: שני ביצעין – בירוש' סנהד' פ"א, יט סע"ב: שתי ביצים.

אבל גם ברבים של "בְּצִיָּה" רגיל בנוסחאות: בצים (יו"ד חסרה). כך בהו' לו: שבת פ"ח מ"ה (וכן מ"ר ופ וק וה), ב"ק פ"י מ"ט (וכן מ"ר), חולין פ"ב מ"ג: או על הבצים (מלשון הכתוב!) – אף בצים (אבל לפניו: או ביצים, וכן ק, ובכ"י פ כולם: בצים), כלים פ"ה מ"ב, טהרות פ"א מ"ו ד"פ, מכשירים פ"א מ"ו (וכן פ), ובכ"י פ גם כריתות פ"ה מ"א. ובמ"ר וה גם ביצה פ"ג מ"ח. ובקטע א"פ (חולין – בכורות) חולין פ"ב מ"ב:

(1) בירוש' גיטין פ"א, טז ע"ג: מי שלק של ביצים, עלייר: ביצים, שם.

ב צ י עוף, שם מ"ג: ביצה – בצים מוזרות – אף בצין – מה בצין, ובכורות פ"ו מ"ו:
ב צ ים – ביצה.

ואף ז ת ים – זיתים, רגיל בד"נ ומי"ר ועוד.

6. מחצה – "מחצה"

"מחצה" חסר יו"ד נמצא בנוסחאות.

בד"נ. ב"ב פ"א מ"א: לעשות מחצה בחצר, זבחים פי"ד מ"י: ומחצה בדמים,
וכן כאן ב Qu 571.

ובהו' לו. ב"ב פ"ד מ"ח ומ"ט: מחצת הקנים (אבל בכלאים פ"ד מ"ד: מחיצת-).
ובכ"י ק. בכלאים פ"ד מ"ד וב"ב פ"ד מ"ט: מחצית (והוגה).

ואמנם בבלי ב"ב ב ע"א – ג ע"א דן בפירוש "מחצה" – "מחיצה" זו, אם
היא "גודא" (כותל) או "פלוגתא" (מחצה). ובאמת בכ"י מ (שטראק), ב"ב ב ע"ב: ואימא
מאי מחצה (ונוס' י ביה"ש ע"א) פלוגתא.

7. סף, צר, קם, שר, תק, חסר יו"ד

סף, סיף (סיף). כלים פי"ד מ"ה ופט"ו מ"ח הו' לו: הסף; כלים פי"ג מ"א ופי"ד
ופט"ו בכ"י מ: הסיף (ביו"ד אחת), וכן בדפו' בפט"ו: הסיף (ע' תוי"ט שם).

צר (ציר), צר, בהו' לו שבת פ"ג מ"ה ועדיות פ"ז מ"ב (אצל: צירן) ומכשירין
פ"ו מ"ג (גם אנט'): אבל: ציר, יומא פ"ח מ"ג, נדרים פ"ו מ"ד ב"פ (פעם ב' נקוד: בציר).
ע"ז פ"ב מ"ו ומ"ז. בכ"י ק בנדרים שם: צר.

קם, קים ("קום"). נדרים פ"ו מ"ה ב"פ, לו: קם, מי"ד ופוק: קים; בפ"ר ובירוש'
שם, לט ע"ד: בקם. והרנב"י בשמ"ק נא ב: בסדר המשנה לא כתי' ואו אלא בקם.
שר (שיר). שבת פ"ה מ"א לו: השר – בשר.

תק (תיק). כלים פט"ז מ"ח לו וק כ"פ: תק.

מלא יו"ד

(כית:) ביתו, ביתה ("בתו", "ביתה")

בכ"י ק: אצל ביתו, עירובין פ"ח מ"ה (וכן בד"נ); ביתו יוצאה מאצלו, נדרים פ"י
מ"ד; אפילו מתה ביתו, סנהד' פ"ג מ"ד; שנתגיירה ביתה עימה, כתובות פ"ד מ"ג;
ואת ביתה וכו', חולין פ"ה מ"ג.

בתרומות פ"ג מ"ד ברוב הנוסחאות: אבל הרשה את בן ביתו או את עבדו,
אבל בכ"י פ: בן ביתו.

ולהיפך, בדמאי פ"ג מ"ו: שאינה חשודה (להחליף) להאכיל את בתה שביעית
– לירמא: את ביתה, וכן פ"י הר"מ: לאנשי ביתה.

ובחלה פ"ד מ"א בכל הנוסחאות: אף הוא העלה <את> בניו ובני ביתו לעשות
פסח קטן בירושלים; אבל בתוס' פסח' פ"ח י: מעשה ביוסף הכהן שהעלה את בן בתו
לעשות פסח קטן, כך דפו' וכו"ז וצוק': אבל בכ"י: בני ביתו.

ס"ז פרשת פרה, 26: בינה לבין ביתה (מלא יו"ד גם בילקוט ור"ש).

וכי"ב בשרי"ר, 185 כ"פ: ביתו, מביתו. ובפיוטי ינ"י, קמז: וכאומה כן ביתה/ביתה
מיום חרב; ז"א כאמה ב"ה (יחו' טז מד), ומשחק-מלים יש כאן: "אומה" – אָמָה ("אום"
בנגעים, "יש אום" בסנהד' ע'י' להלן) "וביתה" – ביתה. וע' ירוש' סנהד' ספ"ב, כ רע"ד:
כבת כן אמה כאמה בתה, ובכ"ר תיאודור-אלבעק פ"פ, 952: כבת כן אמה, אבל בכ"י א:
כבתה אמה כבית כן האמה, ובכ"י ו: כבית מן (!) האומה.

ולהיפך. בתי"ג אסף מק"נ (ממפתח לרנ"ג), 197: ומשגרו לאנשי בתו, שם 203: שכל הנכנס לבתו כשהוא רעב.

ומעין זה בכ"י ק, פ"א פ"ז מ"א: בְּשָׁנִי (= בִּישָׁנִי, של בית שאן, מגילה כד ב), בית ("בת")

בכ"י ק כמה פעמים אף "בית" במקום "בת": וְבֵית חֲמוּתָהּ וכו' וְבֵית בַּעֲלָהּ, יבמות פט"ז מ"ד (ונמ' י: ז) מְקִיטָה אַחֲוָתָהּ, נדרים פ"ט מ"י (ולא נמ' ז: ז) בֵּית חוּרִים, עדיות פ"א מ"ג (ונמ' י: ז).

צוֹנִין ("צונן")

במשנה בד"נ ואילך ובבבלי (גם מ¹) רגיל: צונן; אבל במיר ולו ופ וק תמיד: צונין/ם. ורגיל בתוס' זוק' ובירוש': בשרייר 201¹⁵: צונים, וכן 76³², 249³⁶ ורגיל: בצונין, 105 כ"פ, 70, ובקטעים שבתרביץ ש"ג 244: בצוֹנִין.

וכיו"ב בב"ר תיאודור פ"ז ח, 48: והמעיינות צונין (כ"י: צונים), ספ"ב טו: חמים בצונין, וכיו"ב בסא"ז, 42 (ע' רמא"ש, מבוא 124), ורגיל בה"ג ד"ב, 66, 68, 86, 111, 114, 139, 369, ובפיוטי ינאי, קנ: צונים².

ביחיד: צוֹנִין (כתיב מלא) ו"צונים" = צוֹנִין (ע' מ-ן), וברבים: צוֹנִין = צוננין, ש י נ י ("שני").

"שני" במקום "שני", להבדיל מן "שני", רגיל במיר (גם בדיו), לו ופ וק ומ, ורגיל בירוש' ובב"ר תיאודור ובתה"ג.

במיר תמיד מלא בכ"ל אבל רגיל גם בדיו, בד"ו, תרומות פ"ג מ"ג ב"פ, שם מ"ז, פסח' פ"ז מ"ג פעם א' (ובכ"ל גם פ"ב), פ"ח מ"ב, מ"ה ומ"ו, פ"ט מ"א, מ"ג ומ"ט, יומא פ"ה מ"ד, פ"ו מ"א, ר"ה פ"א מ"ז, מגילה פ"א מ"ד, פ"ד מ"א, יבמות פ"א מ"ב, פ"ב מ"א ומ"ב, סוטה פ"ה מ"ב, כתובות פ"א מ"א וגיטין פ"ח מ"ח, ובכ"ל עוד, ברכות פ"ז מ"א, דמאי פ"ז מ"א – מ"ה, תרומות פ"א מ"ה, פ"ה מ"א, פ"ו מ"ה, פ"י מ"ה ופ"א מ"ג, וכן בכל מסכת מע"ש: חלה פ"א מ"ג, עירובין פ"ג מ"ב ומגילה ספ"ג.

מלא יו"ד במקום צירי וסגול

מלא יו"ד רגיל בכ"י בשמות ובפעלים.

בשמות: בכ"י ק, שימות, ערלה פ"ב מ"י, אצל: שמות, ליתך, ב"מ פ"ו מ"ה ב"פ: שביעית פ"ג מ"ב: לתוך – לתוך, ונמ' ו, סימך, נגעים פ"י מ"ה (ומוגה: סמוך), וע' קובץ על יד ס"ג, 7 וקונטרסים שנה א קו' א, 39, חו"מ"ש, ערכין פ"ג מ"ב ב"פ, פ"ז מ"ב ב"פ: חומ"ש – חומ"ש, שם פ"ח מ"א ומ"ג, או"ס"ם, אהלות פ"ו מ"ז, אצל: אוטס, מ"ה, ג' פ"ן, מדות פ"ג מ"ח ונמ' י, ע"צ"ם שבת פ"ח מ"ו, פסח' פ"ז מ"א, מכות פ"ג מ"ג (וכן לו) ונמ' י, וכן בכלים פ"ב מ"א כ"י מ, ה"כ"ר"ם, חולין פ"ג מ"א ונמ' י, תמיד פ"ד מ"ב ונגרד, ה"ב"ן, מעשרות פ"א מ"ו, וה"ע"ר"ך בזמן הערך, ערכין פ"ד מ"א ונמ' י, שם מ"ד ולא נמ', שהתק"ר, כלים פ"כ"ג מ"א ופכ"ח מ"א (קרי: שהתק"ר), ש"ת, כתובות פ"ה מ"ט, שלשית, כלים פ"ז מ"ב, וה"צ"פ"ר"ן, נגעים פ"ו מ"ח ונמ' י, וע' לעיל עמ' 704, ה"ח"ס"ת, פסח' פ"ב מ"ח והוגה, אבל: חרוסת, פסח' פ"י מ"ג ב"פ: פיה"ג כלים פ"י מ"ב, 19: בחימר ובחרוסי.

(1) במקומות פ"ו בכ"י מ: בצוננין – צוננים.

(2) מספרות הגאונים, 170: כמו צונים מוגים.

ויוֹד כפולה בכ"י ק: הַיִּים, יבמות פ"י מ"ג: שְׁהֵיךְ, שקלים פ"ה מ"ד: בְּיָדֶיךָ.
כלים פ"ח מ"י: חֲתִיָּה, יבמות פט"ז מ"ג, ורגיל, ולהיפך: חֲסִים, נדרים פ"ו מ"ד. היירקות,
ברכות פ"ו מ"א: היישנים, כתובות פ"ח מ"א ב"פ: לקיוּם, פאה פ"א מ"ד.

ובפעלים: בטופית, פאה פ"ה מ"ג, קְרַיִחַ, גיטין פ"ח מ"ט – מ"י, ורגיל
בבינוני קל ופיעל: הקוֹרֵיעַ, שבת פ"ז מ"ב ופי"ג מ"ב, הקודית, שם פ"ב מ"א.
הצוביע – האורג, שם פ"ג מ"ד, השוליק המולית, מעשרות פ"ד מ"א (וכן לו: המולית
הפוציע – ושופית), ממריח, מעשרות פ"א מ"ה, מקנִיחַ, ברכות פ"ח מ"ג, המזמין, דמאי
פ"ז מ"א: מְזַמִּינִים, מגילה פ"ד מ"ג (ונמ' י), המנכיש והמקדשים, שבת פ"ב מ"ב, המַחְלִיק
(קרי: המַחְלֵק) נכסיו, ב"ב פ"ט מ"ז, המַפְרִיש (קרי: הַמְפָּרֵשׁ), גיטין פ"ו מ"ה, וכיו"ב
בהו' לו ועוד.

ויוֹד במקום שוא בכ"י ק:

מַחְבִּיר, כלים פכ"ג מ"א (ונמ' י), מִטְמִין, זבחים פ"ב מ"ה – מ"ו, אצל: מְטַמֵּן
תִּטְמֵא, עדיות פ"ה מ"ג ב"פ, ומוציאין, מנחות פ"י מ"ה, ונמ' י, אבל כאן גם לו וד"נ
וב 570: ומוציאין (עי' להלן בינוני של "מצא"), שְׁתַּיִרְכַּס, חולין פ"ב מ"ו, אצל: שְׁתַּפְּרַכַּס,
וְתִיעֲדוּנִי, שבועות פ"ד מ"ה, אצל: וְתִיעֲדוּנִי, ברישא ומו' – מ"ט, יִקְרִיבוּךָ, עדיות ספ"ה
מ"ז (ונמ' י).

ובשמות: וּבְלִיבִינָה, חולין פ"ו מ"ז, אצל: בלבינה, בְּקִסְלִים, בכורות פ"ו מ"ו
ונמ' י, הַכִּפּוּר, אהלות פ"ח מ"ה, אבל מקואות פ"ז מ"א נקוד: הַכִּפּוּר, כִּתִּיתִים, שבת
פ"ו מ"ה, וְגִידִים, ב"ק פ"י מ"ט, וְהִנִּיבְלָה, ב"ק פ"ג מ"ט ב"פ (בפ"א נמ' י), בְּתִשְׁלֹמִים,
ב"ק פ"א מ"ג (והיה מתחילה נפרד: בת שילומים, וחיברו המגדק במקף: א"כ טעה בו
כבר הסופר בעטיה של י), נִשְׁוֹאִים, יבמות פ"ג מ"ז, ונמ' י.
ויוֹד אחרי ש –:

שִׁילֻקֹּט, מעשרות פ"א מ"ה, מְשִׁקְלָקְלוּ, ברכות פ"ט מ"ה (ונמ' י), הַרוּחַ שִׁיעֲלִעִילָה,
כלאים פ"ז מ"ו, והוגה, שִׁקְבֵּל מֵאבָא שִׁקְבֵּל מִן וכו', פאה פ"ב מ"ו (ונמ' י), כל מי
שִׁקְבֵּל, עירובין פ"ח מ"א, ונמ' י.

ובהו' לו, משיתכלה, שביעית פ"א מ"א: משיפסקו גשמים, שם פ"ג מ"ה: משיביחלו,
מעשרות פ"א מ"ב (עי' בהערות המו"ל): משיתגמר, כלים פ"ה מ"ב: משיתקנב, כלים
פ"כ מ"ו, שִׁקְצָץ, שביעית פ"ד מ"א (גם בדפו': פ: שִׁקְצָץ).

ויוֹד מלא בכל צורותיו נמצא הרבה אף בכ"י אחרים וקטעי הגניזה, ומהם בבינוני
קל ופיעל ופיעל עבר:

ביחילו, שביעית פ"ד מ"ו, שרייר 51, ואצל ש –: משיביחלו, מעשרות שם (עי' לעיל),
ביכרה, בכורות פ"ב מ"ו ומ"ח קטע א"פ (וכן ק במ"ו): בִּיכְרָה, בִּיכְרוּ, בכורות פ"א
מ"ג – מ"ד ופי"ג מ"א ק: שִׁבְיִכְרוּ, שביעית פ"ט מ"ד פ וק (לו: שביכרו): ביכירו,
מעשרות פ"ה מ"ג לו: וְחִמְצָה, תרומות פ"י מ"ב ק: פיריחו, ב"מ פ"א מ"ד ק (קטע
שרייר 255: פִּירְחוּ): כִּבִּישוּ, ערלה פ"א מ"ב לו: צִרְיָךְ, מעשרות פ"ג מ"ג לו: ובורירת
וטוחנת, שביעית פ"ה מ"ט לו.

ורגיל בהו' לו בבינוני פיעל: המרקידת, שביעית שם: משמיט – משמיטין, שם
פ"י מ"א – מ"ג (ואבל: משמטח), וכן ה"ר יהוסף: "בכ"מ ששנינו משמט או משמטין
הגיה משמיט או משמיטין ביו"ד" (מ"ש במ"ב): ממריח, מעשרות פ"א מ"ו: המתמריח,
כלים פ"י מ"ב: מגרגיר, מעשרות פ"ג מ"ט: המעטן – המעטין, שם פ"ד מ"ג: מְחַרְיֵךְ.

שבת פטיו מ"ה: מדמיע, גיטין פ"ה מ"ד: מגליח, נזיר פ"ז מ"ד ב"ם. המבקיע, ב"ק פ"ג מ"ו: המאבד, טהרות פ"ח מ"ג.

מרובה נוהג זה בכתיב של בינוני קל-אף בכתיב מטעה של בינוני קל בפעל "מצא": רגיל בכ"י ק: המוציא, ע"ז פ"ג מ"ב (וכן לו) ומ"ג: דמאי פ"ג מ"ג (וכן לו ופיו) ודפו' ווילהרמרשד': מע"ש פ"ד מ"י (וכן לו ומייר, ונקוד בכ"ל: המוציא) ומי"א (וכן במייר ד"ו, אבל בכ"ל: המוצא): נזיר פ"ט מ"ג (וכן פיו) ומכשירין פ"ב מ"י (וכן לו). ואף בעירובין פ"י מ"א ק ומ' (שטראק): המוציא (בכ"י מ נגרד י), וכן בדפו' ווילהרמרשד' במשנה וברע"ב ותו"ט! וכן היה בבבלי ביצה טו סע"א: המוציא, והגיה רש"י: המוצא גרס ולא גרסינן המוציא (אבל מ"ש מעיר בעירובין שם: וצ"ע מה מלמדנו). אבל גם בתוס' עירובין פ"ח/פ"א ד צוק': המוציא (ועי' לעיל: ומוציאין).

וליהפך נדרש עירובין נד א: אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם.

וכיו"ב חילוף-כתיב מעין זה בפעל "מעל" בינוני ר': מועילים.

בכ"י ק: מועילים, ביצה פ"ה מ"ה (אצל: מועלים): שקלים פ"ז מ"ו: נזיר פ"ד מ"ד (אצל: ומועלין), שם מ"ו: ולא מועלין - ומועלין: ע"ז פ"ב מ"ה: תמורה פ"ד מ"א ומעילה פ"ג מ"א.

וכן בה' לו: יומא פ"ה מ"ו (וכן ה והוגה), אצל: מועלין (ה: מועלין, והוגה): זבחים פ"ז מ"ד: מה אם החטאת שאין מועלין בה (אבל בכל משנה זו: מועלין, מועלים). מלא יו"ד אחרי אותיות השימוש ב, ל, מ

רגיל בכ"י ק: בידיו, שבת פ"ב מ"ד (ונמ' י ע"א, קרי: בידיו) וביקפוקה, שבת פ"ב מ"ב: בירציעה, קידושין פ"א מ"ב: ביצודים, ר"ה פ"ג מ"ג: זה ביצד זה, עדיות פ"ב מ"ח ונמ' י: ביסקנין, ב"ב פ"ז מ"ג: בישירא, גיטין פ"ו מ"ה: בימצאיתה, גיטין פ"ח מ"ה: ביספיקן, קידושין פ"ד מ"ג: ביפרס הפסח, שקלים פ"ג מ"א: ביקפצא, נזיר פ"ט מ"ד: וביסיקה ובינעילת הסנדל, יומא פ"ח מ"א (וכן לו ופ' וה"ג ד"ב 152), וכן: וביסיכה, תענית פ"א מ"ד ומ"ו (מ"ה חסרה ונשלמה בגליון ע"א, ושם: ובסיכה: לו ופ' ככולך) וביסיכה), וטעה בה אבן ג'נאח, השרשים, 197, שחשבה יו"ד שרשית: וכבר נהגו במשנה יסיכה במקום סיכה, ובאלאצול: פי אלמשנה יסיכה, ונוסף שם בכ"י א': ופי תעניות ברחיצה וביסיכה, ברחיצה ובסיכה, ואחריו שגה פרחון ע' יסך: יסיכם פ' ימשחם! וכן בל': ליסיכה, שבת פ"ט מ"ג (וכן לו): לימליקה, מגילה פ"ב מ"ה: לישיביה - ולסיכוך, לישיביה - ולסיכוך, סוכה פ"א מ"א: לירשותי, נדרים פ"י מ"ד: ליכרך, מגילה פ"ב מ"ג, ליכפר, גיטין פ"א מ"ה: ולישבח, גיטין פ"ה מ"ג: מסמין לירצון, מכשירין פ"א מ"א (ונמ' י): שליוהורית, יומא פ"ד מ"ב: שליובורים, ב"ק פ"י מ"ב: שליעלים, טהרות פ"י מ"ה: שליונקלו, מגילה פ"ד מ"ח.

ובה' לו: ביקטורוניהם, ע"ז פ"א מ"ה: לישמה, פרה פ"ד מ"א (אצל: לשמה): מיעניך, סוטה פ"ה מ"ג (אבל במ"ד: מעניך): מיקספו, כלים פ"ג מ"ג (אצל: מקספו, ועי' פ"ה מ"ג, 30): מישולי, כלים פ"ז מ"ד: מירוקה, נדה פ"י מ"ו.

ורגיל בנוסחאות: ליטול, פאה פ"ח מ"ט, וליטלה, שם פ"ז מ"ח: ליקח, דמאי פ"ד מ"ה: ולישנות, פאה פ"ג מ"ו, וכאלו עוד.

יו"ד בכינויי הרבים גוף ג': - ין, במקום הן במקום כינוי הרבים "ן", רגיל בכ"י, וביחוד בכ"י ק: - ין (- יט), שאינו אלא מין אימלי הרגיל בערבית ואף בארמית (עי' JQR מהדורה, XII 374).

בכ"י ק: ומחללין, מע"ש פ"ב מ"ו; מתיקין, חלה פ"א מ"א; ונותנין, ביצה פ"ג מ"ח ועירובין פ"י מ"ב ומכות פ"א מ"א ב"פ (ונמ' י); מביאין, עירובין פ"י מ"א ומכות פ"א מ"ב ב"פ; קרעין, יומא פ"ו מ"ז; ודורשים מארמי וכו', פסחים פ"י מ"ד (בוודאי: ודורשם, ודורשם?); ואיסורין (ואסורין), יבמות פ"ח מ"ג (אצל: ואיסורן, בסיפא) וע"ז פ"ב מ"ג (אצל: ואסורן, מ"ד ומ"ו); בחילופין, נדרים פ"ז מ"ז; ומניפין, נזיר פ"ו מ"ט (וכן לו); וודאין בוודאין מותר וודאין בספינקן וספינקן בוודאין, קידושין פ"ד מ"ג (ונמ' י); ומאכילין, ב"מ פ"ז מ"ז ונגעים פ"ד מ"ב; נוטלין, ב"מ פ"י מ"א; תקברים אימים, ב"ב פ"ט מ"ו; פסולין, זבחים פ"ט מ"ג; מגעילין, זבחים פ"א מ"ז (וכן לו); מעבבין, מנחות פ"ג מ"ז (אצל: מעבבן) וכן ב Qu 170 (והוגה); שם פ"ד מ"א (וכן ב Qu והוגה) ומ"ג; מניחין, מנחות פ"י מ"ט; ומעשרין, בכורות פ"ט מ"ב (וכן ב 571); לעשות חביתין, תמיד פ"א מ"ג (ונמ' י); מטבילין, נגעים פ"ב מ"ה (וכן ב 570 והוגה), מקואות פ"ז מ"ז ופ"ח מ"ה, וכן משב"ג שם פ"י מ"ה בפעם ב'; מטבילין, וכן בכ"י מ: שביעית פ"ג מ"ט; והמקבלין (בנוסחאות: והמקבלן); זבחים פ"ד מ"ה; והשוחטין בחוץ, מלא וי"ו

וי"ו רגיל במקום קמץ קטן וגדול גם בדפוסים, וביחוד בכ"י ישנים ככ"י ק. בכ"י ק: ורחובים, שבת פ"א מ"ב (1); אוריח ("אריח"), עירובין פ"א מ"ג (וכ"י פ: אריח, והאריח, ובגליון: ויש אומ' אוריח והאוריח); ומורסון, שבת פ"ז מ"ד; וראשון, נגעים פ"ד מ"ד (ונמ' ו), אצל: וראשן, שם; בראשון (1), כלים פ"ו מ"א (וכן בד"ג) (2); יכוניה, מדות, ספ"ב ג"פ; עולה ("עלה"), מדות פ"ג מ"ח (ונמ' ו); צופה על פני המים, טהרות פ"ד מ"ח; ומושכו, מקואות פ"ב מ"ו (אצל: ומשכו); הסיטון הזב, כלים פ"ט מ"ו (וכיו"ב בד"ג: התיכון, כלים פ"ד מ"ז); גרונות, כלים פ"ט מ"ד (ונמ' ו), גרונות, אהלות פ"ח מ"ב (ונמ' ו); בפיאה פ"ב מ"ה; גרנות – גורנות; תמחות, כלים פ"כ מ"ד (אצל: חמתות); טהורות, טהרות פ"ה מ"ד ומ"ה ונדה פ"ט מ"ו; מדם טהורה, נדה פ"י מ"ז; הטהורה, טהרות פ"ו מ"ב ונדה פ"י מ"ב – מ"ג; האוקלים, יומא פ"ח מ"ב (ורגיל בתלמודים ובדפוסים), אבל: אוקלים, שבת פ"ז מ"ד, פ"י מ"ב ומ"ה, והמנדק טעה וניקד בחגיגה פ"א מ"ה; אוקלים מרובים, אוקלים ממועטים; מוליס ופורעים, שבת פ"ט מ"ב (וכן במי"ר ולו ופ וה וכו' ועוד); זונים, כתובות פ"ב מ"א (אבל במי"ג: זנים), ורגיל בנוסחאות: זוכין, זכין, זכה (לעיל עמ' 690 ולהלן 1257), וצורות (וניקודן) שאינן רגילות; המעבבין, שבת פ"ט מ"ו (ונמ' ו); חייוב, שבועות פ"ג מ"ה; קניומים, שקלים פ"ו מ"ו (ונמ' ו); הושלכתה, כלים פ"ז מ"ב (ונמ' ו); חובייה, מקואות ספ"ב מ"י (קרי: חבייה); דליו, טהרות פ"ח מ"ג (ונמ' ו); קרי: דליו, והשוה: דולל (1); העוצבה, כלים פ"כ מ"ז (ונמ' ו); קודקוד, נגעים פ"י מ"י ב"פ; בכתמין, נדה פ"ח מ"ב (ונמ' ו); וסורעות, אהלות פ"ח מ"ב (אצל: והפרעות); סוככות, נדה פ"ז מ"ה (ונמ' ו).

וכיו"ב: זוג ("זג")

"זוג" במקום "זג" נמצא במקצת גם בדפוסים ורגיל במי"ר ובכ"י, וכתיבו ישן נושן הוא (לעיל עמ' 1207).
בד"ג: מעשרות פ"ה מ"ד: זוגיו (וכן פיז' וכי"י), ערלה פ"א מ"ח; והזוגים, שבת

(1) ועי' סיח"ג, 84 והערה 27.

(2) ועי' לעיל עמ' 1235, מלא א' (וראשן, וראשון).

פ"ד מ"א: בזוגין. ובדפוסים: כלים פ"ט מ"ו: והזוגין (ד"ג ודפו"י ומשב"ג, דרנב' וב, מ וק ולו ופ). ובכל הנוסחאות טהרות פ"י מ"ח: לזוגין.
ובמ"ר: מעשרות שם, שבת שם, נזיר פ"ו מ"ב: שני חרצנים וזוגן (אצל: הזוגין – והזוגין) וע"ז פ"ב מ"ד: והזוגין (וכן ה"ג ד"ב 577). וכן בה' לו: במעשרות, ערלה, שבת, נזיר פ"א מ"ב ופ"ו מ"ב, ע"ז וכלים וטהרות. וכן בכ"י פ: במעשרות (וזגין). ערלה, שבת (גם כ"י ה), נזיר פ"א מ"ב, פ"ו מ"ב: שני חרצנים וזוגן. והזוגין (אצל: הזוגין, ב"פ). ע"ז וכלים וטהרות. וכן בכ"י ק תמיד, ובשבת גם רסאלה, 31. וכן בערוך ככל דפו"י בע' זג בכולן בו"י: בזוגין, זוגין, וזוגין (וקהוס הגיה כדרכו), ובירוש' נזיר פ"ו, נה ע"א: שני זוגין (אצל: זגין).

ונמצא אף בספרי נשא פ"י כד כ"ר: זוגין, וכן בס"ז 141. וכן בחוס' שביעית פ"ו סז כ"ו, טהרות פ"ג א ופ"א ה (פיה"ג 145, ושם 133 – 134, וע"י ס' היובל לשווארץ, 322).

ש לוא (שלא"י); ב לוא (בלא"י), לו (לא"י)

"לוא", "בלוא", "לו" (כתיב), נמצא גם במקרא, ואף בפסיריון נש¹⁾, ורגיל במשניות

בכ"י ישנים.

בכ"י ק: ש לוא, שביעית פ"ד מ"א (אצל: שלא, מ"ב), ב"מ פ"ז מ"א (ש לוא – ושלא), מכות פ"א מ"ב, שבועות פ"ג מ"א (שלא – שלא – ש לוא – ושלא), שם מ"ב (שלא – שלא), שם מ"ד ב"פ, שם מ"ז (אצל: שלא), והלוא, מכות פ"א מ"א, ובה' לו: ש לוא, סוטה פ"ה מ"ד, פ"ו מ"ב, ב לוא, יבמות פ"ד מ"ג, שלו, נגעים פ"ד מ"ה: שלו דרור, ש לוא, לשרידי הירוש', תרביץ ש"ג 17, ש לוא, ב לוא, מעשים לבני א"י, תרביץ ש"א ב, 7 – 9.

בסוטה פ"ה מ"ה: שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדיין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה וכו', ושם לא א: וליחזי האי לא אי בלמ"ד אל"ף כתיב לא הוא אי בלמ"ד ו"י כתיב לו הוא וכו', ובשבועות לה א: אם לוא יגיד כתיב וכו' (וע"י ירוש' שם פ"ד, לו ע"ד). וע"י ב"ר תיאודור ספס"ד, 712, ושם פצ"ז, 1246 (ויאמר לו), וע"י שם בהערות.

א במקום ה

א במקום – ה, שנמצא במקרא (אכלה ואכלה, עמ' 95), רגיל בכ"י המשנה

בשמות ובפעלים וכדומה.

בשמות, בכ"י ק (ומנוקד): קורא (קורה"), כלאים פ"ו מ"ד; מ"ק פ"א מ"י, פ"ב מ"א; ב"ב פ"ד מ"ה ב"פ, אבל: קורה, שבת פ"ב מ"ה, פס"ז מ"ז, סנה"ד פ"ו מ"ד; כלים פ"א מ"ב, אבל בכלים שם בדפו"י: והקורא (גם בתוי"ט, ועל"כן כתב: לא מצאתי פירוש, וע"י בית דוד), ובשבת פ"ב מ"ה בקטע שבשרייר, 90: בקורא, וכיו"ב בפיה"ג, 145 (מתוך התוס'): מתחת הקורא, וביהלכות גאונים (תרביץ שנה י, 128), מתוך ברייתא שבת צב ב: בקורא, וקורא, סא"ר פ"ד, 62.

ומפני כתיב זה אמרו בכבלי ב"ב שם, סז ב דפ' פיורו: קורא קורה! (ע"י

תרביץ שם בהערה).

תק"א, תיקרא, סוכה פ"א מ"ז, ב"מ פ"י מ"ב, ב"ב פ"א מ"ד (ואבל מדות פ"ד מ"ו: תיקרה, אצל: תיקרא), בימא, סוטה פ"ז מ"ח: נפא, עדיות פ"ד מ"ד (ואבל

(1) "לוא", שו' 2, 7, 11, 18 – 20.

פִּיֹּא פִּי מִבִּ: גִּפֹּה: דִּיֶּרֶא, עִירֻבִין פִּיב מִה, פִּה מִא; חוֹלִיִּיא, חוֹלִיִּא, כִּלִּים
פִּה מִי, וּרְגִיל גַּם בְּדוּפּוּסִים: חוֹבָא, נִזִּיר פִּיב מִח (אֶצֶל: חוּבָה); חִפִּיֶּסָא, גִּיטִין
פִּיג מִיג (אֵבֶל בִּימ פִּיֹּא מִח: חִפִּיֶּסָה); יוֹרָא, עֲדִיּוֹת פִּיֹּא מִח: מְזַחִילָא, בִּיב פִּיג מִי:
מָנָא, פִּיֹּא פִּיח מִה, שְׂבִיעִית פִּיֹּא מִיב – מִיג, מַעֲשֵׁשׁ פִּיֹּא מִיב, כְּתוּבוֹת פִּה מִא
(אֶצֶל: מִנָּה, בְּסִיפָא), מִנְחוֹת פִּיִּיב מִח כִּיפ, חוֹלִין פִּיֹּא מִיב (מָנָא מִנָּה וּפְרִס), בְּכוֹרוֹת
פִּה מִיִּא, פִּיח מִי, כְּרִיתוֹת פִּה מִיג (מָנָא – מָנָא); מָפָא, בְּרֻכּוֹת פִּיח מִה, סוֹכָה
פִּיב מִיִּא (אֵבֶל: מִפָּה, מְדוֹת פִּיג מִד); מְקַפָּא, מִיקַפָּא, נִדְרִים פִּיֹּא מִי: מִרְדָּא, כִּלִּים
פִּיֹּא מִי (נִקּוּד: מִרְדָּא – מִרְדָּא, וּבִהְשַׁלְמָה שְׂבַגְלִיּוֹן: מִרְדַּע), וְכֵן פ: מִרְדָּה, וְכֵן ס'
הַמְלִיצָה, בִּאכֶר 32, וְכֵן בְּתוּס' כִּלִּים בִּימ פִּיֹּא יב כִּיֹּא בִיפ: בְּמִרְדָּא (וְעִי' מוֹנָטְסִירִפֶּט
חֲמִיָּה 85); סָפָא, בִּיב פִּיב מִא (וְעִי' לֵהֲלֵן ס – ש); נָפָא, כִּלִּים פִּיֹּא מִיג (אֶצֶל:
נָפָה, מִיִּד); עֲרִיבָא – בּוֹדִידָא, שְׂבִיעִית פִּיח מִי (אֶצֶל: בּוֹדִידָה); קוּפָא, בִּיצָה
פִּיֹּא מִא (אֶצֶל: הַקּוּפָה); נִזִּיר פִּיֹּא מִה (וּלְפָנָיו: וּמְלוֹא הַקּוּף, וְהוּגָה: – קָה); כּוּפָא,
שְׁבֹת פִּיח מִיב: קְפִיפָא, סוֹטָה פִּיב מִיִּא בִיפ, פִּיג מִיִּא: קוּפָא, נִדְרִים פִּיֹּא מִי
(דִּיג וּמִיִּר וְלו: וּבְקוּפָה, דְּפוּ: וּבְקִיפָה); שִׁיִּירָא, עִירֻבִין פִּיֹּא מִח וּמִי (גַּם
בְּדוּפּוּסִים רְגִיל: שִׁיִּירָא).

וּבְפִעִלִּים (בִּינּוּי ד' וְנ', וְעֵבֶר וְעֵתִיד וְשֵׁהִיפ):

שְׁוֹא (יִשְׁוֹה), כִּלִּים פִּיב מִיִּא: שְׁהָא, עֲדִיּוֹת פִּיֹּא מִי, חוֹלִין פִּיב מִיג בִּיפ:
שְׁהָא – יִשְׁהָא, כְּרִיתוֹת פִּיג מִיג: יִשְׁהָא, אֵהֱלוֹת פִּיח מִי: וְשִׁוְהָא, נִדָּה פִּיֹּא מִי:
שְׁפָא (הַשְׁוֹטָה), בִּיק פִּיֹּא מִיִּד: גִּרָּא, פִּסְחִים פִּיֹּא מִיב: חִיִּיא, בִּימ פִּיֹּא מִי (חִיִּיָּה),
מִיִּר (וְעוֹד); קָלָא, כִּלָּאִים פִּיֹּא מִי: שְׂבִיעִית פִּיֹּא מִי (אֶצֶל: קָלָה, תְּרוּמוֹת פִּיֹּא מִי,
פִּיֹּא מִי וְעִירֻבִין סִפִּיָּה: הַכּוּפָא אֶת הַסֵּל, כִּלִּים פִּיֹּא מִיב: קִיָּה, נִגְעִים סִפִּיֹּא:
דָּהָא, נִגְעִים פִּיֹּא מִיב: מְדָחָא (מִדְּהָא), סוֹטָה פִּיג מִי: מִמָּהָא, מַעֲשֵׁשׁ פִּה מִא:
הַמְקָרָא, סוֹכָה פִּיֹּא מִח: תַּעֲנָא, תַּעֲנִית פִּיג מִיג (אֶצֶל: תַּעֲנָה, מִיִּד); גּוּבָא, גִּיטִין
פִּיֹּא מִיג: קָלָא, סִנְהֵד' פִּיֹּא מִיג: גִּסָּא, בִּיב פִּיֹּא מִיִּא בִיפ: כִּמִּישָׁא, סוֹכָה פִּיג
מִיג: כְּאוּרָא, נִדְרִים פִּיֹּא מִי (אֶצֶל: כְּאוּרָה); חֲרוּתָא, חוֹלִין פִּיֹּא מִיב: וּבִירִיָּא,
עִירֻבִין פִּיֹּא מִיִּד: נִיסְתָּרָא, עֲדִיּוֹת פִּיח מִיב (אֶצֶל: נִיסְתָּרָה); שְׁנִיטִיָּבָא – שְׁנִיטִיָּרָא
(יִשְׁנִיטִיָּרָה), שְׂבִיעִית פִּיֹּא מִיב: וּגִישְׁתָּפָא, גִּיטִין פִּיב מִי: עֲכָבָא, הַקִּפְדָּא,
גִּיטִין פִּיֹּא מִי: הַתְרִיָּא, סִנְהֵד' פִּיֹּא מִיִּד: הַסָּבָא, שְׂבֻעוֹת פִּיג מִי: כִּיִּיָּא, בִּיק
פִּיֹּא מִי בִיפ: לְטִישָׁא, כִּלִּים פִּיֹּא מִי: קְפִיפָא, נִזִּיר פִּיֹּא מִי: קִיָּמָא, נִזִּיר
פִּיב מִיח, וּרְגִיל בְּכָל הַתְּלֻמוֹד.

וּכְיוּיב מָא (יִמָּה), שְׂמָא, הֵלָא:

מָא אִילָא (צִיל: אִילוֹ) טַעָה, נִזִּיר פִּה מִיג: יוֹתֵר מִימָא, יוֹמָא פִּיֹּא מִא (וְהוּגָה:
– ה); מִימָא שְׁהִיָּה, סִנְהֵד' פִּיֹּא מִי: כְּמָא יֹאכֵל, מְכוֹת פִּיג מִיב, וּבְדוּפּוּסִים רְגִיל:
שְׂמָא, שְׁנַכְתָּ בְּרוּב כִּיִּי: שְׂמָה (עִי' יֹאחֲרֹבֶן סְפִדִּימ חִיִּיב, 124), בְּכִי ק כְּתוּב וּנְקוּד
כְּרִגִיל: שְׂמָא, וּבְעֲדִיּוֹת סִפִּיָּה: שְׂמָה, תְּשִׁבִי: שְׂמָא, וְכֵן בְּמִשְׁנֵיִת אִיטְלָקִיּוֹת מְנוּקְדוֹת.
(ו) הֵלָא, רְגִיל (לְעִיל עַמ' 1084, 1091), בְּכִי ק: מַעֲשֵׁשׁ פִּיג מִיג, נִדְרִים פִּיג מִיִּא,
פִּה מִי (אֶצֶל: וְהִלָּה, פִּיֹּא מִיח), סִנְהֵד' פִּיֹּא מִיִּא (אֶצֶל: וְהִלָּה, פִּיֹּא מִי), מְכוֹת פִּיב
מִיב, שְׂבֻעוֹת פִּיֹּא מִי בִיפ, שֵׁם מִיִּא הִיפ, פִּיֹּא מִיִּא, עִיִּי פִיֹּא מִיִּב.
וּבְכִינּוּיִי הַגּוּף, גּוּף ב', בְּמִקּוֹם הַנּוֹסֶפֶת: אֲנִסְתָּא וּפִיתִיתָא, שְׂבֻעוֹת פִּה מִיִּד
(אֶצֶל: גִּנְבָתָה – חֲבֻלָתָה – הִפְלָחָה, מִיָּה); וְסִימִיתָא, שֵׁם מִיָּה.

ובהו' לו. בימא. ע"ז פ"א מ"ז; גפא. ב"מ פ"ב מ"ג. עדיות פ"ד מ"ד; יורא. עדיות פ"ז מ"ח; מנא. מע"ש פ"ד מ"ב. כתובות פ"א מ"ג ומ"ד ומ"ה. פ"ד מ"ז (אצל; מנה); והפיגמא. מדות פ"ג מ"ד; ושוהא. נדה פ"ה מ"ח; וממהא. מע"ש פ"ה מ"א; מדחא. סוטה פ"ג מ"ה; מיחא. נזיר פ"ד מ"ז; מיתנונא. סוטה פ"ג מ"ה; נשתפא. ב"ק פ"ד מ"ד. וכן; והלא. נדרים פ"ד מ"ח.

ואף במקום ה' מסיק: איירא. ב"ב פ"ד מ"ד; קורקורחא. אהלות פ"ט מ"ט; האחרון שבא. שביעית פ"ט מ"ג (והוגה: - ה). ורגיל בארמית בבבלי (וחסברא. למימרא).

תא במקום - אָה בנל"א

במקום - אָה לנק', עבר ובינוני בנל"א. קיצורו סופרים ראשונים ואחרונים ועשאוה: תא. קצת מהם נשרדו אף בדפוסים והרבה יותר בכ"י. כך:

תָּא ("יצאה", "יצאת"). ה' לו. כריתות פ"א מ"ז ג"פ (וכן פ). נדה פ"י מ"ה (גם פ וב דפוסים!).

יוֹצֵא ("יוצאה"). עוקצין פ"ב מ"ב ד"ג ומשב"ג ודפ' ספרד והו' לו (כ"פ) ופ' וב (פעם ב') וק' (פעם ב'); כלאים פ"ד מ"ז לו ופ' וק'; שבת פ"ה מ"א ומ"ג ופ"ו מ"א ומ"ה לו ופ' וק' וה"ר יהוסף ברפ"ה ורפ"ו ורסאלה 31, 41; עירובין פ"ב מ"א לו ופ' וק'; ביצה פ"ב מ"ח לו ופ' וק'; יבמות פ"ב מ"א ומ"ב לו ופ' וק'; פ"ג מ"ז לו פעם ב'. פ' וק' ב"פ; פ"ד מ"א ומ"ב לו ופ' וק'; כתובות פ"ז מ"ז לו ופ'; גיטין פ"ה מ"ה לו ופ' וק'. וכן בעדיות פ"ז מ"ט; נדרים פ"י מ"ד לו; סוטה פ"א מ"ה לו וק'; ב"ק פ"ט מ"ב לו ופ' וב 567; סנהד' פ"ז מ"ג לו וק' וכ"י ב; פ"א מ"ב לו וק'; עדיות פ"ב מ"ב לו ופ' וק'; פ"ג מ"ב מ"יב לו וק'; בכורות פ"ז מ"ז (פיקה יוצא) לו ופ'; ערכין פ"א מ"ד לו ופ' וק'; פ"ז מ"ג ומ"ה לו וק'; תמורה פ"ב מ"ג לו; אהלות פ"ג מ"ב לו ופ' וק' ודפו'; פ"א מ"ז לו וק' מקואות פ"ג מ"ג לו ופ' וק' וב ואנט'; פרה פ"ב מ"ג ("יוצא דופן) לו ופ' וק' וב דפו'; זבים פ"ה מ"ה לו ופ' וב ואנט'. ובמקרא: כשגה שיצא. קהל' י' (תרביץ שיג. 128). קורא ("קוראה"). גיטין פ"ח מ"ב ב"פ ד"ג ומ"ד ולו ופ' וק'; נדה פ"י מ"ז ד"ג ולו ופ' וק' וב 572 ואנט' ופ"ה ג' 116 כ"י ג'; טבויי פ"ד מ"ב ד"ג ודפו' ולו ופ' וב; מ"ג לו ופ' וב.

נוֹשָׂא. שבועות פ"ז מ"ח לו וק'. וכיו"ב ס"ז פרשת פרה (תרביץ ש"א. 57). תא ("באה"). פסחים פ"ו מ"ד ק' (ונשלם ע"א ה' בין השיטין). תב"א. כריתות פ"א מ"ז ק' (ונשלם ה' ע"א). תמא. כלים פכ"ד מ"ח ק' (ונשלם ה' ע"א); שם מ"ז ק' (סמא מדרס, ולא הוגה); שם מ"ז ק' ב"פ (ונשלם בפעם א') ומ"ט. תימא. כלים פ"ח מ"ד ק'; גיטמא וטימא (ונשלם ה' ע"א). סומא. אהלות פ"ו מ"ז ק'. פ"ט מ"ט ק' (ונשלם ה' ע"א); אבל בכל מקום: סומאה.

מַטְמָא ("מטמאה"). רגיל הרבה בכ"י. ונמצא גם בדפוסים: חלה פ"א מ"ח ד"ג ומשב"ג; כלים פ"ה מ"ג ד"ג ודפו"י; פ"ז מ"ג ג"פ ומ"ד ד"ג ודפו"י ומשב"ג (מ"ד גם מ); פ"ג מ"ד גם בדפו'; נגעים פ"ד מ"ב ומ"ג ד"ג ודפו'; פ"ט מ"ג דפו'; פרה פ"ח מ"ד משב"ג ומ'; טהרות פ"א מ"א ד"ג ודפו'; ידים פ"ג מ"ה (מגילה -) ד"ג ודפו'; שם מ"ב ד"ג ומשב"ג ומ'; חולין פ"ד מ"ז ד"ג ודפו"י ב"פ.

ובהו' לו. שבת פ"ט מ"א; נזיר פ"ד מ"ג (גם מ"ד ולירמא); סוטה פ"ג מ"ז; חולין פ"א מ"א (גם פ' וכ"י ב). פ"ד מ"ז; כלים פ"א מ"ד (גם פ). פ"ה מ"ג (גם פ). פ"ז מ"ג; נגעים פ"ט מ"ג (גם דפו'). פ"א מ"ח; פרה פ"ד מ"ד (גם פ וב); טהרות פ"א

מ"א (ככלל הנוסחאות: ומטמא טומאת אוכלין), מ"ג (גם פ"ב), מ"ד (גם ב); נדה פ"ב מ"ג, פ"ה מ"ג, מ"ד (גם בדפוסים), פ"י מ"ב; ידיים פ"ג מ"ב (וכן בדפוס).
ובכ"י ק, חלה פ"א מ"ח; חגיגה פ"ג מ"ב; עדיות פ"ה מ"ג; ע"ז פ"ג מ"ו;
זבחים פ"ז מ"ה – מ"ו; חולין פ"א מ"א, פ"ט מ"א; כלים פ"א מ"ד, פ"ב מ"ו. אבל
מטמאה, ידיים פ"ג מ"ה.

ובכ"י אנט', נגעים פ"ט מ"ג (גם דפוס), פ"יא מ"ח ב"פ (גם לו); פרה פ"ד
מ"ד ג"פ (גם לו ופ"ב); טהרות פ"א מ"ד (גם לו ופ"ב); נדה פ"ב מ"ג (גם לו), פ"ד מ"ג,
פ"ה מ"ג (גם לו), ובקטע א"פ, חולין פ"ד מ"ז ופ"ט מ"א.

ונמצא אף בבבלי בדפוס, למשל ב"ק נד ב, סב ב, וכיו"ב פיוטי ינאי, קמ"ו.
מ"מלא (ממלאה), כתובות פ"ז מ"ה ד"נ ומ; אהלות פ"ט מ"ט לו, וכיו"ב ירוש' חלה
ספ"א (תרביץ ש"ג, 128), ירוש' ב"ק רפ"ג (תרביץ ש"ו, 64), מתמלא, סוטה פ"ג מ"ד לו וק.
אל"ף פרוססטי

אל"ף פרוססטי, שישנו אף במקרא (אזרוע, אצעה, וכדומה), נמצא בכ"י המשנה
ומקצתו גם בדפוסים.

א"ג"ס, סנהד' פ"ג מ"ד ק, אגפים, חולין פ"ג מ"ד (אגפיה) ד"נ ולו, אכלונס,
זבים פ"ג מ"א ומ"ג גם בדפוס, אכרוב ("כרוב"), שביעית פ"ט מ"א מייר כ"ל (ווגרד
א' ע"א) ולו ופ"ק וב וזה ולירמא (וכן בשרייר, 2); ערלה פ"ג מ"ז מייר ופ"ק ולו וב
זה ולירמא; שבת פ"ח מ"ה לו וק; עוקצין פ"א מ"ד ב"פ לו ופ"ק ומ ודרנב' וד"ו
רפ"ג ור' יהוסף ומ"ש ופיה"ג 139; שם פ"ב מ"ז ד"נ ומ ור' יהוסף, אבל: כרוב,
תרומות פ"י מ"א, כלאים פ"א מ"ג ונדרים פ"ו מ"י, אכרוב, גם ירוש' ביצה פ"ה, סג
ע"א: היא קולסי אכרוב, וכיו"ב שבת פ"ג, ה ע"ד, אריסים ("ריסים"), נגעים פ"ח
מ"ו לו: בשני אריסי עיניו, אשטרות, ק גיטין פ"א מ"ה, ב"מ פ"ד מ"ט ושבועות
פ"ו מ"ה (וכאן ניקד המנקד: האשטרות); ולא באשטרות, ק בכורות פ"ח מ"ה, אבל
גם ק: שטר – שטרי, גיטין פ"ג מ"ב; שלשטרות, ב"מ פ"א מ"ח; שטר – שטרותיו.
שבועות פ"ז מ"ו, בסורית: אשטרא.

אל"ף בפעלי נל"א (קרא, מלא, רפא, וכדומה)

בכ"י, וברובם אף בדפוסים, אל"ף נשמטת או נבלעת בכמה מנטייתיהם של פעלים
אלו, ואף נהפכת לאות ה'.

כך למשל בכ"י ק (וברובם גם בכ"י אחרים וגם בדפוסים):

קרא, קוראין – קורים, סוטה פ"ה מ"ד ב"פ; נקריין, ערכין ספ"ב; וכשהוקרא,
יבמות ט"ב מ"ו (וכן מייר); לקראות, ברכות פ"ג מ"ה, מע"ש פ"ה מ"ט; מקראות
הגבר, תמיד פ"א מ"ב.

מלא, ולא מילהו – ומילהו, שבת פי"ד מ"ז; שמילן, כלים פכ"ב מ"ט; ומילום,
פרה פ"ג מ"ב; ימלינו, נגעים פי"ד מ"י; ממלין, פרה פ"ז מ"א; היה ממלה, סוכה פ"ד
מ"י (ה' על הנרד); ממלהו, כלאים פ"ג מ"א; ונתמלת, פסח' פ"ה מ"ה.

רפא, ומרפהו, נדרים פ"ד מ"ד; מתרפים, ר"ה פ"ג מ"ח; נתרפה, שבת פי"ד
מ"ד ב"פ; הרופה, בכורות פ"ד מ"ד.

וכיו"ב: והמקנה, כריתות פ"ב מ"ג, וכיו"ב: במחבה, נדה פ"ד מ"ז (וכן פ
וכ"י ב), וכן במקרא. טמא, מטמין (רגיל); טמקה, זבחים פ"ג מ"ב; וטימיהו, פרה
פ"ח מ"ב; טימוני, שם, טימיתני, שם, מטמין, שם; טימן, טהרות פ"ט מ"ה; מטמיהו,

בכורות פ"ד מ"ו: ניטמת, טהרות פ"ג מ"ב, מ"ג (אצל: ניטמאת, מ"א): ניטמיתי, טהרות פ"ה מ"ט. מָצָא. מצה, חולין פ"ד מ"ה (אצל: מצא): ומצתה, גדה פ"ט מ"ד ומ"ה, פ"י מ"ב ב"פ (אצל: ומצאתה, ב"פ): מְצִיאָנוּ, כלאים פ"ג מ"ז, יבמות פ"ו מ"ג, מנחות פ"ב מ"ה וערכין פ"ג מ"ה.

וכיו"ב בהו' לו: קרא. ויקרו, ברכות פ"א מ"ג: מקרין - מקראין, ביכורים פ"ג מ"ז: מקראים - מקריאים, יבמות פ"ב מ"ו: וכשהוקרה, יבמות שם (וכן פ). מלא. שמילו, פרה פ"ז מ"א: שמילן, כלים פ"ב מ"ב: מילהו, אהלות פ"ו מ"ז: נתמלו, פרה פ"ו מ"ה, מקואות פ"ב מ"ז ומ"ט, פ"ח מ"א, סמא. מטמאין, כלים פ"א מ"א ג"פ (פ: מטמין, ב"פ): מטמים ומטמים, שם פ"ב מ"א (גם פ), אצל: ומטמאים (פ): ומטמים, ורגיל בכ"י פ): וטימאהו - מטמאין לא טמאוני - ניטמאת וטימאהו - מטמין, פרה פ"ח מ"ב (אצל: מטמאין, ככולן): טימאהו, שם מ"ו וזכאים פ"ג מ"ב (פ: טימאהו): טימאן, טהרות פ"ט מ"ה: מטמהו, בכורות פ"ד מ"ו (וכן פ: מטמיהו): ניטמאת, טהרות פ"ג מ"א - מ"ג (פ ככולן: ניטמת), מצא. מצינו, מנחות פ"ב מ"ה וערכין פ"ג מ"ה (ורגיל בדפוסים): ומצאה, גדה פ"ט מ"ד ומ"ה (פ: ומצאתה, ב במ"ד: ומצתה), פ"י מ"ב (כנ"ל), ועי' לעיל מלא א'.

פעלי פ"א: אכל, אמר, אגד, וכדומה

אליף זו נבלעת וגשטטת לפעמים גם במקרא (ותחז, תמרו, ותקוה), וכך הוא אף במשניות, במקצתם גם בדפוסים ויותר בכ"י ובירוש'. ויש שעליד אליף שנשארה נמצא אצלה גם ויין, סימן הכתיב המלא.

כך למשל בכ"י ק (והניקוד מבטל אליף זו אף במקום שנכתבה):

אכל, לאכל, ברכות פ"א מ"א: לאכל - לאוכל, שביעית פ"ח מ"ב: לאוכל - לאוכל, מע"ש פ"ב מ"א, פסח' פ"ב מ"א, פ"י מ"ו, ועוד: ויאוכל, עדיות פ"א מ"י (לאוכל, גם ד"ג זכאים פ"ב מ"ה), אמר, יומר, יומא פ"ו מ"א, ביצה ספ"ד, נזיר פ"ה מ"ו, שבועות פ"ו מ"א (אבל במ"ב: ויאמר), שם מ"ה: לא שיומר לו: יואמרו, פרה פ"ג מ"ז (אצל: יאמרו): אבל סוטה פ"ג מ"ה: ויאמרו, תואמר, אבות פ"ד מ"ד (ונמ' ו: פ: תומר), וכיו"ב: לואמר, שרייר 19, 213. אגד. משויגד, מעשרות פ"א מ"ה: יוגדינו, סוכה פ"ג מ"א.

ובהו' לו: אכל, מלאוכל, מעשרות פ"ב מ"ד, פ"ג מ"ה: מלואכל, טהרות פ"ז מ"ח: לאוכל, מעשרות פ"ב מ"ז, שם מ"ח ד"פ, פ"ג מ"ג: לאכל - לכל, לאוכל, שביעית פ"ח מ"א: לוכל, עירובין פ"ג מ"א (ורגיל בירוש', ועוד), וכן יואכל, שרייר 129, יואכל, שרייר 128, לאוכל, שרייר 36, 169.

אגד. יוגדנו, סוכה פ"ג מ"א. אחז, ונוחזו ובלה"כ, במדבר לב לו, קידושין פ"ג מ"ד. ומחזין, שבת פ"א מ"א, וכן ד"ג ופ"ו ומ"ד ופ' וק' ור' יהוסף זה וב (ור"מ) וריח והעתים: מב"ב מ וא"פ וערוך: ומחזין.

ובמ"ר: אכל, רגיל: לוכל (גם בד"ו), ברכות פ"א מ"א, שביעית פ"ח מ"ב, תרומות פ"ט מ"ז, מעשרות פ"ב מ"ד, פ"ג מ"ה, ביכורים פ"ב מ"ב ומ"ה, שבת פ"א מ"ב, פ"ב מ"ג, עירובין פ"ג מ"א, פסח' פ"ח מ"ו, יומא פ"א מ"ד, סוכה פ"ד מ"ה, ביצה פ"ג מ"ג, מ"ק פ"ב מ"ה, סוטה פ"א מ"ב ומ"ג, נדרים פ"ז מ"ה, פ"ח מ"ו, גיטין פ"ו מ"ד, ב"ק פ"א מ"ד ופ"ב מ"ב, אבל: יאכל, פסח' פ"ח מ"א ומ"ב, פ"י מ"א: חאכל, פ"ח מ"א, אמר, שיומר, גיטין פ"א מ"ג כ"ל, אגד, משויגד, מעשרות פ"א מ"ה.

ובכ"י פ. אגד, משיוגד, מעשרות פ"א מ"ה. אכל. לוכל. שבת פכ"ב
מ"ג. פסח' פ"ד מ"ד: לוכל – לאוכל, מע"ש פ"ב מ"א: לוכל – לוכל, מעשרות פ"ב
מ"ח (אצל: זה לאוכל וזה לאוכל, לו בכולם: לאוכל); מלוכל, שם פ"ג מ"ה; ולאוכל
סעודת וכו', פסח' פ"ג מ"ז: לוכל – לוכל – לאכל – לאוכל, זבחים פ"ב מ"ב, וכן
במ"ג: לוכל – לאכל, ומ"ה: לוכל, וכן בפ"ג מ"ג ומנחות פ"א מ"ג, פ"ב ופ"ג. יוכל.
תרומות פ"ב מ"ג.

אמר. תומר, זבחים פ"ז מ"ד: ויומר, כריתות פ"ה מ"ב. ורגיל בספרי דברים
כ"ד, למשל ס"ג: יומר, רס"י טז: תומר, רס"י יז, 27, שם 28, 29, ס"י יט: תומר, ועוד.
ובכל ספרות התנאים והאמוראים: לומר, תלמוד לומר.
אסר. לוסר, ערלה פ"ב מ"א (לו: לאוסר), ורגיל בירוש': ויוסר, עירובין פ"ו מ"ב.
וכאן יש להזכיר עתיד "יוסר", שנמצא בקטע משניות אחד:

בנדרים פ"א מ"ג: לא כשר ולא דכי טהור וטמא נותר ופגול אסור – בקטע ניויורק
(דינרד): יסור. ואמנם "אסור" אע"פ שנמצא כיו"ב במ"א ומ"ד, אינו נראה כאן עיקר
במשנה ישנה זו, שנראית בכלל כאחת עם סיפא, כאימרא וכו', ואין בה עדיין נשוא המשפט.
אלא "יסור" הוא העיקר, ולשון הנודר הוא. וזהו ששנויה בברייתא שבסוף מגילת
תענית, תענית יב א: <להן> כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא יאסר ("יסר") כיצד
יחיד שקיבל עליו וכו' אם נדרו קודם לגזירתו יבטל נדרו את גזירתו וכו'.
ונחלקו בה, תענית שם, ר' שמעון ברבי ור' חייא: חד אמר יסר וחד אמר יאסר.
וכיו"ב בסורית א"י, מתיא סז יט (כ"י C): ומא דתסור (A דתסור, B דתסר)
על ארעא וכו'; בסורית: וכל מדם דתאסור.

זאת אומרת: אמר "לא כשר וכו' יסור", וכן: נדר באחד מכל משמשי מובח
וכו', הרי זה נדר בקרבן, וזהו הנשוא של כל הלכה זו.
בכ"י מ. אכל. לוכל, כריתות פ"ו מ"ה; לאוכל, זבחים פ"ב מ"ג, פ"ג מ"ג
ופ"ו מ"ז ג"פ. אבד. שתובד, תרומות פ"ח מ"ה (שטראק!)¹.
ומעין זה גם בקטעי הגניזה, למשל T-S. E 2 67: שיואמר, גיטין פ"ג מ"ו: לואכל,
מילואכל, סוטה פ"א מ"ב.

וכיו"ב בפעל פ"א וליה, אפה: שתופה, פסח' פ"ג מ"ג לו: לאופות, כלים
פ"ה מ"ח לו ופ, שם מ"א פ ב"פ, ורגיל גם אצל הגאונים (REJ, 1922, 186).

בססח' פ"ג מ"ד: זה הכלל תסח, לו: תסח, פ: תאסה (וכן במב"ב מב) ובגליון:
ס"א תסח, וכן ר"ח: ויש אומרים תסח (וצ"ל: תסח), וכן ר"ש בן חפני, בתה"ג אסף מקינ
ס"י יא (עמ' 15): אנו שונין תאסה מלשון אפייה וכו' ואשר אמרתם כי מצאתם במשניות
שלארץ ישראל תסח, כך הוא בדעתנו כי זאת טעות הסופר וכו'. אבל בתשו' רש"י וריה, שעת
ס"י רצ וערוך ע' לטש: תסח, וכן במכילתא פסחא סיט (לעיל עמ' 1040), וע"י לעיל 1232.
– י במקום ה בנ"ה

בכ"י בא לפעמים – י במקום – ה של ל"ה בבינוני ובעתיד.

בכ"י ק: המדלי, כלאים פ"ו מ"ג – מ"ד: הנוי, נדרים פ"ה מ"ה: שווי, ר"ה
פ"ג מ"ה (וכן קירקסאני, ה' נימיו 49: ובשו' פרוטה); תשרי, פסח' פ"ב מ"ו. ואף:
(ארבע) עשרי, נזיר פ"ג מ"ו, כמו בארמית.

(1) ושנה ד"ס: סמ"ג עשין עט – הוא לשון הרמב"ם ה' רוצח פ"א יב.

וב'הו' לו: עבי, נדרים פיו מ"א: ומותר בעבי: אהלות פט"ו מ"א: סגוס עבי וכופת עבי. ובמ"ר: מודי, תרומות פ"ח מ"ט ומ"י (ורגיל בירוש'): מוכי (שחין), כתובות פ"ז מ"י (בפ"ר: מוכה), ובקטע כ"י א"ט, ב"ק פ"א מ"א: המב עי (לעיל עמ' 1 הערה 5). ובתשלום פיה"ג (עוקצין פ"ג מ"י), 54: והרודי.

וכי"ב בתיכ צו פ"א ו כ"ר: אפילו אתה מרבי, ובכ"ר תיאודור, ויצא פס"ח, 775: נמצאתי משהי בשמחת בני, במקרא: בפראי עיניך, קהל' יא ט: הוא ראש השלשי, ש"ב כג יח (אכלה ואכלה 101), וכמנהגו בארמית.

ה במקום נקודת - (סגול), - (פתח)
כתיב זה נמצא כ"פ בכ"י ק:

ש'ה דרכן לילך ולהזיק, ב"ק פ"א מ"א (להלן: שדרכן): אוכלין ומשקין שהבחוכו, עדיות פ"א מ"ד (ונמ' ה' ע"א: "שה" גם בסוף שורה שלפניה): שהנחלקה לשנים, עדיות פ"ג מ"ט (ונמ' ה'): מהגמון ש'ה בסוריה, עדיות פ"ז מ"ז (ונמ' ה'): ש'ה מחשבת נוכרי, חולין פ"ב מ"ז (ונמ' ה'), וכן בשריר (ע"ז פ"ב, יא ע"ג) 275: שהמחשבת הנוכרי: ש'ה ע"ר זמן, מעילה פ"ג מ"ד (ונמ' ה' וי' והוגה: שעבר, ובסיפא: שעבר זמן, ועי' להלן: עיבר), בכל אלו משמשת ה במקום סגול ופתח, ו' ביונית¹.

ובמקום אחד, במקואות פ"ט מ"ב, אפילו בתוך השם: בסף המים (ז"א: כספהמים, ונמ' ה')², במקרא: בהשדה, בהקפזם (אכלה ואכלה, 99).

ה' הידיעה שלא במקומו

הסומך לבור וכו' (כלאים פ"ב מ"ח ק, ונמ': לו: והסומך: בנוס': וסומך, סומך). הנוסע אדם קישות וכו' (כלאים פ"ג מ"ה ק, ונגרד ה: בנוס': גוסע), התוקיע ומריע ותוקיע חוקיע ומריע ותוקע (ר"ה פ"ד מ"ט ק, ונמ' ה), הקוצר לשחת מאכיל לבהמה (מנחות פ"י מ"ח לו וכן ב: פ: הקוצר - ומאכיל: בנוס': קוצר - ומאכיל), הסומך אפי' מקל (מקואות פ"ה מ"ה לו, בנוס': סומך, לעיל עמ' 1109), אחד המביא את האור ואחד מביא את העצים (ב"ק פ"ו מ"ד לו, בנוס': הביא, מביא), עירובין פ"ז מ"ז: נתמעט האוכל מוסיף ומזכה ואין צריך להודיע - מ: והמזכה אין, יבמות פ"ב מ"ח: הנטען על השפחה ונשתחררה - מ: והנשתחררה.

ולהיפך, ב"מ פ"א מ"א מ: ואו' חציה שלו (בנוס': והאומר).

צורות דקדוקיות ישנות

במשניות ישנן צורות דקדוקיות ישנות, במקצתן אף בדפוסים, ויותר בכ"י, שנשתנו אח"כ ע"י הסופרים והמעתיקים לצורות הרגילות יותר, כאלו הן:

- ת, סיום גוף ג' נק' עבר³.

שרידים ממנו נשארו גם בדפוסים (לעיל עמ' 1208) ויותר בד"ג ובכ"י ובמ"ר

ובירוש' וב"ר ועוד.

בד"ג: שיריה שחנת, עירובין פ"א מ"ח: וזנת, כתובות פ"ד מ"ג: ושהכת,

(1) כ"י"ב א' במקום סגול, לעיל עמ' 1235.

(2) ועי' דביר, ס"ב, 324 הערה 3.

(3) קרויס, הונססשריטס שם, 458; סורה, לשון חכמים, 36-37; פרידמן, יאהרבוך ח"ת, 273.

נדרים פ"ג מ"ב: תלת. סוטה פ"ח מ"ה: שהת, גיטין פ"ה מ"ו (וכן במייר וכי"י); ובאת – וגלת, ב"ק פ"ח מ"ה (וכן לו, ושם: וגילת וכן מייר); שבאת, נדה פ"ח מ"ג (גם בדפו); זכת, ב"מ פ"א מ"ד (וכן לו ופ ומייר); ולקת, ב"מ פ"ט מ"ז (וכן מייר); עשת, ב"מ פ"ט מ"ה (וכן מייר); יצאת, בכורות פ"ו מ"ו (גם בדפו), חולין פ"ד מ"ז (שיצאת, וכן לו וקטע א"פ: פ: שיצאתה), עוקצין פ"ב מ"ט: ומצאת, נדה פ"ט מ"ה ופ"י מ"ב: קישת – שפת, נדה פ"ד מ"ד: ראת, נדה פ"ח מ"א (אצל: ראתה), פ"ט מ"א ופ"י מ"א: שינת, נדה פ"ט מ"י כ"פ: שחת, פרה פ"ט מ"ג ומ"ה (במ"ה גם בדפו); עלת, זבחים פ"ט מ"א כ"פ (וכן מב"ב ד"ו), מ"ג ומ"ד, פ"יב מ"ב (וכן בכי"י) ומנחות פ"ג מ"ג כ"פ (וכן לו): שהעלת, כלאים פ"ב מ"ה (וכן ב"ק פ"א א דפו"י וכי"י: שעלת מיני עשבים), כלים פ"ג מ"ה.

וב מי"ר (ברובם גם בד"ו): שעלת, תרומות פ"ה מ"ב כי"ל (והוגה ע"א): שחנת, עירובין פ"א מ"ח: ושהת, סוטה פ"א מ"ב: ושהיכת, נדרים פ"ג מ"ב: שפחת, כתובות פ"א מ"ה: באת (גם בדפו!) – גילת, ב"ק פ"ח מ"ו: זכת (ב"פ), ב"מ פ"א מ"ד: משיצאת, מכות פ"ב מ"ז: שבאת, סנהד' פ"ט מ"ד כי"ל, ורגיל בירוש'.

וב כ"י ק, למשל: שךאת, ברכות פ"ג מ"ו: באת, פ"א פ"ו מ"ט (וכן פ ולו ומייר): שעלת, תרומות פ"ה מ"ב (וכן לו ופ ומייר כי"ל): שחנת, עירובין פ"א מ"ח (וכן ד"נ ומייר ולו), אבל: יצאתה, ערכין פ"ז מ"ה: שיצאתה, שקלים פ"ו מ"ב: קראתה, יבמות פ"ב מ"ג (וב' פעמים נגרדה וכן נגרדה בכ"י פ, וישנו בה' לו): רקקתה, שם (ונגרד והוגה), אצל: רקקה.

וכתיב זה רגיל בה' לו וכ"י פ וקטעי הגניזה, ועי' להלן מ"ה שנת".

ה' לך (לעיל עמ' 1208)

"הילך", ששרידים ממנו נשארו אף בדפוסים נמצא הרבה בכי"י ובמייר ועוד. כך בה' לו: כלאים פ"ו מ"ג ומ"ד (במיד גם במייר, במ"ג: הולך: מ בשתייהן: הילך: שיהלך במ"ח ומ"ט גם בדפו); פסחים פ"ה מ"ב (וכן מייר, פ"ה, ובגליון: ס"א והלך); זבחים פ"ב מ"ד כ"פ (מ ב"פ הראשונים), מנחות פ"א מ"א, מ"ג (מ פעם א') ומ"ד (מ פעם ד'); חולין פ"ט מ"ב: מדות פ"ד מ"ה: הילך את פני כל הצפון – הילך את פני כל המערב (וכן פ); תמיד פ"א מ"ד: והילך למזרחו של כבש (גם פ); טהרות פ"ה מ"א (וכן מ: פעם א' גם פ), מ"ג (גם מ ופ) ומ"ה (גם פ ומ); מקואות פ"א מ"ד (גם מ ופ ואנט': שיהלכו, גם דפו); טבויי פ"ב מ"ד: שהילך השמן (גם דפו); חולין פ"ט מ"ב דפו"י וראם ומב"ב (ובבלי קכב סע"ב) ולו ופ וק, הילכו, עירובין פ"ד מ"א (וכן מייר ומב"ב מ שטראק; מהלך, גם בדפו), כלים פ"ט מ"ו (גם פ), הילכתי, טהרות פ"ו מ"ה (גם פ ומ), שם פ"ד מ"ג ד"נ ומשב"ג: הילכתי, יכולים להלכו, אהלות פ"ח מ"ח לו ופ.

וב כ"י ק: קיבל והילך, פסח' פ"ה מ"ב, זבחים פ"א מ"ד, פ"ב מ"ד (והלך – והילך כ"פ); והילך והיקטיר, מנחות פ"א מ"א, מ"ג – מ"ד: שהילך, חולין פ"ט מ"ב; ועמד והילך בשוק, גיטין פ"ז מ"ד – ונקוד: והילך! – (וכן מייר ולו ופ); הילך פני כל הצפון, מדות פ"ד מ"ה: הילך במזרחו של כבש, תמיד פ"א מ"ד: הילך באחד מהן, טהרות פ"ה מ"א ומ"ג; או שהילך, מקואות פ"א מ"ד (ושם: עד שיהלכו, כבדפו); שהילך השמן, טבויי פ"ב מ"ד (כבדפו); והילכו עליהן טמאין, כלים פ"ט מ"ו; הילכתי למקום הלו, טהרות פ"ד מ"ג ופ"ו מ"ה.

להלך, טהרות פיה מ"ב מ ולו וק וס וב: משתהלך (משתהלך), פיה פ"ז
מ"ב מ ולו וק וס: שהוא יכול להלך בו, יבמות פ"ב מ"ב מ ולו וק וס ומ"ר: מהלכת,
טהרות פ"ד מ"ב בכל הנוסחאות.

בב"ר תיאודר-אלבעק, למשל ב"ר פצ"ד ב, 1172: הילכו בנדירים וכן בירוש'
עירובין פ"ג, כ ע"ד ובהקבלות. במקרא: שועלים הלכו בו, ובויק"ר פל"ד ג: היה
מהלך והולך עמם (וע"י ילון, תרכ"ז ש"א ס"ג, 129).
ע"ב ר (זמנו, שנתה)

רגיל בכ"י ובירוש', ואפילו בבבלי שבדפוס, בהו' לו: פסח' פ"ב מ"א: עיבר
זמנו (וכן פ' וה, ובגליון: נ"א ע"ב), שם פ"ג מ"ח: אם עיבר הצופים (וכן פ' ומ"ר כ"ל
ונמ"י ע"א); ב"מ פ"ט מ"ב: – זמנו (וכן מ"ר ופ' ומתיבות, 79 כ"פ ותה"ג אסף מק"נ,
16), זבחים פ"ז מ"ה (גם פ' ומ), פ"ד מ"ב (גם פ'): ב"ק פ"ו מ"ד: עיברה גדר (וכן מ');
סנהדר' פ"א מ"ה: ונביא שעיבר וכו' (וכן פ'): מדות פ"ב מ"ב: עיברו עליו את הדין
(וכן פ'), תמורה פ"ב מ"ב: ושעיברה שנתה (וכן פ'), פ"ד מ"א (גם פ'), מעילה פ"ג מ"א
ומ"ד (וכן פ'): תעבר צורתה, פסח' פ"ז מ"ט (בנוסחאות: תעובר ובגליון ה: נ"א תעבר),
ב"ק שם: עד כמה תעבר (וכן פ' מ: תעביר).

וכי"ב בכ"י ק: פסח' פ"ב מ"א (והיה כתוב: עובר, והוגה), פ"ג מ"ח, ב"ק פ"ז
מ"ד (ושם: עד כמה תעבר), סנהדר' פ"א מ"ה (ונמ"י ע"א), זבחים פ"ז מ"ה, פ"ד
מ"ב, תמורה פ"ב מ"ב, פ"ד מ"א, מעילה פ"ג מ"א ומ"ד.

ובבבלי זבחים ט ע"א ומנחות פג ב ד"ו: לרבות פסח שעיברה שנתו, וזבחים
ט רע"ב: חד לעיברה זמנו ועיברה שנתו וכו' (כ"פ).

וכי"ב למשל ת"כ נדבה פ"ח ד כ"ר: שעבר זמנו.

מועט – ממועט

"ממועט" נתקצר, ביחוד בבבלי, ונעשה "מועט"; במ"ר ובירוש' ובכ"י המשנה
רגיל "ממועט", כך בכ"י ק: ממועט, למשל פיה פ"ח מ"ד ומ"ו: ממעטת, דמאי
פ"ה מ"ה (בהקבלה ל"מרובה"); ממועטים, ברכות פ"ז מ"ג, חגיגה פ"א מ"ה, אבל:
מעוטת, שבת פ"ד מ"ב (וכן לו וס' וה: מ"ר: מועטת).

וכן תמיד במ"ר כ"ל ובמקצת גם בד"ו: פיה ש' ושם, דמאי פ"ה מ"ה (ממועטת),
פסחים פ"ו מ"ג (ואבל פ"ה מ"ו: מועטין), חגיגה שם ד"פ (על"ד: אוכלין מעוטין), ב"ב
פ"ט מ"א ומ"ב ומ"ה: שביעית פ"ג מ"ג כ"ל ועירובין פ"ז מ"ח כ"ל, ורגיל בירוש'.

ובד"נ: פסח' פ"ה מ"ו, ב"ב פ"ט מ"ה, חולין פ"א מ"א, ערכין פ"ו מ"ד (ממועט).

– המועט – הממועט, קנים פ"א מ"ב: ממועטת (ב"פ, וכן בדפ' מנט') ומ"ג (הממועט).

ובהו' לו: ברכות פ"ז מ"ג, דמאי פ"ה מ"ה, עירובין פ"ז מ"ח, פסח' פ"ה מ"ז

(וכן ה) ופ"ו מ"ג, חגיגה פ"א מ"ה ומ"ח, ב"ב פ"ט מ"א ומ"ב ומ"ה, חולין פ"א מ"א,

ערכין פ"ו מ"ד וקנים פ"א מ"ב ומ"ג, נדה פ"ט מ"א ומקואות פ"א מ"ו, אבל שבת פ"ד

מ"ב: מעוטה, שקלים פ"ח מ"א: מעוטין, וכאלה עוד.

ובכ"י פ: שביעית שם, עירובין שם, פסחים שם ושם, חגיגה שם ושם ונדה שם,

וכאלה עוד.

ובכ"י מ: פיה פ"ח מ"ד ומ"ו ושביעית פ"ג ודמאי פ"ה מ"ה, ערכין פ"ו מ"ד

ג"פ וקנים פ"א מ"ב.

ולהיפך: מושכנים, פיה פ"ח מ"ח ק, והוגה ע"א: ממושכנים.

מוסאבות ("מסואבות"); מואחר ("מאוחר")

מוסאבות. בה' לו: חולין פ"ב מ"ה, כלים פ"ח מ"י (פ כתוב ונקוד: מסואבות), טהרות פ"ב מ"א (וכן אנט'), טבויי פ"ב מ"ב ופ"ד מ"א. אבל חלה פ"ב מ"ב וחגיגה פ"ג מ"ג: מסואבות; אבל פ בשתייה: מוסאבות. ובכ"י ק, בירולין וכלים וטהרות: מוסאבות (נימ'), אבל מטבויי ואילך: מסואבות.

מואחר. במי"ר, שביעית פ"י מ"ה כ"ל: והמואחר (אצל: והמאוחרין), כ"מ פ"ה מ"י ב"פ: מואחרת.

וכן בירוש' שביעית שם, לט רע"ד: והמואחר פסול – בין מואחר – משום מואחר. וכן למשל בירוש' פסח' פ"ה, לא ע"ד: ערב מואחר, יומא פ"ג, מ ע"ג: יואחר דבר (אבל בירוש' פסח' פסח' שם: יאחר דבר, וכן בבבלי פסח' נט א.).

נתחתם; נתחתך

נתחתם. רגיל בכ"י ובמי"ר כ"ל במקום "נחתם" הרגיל בדפוסים. במי"ר: גיטין פ"א מ"א ג"פ, מ"ג ב"פ, פ"ב מ"ב ב"פ (עלי"ד "נחתם" כאן ב"פ ובמ"א ו"פ) ומ"ז (וכן בירוש' פ"א, מג ע"א ובפ"ב, מד ע"א, עלי"ד "נחתם"); יבמות פ"ב מ"ט כ"ל (וכן פ), אבל בפ"ג מ"ז: נחתם (ב"פ). וכן בה' לו, גיטין פ"א מ"א ומ"ג, פ"ב מ"א ומ"ב ומ"ז ופ"ג מ"ז וערכין פ"ג מ"ה (וכן ק ומ), וכן פ וק בגיטין, וכן בה"ג ד"ב, 322 – 323 ותה"ג אסף מק"נ, 73.

נתחתך. חולין פ"ד מ"ז לו ומ וק ופ: שנתחתכו רגליה, יבמות פ"ז מ"ה מי"ר ולו ופ וק: נתחתך העובר.

נתיאש – נתיאש

בכ"י ק, בב"ק פ"י מ"ב: נתיאשים – נתיאשו – נתיאשו (כך נקוד ונמ' ו ע"א); כלים פכ"ז מ"ח: נתיאשו (ונמ' ו); אבות פ"א מ"ז: ואל תתיאש.

(נתיאשו, גם שרי"ר 200¹⁷, ונמצא גם בפיוטים, ילון, קונטרסים ש"ב א, 35.

נ – במקום י – (גוף ג' עתיד)

נתקיים בחותמיו, גיטין פ"א מ"ג ק (ב"פ) ופ (פעם א') ומי"ר (פעם א').

שימוש נ – זו כמו בארמית!

נ – במקום א – (גוף א' עתיד)

תרומות פ"ח מי"א ק (ונמ' והוגה בא') ולו: תן לי אחת מהן ובטמא (פ: ואטמא.

בנוט': ואטמאה). ועי' ח. גינזבורג, תרביץ ש"ה, 382.

נ – במקום מ – בשמות

נקרצות. טבויי פ"א מ"א פ ור' יהוסף אשכנזי (ועי' מ"ש) וקטע XII HUCA,

310 (נקרצות ונושכות!). והשוה "נברכת", וס"ז פרשת פרה עמ' 8.

נצרים. ב"ב פ"ז מ"ג ק: בסימנין ובנצרי' (והוגה במ')

צורות פועלן: גוזלן, וכדומה

י'מפני שהבינו חכמי ישראל ז"ל ההבדל הזה בין שמות הפועלים והתוארים הנה במה שלא מצאו להם שמות נבדלים בכתוב הבדילו הם ביניהם בתוספת נון ויאמרו גוזלן, חומסן, כועסן, אין הקופדן מלמד, לא הבדילו ביניהם כי אם בתוספת נון לבד וכן מצאתים כתובים ומנוקדים במשניות קדומות ועתיקות שהיו אצלי" (מעשה אפד, 46).

צורה זו מצויה במי"ר והדומות. במי"ר: ובגוזלן, ביכורים פ"ב מ"ג (והשאר

בלא וייו: והקובלן, שביעית פ"ג מ"ט: הרוצענים, פסח' פ"ד מ"ו: הרוצחנין – הרוצחן, סוטה פ"ט מ"ט. והשאר בלא וי"ו: אבל רגיל בירוש'.
 בכ"י ק: בוטלנים, מגילה פ"א מ"ג; גזולן, ביכורים פ"א מ"ב, שם פ"ב מ"ג; ובגזולין (ונמ' י ע"א), כלים פכ"ו מ"ח; הגזולנים, ב"ק פ"ט מ"א; עובדן, שבת פ"א מ"ח וכלים פכ"ו מ"ח; סורבן, ברכות פ"ה מ"ג; בולשן – קופדן, אבות פ"ב מ"ה; רועבתן, ב"מ פ"ז מ"ה; הרוצענים, פסח' פ"ד מ"ו. ע"ס קנינות, טהרות פ"ז מ"ח; גזלן ג' ניות, שם מ"ט (בכ"י ק נשתבש: גורגרניותהן, במקום: גורגרניות הן).
 וכן בהו' לו: גזולן, ביכורים פ"א מ"ב (אבל פ"ב מ"ג; גזולן, כלים פכ"ו מ"ח; גזולן – גזולן; סורבן, ברכות שם; עובדן, שבת שם, כלים פט"ו מ"א (וכן מ), פכ"ו מ"ח; קובלן, שביעית פ"ג מ"ט; רועבתן, ב"מ שם; הרוצענין, פסח' שם; עוסקניות, טהרות שם. והשאר בלא וייו. וכיו"ב בכ"י פ: גזולן (גם בביכורים פ"ב מ"ג וערלה פ"א מ"ב), סורבן, עובדן (בכל אלו), קובלן, אבל: הרצענין (וכך מנוקד:).
 ורגיל בכמה קטעי הגניזה, וכיו"ב בה"ג ד"ב 227: בוטלנין, 138: העובדנין (וכך ו).

צורות עתיקות וישנות

יושב ("ישוב")

בכ"י רגיל "ישוב" במקום "ישוב" שבדפוסים. כך בכ"י ק, ב"ק פ"ז מ"ז: היושב, שם פ"י מ"ו: ביושב, וחולין פ"ט מ"ב: חזיר של יושב (וכאן נגרד והוגה: של יושב).
 וכן בהו' לו: קידושין פ"א מ"י: היושב, ב"ק פ"י מ"ו: ביושב, וחולין פ"ט מ"ב: של יושב; אבל בב"ק פ"ז: הישוב, וכן בכ"י פ, בב"ק פ"ז ופ"י ובחולין פ"ט (אבל בקידושין כבדפו'), וכן בב"ק פ"י בקטע שבשרייר, 254: ביושב, וכן ר' יהוסף אשכנזי בב"ק פ"ז: שמצא ברוב הספרים היושב (ומ"ש מעיר: ותימה גדול הוא בעיניו). וכן בקטע א"פ בחולין: שליושב, וכן בירוש' ב"ק ספ"ה שבשרייר, 241: אבו יושב (ב"פ), וכן באגדת בראשית פ"ט ה' בובר 153: המדבר שבכם נאה לפני עאכו"כ מיושב (= מ – יושב), ובכ"י: היישוב (בובר שם).

ורגיל אצל הפייטנים, כבקרובות לכ"ד משמרות שאצל קהלי MdW, i, יא: זה הים גדול מוקף כל הי"ש, וכן אצל ר"א הקליר (מוסף ליום א' דר"ה): במדבר ויושב (ילון, ההד, תמוז תרצ"ב עמ' כח). ועל הכתיב הזה בנוי גם המדרש הישן שבספרי ראה פ"י נו (ירוש' סוטה פ"ז, כב ע"ג ובבלי לג ב): היושב ביישוב לכו, וצ"ל: ביושב לכו (תרביץ ש"ז, 216 בהערה).

חונק (חונקו)

בכ"י ק סנהד' פ"א מ"ו: הרי זה בחונקו, והוגה ע"י המגיה המנקד: בחונקו. אבל אף בירוש' קידוש' פ"א, נח רע"ג: רבי יודה בר פזי מוסף בחונקו, ז"א: אף בחנק; בב"ר פליד יד, תיאודור 325: אף החונקו.

במקרא, איוב ז טו: ותבחר מחנק נפשי.

הדל'ק, הש"כ, וכדומה

בינוני זה, שנמצא דוגמתו במקרא (לעיל עמ' 53), נמצא במיר ובכ"י, ומקצתו אף בדפוסים.

הדל'ק, בהו' לו שבת פ"ג מ"ו, וכן מיר¹ ופ"ק וה, הש"כ, שבת פ"ז מ"א

(1) בשרייר, 78: חל'ק.

לו ומייר: פוק: השכיח (לעיל שם); בג"ש ס"א, 438: השכיח¹⁾; מקואות פ"ד מ"א (ג"פ) לו וק ומ. ז"ה, ה' לו (וכן ק) עדיות פ"ב מ"ט (לעיל עמ' 690); ז"ות, גיטין פ"ו מ"ב (וכן פוק וב); ז"כין, בכל הנוסחאות: שם פ"א מ"ו ועירובין פ"ו מ"א (שזכין), ב"ב פ"ט מ"ו ותמורה פ"א מ"א (זכין – שזכין), יומא פ"ב מ"ג: זכין בו (וכן ד"ג ופי' וב ופוק וה ומב"ב מ: מייר ורש"י: זוכין), ועי' לעיל עמ' 1245.

שגרה ("שגורה")

ברכות פ"ד מ"ג: אם שגרה תפלתו בפיו יתפלל שמונה עשרה – כך לו וק וב ופי"ר (ז"סע"ד); שם פ"ה מ"ה: אם שגרה תפלתי בפיו יודע אני שהוא מקובל – כך לו וק וב ופי"ר וב (ה: נ"א שגרה). וכן בשתייהן בקטע X, HUCA, 201.

המקד בקניקד: שגרה, וכן בניקוד הבבלי שבקטע, וכיו"ב לירמא: שגרה; אבל א"א לפרשו בפ"ד כעבר, אלא הוא בינוני, וכן בארמית, פפירוס 56: הן שגרון כדבתה (1916 OLZ; עמ' 207). שגרה, גם בתוס' שם פ"ג ג' צוק'.

אותות ("אותיות")

בסורית: אמת, ר': אתותא, תרג': אַתְיָא, אַתְוֹתא.

בכ"י ק: אותות (אותות), ברכות פ"ב מ"ג, שבת פ"ז מ"ב, פ"ח מ"ג, פ"יב מ"ג. מ"ד ומ"ו וסנהד' פ"י מ"א.

בהו': לו: ברכות שם: באותותיה (וכן מייר כי"ל ופ, והוגה ביה"ש: יו, ונ"א בכ"י ה), שבת פ"ח מ"ג (וכן פ ותלוי י'), פ"יב מ"ג ומ"ד ומ"ו (וכן פ ג"פ), אבל סנהד' פ"י מ"א: באותיותיו (אבל במייר: באותותיו), וכן שבת פ"ז מ"ב: שתי אותיות.

במי"ר: ברכות פ"ב כי"ל: באותותיה, שבת פ"יב מ"ג (ברישא: הכותב בין, וליתא "שתי אותיות") ומ"ד (ונוס' י' ע"א) וסנהד' שם: באותותיו, וכן בפ"י שם. כח רע"ב ד"ו: באותותיו, וכן בירוש' שבת פ"ח, יא ע"ב ב"פ: שתי אותות, וכן מגילה פ"א, עא ע"ד ג"פ: כל האותות, ובירוש' שקלים פ"ה, מט ע"ד שרי"ר 134: דקדוקיה ואותותיה שלתורה, וכן בב"ר תיאודור פליט יא, 375, פכ"ו ג, 246 כי"ל וכ"ו (שמינין אותותיו, ותיאודור הגיה וחזר בו אח"כ), ובב"ר פ"ט יא, 73 בכ"י (עי' ש"ג) בארמית: הינון אתיא דדין הינון אתיא דדין (ולא "אותיות"), ובב"ר פ"ט ז, 140 בכ"ל: שלא לערב את האותות (ותיאודור הגיה וחזר בו), וכ"ה בירוש' ברכות שם, פ"ו י ע"א שרי"ר: שלא לערב ראשי אותות, מכיל' משפטים פ"ז, 310: באותותיה.

וכן בפיוטי ניני, עמ' רמ"ש מז: וקורא בדיקדוקי אותותיה, ושם עמ' קעב שו' מד: דיברת אותות עני יען, אבל מפליא שבעל ערוגת הבשם לא ידע מכתוב רגיל זה, שכן הוא אומר שם. כ"י מינכן דף כט ע"ב (עכשיו בהו' מק"ג ח"ב, 54 – 55): "אותות עלי אותות, פי' על אותיות הוא שאמ' רב יהודה (מנחות כט ב) שבעה אותיות צריכין שלשה זיונין וכו', הפייט שעשה אותות במקום אותיות אין אני רואה דבריו, כי מה שאנו קורין לכל אות מכ"ב אותיות אות לא נמצא במקרא אלא רבותינו קראוהו אות מעניין האות הגדול הזה כי כל אחד סימן לעצמו וכדי לחלק ביניהם ובין האות הגדול קראו לאלה אותיות וכו', והא דתנן קרא ולא דיקדק באותותיה (כך בעה"ב כ"י מ, ובהו' מק"ג בטעות: באותיותיה) פירש' בפיוטי שתי פעמ' שהם תגיין ולא אותיות ועיין שם, אך בברא' רבה (פליט יא) הבט נא השמימה, השמים אין כת'

(1) בשרי"ר שם: בשכח, בשכית.

כאן אלא השמימה (כן בהו' מק"נ) בה' זה בראתי את עולמי הריני מוסיפו על שמך ואתה פרה ורבה. א"ר יודן יהיו אותותיך מאתים וארבעים ושמונה. הנה אותותיך במקום אותיותיך (תרביץ שנה י, 133).

וכן ב"הלכות גאונים", תרביץ שם, בכל הסוגיא של שבת קג א – ב: שתי אותות, וכ"ה בברייתא זו שבבבלי שם – בת"כ חובה פ"א ה כ"י רומי: אותות. וכ"ה במשנת ברכות שבשאלתות סי' קמג ובפ"י רה"ג ברכות טו ב (אוה"ג 19).
לימוד, לימודת, לימודים

לימוד, תרומות פ"ד מ"ג ק ופ: כמות שהוא לימוד (במ"ר: למוד), וכי"ב בירוש', חלה פ"ג, נט ע"ג (שרי"ר, 60 ותרביץ ש"ג, 132); סנהד' פ"א מ"ב ק ופ: כדרך שהוא לימוד (במ"ר ולו: למוד), לימודת, תרומות פ"א מ"י מ"ר וק ופ (וכן השרשים, 74), נדה פ"ט מ"י ק ולו ופ. לימודים, דמאי פ"ד מ"ד ק (ונמ"י) ומ (וכן השרשים, 246), וכי"ב בילמדנו, ג"ש ס"א, 49: וביד מי שהיתה לימוד משלה בידו שלח. וכן בב"ר תיאודור פס"ב ב, 673: היו למודין להיות משכימין – כ"י: לימודים, שם פפ"ה ד, 1035: לימוד היה האיש הזה להיות וכו', ושם פפ"ז ה, 1065: לימוד הקב"ה להיות, וכי"ב שם פצ"ד, 1180, 1173. ולשון המקרא הוא: למד מדבר, למדי הרע, לשון למודים. העריה ("ערוה")

"הערייה" (העריה) נמצא הרבה בכ"י במקום "הערוה". בכ"י ק: חגיגה פ"א מ"ז (וכן פ), עדיות פ"א מ"ב (וכן פ), אבות פ"ג מ"ג, ובכורות פ"ו מ"ה גם בק כמו בכל הנוסחאות: עריה (אבל בכ"י ק הוגה ע"א), וביבמות פט"ו מ"ג גם בק: הערוה. ובהו' לו "עריה", חגיגה שם ובכורות שם (אבל ב 571: והערוה). אבל "ערוה" יבמות פ"ב מ"ג (וכן פ), פ"ג מ"ב ומ"ג (וכן פ) ופט"ו מ"ג (אבל פ כאן: הערייה). בארמית: עיריא, וברבים בכל המשניות: עריות.

(ג"ב, גזל), גניבה, גזיל
במקום "גניבה" – "גניבתו", רגיל: גניבו, סוטה פ"ג מ"ח לו ופ וק: בגניבו – בגניבה (והוגה בק: בגניבתה), וכי"ב במכיל' דרשב"י, 138.
ורגיל בכ"מ, כגון מכיל' משפטים פ"ב, הורו"ץ 252 כ"י: על גניבו, שם פ"ג 255 כ"י: על גניבה. קידושין יח א: גניבו אלף, ירוש' סוטה ספ"ג, יט סע"ב: בגניבו ולא בכפילו וכו', מכיל' דרשב"י שם (בקידוש' שם ומכות: בגניבתו).
אלא שנמצא במשנה אף: גנב, שבועות פ"ח מ"א לו ופ: את האבידה ואת הגנב, אבל בב"מ פ"ז מ"ח: הגניבה.

כ"י: שמירו, מכיל' משפטים פ"א, 288 ד"ק: כל שהוא חייב בשמירו וכו', אות דגושה כפולה: מְדָה, וכדומה
מְדָה, כ"ב פ"ז מ"ב מ"ר ד"ו: מדדה בחבל (כ"פ) ומ"ג בכ"ל: מְדָה בחבל אם וכו' (ונמ"ד ע"א, ובד"ו: מידה), אבל אחריו: מידה בחבל – מדה בחבל, וחוז' מאלו רגיל במ"ר: מידה, תרומות פ"א מ"ז, פ"ד מ"ג, פ"א פ"ח מ"ו.
שְׁבִיט, נזיר פ"ה מ"ד ק: שְׁבִיט המקדש עתיד לחרב (והוגה ע"א), עדיות פ"ג מ"ה פ: שְׁבִיט קיבול שלה.

וכי"ב: אַבְיִית נפש, ת"כ אחרי פ"א ג: אבכית נפש היא מטמאה (וכ"י: אכית), כלומר "אַבְיִית", בבית נפש; ירוש' יומא פ"ה, מד רע"ד: דבר שהוא עיגוי אב

בית נפש. צ"ל: אבבית (בתיבה אחת). בת"כ אחרי פ"ז ג: עינוי שיהא בבית נפשותיכם. "אבבית" במקום "בבית" רגיל בתוס' ובברייתות שבבבלי. תוס' עירובין פ"א יד צוק': היה יושב וקורא בספר על האסקופה וכו' ומניחו אבית ("על בית") אגף; פסח' פג א: לשרוף פסוליהן אבית הבירה ("לפני הבירה" במשנה שם פ"ז מ"ט); תוס' ידים פ"א ד: בקידוש ידים ורגלים אבית הבירה ("בבית הבירה"); כלים פ"א ח כ"י וינא: אבית העולמים; יומא פ"א כ צוק': אבית הפרווה, וכן במב"ב שם (פ"ג מ"ג, ל ע"א) מב"ב וא"פ ולונדון (ע"י ד"ס); תוס' יומא פ"ד יז צוק' (בבלי סח ב): אבית הדשן; מנחות פ"א א: אבית פאגי (במשנה פ"א מ"ב מב"ב דפו': בבית, מ: אבית, אבל בציטאט שבבבלי צו א גם בדפו': אבית); סנהד' יד ב: מצאן אבית פאגי; תוס' כלים ב"ב פ"ג טו: אבית צביעתו; זבים פ"ה ט: והקיא אבית הבליעה, ושם י: ואבית הבליעה טהור, שם פ"ז כא – כב: מטמאין, ומטמא אבית הבליעה. וכן ת"כ אחרי פ"ב ה: יכול תהא נבלת בהמה מטמא בגדים אבית הבליעה. ובמשנה עוד במב"ב מ מכות פ"ג מ"ט: אבי' הטומאה (וכן בציטאט שבפסח' מז רע"ב). זבחים פ"ה מ"ב: אבית הדשן, שם פ"ז מ"ה: אבית הבליעה. וכצורת "אבבית" נמצא כיו"ב אף בפניקית: אבמקדש מלקרת (לידזבורסקי, Handbuch, 422, 2 שו' 3) = במקדש מלקרת (שם שו' 7); אבחי אבי (שם שו' 7) = בחי אבי (שו' 8).

חוררי ("חוריי"), חררי

חוררי, פאה פ"ד מ"א מ"ר ולו ופוק וה (ונגרד ונעשה: חורי) וה"ר יהוסף (ד"ג ונ"א בכ"ה ונ"א השרשים 167: חררי, ב: חודרי); מעשרות פ"ה מ"ז מ"ר ולו ופוק וה"ר יהוסף ולירמא (מ: חררי, ב: חדרי, וכן רמב"ם בה' מעשר פ"ג כג); מקואות פ"ו מ"א לו וק ואנט' וממשב"ג ור"ש (לירמא; חררי). ובנדה פ"ז מ"ד: כל הכתמים הנמצאים בכ"מ טהורין חוץ מן הנמצאים בחדרים וכו' – ד"ג: בחררים, ב 573: בחורין, אנט': בחורין, וביה"ש: פ' כרקה סי תקב ופיה טבע; ז"א: בחורין; ר"מ: פי אגזאר (קרי: אגחאר ז); בה' משכב ומושב פ"ד י: בחורין.

וכיו"ב בתוס' טהרות פ"ח ו: מודה ר' מאיר בחרדין והדויין ("חרויין") שאין בהן מקום רגלי הגנבים – ר"ש: בחררין, ובתוס' שם פ"ח א ר"ש (פ"ז מ"א): או חררין גבוהין עשרה טפחים (בדפו': והרויין), ופירשו ר"ש: חררין חור שבכותל. ועי' ס"ז פרשת פרה, 14: חוטמה שלזו כנגד חוררה שלזו (ועי' שם בהערות).

צידדי

תמיד פ"ב מ"א לו וק (גם בדפו'): לצדדי, ב"ק פ"ב מ"ב לו וק ופ: מצדדי, כלים פכ"ז מ"ד לו וק ומ דפו'. וכן ק כלים פ"י מ"א: מצדדיהן – על צדדיהם (וכן פ: מצדדיהם), פכ"ז שם, אהלות פט"ו מ"ג: על צדדיהן. וכן ב כלים פ"ט מ"א: מצדדיה, טבוי' פ"ב מ"ז. ובכלאים פ"ח מ"ד דפו': לצדדי, קטע שרי"ר, 45: בצידדי, צדדים/ן רגיל בדפוסים.

ש"לשה פעמים

"ש"לשה פעמים" נמצא בכל המשנה (וכן בתוס' ומדרשי-הלכה ובבלי וירוש'), וגם בב"ק פ"ב מ"ד וחולין פ"ח מ"ד ונדה פ"ט מ"י ברוב הנוסחאות: ש"לשה. וכיו"ב "ארבעה וחמשה פעמים" (לעיל עמ' 1075) הרגיל במשנה (שבת פט"ו

מ"ג, יבמות פ"ג מ"א, ב"מ פ"ב מ"ט ומ"י, סנהד' פ"ו מ"א, חולין פ"ב מ"ג, וכבר
 קיטרגו על "שלשה פעמים" הקראים הראשונים, JQR 1917, 180.
 וכיו"ב "שלשה דרכים". קידושין פ"א מ"א: האשה נקנית בשלשה דרכים – כך
 בדינ' וב ולו וק, וכ"ה בתוס' ריש פ"א. אבל הסבוראים בסוגיא הבבליה שם, ב ע"ב, דנו
 בנוסח שלהם: ומאי איריא דתני שלש ליתני שלשה וכו', ועל-פי סוגיא זו הוגה
 נוסח המשנה בנוסחאות.
 ואפילו במקום "בשתי דרכים" שאחריו שם – בד"נ ולו: בשני, וכ"ה בתוס'
 שם כ"י.

קיצורים בכינויי הגוף: משביעכני; מקדישתה

על יד "מקובלני" הרגיל, נמצא בכ"י:

(א) משביעכני, במב"ב מ ב"ק פ"ט מ"ז: משביעכני, שם מ"ח: משבי'; שבועות
 ספ"ג מ"א: משביעכני, וכן פ"ה מ"ב ומ"ד: מ"ה: משבי' – משביע' – משביע',
 – משביע'; פ"ח מ"ב: משביעכני, ושם מ"ו: משביעכני – משבי' – משבי'.

(ב) כיו"ב בכינויים כאלו, שנמצאים גם במקרא: מקדישתה ("מקדיש אתה"), ערכין
 פ"ח מ"ז מב"ב מ: הגיעתקה, ערכין פ"ח מ"א ק ור' יהוסף¹.

צורות ישנות בסרמינולוגיה

בסרמינולוגיה של לשון המשנה נמצאים כמה סרמינים שצורתם הראשונה נשתבשה
 ונשתנתה בחלקם בהשפעת לשון הבבלי ועברה לצורתם הרגילה שבבבלי; אלא שנשמרו
 במירר ובירוש', בכ"י ובדפו"י.

כתחילה, כתחלה – "לכתחילה"

"כתחילה", ששימושו כמו "כחם" (שבת פ"ב מ"ה), נשתבש ברובו בדפוסים ונעשה
 "כתחילה", ואף "לכתחילה", בהשפעת הבבלי.

בד"נ נשתבש בכ"מ ונעשה "כתחלה", וגם – "לכתחילה", שבת פ"ו מ"ה ומ"ז
 וביצה פ"ג מ"ט, אבל רגיל: כתחלה (כתחילה), שביעית פ"ב מ"ח, יומא פ"ה מ"ז,
 פ"ו מ"א, ביצה פ"ד מ"ג (כתחילה!), מו"ק פ"א מ"א (כתחלה – כתחלה, מ"ה: כתחלה),
 מעילה פ"ג מ"ג (הם כתחלה – כתחלה), נגעים פ"א מ"ד, פ"ג מ"ד, פ"י מ"ה, פ"א
 מ"א, מ"ה, פ"ד מ"י ב"פ, טהרות פ"ד מ"ב.

במירר (בכ"ל וד"ו) תמיד "כתחילה": אבל בשבת פ"ו מ"ז בד"ו: כתחילה, אלא
 שבכ"ל: כתחילה, והוגה: כתחילה, וכן שם פ"ג מ"א בכ"ל וד"ו: שלשה חוטיין
 בתחילה (בהשפעת "בין כתחילה" שאחריו), ושם פ"ט מ"ב בשניהם: לכתחילה, וכן
 ביצה פ"ד מ"ג, ובשבועות פ"א מ"ב – מ"ה: כתחילה – בסוף, בירוש' רגיל "כתחילה",
 ונשתבש בחלקו למשל במע"ש רפ"ד, נד ע"ד: הא כתחילה – אפי' לכתחילה.

בהו' לו רגיל, ברכות פ"ו מ"ז, שביעית פ"ב מ"ח, פ"ג מ"ה, שבת פ"ו מ"ה
 (וכן פ"ה, והוגה לב', ובגליון: נ"א לכתחלה), מ"ז, פ"ג מ"א (וכן פ', ובכ"י: כ'
 מתוקן), פ"ד מ"ב (וכן פ'), פ"ט מ"ב (וכן פ' וה' מוגה), עירובין פ"י מ"ג ב"פ (וכן פ'),
 ביצה פ"ד מ"ג (וכן פ', ה: כתחלה והוגה לכ'), והרבה כאלה, ואף בשבועות פ"א מ"ג:
 כתחילה – בסוף (ואבל במ"ב, מ"ד ומ"ה: כתחלה, בתחילה), ואף מעילה פ"ג מ"ג
 (הדם כתחלה – הנסכים כתחילה) ומ"ה, ובכ"י פ אף בכתובות פ"ג מ"א: כתחלה.

(1) בעל מלאכת שלמה שם תמה: וצ"ע לע"ר דמ"ש!

בד"נ נמצא "אע"פ בלא "ש - " גם בקידושין פ"ב מ"י ונדה פ"א מ"ד. במ"ר, קידושין שם (וכן לו ופוק). תרומות פ"ב מ"ב כ"ל (אף על פי שוגג, והוגה ע"א) ונדה שם. בה' לו רגיל: שבת פ"א מ"ה (- מוקפות). פסח' פ"א מ"ו (- מוסיפין). נדרים פ"א מ"י (- ניתאלמנה). קידושין פ"ב מ"י, עדיות פ"ד מ"ו, ע"ז פ"ב מ"ז, ערכין פ"ט מ"ז (וכן פ), כלים פ"ב מ"ג (וכן דפו'), פ"ג מ"ג (גם פ), פט"ו מ"א, פ"ז מ"ב ב"פ (אלא שבפס' א' נשתבש: אף על פי כן מקבלת, וכן פ' בשניהם, וליתא "כן" בכ"י ב), פ"ח מ"ג, פכ"א מ"ג, פכ"ו מ"א, אהלות פ"א מ"ו, נגעים פ"ח מ"ה, פרה פ"ו מ"ג (וכן בפיה"ג, עמ' 13), טהרות פ"י מ"ה, מכשירין פ"ו מ"ז, עוקצין פ"ב מ"ב (וכן דפו'), אבל תמורה פ"ג מ"ה: אע"פ שהוא כהן (פ: אע"פ כהן), כלים פ"ד מ"ב: אף על פי שמקבלת (פ: מקבלת), טהרות פ"ח מ"ח: אע"פ שהמפתח, וכן בכ"י פ: מע"ש פ"ג מ"ב (גפן), כלים פ"ג מ"ג, פט"ו מ"א, פ"ז מ"ב, פ"ח מ"ג, פכ"א מ"ג, פכ"ו מ"א, מכשירין פ"ו מ"ז (גם בוד"ס), וכן כ"י אנט' פרה פ"ו מ"ג, טהרות פ"י מ"ה.

ובכ"י ק רגיל: שבת פט"ו מ"א (- כתובים), פסחים פ"א מ"ז ב"פ (והוגה, עדיות פ"ב מ"א ולא הוגה), כתובות פ"ג מ"ב, קידושין פ"ב מ"י, עדיות פ"ד מ"ו, ערכין פ"ט מ"ז, תמורה פ"ג מ"ד, כלים פ"ב מ"ג, פ"ג מ"ג, פ"ד מ"ב, פט"ו מ"א - פכ"א מ"ג (וככ"י פ), אהלות פ"א מ"ו, נגעים פ"ח מ"ו, פ"י מ"ח (אפ' על פי נטה והלך לו), פרה פ"ו מ"ג, טהרות פ"י מ"ה, נדה פ"א מ"ד, מכשירין פ"ו מ"ז ועוקצין פ"ב מ"ג. ובכ"י מ מצוי במשניות זרעים וטהרות: כגון מע"ש פ"ג מ"ב, כלים פ"ז מ"ב ג"פ (מקבלת - מקבל'), פ"ח מ"ג (מקבלין), פכ"א מ"ג (מתוחה), פכ"ו מ"א (מותרין), טהרות פ"י מ"ה (מבוקעות), וכן כדפוסים כלים פ"ב מ"ג, ובפ"ג מ"ג כבכמה דפו"י (מחזיק), ועוקצין פ"ב מ"ב.

במי דברים אמורים (כמדברים אמורים) בכ"י ק תמיד: במי - (קרויס, מונטסשר' שם, 457), כגון שביעית פ"ג מ"ו, מכות פ"א מ"ה, קינים פ"ג מ"א, רגיל בה' לו, למשל פ"א פ"ז מ"א ומ"ב, תרומות פ"ג מ"ד, מע"ש פ"ה מ"א, שבת פ"ז מ"ח, עירובין פ"ז מ"ט ומ"א, פ"ח מ"ג ופ"י מ"א, וכן ברובו, חוץ מן "במה -": כלאים פ"ב מ"ב, שביעית פ"ג מ"ו (במי - ובמה -), פ"ד מ"ב, מעשרות פ"ה מ"ה, כתובות פ"ה מ"ט, פ"ו מ"ז, נזיר פ"ד מ"ה, פ"ו מ"ח, סוטה פ"ח מ"ז, ב"ק פ"ב מ"ב, ב"ב פ"ד מ"ט, פ"ה מ"א, קינים פ"א מ"ג, פ"ג מ"א, כלים פ"ה מ"א ופכ"ח מ"ז. ובכ"י פ אף בכל אלו: במי.

בקטע שרי"ר, 49 - 50 בשביעית פ"ג ופ"ד: במדברים אמורים (אמורין), במ"ר מקוצר בכ"ל כרגיל ע"י: במ' דבר' אמ' (אמור'), כגון כלאים פ"ב מ"ב, שביעית פ"ג מ"ו, וכאלה הרבה; אבל לפעמים: במה דבר' אמור' (עירובין פ"ז מ"ט), במה דברים אמורים (ב"ק פ"ב מ"ב), ה"ר יהוסף פ"א פ"ז מ"א, שבת ספ"ז: ס"א במי דברים אמורים (כו') (מ"ש), מה שנה - שְׁנָת: - נשתנה

במשנה נמצא "מה נשתנה" בכל הנוסחאות בפסחים פ"י מ"ד בלבד, חוץ מזו אין במשניות "מה נשתנה": אלא: בדפוסים "מאי שנא", ובכ"י: מה שנה, מה שְׁנָת (- שנתה).

(אבל: אע"פ שהן, שם ט), ושם: יכול אף על פי פרשו, וכן פ"ו ה (אכל ו - כ"פ: אף על פי שלא -).

בכלים פי"ז מ"ד לו ופ וק: מה שְׁנַת כִּנְף העוז וכו' (בדפו': נשתנה, לירמא: שֵׁנָא, מ: שְׁנָה, ר' יהוסף ור' סולימאן: שְׁנָתָה). שם פי"ח מ"ד ד"נ ולו וק ומ: מה שְׁנָה זָה (פ: מה שֵׁנָא, כל דפויי: מאי שֵׁנָא), מנחות פ"ב מ"א לו ופ וק ומ: מה שְׁנָה (זו) מן הזבח (דפו': שֵׁנָא, שְׁנָה, מ"ב ר"ב: שְׁנָתָה זָה, וכן מ"ש: מוצאתי) מווגה) מה שְׁנָתָה), כריתות פ"א מ"ו ד"נ ולו וק: מה שְׁנָה אור לפ"א וכו' (דפו': מאי שֵׁנָא, וכן בבבלי פסח' ג ע"א, פ: מה שֵׁנָא), הוריות פ"א מ"ב מ"ר ולו ופ וק: מה שְׁנָה זָה מן היושב בביתו (דפו': מאי שֵׁנָא, ד"נ: מה שֵׁנָא).

במדרשי-הלכה רגיל: מה נשתנה, נשתנית (באכר, טרמינולוגיה ח"א, 195); אבל בס"ז פרשת פרה, בקטע (תרביץ ש"א ס"א, 71): מה שְׁנָה. הטרמין רגיל בארמית שבבבלי בצורת: מאי שְׁנָא ("מה שְׁנָת", וכך מתרגמו ה' ראו 84: ומה שְׁנָת, אבל: ומה שְׁנָה, סוף 69 ב"פ, 97, 125; ומה שֵׁנָא, 110). ומכאן בא למשניות שבמ"ב ומשם לנוסחאות המשניות, בחציים (מה שֵׁנָא), או בצורתם הבבליית (מאי שֵׁנָא).

מִשָּׁם (משום)

רגיל במ"ר ובכ"י לו ופ וק ועוד, וכן במדרשי-הלכה, למשל במשנת פרה פ"ג מ"ז שבדפוסים: לא משום זה אלא משום שנאמר וכו' – בספרי חקת פי' כקג: לא מן השם הוא זה וכו', וכמכות פ"א מ"ב: שלא השם וכו' ⁽¹⁾ (עי' לעיל עמ' 333). בהו' לו ברובו: שם, משם, כלאים פ"ט מ"ב ד"פ, מ"ד, מ"ז, מ"ח ומ"י ב"פ (וכן בכולן, חוץ ממ"ז, בכ"י פ); אבל שם מ"א: משום (פ: משם), וכן ביכורים פ"ב מ"א ג"פ (פ: משם), פ"א מ"ב (משום שני, פ: משם); שבת ספ"ו: משם ב"פ, יבמות פ"ו מ"ה: מישהם – משם (וכן פ' בשתייהן); אבל ב"מ פ"ה מ"ה ופ"ט מ"ב ד"פ ומ"ג: משום (אבל פ' בכולם: משם), ובמ"ר בכולן – "משום".

בכ"י ק: משם, פ"ה פ"א מ"ג, מ"ז, כלאים פ"א מ"ט, פ"ט מ"א – מ"ד (אצל: משום כלאים, מ"ז ומ"ח), ביצה פ"ב מ"ט (אצל: משום), ולהיפך: משום, עירובין פ"י מט"ו ונמ"ו, סוכה פ"ה מ"ב ונמ"ו.

באמת, בלא "אמרו" אחריו ⁽²⁾

במ"ר "באמת" בלבד גם בד"ו שבת פ"א מ"ג (וכן ד"נ ופ וה), פ"י מ"ד (וכן פ וה), ובכל הדפוסים: נזיר פ"ו מ"ג, ב"מ פ"ד מ"א וב"ב פ"ב מ"ג, ובמ"ר כ"ל גם בתרומות פ"ב מ"א (ונוס' ע"א), כלאים פ"ב מ"ב (ונוס' ע"א), וכן פ. וכן בהו' לו תמיד בלא "אמרו". וכן בכ"י ק תמיד.

כן, לכן (יכך, "לכך")

כן, בכל הנוסחאות שביעית פ"ו מ"ג: וכנגד ("כנגד") כן; ידיים ספ"ג לו ופ וב: ומ: כן נחלקו וכן גמרו (דפו': כך – וכן); כלאים פ"ו מ"א: טועים כל האומרים כן – מ"ר ולו ופ ומ: כך; שביעית פ"ב מ"ג מ"ר ופ ושרי"ר: כן (וכן של ששית) – דפו' ולו: כך; פ"ד מ"ט: כן עונתן – מ"ר ולו ופ ומ: כך; ב"ק פ"ג מ"ט בכל הנוס': וכן הלכה, ב"מ פ"ה מ"א בכל הנוס': וכן השער; מעילה פ"ג מ"ו דפו' ולו ופ וב: מתנדבין כן (מ: כך).

(1) ועי' באכר, שם 188. (2) ועי' רוזנטהל, לדוד צבי (הוספן), 34.

ירוש' ביצה פ"ד, סב ע"ג: כנגד כן אסור ביו"ט (שבת כט א: כנגדו).

לְכָן. שביעית פ"ז מ"ד לו ולירמא ור' יהוסף (בשם "כל הספרים"): ובלבד שלא תהא אומנתו לכן (מי"ר ופ' ומ: לכך, דפו': בכך); עירובין פ"ד מ"ד לו ופ' וה: ולא היתה כוונתו לכן; יבמות פ"ג מ"ג לו ופ': אם נתכוונה לכן: תמורה פ"ה מ"ג ומ"ד דפו' ולו ופ' ומ: אם לכן נתכוין מתחלה (ב 570 מ"ג: לכאן! מ"ד: לכן, ב 571 מ"ד: לכך); מכשירין פ"ג מ"ה לו ומ: אם נתכוין לכן, וכן בפ"ו מ"א לו ומ: כלים פ"ד מ"ג לו ופ' ומ: שלכן נעשו מתחילתן; טהרות פ"ו מ"ו – מ"ט ברובם: רה"י לכך ולכך (חוץ מן פ' במ"ח ומ"ט: לכן ולכן).

ומצוי בירוש' למשל מע"ש פ"ב, נג סע"ב: זה דרכו לכן וזה אין דרכו לכן, ורגיל: לפום כן, דלא כן, וכדומה.

על הכתוב שבתורה ("על מה שכתוב בתורה")

במקום הרגיל בבבלי ומכ"ב "על מה שכתוב בתורה" – בכ"י המשנה: על הכתוב שבתורה (בתורה).

כתובות פ"ט מ"א ק ב"פ: על הכתוב שבתורה (לו: – בתורה – שבתורה, לירמא ב"פ: הכתוב בתורה), ב"מ סוף פ"ז ק ופ' (ב ולירמא שם: הכתוב בתורה), ב"ב פ"ח מ"ה לו (ב"פ) ולירמא (פעם א'): הכתוב שבתורה (פעם ב' ד"נ ולירמא: הכתוב בתורה, ב 569 פעם א': הכתוב בתורה), וכיו"ב בכל הנוסחאות בביכורים פ"א מ"ג: מפני הכתוב שבתורה.

בירוש' מצוי "על הכתוב בתורה". ירוש' כתובות פ"ט, לב ע"ד: על הכתוב בתורה, אצל: על מה שכתוב בתורה, שלפניו; ב"ב פ"ח, טז ע"ב: על הכתוב בתורה, ב"פ, אצל: על מה שכתוב בתורה, במשנה שלפניו; גיטין פ"ט, נ ע"א (תוס' רפ"ז וספרי תצא פ"י רסט): על הכתוב בתורה, ב"פ, אצל: וכל המתנה על מה שכתוב בתורה, שבאמצע, אבל בספרי שם כ"ר: על הכת' שבת' (ב"פ).

מצוה בלא תעשה ("מצות לית"), לעיל עמ' 490.

עד שלא י – (ת –)

לעיל עמ' 474, וכן בשבת ספ"א מי"ר ועוד: עד שלא תצא מידו, לעיל עמ' 627.

אסור מל-; מותר מל- ("אסור ל-", מותר ל-")

אסור מ-, אסורין מ-, נמצא אף בדפוסים עירובין פ"ב מ"ו: אסור מלהכניס ולהוציא ("ומלהוציא"), סוטה פ"ט מ"ה: אסור מלזרוע ומלעבוד, כלאים פ"ח מ"א: אסורין מלזרוע ומלקיים וכו' (ואבל מ"ב: אסורין לחרוש ולמשוך), תרומות פ"ט מ"ז: ואסורין מלאכול, חלה פ"א מ"א (מנחות פ"י מ"ז): ואסורין בחדש – ומלקצור וכו', ביכורים פ"ב מ"ב: ואסורין כל שהן מלאכול וכו' (לעיל עמ' 451), תענית פ"ב מ"ז: אסורין מלספר ומלכבס (מב"ב מ וא"פ: לספר ולכבס), פ"ד מ"ז: אסור מלספר ומלכבס (מב"ב מ ומ' וד"נ ועוד: לספר ולכבס), וכן בע"ז פ"א מ"א ד"נ ומי"ר ולו ופ' וק ולירמא ור' יהוסף בכולם במי"ם: אסור מלשאת ומלתת וכו', וכן בחולין פ"ח מ"ד סיפא: ריה"ג אומר וכו' אסור מלבשל (ד"נ ולו ב"פ ופ' פעם ב וק פעם ב), אבל ברישא: אסור לבשל.

וכן אחרי "אין": מ-, מעשרות פ"ג מ"ה: כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה (מ: לאכל), וביכורים פ"ב מ"ה ומ' וק: ואינו נלקח בכסף מעשר מלאכול (ק: מליאכל) בירושלם (בנוס': לאכול).

וכיו"ב: מותר מ'

גדרים פ"ח מ"ז ד"נ ופיו' וב ולו ופ (בשורה שלפניה: מלה', אבל בשו' שלאחריה: ליהנות) וק: הרי אלו מותרות מלהנות לו, ועי' לעיל שם עמ' 453.
לא הכל ממנו ("כל הימנו")

"לא הכל ממנו" במשנית, קבוע בלשון המשנה ובירוש' בעברית ובארמית (לא כולא מיניה, לא כולא מן), ובבבלי (ולאו כל כמיניה).

במשנה, גיטין פ"ח מ"ח מי"ר כי"ל ולו ופ וק: שלא הכל מן הראשון לאבד זכותו של שני (בדפו': לא כל הימנו מן הראשון); ב"ק פ"י מ"ג מי"ר כי"ל (והוגה עי"א: לא הימנו) ופ וק וב: ואם לאו לא הכל ממנו (לו: הימנו, וכן בה' ראו, 66 וכיו"ב שם 90: לא הכל ממנה; בדפו' ומב"ב וה"ג: לא כל הימנו).

ורגיל בעברית בלשון הירוש': לא הכל ממנו, דמאי פ"א, כא ע"ד, שביעית פ"ח, לו סע"ד, גיטין פ"א, לג ע"ב (רו"פ, מבוא, יא ע"ב). ובארמית: לא כולא מן וכו', יומא פ"ח, מה ע"ב ושביעית פ"א, לג ע"ב; לא כולא מיניה, שקלים רפ"ז, נ ע"ג.
עי' החילוף, הרגיל גם במשניות, "הימנו" במקום "ממנו", ובהשפעת הבבלי "לא כל כמיניה", שיבשו והגיהו: לא כל הימנו.

את. — Passiv. — accus.

"את" הרגיל ביחס הפעול נמצא, כמו במקרא וברומית, אף אצל נושא שהוא נושא ונשוא. כך בד"נ: סנהד' פ"ז מ"ה: נגמר את הדין, כלים פ"ז מ"ג: נטמאת הכירה נטמא את החצר נטמאת את החצר לא נטמאת את הכירה (שנים האחרונים גם במשב"ג). ונמצא מעין זה בכל הנוסחאות: את שלפני המטה ואת שלאחרי המטה (ברכות פ"ג מ"א), את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינה שכחה (פיאה פ"ו מ"ד).

ש. — "לאמר" (JQR מהדו"ח XII, 305, 382)

אצל מסירת דברים בלשונם רגיל, כמו בארמית שבמקרא "די", בפפירוסים "זי" ובארמית-בבלית "ד-", "לאמר" בעברית, במשנה: ש.

יבמות פט"ו מ"ג בכל הנוס': שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר וכו'; שם פט"ז מ"ז: אמור להם ("להן") משמי שאתם יודעים ("יודעין") וכו' (וכן בהו' לו); כתובות פ"ב מ"ו ק: זו אומרת שנישאתי וכו' (ונמ' ש עי"א), שם פ"ה מ"א (ב"פ) לו וק: והיא כותבת לו שנתקבלתי ממך (וכן בירוש' שם, כט רע"ד: ויכתוב שנתקבלתי כך וכך אשכח תני בר קפרא שנתקבלתי וכו'); ע"ז פ"ד מ"ב ק ולו ופ וב ומי"ר: והלה כותב לו שנתקבלתי ממך מעות; אבות פ"ד מי"ד: ואל תאמר שהיא תבוא אחרי, כך פ וב, וכן בסא"ר פט"ו, הו' רמא"ש, 72. ובקידושין פ"ג מ"ו מב"ב ומי"ר ומשניות: מלמדין האב לומר שאינו רוצה — לו ופ וק וב ומ וד"נ: איני, וצ"ל: שאיני.

וכיו"ב בברייתא שבמשנת בר קפרא, ב"ב קנד ב: והוציא זה את אונו לומר שמכרתה לי וכו', ובברייתא ברכות כח ב: כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם, ובארמית, כתובות פ"ד מ"ח: לא כתב לה דאין תשתכאין ("תשתכין") וכו', כך בהו' לו ופ ומ (דאם תשתכין, וכן ק בגליון) ופיו' (דאם תשתכאין) ופי"ר שם, כט ע"א (דאין תשתכין) וה"ג ד"ו סז ע"ג (דאם תשתכאין). ורגיל "ד-" בארמית — בבלי (JQR שם).

ונמצא במקרא: אמרתי שגם זה הבל (קהל' ח יד), ולפניו: "אשר", ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי וגו' (ש"א טו כ), ויאמר אשר גם העם וגו' (ש"ב א ד).

חוץ מאלו נדברי ב"ה - ב"ש, - ר"ג, - בן ננס, - אבא שאול, ו-ר' נהוראי שהזכרתי לעיל עמ' 403, - יש לציין עוד:

כדברי ר' יהודה, עירובין פ"ה מ"ו ד"ג ושקלים פ"ו מ"ה ד"ג; כדברי ר' מאיר, פסח פ"ג מ"ו ד"ג, בכורות פ"ח מ"י דפוי"; כדברי בן ננס, גיטין פ"ח מ"י ד"ג ומ"ר ולו ופ"ו; כדברי ר' אב"י, מנחות פ"ה מ"ו משניות ומב"ב ופב"ב דפ"ו ומ' (אבל מב"ב כ"י קה', לו ופ"ו וק"י ב' וד"ג: דברי), ואמרו בבבלי שם ס"א א: מאי ר' אב"י דתניא (ספרי תבוא פ"י ש) וכו', מכאן שדברי ר' אב"י נאמרו במקום אחר; כדברי ר' יוחנן בן גור, ר"ה פ"ד מ"ה ד"ג ופ"ו; כדברי ר"ע, כריתות פ"ב מ"ה כ"י ב' ולירמא.

השמות: יוסה, ליעזר, לעזר, ועוד

השמות "ליעזר", "לעזר", "יוסה" (ואף "נחונין", חוני, "חוני"), מיוחדים לכתוב היירושלמי, אע"פ שנמצאים לפעמים בסדרי זרעים וטהרות שבכ"י הבבלי, ובדורים נמצאים אף בכתבי הגאונים הבבליים: יוסה.

ליעזר, לעזר, רגיל במ"ר (רו"ס, דה"מ 222) אף בד"ו (ויותר בכ"ל) בלא א' על-יד אליעזר, אלעזר, ורגיל בירוש' גם בד"ו וקבוע בקטעי-הגניזה.

במ"ר רגיל בלא א', אבל הרבה בא'. כך בברכות: פ"א מ"א בכ"ל: דברי ר' ליעזר, ובשאר המסכת תמיד "אליעזר", "לעזר". בדמאי פ"ה מ"ט: לעזר, אצל: אליעזר, פ"ד מ"ה, פ"ו מ"ג, בכלאים: ליעזר, פ"ג מ"ד, פ"ד מ"ח, פ"ה מ"ג ב"פ, מ"ח, פ"ו מ"ב (ליעזר, לעזר), פ"ז מ"ב (לעזר), אצל: רבי אלעזר בר רבי צדוק, שם, בשיעית: לעזר, פ"א מ"ט, פ"ב מ"ד, מ"ח, אצל: אליעזר, מ"י, פ"ג מ"ב: אלעזר, פ"ה מ"ג: ליעזר, בתרומות: פ"א מ"א: אליעזר, פ"ג מ"ה: אלעזר, אליעזר, פ"ד מ"ה ומ"ו: ליעזר, אצל: אליעזר, מ"ח ומ"א: פ"ה מ"ב, מ"ד - מ"ו: ליעזר, פ"ו מ"ו: אליעזר, מ"ז: אליעזר, אלעזר, פ"ח מ"א: אליעזר, אצל: ליעזר, מ"ב ב"פ: אליעזר, מ"ג: ליעזר, אצל: אליעזר, מ"ז ומ"ח ב"פ: אליעזר, מ"ט: ליעזר, אצל: אליעזר, מ"י: אלעזר, פ"א מ"ב ב"פ: ליעזר, במעשרות: פ"ב מ"ד: ליעזר, פ"ד מ"ג, מ"ה ומ"ו: ליעזר, אצל: אלעזר בי רבי (וכן בד"ו, אבל בכ"ל בכל הירוש': מ"ג, מ"ה ומ"ו: ליעזר, אצל: אלעזר בי רבי נחמן ב"ר חנינא, פ"ה מ"א: לעזר, במע"ש: פ"ה מ"ט: נתון בירבי, בתיבה אחת!) צדוק, מ"ד, פ"ה מ"א: לעזר, במע"ש: פ"ה מ"ט: נתון לאלעזר, בחלה: פ"א מ"ג: לעזר, פ"ב מ"ד: אליעזר, מ"ח: ליעזר, פ"ה מ"ז ג"פ: ליעזר, בערלה: פ"א מ"ד: לעזר בן יהודה, מ"ו: ליעזר, וכן פ"ב מ"א, מ"א ומ"ג, בביכורים: פ"א מ"ה ופ"ב מ"ו: ליעזר, פ"ב מ"י: לעזר, וכך הוא המצב בכל מ"ר, בלא א' ועל-ידו בא', וביבמות פ"ג מ"ב, בכ"ל: ליעזר.

וכיו"ב בה"ו לו, ליעזר ואליעזר, לעזר ואלעזר, זה על-יד זה, כך: אליעזר, למשל ברכות פ"א מ"א ומ"ב, פ"ד מ"ד, פ"ה מ"ב: פ"א מ"ט: פ"ד מ"ט (ליעזר) פ"ה מ"ד, פ"ז מ"ז: כלאים פ"ב מ"י, פ"ג מ"ד, פ"ד מ"ח, פ"ה מ"ג ב"פ ומ"ח, פ"ו מ"ב ב"פ, פ"ט מ"ג (פ: לעזר), שקלים פ"ו מ"ג, ו-ליעזר, ברכות פ"ז מ"ה: פ"א מ"ה, פ"ג מ"ו, פ"ה מ"ב: דמאי פ"ו מ"ג: כלאים פ"ב מ"ט: שביעית פ"ה מ"ג, פ"ח מ"ט ג"פ, מ"י ב"פ, פ"ט מ"ה, מ"ט, פ"י מ"ו: תרומות פ"ב מ"א, פ"ג מ"ה, פ"ד מ"ה, מ"ז - מ"א, פ"ה מ"ב, מ"ה ומ"ו (אבל במ"ד: אליעזר), פ"ו מ"ו ב"פ, פ"ח מ"א - מ"ג,

מ"ח – מ"א, פ"א מ"ב; מעשרות פ"ב מ"ד, פ"ד מ"ג, מ"ה ומ"ו; חלה פ"ב מ"א ומ"ד (אבל במ"ח: אליעזר), פ"ד מ"ז (אצל: אלעזר, ב"פ); ערלה פ"א מ"ז; שבת פ"ב מ"ג, פ"ז מ"ז, פ"ט מ"א ומ"ד, פ"כ מ"א, וכן כיו"ב בכל המשנה.

אלעזר, למשל ברכות פ"ד מ"ז (פ: לעזר), כלאים פ"ז מ"ב (אצל: לעזר), פ"ט מ"ח, וכן עוד, ו-לעזר, ברכות פ"א מ"ח (לעזר בן עזריה); פ"א פ"ב מ"ד; דמאי פ"ה מ"ט; שביעית פ"ג מ"ג; תרומות פ"ג מ"ה; מעשרות פ"ה מ"א; ערלה פ"א מ"ד; ביכורים פ"ב מ"ו ומ"י; שבת פ"ד מ"ב, סוף פ"ה, פ"ט מ"ג, פ"כ"ב מ"א, וכן כיו"ב עוד, ובכ"י פ, נמצא בכמה מהם "לעזר" במקום "אלעזר" שבהו' לו, ולהיפך בהרבה מהם "אליעזר" במקום "ליעזר" שבהו' לו.

וכיו"ב בכ"י ק, כך למשל: אליעזר, ברכות פ"א מ"א–מ"ב, מ"ה, פ"ד מ"ד, פ"ז מ"ה; פ"א פ"ב מ"ד, פ"ג מ"ו, פ"ד מ"ט, פ"ה מ"א, מ"ד, פ"ז מ"ז; דמאי פ"ד מ"ג, שם פ"ה מ"ט, פ"ו מ"ג, וכדומה.

אבל – ליעזר, כלאים פ"ג מ"ד, תרומות פ"ד מ"ה, פ"ה מ"ב (אבל במ"ד: אליעזר), מ"ה, שבת פ"ז מ"ז, פסח' פ"ו מ"ה (אצל: אליעזר), שקלים פ"ו מ"ב, תענית פ"א מ"א ב"פ, מו"ק פ"ג מ"ג, יבמות פ"ח מ"ד, גיטין פ"ג מ"ח, סוטה פ"ו מ"א, מכות פ"ג מ"ה, חולין פ"ג מ"ו: (ליעזר בר' צדוק, פרה פ"ט מ"א, מקואות פ"ב מ"ד, לעזר, שביעית פ"ב מ"ד, תרומות פ"ג מ"ה (אצל: ר' אליעזר בן יעקב), שבת פ"ט מ"ג, פ"כ"ב מ"א, עירובין פ"ה מ"א, פ"י מ"י (אצל: אלעזר), יומא פ"ה מ"ז, פ"ח מ"ט, שקלים פ"ה מ"א, סוכה פ"א מ"א, ר"ה פ"א מ"א, פ"ב מ"ז, פ"ד מ"א, מו"ק פ"א מ"ב, יבמות פ"ג מ"א, פ"ו מ"ג – מ"ד, פ"י מ"ג, פ"יג מ"ו (אצל: אלעזר), מ"א, כתובות פ"ג מ"ו, פ"ד מ"ו, פ"ה מ"א, מ"ו, גיטין פ"ג מ"ב, פ"ו מ"ג, פ"ח מ"ה, נזיר פ"ו מ"ב, מ"ז, סוטה פ"ד מ"ג, פ"ח מ"ג, קידושין פ"ד מ"יג, ב"ק פ"ו מ"ד (אצל: אליעזר), ב"ב פ"ד מ"ד, מכות פ"ג מ"ה, עדיות פ"ה מ"ד – מ"ה, אבות פ"ב מ"ט (אצל: אלעזר), זבחים פ"ח מ"ז, מ"ב, פ"יג מ"ד, מ"ו (אצל: אלעזר), בכורות פ"ז מ"ו, כריתות פ"ב מ"ה, מעילה פ"ג מ"ז, מדות פ"ג מ"ח, נגעים פ"י מ"ד, פרה פ"ד מ"א (אצל: אלעזר), שם פ"ט מ"ג (וצ"ל: ליעזר), טהרות פ"ב מ"ז, פ"ז מ"ט, מקואות פ"ט מ"ג, מכשירין פ"ו מ"ז, זבים פ"ב מ"ב, טב"י פ"ג מ"ה, עוקצין פ"א מ"ה ומ"ו.

ליעזר, לעזר, תמיד בקטע א"פ: חולין פ"ב מ"ב, בכורות פ"א מ"ו, פ"ג מ"א, פ"ה מ"ג; בכורות פ"א מ"ה, פ"ד מ"ו, פ"ז מ"ו, וכן בקטע שבשרי"ר, 44 – 51, ובקטע ברי"ט מו' Horley 5794 (REJ חנ"ג, 212 – 219), ליעזר, לעזר, אצל: אליעזר, אלעזר, וכיו"ב בקטע פ"ט"ב (תפ"י, 211), וכן בכמה קטעים של הגניזה.

ונמצא "לעזר בן יוסה", גם במכתב עברי שנמצא במצרים העליונה, מן המאה הששית בערך (XVI JQR, 4 – 5), ובמצבות של א"י: אליעזר בן לזר (קליין, Corpus, 21), חייא בן אלעזר, Elias υιος Αλζαρου (שם 42), וכן "לזר" סי' 137 (שם 48) אצל Αλζαρου, וכן שם סי' 142 (שם 49) ביונית, ונמצא ביונית אצל יוסף ובאבנגליון, יוסה (יוסי)

במ"ר נמצא "יוסה" רק מעט: כלאים פ"ו מ"ז, שבת פ"כ מ"ד (במקום "דוסא" שבנוסחאות), עירובין פ"ב מ"ה, פ"ח מ"ה, פ"י מ"ט ומ"י, פסחים פ"א מ"ז, שקלים פ"ד מ"א, ביצה פ"ד מ"ב, יבמות פ"ז מ"ד ד"ו (שנשלם מכ"י אחר במקומו, אבל במשנת כ"ל שנכתב עם פ"ז ונמחק ע"י המגיה כתוב: יוסי), נדרים פ"א מ"א ומ"ב, קידושין

פ"ד מ"ז, ב"ב פ"י מ"ז, מ"ז (יוסה בן שמעון, ב"פ) וסנהד' פ"ז מ"ה: יכה יוסה את יוסה.
ובכל השאר: יוסי.

בהו' לו כרגיל: יוסי, חוץ מברכות פ"ב מ"ג, דמאי פ"ג מ"ה, כלאים פ"ז מ"ה
(פ: יוסי), שביעית פ"ב מ"ז (פ: יוסי), שבת פ"ג מ"ג (פ: יוסי), בכורות פ"ה מ"א,
כריתות פ"ה מ"ה ומ"ה, כלים פ"א מ"ט, נדה פ"ד מ"ב.
בכ"י פ כרגיל: יוסה, אבל גם הרבה: יוסי.

בכ"י ק בכל כתב-היד הזה: יוסה (חוץ מן הוריות פ"ב מ"ה); חוץ מן הדפים
שנשלמו ע"י סופר אחר (עמ' 543–544, נדה פ"ד מאמצע מ"ב עד פ"ז אמצע מ"ד,
ומעמ' 557 ואילך, מזבים פ"ב סוף מ"ב ואילך). ובאלה: יוסי, נדה פ"ד מ"ב (ואבל
מ"ה: יוסה, וכן פ"ה מ"ח), טבוי' פ"א מ"ג ומ"ד, פ"ג מ"ב – מ"ד, פ"ד מ"ז, ידים
פ"א מ"ה, פ"ב מ"א ומ"ד, פ"ד מ"ג, עוקצין פ"א מ"ד – מ"ז ופ"ג מ"ב, אבל בזבים
פ"ב מ"ג ופ"ד מ"ב וידים פ"א מ"ד: יוסה.

ובכ"י ה שרידים אחדים של "יוסה", שביעית פ"ג מ"י, פ"ד מ"ז, תרומות פ"י
מ"ג ומ"ה, והשאר: יוסי.

ובכ"י מ, במב"ב תמיד: יוסי; אבל מצויים בחלקם בזרעים וטהרות:
יוסה. כך פ"א פ"ג מ"ד, אצל: יוסי, שאחריו: דמאי פ"ב מ"ה; כלאים פ"ב מ"א, מ"ז,
פ"ג מ"ז, פ"ז מ"ז, פ"ח מ"ה, פ"ט מ"ז; שביעית פ"ג מ"א, פ"ט מ"ד; תרומות
פ"א מ"ג, פ"ד מ"ז (בן משלם); מעשרות פ"ג מ"ה; אהלות פ"ב מ"ז, פ"ז מ"ב; נגעים
פ"ז מ"ה, פ"ג מ"י; פרה פ"ג מ"ג ופ"ה מ"ז, זאת אומרת שבכל מקום שהמשנה (מב"ב)
סמוכה לבבלי הושפע הכתיב שלה מן הכתיב שבבבלי.

"יוסה" רגיל בקטעי הגניזה, כגון בקטע א"פ (חולין – בכורות), חולין פ"ה מ"ג
(הגלילי), פ"ח מ"א ומ"ד, בכורות פ"ב מ"ז ומ"ז, פ"ג מ"ג (בן משולם) ופ"ז מ"א, פ"ח
מ"א (הגלילי), וכן בקטע שבשרייר, 44 ואילך, כלאים פ"ז מ"ד – שביעית פ"ד מ"ז,
וכן בקטע שבת שבשרייר, 91 – 92, שבת פט"ז מ"ב, מ"ד ומ"ה, וכיו"ב עוד בכמה
קטעים, למשל בקטע פט"ב (תפ"י, 211).

"יוסה", בין בתנאים ובין באמוראים, רגיל בירוש' ובשרייר, [Iosif] (סורית: יוסא)
באבנגליון, מרכוס טו מ ועוד, ורגיל בכתבות בתי הכנסת של א"י (קליין, Corpus, 69
ואילך, סי' 3, 4, 7, 8, 12), ונמצא גם במכתב הפפירוס שהזכרתי: לעזר בן יוסה, וגם
ברשימה שבכ"י א"פ 2857³ (קטלוג II, 338): בן יוסף בן יעקב בן שבתאי, בן יוסה
בן איליא.

"יוסה" נמצא לפעמים גם במשניות וברייתות שבשאלות בד"ז סי' א וסי' קלט,
ובקטעים שבגאוניקא 358, 359, 365, 368, 369, ובפיה"ג לטהרות, 13, 121, 122.
יכה יוסה את יוסה סנהד' פ"ז מ"ה, מייר וק ופ ומב"ב מ ופלו' ורי"ף ד"ק
ויד רמ"ה ויראים סי' פ"א וערוך ע' כ, וכ"ה בת"כ אמור פ"ד ג ופסיק' זוט' אמור,
וכן בבבלי ס ע"א מ ופלו' ואגרות הרמ"ה, "יוסה", "שם בן ארבע אותיות" (בבלי שם),
וכדברי ערוך: כינו השם וקראו אותו יוסה לפי שיוסה ארבע אותיות ושלש אותיות
מהן הן אותיות של שם. כלומר שהחליפו ה' בסי', וסימנך ה' כי לא להזכיר בשם ה'
(עמוס ו' י), "ה'ס".

"יושוע", עלייד "יהושע" (יהושוע), רגיל במייר, בהו' לו, ועוד, ורגיל בשרייר,
"יוד ה", עלייד "יהודה", רגיל במייר, ויותר בהו' לו ועוד.

נחוניון ("חוניו"), במנחות פי"ג מ"י ק' ולו ופ' (ב: נחוניו). וכן בירוש' יומא פ"ג, מו ע"ד.

שמי ("שמאיי"), רגיל וקבוע במייר כ"ל (והוגה ונוס' א ע"א) ומקצתו גם בד"ו: מע"ש פ"ב מ"ד ומ"ט, סוכה פ"ב מ"ח. וכן בפסקא ברכות ג ע"ב, וכן תמיד בירוש'. ורגיל הרבה בכ"י פ, ופחות ממנו בהו' לו וק. ועי' להלן עמ' 1274.
וכן: זכ"י (זכאי).

* * *

הכתיב הזה המיוחד למייר וכ"י המשנה, אם בכללם או בשרידים, הוא שריד של הכתיב העממי של בני ארץ-ישראל, והוא הנוסח ה"ירושלמי" ה"טברני" (עי' להלן בפרק הבא). והנוסח השני, הרגיל במשניות, "שכבר נטשטשו בו הסימנים האלה וכבר הושווה בו לשון המשנה וסגנונה וכתיבה ללשון הספר הספרותי – הוא הבבלי, בן הגולה, באין מסורת של לשון חיה" (ידיעות המכון, ח"ב 7, ועי' עוד התקופה ס"ג, 505) ¹¹.

XVI. הנוסח ה"בבלי" וה"ירושלמי" שאחרי התלמוד

"משנה ירושלמית", "משניות של ארץ ישראל", "משנה טברנית"; משניות של א"י – בבבלי; משניות עם הניקוד הבבלי; "משניות ספרדיות".

כבר אמרנו (לעיל עמ' 923 ואילך, 932 ואילך), שאין במב"ב שבדפוסים ושבכ"י נוסח בבלי ממש ⁽²⁾ ושאין מייר שבכ"ל ושבדפוסים – נוסח ירושלמי ממש (ואין על-כן אף פכ"ב דומה למב"ב ואין פייר שזה למייר, ואף לא פכ"ב ופייר מתאימים תמיד לבבלי או לירוש'). אלא כל סופר וסופר של שני התלמודים הכניס לפני פרק תלמודו נוסח משניות שהיה מצוי אצלם. והיו סופסים של משניות א"י במצרים, באפריקא וספרד (עי' להלן), כשם שבוודאי היו נוסחאות א"י מצויים באיטליא (כמייר וכ"י פרמא) ומכאן באו אף לאשכנז וצרפת משניות "טברניות" ו"ירושלמיות" (עי' להלן). אבל אף בבבלי עצמה היו מצויים ספרי משניות של א"י (ווגם יש כן נוסחין כתובות כן" בתשו' רה"ג, לעיל עמ' 719–720 ולהלן 1271); אלא שרוב הגאונים תפסו לעיקר נוסח הבבלי, שהיה מקובל בישיבות בבלי, ואף משניות עם הניקוד הבבלי, שכמה קטעים מהם נתפרסמו ⁽³⁾, אינם נוסח בבלי, אלא הם בעיקרם ספרי א"י שנוקדו במזרח, בבבלי ותימן וכדומה.

(1) [מפני חירום הזמן וטירוף השעה ותוצאותיה אי-אפשר לי להאריך יותר בפרק זה, ואני מסתפק במש"כ בהתקופה שם, ומעיר עוד על קריוס, מונטשריסט שם, ופרידמאן, יאהרבוך ח"ח, 271 ואילך, וסורת, לשון חכמים. גם בפרקים הבאים אני מקצר עד כמה שאפשר].

(2) נכמה כי"י הבבלי עם מב"ב, כגון משנה שבר"ף (מראה הפנים ריש ברכות, ועוד), כ"י מלורנץ נויקין, ואפילו כ"י מינכן (שטראק). ועי' ידיעות המכון, ח"ב עמ' 8.

(3) הקדס ש"א 41, תפארת ישראל לר"י לוי, 194, יאהרבוך ספרד"מ ח"ח, 281, X HUCA, 200, XII, 280, ועי' גם סורת, לשון חכמים, עמ' 12, 159. אף הקראים הראשונים (בקטע של JQR 1917, 177 ואילך) מעתיקים לשון המשנה עם הניקוד הבבלי.

כך נשרדו בחלקם בכמה כ"י המשנה משניות של נוסח א"י. אבל גם באלו אין בהרבה מהם אלא שרידים של טיפוס א"י של טיפוס א"י ונוהג הכתיב שלו; אבל הנוסח מוגה בחלקו באלו ובאלו. לפעמים על-פי הבבלי ולפעמים על-פי הירוש'. כך הוא הדבר בנוסח ד"נ (ע"י להלן בפרק הבא). שממנו נסתעפו ויצאו כל דפוסי המשניות. וכך הדבר דומה בהרבה בכל הטיפוסים של כ"י המשנה. בין אלו שאין בהם כלל מנוהג הכתיב הארצי-ישראלי, ובין אלו שכל – או רוב – צורתם וחיצוניותם הוא טיפוס א"י. כגון מי"ר וכ"י פ וק וה' לו.

כך משנת ברכות הראשונה. פ"א מ"א. יש בה במב"ב כ"י מ "ואכילת פסחים". שלא כבבלי. ואילו במי"ר כ"ל וד"ו ואילך אין בה "ואכילת פסחים". שלא כירוש' (לעיל עמ' 76). וכל ספרי המשנה בשבת פכ"א מ"ג (ב"ה – ב"ש) – על-פי דברי ר"נ בבבלי ולא כמב"ב (לעיל עמ' 358). וכך מוגהים בפסח' פ"י מ"ד כמה כ"י על-פי הבבלי ולא כפכ"ב ומי"ר (לעיל עמ' 383). וכך מוגהים רוב ספרי המשנה בפסח' פ"ח מ"ח (והמתלקט, ומי שנתלקט לו) ע"פ הבבלי (לעיל עמ' 516). וכך נוסחו מי"ר ורוב כ"י המשנה בביצה פ"ד מ"ה (וכן הדלת) ע"פ הבבלי (לעיל עמ' 520). וכך הוגהו ונתוספו בכל הנוסחאות בב"ב פ"א מ"ו (ולא את הטלית) ע"פ מב"ב דפו' וכ"י – חוק מג' כ"י מב"ב – (לעיל עמ' 963 סי' 36). וכך הוגהו ונתוספו בכל כ"י המשנה בזבחים פ"ד מ"ג ע"פ הבבלי (לעיל עמ' 346). וכך הוגהו. ואף נשתבשו. כל הספרים בסנהד' פ"ה מ"ב בהשפעת הבבלי (לעיל 363). ורוב הנוסחאות. וביניהם מי"ר ופי"ר. הוגהו בנדירים פ"י מ"ה (וששהתה) ע"פ הבבלי (לעיל עמ' 529). ומב"ב ומי"ר מוגהים בפסח' פ"ב מ"ג כבבלי (מותר – אסור) ונגד הירוש'. אבל לו ופ וק כירוש' (לעיל עמ' 714 סי' 12). ומב"ב ומי"ר מוגהים בכתובות פ"ח מ"א בהשפעת הסוגיא הבבלי (לעיל עמ' 35); ובב"ב פ"ג מ"ג ק ולו וב שלא כמב"ב ומי"ר (לעיל עמ' 724). ובב"ב פ"ז מ"ד מוגהים ג' כ"י אלו ע"פ הבבלי (לעיל 544). ובסוטה פ"ז מ"ח מוגה כ"י ק ע"פ הבבלי (לעיל עמ' 537). וכאלו הרבה.

ולהיפך: מב"ב שבת פ"ו מ"ח וכל הנוסחאות בניגוד לפכ"ב (לעיל עמ' 284). ומב"ב מ בסוכה פ"ג מ"א נגד כל הנוסחאות. אבל בשיטת הבבלי והירוש' (לעיל עמ' 273). ובשבת פ"א מ"ו רוב כ"י המשנה נגד הבבלי והירוש'. אלא מהכרעת חכמים וסופרים (לעיל עמ' 627–628). ובחולין פ"ה מ"ג לו ופ וק ור' יהוסף – שלא כבבלי אלא כמשנת ת"כ (לעיל עמ' 1144).

ומשנת ה"ג ד"ב 78 – שלא כבבלי (לעיל עמ' 712). וה' ראו 75 – כמי"ר (כ"ל) וכ"י. ושלא כבבלי (לעיל עמ' 167).

ואשר למי"ר: אמנם מצוי הוא שמי"ר עומדת בניגוד למב"ב. כגון לעיל עמ' 19 – 20, 23, 53, 65, 76, 85 (סי' ח), 194 (ואבל גם ק וב כמב"ב. וכן במשניות מדפו' יוס' ואלך. שהוגהו ע"פ דפוסי הבבלי. ע"י להלן בפרק הבא). 217, 298, 311, 468, 469, 537, 710, 712 (סי' 4).

אבל יש ויש מי"ר נגד הירוש'. כגון לעיל עמ' 53, 57, 65, 76, 85, 87, 89, 126, 138, 187, 188 (כ"ל) 197, 207.

וכך נמצא מי"ר (וד"נ ולו ופ וק וה וב) כמב"ב (לעיל עמ' 712 סי' 5); מי"ר ומב"ב כבבלי נגד ירוש' (לעיל עמ' 714 סי' 12); מי"ר וציטאט שבירוש' מנוסח שלא כירוש'. אבל פ וב כירוש' (לעיל עמ' 715 סי' 18); מי"ר (ד"ו) ע"פ הבבלי (לעיל

עמ' 471; מ"ר בניגוד לפי"ר (לעיל עמ' 76); מ"ר כ"ל כמב"ב ושלם כפי"ר (לעיל עמ' 188); מ"ר שלא כירוש' אלא כמב"ב, אבל כ"י פ וק ודינרד ופיה"ג כירוש' (לעיל עמ' 318), וכאלו עוד.

ושרידי נוסח ירוש' ישנם בכ"י ק וב ננד מ"ר ומב"ב (לעיל עמ' 198). ושריד נוסח ירוש' נשמר בפי"ר רב נתן אב בניזיר פ"א מ"א (ציפורין – צפורניכ) לעיל עמ' 704. וכאלו וכאלו בכמה כ"י המשנה. שנגעתי בהם בספרי זה.
משניות של א"י

אמנם רב צמח בר חיים גאון בתשובתו לקירואן "על עסקי אלדד הדני ושנוי תלמודו" (אלדד הדני, א. עפשטיין, עמ' 6) אומר (שם 7): ואל תתמהו על השנוי והחלוק אשר שמעתם מפי אלדד, שהרי (מכאן ואילך על-פי קטעי הגניזה שאצל מ. שלאסינגר, The Ritual of Eldad Ha-Dani, עמ' 116 – 117) החכמים שלא רץ ישראל והחכמים של בבל <שונים> משנה אחת ולשון אחת אין פוחתין ואין מוסיפין אבל לענין תלמוד יש ביניהן חילוק כי יש לזה טעם <אחד> והללו מחליפים בטעם אחר וכן במקרא זה נראה לו טעם <אחד> וזה נראה לו טעם אחר במקראות אע"פ שהן קבועין בכתב יש ביניהן וכן (כצ"ל) בני בבל חילוק בטעמים סודרות ויתירות ופתוחות וסתומות וטעמים ומסורות וחיתוך פסוקים כל שכן ב"שנה שהוא דבר סתום ועמוק עמוק מי ימצאנו. ואעפ"כ היו שינויים וחילופים (גדולים וקטנים) במשנה בין בני בבל לבני א"י, בין בזמן התלמוד (לעיל עמ' 706) ובין אחריו (שם עמ' 719). ואף הגאונים מוכיחים אותם בפירושו (שם). אלא שראינו (לעיל שם עמ' 720), שזקני הישיבות היו מחזיקים בנוסחאות בני בבל שלהם ודוחים נוסח בני א"י.

וכיו"ב נהג אף רב שמואל בן חפני בתשובה, תה"ג אסף מק"ב סי' יא (עמ' 15): והא דתנן ר' עקיבא אומר לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורין שוין זה הכלל תאפה ותלטוש בצונין ואמרתם מצאנו במשניות שלא רץ ישראל תפח ותלטוש בצונין, היכי גרסי רבנן במתיבתא. ומאי פירוש תפח. הכין חזינן דתנן רבן גמליאל אומ' שלש נשים וכו', זה הכלל תאפה ותלטוש בצונין וכו'. ולענין מה ששאלתם איך נשנה אותה. אנו שונין תאפה מלשון אפייה וכו' וככה למדנו מפי רבותינו וחייב אדם לומר כלשון רבו והענין כך הוא מורה. ואשר אמרתם כי מצאתם במשניות שלא רץ ישראל תפח כך הוא בדעתנו כי זאת טעות הסופר ואם ישנה אדם תפח אולי ישנה ככה לתלמוד מן הכתב (ז"א שטעה הסופר ועשה מן "תפה" = תפה – "תפח") כי אין בלשון משנה חילוק לחלף ולהמיר הענין ואילו היה איפשר לשנות תפח היה מלשון נפיחה כאשר אמרנו בתלמוד הוזהב (ב"מ נט ב וע"י ד"ס) ויש אומ' אף בצק שביד אשה תפח ואין זה נכון. אבל רב שריא ורה"ג מחזיקים בנוסח "תפח" ומפרשים אותו מן "נפח" (שע"ת וערוך, לעיל עמ' 1251 וע"י לפנינו עמ' 1040). ורב נתן אב בפירושו כ"י ירוש' אומר: תופח ותלטוש בצונין וכו' ותגד פי בעץ אלנסך תאפה והי ג'לט מן אלנסאך.

משניות של א"י מצויים אצל חכמי צרפת ואשכנז וספרד: "משניות של א"י", "משנה ירושלמית" וכדומה.

הרמב"ן בחידושי ר"ה י ע"ב: וכן תנן בכלאים (פ"ו מ"ט) ספקה בחבל או בגמי וכו' וכן מצאתי בגליונות משניות ישנות של ארץ ישראל שפי' לשון ספוק בלשון ערבי וכו'. ובחולין מג ב: וכן במשניות בדוקות של א"י (לעיל עמ' 125).

הרשב"ץ בפי' אבות פ"ה מ"י (דפ' ליוורנו ע"א): אבל במשניות ישנות שבאו מארץ ישראל שהם מנוקדות יש גירסא יותר מדוקדקת והיא שלי ושלך שלך חסיר שלך ושלי שלי רשע. ובמגן אבות שלו ח"ג דף נה ע"ב: אמנם הצורות שאנו משתמשים בהם בכתבי הקדש וכן במשניות הקדומות המנוקדות שמצינו שהם מנוגגות כמו כתבי הקדש וכו' (ועי' מעשה אסד. 21, ומצרף לחכמה, יא ע"א) ⁽¹⁾. הראב"ד בהשגות נדרים פ"י ה"ו: בנוס' ירושלמית מצאתי (נדרים פ"ח מ"ה) אדר הראשון (עי' כ"מ).

ר' ישראל מטולידא בפי' אבות בערבית (בודל' 2354): וראית פי נסכה קדימה לר' שלמה בן חרמת שליח צבור יזעם אנהא ירושלמית תפארת מן האדם בחרף אל ואו וכו' (טיילור, Sayings ח"ב 50). ועל זה מעיר ר' יצחק בן שלמה ישראלי (Saint John's College, קובץ K 7, אצל טיילור, שם 98), שהעתיק דברי ר' ישראל לעברית (כתב בשנת ד"א קכח): ואני יש לי שתא סדרי משנה ב' (כלומר שני אכזמפלים) מדויקים ומנוקדים שנכתבו בירושלם עיר הקדש וכת"י בהם תפארת לעושה ותפארת כמו שכתו' בכל ספרי ספרד וצרפת (טיילור שם. 139, ועי' לעיל עמ' 1109).

ור' יוסף נ' נחמיאש מזכיר בספריו "משנה ירושלמית" שבידיו. בפי' אבות, הו' במברגר, פ"א מ"ד: ובשתא סדרי משניות ירושלמית: פ"ב מ"ד: ובמשנה ירושלמית שבידיו: ש"מ"ז: ובמשנה ירושלמית: שם מ"י"ז. דף כ ע"א): ויש מסיימי' שישלם לך שכר פעולתך אבל במשנה ירושלמית אין זה הסיום נמצא וכו': פ"ג מ"ב: ובמשנה ירושלמית שאלמלא מוראה וכו': שם מ"א (טו, דף כח סע"ב): ובמשנה ירושלמית אומר המאדים פני חבירו ברבים: שם מ"ג (יז, דף ל ע"א): ובגרסא ירושלמית מעשרות סייג לתורה וכו': שם מ"ז (כב, דף לג ע"א): ופסקי הראיות אינם במשנה הירושלמית: פ"ד מ"ה (ז, דף לט ע"ב): ולא קרדום לחתוך בהם ובמשנה ירושלמית לאכול מהם: שם מ"א (יד): ובמשנה ירושלמית כל כנסיה שהיא לשם מצוה וכו': שם מ"ז (כב): ובמשנה ירושלמית גורסת יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה כחיי העולם הבא וכו': שם מ"ט (כד): ויש שמוסיפין בדברי שמואל הקטן חרון אפו לא נאמר אלא אפו מלמד שמוחלין על כל עונותיו, ואין תוספת זה במשנה ירושלמית, ודומה לו בפי' משלי של ר' יוסף, משלי יד יח (עמ' 137): ובמשנה שיתא סדרי הכתובה בירושלים עיר הקדש שהוא בידיו אין התוספת הזאת: אבות פ"ה מ"ו (ט, דף נד סע"א): ויש ספרים שאין בהן יש אומרים בסיפא אבל במשנה ירושלמית יש בו: שם מ"כ (כג): יהודה בן תימא אומר וכו' בסדר הזה הגרסא לפי המפרש הזה (ועי' שם בהערה קמט) תחלה גרס יהודה בן תימא אומר וכו' ואח"כ הוא היה אומר עז פנים וכו' ואח"כ דברי בן בג בג וכן הוא ומשנה זו כתובה במשנה ירושלמית ובה מסיים המסכתא (עי' לעיל עמ' 978).

וב"תוצאות א"י" לתלמיד הרמב"ן ("ירושלם" לזכר לונץ, עמ' נז): ואני מצאתי במשניות אשר קניתי בארץ ישראל במסכת זכים (פ"א מ"ה) גירסא זו ראה ז'

(1) "משניות קדומות" נזכרות אצלו עוד בפי' אבות פ"ג מ"ח דף מא ע"א, פ"ג מט"ו, מח ע"א, פ"ה מ"א, סט ע"ב: ובספרים הישנים, שם פ"ג מ"ח, מ סע"א, מעשה אסד, 46 (לעיל עמ' 1255), שם 149: שראיתי במשניות מדויקות ומנוקדות שנכתבו זה סביב לשלש מאות שנה בבקעת חמאד (ש"נ שם, 35), היא קלעת חמאד שאצל פאס. ועי' להלן.

ראיה אחת מרובה כשלשה שהיא כמגד יון לשילוח שהן וכו'. גם המלה הראשונה כתוב שם בשתי תיבות האחת בסוף שיטה והשנית בתחילת שיטה והניקוד כמגד יון.
"ספרי - ארץ הצבי", גם במ"ע ה' שבת (לעיל עמ' 1221).

"משניות סברניות". "משנה סבריינית" ("סברנית") נזכרת בפירושי אשכנז (וצרפת?) ב"פירוש" נדרים שבשמ"ק (עי' תרביץ ש"ד. 174). שמ"ק דף ט ע"ג (לדף י ע"ב): ה"ג ר' יהודה אומר אף האומר כירושלם לא אמר כלום וכו' ולדידן לא נהירא האי אף דקא כתב במשנה סברנית ואין לשנותו (ועי' לעיל עמ' 1015); שם דף טז סע"ב (לדף טו ב) ד"ה מתני' שבועה: ובמשנה סברני' כת' וקרבן שאוכל לך; שם עד ע"ד (לדף עה א): ה"ג שבאו לכלל איסור ובמשנה סברנית נקוד אסור (ק: אסור, וכן ביבמות פ"ח מ"ג. סוטה פ"ו מ"ג ועוד, וכן רגיל בד"נ למשל ביבמות וסוטה). ובפ"י אבות המיוחס לרש"י פ"א מ"ח: ובמשנה סבריינית אין שם פסוק ("שנאמר אמת - בשעריכס", וכן בפ"י שבמח"ז: ובמשניות מדוייקות אין כת' המקרא).

"משניות ספרדיות". ר' אברהם בן דאוד מעיד בס' הקבלה (נויבויר, 72): ר' שמואל הנגיד קנה ספרים הרבה מכתבי הקדש והמשנה והתלמוד וכו' והיו לו סופרים שהיו כותבים משנה ותלמוד. "סופרים" אלו העתיקו בוודאי מספרים ישנים של א"י ובבל ואפריקא שהיו קשורים עמהן (עי' שם). וחכמי צרפת וספרד שאחריהם רגילים להזכיר "ספרי" ("משנה") ארץ ישמעאל וספרד" (סמ"ג. לעיל עמ' 1221) ו"משניות" ("ישנות") ספרדיות", כרמב"ן, מלחמות לביצה פ"ב ר' תתפ"ד: ועוד שאין אנו גורסי' במשנה (חלה פ"א מ"ח) ונאפית אלא ונעשית ביו"ט ואינה נעשית ביו"ט, וכן בנוסחי משניות הספרדיות בכולן ובנוסחת הירושלמי שלא עבר עלי' קולמוסן של מגיחי ספרים. והמאירי, פתיחה לאבות, דפ' ווינא ט ע"ב: שיש בידינו ספרין המשנה הספרדיים ישנים ומוגהים. ושם פ"ה מכ"ג (כ, דף לו סע"א): במשניות ישנות ספרדיות גורסין כאן הוא היה אומ' עז פנים כו' יה"ר שתבנה עירך כמהרה בימינו, מאירי תענית עמ' 83: משניות של ספרד (לעיל עמ' 126). ורשב"ץ בפ"י אבות פ"ד מ"ח (דף סה א): ויש גורסים בספרי ספרדיים וכו'. "משניות הבאות מספרד" מזכיר גם ס' המכתם (הצופה ס"ג, 59. מ"ש סוכה פ"ג מ"ב). ספרי משנה כ"י חכמים ידועים

בין סופרי וספרי המשנה נזכרים בראשונים גם ספרי משנה של כ"י חכמים ידועים. כך: סדר משנת רגמ"ה. בתשובת הרשב"ם, ראב"ן פראג, קמה סע"ד: אני בדקתי במשנת דמשניו[ות] שכתב רבינו גרשם מאיר עיני הגולה שכתב במסכת שבת (פ"ו מ"ח) אנקטמין והתם גבי [וכלים] (פס"ו מ"ו) ניקטמון; רשב"ם ב"ב מב א: ובסדר משנת רבינו גרשום הכי גרסינן השותפין והאפוטרופין והאריסין אבל אומנין לא קתני (לעיל עמ' 217); תוס' ר"י שירליאון ברכות יט א: ה"ג בסדר המשנה כתב יד הרב רבינו גרשום מאור הגולה וכו'; תוס' חולין נד ב ד"ה אין: ומיהו ברוב ספרים כתוב בההוא דערבין (פ"ח מ"ו) אף על פי שאינו חייב אבל בספר שהועתק מאיתו ספר שכתב רבינו גרשם כתוב אע"פ שאינו רשאי וגם רש"י הביא ראיה בתשובה מספר רבינו גרשם דרשאי הוי כמו חיוב, ובפ"י אבות (פ"ב מ"ד) שבמח"ז 496: הילל כת' במשנת רבינו גרשום ור' אפרים בלא ר'. ורשב"ץ בפ"י אבות שם (דף כ ע"ב): וכתבו כי במשניות שכתב רבינו גרשום ז"ל הגדול היא כתובה כאן וכו'.

על-יד "משנת רג" נזכר בפ"י אבות שבמח"ז "משנת ר' אפרים" (מח"ז שם; רשב"ץ שם: וכן הוא בנסחתו של רבינו אפרים ז"ל). ושם עמ' 506: אין אנו גורסין

דבר זה במשנת ר' אפרים ושאר משניות מדויקות; שם 536: אבל מצאתי אחרי כן מוגה במשנה דווקנית שהוגה ממשנת ר' אפרים.
 רבי יהודה בר קלונימוס מזכיר עוד "משנת רבנא משולם בן רבנא משה בן רבנא איתא" לאבות פ"ד מ"כ: אבל משנת וכו', יתו"א כ"ח ג, 173^a (ר"א עפשטיין, יחוס תו"א 24). על כתיב רבי משולם בר קלונימוס, עפשטיין שם, ו-XXVII REJ. 87.
 על "ספר הר"ם", עי' בפרק הבא.

"סדר המשנה" וציטטים בראשונים

הראשונים בפירושיהם לתלמוד רגילים להבדיל בין המשנה שבבבלי ובין זו שבמשניות; את זו הם קוראים: "סדר המשנה". כך ברש"י, רשב"ם ותוס'.
 רש"י שבועות לה סע"א: וכן כתוב ונקוד בסדר משנה מוגהת ודווקנית⁽¹⁾, פסחים נה ב: הכי כתיב בסדר משנה; רשב"ם ב"ב סה סע"א: ובסדר המשנה גרס, וכן שם סז ב, קג ב, קו א, קח א, קלה ב, קמד רע"ב; תוס' ע"ז סה ב (מתוך פ' הרשב"ם), תוס' זבחים עו א ד"ה אי, תוס' קב ב ד"ה המקדיש (למשנת ערכין פ"ז מ"א), תוס' סוטה לא א, לב א.

"משנה דווקנית" וכדומה רגיל בראשונים. כך למשל ר"ש כלים פ"ד מ"ג, פ"ה מ"א, פכ"ז מ"ג, פכ"ח מ"ה. ערוגת הבשם, ח"ב עמ' 110: כך נקוד במשניות דווקניות בפ' מקום שנהגו מתירין גמזיות וכו' ויש משניות שנקוד מ' גמזיות בדגש; שם 222: אך בפכ"ח דכלים תנן העושה איספלגית וכו' ונקוד במשניות דווקניות אספלגית; שם 245: חיל (סורג). כך נקוד במשניות דווקניות וכו' ויש משניות שנקודי' לפנים הימנו חיל. ושם 8: ובספר מדויק ראיתי (מגילה פ"ב מ"ד) וכולן שעשו מעלות השחר יצאו. ובמיוחס לראב"ד לתמיד רפ"ד, ד"ה מפני: אמת בדקתי בשני סדרי משנה מצאתי כך אבל בספרי שהועתק מספרים וישנים] כתוב לשם כמו בכאן.

"משניות דווקניות", "משניות המדויקות", – "מדוקדות", גם אצל רשב"ץ בפ' אבות, פכ"ב מ"ז: אינם במשנות דווקניות; שם מ"ח: ומצאתי כי במשניות המדויקות אין שם וא"ו אלא באחרון וכו'; שם פ"א מ"ט (וד"ה וכשנפטרין): וכן הוא במשניות מדוקדות. שם מט"ו: מצינו בדברי הימים בבני כלב שמו(א)י חסר אלף וכן הוא בירוש' ובמשניות מדוקדות, שם מ"ח: כתב רש"י ז"ל כי במשניות מדויקות אין כתוב בהם פסוק זה (עי' לעיל עמ' 1273). "משניות קדומות" – "ישנות". שם פ"ה מ"א: וראיתי במשניות קדומות (ועי' לעיל); שם פ"ג מ"ח: ומצאתי נוסחאות משניות קדומות עד שישכיל וידיחנה מלבו; שם מ"א: ובמשניות קדומות אחרות ראיתי שגורסין כן (ועי' לעיל); שם מט"ו: וגירסא אחרת מצאתי במשניות קדומות וכו' (ועי' לעיל); "משניות ישנות" גם מאירי לאבות פ"ה מ"ג, ועי' לעיל עמ' 1272.

ציטטים בראשונים. רוב הראשונים כשהם מביאים משנה שהובאה בתלמוד הרי הם מביאים אותה לא בלשון המשנה שבמשניות אלא בלשונה שבגמרא, או בלשון משנת הבבלי ("מב"ב") שלפניהם; אבל כשהם מביאים מנוסח המשניות אומרים הם כאמור מפורש "במשניות", "בסדר המשנה", – "המשניות" וכדומה (עי' לעיל)⁽²⁾. על כן

(1) "רש"י כ"י בשמ"ק כתובות ע"א: במשנה דוקנית, רש"י בכורות י"ע"א: ובטהרות במשנה לא גרסינן לה.

(2) ועי' שו"ת הרשב"א ח"א סי' קנ: שאלתם בפרק הנזקין (סא א) שמצאתם מקצת ספרים דגרסינן באתניתין אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נסה וכברה ריח' ותנור ובוררת וטוחנת עמה בזמן

אין להביא מהם ראייה לנוסח המשנה. המשניות, אלא בזוהרות גדולה (בספרי זה אני רושם נוסחאותיהם על ידי "מב"ב" של דפו' וכ"י).

שונה מהם – רבינו חננאל בפירושו. ר"ח כשהוא מצטט משנה שישנה במקומה בסוגיא שהוא עומד בה – הרי הוא מביא אותה לרוב בלשון המשניות. אפילו אם לשונה נגד הבבלי. כך למשל, בשבת קמג א (מתני' ב ה"א מגביהין... וכן בבבלי ב ע"א! לעיל עמ' 358); שם נט סע"ב; פו א (תנן התם); קא ב (ועי' תוס' שם); קנא א; פסח' מז א; נב ב (עי' שם!); פה רע"ב; צ ע"א; יומא יד א (כנוסח משנת פרה ולא כבבלי); כה א (כל משנת מע"ש וכסדר המשנה); סוכה יג א, יד א, יו ב, כ סע"ב, לו סע"א, מח ב (תנן התם), סנהד' מז ב (לעיל עמ' 549), וכדומה הרבה.

XVII. נוסח הדפוסים

דפוס נאפולי ו"ספר הר"מ"; דפוס "פיזורו"; דפוס ספרד; סדר טהרות ד"ו רפ"ג; ("נוסחת מהר"מ"); ד"ו יוסטיניאן וד"ו עם הרע"ב; הוצאת התו"ט.

ד"נ. ד"נ רנ"ב, משניות עם פירוש הרמב"ם, נוסח משנה זה – לקוח כולו עם הפי' מתוך כ"י פי' הר"מ בתרגומם העברי עם נוסח המשנה. זה מדגיש אף המדפיס בסיומו שבסוף סדר קדשים (שנדפס אחרי סדר טהרות מפני שחסרו להם "ההצטקות הראויות" – ז"א של הפירוש – לקדשים): קחו פירוש לכל המשניות למשה וכו' בהיות שלמעט מציאות הציבור הזה שלם וכו'. על זה מוכיחות גם טעויותיו של דפוס זה, שנכנסו בו לפעמים חלקים של הפירוש בתוך גוף המשנה ובאותיותיו המרובעות, ולא גרמה לטעויות אלו אלא סמיכות הפירוש.

כך ביבמות פ"ו מ"ג. אחרי "מן הארוסין כשרות": מן הארוסין לא יאכלו בתרומה לפי שהן משמרות לביאה וכו' (עד): לפי שנתחללו בביאה שנבעלו⁽¹⁾ – הכל מן הפירוש (והעיר עליו לירמא בהגהותיו), וכן בדפ' פיז' (קושטא) בגוף המשנה: מן הארוסין כשרות כמין⁽²⁾ הארוסין לא יאכלו בתרומה לפי שהן משמרות לביאה פסולה ולפיכך לא יאכלו ורבי אלעזר ורבי שמעון אומרים שתאכל עד שתבעל ואז תפסל ואם נתאלמנו או נתגרשו אלו הנשים הכהנות מן הנשואין פסולות לאכל בתרומה לפי שנתחללו בבעילה שנבעלו ואין הלכה לא כרבי אלעזר ולא כרבי שמעון (פי' הר"מ בקיצורים), בפיה"מ כ"י ה – כתובים הדברים בכתב הפירוש (באותיות קטנות): מן הארוסין לא יאכלו בתרומה שהן משמרות וכו', וכן בכ"ב ב. Fol: הפי' מן הארוסין וכו', ובכ"י ב הערבי – בערביה. ובקידושין פ"ג סוף מ"ו: אם היתה אשת חבירו מעוברת והוכר עוברת דבריו קיימין ואם ילדה נקבה מקודשת (ונוסף במב"ב "בדפוסים חדשים מקרב באו" ומהרש"א).

שהיא טמאה אבל לא בזמן שהיא טהורה וברוב הספרים לא מצאתם בורת וטוחנת... תשובה חגירסא הנכונה נראה לי כמו שהוא ברוב הספרים שלנו שאין גורסין בה בורת וטוחנת עמה וכבר נדקתי אתר נוסחאות ישנות שבסדר המשניות בהן ובורת וטוחנת עמה אבל אין כתוב בהן בזמן שהי' טמא' אבל לא בזמן שהיא טהורה כמו שהביאו בביתא (שם סא ב) ביררת.

(1) החלק הראשון נשטט בפ"י המשניות שבבבלי.

וכן במשניות ד"ו ש"ח ומנ"ט ואילך) – שייך לפירוש (וכן העיר לירמא), וכן בכ"י ה. וכן בכ"י ב. Fol: הפי' כאשר זינת (!) אשת חברו מעוברת וכו' מקודשת ואשר יחזק אצלי וכו'. ובכ"י ב. Qu – בגליון המשנה ע"א: (ואם) היתה אשת (חברו) מעוברת (ו)הוכר עוברת דבריו קיימין ואם ילדה נקבה מקודשת. ובפירוש: אזי כאנת אשת חברו מעוברת והוכר העובר דבריו קיימין ואם ילדה נקבה מקודשת. והוא על-פי הבבלי סב ב. עי' תוי"ט ומהרש"א שם.

וסוף סוטה מסיימת בד"ג ב – פ"ח מ"ח (משמת ר' בטלה ענוה ויראת חטא) ואחריו: סליקא מסכתא דסוטה, ואחריו: תעיין בסוף סדר נשי' ושמה תמצא א' משנה מצאנו בנוסח' אחרת בסוף סוטה (והדפיסה אחרי קידושין), ואינו בכ"י ב. Fol אבל יש כיו"ב בכ"י ה. ואפשר שזוהי ה"נוסחא אחרת" שבד"ג (לעיל עמ' 976).

ואולם אשר לנוסח המשנה שבד"ג, הרי כל סדר וסדר וכל חלק של סדר תלויים בתרגומם העברי¹, במקום שהמתרגם (או הפי' הערבי שלפניו) הכניס בתרגומו גם המשנה; אבל אין אנו יודעים אם היה להם למדפיסים בכל הסדרים, חוץ מסדר נשים (עי' להלן). גם המשנה, ואין לנו על-כן בד"ג נוסח משנה אחר של כל המשנה, שהרי במקום שלא היה עם התרגום גם נוסח משנה – הכניסו בוודאי את המשנה מתוך ספרי משנה שהיו מצויים באיטליא. אבל לירמא בהגהותיו הגיה גם הפירוש גם המשנה ע"פ כ"י של הפירוש הערבי (עי' להלן).

הנוסח בד"ג דומה בעיקרו לכ"י התרגום העברי, ככ"י ב. Fol וכ"י ה. ז"א שכולו בעיקר נוסח "משניות ספרדיות". אבל מרובות בו טעויות-דפוס והרבה השמטות שעלידי הומויטיליטון, ואף משניות שלמות חסרות, ככתובות פ"ה מ"ב (ישנה בכ"י ב. Fol, Qu וכ"י ה.). אלא שיש בו אף כמה נוסחאות מדויקות ואף כמה שרידים של הכתיב הישן (עי' בפרק שלפניו)².

ומכיון שמשניות ד"ג לקוחות כולן, או רובן, כאמור מתוך כ"י פי' הר"מ עם הנוסח, עלינו לבדוק טיבו של נוסח משנת הרמב"ם: "ספר הר"מ".

"ספר הר"מ" ("משניות הר"ם")

הרמב"ם בפיה"מ הקדים את נוסח המשנה לפירושו. כל משנה ומשנה לפני פירושו במקומו. שכן הוא אומר בהקדמתו (הקדמת המשנה הו' המבורגר, 61): וראיתי שיהיה סדור חבורי על דרך כל המפרשים והוא שאכתוב דברי המשנה עד סוף ההלכה אחר כן אדבר על פירוש ההלכה ההיא כפי אשר קבענו (חשב מא' צמנא, בהו' המבורגר: יעדנו, בדפוסים: יעדנו וערכנו) אחר כן אקח הלכה שניה כמו כן עד סוף המשנה.

אף מתוך דבריו אלו, "כפי אשר קבענו" ("יעדנו", "ערכנו"), יוצא שהרמב"ם קבע לו נוסח משנה, מתוך הספרים שהיו מצויים במקומו (ספרד, ששם התחיל

(1) מתחילת זרעים עד תרומות תירגם ר' יהודה אלהרזי, סוף זרעים וסדר מועד כולו – ע"י ר' יוסף בן אלפואל בעיר ווסקה, נשים ע"י ר' יעקב בן עבאסי, נזיקין ע"י ר' שלמה בן יעקב בקרסוקטה, קדשים ע"י ר' נתנאל בן אלמלי, וטהרות ע"י מתרגם שאינו ידוע; פרק חלק ומסכת אבות ע"י ר' שמואל אבן תבין, ועי' להלן על נוסח המשנה שבתרגומיהם.

(2) עי' לעיל עמ' 1213, 1218, 1228, 1233, 1236, 1239, 1241, 1245, 1259, 1260, 1261, 1265. ועי' שטראק, Lit. Centralblatt, 1891 עמודה 1580, והו' ווייס, נזיר, עמ' 11, והו' סריד, חמיר, עמ' 6.

בפירושו) וזמנו: ז"א שהכריע בין הנוסחאות. יש לנו איפוא בפיה"מ שלו נוסח מוגה של הרמב"ם (נוסח של מכתר) וכך הוא נזכר אצל החכמים שאחריו בשם "ספר רבינו משה", "נוסחת רבינו משה", "משניות הר"ם" (עי' להלן).

אלא שהסופרים והמעתיקים חשבו את לשון המשנה שבפי' הרמב"ם למיותר והשמיטוהו, ככ"י פריז. Or. héb. 579 (כשם שהשמיטוהו ברובו גם בפיה"מ שבבבל). ור' יעקב עבאסי מעיד בסיום תרגומו לנשים: ואני עשיתי בסדר זה מה שלא עשו שאר המעתיקים שאני כתבתי לשון המשנה כולו בשלם מה שלא נמצא כן בספר הערבי וגם לא בשאר ההעתיקות ועשיתי זה מפני שמצאתי לו לר"מ ז"ל שכתב בפתיחת המשניות שהוא כותב לשון המשנה ממש כולו וכו'.

על ידי מנהג זה של הסופרים והמעתיקים אנו מוצאים, גם בכ"י הפירוש גם בד"נ (עי' להלן), שאין לשון המשנה מתאים לפעמים עם הציטטים של משנה שבפירוש ואף לא עם עיקר הפירוש. ואף על-כן מצויים כמה דברים בשם "ספר הר"מ" שאינם בכ"י וכדפוסים.

כך כו"פ פ"א (הו' לונג, רע"ז): והנה מצאתי בספר מוגה מאד (ואהלות פ"ח מ"ט) ומערב קטריון וכו' וכן במשניות הר"ם ז"ל מצאתי קטריון בטי"ת. אבל בד"נ: קטרין. ב Qu 572: קטרין (ומוגה: קטרין). דרנב': מזרח קטרון ומערב קטרון; אבל לירמא מגיה בד"נ: קטרין! מ"ש: ג"א קטרון ובס"א מצאתי שלא הגיה קטרון אלא גבי מערב בלבד וכו'.

ר"ש בר צמח מזכיר הרבה בפי' אבות שלו מ"נוסחת רבינו משה", אבל הנוסח אינו מתאים לפעמים אלא לכ"י אחד של פיה"מ ולפעמים אף לא לאחד! כך אבות פ"א מ"ח: וגם אינו (שנאמר וכו') בנוסחת רבינו משה ז"ל – כך ב Qu 569 ולירמא, אבל ישנו בד"נ. שם פ"ב מ"ד: אבל בנוסחתו של רבינו משה ז"ל היא כתובה כאן ושם (אחרי פ"ד מ"ג) גם כן ולא פירש כלל; אבל בד"נ רק כאן, ובכ"י ב Qu 569 כאן: הוא היה אומר, ובפ"ד: ר' אומר. שם: והגירסא הנכונה היא הלל אומר וכן הוא בנוסחתו של רבינו משה ז"ל – כך בד"נ. ב Qu 567, 569 ולירמא. שם מ"ה: רבי משה ז"ל פירש וכו' ונסחתו היא וסופו להשמע – בד"נ וב Qu 567: שסופו, ורק ב Qu 569 ולירמא: וסופו. שם מ"ז: מרבה דאווין כך הנוסחא בספר רבינו משה ז"ל – אבל בד"נ, ב Qu 567, 569 ולירמא: מרבה דאגה! שם: מרבה ישיבה מרבה חכמה וכו' וכן היא נסחת רבינו משה ז"ל – כך בד"נ; ב Qu 569 נשלם בגליון. חסר לירמא: ב Qu 567: מרבה חכמה מרבה ישיבה. שם מ"ח: ומצאתי כי באחרון יש רבי והוא רבי אלעזר בן ערך ואינו כן בנוסחת רבינו משה ז"ל – בד"נ בכולם "ר", ב Qu 569 רק: ר' אליעזר בן הורקנוס, Qu 567 ליתא "ר"י בכולם; לירמא מוחק "ר", רק אצל "ר" שמעון ור' אלעזר בן ערך. שם מ"א: עין הרע רבינו משה ז"ל עין הרע כמו עין רעה וכו' – בד"נ וב Qu 567: עין הרע, ב Qu 569 ולירמא: עין רעה. שם מ"ג: הוי זהיר בקריאת שמע ובתפלה כן היא גירסת הספרים וכן בספר רבינו משה ז"ל – כך בד"נ וב Qu 569 ולירמא, אבל ב Qu 567 ליתא "ובתפלה". שם מ"ד: אבל בספר רבינו משה ז"ל כתוב ומי הוא בעל בריתך – בד"נ: ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם, ב Qu 569 ולירמא: ומי הוא בעל מלאכתך, ב Qu 567: ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל בריתך ונאמן הוא בעל מלאכתך, "ובנא"י שבתוי"ט: ומי הוא בעל מלאכתך. פ"ג מ"ד: כתב רבינו משה וכו' ונוסחתו היא להבטלה וכו' – בד"נ: לבטל, ב Qu 567, 569 ולירמא: לבטלה. שם מ"ז: ורבינו משה

ז"ל נוסחתו עשרה שהיו יושבין בדין – כך רק ב 567, אבל ב 569 וד"נ ולירמא: ועוסקין בתורה. שם: וגירסת רבינו משה ז"ל היא מנין אפי' שלשה שנאמר בקרב וכו' – כך בד"נ וב 569 ולירמא, אבל ב 567: ומנין אפי' חמשה שנ' בקרב וכו' שלשה שנ' ואגודתו וכו'. שם מ"ט: אבל רבינו משה ז"ל נוסחתו היתה והכל לפי רוב המעשה ולא על פי המעשה הרכיב שתי הגרסאות וחסר מהסיפא רוב וכו' – ב 567, 569 ולירמא: לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה: בד"נ: והכל לפי רוב המעשה. ובפירוש: ועל זה ההקש אמרו לפי רוב המעשה אבל לא לפי (ב 567, 569: על פי) גודל המעשה. שם מ"ז: אם אין תורה אין קמח כן היא נוסחת רבינו משה ז"ל וכו' – כך ד"נ וב 567, 569 ולירמא. פ"ד מ"ד: ולזה לא אמר התנא אחד שוגג ואחד מזיד אלא אחד בשוגג ואחד במזיד כו' וכן היא בספר רבינו משה ז"ל – ד"נ ולירמא: אחד שוגג ואחד מזיד, ב 567, 569: ואחד שוגג וכו' ובפירוש: אן חילול השם סוי כאן במזיד או בשוגג. שם מ"ב: והגירסא הנכונה היא כמו שכתבתיה (כבוד תלמידך חביב עליך כשלך) וכן בספר רבינו משה ז"ל – כך בד"נ, אבל ב 567, 569 ולירמא: חביב עליך ככבוד חברך. פ"ה מ"ה: וכן היא (ולא ככו וכו' ולא נצחה" וכו') כתובה בספר רבי' משה ז"ל – כך ד"נ וב 567 ולירמא.

וכן מרובים השינויים בנוסח המשנה שבכ"י פיה"מ עם הפירוש הערבי. כך למשל שביעית פ"ז מ"ב בד"נ: כל שאינו מאוכל אדם וכו' ומתקיים בארץ וכו'. מתאים לפיה"מ: ואח"כ אמר בכלל השני שכל מה שאינו ראוי לאלו השלשה ולא לאחד מהם לא למאכל אדם וכו' וזה אם אינו מתקיים בארץ כמו כן כמו שאמר בכלל שהקדמנו (כך בכ"י ה). הוא גרס איפוא "כל שאינו" וממשיך אותו אף על "ומתקיים" (אבל נסח יראינו מתקיים", כמו בכ"י ב ולירמא, שאל"כ מיותר הציון שציין לכלל הראשון!), אבל בכ"י ה: כל שהוא מאוכל וכו' ומתקיים וכו', נגד הפי' (ועי' תוי"ט). תרומות פ"ד מ"א בד"נ וכ"י ה: אבל לא למקום אחר וכו' אף מוציא הוא ממקום אחר; אבל בפ"י הוא מפרש בשניהם: ממקום אחר, כמו בכ"י ב ולירמא. שם פ"ח מ"ג בד"נ ולירמא: חשיכה לילי שבת ר' אליעזר אומר יגמור ור' יהושע או' לא יגמור. אבל בפ"י: וכמו כן מאמר ר' יהושע יגמור ר"ל שיניחנו עד מוצאי שבת וכו' ומה שאמר (כ"י ה: שאמר= שאמרו) שניהם לא יגמור וכו'. הרמב"ם נסח איפוא: ר' אליעזר אומר לא יגמור ר' יהושע אומר יגמור. ז"א בכ"י ב (ועי' תוי"ט ומ"ש): וכאלו הרבה.

כבר רז"ס בדה"מ, 221, העיר בנוגע לנוסח משנת הרמב"ם, שנוסח הר"מ ביבמות פ"ט מ"א: כשר שנשא כשרה ויש לו אח חלל – מתאים למי"ר ונגד הכבלי פד ב: חלל שנשא כשרה ויש לו אח חלל. בכ"י ב Fol: <כשר> (בגליון ע"ע) שנשא כשרה ויש לו אח חלל, אבל כ"י ה ולירמא: חלל שנשא כשרה ויש לו אח כשר. ובפ"י: ויראה ממשנה זו שכהנת כשירה מותרת לחלל וזה דבר נראה דקיימא לן לא הוזהרו כשירות להנשא לפסולין אלא מותר חלל בכהנת כשירה וכן הלכה (וכן לירמא). לעיל עמ' 468.

קידושין פ"ג מ"א: מקודשת לשני, בת כהן לישראל תאכל בתרומה – כך בכ"י ב וה (בד"נ בטעות – גם בפירוש – בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה, בכ"י פריז: בת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה), לעיל עמ' 115.
ע"ז פ"ד מ"ד, בד"נ וב Qu, Fol: נכרי מבטל ע"ז שלו ושל ישראל וישראל וכו' (לירמא: חברו!) – כמ"ר ולו וק ונגד מב"ב (לעיל עמ' 23).

וכיו"ב בפיה"מ כמה פעמים כירוש' ולא כבבלי ולפעמים נגד כל נוסחאות המשניות.
 כך בשבת פכ"א מ"ג, ד"נ ועוד: בית הלל – בית שמאי (לעיל עמ' 357).
 פסח" פ"ח מ"ו – ע"פ הבבלי, אבל מוחלפת כירוש' (לעיל עמ' 712).
 נזיר פ"ב מ"ו – כנוסח שניהם יחד, כנו' הירוש' ("שכולת") וכפירושו וגם כפירוש
 הבבלי (לעיל עמ' 718).

אהלות פט"ו מ"ז: ביטלו – ע"פ הירוש' ושלא כבבלי בסוכה ועירובין (לעיל עמ' 1077).
 בכורות פ"ב מ"ג – פטור, כפב"ב שם וכ"י ב נגד כל נוסחאות המשנה (לעיל עמ' 301).
 מע"ש ספ"ד – רמב"ם בה' מע"ש ככ"י מ: הכל חולין, נגד כל הנוסחאות (לעיל עמ' 724).
 ועי' בפרק הבא, וביניהם על "נוסח א"י" שבתוי"ט, והגהות ר' שמואל לירמא.
 דפוס "פיזרו" (קושטא)

דפוס זה של משניות זרעים מועד ונשים היה באוצרו של אברהם מרצבכר.
 בפפד"מ והשתמש בו רנ"ג רבינוביץ בדקדוקי סופרים שלו מן ח"ג (תענית – סוכה) ואילך עד
 גמר סדר מועד (ד"ס חלק ח), וקרא לו שם "משניות פיזור" (ובשם זה קראתיו בכל ספרי
 זה). אבל דפוס זה הוא, כמו שהכיר אח"כ רבינוביץ ב"אהל אברהם" סי' 2144 – דפוס
 קושטא רע"ו; אלא שבינתיים אבד הספר ולא הגיע לספריית העירייה של פפד"מ עם
 שאר ספרי מרצבכר. בשנת תש"ו נמצא אכזמפלר של דפוס זה ונקנה ע"י בית-הספרים של
 האוניברסיטא (קרית ספר תש"ו, 223, תרביץ שנה יז, 65) ⁽¹⁾.

דפוס זה, שיש בו פסק-הלכה בסוף כל משנה באיתיות הפנים ופירושי מלים
 בסוף כל פרק באותיות רש"י, נדפס בעיקרו אחרי ד"ג, אבל מוגה על-פי כ"י של פיה"מ
 להרמב"ם, שממנו לקוחים כל הפסקים, ואף הפסקים מוגהים ע"פ כ"י פיה"מ (תרביץ שם
 66, וכיו"ב עוד). ואף כל הפסקא שביבמות פ"ו סוף מ"ג (לעיל עמ' 1275) לקוח כולו
 מפיה"מ בנוסח כ"י, וכך הוא הדבר בנוגע לנוסח המשנה; מהם שהם מתאימים עם
 ד"ג, ואותם מזכיר רבינוביץ בשם כולל "משניות גאפולי ופיזור", ומהם שהם שונים
 מד"ג ואותם מזכיר רבינוביץ בשם "משניות פיזור". ואמנם כמה גירסאות שבמשנה דפוס
 זה מתאימים עם המשנה שבכ"י פיה"מ, ככ"י ב וההגהותיו של ר"ש לירמא (עי' להלן
 בפרק הבא). ככמה הוספות שבדפוסים שאינן מעיקר המשנה ואינן בדפוס זה, כאותה
 ההוספה בסוף פיאה (וכן דיין וכו') לעיל עמ' 975, ככ"י ב וה לירמא; כביכורים פ"א
 מ"ו (מעצרת וכו'), כד"ג וב וה (לעיל עמ' 816); כפסחים פ"ד מ"ט (תוספתא ששה
 וכו'), לעיל עמ' 950; כיומא פ"ו מ"ח (ר' ישמעאל אומר וכו'), ככ"י ב וכ"י תימן
 ("ברייתא"), לעיל עמ' 960; כסוכה פ"ד מ"ה (בשעת פטירתן וכו'), כד"ג וכ"י ב (לעיל
 עמ' 928); ככתובות פ"ז מ"ו (ואיוז היא קולנית וכו'), לעיל עמ' 950, ונדירים סוף פ"ג
 (ד"א גדולה מילה וכו'), ככ"י ב ולירמא (לעיל שם).

או (כדוגמאות ממין אחר) למשל מע"ש פ"ה מ"ו: האחרון של פסח, ככ"י ב
 ולירמא ורמב"ם ה' מע"ש פ"א (לעיל עמ' 540), סוכה פ"א מ"ב: אף התחתונה, ככ"י ב
 ולירמא (לעיל עמ' 1011), שם מ"א: מחצלת קנים מחצלת גדולה, כד"ג וב וה (לעיל
 עמ' 1105), שבת פ"ז מ"ב: החורש והזורע, ככ"י ב וה ולירמא (לעיל עמ' 712), שם:
 והבוצע, ככ"י ב ולירמא (לעיל עמ' 1221), נזיר פ"א מ"א: אוהא, ככ"י ב ולירמא (לעיל
 עמ' 717). וכאלו עוד.

(1) שני דפים מדפוס זה נמצאים, כמו שהודיע לי בטובו פרופ' מרסנז נ"י, בספרייה של הסמינר בניוירק.

אף חלוקת-המשניות⁽¹⁾ שונה בדפוס זה מדפוסים שאחריו (ולפעמים הציונים משובשים בחלקם), כגון שבת פ"ז מ"ב – מ"ד שבדפ' פיזרו: ד הבונה (בטעות במקום: ג) ה ועוד כלל, ו המוציא תבן, ובפ"י מ"ה – מ"ו בפיו: ו המוציא אוכלין, ו הנוטל, ובעירובין פ"י מ"ג – מ"ט בפיו: יב (בטעות), יג, יד; ובפסחים פ"ט מ"ט – י"א בפיו: י אמר להן אם, יא אמר להן ואמרו, יב שתי חבורות, יג וכן חמש, יד שנים – ה כל כבד "נ, וביומא פ"ה מ"ד – מ"ו בפיו באמצע מ"ד: ה נטל דם הפר, ו התחיל מחטא, ו הזה על טהרו, ובפ"ו מ"א ואילך בפיו: ב ויאמר אם של שם ג בא לו, ובר"ה פ"א מ"ו ואילך בפיו: ח אמר רבי יוסי, ט ואילו הם הפסולים י מי שראה, ובפ"ב מ"ה – מ"י בפיו: ו בראשונה, ז כיצד בודקין, ח ואח"כ היו מכניסים, ט ראש בית דין, י דמות צורות, יא שלח לו, וכאלו הרבה.

ואפשר ואפשר שהמדפיס בדפ' פיו השתמש גם בהגהותיהם של כמה חכמים מגיהי הדפוסים (ע' בפרק הבא).

"דפוס ספרד" ("ד"ס")

משניות "דפוס ספרד" (רמ"ה בערך)⁽²⁾ באותיות מרובעות, בלא כל פירוש, שרידים ממנו ארבעה דפים: הדף הראשון והאחרון באוה"ס של ביהמ"ד לרבנים (שכטר) שבניוירוק, הדף השני והשלישי באוסף שוקן שבספריה הלאומית שבירושלים (ומכורך לו צילום של קטע ניוירוק).

הקטע מתחיל מכשירין פ"ב סוף מ"י: דמאי, ונמשך עד זבים פ"א מ"ב: ר' ישמעאל או הרוא, ומידים פ"ג מ"א: אר"ג מעשה, ונמשך עד עוקצין פ"ב מ"ה (בד"ס: יא): משתערין בכמות שהן יב.

נוסח המשנה שוה בכמה מקומות לטהרות ד"ו רפ"ג (עם פי' ר"ש, ע' להלן), למשל מכשירין פ"ה מ"ג: ר' או' אינ' בכי יתן וחכ"א הרי זה בכי יתן, שם מ"ט: והזיפין, אף חלוקת-המשניות אינה שוה תמיד לדפוסים, כגון מכשירין פ"ד מ"ה – מ"י בד"ס: ו הניחה שירד, ז המטביל, ח קופה, ט פירות, י קדירה, יא הממלא, יב עצים, עוקצין פ"ב מ"ה – מ"י בד"ס: ז (בטעות!) המחחק, ח האגוז', ט ביצה מגולגלת, י עלי ירקות, יא עלי בצלים, יב (קשוח), וכולה כד"ו רפ"ג, אלא שבו אין ציוני המספרים.

סדר טהרות ד"ו רפ"ג, עם פי' הר"ש

משניות סדר טהרות ד"ו רפ"ג עם פי' ר"ש משאנץ בלבד (כמו בד"ו רפ"ב עם פי' הרמב"ם בלבד) – נדפס כולו מתוך כ"י אחר שנכתב יחד עם פי' הר"ש, "ויש שינויים גדולים בין המשניות שעם פי' הרמב"ם ובין המשניות שעם פי' הר"ש" (רנ"ג רבינוביץ, מאמר על הדפסת החלמוד, 36 – 37).

מסכת נדה לא נדפסה כאן, כשם שלא הדפיסו פיה"מ בד"ו רפ"ב כאן אלא אצל בבלי נדה, ומסכת טהרות מסודרת כאן אחרי עוקצין, וכנראה שהר"ש סידרה כך: שכן הוא אומר בתחילת טהרות: מסכת זו ראוייה לקיבועה אחר עוקצין דודאי אחריה נשנית וכו', כבד"ו עם הרמב"ם אין גם בדפוס זה ציוני מספרים של ההלכות, אלא חלוקה בלבד, ואשר לנוסח העיריות כבר שישנם בו כמה נוסחאות שוות לדפ' ספרד, כך גם מכשירין פ"ג מ"ח: האף, מ"ב: החליקא, מ"ה: מרגלים⁽³⁾, מ"ו: ואלו ידים פ"ג מ"א:

(1) ע' לעיל עמ' 1001 ואילך.

(2) ויש חולקים וסוברים שהוא דפוס קושטא, ומאוחר קצת. (3) לעיל עמ' 1219.

אמר רבן גמליאל, מ"ד: רבי יהודה (כד"ס חסר "אומר"); עוקצין פ"א מ"ד: קולסי
אכרוב (ב"פ), וכן בפ"ב מ"ז: באכרוב, מ"ו: ועוקץ דלעת יונית, ושם מ"ב: שרשי
המינתא, וכל חלוקת המשניות בפרק זה כד"ס, שכאן מסודרת כמשנה ג.
ובטבובי פ"א מ"א: נקרצות (כר"ש בטעות: נקצרו), ועי' לעיל עמ' 1255.
"נוסחת מהר"ם"

העתק מפ"י מהר"ם בר ברוך לטהרות נשלח מזורמיוז לר' יו"ט הלר (בהשמטת
דברי הר"ש משאנץ שהביא מהר"ם, תו"ט בהקדמתו לטהרות). בפירושו היה גם נוסח
המשנה (כמו בפ"י ר"ש משאנץ), והוא נזכר בתו"ט כמה פעמים בשם "נוסחת מהר"ם",
וכדומה. כך בכלים פ"ב מ"ו: ובנוסחת מהר"ם נקוד הפ"א בשב"א וכו', שם פ"ה מ"ו:
ובנוסחאות מהר"ם חכנאי, פ"א מ"ג: גם בנוסחת מהר"ם ליתא, פ"א מ"ו: וגם בנוסח
מהר"ם הקב, פ"ז מ"ו: ובנוסחאות מהר"ם כתוב המקלוט, פ"ז מ"א: וכן הוא בנוסחת
מהר"ם ז"ל, פ"ח מ"ג: וכן בנוסחת מהר"ם נמחק הוי"ו, פ"כ מ"א: ובנוסחת מהר"ם
והמודה המ"ם בחיריק והדלית בפת"ח, פכ"ה מ"א: ובנוסחת מהר"ם ז"ל תפרות, ופי'
לשון וכו', שם מ"ו: וניא ל"ג שאינם יכולים לקבל רמונים וכן בגי' מהר"ם, פכ"ח מ"ג:
וכן בנוסחת מהר"ם ליתיה, אהלות פ"ה מ"ה: ונוסחת מהר"ם שהכלי טהור וכלי חרס
הטהורי מצילין וכו', שם מ"ו: ה"ג בכוליה פ"ט וכן הוא בנוסחת מהר"ם בכאן, פ"ח
מ"א: וכן גירסת מהר"ם, פ"י מ"ג: כן הוא בנוסחת מהר"ם ז"ל, פ"א מ"ד: וכן הוגה
בנוסחת מהר"ם, ופי' היה וכו', פ"ג מ"ב: ובנוסחת מהר"ם שפחתו, פ"ז מ"ג: מצאתי
עכשיו שבנוסחת מהר"ם נמחק בתחלה, פ"ח מ"ב: ובנוסחת מהר"ם ומטמאה, פ"ח מ"ח:
ובנוסחת מהר"ם שבמשנתנו שהחזיר והחולדה והברדלס יכולים כו', נגעים
פ"ה מ"ד: בנוסחת מהר"ם ליתא, פ"ב מ"ה: וכן הוא בנוסחת מהר"ם ז"ל, שם מ"ו:
אבל בנוסחת מהר"ם כנוסחת הספר, פ"ה פ"א מ"א ד"ה אף: ובנוסחת מהר"ם אף בת
חמש כשרה, וזקנה אלא כו', שם ד"ה מה: כ"ה בס"א ובנוסחת מהר"ם וכתב כלומר
וכו', שם ד"ה וכשאתה: ובנוסחת מהר"ם מנוקד חירק צירי חירק, שם פ"ז מ"ב: והר"ב
העתיק בידו אחת, וכן גי' מהר"ם בכוליה פרקין, פ"א מ"ג: וכן הוא בנוסחת
מהר"ם ז"ל, שם מ"ו: ובנוסחת מהר"ם במשנה שלא גמרו, פ"ב מ"ה: ה"ג בס"א
וכן הוא במשניות ישנים מנוקדים (עי' להלן) ובנוסחת מהר"ם ז"ל, טהרות פ"ב מ"א:
וכן הוא בנוסחת מהר"ם ז"ל, שם ד"ה וראתה: ג"א ראתה, וכן הוא בנוסח' מהר"ם ז"ל,
מקואות פ"ג מ"ב: וכן היא בנוסחת מהר"ם ז"ל, פ"ד מ"ה: וכן היא בנוסחת מהר"ם
ז"ל בכאן, פ"ו מ"ח: וכן הוא בנוסחת מהר"ם ז"ל, פ"ח מ"ד: ובנוסחת מהר"ם גרס
ואח"כ כבדה את הבית, פ"ט מ"ה: וכן בנוסחת מהר"ם ז"ל, מכשירין פ"ג מ"א:
ובנוסחת מהר"ם אינו בכי יותן ותו לא מידי ופי' כלומר וכו', שם מ"ב: ומהר"ם גרס
ושאר כל המשקין טמאין ופי' כלומר וכו', פ"ה מ"ג: ג"ל לפרש וכו' מהר"ם, ובנוסחתו
איתא רבי מאיר אומר, פ"ו מ"ה ד"ה והמוחל: בנוסחת מהר"ם בה"א, זבים פ"א מ"ה:
ובגמרא פ"ז דסנהדרין דף פ"ג מ"ייתי לה וגריס לשי"ל וכו', וכן בנוסחת מהר"ם, פ"ב
מ"ג: וכן בנוסחת מהר"ם, פ"ג מ"א: הדלת מהר"ם הגיה ונקד הדלית בכולה
מכילתין, פ"ד מ"ו: וכן הוא בנוסחת מהר"ם, פ"ח מ"ב (כנ"ל), עוקצין פ"ג מ"ב:
ומצאתי למהר"ם שבנוסחתו הקלבסין, שם מ"ח: בנוסחת מהר"ם ז"ל משעה שאין
יכול לחיו'.

במשנה שבגמרא טהרות דפו' ראם, הדפיסו מכ"י אוכספורד "תוספות" שהוסיף

מהר"ם במגדל אינשהיים לנגעים ואהלות (מפ"ב מ"ב עד נגעים פי"ג מ"ה), והם מכ"י רח"ם (אוה"ת, 519). וליקוטים מפרה פ"א מ"א עד ידים פ"א מ"ג.

משניות דפוס יוסטיניאן

כבר אמרנו (לעיל עמ' 1276 והתקופה יג, 505) שד"נ "הוא נוסח העומד באמצע בין הנוסח ה"בבלי" וה"ירושלמי"; יש בו קצת מזה וקצת מזה, אבל נוטה הוא יותר לנוסחאות ה"ירושלמיות" אף שכבר הוגה בכמה מקומות על פי הבבלי. והדפוסים שאחריו, למדפוס "פירור", שנמשך עוד בעיקרו אחרי ד"נ, ועד דפוס וויניציא הבאים, הוגהו מעט מעט על פי הבבלי, עד שבא ד"ו יושטיניאן, ש"ו – ש"ז, והגיה כמעט כל המשנה על-פי הבבלי ועל-פי דפוס זה נדפסו ברובם גם המשניות ד"ו ש"ח – ש"ט, עם פירוש הרע"ב, אף שהרע"ב נמשך כמה פעמים אחרי ד"נ" (התקופה שם, בתיקונים). ד"ו יוסטיניאן, ש"ו – ש"ז, בורעם וטהרות עם פי' הרמב"ם והר"ש משאנץ, ובמועד, נשים, נזיקין וקדשים עם פי' הרמב"ם.

ד"ו יוסט' נמשך אך מעט אחרי ד"נ, אלא ברובו הגדול הוגה כאמור על-פי מב"ב, והעיר עליו רנ"נ רבינוביץ בד"ס בכמה מקומות, ואני בספרי זה, כגון לעיל עמ' 11 (כד"נ), 23 (כמב"ב ולא כד"נ), 35, 81, 84 ("המשניות ד"ו יוסט' וד"ו ש"ח ואילך מוגהות ע"ם מב"ב"), 98, 100 (כד"נ), 110 (כמב"ב ומי"ר ד"ו), 114 (כמב"ב), 119 (כמב"ב), 130 (כמב"ב), 145 (כד"נ), 194 (כמב"ב), 217 הערה 2 (ע"פ הבבלי), 232 (כמב"ב), 253 (כמב"ב), 276 (כמב"ב), 281 (ע"פ מב"ב), 282 (מב"ב), 326 (מב"ב), 327 (כמי"ר ולא כד"נ), 328 (מב"ב), 342 (מב"ב), 358 (כד"נ וד"פ ומי"ר), 359 (כד"נ), 400 (מב"ב), 401 (כמב"ב מוגה כרש"י), 461 (ע"פ מב"ב דפו"י), 468 (מב"ב), 469 (מב"ב), 484 (מב"ב), 495 ("כך במשניות למן דפו' יוסט' ואילך" ולא כמב"ב ומי"ר ולא כד"נ), 546 ("חוץ ממב"ב... ואחריו במשניות למן ד"ו ואילך"), 565 ("במב"ב דפו' וכן הגיה הרע"ב ועל פיו במשניות למן ד"ו ואילך"), 568 (כד"נ וכמב"ב ד"ו), 634 (כמב"ב), 644 (כמב"ב), וכאלו עוד. וד"ו ש"ח – ש"ט עם פי' הרע"ב נדפס כאמור ברובו הגדול ע"פ ד"ו יוסט' ש"ו, ועל פיהם הלכו ברובם גם הדפוסים שאחריהם, כדיווא שייט (עי' ד"ס ברכות, 75).

ומנטובה וסביניטה.

הוצאות תו"ט (פראג ש"ז, קראקא ת"ג)

ר' יו"ט ליפמאן הלר הדפיס המשניות שלו ראשונה בשנת פראג ש"ז, ואחריה בקראקא ת"ג – ת"ד, והוצאותיו אלו נעשו ליסוד כל ההוצאות שבאו אחריהן (חוץ מן ההוצאות הקטנות בלא פירוש, או עם פירוש קצר, שנדפסו ברובן באיטליא, ואמסטרדם ת"ו ופראג תמ"ח, והדומות¹) עם פי' הרע"ב ותו"ט.

ר' יו"ט הלר לא ראה ד"נ ואף לא ד"ו ש"ח – ש"ט עם פי' הרע"ב, אבל השתמש במשניות שנדפסו לפניו באיטליא (כדפ' ריווא²) שייט, סביניטה ומנטובה). במשנת הבבלי ובמשניות זרעים וטהרות, שקלים ועדיות שבדפוס הבבלי ("גם בדפוס ישן שבגמ"ה תו"ט כלים פייט מ"ז, נגעים פ"ד מ"ז, טהרות פ"י מ"ח ופרה פ"ה מ"ג) ו"במשנת הירושלמי", הבבלי והירושלמי ומפרשיהם, אף היו לו בסדר זרעים "משניות כתובים

(1) וכן הוצאות "כף נחת" שלפניהן, ועי' התקופה סי"ג, 506.

(2) "גירסת הספר" שבתו"ט תענית פ"א מ"ז: ולא ירדו גשמים, – בא ראשונה במשניות דפוס

ריווא ומשם לכל הדפוסים (ד"ס), ועי' להלן.

בקלף" (פיאה פֿיד מ"ג וכלאים פ"ח מ"ו; "משניות כתובים", שביעית פ"ב מ"ד, פ"ח מ"ג, פ"ט מ"א ופ"י מ"ו) עם פירוש רבי' אליהו מנחם מלונדריש (פיאה פ"ו מ"ד, מדעי היהדות ס"א, 51 ואילך, ושם עמ' 61). וסדר טהרות עם פירוש מהר"מ מרוטנבורג שהיה בו גוף המשניות, ותו"ט מזכירו בשם "נוסחת מהר"ם" (עי' לעיל). ו"משניות ישן ומנוקד" לסדר טהרות, תו"ט כלים פ"א מ"ז ד"ה הקב, פט"ז מ"ז ד"ה המלקוט, ד"ה המרכוף, פ"כ מ"א ד"ה המזדה, פכ"ח מ"ג ד"ה ר' יוסי, אהלות פ"ח מ"א ד"ה ומכונות, נגעים פ"ה מ"ד ד"ה שנוקק, פ"יב מ"ה ד"ה כנגע, שם מ"ו ד"ה אלא, פרה פ"א מ"ז ד"ה בכנפו, טהרות פ"ב מ"א ד"ה וראתה ומקואות פ"ח מ"ד ד"ה ולא כבדה, ו"נוסחת ארץ ישראל" (לזרעים קדשים וטהרות גם מסכת אבות), שהשתמש בו ביחוד בקדשים וטהרות¹), שאינו אלא ד"ו מוגה על פי פיה"מ להרמב"ם בכ"י (עי' להלן בפרק הבא).

מכל אלו בחר ר' יו"ט ה"ל, בירר וליבן וסידר נוסח מוגה. ציין את תיקוניו והגהותיו בכוכב בפנים, ובגליון רשם את מקור השינויים בציון: ס"א, וכדומה, ואף: ג"ל. אלא שהדפוסים שאחריו שינו את ציוניו וגליונותיו והכניסו בשינויים בפנים, ושינו אפילו את הנוסח עצמו, ואפילו דפ' ווילהרמרשדארף תע"ה, שהשאר עוד חלק גדול מגליונותיו וציוניו – אף הוא שינה והגיה כמה מהם בגליונותיו.

אשר לנוסח התו"ט, הרי כאן דוגמאות מהו' התו"ט השניה, ד"ק, ודפוסים שאחריו וביחוד דפו' ווילהרמרשדארף תע"ה.

כך בד"ק, למשל ברכות פ"ג מ"א, בפנים: מק"ש, ובגליון: ס"א (חסר בד' ריווא ומנט' והסיפּו' התו"ט), שם מ"ב: חזרו, ובגליון: ירושלמי וחזרו, פ"ד מ"א, בפנים: רבי יהודה אומר עד שבע שעות, ובגליון: ג"א ל"ג (ועי' תו"ט), שם: בית קדש (וכן ריווא ומנט'), פ"ה מ"ג: שטעה בה, ובגליון: ג"א זה, פ"ו מ"ו: מברך לכולם *והוא אומר, ובגליון: ס"א (ריווא ומנט': ואומר), מ"ח: מעין שלש, ובגליון: ס"א, פ"ט מ"ב: שכחו וגבורתו, ובגליון: ס"א (וגבורתו ליתא ריווא ומנט'), פיאה פ"א מ"ה חסר בד"ק "והאילן", וחסר עוד בד' ווילהרמרש' וישנו בד' ריווא ומנט' ובד"ח, ובכלים פט"ז מ"ח הדפוס בד"ק בפנים: הסיף, אע"פ שהוא אומר בתו"ט: הסיף הוא הסיף... אבל מפני שלא ראיתי כן בשו' נוסח לא שלחתי בו יד להגיה, אבל בד"ו ומנט' וגם בד' ווילהר' (וקצת ד"ח): הסיף, ובטהרות כתובים הגליונות שבד"ק (כס"א וכדומה), גם בד' ווילהרמרש' בגליון באותיות רש"י, כך כלים פ"א מ"ב: וחשוכי, ובגליון: ס"א, שם פ"ב מ"ג: טבלא שאין לה, ובגליון: ס"א (ריווא ומנט': וטבלא אין), שם מ"ז: נטמאת אחת מהם בשרץ, ובגליון: ס"א (בדפו"י: שאם נטמאת, ובדפ' ווילהר' שינו והדפיסו: ס"א שאם), בפ"ג מ"ב: חבית שיעורה, ובגליון: ס"א (אבל בד' ווילהר': ס"א שיעורו, בדפו"י: שיעורו), פ"ה מ"א: או מוסף, ובגליון: ס"א (וליתא בד' מנט' ומשב"ג), פ"ז מ"ד: ואפילו הן ארבעה, ובגליון: ס"א (מנט': ארבע, משב"ג: ד'), פ"י מ"ב: ובגיפסס (בתו"ט: ובגפסס), ובגליון: ס"א (אבל בד' ווילהר': גמ' ובגפסס), פ"א מ"ז: הקב, ובגליון: ס"א הקו (בתו"ט: והר"ב העתיק הקו וכן נמצא במשנה שבדפוס הגמרא, וכן ד"ו ש"ט ומנט'), שם מ"ח: *וטבעת, ובגליון: ס"א (בד' ווילהר': גמ' ל"ג, וליתא ד"ו ומנט'), פ"יב מ"ב: טמא מפני אונקליות, ובגליון: ס"א (בד' מנט': מטמא, פני! ובד' ווילהר' השמיט גליון זה, ובמקומו בפנים: גמ' אונקיות), פ"ד מ"ד: *והמחבר,

(1) מזכירו גם בתרומות פ"ח מ"ג ובאבות, עי' להלן.

ובגליון: ס"א (אבל בד' ווילהר' בפנים: המחבר, ובגליון: גמ' אחד¹), שבכל דפוויי: מסמר אחד מחבר). אהלות פייח מ"ה בפנים: ר' *או' נותן, ובגליון: ס"א (והוא נו' ד' סביוניטה: בד' ווילהר': ר' או' נותן). כלים פכ"א מ"ב: ובבורך, ובגליון: ג"ל (ונשמט הגליון בד' ווילהר'). פכ"ו מ"ד: טהורה, ובגליון: ג"ל (ונשמט הגליון בד' ווילהר'). ובנבחים פ"ג מ"ז: פטורו, ובגליון: ג"ל (לעיל עמ' 571) וכאלו הרבה. ועי' לעיל עמ' 187, 271, 281, 326, 357, 418, 461, 482, 570, 599, 601².

XVIII. מגייה הדפוסים

אחרי ד"נ וד"ו ש"ח – ש"ט רבו, ביחוד בא"י שכמה כ"י המשנה היו מצויים שם, חכמים שהגיהו את המשניות על"פי כ"י ואחד המיוחד בהם הוא הרב יהוסף אשכנזי. ר' יהוסף אשכנזי (ר"ד קויפמאן, מונטסשריפט חמ"ב, 38 ואילך³); נפטר לפני ה"א שמ"ב).

"התנא הגדול שהיה שונה תמיד המשניות בנגון" (סמברי, נויבויר ח"א, 151, קורא הדורות ד"ו לה רע"ב). הגיה את המשנה כולה על-פי כתביידי ישנים. ר' שמשון באק במכתב משנת ה"א שמ"ב (נחפרסם ב"ירושלים", ס"ב 144) מוסר שהר"ר יהוסף אשכנזי הגיה את המשנה על-פי כ"י ישן נוסח שנכתב בשנת ד"א תס"ב: שלא הניח כמותו בישראל בחסידות ועין (ועיון?) התלמוד ("הבבלי") והירושלמי והיה יודע כל שיתא סדרא משנה בעל פה ואותן המשניות נכתבו זה תת"פ שנה מנוקד י'. הגהותיו של ר' יהוסף נשרדו בחלקם על-ידי ר' שלמה עדני במלאכת שלמה שלו למשניות. אלא שר"ש עדני לא ראה מתחילה משניות עצמן שהגיה ר' יהוסף, אבל "מצא בהגהות שהגיהו מגייה משנה" בשם הר"ר יהוסף (מ"ש ובחים פ"א מ"ז), ש"מוגה במשניות" בשמו (נזיר פ"ו מ"ג)⁴. על-כן פיקפק ר"ש עדני בכמה מקומות באמינות יחוסי של הגהות אלו לר' יהוסף: איני יודע טעם למה שראיתי מוגה במשנה (כלומר מתוך משנה) החכם הר"ר יהוסף וכו' ושמא תלמיד טועה הגיהו ונתלה באילן גדול וכן כמה הגהות אחרות מצאתי שם שלע"ד לא מצאתי בהן לא טעם ולא ריח אא"כ נאמר שכך מצא הגרסא בספרים ישנים (מ"ש ברכות פ"ו מ"ג). אלא ש"לאחר זמן רב", "לעת זקנתו" באו לידי עצם המשניות של ר' יהוסף (ברכות שם, כלאים פ"ג מ"א, מע"ש פ"ד מ"ח, חלה סוף פ"ד: אכן אחר זמן וכו' ולא מצאתי כן⁵), חגיגה פ"ג מ"א:

(1) בט"ד: אחר.

(2) כהו' ראם השמיט את כל ש"ג של הו' ותת"פ וכלל כולם ב"שינויי נוסחאות".

(3) ועי' תולדות חכמי ירושלם, ח"א 132.

(4) מתוך הגהותיו, שהיו בתוכן גם פירושי משנה (עי' להלן). מוסר ר' יו"ט הלר בחו"ט פ"א פ"א מ"ג: מפי הר"ר טעבלין מירושלים תוב"ב שמעתי בשם רבו מהור"ר יוסף אשכנזי וכו' ("תגה"ה" שהובאה במ"ש שם). וכן מוסר בשמו ר' אפרים אשכנזי (חתנו של רש"ל) פירושי משנה (מתוך הגהותיו), מ"ש פ"א מ"א, דמאי סוף פ"ו.

(5) אבל במ"ש ובחים פ"ג מ"ח: אא"כ מצאתי שהיא הגהת הר' יהוסף ז"ל בשם ס"א, מקראות

לעת זקנתי, נזיר פ"ו מ"ג). ומצוי במ"ש: במשנת החכם הר"ר יהוסף אשכנזי (דמאי פ"ג מ"ב, תענית פ"ב מ"ג, מ"ה ומ"ט, פ"ד מ"ב ומ"ח, מגילה פ"א מ"ז, פ"ד מ"ז), במשנתו (עירובין פ"א מ"ז, פסחים פ"ד מ"ז), בספרו (מו"ק פ"ב מ"ד, נזיר פ"ב מ"ב), והרבה כאלו.

הגהה אחת של ר' יהוסף ליבמות פט"ז מ"ג נזכרת בשו"ת מהר"י טראני סי' קל"ט (לעיל עמ' 469), ואת זו לא הביא ר"ש עדני במ"ש. ומהר"א אזולאי בעל חסד לאברהם בפי' המשנה אשר לו "כ"י בסוף כל מסכתא מביא מחידושי מהר"ר יוסף הנזכר במסכתא" (רחיד"א בשה"ג, ערך יוסף אשכנזי).

נראה שספר המשניות שלו היה ד"ו ש"ח – ש"ט עם פי' הרע"ב, שהרי בהגהותיו הוא מעיר בכמה מקומות על פי' הרע"ב (מ"ש פיאה פ"ו מ"א, פ"ז מ"ב, דמאי פ"א מ"ב, ועוד).

הוא הגיה את המשנה על-פי הרבה כ"י שהיו לפניו, ולא על-פי כ"י אחד, אוהו כ"י שר"ש באק מזכירו (ואם קבלה נסבל). הוא מגיה ע"פ "רוב הספרים" (שבועות פ"ח מ"ה, תרומות פ"ח מ"ב: ברוב הספרים אך בספר אחד וכו', סוכה פ"ג מ"ז, הוריות פ"א מ"א, אבות פ"ב מ"ז, ועוד), או "כל הספרים" (ב"ב פ"ד מ"ז: ה"בילגות – בכל הספרים ובספר אחד כתוב נראה ה"גילגות נראה ה"גילגות, כ"י"ב בכלים פ"ד מ"ב: בס"א גרסי' סימנו כן היה נראה הכתב: מו"ק פ"ב מ"ה, ב"ק פ"ו מ"ד: בכל הספרים תעבר ויש ספרים שהיה מנוקד תַּעֲבֵר וי"ס אחרים תַּעֲבֵר, ב"ב פ"ד מ"ב, שביעית פ"ד מ"ז, פ"ז מ"ד, תרומות פ"ח מ"ב, שם מ"א, פ"י מ"ח, ועוד), ורגיל: ס"א, למשל נזיר פ"ו מ"ג: וראיתי שכן הגיה מבפנים סתר ברי"ש וכתב בחוץ ס"א סתם, או: ס"א – וס"א (ברכות פ"ט מ"ב, מעשרות פ"ג מ"ז, ועוד).

חוקר ומבקר מעמיק ודייקן היה, שלא היה כמותו בדורו. הוא מגיה אף אותיות ונקודות, אפילו דברים שאינם אלא ענין לכתיב, עד שהתפלל עליו ר"ש עדני בכמה מקומות. כגון ברכות פ"ו מ"ג (ועי' לעיל), דמאי פ"ח מ"ה: אע"פ שאין צורך וכו' אלא שנראה שכן מצא בספרים מכתובת יד ישנים, ב"ק פ"ז מ"ז, מעילה פ"ב מ"ז: ס"א קדמו בתנור וכו', כלים פ"ד מ"ב: שאין שירין לשירין ס"א שירים לשירים במ"ס, ה"ר יהוסף ז"ל, וכן כתב בכמה מקומות במשנה אחת מהנה בס"פ ה' מ"ז הערביין הגיה הערביים במ"ס ואיני רואה טעם מספיק דבוראי דבגרסת המשנה הכל שוה שאינו מקרא לדקדק בזה (ועי' מש"כ כ"י"ב מ"ש בגיטין פ"ג מ"ז לתוי"ט שם).

ומגיה הוא את המשנה ע"פ כ"י אפילו בניגוד לכבלי כגון שבת פ"ז מ"ב (לעיל עמ' 712), נדרים פ"ה מ"ה (לעיל עמ' 361), ב"ב פ"ה מ"ב, מ"ד, מ"ט ומ"א, נזיר פ"ד מ"ד, פ"ח מ"ז (לעיל עמ' 712), חולין פ"ה מ"ג (לעיל עמ' 1144), מכות פ"א מ"ט, מ"א, פסח' פ"ח מ"ז (לעיל עמ' 712), חולין פ"ה מ"ג (לעיל עמ' 1144), מכות פ"א מ"ט, ועוד. ובכמה מהם תמה עליו ר"ש עדני (כ"י"ב שביעית פ"ד מ"ד: ואי הוה מגיה לכך לא הוה תמהא!).

אף מפרש הוא כמה משניות ע"פ הפשט שלא כבבלי, מע"ש ספ"ג, חלה פ"א מ"ב, שבת פ"ו מ"ז, נזיר פ"ד מ"ז, ב"ק פ"ה מ"ג, שבועות פ"ב מ"ג, ועוד. וחולק בכ"מ על פי' הרע"ב (דמאי פ"ז מ"ז ומ"ח, כלאים פ"ב מ"ב, ועוד הרבה).

פ"י מ"ז: מצאתי מוגה וכו' וכן הגיה ה"ר יהוסף ז"ל ג"כ, נדה פ"ט מ"ז: ומ"מ וכו' והיא הגהת ה"ר יהוסף ז"ל, וכן שם פ"י מ"ב, פ"ח, ועי' מ"ש מכשירין פ"ב מ"ט ומ"י, ועוד.

ד"נ, שהיה בבית-הספרים של הקהלה בווינא.¹⁾ הוא טופס יחיד במינו שכן כולו מוגה עלידי ר' שמואל לירמא, וחתום בסוף עוקצין: ביום ג' ח"י לחדש אדר שני שנת הצו"ר לבריאת עולם השלמתי להגיה אלו המשניות וזה שזכני לכך יזכני להגות כס אני זורעי וזרעי עד עולם אמן כן יאמר יי מידי היתה זאת שמואל לירמא.

ר' שמואל לירמא העתיק הגהות אלו מתוך הגהותיו של הרב ר' שמואל ב"ר משה הלוי (בן דורו של ר' יוסף קארו). כך יוצא מכמה מקומות שבגליונותיו: ב"ב פ"ד מ"ט: אמר הרב המובהק הדיין ר' שמואל בר משה המגיה יראה לי שאין זו המשנה מדויקת בענין השומירה וכו' וכן ראיתי בנוסחאות המדויקות וכו'; שם מ"ג: זו הגהה כך מצאתיה בספר שממנו העתקתי וכו'; יבמות פ"א מ"ד: כך מצאתיה בספר שממנו העתקתי וכו'; חולין פ"ג מ"ב: אמר הרב המגיה ובהיבור כתב ע"ה הרי זו ספק ויראה לי שמתירין אותה וכתב שמואל נ"ה, שם מ"ג: אמר הרב שמואל בר' משה ז"ל המגיה הנז' כי הרב וכו'; בנדה פ"ג מ"ה המגיה במשנה "מרוסס", ובפיה"מ הניח "מסורס", ובגליון: כך כתב המגיה מה"ר שמואל ז"ל וזה לשונו: בכתובת הרב²⁾ במשנה מרוסס ובפי' מסורס ואשר יראה שהלשון מסורס (כלומר שהלשון שבפיה"מ מסורס, ומכאן שה"מגיה" השתמש בהגהותיו גם בכ"י הרמב"ם - "הרב" - עצמו); בעירובין פ"ה מ"ד בד"נ: שמקדרין, ובגליון: במשניות שמהם הגהתי כך מצאתי אבל הערוך בערך קד גורס בדלת והיא גירס' אמתית; בכריתות פ"ד מ"ב מחק בקוים התיבות "כשם שאם אכל-כשם שהוא", ושבאמצע "מביא חטאת - אשם תלוי" מחק בנקודות, ובגליון: נ"ל המעתיק שהרב המגיה ז"ל שכח ולא עבר הקולמוס על זאת השטה שנקדתי גם בהרבה מקומות מזה הספר ר"ל בהגהותיו כתבתי או הנחתי אותו כמו שמצאתי לא פחות ולא יותר ויראתי פן אהרוס מה שהוא ז"ל בנה; בחולין פ"ג מ"ג המגיה בפנים "ונחמדו", ובגליון: כך היא הנוסח' האמתית עיין בשרש חמד אבל הרב המחבר נראה שגורס נחמרו בריש' ובמוגהות שמהם הגהתי בדלת: באבות פ"ג מ"ב: שנאמר ישב בדד, ובגליון: כתב רש"י ז"ל שלא מצינו במשנה כתוב ישב בדד אבל רגילין לאומרו העם וכן כתב רשב"ם ליג"י ובמשניות שמהם הגהתי נמצא כתוב: בפרה פ"ו מ"א בפיה"מ: או זולת זה, ובגליון: יראה לי שאינו זולת זה אלא או סירו(?) וכת' שמואל: הוא החכם הנז' המגיה ז"ל וכך מצאתי אני המעתיק בספר הנעתק מהגהתי שמואל לירמא. הרבה הגהות בכת"מ "וכת' שמואל", "וכת' שמואל ס"ט", רשומות בסוף הקדמת זרעים. ובשביעית פ"י מ"ה חותם ב"פ: שם"ה (שמואל משה הלוי?).

הר' שמואל ב"ר משה הוא בוודאי ר' שמואל ב"ר משה הלוי, שבא בכתובים עם ר' יוסף קארו, בשו"ת אבקת רוכל סי' קח (חיד"א בשה"ג אות ש') ובשו"ת ר' יוסף קארו סי' ג (חתום: שמואל בכ"ר משה הלוי).³⁾

ור' שמואל לירמא הוא כנראה אביו של הרב יהודה בכ"ר שמואל לירמא

- (1) [היה שואל אצלי ונמצא בידי כאן עד שהחזרתיו, כחדשים אחדים לפני שפרצו הגרמנים לווינא, ע"פ דרישת המנהל, עכשיו נחשב הספר היקר הזה כאבוד. ואני פסחטק כאן ברשימותי].
- (2) בזבחים פ"ח: בכתובת הר"ם ז"ל למזרח וצ"ע.
- (3) העירני ע"ז ר' אליעזר ריבלין ז"ל.

בעל לחם יהודה. פי' אבות, סביוניטה שטי'ו, ושו' פליטת בית יהודה (תשובה אחת גם בשו' שתי המאורות סי' ל"ב); אע"פ שר' שמואל לירמה הגיה באבות פ"א מ"ג: על מנת שלא לקבל פרס. ור' יהודה לירמא הכריע כנו' שלנו (שם דף ו ע"א) ולא הזכיר את הגהת אביו.

ה"מגיה", ר' שמואל ב"ר משה, השתמש בכי"י פיה"מ בערבית, וביניהם גם כתיבת הר"ב ("הר"ם", עי' לעיל עמ' 1286). בפסח' פ"ג מ"ג בגליון: ובערבי וכו', ביבמות פ"ב מ"ד, בגליון: ע' (= "ערבי") פינסב לה אל פעל, פי"ד מ"א: ע' פדלך לא יצח. פט"ו מ"ד: ע' לכן מה ינתהי בהא אלאמר חתי' תזיף כתאב מרה' ואחרה (! "ואחדה"). וכאלו עוד. ובקינים פ"א מ"א: צ"ע עוד בס"א ג. בהגהותיו בפיה"מ הוא מגיה הרבה, מוחק פיסקות שלמות, משנה ומוסיף; בוודאי על-פי מהדורא אחרונה של הרמב"ם. כך בשביעית פ"ט מ"ה (עי' פאר הדור סי' קמ, ה' פריימאן סי' ר"מ)⁽¹⁾, במנחות פ"ד מ"א (עי' להלן "נוסחת א"י"), והרבה כאלו. ואמנם הגהותיו בין במשנה ובין בפיה"מ מתאימים בהרבה לכי"י ב וגם לינוסחת א"י (עי' להלן). ואשר לנוסח המשנה⁽²⁾ רשמתי הרבה מהם בספרי זה, כגון (= לירמא) עמ' 11, 18, 23, 26, 35, 37, 65, 78, 81, 87, 91, 116, 125, 130, 138, 145, 194, 228, 233, 265, 278, 301, והרבה כאלו. נוסחת ארץ ישראל ("נא"י"), שבתוי"ט

בהקדמת סדר קדשים לתוי"ט, מספר הוא: שכאשר הייתי יושב ומחבר מהדורא בתרא דנזיקין, וכבר היו דפוסין וחוקקין, סדר זרעים מועד ונשים... בא אלי... מהריר יודא ליב... מתושבי עיר בודן ויאמר אלי... כי פירוש המשניות להרמב"ם... הנם בידי שלשה סדרים מוגהים ומדוקדקים... לזרעים קדשים וטהרות גם מסכת אבות... אך למחסור מהם חולין גדה וברכות... אז באתי במגילת ספר כתובים בו ההגהות... לא מן השם הגהות הוא זה... שלפעמים נתחלפו כמה שטות וענינים, בפנים מפנים שונים. אבל נוסחא ומהדורא אחרינא, והרמב"ם עצמו באחרונה עשאה קאמינא. על כן מדי דברי בה בשם נוסחת ארץ ישראל אקראנה... יען כי מארץ הקדושה היא מוצאת ואלי הובאה. ובתוי"ט תרומות פ"ה מ"ג: ועכשיו ראיתי בנוסחא שבאה לידי מארץ ישראל, כמו שתראה בפתיחתי לסדר קדשים ובנוסחא ההיא כמו בחבורו. ובתוי"ט אבות פ"א מ"ה: והובא לידי משניות מארץ ישראל מסדר זרעים קדשים וטהרות ובתוכם גם מסכת זו והוגה וכו'.

חוק מתרומות ואבות (ועי' להלן) משתמש תוי"ט בהגהות אלו בקביעות בקדשים ובטהרות.

ההגהות נכתבו באחד מדפוסים ויניציא. בפרה פ"ה מ"ג ד"ה קרויה: ודקדקתי בנא"י והיא ע"פ דפוס ישן שבגמרא⁽³⁾ וראיתי נדפס בה גם ברישא ממים הראויין לקדש (כך במשב"ג ד"ו: במים שהן ראויין, וכן כ"י ב והו' לו) ההגהות מגיהות את המשנה ואת פיה"מ. בפיה"מ, למשל זבחים פ"י מ"ח

(1) בכ"י ב כמהדורא הראשונה, ובגליון: יש נ"ע ("נוסחא עתיקה") שגיית.

(2) לפיה"מ איני יכול עכשיו לדון בו ביחוד, מפני שאין אותו ד"ץ עכשיו בידי, ורשימותי

בענין זה מעטות.

(3) ידפוס ישן שבגמרא" מזכיר תוי"ט גם נגעים פי"ד מ"ט, טהרות פ"ב מ"ה, מקואות פ"ה מ"א

ופ"ד מ"ג, ועי' עוד לעיל עמ' 1282.

ד"ה ר"ט: וגם בפ' הרמב"ם דבנוסחת א"י נמחק כל ה'ל' והוגה וכו'; שם פ"ב מ"א ד"ה אונן: ועכשיו כשבא לידי נוסחת ארץ ישראל מצאתי שהוגה בלשון הרמב"ם דהכא, שבמקום שכתב וכו'; מנחות פ"ד מ"א: גם הרמב"ם בחבורו מה"ת סתם וכתב לשון המשנה וכו' וכתב עליו הכ"מ וכו' דהלשון שבפירושו הוא טעות סופר וכו' ובנוסחות הערבי ליתיה. ע"כ וכך בנא"י שבידי הוגה ונרשם על לשון הפי' ומ"ש תפלה של יד אינה מעכבת כו' עד ואינו כן בתפלה של ראש ושל יד אלא. ונכתב במקומו בזה הלשון ואמרו הלבן אינו מעכב את כו' הוא שאם עשה... כמו שביארנו בחבורנו במנין המצות ולזה כל כו' ע"כ (וכן לירמא, ע"י לעיל עמ' 1287); בכורות פ"ח מ"ט ד"ה ולא: ואני ראיתי בנוסחת פי' המשנה להרמב"ם שמארץ ישראל שהוגה זה הלשון נמחק בו ונכתב בלשון אחרת. אבל נפסל בקרע עד שלא יכולתי לעמוד עליו; כריתות פ"ב מ"ג ד"ה רבי יהודה: ושוב ראיתי בפ' הרמב"ם דנא"י שהוגה בכאן והנראה לי שהלכה כר"י (וכן לירמא, אלא שלשונו הוא: והעצום אצלי שתהיה הלכה כר' יהודה); שם פ"ג מ"ה ד"ה ר' יוסי: ובנא"י כתוב והקרב אצלי שהדבר הזה פירוש וכו' (מלה במלה כמו בהגהת לירמא). וכאלו הרבה בהגהות אלו לפיה"מ שמתאימים להגהות לירמא.

ובנוסח המשנה, כגון אבות פ"א מ"ה, פ"ב מ"ד, פ"ד מ"ב, מ"ה ומ"י, בכורות פ"ו מ"ט ד"ה וזמן: ובמשנה שהובאת לידי מא"י מצאתי שהוגה בה בזמן שהיא עצם אחד אינו מום. והשאר כולו נמחק; שם מ"י ד"ה אינו: כלים פ"ג מ"ג, פ"ח מ"ה, פ"כ מ"ז, פ"כ"ב מ"ג (וכן לירמא), פ"כ"ח מ"ג (וכן לירמא); אהלות סוף פי"ז מ"ה (וכן לירמא); שם פ"ח מ"ח (וכן לירמא). והרבה כאלו.

זאת אומרת שהגהות אלו הן מעין הגהות לירמא – מוגהים מתוך כ"י פיה"מ או מתוך הגהות מגיהים שהשתמשו בכ"י, כהגהות לירמא.

ר' סולימאן אוחנא, ר' מנחם לונזנו, ועוד

ר' סולימאן אוחנא (מגורי האר"י), מרבני פאס, שעלה לא"י והתיישב בצפת¹, הוא הגיה "במשנתו" את נוסח המשנה, והגיה והעיר כגליון על פירושי הרמב"ם והרע"ב; "משנתו", שמזכירה ר"ש עדני במ"ש בכמה מקומות היה איפוא דפוס עם פי' הרמב"ם והרע"ב, כדפוס ריווא, מנטובה וסביניטה.

הגהותיו והערותיו לפי' הרמב"ם (והרע"ב) נזכרים הרבה במ"ש. כגון דמאי פ"ד מ"א, שביעית פ"ט מ"ג ומ"ו, ערלה פ"ב מ"ג, חרומות פ"ב מ"ב: וכן מצאתי אחר זמן רב שהגיה החכם ה"ר סולימן ז"ל במשנתו בין בפ' הרמב"ם ז"ל בין בפ' ר"ע ז"ל: פסח פ"א מ"ו: אחר זמן רב נזדמן לי משנתו של החכם הר"ר סולימאן אוחנא ז"ל ומצאתי שכתב על זה (על פי' הרע"ב) וז"ל וכו'; כלאים פ"ד מ"ח (על פי' הרע"ב). ולנוסח המשנה, כגון כלאים פ"ז מ"ב: י"ס דגרסי בהדיא בד"א בהמה (כלשון ה"ר יהוסף אשכנזי במ"ש שם: י"ס דגרסי בד"א בהמה וכו' ונ"ל דשבוש הוא וכו': אבל לירמא מגיה כן); מגילה פ"ד מ"ז: וראיתי שהחכם ה"ר סולימאן ז"ל הגיה במשנתו וכו'; כלים פ"ז מ"ט: גם החכם הרי"ס ז"ל מחקה מספרו; אהלות פ"ג מ"א: אכן מצאתי שה"ר סולימאן אוחנא ז"ל אדרבה מחק כל זה במשנתו וכו' בחוץ בגליון וז"ל כמו שהגהתי מצאתי בנוסחא של פאס וכו'.

¹ (1) ע"י גם באר שבע, כריתות כו' א ד"ה לאשתרויי.

ר"ס אוחנא הגיה אף כל מדרשי הלכה (ד"ו ש"ו), ספרא וספרי ומכילתא, על-פי כ"י, והגהותיו אלו נזכרות הרבה בספרי דבי רב לר"ד פארדו, ובשבות יהודה לר' יהודה ג'אר למכילתא. ומהן נדפסו כל "הגהת ספרא" בתומת ישרים (דף לג ע"א ואילך), שהעתיק אותם "מספ" חסיד ורב מחכמי א"י" (סוף הקדמת הספר) והיו בידו גם "הגהת ספרי ומכילתא" (בהקדמה שם). הגהות אלו נמצאות ברובן בהעתקת ר' אברהם הלחמי, כ"י ר"ש וורטהיימר, והגהות ספרי נדפסו בספרי דפ' ווילנא תרכ"ו (מתוך גנזי הגר"א). ואמנם המגיה בתומת ישרים שם, דף נד ע"א ציין להגהות ספרי אלו: "ועיין במה שכתבתי בספרי פ' שופטים דף (ו"א: עמודה!) קפ"א". ונמצא בדפ' ווילנא שם בפ"י קע"א. ורד"פ מביא כ"פ מהגהות ספרי אלו בלשונן.

ומהעתקות ר"א הלחמי נדפסו במכילתא דפ' ווילנא תר"ד. בסופה, פרשיות שמות וארא ממכילתא דרשב"י (רמא"ש מכילתא, קיט ע"ב), ושנית ע"י וורטהיימר מתוך כ"י שלו, אוצר מדרשים, ח"א עמ' נח – סג.

ר' מנחם לונזנו

ר' מנחם לונזנו, שעסק הרבה בכ"י, הוציא והגיה הרבה ספרים (ביניהם גם הגהות ירושלמי) – הגיה גם את המשנה כולה ע"פ כ"י, וניקדה בחלקה, והוסיף לה בגליונות הערות ופירושים. ר"ש עדני מרבה להזכירו במ"ש (ואבל רק בזרעים ומועד). מהגהותיו במשנה, דמאי פ"ה מ"ב: מצאתי מוגה במשנת החכם הר"מ דילונזנו ז"ל, עירובין פ"ג מ"א ("בנכ"י"), שם פ"ד מ"ח (כנ"ל), פסח" סוף פ"ה מ"י, שם פ"ט מ"י: וכך מצאתי בנכ"י, פ"י מ"ד (כנ"ל), שקלים פ"א מ"ג: כך נראה ממשנת הר"מ דילונזנו וכו', שם מ"ה ("נכ"י"), יומא פ"א מ"א (ידגם בנוסחת כ"י), פ"ב מ"א. פ"ג מ"ב, שם מ"ז (ה"ר לויירו גריס"י), שם מ"ח (כנ"ל), פ"ז מ"א. פ"ח מ"ח ("יובחדושי ה"ר לויירו ז"ל"), סוכה פ"ג מ"ב, ביצה פ"ה מ"ה, מו"ק פ"א מ"ב. והגהותיו בניקוד (המשנה): ברכות פ"א מ"ג, פ"ד מ"ה, פ"ז מ"י, פ"ז מ"א, שביעית פ"ד מ"ב, תרומות פ"ג מ"ד, שם מ"ז, מעשרות פ"א מ"ב, שם מ"ז, שבת פ"ו מ"ח, פ"ז מ"ד, פסח" מ"ה, שם מ"ז, פ"כ מ"ד (- ובנכ"י -), פ"כ"ד מ"ג, עירובין פ"ו מ"ט, פ"ז מ"ג, שם מ"ח, פ"ח מ"ח פסח" פ"ג מ"ג (ב"פ), פ"י מ"א, שם מ"ח. ולפירוש המשנה, כגון ברכות פ"ח מ"ג, שבת פ"כ"ב מ"ב, ועוד.

ר' בצלאל אשכנזי

ר' בצלאל אשכנזי שהגיה ע"פ כ"י את רוב התלמוד הבבלי, וממנו נדפס בדפ' רא"ם בבבלי קדשים, מזכיר ר"ש עדני תלמידו במ"ש הגהותיו ממשניות סהרות עם פ"י הרמב"ם (בוודאי במשב"ג ד"ו), אלא שלא הגיה אלא מסכת כלים וקצת פרקים ממסכת אהלות. מ"ש נגעים פ"ח מ"ז ד"ה חזרו בהגהה: ולא מצאתי מוגה בפ' משנה זו ע"י הרב בצלאל אשכנזי ז"ל כי לא הגיה ז"ל רק מסכת כלים וקצת פרקים ממסכת אהלות (נזכר באחרונה באהלות פ"י מ"ג) כאשר רמזתי קצת מהגהותיו שם. בכלים פ"כ"ד מט"ז ד"ה ושל יוצאת החוץ: אמנם בפ"י המשנה להרמב"ם ז"ל המוגה על ידי הרב בצלאל אשכנזי ז"ל מצאתי כתוב וכו'.

בנוסח המשנה נזכר כ"פ בלשון "כך הגיה הרב בצלאל אשכנזי", "כך מצאתי מוגה ע"י וכו', וכדומה, הרגיל בכלים ובפרקים הראשונים שבמסכת אהלות. ואף מצרף אותן מ"ש יחד עם הגהות ר' יהוסף אשכנזי:

בכלים פ"א מ"ב, פ"ה מ"ט: מצאתי מוגה על ידי וכו', פ"ז מ"ג: כך מצאתי

מוגה על ידי וכו', פ"ח מ"ח (כנ"ל), פ"ט מ"ו (מצאתי שמחק). שם מ"ח: כך מצאתי מוגה וכו', פ"י מ"ד (כנ"ל), פ"יא מ"ג: ותמהתי שמצאתי מוגה ומנוקד ע"י הרב בצלאל אשכנזי ז"ל כך מן השחוקות ומן הגרורות ריב"ן אומר אף מן הקצוצות, שם מ"ד (מצאתי שמחק), פ"יא מ"ו, פ"יב מ"ג, פ"ג מ"ב: והרב בצלאל אשכנזי ז"ל הגיה במשנה וגם בפ"י הרמב"ם ז"ל קלגריפון וכו', פ"ג מ"ד, פ"ד מ"א, שם מ"ב, מ"ג, מ"ד ומ"ח, פט"ו מ"ד, פט"ו מ"ו, פ"יז מ"ב (ומצאתי שמחק), שם מ"א, פ"ט מ"א, שם מ"ו: הגיהו והוסיפו במשנתו בספרו שהיתה זו הבבא חסרה שם (חסרה בד"ו רפ"ח), פ"כ מ"א: כך הגיה וכו', שם ד"ה והמזודה, שם מ"ב (מצאתי שמחק), שם מ"ג, מ"ה ומ"ו, פכ"ב מ"י (ג"פ), פכ"ג מ"ב, פכ"ד מ"ה: אכן הרב בצלאל אשכנזי ז"ל ראיתי שהיה בספרו כתוב תרבוסיים בבי"ת (וכבד"ו) ולא הגיהו בין במשנה בין בפירושה, שם מ"ט, מט"ו (מט"ו בפ"י המשנה), פכ"ה מ"ג, פכ"ו מ"א, שם מ"ב: כך הגיה וכו', שם מ"ד (ב"פ), מ"ה, מ"ט: כך הגיה וכו', פכ"ז מ"ב, מ"ד ומ"ה ומ"ו: כך וכו', שם מ"ו, שם מ"א: כך מצאתי מוגה על ידי הרב בצלאל אשכנזי ז"ל וה"ר יהוסף ז"ל, שם מ"ב, פכ"ח מ"ג, פכ"ט מ"ג: כך הגיהו וכו', פ"ל מ"ב.

ובאהלות, למשל פ"א מ"ד: כך הגיהו וכו', פ"ב מ"ב (ב"פ), שם מ"ג ומ"ד, פ"ג מ"ד ומ"ה, פ"ד מ"ב, פ"ה מ"ד, פ"ו מ"א: וכן כתב הרב בצלאל אשכנזי ז"ל שמצא בספרי כתיבת יד, שם מ"ב: פ"ז מ"א: ואני שמעתי מפי הרב בצלאל אשכנזי ז"ל בילדותי בהיותי לומד בישיבתו נוסחא אחרינא שנותית ופ"י וכו' וגם אחר זמן רב עתה בזקנותי מצאתי אותו מנוקד בכתב ידו ז"ל שנותי וכו', ובאחרונה: ר' שלמה עדני

אחרי פירוש התוי"ט. הרי פירוש המשניות של ר"ש עדני, מלאכת שלמה, הוא אחד הפירושים החשובים ביותר, בבקאותו הגדולה (ה"ציונים" שנדפסו במקומו בדפ"ר ראם לקוחים ברובם ממלאכת שלמה, שהוציאום משם), וגם ביחוד על-ידי אוצרות כ"י המשנה (והראשונים) והגהות המגיהים הנזכרים שעל פי כ"י. שכן חוק מהגהות המגיהים היו גם בידו הרבה כ"י המשנה: בקצת ספרי כ"י מצאתיו אלא שבספר א' כ"י מצאתי (פ"א פ"ז מ"ד); בספרי כ"י שראיתי (שם פ"ח מ"א); ובנוסחת משנה כתיבת יד מדוייקת מצאתי (דמאי פ"ז מ"ו): שכן מצאתי במשניות דווקניות דכתיבת יד (כלאים פ"ח מ"ו); וכן במשניות מדוייקות אינו כתוב (שביעית פ"ט מ"ה); מצאתי במשניות מדוייקת כתיבת יד (תרומות פ"א מ"ו): ה"ג וכמדומה לי שכן ראיתיו במשנה כ"י דווקנית (דמאי פ"ה מ"ט); ראיתי במשניות כתיבת יד (שביעית פ"ח מ"ד); כך מצאתי נוסחת המשנה בספר כתיבת יד (מע"ש פ"ב מ"ב); בנוסחת כ"י (ברכות פ"ג מ"א, פ"ט מ"ו, פ"א מ"א), וכדומה הרבה.

ומזכיר הוא במ"ש גם "שוני המשניות"¹: וכן ראיתי רוב שוני המשניות הדייקנין גורסין (דמאי פ"ה מ"ט); ודלא כמו שראיתי גורסין רוב שוני המשניות וכו' (שם פ"ב מ"ה).

(1) כיו"ב אצל רס"ע מפאנו בשו"ת סי' א: ותו שמעינן לתנאי קסאי דתנו בערבין ובשחרין.

ציונים

ציון א'

תנא

(לעיל עמ' 144)

ספרות:

סדר תו"א סי' ס"ה (הו' כהנא עמ' 29, והוגה על פיו): וכל היכא דאיכא תנא חוספתא היא שנוספה ומה שחסר מן המשנה הוסיפו אותו חכמים בגמרא מן הברייתא, וחוספתא זו שהיא חוספתא על המשנה (לסיכך) אינה כתובה בל' תנו רבנן אלא בל' תנא ("תנא") אע"ס שכל תנו רבנן חוספתא היא.

רב שמואל בן חסני ב"מדכל אלתלמוד" (זכרון לא"א הרכבי, 163): אלתוספתא מהי מתכיראת אלפרוע אלתי בקית בעד אלמשנה פעניאנהא סי אלתלמוד כלה [תנא]. בעברית (מבוא החלמוד המיוחס לר"ש הנגיד): התוספתא היא שיור המשנה וסימנה תנא¹.

רב שריא, אגרת 41, נ"צ: וכולהי הני בריאתא לא איקבען למיגרסאנין כולי עלמא כדאיבען בריאתא דר' חיה ור' אושעיא ולא אמרינן בהי תנו רבנן אלא תניא ותנא ("ותנא", עי' "ותנא תנא", לעיל עמ' 787). ופירש דבריו בתשובתי (תה"ג חרכבי סי' רי"ח, שרידים מהגניזה הו' ווייס, 32): אבל בריאתא דוד מן הני ("שחויץ מבריות של ר"ח ור"ה") דלאו (תני) רבנן תנונין אלא תנאיי בעלמא תנונין לא אמרינן בהו תנו רבנן אלא תניא ותנא לשון (ככתבו ווייס) סהם.

אבל בסדר תו"א שבתפארת ישראל, 166, שהוא כן דורו של רח"ג (עי' מש"כ באוה"ג ברכות, הפירושים 83 הע' ו): כל תנן במתניתא דילנא וכל תנו רבנן ותניא ותנא ותני (דב') ר' חייא – דתוספתא וסיפרא וסיפרי ומכילתיה [וד] כוותיה.

רשימת חלק 2 המקומות שזכר בהם "תנא", אצל באכר, Tradition, 236 ואילך. אמנם "תנא" כבבלי הוא כרגיל ברייתא קצרה (בין שיש עליה מו"מ ובין שאין), והרבה מהן ברייתות מפרשות³ ומוסיפות איוז הערה למשנה. אבל צורתה החיצונה, צורת הערות, קיבל

- (1) והיינו שכתב רש"י בסוכה מה א ד"ה דמסק: והיינו גמי קלניא דתוספתא, ז"א של ה"תנא".
- (2) "חלק", כי הרשימה לקייה בהרבה חסרונות, ואף בדברים השייכים למשנה (236 – 237) חסר הרבה, עי' להלן בדוגמאות שלי, ועוד חסר למשל בעירובין – נח א, ביומא – לו ב, בספא – יג סע"ב (אלא דליתא בכ"י), בסוכה – יס א, כט א, בתענית – כה א ב"ס, כה ב, לא א, בכחכות – קט א, בקידושין – סו א, בב"ק – פ"ה סע"א, בב"מ – מ ע"ב, בב"ב – צח רע"ב, במנחות – קז סע"א, בבכורות – כה ב, כט רע"ב, לט סע"ב, מ ע"א, מ סע"ב, מג רע"ב (במקום 49 א צ"ל 44 א ג"ס), בערכין – יג סע"ב (במגילה [עמ' 237] צ"ל במקום 22 א: 21), ועוד הרבה, ועי' "תנא – ותנא דידן" לעיל עמ' 145.
- (3) בהן גם סירישי מלים בארמית, ב"ב ג' ע"א דפ' מיו' ור' ואו"ז: <תנא> גויל אבנא דלא משטיאן וכו', עג א א"פ ור: <תנא> תורן איסקריא וכה"א וכו' נס אדרא (אדרא) וכה"א וכו', שם מ ע"ב ה וע"י: <תנא> ארו ארוזא שיטה תורניחא וכו'.

"תנא" זה על ידי דרך הציטוט של הבבלי (וכיו"ב אף ב"תני" של הירוש'), שאינו מביא מן הברייטא כרגיל אלא מלים אחדות שהוא צריך להן, וכך, כשמשתטס קצר מוצא ממקומו וממסגרתו, הרי הוא עושה רושם של "הערה", ואולם כל עיקרו אינו אלא ציטאט מקוצר מתוך בריתא שלמה לא פחות ולא יותר.

הרבה ציטטים שהובאו בבבלי ב"תנא" נמצאים בתוספתא, או במדרשי-הלכה, או בברייטות שבירוש', והרבה מהם נמצאים במקומם או בהקבלה בתוך מסגרתם. למשל שבת נד א (תוס' פ"ד ג בשינויים), עירובין צט ב (תוס' פ"ו כג, ע"י לעיל "וי"ו מטעה", עמ' 1101), פסחים נג ב (פ"כ/פ"ג יז), סה א (תוס' פ"ג/פ"ד יא), יומא לו ב (וכן בירוש', תוס' פ"ב ג, ע"י לעיל עמ' 801), מד ב כ"ס (תוס' פ"ג ג), סוכה יט א (תוס' פ"ב ג), יט רע"ב (תוס' פ"א י), לא א (מקבילה לברייטא שלמטה שם, תוס' פ"ב ט וירוש' פ"ג, נג ע"ג), ביצה יא א ב"ס (תוס' פ"א יא), תענית ל סע"א, השני (תוס' תרומות פ"ו טו), שם יא א (ירוש' שם ספ"א, סד ע"ד: תני בשם ר' יהודה תאיבי בנים וכו'), כתובות כז ב (תוס' פ"ג ב), עה א (תוס' פ"ו ט), קט א (תוס' פ"ג א, ושם מפורש: הפוסק מעות לבתו קטנה, וע"י בבלי שם ורש"י ד"ה ב"דא, וע"י להלן "תנא" שאחרי ציטאט של בריתא), קידושין כד א (תוס' פ"א ו), ס ע"ב ב"ס (תוס' פ"ג ג - ד), גדרים יג א (תוס' פ"א ג, וע"י להלן גדרים), גזיר ס רע"א (תוס' פ"ו סוף ה"א, וע"י להלן "ותני עלה"), סוטה מד א: תנא מפני שמחדשין וכו' (תוס' פ"ו יח, ירוש' שם, כג ע"א, כולה), מ"ד ב מ וע"י: תנא לא בא לדינו ופטרנוהו בלא וכו' (ספרי שופטים פי' ר"י, לעיל "תוספות והוספות" סי' 17, וע"י להלן), ב"מ סח א (תוס' פ"ד יא, וכן בכורות כט ב - תוס' פ"ג ט), ס ע"א (תוס' פ"ג כז: מקום שנהגו להטיל מים למחצה לשליש ולרביע וסילו), צד א (תוס' פ"ח יט), ב"ב כ ע"ב ב"ס (תוס' פ"א ד, לעיל יח ע"א: ותני עלה), כו א (תוס' פ"א יד, לעיל שם: ותני עלה), צו סע"ב (תוס' פ"ו ג), צח רע"ב (תוס' פ"ו ה), שם ע"ב: תנא וקנתיר וכו' (תוס' פ"ו כ"ד, ירוש' פס"ו, טו ע"ג: תני), קמד רע"ב: תנא (האי אומנות, ליחא, ע"י ד"ס) לאומנות המלך, ירוש' שם, יז ע"א: תני האחין השוחפין שנפל אחד מהן לאומנות המלך בזמן וכו'; סנהדרין כא ב (תוס' פ"ד ז), מה א (תוס' פ"ט ו), שבועות טו א (תוס' סנהדרין פ"ג ד), חולין מד סע"א (ת"כ שמיני פ"ג ו), ובכורות לט ב (תוס' כלים ב"מ פ"ה יב) (1).

בתענית ל סע"א, שבועות טו א ובכורות לט ב נמצאת הברייטא במס' אחרת, וכיו"ב בשבת עט סע"א: והתנן (כלים פכ"ז מ"ב) הבגד וכו' ותנאני עלה (2) (תוס' שבת פס"ו ג) הבגד וכו', וכיו"ב במשנה, ע"י לעיל עמ' 686.

וברייטא זו שהובאה במקום אחד ב"תנא", מובאת לפעמים בבבלי עצמו במקום אחר בלשון "ותני עלה", "והתניא", "ותנו רבנן", כגון (חוק מאלה שהזכרתי כבר) שבת צד ב: תנא - עו א: ותני עלה, תענית יד ב: תנא - מגלה ע"ב: ותני עלה; תענית כז ב: תנא - מגלה כב א: ותני עלה; גדרים כה ב: תנא - שבועות כה ב: ותני עלה; גזיר ס רע"א: תנא - גו א: ותני עלה (3); נדה יד ב: תנא - כריתות יז ב, יח א: ותני עלה (ע"י "תנא - ותנא

- (1) ר"ח רגיל להביא תוס' ב"תנא" למשל פסחים קכ"א: א: תנא איזו היא וכו' (תוס' פ"י), ביצה לו א (תוס' פ"ד ד), ועוד כאלה (ע"י תוספת ראשונים, ח"ב, מבוא, 8).
- (2) ר"ח: ותנאני אידך, וע"י לעיל עמ' 153.
- (3) ב"ב ט ע"א: תנא אם היה וכו' - ה: ותני עלה, ולהספך "ותני עלה" של יומא עט א ישנו בה"ג (ד"ו לג ע"א ור"ב 164) בלשון "תנאני" (ד"ו) או "תנא" (ר"ב).

דידן'): מו"ק יב ב: תנא – להלן שם: והתניא; מנחות לו א (הראשונה): תנא – סוטה מד ב: דתניא; מכות ה ע"ב: תנא – חולין יא ב: והתניא; מנחות לה א: תנא – מגלה כד א: דתנו רבנן; גיטין נז ב: תנא – סנהדרין צו ב: תנו רבנן (אגדה).

ו"תנו רבנן" לברייתא קצרה, מפרשת ואינה מפרשת (בין שיש עליה משא ומתן ובין שאין עליה כלום) ישנם הרבה גם בדפוסים גם בכ"י וגאונים וראשונים:

שבת מד א: ת"ר מותר וכו', עירובין נח ב: ת"ר כיצד מקדרין (בכ"י וראשונים: כיצד מקדרין תנא), יבמות ע ע"א: ת"ר הריני כפרת וכו', שם קו ע"א: ת"ר חליצה מוטעית כשרה, גיטין סג ב: ת"ר סול לי וכו' (ברייתא קצרה), בכורות מה א: תנן התם וכו' ת"ר איהו וכו' (ברייתא קצרה ומפרשת), פסחים לט ב: תנו רבנן אין יוצאין וכו' (כך דפו' ומ) – מ"ב וא"פ וערוך ע' כמש: תנא, שם מח ב: ת"ר לשה וכו' – שע"ת סי' ר"צ: תנא, ריצ"ג ח"ב צה: תנא, שם קיח רע"א: ת"ר חמישי (ע"י ד"ס) וכו' – סר"ע סדר פסח, וורשוי מא א (תניא) וכן פרומקין ח"ב קיג א: תנא חמישי, עירובין נה א: ת"ר כיצד מעכרין את הערים ארוכה וכו' – שכל טוב ח"ב 266: תנא ארוכה וכו' (אע"פ שהיא ברייתא ארוכה, ו"אמר מר" אחריה), ביצה כג ב: תנא תחתונה וכו' – מ: תנו רבנן, שם כט א: ת"ר הוא כנס וכו' – ר"ח: תנא הוא, תענית כח א: תנא (מ ומ"ב: ת"ר) בני פחת מואב וכו' (פלוגתא מפרשת דר"מ ור' יהודה) ת"ר בני עדין וכו' (כנ"ל), שם כז ב: תנא בראשית וכו' (במגלה כב א: ותני עלה, ע"י לעיל) – מ: תנו רבנן, סוכה לג ב: ת"ר הותר אגדו ביו"ט אוגדו כאגודה של ירק – ר"ח: תנא (וכן מ"ב: תניא, וצ"ל: תנא), שם נו ב: ת"ר הנכנסין וכו' (וע"י לעיל "פיסקאות"), כריתות כה ב: ת"ר חמשה אשמות מכפרין אשם חלוי אין מכפר (ברייתא קצרה), וכן גדה סז ב דפו' וכ"י מ ור: ת"ר אע"פ שאמרו המשמש מסתו לאור הגר ה"ז מגונה [:] בש"א צריכה וכו' כל הלילה [:] תניא אמרו להם ב"ש וכו', – אינה אלא ברייתא מפרשת לדברי ב"ש "או תשמש לאור הגר", ואינה נמשכת לאחריה, ושאלתה "בש"א" וכו', אינה אלא פסקא (ופיסקא כזו אף בירוש' שם) ל"תניא", ולהלן יז א: תנן או תשמש וכו' ת"ש אע"פ שאמרו המשמש וכו' ה"ז מגונה (וכאן נשמר "ת"ר" ע"י טעות הסופרים שחיברו לה את הפיסקא); פסחים נג ב: תנא ועמך וכו' – מדרש אגדה ה' בובר, מא ע"א: תנו רבנן, יומא נה רע"א: תנא כשהוא מזה וכו' – מ"ב: תנו רבנן, וכן שם נו א: תנא כשהוא מזה וכו' – א"פ (ד"ס הערה ב): תנו רבנן, סז סע"כ: תנא לא היה וכו' – מ"ב: תנו רבנן, נזיר מה ב: ת"ר ואח"כ וכו' (ברייתא מפרשת קצרה), שם סב רע"ב: תנו רבנן (תוס' ספ"ו) למה רבו כופו וכו' (כנ"ל) I, סנהדרין יג ב: תנא סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה (תוס' ס"א א, ירוש' פ"א, יט ע"א: תני הסמיכות בשלשה) – מ וסל"ו: ת"ר, מכות ג ע"ב: תנא (מ: תנו רבנן) המלוה את חבירו סתם אינו רשאי לתובעו פחות מל' יום (תוס' ב"מ פ"א א), סכר רבה בר בר חנה קמיה דרב למימר ה"מ במלוה בשטר וכו' א"ל רב הכי אמר חביבי (ר' חייא) אחד המלוה בשטר וכו' תנ"ה וכו', שם כג א: תנא כשהוא מגביה וכו' – מ: ת"ר, שם כ ע"ב (שבת צד ב): תנא הנוטל מלא הווג בשבת חייב וכמה וכו' תנ"ה (תוס' שבת פ"ט יא) וכו' – מ: ת"ר, ריב"ז: ה"ג תנא הנוטל וכו' ולא גרסינן תניא (כנו' ד"ו בגמרא, וע"י ד"ס), ו"ת"ר" שכ"כ קטו א – בה"ג (ד"ו ס ע"ב, ד"ב 288): תני (ת"אני*) כי ישבו.

ובנדרים רגיל ברובה "תניא" במקום "תנא" (או "תנו רבנן"): יא רע"ב דפו' ומ, ר"ן, רמב"ן ונמק"י: תניא חולין החולין וכו' – ר"ף: תנא, יג א: תנא אימרא לאימרא וכו' – מ: תניא, יד ב (גם מ ורי"ף): תניא הנודר בתורה וכו', כ ע"א: תנא לעולם וכו' (ברייתא

(1) בנוזר לא נמצא "תנא" אלא בדף ה סע"א (כאגדה), בתמורה יד ב: דתניא.

ארוכה) – בדיו ומ' ור'א"ש: חניא, רי"ף: תיר. כד ב (גם רי"ף ורמב"ן וריטב"א ונמק"י ור'א"ש ורי"ד): תנא, מ: תני'. כה ב (שבועות כה ב): תנא (גם רי"ף ורמב"ן וריטב"א ור'א"ש) – נמק"י: תניא (מ: תנ'). לט ב (גם רמב"ן): תניא ביקור חולים וכו' – מ ור'א"ש: תנא, מה"ג כרא' 263: תנא, מא א (גם מ וע"י): תנא בלא מלח וכו' (אגדה). מא ב (גם מ ור"ן וחוס'): תניא לא ירחץ וכו' (ארוכה) – ד"ו ור'א"ש: תנא, מג ב (גם מ ור"ן וחוס' ורי"ד): תניא (חוס' מעשרות פ"ג יא) המסקיר וכו'. מט א: חניא ר' יאשיה אוסר – ד"ו ומ' ור'א"ש: תנא, ריטב"א: תנא, נא א (גם מ וע"י): תנא כעין לולינית (תוספות כה"ג). נא סע"א: תניא הנודר וכו' (ארוכה), וכן מ ורי"ף ורמב"ן וריטב"א ונמק"י ור'א"ש. נב ב: תניא הנודר מן החלב וכו' ובקיפו (השאר פסקא של המשנה, עי' לעיל, פסקאות). נג א: תניא הנודר וכו', וכן ככל הנ"ל. נה ב: תניא הנודר מן הדגן וכו'. תניא הנודר מן הכסות וכו'. תניא יוצאין וכו' (תוס' שבת פ"ה/פ"ו יד). תניא כיצד אמר ר' יהודה וכו', וכן מ ור'אשונים, אבל רי"ף: תנו רבנן הנודר מן הכסות וכו' תנא יוצאין. סא ב: תנא כלכלה שאמרו וכו' תנא עד שיכפילו (שיקפילו) וכו' (קצרות), וכן סב א (גם רש"י): תנא הוקפלו וכו', וכן בשלשון מ ורי"ף ורמב"ן ונמק"י, אבל ריטב"א: תנא כלכלה – תניא הוקפלו, ר'א"ש: תני' עד שהוקפלו וכו' תני' הוקפלו, שם סא ב: תניא הנודר מפירות וכו' (מחלוקת). סב א: תניא לאהבה וכו' (מדרש הלכה). סב ב: תניא הנודר וכו' – רי"ף: תנא, עו ב: תניא הפרת נדרים וכו' (מחלוקת). פט א: תניא אלמנה וגרושה וכו' (מחלוקת) – רי"ף: תנו רבנן. פט ב: תניא שאני נהנית וכו' (מחלוקת) – רי"ף: תנו רבנן.

והברייתא שב"חנא" אינה תמיד ברייתא קצרה, ולא מפרשת בלבד (עי' גם באכר שם 237 הע' 7). יש כמה "חנא" שהן ברייתות חולקות (לעיל "חנא – ותנא דידן"). או מכילות מחלוקת חנאים (סוכה לא א, לט א, ספחים קיה א, ב"ק ק סע"א, ועוד), או הלכות חדשות (כמו שבת קכ ב – עי' להלן, יומא מד ב, נדרים יג א, ועוד הרבה).

והברייתות המוצעות ב"חנא" אף אינן ברייתא ידועה ויחידה אלא "חנא" (כמו "חני" בירוש') מצוין כל ברייתא שהיא.

הנה "חנא" שבמגילה כד סע"ב, מובא בתנחומא נשא ח בשם משנתו של ר' הושעיא (ד' הושעיא הגדול שונה), ו"חנא" שבסוכה מה א: תנא (רכות וארוכות ו) גבוהות אחת עשרה אמה וכו' (עי' ד"ס) – מובא בירוש' שם פ"ד, נד סע"ב בשם "בר קפרא": בר קפרא אמר וגובהן אחת עשרה אמה. וכנגד זה חולק "חנא" שבסוכה נב ב על בר קפרא: תנא גובהה של מגורה חמשים אמה, אבל בירוש' שם פ"ה, נה ע"ב: בר קפרא אמר וגובהן מאה (אלא שהקשו שם על דבריו, ואפשר שמפני כן "תיקן" התנא את הברייתא). ועל יד "חנא" שבסוכה לא א מובאה להלן שם המקבילה שבחוס' פ"ב ס (ירוש' פ"ג, נג ע"ג).

מצד אחר יש בוודאי "חנא" שהוא ברייתא בבבלי, כחולין סג ב: תנא עומדת כאן (כנוסח הישן עד שלא הגיהו רש"י, לעיל עמ' 172) ורואה נבלה בארץ ישראל, ו"חנא" שבשבת נד ב (ביצה כד א): תנא לא שלו היתה אלא של שכינתו וכו', נמצאת בירוש' שם ספ"ה, ז ע"ג (ביצה פ"ב, סא רע"ד) בלשון "חמין אמרין". ואף זו של סוטה מד ב (עי' לעיל עמ' 1292), נזכרת בירוש' שם פ"ט, כג ע"ד, בשם "רבנן דתמ"ן".

ומצד אחר ישנן ברייתות ב"חנא", שכבר ידע אותן רב, שחולק עליהן או מפרשן: שבת קכ ע"ב: תנא גר שאחורי הדלת וכו' לייס עלה רב וכו' אילימא משום דרב סבר לה כר' יהודה ותנא קתני לה כר' שמעון וכו', ובירוש' שם פ"ג, ו ע"ג: דתני גר שהוא מונח אחורי הדלת וכו' רב ושמואל פתרינ ליה בשוכח ומקללין מאן דעבד כן וכו', ובחולין מד ב

"תנא" (ת"כ, עי' לעיל) ואחריו: וכמה רובת רב אמר רוב עוביה וכו'. ומכות ג ע"ב: תנא המלוה וכו' סבר רבנ"ח קמיה דרב למימר ה"מ וכו' (עי' לעיל עמ' 1293) (1).

ויש "תנא" שבא בבבלי אחרי ברייתא ונראה כמוסף עליה, ולהיפך יש "תנא" שאחריו "ותני עלה": בכורות לו ב: ת"ר (תוס' ריש פ"ד) כמה נקיבת האזן וכו' תנא קרובין דבריהן להיות שוין. דבריהן דמאן אילימא דת"ק ור' יוסי בן משולם וכו' (ועי' כיו"ב ירוש' ברכות רפ"א, ב ע"א: אגן תנינן – תני ר"ח – ותני עלה קרובים דבריהן להיות שוין, לעיל עמ' 32); גזיר ס רע"א: תנא (תוס' פ"ו א) בד"א וכו' ותני עלה (ול"ת א בתוס' שם) ומגלה וכו'; קידושין לג א, גוסף על הבר' דת"כ קדושים, שהובאה שם לב ב (יכול יעמוד מפניו ממקום רחוק וכו' אלא במקום שיש הידור): תנא איווהי קימה שיש בה הידור וכו'.

ויש "תנא" שהובא באמצע ברייתא, גיטין סו א: דתנא איסי בן יהודה וכו' (אדר"ג פ"ח) רבי שמעון טוחן הרבה ומוציא קמעא תנא משכח קימעא וכו' (כיו"ב גדה כח סע"א: ת"ר [תוס' פ"ד] איווהו וכו' ושתי עיניו כשתי טיפין של זבוב, תני ר' חייא מרוחקין זה מזה, שני חוטמין כשתי טיפין של זבוב, תני ר' חייא ומקורבין זה לזה ופיו וכו', עי' לעיל "תני ר"ח"). וודאי על כן כי "תנא" (כמו "תניא") בבבלי ו"תני" בירוש', שהוא מקביל לו בכמה וכמה מקומות (עי' לעיל 2), אינו מציין ברייתא ידועה, אלא כל ברייתא שהיא, או תוספתא או מדרש-הלכה, או ברייתא דבר קטרא או ברייתא דר' הושעיא או ברייתות בבבלי.

ויש "תנא" שאמוראים (ומהם תלמידי רב) הם שמוסרים אותו (באכר שם 238): אמר רב הונא תנא (עי' רב הונא), אמר רב יוסף בר אבדימי תנא (עירובין ח ע"א, עי' להלן), אמר רב עמרם תנא (בכורות יד ב מ ושמ"ק, שם יח א, גדה כה ב 3), והוא מפרש לה שם), אמר רב נחמן תנא (יומא נד א), אמר ר' זירא תנא (כתובות נו ב, ביצה לא ב כ"י 4), אמר אביי תנא (עירובין י ע"א, ובהקבלה שם ב ע"ב: אמר אביי פליג בברייתא דתנא, וכיו"ב בסנהד' גז א: אמר אביי פליג בברייתא, תוס' פ"י), אמר רב כהנא תנא (כריכות ה ע"ב), אמר רב אדא בר אבהה תנא (גדה כה ב).

התנאים האחרונים הנזכרים בברייתות אלו שפתיחתן "תנא" הם רבי ובני דורו ותלמידיו: סוכה לט א (רבי); סנהדרין ה ע"ב (רבי, ועי' ד"ס). עירובין ח ע"א: דאמר רבין בר רב אדא אמר ר' יצחק מעשה וכו' ובא מעשה לפני רבי ולא אמר בה לא איסור וכו' אמר רב יוסף בר אבדימי תנא וחכמים אוסרין וכו'; יבמות קה ב (רבי ואבדן); ברכות לט א: תנא ושניהם (תלמידי בר קטרא) לא הוציאו שנתן 5, בירוש' שם, פ"ו, י סע"ב: רב יהודה בשם אבא בר בר חנה בר קטרא ותרין תלמידיו וכו' אמרו לא יצאה שנתן וכו'; גיטין עו ב (רבותינו), מכות ה ע"ב: תנא בריבי (כנו של רבי, עי' לעיל עמ' 44) אומר לא הרגו וכו'; מגילה יד א: תנא משום רבינו (סנהד' קי א, "אמרו" ליחא מ ועוד, וליחא גם בתנחומא קרח יא, בוכר כו 6);

(1) ה"תנא" אינו איפוא בכל אופן "דבי רב", כדעתו של הופמן, צור אינגלייטונג, 18.

(2) ועי' עוד למשל סוכה נד ב וירוש' שם פ"ה, נה ע"ב, תענית ג ע"א וירוש' שם פ"א, סג ע"ד, מגילה ה ע"א וירוש' שם פ"א, ע ע"ב, סוטה מד א ב"פ וירוש' שם פ"ה, כג ע"א, ב"ב כב א ב"פ וירוש' שם פ"ב, יג ע"ב, ועוד הרבה כאלה. ה' ראו מתרגמים כל "תנא": תני, בלשון הירושלמי.

(3) הברייתא היא מעין אותה הברייתא ד"תנו רבנן", שם כה א, אבל אינה בתוספתא.

(4) בביצה ח סע"ב: תני ר' זירא – בכ"י וראשונים ור"ת: תני ר' חייא.

(5) על "תנא" שבאגדה ובמעשי חכמים, עי' באכר שם 238.

(6) "תנא משום ר' פלוני" רגיל, כמו שבת קכח א, יבמות לו ב, קח א, גדה סד ב (ועי' בסמוך),

ברכות לג א: תנא משמיה דר"מ ריש תורא בדקולא וכו' ("אמרי אינשי").

פסחים קד א כ"י ורשב"ם (ע"י ד"ס): תנא משמיה דר' יהושע בן לוי כל החותם וכו' (ע"י עליו לעיל עמ' 236 ואילך); נדרים סב רע"א: תנא הוקפלו רוב המקצועות וכו' רבי חמא בר חנינא איקלע וכו' אמר ליה אכול כך אמר לי (ו) ר' ישמעאל ב"ר יוסי משום אביו הוקפלו וכו'. בכתובות י רע"א אמרו: איתמר אר"נ אמר שמואל משום רשב"א חכמים תקנו וכו'. תנא הואיל וקנס חכמים הוא וכו'.

ויש "תנא" במקום אחד ובשני – "התנא" משולשל במשנה בלא כל ציון, כחובות סד ב (ע"י לעיל עמ' 797 "שלושול ברייתא במשנה"), סנהד' ע ע"א כ"י מ ופלו': אבל אוכל וכו', ב"ק נא א מ וה: שתי קומות וקומה שלו וכו', וליחא "ותני עלה".

ויש אף "תנא" שהוא משנה במקום אחר, יומא מד ב: תנא נתפזרו וכו' (תמיד פ"ה מ"ה, ע"י לעיל), וכיו"ב משלימה חוס' סוכה פ"ג א את משנת סוכה פ"ד מ"ט – במשנת מדות פ"א מ"ו: ולמה נקרא וכו'. וכיו"ב "ותני עלה", סוכה יז ב: והתנן (כלים פכ"ז מ"ב) הבגד וכו' ותני עלה (מעילה פ"ד מ"ו) הבגד והשק וכו' (ע"י לעיל עמ' 686). וכיו"ב משנה על ברייתא, ברכות לו ב: דחניא וכו' ותני עלה וכולן וכו' (ע"י לעיל שם).

כרגיל בתלמודים, שתוכנן של ברייתות נמסר לפעמים בשם אמורא או סתם, כאילו היא מימרא, או סתם (לעיל עמ' 239 ואילך), כך גם ב"תנא": תענית יד ב, שקצת מטנו נמסר בירוש' שם פ"א, סד ע"ד בשם ריב"ל (והשוה "תנא משמיה דריב"ל", לעיל); סוכה מה א: תנא (מקום) קלניא הוה – בירוש' שם פ"ד, נד סע"ב בשם ר' תנחומא (ע"י לעיל "תנא – ותנא דידן"); ברכות לט א "תנא" ובירוש' שם בשם רבה בר בר חנה (ע"י לעיל); גיטין סא א "תנא", ובירוש' שם פ"ה, מז ע"ג: הדא דאת אמר כדארעא וכו'; שבת סד ב: תנא ובלבד שלא תצא ילדה וכו', ובירוש' שם פ"ו, ח סע"ב (שרייר 80 וא"ו ח"ב סי' פ"ד): חנן בר' אימי אמר קומי רב יהודה בשם מנשיא בר ירמיה (תלמידו של רב) ובלבד וכו'; יומא כו א: תנא מעולם לא שנה אדם בה, מאי טעמא א"ר חנינא מפני שמעשרת א"ל ר"פ לאביי מ"ט וכו', ובירוש' שם פ"ב, מ ע"א, עיקרו בשם ר' חנינה: א"ר חנינה מימיו לא הפיס אדם בקסרת ושנה א"ר יוסה מתני' אמרה כן וכו' רב אמר ברך ה' חילו וכו'.

על יד הכתיב "תנא" נמצא גם בדפוסים כתיב מלא: תנא, ורגיל בקטע של קידושין דפוס ספרד (קובץ שוקן) ובכ"י ספרדים ישנים, כקטע שכטר – זיגנר כריתות ה ע"ב, כג ע"ב, ועוד (ע"י פסטשריפט שווארץ, 321 הע' 3), ואצל הגאונים למשל ה"ג, ד"ב 222, 371 ועוד, גאניקא 330, ועוד הרבה, ואצל רב נסים ב"מפתח", למשל דפו' ווינא מה א, מז א, נה ב, ורגיל ברי"ף (ביחוד בד"ק), בע"י ד"ר, באה"ת ובמה"ג ובילקוט.

בדפוסים: יבמות קה ב, קידושין ס ע"ב, עא א, כ"ב צא א, צח ב ב"ט, קז ב ומנחות לט א. ברי"ף למשל שבת ר' שלח, שניח, ש"ס, שס"ד, ט"ג, חל"ז, עירובין קס"ג, חרכ"ו, ועוד הרבה. בעין יעקב ד"ר ברכות סי' סו, קו, קטז, קכב, קכה, קכח, פסחים סי' ז, יב, מד. ובעבר ברור, כ"ב יב ע"א: ופתח איהו ותנא 2. באגדות התלמוד תמיד "תנא". במה"ג למשל כרא' ה' שכטר 50, 123, 263, 316, 273, 274, ועוד הרבה. בילקוט למשל שמואל ב ר' קמב, תהלים ר' תתע"ו ועוד.

והכתיב המלא הזה נמצא גם ב"תני ר' פלוני" (ע"י פסטשריפט שם הע' 4): תאני.

(1) מ ליתא "לי".

(2) הגיקוד הבבלי, שאין לו חטף, מנקד בתרגום תמיד פתח ג במקום חטף – ומכאן באונקלוס ד'

סביניטא: אָפֶר, וכדומה (ע"י קאהלי, M.d.O., 215 ואילך).

בדפוסים: כתובות יז ב, נדרים ה ע"ב, ב"ק ס סע"א, ב"ב סא א (תאני רב יוסף), צג ב (תאני רב קטינא), צד ב (דתאני רבין), צה א (תאני ר"ח), צו א (תאני ר"ח), קד ב, ככורות נז א וס' ע"ב.

ונמצא בכ"י, כקטע שכטר – זינגר, כריתות כו ב ב"פ; אצל הגאונים, כה"ג ד"ב 172, 496, ועוד, תה"ג הרכבי ס' רסב ועוד, גאויקא 80, 100, 194, 199, ועוד הרבה, ומנוקד בניקוד הכבלי: מרקתני (= מרקתני), גאויקא 79 ו).

וכן "תאנו" במקום "תנו": דתאנו רבנן (תה"ג הרכבי 39), אבוא דשמואל ולוי תאנו (ה"ג ד"ב, 414), דבי שמואל תאנו (רי"ף עירובין ר' תרנ"ח), וכאלה הרבה (2).

ציון ב'

זעירי (לעיל עמ' 343)

מפני הערבוביא הגדולה שישנה בשמו של "זעירי" ובאשיותו (3), הריני רואה צורך בדבר להאריך כאן בפרטים, כדי לבסס את דברי ולבטל את השערותיו הפורחות של הלוי:

אין "זעירי" סתם אלא אחד, הוא "זעיר (זעור) בר חנינא" שבירוש'. דבר זה כבר שיער רז"ס, מכאן הירושלמי, עט ע"א ("ואפשר שזה זעירי הוא זעיר בר חנינא"). ואמנם השערתו זאת מתאמת מתוך הקבלות אלו: מה שנמצא בבבלי ברכות לא א (מעילה יב ב בכ"י מ) בשם "זעירי": דאמר רב הונא אמר זעירי (כך, ולא "ר' זעירא", הוא בכ"י מ, ס וב"ג, רי"ף ורי"ד ויוחסין ע' הונא, וכה"א אף במעילה בכ"י מ וחוס' תמורה לא ב ד"ה ואפילו [וכן ביחוסין תו"א כ"י א"ס ע' זעירי]). – נמצא בירוש' שם ס"ה, ח ע"ד בשם "זעור בר חנינא". ושוב מה שנמצא בע"ז גג א בשם "זעירי": זעירי אמר ר' חנינא (כנו' הרא"ש והר"ן [וכ"ה ביחורא ע' זעירי כ"י א"ס, דף 115^א], ולא "יוחנן") ורב ירמיה בר אבא אמר רב וכו', – נמצא בירוש' שם ס"ד, מד ע"א בשם "זעור בר חנינא" (אלא ששיטתם של רב ור' חנינא מוחלפת, כרגיל בייחס שבין הירוש' לבבלי): זעור בר חנינא בשם רבי חנינא וכו' רב ירמיה בשם רב וכו' (4). ושוב מה שנמצא בגיטין כה א בשם "זעירי" (במחלוקת עם רב), – נמצא בירוש' שם רפ"ג, מד סע"ג בשם "זעור בר חנינא": זעור (כ"ה בשרי"ר 224, ולא "רבי בא" כבנוסחאות) בר חנינא אמר.

על סי שלשה עדים אלו יקום דבר.

וועירי היה תלמידו של ר' חנינא (בר חמא), כנו' הספרים המדויקים בשבת קנו א: אמריה קדם רבי ומנו רבי חנינא (ע' לעיל שם), ולא של ר' חייא (כנו' הדפוסים). ורגיל הוא לומר שמועות בשם ר' חנינא; בבבלי: זעירי א"ר חנינא, שבת יז א, עירובין סג א, סנהד'

(1) בהשפעת הבבלי נכנס כתיב זה גם בירוש' כ"ל וד"ו: תאנא (שאינו כלל ירושלמי!), שקלים ס"ג, מז ע"ג, שם מז ע"ב; "תאני", שם מז סע"ב, תרומות פ"א, מ ע"ב, ביצה פ"א, ס סע"ג, מגילה ס"ד, עה ע"א, מו"ק ס"ג, פב ע"א, נזיר פ"ט, נז ע"ד, סוטה פ"ב, יח ע"א, קידושין פ"ד, סד ע"ג, ב"ק פ"א, ב רע"ב, סנהדרין פ"א, ל ע"ב.

(2) וכן "שאנו" "לא שאנו", ה"ג כתובות, ד"ו עב ע"ד, מו ע"א, ה"ג ד"ב 374; מפתח לר"ג, ווינא לר ע"ב, לה ע"א, ג ע"א; רי"ף ע"ו אלף רל"ז ע"י ד"ר ברכות ס' סט, סנהדרין ס' סג; רשב"א תוה"ב בית ז' ש"ב (פראג, ז' סע"ב), בית ז' ש"ג (פראג יד סע"א); מאירי עירובין ח ע"א, וכאלה הרבה. (3) ע' הלוי, דוה"ר ח"ב, 242 ואילך, ואחריו היימן, תולדות תו"א, 404 ואילך.

(4) [עכשיו אני רואה שאף רז"ו רבינוביץ, שערי תורת א"י, ירושלים תת"ש, 571, דעתו כן, ואף הוא מביא שתי ראיות אלה].

גח ב, צח א, מנחות כא ב (אמר זעירי אמר ר' חנינא וכו') ורב יהודה אמר זעירי וכו'), שם
 ל ע"ב (חולין עה ב 1), גדה יט ב, ע"ז גג א (ע"י לעיל); ובירוש': זעור (זעיר) בר חנינא
 בשם רבי חנינא, ע"י לעיל, וחוק מאלו: ירוש' שבת פ"ז, י סע"ג, ושם י סע"ד, סנהד' רס"ד,
 כב ע"ד. ואף בירוש' שבת פ"א, ב סע"ד: רבי זעירא (ר' זירא, בבבלי שם ז ע"א) בשם
 רב יהודה זעיר בר חנינא בשם רבי חנינא, כנו' הנכון שבחיד' הרשב"א שבת ז ע"א (ולא
 רבי זעירה בשם רב חנינא בשם רב חנינא, ככנוסחאות) 2).

ובבבלי החליפו לפעמים "זעירי" ב(רבי) "זעירא" ("זירא"); שבת ג ע"א: כי אתא רב
 דימי אמר זעירי א"ר חנינא >ואמרי לה אמר זעירי א"ר חנינא< 3); שם קכה ב: דכי אתא רב
 דימי אמר <זעירי> 4) א"ר חנינא ואמרי לה א"ר זירא ("זעירא") א"ר חנינא; ובכתובות
 טו א: דכי אתא רב דימי אמר זעירי א"ר חנינא ואמרי לה אמר זעירי א"ר חנינא 5), — בכולם
 צ"ל (כמו בשבת קכה בדפו"י וביתור"א): ואמרי לה אמר רבי זעירא ("זירא") א"ר חנינא.
 ונתחלק להם לבני בבלי במימרא זו של רב דימי, "זעירי" ב"רבי זעירא" ("זירא") 6), מפני שגם
 ר' זירא רגיל לומר בשם ר' חנינא, בבבלי: א"ר זירא א"ר חנינא, גדה ג ע"ב (כנו' כ"י מ
 ותוס' ד"ה אלא 7)). וע"י אמצעי: גדרים ח ע"ב: א"ר זירא א"ר אלעזר א"ר חנינא (ור'
 אלעזר רגיל לומר בשם ר' חנינא רבו), גיטין לט ב: א"ר זירא א"ר אסי א"ר חנינא (כנו'
 הרי"ף וכ"י מ, אלא שבכ"י מ בסעודת "אשי"; בדפו': א"ר זירא א"ר חנינא א"ר אסי), ור' אסי
 רבו של ר' זירא רגיל לומר בשם ר' חנינא (סנהד' מג ב, מנחות ג ע"ב). ובירוש' רבי זעירה
 (זעורה) בשם רבי חנינא, ברכות פ"ה, ס ע"ב (תענית פ"א, סג ע"ד: ר' זעור'), יומא פ"ב, לט

1) בירוש' דמאי פ"ד, כד ע"א: א"ר זעירא אתא עובדא קומי דרבי חנינא והורי כרבי שמעון
 שזורי: ר' זעירא זה אינו "זעירי", כדעתו של רש"ס בפתחה לברכות ערך ר' זעירא, אלא ר' זירא
 (שאמר כ"ס בשם ר' חנינא, ע"י להלן), שהרי במנחות וחולין שם לא "אמר זעירי א"ר חנינא הלכה
 כר"ש שזורי" אלא למשנת חולין, ואולם למשנת דמאי נמסר כך (בניגוד לירוש' שם, שר' יונתן אומר
 "אין הלכה") בשם ר' יונתן (ע"י תוס' מנחות שם), ואמרו עלה במנחות שם: ואם איחא (שעל משנה
 זו דמאי נאמרו דברי "עולא א"ר חנינא") איהו נמי לימא ("למילתיה בהדי ר' יונתן"); משמע שלמשנה
 זו לא "נאמר" דבר זה אלא בשם ר' יונתן, וודאי שר' זעירא (זירא) לא ראה בעצמו את ה"עובדא"
 אלא אמר זה ע"י אמצעי, ע"י להלן וע"י בעמ' הנא.

2) [יתור"א ערך זעירי: זעירי זעירא (כך הוא מביא מיומא עז ב: אנא חזיתיה לזעירא,
 על יד: לגבי זעירי רביה) מן האמוראים הראשונים ותלמיד לר' חנינא ולר' יונתן ורב (ע"י להלן)]
 היה אדם גדול היה אפילו תלמידי (חכמים) של רב אומרין הלכה משמו וכו'.

3) כ"ה בכ"י א"ס [וכיו"ב ביתור"א כ"י ע' ר' זעירי: ואמרי לה א"ר זעירי א"ר חנינא].

4) "זעירי" חסר בדפו' וישנו בדפ' שונצינו, ושם: אמר זעיר ואמרי לה א"ר זעירא ("זעירא",
 גם בדפ' בייליא וקראקא) א"ר חנינא, וליתא "א"ר חנינא" הראשון; [ביתור"א שם: אמר זעירא אמר
 ר' חנינא ואמרי לה א"ר זעירא א"ר חנינא]; בכ"י מ וא"ם: אמר זעירי א"ר חנינא, וליתא "ואמרי לה" וכו'.

5) מ: אמר זעירי אמ' ר' 1) ואמרי לה, בכ"י רומי ליתא "ואמרי לה" וכו', וליתא גם בחי' הרא"ה.

6) רש"י בכתובות שם: ואמרי לה שלא הוזכר רב דימי כאן אלא זעירי אמר ר' חנינא; אבל
 פי' זה רחוק, [ואף ריב"ק ביתור"א לא פירש כך; שכן הוא אומר: וז"ל כי [אין] לפרש דר' זעירא
 חיינו זעירי כאן קודם סמיכה כאן לאחר סמיכה כי לא מצינו בכל התלמוד שזעירי נסמך. הילכך שנים
 היו ובדור אחד היו ושניהם תלמידי ר' חנינא היו].

7) בדפוסים: א"ר זעירא בר חנינא, [יתור"א בערכו: אמר זעירא בר חנינא, אבל הנכון בכ"י מ].

ע"ד (ועורה) ותענית ס"ג, סו ע"ג (ועורה) 1. וע"י אמצעי: ירוש' שבת פי"ד, יד ע"ד (ע"ז פ"ב, מ ע"ד), ב"ס: ר' זעירא ר' בא בר זוטרא רבי חנינא בשם רבי (ע"י בבלי ע"ז כח א); יבמות ס"ד, ו ע"א (גדה פ"ב, מ ע"ד): ר' זעירא ר' בא בר זוטרא ר' חנינא בשם ר' חיה רבה. ובוודאי גם בשאר המימרות שאמרם ר' זעירא (זירא) בשם ר' חנינא, — ע"י אמצעי אמרם, אלא שלא נזכר האמצעי. ע"ס הכלל "כל שמעתתא דמתאמרה בבי תלתא, קדמאי ובתראי אמרינן מיציעא לא אמרינן" (נזיר נו ב וע"י ירוש' שבת פ"א, ג ע"א) 2. ובפירושו אמרו בירוש' שבת שם: אמר רבי זעירא לרבי יסא חכים ("יודע") רבי לבר פדיה דאזא אמר שמועתא מן שמייה. א"ל ר' יוחנן אמרן משמו. אמר רבי זעירא לרבי בא בר זבדא חכים רבי לרב דאזא אמר שמועתא מן שמייה א"ל רב אדא בר אהבה אמרן משמו. ואמנם אף ב"ר' זעירא בשם רב, א"ר זירא אמר רב, שרגיל בירוש' ובבבלי, — אין ספק שע"י אמצעי אמרם, היינו ע"י אחד מתלמידיו רב, כשם שאנו מוצאים אותו שמוסר בפירוש מימרות בשם רב ע"י אחד מתלמידיו, כרב הוגא (ירוש' ר"ה רפ"ב, נד ע"ד). רב יהודה (ירוש' שבת פ"ז, טז סע"א, עירובין פ"ח, כה סע"א, כתובות פ"ט, לב ע"ד, בבלי ע"ז טז ב), רב חננאל (ירוש' מגילה פ"א, עא ע"ד ומנחות לא ע"ב), ורב ירמיה בר אבא (ירוש' ב"ב פ"ד, יד ע"ג), ובכתובות מ ע"א ישנם אס"י שלשה אמצעים: אמר ר' זירא (מ: זעירא) אמר רבה בר שילא אמר רב המנונא סבא אמר רב אדא בר אהבה אמר רב, וכן בגיטין כו ב. וכן הדבר בר' זירא (זעירא) בשם שמואל, אחד מתלמידיו שמואל אמצעי היה, ובפירושו נמסרו אמצעים כאלו, כר' אבא (רבה) בר ירמיה (גיטין עד א וש"נ, גדה יא ב) ורב מתנה (כתובות מג ב, מגילה לא ב ד"ס, ולב א ד"ס, ובירוש' שם סס"ג, עד ע"ג), ושם (בירוש') ישנם אסילו שני אמצעים: אבא בר ירמיה רב מתנה, וכאלה הרבה 3.

וחילוף בין 'זעירי' ל'ר' זעירא' נמצא גם בחילופי המסורות שבין הבבלי והירושלמי:

1) בירוש' שביעית פ"א, לג ע"ב: רב ביבי בשם רבי חנינא ובלבד וכו' זעירא בר חנינא אמר ובלבד וכו'; בשרי"ר, 52: זעיר בר חננא או', אבל בר"ש שביעית שם מ"ד: זעירא בשם ר' חנינא אמר, ריב"ז: דבית (צ"ל: רבי) זעירא בר חנינא אמר, במ"י הרא"ש: זעירא בר חנינא אמר, ובכ"ר: זעירא בר חנינא בלבד וכו'. ומכיון שמצד אחד יש לנו בר"ש: "בשם ר' חנינא", ומצד שני ליתא בכ"ר "אמר", וא"א למימרא בלא "אמר" אלא א"כ נמסרה "בשם" אחר (אצל "בשם" אין בירוש' "אמר"), ומצד שלישי יש לנו בריב"ז גם שריד של "רבי". ומכיון שאנו מוצאים את ר' זעירא (ר' זירא) מחוכם עם ר' ביבי על מימרא בשם ר' חנינא, ע"י ירוש' קידושין פ"ג, סד סע"ג: רבי ביבי אמר קומי ר' זעירא בשם רבי חנינא הולד כשר. אמר רבי זעירא אין מן הדא (צ"ל: הברת, שרי"ר, 232) אין למידין מעשה מחברה. אמר רבי חזקיה אנא ידע ראשה וסופה. רבי חמא בר חנינא הוה אויל וכו' אחא לגבי אבוי (ר' חנינא בר חמא) אמר ליה וכו', — מכיון שכך כמעט ברור, למרות הנו' "זעיר" שבשרי"ר, שצ"ל כאן בירוש': רבי זעירא בשם רבי חנינא ובלבד וכו', כלומר בניגוד לר' ביבי בשם ר' חנינא.

2) [ריב"ק ביתר"א כ"י ע' ר' זעירי (לעיל עמ' 1298 הע' 6) וע' זירא, דק מזה שאמר בשם ר' חנינא, שהיה תלמידו, אבל כמו שהוכחתי זו בלבד אינה ראיה].

3) וע"י ירוש' ב"ב פ"ט, טז ע"ד (כתובות פ"ג, לה ע"ד ושם לו ע"א): רב חננאל בשם רב > רבי זעירא בשם אבא בר ירמיה, כלומר שרב חננאל אמר זה בשם רב, אבל ר' זעירא אמר זה בשם רבה בר ירמיה, וכ"ה בבבלי כתובות קט א: א"ר זירא אמר רבה בר ירמיה: בירוש' כתובות שם משובש: רבי זעירא רב חננאל בשם רב ר' זעירא וכו' (ועוד יותר משובש בפעם הב').

בעירובין מו ב אמרו: והא ר' יוחנן ברשויות דרבנן נמי אמר ("דלא יחליטו דרך מקום סטור וכו' דאמר התם [עו א] ואזדא ר' יוחנן לסעמיה ומייתי עלה להא דרב דימי מקום וכו' ובלבד שלא יחליטו") דתניא (לעיל עו ב) כותל וכו' ור' יוחנן אמר אלו מעלין מכאן ואוכלין ואלו מעלין מכאן ואוכלין ואזדא ר' יוחנן לסעמיה דכי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן (1) מקום שאין בו ארבעה על ארבעה מותר לבני רה"ר ולבני רה"י לכתף עליו ובלבד שלא יחליטו (עד כאן הסוגיא של עו ב ואילך). ההיא ("דאלו מעלין מכאן ואלו מעלין מכאן דמשמע אבל לאחלוסי לא") זעירי אמרה ("ולא ר' יוחנן", ר"ח (2)). אבל בירוש' שם פ"ו, כד ע"ב: לא היה רחב ארבעה. רבי בא בשם רב אסור לכאן ולכאן. רבי זעירא בשם רב מותר לכאן ולכאן; ר' זעירא ("זירא") בשם רב רגיל בירוש' ובבבלי, ואין כאן מקום ספק. איכ החליטו בבבל "זעירי" במקום "רבי זעירא", ר' זירא, ור' זעירא לא בשם עצמו אמרה אלא בשם רב.

ואולם לעולם אין "ר' זעירא" שבירוש' "זעירי", אלא ר' זירא (או ר' זעירא השני תלמידו של ר' ירמיה). וכך גם בירוש' שביעית פ"ב, לג ע"ד (ר"ה פ"ה, נו ע"א): א"ר בא בר ממל קומי ר' זעירא נראין הדברים וכו', ושבת פ"ו, ס רע"ג: ר' בא בר ממל בעא קומי ר' זעירא, — אינו אלא ר' זירא, שהיה חבירו של ר' אבא בר ממל, חולין קמא א: בעא ר' אבא בר ממל וכו' א"ל ר' זירא (ועי' עוד חולין קכח ב — קכט א, ירוש' יבמות פ"ב, יב ע"א); ר' זירא ור' אבא בר ממל במחלוקת, סוכה כא ב ומו"ק ד ע"ב. וראכ"מ שואל אף משאר תלמידי ר' יוחנן, כר' חייא בר אבא ור' אמי, כ"ק יט א, ירוש' ר"ה פ"א, נו ע"ג, ועוד (3).

אף ר' זעירא, שאומר כמה פעמים בירוש' "חניי תמן" (לעיל עמ' 892), ברכות פ"ט, יד ע"א, בכורים פ"א, סג ע"ד, פסחים פ"ט, לא ע"ד, יבמות פ"ב, ג ע"ג (ר' זעורה בשם רב ששת), סנהד' פ"א, יט ע"ב (רבי זירא), הוריות ספ"א, מו ע"ב = ס"ב, מו ע"ג (בשר המנוגא), שם פ"א, מו סע"ב (בשם רב חסדאי). — אינו אלא ר' זירא (בניגוד להלוי שם, 244 — 245), אע"פ שבירוש' יבמות פ"ו, ח ע"ב נמצא: דמר זעיר' חני תמן, בלא "רבי", — "רבי" נשמט כאן בוודאי בהשפעת "דמר" שלפניו (4). כיו"ב בהשמטה כזו בירוש' סנהד' פ"ג, כא ע"א: אמר זעירא והוא ואחד מן השוק וכו', שנמצא בבבלי סנהד' כג ב בשם ר' אלעזר, והוא ע"כ בוודאי ר' זעירא ("זירא") בשם ר"א, כמו בירוש' שקלים ספ"ד, מח רע"ג, ובבלי נדרים ח ע"ב.

ואולם "ר' יוחנן בשם רבי זעירא" שבירוש' כלאים דפ"ט, לא ע"ד, — ס"ס וצ"ל כמו

- (1) למימרא זו של רבי יוחנן עי' ירוש' עירובין פ"ו, כד ע"ב ושם פ"י, כו ע"ב בשם ר' יוחנן.
- (2) רש"י: זעירי בשם ר' יוחנן, אבל לא מצינו בשום מקום "זעירי" בשם ר' יוחנן, ואף הלשון "ולזעירי קשיא הא", "זעירי מוקים לה", משמע שהיא מימרא שלו. — מפליא בסוגיא שסתם הסוגיא של פו כ דוחה את סתם הסוגיא של עו ב — עו א: על כן נראה עיקר נוסח כ"י מ בדף פז רע"ב: אמרי' אמ' רשויות דרבנן נמי דתנן וכו' (אלא שצ"ל: ברשויות דרבנן נמי אמר, ככדמו'), ו"א שאמימר מביא סוגיא זו של עו ב, וסתם מו ב חולק עליה באמת.
- (3) אבל "רבי בא בר זבדא בעא קומי רבי זעירא" שבירוש' סנהד' פ"י (כך, ולא פ"ו) כמו אצל הלוי והיימן (אחריו!), כח ע"א — ס"ס וצ"ל: ר' זעירא בעא קומי רבי בא בר זבדא, כמו בהקבלה שבירוש' שבת פ"ו, ח ע"א: ר' זעירא שאל לר' בא בר זבדא.
- (4) ועי' גיטין גז ב: א"ר זירא חנא, ירוש' כתובות פ"ב, כו רע"ג: א"ר זעירא חני בכתובות דבית רב, גיטין פ"ב, מד ע"ב: חנא בינה בר שילא (כך שרי"ר 223), שם פ"ט, ג ע"ב: חני שילא, ועוד. והוא הוא אף ר' זעירא שבירוש' ברכות פ"א, ג ע"א: דמר רבי זעירא חנא (כנו' הנכון שם) אחוי וכו' [עי' מש"כ בתרביץ ש"ה, 258].

בכ"ר: רבי יונה בשם (חילוף רגיל בירוש'). ואף מה שהביא המאירי בפתיחה לאבות דס' ווינא ז ע"א. מירוש' ספחים פ"ו (לג ע"א): ר' זעירא בשם ר' זעירי, והיוחסין (השלם 133b) ע' זירא: "בספחים ר' זירא בשם ר' זירא בירוש' ואולי הוא טעות או הם שנים", – הנה באמת בנוסחאות שלנו, וכן בציטטים שבראשונים (ע"א אהצ"ו). בספחים שם: בשם ר' אלעזר, וכ"ה גם בירוש' שבת פ"ט, יז ע"א 1).

ו"ר זריקן בשם ועורה, ירוש' ספחים פ"א, כח סע"א. – ט"ס וצ"ל כבירוש' תרומות פ"ח, מו ע"א לנו' רש"ס: ר' זריקן בשם ר' ועורה ("זעירא")², וכיו"ב ר' זריקן בשם ר' זעירא. בירוש' ביכורים פ"א, סד ע"א (רבי זריקן אמר רבי זעורה בעי). ובזה נסתלקו כל ראיותיו כביכול של הלוי.

ובאחרונה, ברשימת תנאים ואמוראים מימי הגאונים, שקטע ממנו נתפרסם ע"י מרמורשטיין, מונסטרשפט ח"ע, עמ' 26, מונה: רבי זעיר. זעירי מר. זעירי סאטא (1). ר' זעירא. רב זורא. כאן מנויים כל אלו שזכרו בבבלי 3:

"רבי זעיר" נמצא בתענית יא ב לנו' השאלחות (סי' 10) בקטע לנינגרד (תרביץ ש"ז, 19): אמ' רבי זעיר אמ' רב חונא (בדפו): אמר ר' זעירא, וכ"ה בה"ג ד"ו לט ע"ג וסדר ר"ע ד"ו, לד ע"ב [הו' פרומקין: אמר זעירא], מ"ב: א"ר זעירי, וכ"ה בשאיל' שבדפו' וכ"י ספד"מ ובריי"ף כ"י ובפסקי רי"ד, אבל בריי"ף דפו' ורא"ש ואשכול [הו' אלבעק 126] ומאור ומלחמות והשגות הראב"ד: אמר זעירי. והוא – ר' זעירא, וירא (ע"י לעיל).

אח"כ צ"ל: "זעירי. מר זעירי סאבא". "זעירי" הוא זעירי סתם. "מר זעירי סאבא", נזכר בגדה 10 ב, כנו' כ"י מ ויתוא' ערך רב זוטרא בריה דרב זורא: בכ"י מ: א"ל רב אדא בר אבהה לרב חנינ' מסור' ואמרי לה רב מר זורי סבא [ל]רב חננ' סור'. וביתוא': ואמרי לה מר זורי סבא לרב חנינא מסורא, "זורי" הוא קיצור של "זעירי".

ר' זעירא, נמצא כ"פ גם בבבלי במקום "ר' זירא".

"רב זורא" – הוא "רב זירא" (ר' זירא השני הבבלי), שנמצא כ"פ בבבלי. כתובות מג ב, פנחות מ ע"ב (ע"י ד"ס ותוס' שם), נדה מו רע"א תה"ג הרכבי, 42 ויתוא' ע' זירא, ועוד 4, רב זורא, בכתובות ד סע"ב – ה ע"א, כנו' תה"ג מה"ג אסף עמ' 65 (שם 174: "ר' זורא" אצל י"י זירא), ובכלל רגיל אצל הגאונים "רב (ר") זורא", תה"ג מה"ג גינצ' 37, שם 343, תה"ג מה"ג אסף 34, 74, מספרות הגאונים 120, בקטע המפתח, מאן, I, Texts and Studies, 623, ועוד. רב זוטרא בריה דרב זירא, שבת קנז א ונדרים עז א בכ"י מ שם ושם (ולא העיר עליו בדיס), וכן ביתוא' כ"י ע' רב זוטרא: רב זוטרא בריה דרב זורא ולא זירא, גרס' בשלהי מס' שבת וכו' לרב זוטרא בריה דרב זורא וכו' ובספר זקן ישן גושן מדויק מאד מצאתי ברי[ה] דרב זורא, ובשאר ספרים כמו כן ישינים מצאתי רב חסדא בריה דר' זירא וברוב הספרים רב זוטרא בריה דרב זירא. ולא מצאתי שם חכם בתלמוד ששמו זורא אלא דגרס' בפ' אחרון בהל' נידה וכו' (ע"י לעיל); אבל כמו שראינו "רב זורא" הוא הכתיב הרגיל אצל הגאונים.

- 1) במאירי צ"ל בוודאי: בשם ר' זעירא, כביוחסין (זירא), ואם יש יסוד לנוסח זה, הרי פירושו: ר' זעירא (השני, תלמידו של ר' ירמיה) בשם ר' זעירא (הראשון, תלמידו של ר' יוחנן).
- 2) "חזקיה בשם ר' ירמיה", שבנוסחאות בתרומות (גם בכ"ר), הוא אשגרה מלהלן שם בירוש'.
- 3) וכך הוא המצב בכל רשימה זו; מרמורשטיין לא ירד כלל לדעתה של הרשימה.
- 4) ע"י בנק, REJ, חל"ח, 47 ואילך, וכבר האריך והעמיק בזה רבי' יב"ק ביתוא' כ"י ערך זירא [הו' רי"ל פישמן עמ' ק"ו ואילך].

"זורא" הוא קיצור מן "זעורא", כמו "זירא" מן "זעירא"; בירוש' נמצאים שניהם "זעורא/ה" (1) ו"זעירא/ה". התאר "זעירא/ה" נמצא בדניאל ז ח ובנבסית (וצריחא זעירא); בסורית וסורית -איי: זעור, זעורא; בתרגום: זעיר, זעירא; "זעירי" = "זעוראי" (2) בתרגום "נעורים", "זעורא" בסורית, "זעירי" בבבלי כשע"ם (לעיל). בארמית ככלית נמצא רק שע"ס "זירא" (זעירא) ו"זעירי"; התואר "זעירא" לא נמצא בארמית בבבלי; "זעירא דמן חבריא" בחולין יב ב, הוא מלשון ארץ-ישראל. הסופרים שיבשו בכ"מ "זעירי" במקום "זעירא" (3), וכתבו אף ר' זעירי במקום "זעירי".

ציון ג'

סדר אליהו (לעיל עמ' 762)

מסדרו הראשון של סדר אליהו היה, לפי מסורת הבבלי, כתובות קו א, שאין כל יסוד למקם בה. – רב ענן, תלמידו של שמואל, שסידרו בשתי תקופות, בראשונה "סדר אליהו רבה" ובשניה "סדר אליהו זוטא" (4). וכל "תנא דבי אליהו" שבבבלי (חוץ מאחד, קידושין פ ע"ב, סא"ר פ"ח, ה' רמא"ש 101) – נמצא בו בעיקרו, וכן "תנא דבי רב ענן" (עירובין נד ב וסוכה מט ב) – נמצא בו בעיקרו, בסא"ר פ"י, 53, ופי"ז, 84. זאת אומרת שכמה מהדורות של "תד"א" ו"תנא דבי ר"ע" היו מצויים בישיבות שבבבלי; היו ישיבות שקראו להם "דבי רב ענן" והיו שקראו להם "דבי אליהו". ובמדרשים של א"י (ב"ר פניד, וש"ג) נקרא בשם "תני אליהו", או "מסתכא עלתה בידם מן הגולה" (שהש"ר פ"א, עד שהמלך, פסיק"ר פ"י כא), או: שעלת מבבל (פסיקדריכ פ"י בחדש, קז ע"ב, וכצ"ל: מסכת, ולא "מסרת").

אלו ואלו מעידים איפוא ש"סדר אליהו" נסדר בבבלי.

מן האמוראים לא נזכר בסדר אליהו שום אמורא בפירוש, אע"פ שהוא משתמש הרבה בתורת האמוראים, ואע"פ שידע את התלמוד של הישיבות הבבליות – לא ידע את ספר התלמוד, את התלמוד הנחתם (ע' לעיל עמ' 764) (5).

כגון: אהבה. שמע ישראל וכו', פכ"ו, 140, ולעיל שם פ"ז, 31: לא נאמר (במקרא!) אהבה רבה אלא אהבת עולם, כשמואל (ברכות יא ב) ושלא כרבנן (שם). "ובסורא נהגו בכית מדרש אחד אהבה רבה ובכל השאר אהבת עולם" (רה"ג, הקדם ש"ב, 85). המילה – "בחרב": מול את בשרך בחרב (פכ"ה, 138). ולחילופים סי' מ"ה: אנשי מזרח מוהלין בתער ("חרב חדה תער הגלבים", יחו' ה) ובני א"י בסכין ("סכין", "אומל" בבבלי).

(1) בבבלי ישנן רשמי כתיב זה (זעורה) בחילוף היסן שבמעילה יז א: אמר ר' חנין אמר רב ("רבי") זעירא וכו', כנו' ר"ג בפירושו ורנ"ג בחוס' (כנשמ"ק), וכן היה ברוב הספרים, שלפני ריב"ק ביתח"א ע' חנן אבל בקצת ספרים: ועודה בו, ועודן בו, ע' שמ"ק בנמרא ותוס' "הסופרים טעו מן זעירא" ("זעורה") שהוא אמורא וכתבו "ועודן" ("ועודה") בו' (תוס' כנו' שמ"ק). ר' זעורא" גם ערכין טז ב כ"י מ.

(2) בה"פ כ"י ששון כתוב תמיד: זעורי, זורא (אהל דוד 155a); בה"פ שלוסברג 142: זעירין [בכ"י: זעירין] (117: זעירי).

(3) למשל יומא עח א בשני כ"י: זעירי בר חסא, ותענית יא ב בכ"י מ"ב, וכמה ראשונים: אמר ר' זעירי א"ר הונא, ולהיפך שיבשו במנחות ל' ע"ב: רב ("רבי") זעירי (ע' לעיל).

(4) בס"א זוטא רס"א, ג"ס: משום דבי אליהו הנביא אמרו.

(5) ואפילו במהדורא שלנו של ס"א, שמתקופה של חתימת התלמוד והסבוראים – לא היה התלמוד קבוע וחתום, אע"פ שהיה כבר "סוף הוראה".

מזהיר על תרומות ומעשרות (פכ"ז, 144, ופי"ד, 66 – 67), שאמוראי בבל נהגו בהם, בכורות כו א-ב, עובדות שנזכרו שם ומעשים שנזכרו, ביצה יב ב (לעיל עמ' 766 הע' 6). ומזהיר על גזל גוי (פס"ו, 75), כרב ביבי בר גוזלא (1) בשם ר' שמעון חסידא (ב"ק קיג ב).

ומזהיר על שותפות עם גוי, כאבזה דשמואל, בכורות ב ע"ב, וחסידי-הדור של שמואל, אבהו ("אבות") בר איהי ומנימין בר איהי: חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בגוי וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי גוי (מגילה כח סע"א).

ואף חולק בפירוש על הבבלי (פי"ג, 59): כל האומר לא אכלו מלאכי השרת אצל אברהם אבינו לא אמר כלום וכו' – בניגוד לבבלי בימ סו ב: ואכלו סלקא דעתך אלא אימא נראו כמי שאכלו ושתו (ב"ר סמ"ה יד).

ואף משינויי-מסורת שלו כדאי להזכיר סא"ר פ"ג, 16: שכל המספר אחר מי עוסי תלמידי חכמים וכו' – במקום: אחר מיסתן, ברכות יט א.

אמרנו שמהדורא ראשונה זו של "סדר אליהו" מבית רב ענן, תלמידו של שמואל בא. ואמנם מזכיר הוא אמורא אחד, אחד משני חסידים שבאותו דור שהזכרתי: אבזה בר איהי ומנימין בר איהי (מגילה כח א וכתובות סא סע"א), שהראשון שבהם היה אף הוא תלמידו של שמואל, ורב ענן חלק על מעשהו במבוי שאין לו אלא בית אחד וחצר אחת (עירובין עד א-ב). שכן הוא אומר בסא"ר פ"ט, 110: העבודה בכל יום ויום ובכל שעה ושעה שאני (2) קורא את המקרא הזה, אלך ואשובה אל מקומי וגו' (וסופו: עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישרחני!). נשכר לבי בקרבי. הרי לך כמשיב על בנימין אחי. אמשול לך משל וכו'. זו כמשנת ידים פ"ד מ"ג: הרגני כמשיב על טרפון אחי, ואין "בנימין" זה אלא חבירו ובן-דורו מכת החסידים, שהחמיר כנראה בדבר; אבל רב ענן אומר שאין לעזוב את החוטא עד אשר יכרע תחתיו, "עד אשר יאשם"!

ואין "מנימין" אלא "בנימין" בעברית, כרגיל בבבלי: מנימין גר מצרי (יבמות עו ב) = בנימין (תוס' שם פ"ה), מנימין סקסנאה (גדה סה א) = בנימין גנוכיא (ירוש' ברכות פ"ב ה"ו, ה ע"א), מניומי אסיא (שבת קלב ב, ע"ז כח ב) = בנימין אסיא (סנהד' צט ב), אבא בר מניומי (גיטין כט ב) = בנימין (ירוש' שביעית פ"ו ה"ג, לו סע"ד); "מנימין" בנחמיה, Minjamini, Minjamé בשטרות בבליים מימי ארתחששחא I.

ואין "בנימין אחיו" אלא מנימין בר איהי, ואף ג"ל ש"בנימין" זה נזכר בברייתא בבבלי: אבא בנימין (ברכות ה ע"ב ב"ס, ושם ו ע"א ב"ס), שאף זו אינה אלא משנת-חסידים בבבלי.

ציון ד'

חמתו – המתו (לעיל עמ' 1070)

בשבת פי"ג מ"ג: הקורע בחמתו (ו) על מתו, בכ"י ה: בהמתו. כאן חילוף ח' בה', חילוף הרגיל (לעיל עמ' 1232); אלא שכבר אמרנו שפירוש "הקורע בחמתו" – בשעת "חימום", "קריעה של בהלה" (שם עמ' 1071), והנה בתרגום אונקלוס דברים יד א "ברוב הספרים" (שדיל אוהב גר, 77): תתהממון, ובמסורה (לנדוייר, 52): תתחממין נ"א תתהממון, וכן בה' בתרגומי מלכים וירמיה (לוי ע' המס). אבל אין לחפש כאן בפעל

(1) כך בכ"י וגאונים וראשונים, ירוש' ב"מ פ"ב, ח ע"ג: בר גוזליון.

(2) כ"י"ב להלן שם, 124.

"חמם" – "המם" תרגום מילולי של "גדר" כמובן "סרט" (1). הרי היו גם תרגומים קדומים של אסירי "תתגודדו" כמובן "סרט" אלא כמובן "בכה על מת", "עורר על מת". ששינוי בספרי ראה סי' צ"ו: לא תתגודדו לא תתעדרו (כנוי כי"י ורה"ג באוה"ג ב"ק, 121). והפעל הזה נמצא כמובן זה בארמית ישנה וחדשה ובערבית (תרביץ שנה יב 81, קדם ס"א 42). ומשם אף בפשיטתא, אלא שנשתבש בשיבוש ישן (תתעדרון 1) (2).
ואף "המם" אין פירושו אלא "בהול" ("קריעה של בהלה"). וכיו"ב ירוש' גדה ס"א. מט ע"א: המומה היא לביתה, בבבלי שם ה ע"א: מתוך שמהומה לביחה; ויק"ר סכ"ב: כל מי שהומה ומהמה אחר הממון = "בהול על ממנו" (שבת קיז ב.).

ציין ה'

משנת ר' אפרים (לעיל עמ' 1273)

"משנת ר' אפרים", שנזכר בסי' אבות שבמח"ו, אומר ר' שמעון הורוויץ (מבוא עמ' 14), שהוא ר' אפרים מרגנסבורג הידוע בראשונים. אבל הנחה זו אין לה סיוע כל שהוא; יותר קרוב שר' אפרים זה הוא ר' אפרים תלמיד הרי"ף (אור החיים סי' 500), שהיה מקלע חמאד שאצל פאס (כרבו הרי"ף, שאף הוא בא מקלע חמאד). שכן אנו מוצאים ר' אפרים "מקלע", מרדכי ב"מ ס"א סי' רנ"ב: ומצאתי שפירש כאן רבינו אפרים מקלע (שכן הוא במרדכי כי"י, כהן, מרדכי בן הלל, מונטססריפט 1878, 75) (3), ר' אפרים "קלעי", שה"ל סי' רי"ח, צד ע"א: פירש רבינו אפרים קלעי וצ"ל לא נצחתי וכו' (4).

ואם כנים דבריו הרי זו משנה שנכתבה בקלע חמאד, כזו שראה האפו"ד (לעיל עמ' 1272 בהערה). ולא עוד אלא שהאפו"ד שם אומר "שנכתבו זה סביב לשלש מאות שנה", והאפו"ד כתב ספרו בשנת ה"א קס"ג, וא"כ כשלש מאות שנה לפניו. הרי זו ד"א תתסיג בערך, כומנו של ר' אפרים תלמיד הרי"ף, ואפשר שאין מסכת אבות זו אלא חלק ממשניות כתיבת-יד שלו. "נוסחא של פאס" מזכיר גם ר' סולימאן אוחנא בהגהותיו, לעיל עמ' 1288.

(1) טורצינר, ספר מאגנס, 146, הגיה על-כן "תחמסון", אבל הנוסח בטוח בכל אלו ב"מס", ואין להגיה.

(2) ואינו ענין ל"עדודה", ב"ק יא א, תרביץ שנה ו, 105.

(3) מסופק בהנמי"י ה' סנהדרין ס"ב הנהה ה: וכן רב אלפס ז"ל ועל דבר זה תפסו לרבי' (רבי' 2) אפרים מקולגא (?) עד שהורה לו, ואפשר שצ"ל: מקלע.

(4) אבל בתניא, דף מח ע"ב: מצאתי בשם החבר רבי אפרים קלעי: אלא שהתניא רגיל לכנות "החבר" לבני-דורו, כגון ר' צדקיה בעל שה"ל, ר' בנימין ב"ר אברהם, וכדומה. אלא שיחוסו של פירוש זה לר"א מסיפק, שכן כל הסי' שהובא משמו נמצא כולו בלשונו בסי' ההגדה לרש"י.

תיקונים והוספות

- לעמ' 11. בתוס' חיצוניות שבמזבח כפרה: הרכוזו, אבל במ"ש שם: הרגוזו.
 עמ' 18. בהוריות יג ב: הדר אחני ליה אמרו משום ר"מ וכו' – בכ"י מ וה"ג וואה"ת
 והמכירי תהל' ט ט: משום ר' מאיר אמרו, ואף להלן – בה"ג ד"ו: משום רבי מאיר אמרו
 אמר, אבל בה"ג ד"ב 504: פתח ר' אמא משום ר' מאיר אילו וכו' אמרו משום ר' מאיר
 אמר, וכן מ וואה"ת: אמרו משום ר' מאיר אמ'.
- עמ' 22 שו' 3. ונראה שר' שמעון ברבי היה "חכם" כבר בחיי אביו.
 עמ' 26 הערה 4. אבל ברש"י חולין כאן, מו א סד"ה מטביל: הלכך אם לא נשתייר
 כוית להעלות ארוכה וכו'.
- עמ' 63 (סי' ה). בכ"י פ 1: כמקומו!
 עמ' 69 הערה 2. ועי' עוד גיטין לא ב (תוס' ב"מ ס"ד יח), ועי' ב"ר פמ"ח יד, 490:
 פרס הפסח היה, ותיאודור שם, וס"ע סכ"ג; בפרס הפסח, ורטנר שם. ובכולם אין פירושו של
 "פרס" ("פרוס") אלא: לסני.
- עמ' 74. וכן בקטע גיורק (דיגנרד) דף 18r: ולא בעל מום ושחוט (ונוס' "חי' ביה"ש).
 וכן בספא: ובעל מום ושחוט (אלא שביה"ש קרוע ורשמיו ניכרים).
 עמ' 76 (לסי' א). גם בכ"י ק נמחק "ואכילת ססחים" ע"א.
 עמ' 110. בכ"י פ בסנים אותיות "יב" של "יבשין" על הגרד (ושרידי אותיות "כמו"
 ניכרים). ובגליון: יבשין.
- עמ' 114. כרוגמח "ישענז", שב"אית תניי תניי שבירוש' במקום "ישאלו" – בירוש' נזיר
 פ"ג, נב ע"ג: ובא להישען. במקום "דהישאל".
- עמ' 167. של לוקח. גם בקטע El T.-S. 107, וכן בה' ראו, 75.
 עמ' 179 (סי' 4). בדינ' וכ"י ק (על הגרד): מיצה דמה, גם במ"א.
 עמ' 186. ועי' זבחים יח ב: אמר ר' זירא רב חדא תני מרושלין שסילקן וכו'
 ("מרושלין מסולקין" של הברייחא חדא היא).
- עמ' 188. ובתלמודה של השאילתא שנו כנראה לסניו: רב אמר סוכה עניה ושמואל
 אמר קנה וכו'.
- עמ' 204 (לנוסח הרמ"ה שם). ואמנם נמצא בכ"י ק בתרומות פ"א מ"ח: הירכינה ומצאת,
 וכן בבב"ב פ"ה מ"ח: הירכינה ומצאת, ועי' לעיל עמ' 1236.
- עמ' 250. בפסחים יב ב בכ"י: אמר רב חייא בר אשי אמר זעירי (עי' ד"ס).
 עמ' 317 (ליתנן). עי' גם גיטין כט א: אמר רב כהנא חלה חנן, פשיטא חלה קתני!
 עמ' 320. לפי' זה של "שחר" באיוב השתמש גם המתרגם של השרשים לן' ג'נאח (תרגום
 ר' יהודה אבן תבון) ע' גלד 93, לפירוש "גלודה": ר"ל שחר עור גבה מהשלג שנפל עליה.

(1) בוקציו בצילום כ"י ס שנמצא במכון הרי פיסל.

עמ' 321. מִשֵּׁב שִׁיב, סִסְח' עַד ב' וְחֹלִין צַד ב' דִּס' וְעִרוֹךְ וְהִג'.
עמ' 322. שְׁאוּבָה, בְּחִיכ' אַחֲרֵי, נִמְצָא גַם בְּדִי'!
עמ' 325 הערה 3. וְחֻרְבִּין שְׁנֵה טו' עמ' 1 הערה 4.
עמ' 334 הערה 2 – 3. בְּחֹס' דִּי: אִינוּ, אֲכַלְנוּ. *
עמ' 402. גַּם בְּבִלִי נִדְרִים סָא ב' דְּפו' וּמִ: כּוֹלֵן אֲסוּרוֹת דְּבִרֵי רִמ' (וּבִיח' הַגִּיהוּ).
וּבְקִירוֹשִׁין גַּא ב' בְּכִי מ: דְּבִרֵי ר' מֵאִיר וְחִכ' א' (ו) חוץ מן הַקְּטָנָה שֶׁבְּקִטְנוּתָהּ.
עמ' 412 (ס' 7^a). גַּם בְּשִׁאֲלָתָא. גְּאוּנִיקָא 365: נִחַשׁ בְּעִינֵי.
עמ' 430. בִּירוּשׁ בְּרֻכּוֹת שֶׁם בְּשִׁרְיָר וְכִיִּיר: רַב א' (רַב אִמ'), וְעִי' לְעִיל עמ' 191.
עמ' 453. כְּמוֹ "מוֹתְרִין מ" – נִמְצָא גַם בְּנִדְרִים פִּיח' מִז' דִּג' וְפִי' וְק' וְס' וְלוֹ: מוֹתְרוֹת
מִלֵּה גוֹת (עִי' לְעִיל עמ' 1265).
עמ' 530 והערה 3. לְנִדְרִים ע' עִיב עִי' גַּם תְּשׁוּבָת רַהֲגִי. תִּשְׁרִי חִיב, 48 (אוֹהֲגִי, 58).
עמ' 687 (ס' 3). וְכִשְׁמַת ר' יִשְׁמַעְאֵל וְכו', לִיתָא גַם בְּדִס' פִּיז'.
עמ' 702 הערה 1. בְּדִי: וְכֹתֵב בְּמִשְׁנָה.
עמ' 712. הַחוּרֵשׁ וְהוֹזְרֵע, גַּם דִּס' פִּיז' וְהִג' דִּב'.
עמ' 715 (ס' 18). גַּם בְּקִטְעָא דִּינִרְד: כָּל הַכֵּלִים נִגְרָרִין.
עמ' 667 הערה 1. אֲפֻשֶׁר שְׁצִיל: דְּשִׁבִּיט וְפִירוּשׁוֹ: שְׁפֹרַח (עִי' מִשִּׁיכ' בְּנִיק סִיא, 110),
וְדִבְדִּיר, פִּירוּשׁוֹ: שְׁפֹרַח.
עמ' 782. וְעִי' עוֹד בִּ"ק סָא ב': וּמִי כְּתִיב וּמֵהֵיחַ טוֹב אֶל תִּקְרִי רַע אֵין כְּתִיב כִּי הָאִי
גּוֹנָא אֶל תִּמְנַע טוֹב מִבְּעִלְיוֹ בְּהִיּוֹת לֹאֵל יִדִּיךְ לַעֲשׂוֹת.
עמ' 815 הערה 1. בְּמִנְחוֹת ד' עִיב אֲפֻשֶׁר שְׁבָא כָּאן "חֲנָן" אֲנִי "חֲנָן" כָּל הַמִּנְחוֹת" שֶׁלְּפָנָיו.
בְּכִי מוֹ א מ וְה: חֲנָן כָּל הַנְּעִשָׂה וְכו', אֵלָא שֶׁהֵכָל הוֹעֵבֵר מִקִּידוּשִׁין, אֲבָל בְּקִידוּשִׁין הַסּוּגִיא
סְמוּכָה לְמִשְׁנָה בְּלֹא "חֲנָן", וְאֲפֻשֶׁר שְׁבָא "חֲנָן" בְּכִי מ' שֶׁם בְּהַשְׁפַּעַת "חֲנָן" הַסְמוּךְ שֶׁבְּעִיב.
עמ' 896. וְאִמְנָם בְּנִיגוֹד לְחוֹס' שְׁכּוּעוֹת שֶׁם קוֹרְאוּ חוֹס' בִּ"ק שֶׁם דִּהּ וְלִישְׁנֵי – "בְּרִייתָא":
צִרִיךְ לְהוֹסִיף עַל הַבְּרִייתָא (בִּס'). וְאֲשֶׁר לִר' חִיטָא בְּר' אֲבִין – בְּמִימְרָא שֶׁאֲחֵרִיהּ "וְאִמְר'
רַחֲבִיא", בְּכִי פִלִי' וּמִסְתַּת: אִמְר'.
עמ' 923 (מִשְׁנָה בְּלֹא גִמְרָא). וּבְכִכּוּרוֹת סוּף פִּיח', לֹא א, בְּכִי מ' סִיסְקָא: וְכֵן הַשּׁוֹחֵט.
(בְּלֹא גִמְרָא).
עמ' 924 (מִשְׁנֵי שֶׁבְּבִלִי שֶׁנִּכְנְסוּ שְׁלֹא בְּמִקּוֹמָן). גַּם בְּכִי קָה ב': אִמְר' רַב שֶׁשֶׁת הַכּוֹפֵר
בְּפִקְדוֹן וְכו' – נִרְאֶה שֶׁכָּל הַסּוּגִיא מִכָּאן וְאֵילָךְ, עַד קָה ב', מִקּוֹמָה אַחֲרֵי הַמִּשְׁנָה שֶׁם (עִי'
קו א: אִיחִיבִיהּ וְכו' הֵיכָן פִּקְדוֹנֵי וְכו').
עמ' 946. חוֹסְפוֹת וְהוֹסְפוֹת. יֵשׁ לְהוֹסִיף עוֹד (כְּשִׁכְחָה):
א) יוֹמָא סוּף פִּיח' מִס': עֲבִירוֹת שִׁבִּין אֲדָם וְכו' כִּסְהֵר אֶת יִשְׂרָאֵל – לִיתָא מ' וּמִי, וְכֵן
מִשְׁמַע קֶצֶת מִתּוֹךְ הֶרֶן וְהֶרָאבִין (דָּף עַה עִיג). וְבִרְיָף דִּק' לִיתָא מִן "אַתּ זֹו דִּרְשׁ" עַד סוּף
הַמִּשְׁנָה וְכֵן לִיתָא בְּסִסְי רִיז. "וְכֵן מִשְׁמַע קֶצֶת מִן הִירוּשְׁלַמִי דְּסוּף פִּרְקִין שְׁלֹא הִיָּה בְּמִשְׁנָה
הָא דְּאִמְר' רַע אֲשִׁרִיכִם וְכו' וְאִמְר' וְכו' (דִּס'): אֲבָל מִן הִירוּשׁ אִינוּ יוֹצֵא כֵךְ אֵלָא עַל "וְאִמְר'
מִקּוֹה" וְכו' בְּלִבְד. וְרִמ' לִזְנָאנוּ מִעִיר: "וְאִמְר' מִקּוֹה וְכו' סִיּוֹם זֶה אִינוּ בְּבִלִי וְגַם מִסּוּף מִכְּלָתִין
יְרוּשְׁלַמִי וּמִמְדִּרֵשׁ תְּהִלִּים פִּסּוּק רִגְזוּ וְאֵל תַּחֲסֹא נִרְאֶה שֶׁאֵין זֶה מִשְׁנָה" וְכו' (מִש'). בְּמִד' תְּהִלִּי
דִּס דְּפו' וְכִיִּי: תִּנָּא בְּשֶׁם ר' אֵלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב מִקּוֹה יִשְׂרָאֵל ה' מִה מִקּוֹה מִטְהֵר אֶת הַחֲטָאִים
כֵךְ הַקְּבִיָּה מִטְהֵר אֶת יִשְׂרָאֵל: פִּסְקִדְרִיכ' שׁוּבָה, קִנָּח א: תְּנִי בְּשֶׁם ר' אֵלִיעֶזֶר.
וּבְפִסְקִיר, הו' רִמָּא"ש קֶסֶה א: כֵךְ שְׁנֵי רְבוּתֵינוּ [ב] לְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה עֲבִירוֹת שִׁבִּין אֲדָם

למקום יום הכפורים מכסר עבירות שבינו לבין חבירו אין יום הכפורים מכסר עד שירצה את חבירו. בוודאי ש"כך שנו רבותינו בלשון (כצ"ל) המשנה" מוכיח שזו אינה משנה (כמו פתיחת ס"ו של אבות) אלא ברייתא (ולא כרמא"ש שמחק "לשון המשנה"), ובחלקה ליתא בכ"י. וברייטא היא בת"כ אחרי פ"ח א.

(ב) חגיגה פ"א מ"א: והסומא – לא נתפרש בירוש' שם, עו א: חגיר דכתיב וכו' חולה דכתיב וכו' וזן דכתיב וכו'; אבל "סומא" לא נתפרש כאן, ולפניו שם אמרו לענין אנדרוגינס: מה אמר כא ר' יהודה גישמעני' מן הדא יוחנן בן דהבאי משם ר' יהודה אף הסומא. ולית בר גש אמר אף וכו'. וכן הוא בברייטא שבתוס' פ"א: אף הסומא שנאמר יראה פרס לסומא, וזו מוחלטת מן הבבלי ב ע"א (וד ע"ב) וש"ג: לאתויי סומא באחת מעיניו ודלא כי האי תנא וכו' 1).

"הסומא" היה איפוא במשנת הבבלי אבל לא במשנת הירוש'. ובמכילתא משפטים פ"כ, 333 שנויה היא (מכאן אמרו), אלא שהצעתה שונה, ו"משנת" ר' יהודה היא.

(ג) יבמות פ"ח מ"ג: ר' שמעון מתיר וכו' מיד – ליתא בד"ג ומיר' ולו ופ ורי"ף ורא"ש. וכיו"ב בנדרים פ"ה מ"ה "בס"א לא גרסי' כל זה אלא גרסי' ר' יהודה אומר מה בין כותב וכו'" (ר' יהוסף שם במ"ש).

(ד) תמיד פ"ג מ"ח: אמר ר' אלעזר בן דגלאי וכו' – ליתא מ וקסע קמב', ובבבלי יומא לס ב וירוש' סוכה פ"ה, גה ע"ב ברייתא היא, ועי' ר"ל גינצבורג, The Mishnah Tamid, 40, וכאלו עוד.

עמ' 945. בגיטין פ"ה מ"ה ליתא גם בדפ' פיו' ופ ודינרד, ובב"ק סו ב בכיר': ותנא על המריש.

עמ' 961. חוספת כוז שנכנסה למשנה גם בשבת פ"ח מ"א. במב"ב כ"י מ: על פי הכתיבה, אבל בבבלי עו ב: תנא כדי ליחן על סי כתיב (ועי' תוי"ט).

עמ' 1006. לסימנים למשנה שבבבלי. נמצא עוד ב"מ קג א כ"י מ, אחרי המשנה: באתרא דהיא זכו' ולא צבי למעבד' אכל' בעשר וזרע' בשני שבוע סימן (ד"ס שם, 302 ועי' שם בהערה). עמ' 1213. ("כיון שנקרע ערובה"). עי' ב"ק קיט ב: ולא יסרק הבגד לשתי' אלא לערבו והתניא איפסא, ל"ק וכו'. ואפשר שברייטות חולקות הן, ולברייטא אחרונה: לא יסרק הבגד לערבו וכו', שאם נקרע הערב מתסרק הבגד.

עמ' 1219. מרגלים, במכשירין פ"ג מ"ה גם בד"ו רפ"ג (לעיל עמ' 1280).

עמ' 1223. כנוסת הר"ש בכלים סכ"ז מ"ט: עשאן בלן. גם במשנה שם בד"ו רפ"ג: בלן.

עמ' 1225 שו' 2. אבל בר"ח סוכה שם: צבר.

עמ' 1233 (מוהל). במקואות פ"ז מ"ג גם בר"ח שבת קמד ב: ומוהל.

שם (ומיחל). גאוניקא 248: מוחל (ועי' שם).

שם (בהל). במעשרות פ"א מ"ב כ"י ששון 531: התאנים משהילו, ובס' המליצה (באכר 38): משיבהילו, ושם בס' המליצה גם בשביעית פ"ד מ"ז בהילו ("ביחלו"). ובגדה פ"ה מ"ז: פגה בוחל וכו' בוחל וכו' – בכ"י ב: בהל (והוגה) – בוהל, וכן בס' המליצה שם: בהל. וכך היה נוסח הריטב"א בגדה שם, שכן מפרש בגדה מז א: התאנים משיבחיילו. פי' וכו' וכבר אמר בירושלמי דלא מתמנעי רבנן למדרש [בין] ה"א לחית: מכאן שהיה לפניו במשנת גדה: בוהל.

(1) [אח"כ מצאתי שכבר העיר על זה רז"ו רבינוביץ, שערי תוא"י, 618].

עמ' 1248 (מִטְמָא). בשבת ס"ט מ"א, מעיר בעל מ"ש: כן הגיה הר"י ("ה"ר יהוסף") ז"ל ש מ ס מ א (בקמץ תחת המ') וכן בכולה מתני' מחק הה"א.

עמ' 1255. נקצרות בטבויי, ס"א מ"א גם בד"ו רפ"ג (ובר"ש שם בטעות: נקצרו', ועי' מ"ש) וכן יתור' ע' חנין. כ"י א"פ דף 26^b.

עמ' 1258 (גניבו. גוילו). גוילו, מצוי הרבה, כגון ב"ק פ"ט מ"ב, ב"ק סו א, קט א, קט ב, ועוד.

עמ' 1260. משביעכני, גם במב"ב ב"ק פ"ט מ"ז – מ"ח (קח ב) מ זה ופלו': משביעכני, וכן קח רע"א ה ור ופלו' (וזו בוודאי ברייתא ולא משנת שבועות).

עמ' 1271. משנת רגמ"ה. גם ברש"י כ"י סוכה כב א ד"ה ה"ג: כך נמצאת כתובה במשנת רבינו גרשם (ד"ס שם, דף לב א הערה ק).

עמ' 1273. ספרים של סופרי ר"ש הנגיד. עי' גם רמ"ה, כתאב אלרסאייל עמ' עט – פ: והנה כל הספרים אשר לנו חדשים גם ישנים, הנשארים מימות הגאונים, וכו', ומקצתם שהיו באוצרותיו של אדוננו הנגיד הר' שמואל הנגיד רי"ת והיו אחריו לפני הרב רבי' יוסף נ' מיגאש, גם הם נמצא בהם כדברי. ועי' חיד' הרשב"א יבמות נח ב: ובספר ספרדי מוגה בישיבת הגאונים ז"ל מצאתי וכו', ו"ס פרי ספרד' של הבבלי נזכרים הרבה בחי' הרמב"ן והרשב"א ועוד.

עמ' 1288. נא"י. בספריה של הסמינר גיוורק נמצא ד"נ מוגה, ובכמה מקומות מתאימות ההגהות לנא"י ור"ש לירמא, עי' דוגמאותיו של ר"ש ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' ו.

מפתחות*

א. משנה

ברכות		דמאי		ב ה	
א	א ואכילת ססחים	430.76	ב ב אף	1007	י —
ב	א	626	ג —	1210	ד א
—	ד האומנין	444	ג ב עומד ולוקח	445	— — ואבנים
ס"ב וס"ג	(חלוקת הפרקים)	995	ד ד לא יטלם	445	ד — המידל
ג ה		645	ה ג	773	ו ג
ד א רי"א וכו'		958	ו ב אף	1007	ד —
— ג שמונה עשרה		89	ג אף	1007	ז ג
ה ג על קן		90	ד אף הקרחני	1008	ט א
ו ג על החלב		958		—	ה והלכה...
ז ג ברכו		510	כ"א ים	—	ו — עלי קנים
— — אחד עשרה		430	ב א רובע...	78	
ח ג אף על		1007	ה —	486	תרומות
— ג"ד (סדר המשניות)		1002	ז אף	1008	א ג רי"א תרומתו...
— ו שיאותו		185	ב ח סומכין	446	ז —
ט ב		594	ד ט אף	1008	ב ג
— — ועל הרוחות		919	ו ג"ה ר"מ—ר' יוס'	127	ג ג
ה —		966	ז ו	277	ה — אף—אף
— — רי"ג אומר		975	ז מתקדשת	446	ו — שנא' מלאך
			— משתשליש	96	ט — אין לנכרי...
			ח ג	222	ד א ומעשרות
א א		951	ד הליבדקס	97	— — אף מוציא
ג א		51	— — וכן	1044	ג אף
— ו ובידוי		970	ט א צמר ופשתים	1130	ה ב תירום ותשרף
ז ב שנמצא עומד בין		92	ג —	133	ה —
— ג"ד (סדר המשניות)		1002	ז אף הבאים	1008	ז ב
ח א נמושות		94	ט אסורות	99	ח ז המשמרת...
— ב שב"א נוהגין כן		445	ש ב י ע ית	—	י א כיצד
— ט וכן דיין		1048.975	א ח	486	יב — וכן

(*) לרשימה זו נכנסו רק אותם המקומות, שהמחבר נשא ונתן בהם (פירשם או העיר עליהם).

53	ד א ובנעורת	705.137	ה בריכה	448	ט ב
98	ה א ולובדקים	1044	— וכן	449	— ג
283	— ב רחלות	450	— ו	277	— ז
103	— — שחוות	1009	ז אף המעמיר	262	י י כל הנכשין
283	— ד רחלים	306	ב ב־ג	303	יא ג ואין מביאין...
103	— — גימון	—	טז חתיכה של קדשים	277	— י
756	ו א	959,288.138	—	—	—
211	ו ו	—	— ר"ש — ולכהנים	—	מעשרות
454	— — רעולות	1160,959,288	—	1307,1233	א ו שיבהילו
194	ו ח דר"י ור"מ אוסר	102	ג ג (סחם)	58	ג ג לעשות עמו
284	— — סמוכות...	285	— ו־ז	487	ד ה
1111	— — כסא סמוכות	1032	ח כיצד	229	ה א
130	י — דר"י ור"מ אוסר	535,227	— ט	1008	— ה אף
53	ז א כל השוכח	—	—	487	— —
—	— ב השוחט...	—	—	—	—
291	והמעבדו	—	ביכורים	—	מעשר שני
712	— — הזורע והחורש	1044	א א וכן	74	א ב תמים...
104	ג — חייב עליו חטאת	1224	ג מן המחובר	1042	ו — זה הכלל
406	ד — גרעין	966	ה —	487	ב ח
405	ח א גמיעה	846	ו — מעצרת...	449	ג ח
106	ג — כדי לעשות	451	ב ב	671	— יג
1063	ו — צדור אבן	967	ג ב	724	ד יב הכל מעשר
361	ט ג שהיא טמאה	487	ג —	541	ה א
1009	ז אף	129	ה —	508	— ד
295	י ד	130	ח —	1008	— ה
1032,106	יא א־ב כיצד	976	ד (אינו משנה)	540	ו — ערב יו"ט...
627	ו — לאחר שיצתה	—	—	—	—
232	יב א המסחת	—	שבת	—	חלה
1009	— אף	1039	א א כיצד	100	א א הפסח... העומר...
1070	יג ג על, כל	511	— ידו	1008	א ב,ג
1303,1070	— — בחמתו	426	ד אלו	2	ו —
1111-13	ה — למגדל	1307,1233	ו שיבהילו	1044	ז — וכן נשים
91	יד ג מי דקלים	1009	— יא אף בסחמין	1008	ב ד אף
646	טז א־ב יש לך...	121	ב ב ובנפס	101	ה — קילקל לעצמו
1075	ב — ושל ססיקא	951	— — בשמן פקועות	101	ד ב שאר המינים
488	— — כלל אר"י	42	ה פסור	102	ה — חומרו קולו
648	טז א	121	ו בשעת לדתן	979	— יא
589	ה —	455	ג א נותנים	—	—
456	— — שאחו בהן	1151	ג ג־ד	—	ער"ה
649	יז א שנחפרקו...	271	ה —	450	א ג

598	א"ר צדוק	ב	—	613	ט	—	1073.995.457	יח ג
461	שאין סודין	ג	—	108	ז ג"ד	672		יט א"ה
364	וראשי כנסים	יא	—	305	ה	650,54		ג הקטן
264	הריני שוחט	ח ג	1102	ט ולא אמרו	—			ד למול ע"ש...
1045	וכן שומרת	ה	85	י	311			למול אחר שבת
712	שהן יכולין...	ו	358	ח ו ארשב"ג	1036			ה הא כיצד
516	והמלקט	ח	959	ז רי"א...	672			ו
33		ט א	1044	ח וכן	457			כ ב ונותנין ביצה
651	ופסח דורות	ה	613	ט"י	56			כא א והאבן כתובה
516	קודם הפסח...	ו	1045	יא וכן	1009			— אף
423	למנחה	י א	629	א	357-8			ג בה"א-ובש"א
383	אנו מסבלין ט"א	ד	614.264	ג	1146			—
			206	ד	628			כג ב ומסילין חלשים...
	ש ק ל ים		1010.253	ה אף משנחלש	971			— משום קוביא
1011	א א אף	א	1101	ו וכן הצינור	280			ה מעמצין
488	ג	—			28			כד ג הרדיסות
959	בקלבון... רמ"א	ו		פ ס ח ים				ע י ר ו ב ין
1098	ז	—	609	א א				א א
56	אס נתרמה...	ב ב	397	ב מחצר לחצר...	205			— ד
952	רנ"א	ב ה	1184	ג	205			ב רבה כ'
1011	אף	ד א	326	ה על גג	511			ג ע"ה אף
72	אמת המים	ב	109	ו בטמא מת	1010			—
576	—	—	1010	א אף	967			ג א בחולין ולכהן
322	ו	—	714	ג מותר...אסור	1010,719			ה למערה... למזרח...
952	פתחיה...	ה א	110	ו יבשין	107			— מכאן ומכאן
952	ובש"ב ריבות	ה	111	ג א ספולי נשים	458			ו או מערב
141	של שיש	ו ד	330	ב	458			ד יא וכן
4-3	ה	—	1040	ד זה הכלל	1044			ט א"ד
1041	זה הכלל	ו	714.124	ח בכביצה... בכוית	994			ד יא מפני הטועין
1011	אף הראוי	ז ד	1049	— וכן	952			ה א מעברין
327	על גג	ח	590	ד ב	183.8			— ה
			593	ח ו' דברים	512			ז
	י' מ א		950	ט ו' דברים...	513			ח"ט
1147.3	א א	א	378	ה ה נעלו	1032.432			ו א"ב או עם מיי...
207	קבוטל	ו	400	י והג' במקומה	608			ב עד שלא...
967	ז	—	514	— והקסירן	513			ד בש"א... ובה"א
400	ח	—	309	ו א וחתיכת יבלתו	459			— ה"ז אוסר
209	ג ב	ג	650	ג אימתי...	431			ז
1036	ה כיצד	—	1010	ה אף	1097			ח פתוחות זליז
461	לעזרה לעבודה	ג ג	113	ז א מחוך פיו	177			

1046	— — וכן	952	ג — ולא היה חצר	517	ח-ט
652	ד א-ב			209	ד ב-ג בא... שחטו
488	ד —		ב י צ ה	328	ג — הרובד הד'
275	ו —	255	א א ואילך	463	ה א את הכף...
414	— — אמר ג' ג'	368,92	ב דקר	519	— — כין ב' הכדים
489	ח — משום לית	652	— — שאמר כירה	141	ה ה ...מלמטה למעלן
		967	— —	465	ו א ויאמר
	ת ע נ י ת	1003	ה — (סדר הנבות)	971	ב — והכהנים...
715,251	א א	955	ו חלה	79	ו ז — ז א
1183	ב —	1012	ח אף	960	ו ח ר' ישמעאל...
1161	ג —	1012	ט אף	79	ז ב
416	ו — ובחמישי...	466	י אומן	381	ג —
967	ז ב	653	— — שנאותין	138	ח ב כמלא לוגמיו
336	ג א	715	י אין נגררין	630	ה —
968	ב —	599	ג ב	337	ח —
685	ג — כדכתיב...	1012	ח אף	1306	ט — עכירות...
961	ו פי	960	— — מפני כרוריו...		
972	ט — אי זה הוא...	1045	ד א וכן		ס ו כ ה
653,631	ד א בתענ' ובמע'	233	ג הקורה שנשברה	1011	א ב אף התחתונה
1131	ב — לפי שנא'	113	— — ולא במגל	1043	ג — זה הכלל
416	ג — ובמוסף	520	ה וכן בדלת	1064	ז — מסקס ונוסל...
714,126	ד — בנעילה...	960	— — ור"א בר"ש	1105	— יא מחצלת ..
1211	ה — בחשעה	1181	ו ר' אליעזר	185	ב ב המדובללת
113	ו — והעמיד	1012	— — אף	605	— ד"ה
686	ח — שקר החן	113	ז ואין מלבנין	630	ז מי שהיה...
"	— — וכה"א	318	ה א משילין	605	ח —
		1045	ד — וכן האשה	723	— — וקטנים
	מ ג י ל ה	961	ה המוציא גחלת...	420	ט כוס לרבו
632	א ד	961	ז אלו הן בייתות...	610,273	ג א
490	י —			80	ז כאנוז
63	ב ג		ר א ש ה ש ה	719	— — שנים
620,354	ד חוץ מחרש	722	א ב כבני מרון	960	ח אמרו לו...
265	ג א דר"מ	1012	ג אף	359	ט דברי ביה...
996 491	ד א	196	ז —	1038	ד ד כיצר
953	ד — ועד כמה	995,396-7	א ב א	326	— — על גג
143	ז שיש בידיו...	407	ה בית יעוק	276	ה ה אני והו
1014	אף — —	967	ו —	952,929	— — בשעת...
		420	ט ומצאו ר"ע	1038	ח כיצר
	מועד קטן	1062-3,488	ג א	952	י — שהמים...
1142	א ד	1111	ז לתוך הכור	320	ה א-ג השואבה

636	ז	א"ר יוסי	528	ד	מחו הכשרים	1014	ח	אף
114	ז	א עד שלשים	277	—	לבני הזקנה...	39	י	—
473	ג	שלא נתן...	385	ה	ושחררו	1014	ב	ה אף
950	ו	איוז היא...	528	—	חלק א'	968	ג	ז
296	ז"ח	—	493,120	א	סטולה			
202	ט	—	258	ב	—			ח ג י ג ה
1149	י	אמרו חכמים	710	ד	קטנה...	1307,633	א	א
474	ח	א עד שלא תתארם	421	ה	בבית האסירים	634	—	ג עולות...
35	ב	—	170	ה	יג	520	ח	הן הן
1033	ד	כיצד	968	ו	—	133	ב	ב הלל... שמאי...
1101—1099	ו	—	307	יג	ז	995	ס"ב ופ"ג	(חלוקת הפרקים)
289	ז	ז שלו	63	טו	ה עד אומר...	1032	ג	ה כיצד
39	ט	א	1129	ו"ז	אין זו דרך	145	ח	בשלחן
474	ז	ז שלא בסניו	529	ז	מניח	520	—	— שהן מצופין
616	ט	ט	469	טז	ג עד ג' ימים			יבמות
1046	—	גר	1002	—	(סדר הבנות)			
408	יא	א ניוזנת...	1033	ד	כיצד	522,493	א	א
188	יא	ו היתומה	1149	—	אמרו חכמים	436	ב	א הראשונה...
67	יג	א				436	ג	ו
1305,114	ג	והבנים ישאלו		כ	תובות	1033	ח	כיצד...
1148	ה	—	1113	א	א ליום הרביעי	523,331	י	החליפו
691	יא	א' אנשים, כיצד	954	ה	א' אלמנת	467	ד	ז בקרובת...
			995	ס"א ופ"ב	(חלוקת הפרקים)	1046,524	ח	וכן
	נדדדים		1015	ב	א אף	340	י	א' בתולות
579	א	א שאני אוכל	947	ד	זה אומר...	525	ד	י
1063,580	—	גדר כנוזיר...	1046	ו	וכן שתי	526	—	יא ד' אחין
642	א"ב	—	199	ז"ח	—	1046	—	וכן מי
622	ג	לחולין...	372	ג	ד לכשיוציא	526	יב	ומורים
1251	—	לא כשר...	64	ו	יתומה...	687	—	יג והלכה
1015	אף	—	12	ד	י ירתון	1033,527	ה	ב כיצד
954	ד	קרבת...	181	יא	דתינסבן	341	—	—
502	ב	א שאני	494	ה	א	35	ו	א
954,720	ב	קרבת...	703	ב	לא נשאו	136	ד	הבוגרת
298	ד	וחכ"א	972—3	ג	זו משנה...	305	ז	ג
334	ה	—	532	ה	טוחנת...	1307	ח	ג
370	ג	א	531	ט	—	528	ו	—
1033	—	כיצד	1093	ו	א	468	ס	א כשר שנשא...
643,114	אף	—	494	ד	לקופה	266	י	ב פטורה
370	—	שיהא זכור	495	ה	וכן המשיא	635	ו	—
1109	ב	והיו	472	ו	אם השיא...	493	יא	א על

968	ב —	203	י —	1016	ד אף
1003	ג"ד (סדר המשניות)	477	ד א ואני ואני	644	ג ט הילודים
955	ו — בלא מזון	719	ב — סופגת...	950	— טז ד"א גדולה...
151	ח — היו עורפין	1135	ג —	62	ד א המודר מאכל
684	ט — שנא' אין	1037	ו — כיצר	644	ג — ואת בנותיו
685	יב — שנא' הושיעה	586	ה א"ב שיצא	1033	ו — כיצר
956	יג — רשבא"א	587	ג —	582	ה א וכוסין את הנודר
976	יד —	332	ה ה מי שלא נתקיימו	1033	ג — כיצר
949	טו —	409	ו ג שמשרת	361	ה — והכוחב
		1004	ד — (סדר הכנות)	601	ו —
	ג י ט ין	479	יא ויטהר	1150	— — אמרו חכמים
1108	א א והמביא	409	ז ב ועל הגולגולת	495	— — כל מתנה
532	ה — חוץ מגיטי נשים	417	— — ומביא את קרב'	496	ז ח שאת עושה...
606.371	— — עדי כותים	1037	ט ב כיצר	68	ח ב ...עד שיצא
475	ו —	1002	— ג"ד (סדר המשניות)	1049	ז — וכן האומר
533	ג ב שנא' וכתב			1048	— — וכן המגרש
1108	ד ג העדים	סוטה		1265	ז — מותרות מ-
606.500	ז — קונם...	374-5	א ב	478	ט ז
222	ח —	725	ו — וכל הנשים	605	י — לא מפני
1102	ט — ישראל הלוקח	370	ט — וכן	687	— — וכשמת ר"י
995	פ"ד ופ"ה (חלוקת הפרקים)	655	ב א	529	י ה בוגרת
1016	ה א אף	536	— — בכלי שרת	973	— — ואלמנה
505	ב —	955,144	ב — חדשה	970	ח —
1307,954	ה — מפני תקנת	968	ה —	583	יא א
657	— —	80	ג ד אינה מספקת	584	ג — ויכולה
949	ו —	536	— — כאילו	585	ד —
534	ז —	669	— — תפלות	1033	ט — כיצר
1016	ו א אף	524	ד ב או שותות	1041	— — זה הכלל
637	ג —	81	ה א ובאו ובאו...	1132	— — ונדר
1150,599	ו — אמרו חכמים	84	ו א דברי ר"א		
315	ז ה וחתן	1016.84	— — עד, אף		נ ז יר
1150	— — אמרו חכמים	85	— — מזורות	717	א א או הא
607	— —	655	ב"ג —	704	— — צפורין
86	ח ד מאחר שכחו	151	ד — היתה שותה	1063,506	ב — מן...ומן...
266	ט —	1038	ז ג"ד כיצר	611	— —
344	ט ו עד אחר יוגי...	537	ח — יו"ט הראשון	1106	ג —
475	ח —	654	ח א	718.602	ב ג שכורה
		471	ו — שתחלת ניסה	588	ד —
	קידושין	2	ז —	70 69	ה — הו
1260	א א בשלשה	654	ט א	1103	— — ואני ועלי

354	ז	א	וקטנית	117	ו	ב	נסלה	507	—	בשטר	—
543	—	ד	כשהיא פורקת	118	—	ד	וליבה	1016	ג	וחכ"א אף	—
1019	—	ט	אף בשעת	658	ז	ד		131	ד	נקנית במסירה...	—
618	—	י"א		1042	ו	ח	זה הכלל	1067	—	ור' אלעזר	—
1214	—	יא	שאפשר	190	ט	ב		341	ו	הנעשה דמים	—
384	ח	ד		507	—	ז		341	ז	הבן על האב	—
338	—	ו		1132	—	—	שנא' במקדון	342	ט	שהיא חלזיה	—
603	ח	—		501	—	י		535	—	אף החדש	—
327	ט	ח	תבואה... קטנית...	388	י	א	והמניח	1133	י	ונוחל את הארץ	—
544	—	יג	ולא יכנס	1017	—	ב	אף	604	ב	ז	—
969	—	—		1016	—	—	וכן	1046	ג	א וכן	—
1019	י	ה	אף	435	—	ה	מסיקין	115	—	בח כהן...	—
				1103	—	י	ומטליח	315	—	ב ויתן	—
ב בא ב ת ר א								1306,402	ט	ד"ר מאיר	—
375	א	ב	וכן בגינה..	ב בא מ צ י ע א				379	ד	א עלו	—
720	—	ג	א"ר יוסי	541	ב	ב	צבורי פירות	387-8	—	ג	—
963	—	—	ולא את הסלית	305	ד	—	בין הכסא...	1108	—	יב בומן	—
1042.962	—	ו	זה הכלל...	1017	—	—	אף	979.977	—	יד	—
1063.411	א	ב	וסדר בסיד	1132	—	ה	השלמה				—
339	—	ד		956	ב	ט	בטל				—
616	—	י		956	—	יא	היו אביו...				—
422	—	יג	כל האילן	1017	ג	ח	אף	1060	א	ב וכשהזיק	—
1196	א	ג		1003	—	י"א	(סדר המשניות)	1061	—	ג	—
724	—	ב	ויבוא	1034,310	—	יב	כיצד	638	—	ד	—
217	—	ג	השוחטין	507	—	—		1084	ב	א"ב והבהמה	—
1035	—	—	כיצד	542.19	ד	א		117	—	ג שקטצו	—
639	—	—	במחזיק	1073.1042	—	—	זה הכלל	658	—	ו	—
197	ד	ב		1130,300	ד	—	מי שהוטל...	1005	—	ז	—
1305.167	ח	ה	של מוכר...	1018	—	ט	אף	1005	—	—	(סדר הבכות)
423	—	—	והחגוני אינו...	1019	—	יב	אף לא	1002	—	—	ט"י (סדר המשניות)
417	—	יא	לעשרה... לעשרים	373	ה	א		1034	—	י	כיצד
621	ו	א		962	ז	ז	יצא השער	1148	ד	ב אמרו חכמים	—
40	—	ב	מרחץ	543	—	—	מששקעו	391	—	—	ואינו מועד
1001	ז	ג	כדברי בן גנם	974	ו	ב	אם בעה"כ	305	ד	ד שור חש"ו	—
377	—	ד		119	—	ג	שנעשית אנגריא	507.364	—	—	שננח לשור...
659	ח	ד		1004	—	—	(סדר הבכות)	1132	—	ה	וכן בבת
617	—	ה	המחלק נכסיו	390	—	ה	כמשאוי	737,716	ט	א' תס...	—
660	—	ז"ח		723	ו	ו	הנח לפני	995	פ"ה	(חלוקת הפרק)	—
479	ט	א		617	—	ז		1004	ה	ה (סדר הבכות)	—
1098,278	—	ד		1136,299	—	ח		305	ה	ו שור חרש	—

184	א	א	א	עבודה זרה	223	שבעות	ו	—
418	ג	—	ג	ובלוריתו	134	א	ז	— ראי'... וחכ"א
482	—	—	—	שריפה	1100	ו	—	ס
37	א	ה	א	ה	969	ו	י	ו
974	—	—	—	ופטוטרוחיהם	279	ז	ז	—
1104	—	—	—	ותרנגול לבן		ב	ב	ב בכל אלו
556	ז	ז	ז	גרום		ה	ה	ה ראי'... רי'ע...
1020	ח	ח	ח	אף	371	ג	ג	ג דברי ריב"ב...
119	ב	ג	ג	לחרסות	963	ח	ח	ח אם לא ראיתי
1104	ד	—	ד	ותיניקי	546	—	—	— כיצד
949	ו	—	ו	רבי... בשמן	958	ס	ס	ס
1020	א	ג	ג	אף כל	958	יא	יא	יא כיצד
89	ה	—	ה	אובין	1132	ד	ד	ד והשני פסור
590	—	—	—	—	480	ה	ה	ה
413	—	—	—	ועבר	290	ט"ב	ט"ב	ט"ב
995	פ"ד	—	פ"ד	(חלוקת הפרקים)	1019	יג	יג	יג וחכמים פוטריין
22	ד	ד	ד	ד	362	—	—	—
1078	ח	—	ח	ח	1002	ה	ה	ה ג
603	ה	ב	ה	ב	87	ו	ו	ו ג
267	ו	—	ו	ו	150	ז	ז	ז כיצד
	א	ב	ב	אבות	1130	ז	ז	ז כיצד
1108	א	ב	ב	א ותפארת	963	ז	ז	ז ד ר"ר יוסי...
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל	1088	ו	ו	ו
1183	ו	—	ו	ו	1078	ח	ח	ח שגנבו
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...	377	—	—	— ראה עדים...
978	ה	סוף	ה	סוף	386-7	ו	ו	ו זה הכלל
978	ו	—	ו	(ברייתא)	549	ע	ע	ע ד י ת
	א	ב	ב	אבות	480	א	א	א ס הפורט סלע
1108	א	ב	ב	א ותפארת	70	ב	ב	ב ד
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל	661	ה	ה	ה
1183	ו	—	ו	ו	324	ס	ס	ס האב זכה
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...	1130	ג	ג	ג א כיצד
978	ה	סוף	ה	סוף	1131	ד	ד	ד וחכ"א מדרס
978	ו	—	ו	(ברייתא)		ד	ד	ד כל עומרי
	א	ב	ב	אבות	1042	ח	ח	ח חלצו
1108	א	ב	ב	א ותפארת	1019	ה	ה	ה א
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל	1019	ב	ב	ב
1183	ו	—	ו	ו	977	ח	ח	ח מסכחייא
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...		ה	ה	ה
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב	אבות				
1108	א	ב	ב	א ותפארת				
1182,43	ד	—	ד	ד רבי הלל				
1183	ו	—	ו	ו				
964	ה	ה	ה	ה ולא כבו...				
978	ה	סוף	ה	סוף				
978	ו	—	ו	(ברייתא)				
	א	ב	ב					

640	—	—	672	ג	א	1073	ז	ה	וכל הפסולים
607	ט	—	1056	—	—	569	ח	א	שנתערבו...
705	ז	ג	861.25	א"ב	—	1160	י	ז	דר"ש
569	ז	ח	965	ה	—	570	יא	א	הנאכלות
569	ח	—	1148	ו	—	1020	—	ג	אף
1023	י	ח	672	ד	א	965	—	ד	ומריקה...
			1047	ג	—	661	—	ח	
	ע	ר	563	ד	—	1021	יג	ו	אף
145	ו	ב	1144.268	ה	ג	571	—	ז	נמצא...
706	—	—	612	ז	א	571-3	—	—	רש"א
949	ד	ב	969	ג	—	721,346	יד	ג	והמצורע
1023 573	—	ב"ג	1047	ה	—	315	—	ד	בכל מחנה
604	ה	א	671	ח	א				
948	ה	—	1022	ב	—				מנחות
1024	א	ו	168	ג	—	39	א	ג	
948 667	ה	ח	564	—	—	995	פ"ג	ו	ס"ד (חלוקת הפרקים)
192	ו	—	230	ה	—	610	ד	ד	
575	ט	ח	671	ו	—	1224	ה	א	מן המחובר
			179	ט	ב	663	ו	—	אבל לא כאחרים
	ת	מ	1023	ו	—	1021	ו	ג	אף
668,594	ג	ב	260	ז	—	725	—	ד	מכסלה
419	א	ג	282	יא	א"ב	1022	ה	א	אף
366	ד	א	27	יב	א	662	ז	ד	
208	ה	ג	1047	—	—	26	ח	ג	
1047	ו	ב		וכן		413	—	ד	מגררו
				ב	כ	948 594	ו	—	אליוסטון...
	כ	ר	1044.377	א	א	218	ט	ב	
279	א	א	1131	ד	—	734	—	ד	
641	ב	ג	1061	—	—	1022 218	—	ז	אף
340	ו	—	301	ב	ב"ג	394	י	ה	קמח וקלי
199	ג	א	565	ד	—	1035	יא	ד	כיצד
340	ג	—	283	ז	—				
1024	ד	א	419	ג	ג				חז"ל
59	י	—	568	—	—	664,560	א	א	
220	—	—	187	ד	—	965	—	ד	השוחט מן הצואר
385	ה	ב	1023	א	א	1035	—	ז	כיצד יו"ט...
297	ו	א"ב	568	ז	—	561	ב	א	עד שישחוט
577	ו	ב	412	ב	ו	562	—	ד	או שחט...
951	—	ס	640	ג	—	1022	ו	א	אף
			11	ו	—	666	ט	—	לגומא...

1028	י ה אף של	1210	סז ח וסקורטיא	מ ע י ל ה
1028,2	יא ב הרעדות	453	יז ב	ב א"ב הווה...
1029	— ה אף במעשר	2	כב א	ג ה
1029	— ז אף לא	1026	— אף מקום	ד ב בעולה
204	יב ב	1026	כב ד אף	— ו אינן מצטרפין
		1026	כג ב אף	
	ט ה רות	1003	כד ג-ד (סדר חמשניות)	ת מ י ד
1029	א ב אף	1076	— יב של סנדלים	א א
573	ג ב אף היין	1003	— יד (סדר חמשנה)	ג ח
29	— ד	1076	— של נבלי	ה ב גם ישנים
1036	ד ט כיצר	1036	כה ח כיצר	ו ח
1144,199	ה ט	1026	כז ד וחכ"א אף	ז ד השיר...
1036	ו ד כיצר	549	כחה אבל טמא מת	ס"ז (שייך לסי')
1048	ז וכן הגנבים	1004	כט ד-ה (סדר חמשניות)	
1001	ט ה"ו (סדר חמשניות)			מ דות
1029	ט ז אף		אה לות	א ד
		966	ד ב"ג ר' יוסי מטהר	— ו, ב, ד ה
	מ ק ו א ות	1047	ו ב וכן	וראשם-ורושם
1029	ד ג אף	1026	ז ג אף	ב ו
1004	ה ד-ה (סדר חמשניות)	1077,820	סז ז וביטלו	
1109	— ה יורד	1048	סז ד וכן המסקח	ק נ ים
1048,178	ז ה ג' לוגין...	1026	יז א אף בית	א ד אף שחי
1029	ט ו אף	706	יח ד בוכין	ג סוף
	נ ד ה		נ ג ע ים	כ ל ים
484	א א	550	א ב	ד ב וכן גיטרא
483	— ד	1026	ב ד אף	ה ז
483	— ז והמשמשת...	1027	ו ז אף	— ט
668	ב ב"ג	1132	יג א וניהץ	ח ט
1029	— ג אף	1036	— ז כיצר	— י
485	— ד,ה	259	יד ט	ט ב אף
557	ג ה מחותך...	1027	יד יב אף	יא ב
669	ד ז			— ג אף
919	ה סוף		פ ר ה	יב ז וכן
669,560	ו יד	1027	א ב אף	— ח אף
641	ז ג	1028	ב ה 2, אסילו	יג ז מה אשיב
1030	י ו אף	1205	ג ח	— ח
		518	— י"א	יד ה של מתכת
	מ כ ש י ר ין	672	ה א	— ז כיצר
1030	א ד אף התחתון	618	ט ה	סז ג אף

1031	ז — אף הלבנים	ט בול יום	299	ד ג
838	ג ב והחלב...	א ב אף	722	ז ידיו טהורות
1031	ג — אף הגמל	ג א	948	ה ג פירות...
29	ח —	ידים	1076	ט של סול
979	יב —	א ג אפילו		זבים
		ג א	1030	ב ב אפילו
		ג — רשיא אף	1030	— אף בשלישית
			776	ב ג
		עוקצין	565	ה ז
		ב ג אף	592	— יב
	פלימפססט (קטע א"ס 4 Syr.)			
	1229, 1213, 564—504			
	1237, 1230			

ב. תוספתא

226	יא — —	492	ד יא	273	תרומות ד ד
134	יב — —	634	חגיגה א ד	21 הע' 1	מע"ש ב ז
151	סנהד' י א"ב	473	כתובות ו א"ח	306	ערכה ו ח
24—23	ע"ז ה(ו) ג"ד	297	ז י	295	שבת ט ח
315	זבחים יג ג(ב)	334	נדרים א ב	628	— (יא) סוף
169	חולין ח ח"ט	313	נזיר ג סוף	1	— יג(יד) יא סקאלה
200	כריתות ב א	600	גיטין ד ו	434	עירו' ה(ז) ב"ג
1	נדה ז א אוגלי	639	ב"ק א ט	109	— יא(ח) ב
647	מקואות ז(ח) ב	365	ד ד	1	— ז אנוטני כלים
261	טבוי"ב ו	191	י ג	714	פסח' א(ב) כא"כ
1195	ט — —	380	י ב"מ ז	111	— — לג
		963	ט איבולים	323	שקלים ב ח"ט
		279	י ב"ב ז	143	מגילה ב כט

ג. מדרשי הלכה

80	ח —	ספרא	מכילתא דר"י
192	קרח קיז	(729—731)	(749, 738—736)
232	ראה קא	חובה ז ג"ד	משפ' נזיקין י (274) 79
122	שופטים קנב	ט ו"ז	— כספא כ 124
66	תצא רמה	יב ז	— — — 304 (335)
		צו ו ו 1020	
	ספרי זוטא	אחרי ז ה 322	מכילתא דרשב"י
	(745—739)	ערויות קדושים ט טז 386	(747—746)
651	בהעלותך ט ב (257)	ספרי	שמ' כי 124 הערה 2
	מכילתא (מ"ת)	(732—735, 748—750)	כא כט (135) 366
124	דברים יב כה	נשא ז 83	— כב ג (140) 117

ד. בבלי

עירובין			ברכות	
517	ל"א			
123	מבב	205	ב ב	ט א 430.77
209	מבא - מגב	820	ל"ה א	יגב - ידא 626
328	מגב	108	ל"ו ב	כהב 645
823	סזא	9	נגא	כזא 801
381	עא	432	סב	ל"ה א 15
138	פא	608	סחב	מהא 788
630	פגא	431	סחב - סטא	נא 430
337	סהב	513	סטא	נטא 919
		177	עגב	
	סוכה	613	ע"הא	שבת
630	גא	820	עחב	דא 511
924	סזא	614	פחא-ב	יגב - ידב 592
1106	כא	615	צחא-ב	ל"בב 173
824	כאא	206	צחב - צטא	מאא-ב 272
186	כבא	253	צטא	נדב 104
902,723	כחב			נזא 211
274	ל"בב		פסחים	נזב 221
610,274	ל"זב	609	חב	סזא 194
326	מדב	802	כוא-ב	סזב 284
145	מהא	215	כזא	ע"הב 916.105
919	מחא-ב	846	ל"זב	עזב 281
880	מחב	111	מבב	פא 920
321	נב	333	מהב	פזא 882,361
		710	נאא-ב	צבב 295
	ביצה	590	נבא	צזא 107
254	גא	593	נוא	קבא 627
285	גב	514	סהא	קבב 233
256	טב	364	פדא	ק"הא 819.149
653	סזא	264	פטא	ק"הב 1071
715	כגב	712	צאא	קיאב 646
233	ל"אב	34	צבב	קטזא 648
318	ל"הב	383	קטזא	קכב 589.456
849	ל"חב			קכזא 789
			יומא	קלדב 55
	ראש השנה	798	זא	קלזא 312
196	כבא	207	יטב	קנאא 881
415	ל"בא	924	כהא	

417	נד א	296	עו א	275	לב ב
925	סב ב	202	עז א		
776	סו א	289	סב א	תענית	
		616	סטא	336	יט א
סוטה		798	צג א	416	כח א
374	ה ב	408	צה ב		
655	טו א	794	צט ב	מגלה	
82	כח א	188	ק ב	632	ו ב
829	ל א			143	כד ב
656,151	לא ב	נדריים		265	כז ב
705	לד א	642	ב ב	682	כח ב
41	לח ב	802,579	ד ב		
654	מב א	580	טא - יא	חגיגה	
		622-5	יא א-ב	633	ב ב
גטין		501	יג ב	723	יח ב
223	מו ב	721,501	טו א	520	כו א
534	נט א	780	יט א		
316	עד א	334	כא	מועד קטן	
476	פ"א	643	כג א	925	כז א
345	פז ב	551	כד ב		
		147	כה א	יבמות	
קידושין		644	ל ב	523	לה א
132	כה ב	265	לו א	525,270	מג א
880	כט א	582	מו א	527	מד א
228	לח ב - לטא	622	מט א	146	נג א
535	לטא	530	ע ב	635	צו א
553	מד א	583	עט ב	259	קד א
379	סט ב	585	פג ב	710	קה ב
		585	פה א - פז ב	170	קח ב
בבא קמא				307	קט ב
131	יא ב	נזיר			
638	טו ב - טז א	704	ג א	כתובות	
117	כא ב	588	יא א	703	ב ב
658	לב א	203	טו א	929	כג א
391	לז א	478	כא א	65	מ א
365	לטא	586	לא א-ב	182	נג ב
190	צו ב	587	לב א	529	נז ב
853	ק א	332	לב ב	636	סט ב
123	קא ב	259	מו ב	907	ע ב
314	קד ב	409	נב א	296	עה ב

661	צו א	135	קנו ב	388	קיא ב
571	קיא ב	279	קעג ב		
346	קיד ב				בבא מציעא
315	קטז ב		סנהדרין	788	כב ב - כג א
		547	יד ב - טו א	19	מדא"ב
	מנחות	290	כג א"ב	542	מה ב
39	יב א"ב	362	מא ב	300	נא א
573	לא א	549	מז ב	155	נב א
610	נ א	150	נג א"ב	773	נו א
29	נד א	901	עא א	373	סב ב
663	סא ב	204	עז ב	380	פ א
394	סח א	324	ס ב	299	פב ב
27	סה ב			925	צב א
413	פז א		מכות	1214	צד א
		177	ג ב	384	ק א
	חולין			338	קא ב
664	ב א - ג ב		שבועות	328	קז א
792.774	ט ב	550	ו א"ב	544	קיג א
208	טו א	336	יב ב	855	קיהב - קיטא
298	טז א	316	טז א		
561	כח ב	721	יט ב		בבא בתרא
860	ף א	551	כטא	855	ב א
926	ף ב	553	לחא	376	ד א
562	לב א"ב	356	מזא	720	ד ב
25	מו א			411	יט א
861	נח א		עבודה זרה	339	כב א"ב
926	עד א	184	ב א	1197	כחא
269	סא ב - פב א	418	יא ב	917	להב - לז א
168	קט ב - קי א	858	יד א	219	מב ב
230	קטז ב	556	טז ב	639	נב ב
179	קכב ב	801	כג א	197	סד ב
564	קכד ב	230	לה א	917	סטא
260	קכז ב - קכחא	413	כח ב	167	פז א
838	קכטא	578	סח ב	423	פז ב
282,244	קלז ב		שמחות	621	צג ב
28	קלט ב	136	ד ר"ז	617	קל א
			זבחים	225	קלח ב
	בכורות	790	כד ב	660	קלטא
378	ד א	17	ף ב	278	קמד ב
301	טז א	570	צא א"ב	223	קנד ב

577.297	כד ב	367	כב א	566	טז ב - יז א
	מעילה	208	כה א		
179	ח ב	839	ך ב		ערכין
314	טו ב	576	לא ב	574	יח א
578	יח א			667	כח א
		כריתות		575	לג ב
	נדה	279	ב ב - ג א		
842	ג ב	322	ו א		תמורה
842	כז א	200	יב א	668	י א - יא א
557	כט א	60	טז א-ב	774	יב א
882	נ ב	220	יז א	781	יג א
774	נא א	313	יט ב	696	יד א-ב

ה. ירושלמי

	חלה	127	ו ד ג		ברכות
100	א נו ב	447,277.96	ז לא א	32	א ב א
101	ד נט ד	222.98	ח לא ג	443	ב ה ב
318	ד ס א	99	ט לב ד	252	- ה ג-ד
				90	ד ח א
	ערלה	תרומות		10	ו י א (לאברייתא)
450	א סא א	305	א מ ד	91	- י ד
451	- סא ב	272,29	ב מא ד		
228	ג סג ב	291	ד מב ג		פאה
		270	ה מג ד	51	ג יז ב
	ביכורים	448	ט מז ג	94	ד יח ב
451	ב סד ב	262	י מז ב	92	ז כ א
129	ג סה ד	303	יא מז ד	302	- כ ב
		167	- מח א	445	ח כ ד
	שבת	מעשרות			שביעית
163.32	א ג א				
890	ב ה א	58	ג נ ג	1299	א לג ב
271	ג ו ב	10	- נ ד (חיבור)	52	ב לג ד
103	ה ז כג	487	ה נב א	395	ד לה א
284,211	ו ח ג			268	- לה ב
59.53	ז ט א	מעשר שני		58	- לה ב
291	- י י ג	74	א נב ג	709	ט לח ד
104	- י ד	890,449	ג נד ב		
105	ח יא ב	508	ה נו ב		כלאים
106	יא יב ד	13	- נח ד	446	ב כח א

73	א יו -	276	ד נד ג	264	- יג א
800	א יח ב	122	ה נה ד	1072	יג יד א
81	א כ א			55	יט יז א
84	ו כ ד		ראש השנה	311	- יז ב
152	א כא -	123	א נז א	457	כ יז ג
269	ט כד א	275	ד נט ג		

עירובין

	כתובות	ביצה	205	א יח ד
296	א כה ג	955	א ס ד	ג כא ב
65	ג כז ד	466	- סא א	ה כב ב
12	ד כט א	135	ב סא ב	ו כג ג
531	ה ל א			ז כד ג
637	ו ל ד		ח עניח	י כו ב

474	ז לא ב	243	ה' 1	ב סו א	
202	- לא ד	126		ד סח ב	פסחים

35	ח לב א		9	א כז ב	(באבריות)
289	- לב ב		397	- כז ג	
616	ט לג ג	537	א ע ג	109	- כז ד
189	יא לד ג	491	- עב ג	110	ב כט ג
67	יג לה ד	63	ב עג א	111	ג כט ד

	נדרים			ג עד א	ו לג ב
		122		- עד ב ג	ח לה ד
623	א לז א	123		- עה א	ט לז ג
721	ב לז ב				- לז א

335,194	ב לז ג		חגיגה	367,214	
115	ג לז ד	521	ג עט ד		יומא

890	ו לט ד		מועד קטן	207	א לט ב
496	ז מ ג	34	ב פא א	209	ג מ ד
68	ח מ ד - מא א			463	ה מב ב
39	י מב א		יבמות	79	ו מג ד
		493	א ב ד	72	ח מה א

	גיטין		ס י א		
		468			

475	א מג ד	247	יא יב ב		שקלים
222	ד מו א	493	יב יב ג	57	ב מו ג
637	ו מח א	710,259	- יב ד	577,323	ד מח ב
707,86	ח מט ג	152	טו טו א	141	ו נ א
266	- מט ד	470-469	טז טז ג-ד		

345	ט נ ג				סוכה
476	- נ ד		סוטה	187	ב נב ד
		656	א טז ב	273	ג נג ג

שכועות	19	ד ט ג	נזיר
336	א פג ב	717	א נא א
957	ג פג ג	506	— נא ב
401-2	— פד ג	333	ב נא ד
275	ד פה ד	718.69	— נב א
555	ה פו ג	477	ד נג א
481	ו פז א	586	ה נד א
		332	— נד ב
	עבודה זרה	201	ח נז א
119	ב מאב	— יז א	
231	— מא ג	ט יז ב	קידושין
89	ג מג א	131	א ט ב
22	ד מג ד	116	ג סג ג
267	ה מחא		
		547	בבא קמא
	הוריות	389	י ז ב
483	ב מו ד	87	
		150	בבא מציעא
	נדה	70	ב ח ג
559	ג נא ג	310	ג ט ב

ו. מדרשות, גאונים, חיצונים ופיוטים

29	מלחמות ה ד ד	143	תנחומא נשא ח	581	ויקיר לו א
4-3	" ה ה ב	430-1	שאל' (ה"ג) 188,140	50	קה"ר ה ח
4	קדמוניות טו יא ה	140	ה"ג דיו לא ע"ב (ד"ב 156)		(מדרשי ילמדנו 754-762)
464,330-329	פיוטי איי	415	ה"ג דיו לו ע"ג (ד"ב 147)	618	ילמדנו
1,241-2, 1239, 972, 515		905,6	ה"ג 605 (תאנא),		(פסיק'ר 759-760)
1,256-7		(אמר מר)		489	פסיק'ר מא
		73	מלחמות כ ט ד	1306	" לח

ז. חכמים ועניינות

236.24	ר' יהושע בן לוי	1303	(מנימין בר איהי)	61	ר' אבא בר אבא
234	ר' ינאי	47-46	(ר') הלל	211	אבא בר אבא (אבוה דשמואל)
147-8	ר' יצחק	1301	רב זעירא, זורא	45	ר' אחא בר יעקב
167	ר' יצחק בן אלעזר	16	זוגא	6	ר' אליעזר ור' יהושע
	ר' ישמעאל' בנו של ריב"ב	1297,347	זעירי	348	ר' אסי
1194		4	ר' חייא בר יוסף 56 הע' 4	237	ר' בנאה
60	רבא = ר' בא	236	ר' חנינא בר חמא		(ר') בנימין, אבא בנימין,

דברי ר' פלוני (באמצע)	תנא דבי שמואל	213	ברייתות בבליות 171.38-174.
דברי תנא)	ה"תנא" בשם רבו	7-946	891 ואילך, 1294, ועוד בכ"מ:
"ר' פלוני" (בלא "אומר")	תנאים מזכירים שמות		150, 136, 107, 68, 63, 48,
משנת בר קטרא	חבריהם	946	156, 163, 169, 181.
ברבי	"וחכ"א" בתוס'	23	189, 450, 534, 629 ועוד.
בית שמאי ובית הלל	דברי תנאים בשם אמוראים		
ר' שמעון וסתמותיו בסנה'		40 239	

ח. מלים ולשונות *

אלו ואלו	הולכי אושא	1197	נקרצות (טבויי פ"א מ"א)
"כדברי"	עשר גלויות	1198	1308, 1255
והלכה כדבריו	גרעינין-גלעינין	406	104 הע' 1
מצוה בלא תעשה	הוועד, בית הוועד	9-488	69 פרוס (פרס)
משום שנאמר	חרגונו (הרגונו)	11	4 ששש
	כל	1070	421 קיתון
אומן	כלכלה	56 הע' 5	67 שוקי
גוריון	מהו מייתי תחותיה	8-217	263 שלק
האחין והשוותין	מעשה	1065	
שאני - שאיני	גיבה	505-497	

* ועי' בתוכן העניינים.

נ מ ו ש ו ת

למשנת ר' אפרים' (לעיל עמ' 1304). עכשיו אני רואה שאפטוביצר. מבוא לספר ראבי"ה, 326. העיר כבר על הקטע של "פירוש קדמין לברכות". שפירסם ר"ש אסף במאמרים לזכרון רצפ"ח. עמ' כט ואילך. שנזכר בו כמה פעמים "רבי" אפרים זצ"ל דמן קלעה חמאד" (שם עמ' לו, מג, מז). והוא בוודאי, כדברי אסף שם עמ' ל, ר' אפרים תלמיד הרי"ף (אע"פ שדחה אותו אפטוביצר שם, בלא יסוד מוסד).

ואשר לסעות-סופרים שבהגמ"י (שם עמ' 1304 הערה 3) יש להוסיף טעות דומה שהעיר עליה אפטוביצר, שם 325. מתשובות מהר"ם ב"ב הו' מקנ"ג. עמ' 243 סי' רמ"ו: וכתב בשם ר' אפרים מקולוניא דגמרא דבני מערבא ליתא. שבעיטור ח"א. לבוב כב סע"א: לר"א (לר' אפרים) גמרא דבני מערבא ליתא וכו', ושצ"ל בוודאי "מקלעה" במקום "מקולוניא".

להרי אמרו' (לעיל עמ' 752). יש להוסיף: שבת קכז א. עירובין טז ב. ליסדר המשנה' (לעיל עמ' 1274). יש להוסיף: רשב"ם ב"ב קנ ע"א: תוס' ב"ב

עט א.

בשלטי תמוז תש"ח.

תיקוני טעויות

עמוד 8	שורה 10	פ"ג מ"ו :	צ"ל : פ"ג מ"ג
" 11	" 8	הַרְגִּזוּזוּ :	" הַרְגִּזוּזוּ
" 24	" 6	מלמטה : פסח' פ ט	" פסח' פ"ט
" 24	" 11	פב ב :	" סב א
" 32	" 11	וציון ב' :	" וציון א'
" 38	" 2	(פ"א ו) : במשנתנו	" במשנתו
" 70	" 14	ו"אני ועלי" :	" "ואני ועלי"
" 101	" 16	בריה :	" ברייא
" 120	" 2	מלמטה : בשל עור והברייתא בשל בגד	" בשל בגד והברייתא
" 132	הערה 2 שו' 6 :	(והרא"ש)	" (והרא"ש במקצת)
" 152	שורה 2 מלמטה : בר' יוסי		" ביר' יוסי
" 156	" 20	רבי אסי :	" רבי(י) אסי
" 169	הערה 8 :	5	" 6
" 170	" 12	בחידושו ;	" בחידושו :
" 202	" 7	Sinag :	" Synag.
" 218	שורה 9 מלמטה : ואת מה		" ואת מי
" 220	" 19	(3 :	" 3
" 241	" 18	עמ' 24 :	" עמ' 2-3
" 244	" 8	עמ' 142 :	" עמ' 241
" 245	" 5	עמ' 197 :	" עמ' 205
" 247	" 3	יודר' דה :	" דר' יודה
" 248	" 10	11 :	" (11
" 263	" 18	התרח :	" הרתח
" 295	" 9	של הגהת :	" של הנחת
" 305	" 22	מ"ט :	" מ"ו
" 356	" 7	פ"ו מ"ד :	" פ"ו מ"ח
" 357	הערה 1 :	כנוסח	" כנוסח
" 360	שורה 15 :	מו ב	" מב ב
" 362	" 23	סי' 39 :	" סי' 38
" 375	" 4-5 :	דיבור — אצל, כפול בטעות :	
" 380	" 5	במשאו :	" במשוי
" 380	" 18	אלהביא :	" לאו אלהביא
" 432	הערה 4 :	ס' :	" סא
" 433	שורה 16 :	(אנשי — "ואנשי")	" ("אנשי—ואנשי")

צ"ל . תרומות פ"ט	תרומות פ"ב :	שורה 12	עמוד 448
51 "	54 מלמטה :	" 13	" 480
מיותר בטעות !	לא :	" 7	" 484
צ"ל : מט ע"ד)	מט ע"ד :	" 11	" 485
4 "	3" :	" 11	" 605
יומא פ"ח	יומא פ"ה :	" 1	" 630
רה"ג	רה"ג :	" 19	" 690
פי"ג	פי"ב :	" 23	" 691
110 "	100 :	" 19	" 707
24 וסי' 25	23 וסי' 24	"	" 707
וס וק	מלמטה : וק	" 10	" 716
פ"א מ"ג	פ"א מ"ב :	" 15	" 720
פ"ג מ"ב	פ"ג מ"ג :	" 5	" 724
חסר : וחכ"א אין תרומת השני	מלמטה : בכ"י מ	" 8	" 781
תרומה ואם לא תרם וכו'			
צ"ל : דתניא (=דחנן)	והתניא (= והתנן) :	" 10	" 784
לה א	לו א :	" 14	" 802
ב ע"א	א ע"א :	" 3	" 924
אע"פ	(אע"פ) :	" 20	" 940
פ"ג מי"א	פ"ג מט"ז :	" 17	" 950
פ"ד מ"ה	מלמטה : פ"ד מ"ו	" 2	" 952
430 "	עמ' 411 :	" 15	" 970
ב"מ פ"ד מ"ב :	ר' יהודה :	" 1	" 1019
ר' יהודה			
פ"ב מ"ג	מלמטה : פ"ב מ"ב	" 2	" 1029
פי"א מ"ח	כלים פי"ב מ"ח :	" 8	" 1052
פ"ו מ"י	פ"ו מ"ד :	" 10	" 1103
ר' ליעזר — ר' יהושע	ר' ליעזר ר' יהושע :	" 12	" 1172
47 "	עמ' 56 :	" 19	" 1183
שני עדיו	שני עדים :	" 15	" 1188
הנוס' : שמעון	הנוס' : שמעון :	" 8	" 1193
ר' אליעזר	ר' אליעזר :	" 24	" 1193
ספי"ז מי"ד כ"ל	ספי"ז כ"ל :	" 19	" 1216
פ"ד	פ"ה :	" 3	" 1225
פ"א (אלא שבד"ק הגליון	מלמטה : פ"א	" 11	" 1283
עומד ע"י בגדים. שלפניו)			
טבלה	טבלא :	" 10	" 1283
ובגיפסים	ובגיפסים :	" 6	" 1283
ובגפסים	ובגפסים :	" 5	" 1283
או נותן	ר' יארי נותן :	" 2	" 1284

